DTU Bibliotek

Denne fil er downloadet fra

Danmarks Tekniske Kulturarv

www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på *www.tekniskkulturarv.dk/about*

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

H. Trier.

Pædagogiske

Tids- og

Stridsspørgs-

maal.

IV.

1902.

Denne Bog
tilhører
Industriforeningen
i
Kjøbenhavn

37 1B

AF DAGEN OG VEJEN

H. TRIER

AF DAGEN OG VEJEN

KØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG
ERNST BOJESEN
1902

PÆDAGOGISKE

TIDS- OG STRIDSSPØRGSMAAL

AF

H. TRIER

FJERDE BIND

AF DAGEN OG VEJEN

KØBENHAVN
DET NORDISKE FORLAG
ERNST BOJESEN
1902

INDHOLD.

	Side
Et Stykke Dagbog	9
Af Tankernes Fosterliv under Studierne:	
Fra det almene til det særlige	23
Følg Naturen	24
At trække Grænser	25
Den historiske Udvikling	26
Den religiøse Følelse	27
Den aandelige Fostertilstand	27
Livsomraader	29
Fysisk Moral	32
Frihed	33
Naturhistorie	34
Synspunkter 1—12	36
Wolffgang Ratke	46
Rousseau	49
Pestalozzis En Eneboers Aftentime	80
Pestalozzis Lovgivning og Barnemord	86
Pestalozzis Lienhard og Gertrud I	96
Pestalozzis Lienhard og Gertrud	103
Pestalozzis Kristof og Else	127
Frøbel	138
Frøbel	140
Frøbel	144
Opdrageren	154
Kvinder	155
Stuart Mills Kvindernes Underkuelse	156
Skolens Princip	158

Side
Dansk Stil ... 160
Psykologiske Smaaiagttagelser 1—21 ... 161
Samtaleformen ... 167
Gudmenneskets Idé ... 169
Vekseldrift i Undervisningen ... 173
Jødedommen og Loven ... 174
Den atheniensiske Opdragelse ... 175
Barnelege i det gamle Grækenland ... 181
Spartanernes Opdragelse ... 182
Sokrates ... 191
A. Kapp: Platons Erziehungslehre ... 192
Den homeriske Heltetid ... 193
F. Winkel Horn: Den ældre Edda ... 204
Talmudisk Skolepædagogik ... 208
Jesuitternes Moral ... 211
Pædagogik ... 214
Pædagogikken ... 219
Franckes Vajsenhus i Halle ... 221
Heibergs Elverhøj ... 226
En Parallel ... 227
Nationalitetsprincippet i Oldtid og Nutid ... 229
R. Geier: Alexander und Aristoteles ... 231
Schulze: Die Erziehungstheorie des Aristoteles ... 232
Aristoteles ... 233
Den jødiske Type ... 235
Nureddin og Munken Lorenzo ... 237
Pædagogikken ... 238
Philarète Chasles: Etudes sur l'antiquité ... 240
Det religiøse og Opdragelsen ... 241
Opdragelsens Genstand ... 244
Det nationale ... 246
Liberalitet ... 248
Spidsborgerlighed ... 250
Plato som Pædagog ... 252
Rabelais ... 255
Montaigne ... 257
Pædagogisk Psykologi ... 262
Fenelons Samtaler hos de døde ... 263
Eksamen som Modenhedsprøve ... 267
Ægteskabet ... 272
Vækkende Foredrag ... 273

Side
Grænselinjer 1—10 280
Den paatænkte Tjenestepigeskole 287
Grønlænderopdragelse 294
Moderlig Myndighed i Kina. 298
Et Drengebarn 299
Af en Brevveksling 1—15 303
Til Karakteristikken af dansk Ungdom i Treserne 332
To Foredrag for københavnske Arbejdere:
Forældre og Skole 357
Kundskab er Magt 371
Fra Rigsdagen:
Læreruddannelse 385
Vinterskoler 394
Den lærde Skoles Lærere 399
Universitetsudvidelse 407
Det store kongelige Bibliotek 416
Klassikerudgaver 424
L. Lund 427
Vort politiske Liv:
Folketingsvalgene Juni 1884 437
Hvorfor er Højres Sag haabløs? 1885 439
Borgerrepræsentationen. 1886 444
Folketingsvalgene Januar 1887 448
Krigsminister Bahnson. 1889 451
Retsreformen og Justitsminister Nellemann. 1891 453
Efter Forliget 1894 459
Kvinders Valgret. 1898 478
Brevkort 24. Juli 1901 485
Fra Studenterlivet:
Studentersamfundets Bygning 486
Henrik Ibsen i Studentersamfundet 490
Studentersamfundets Aftenundervisning for Arbejdere 1—4 493
Sløjdundervisning I—IX 506
Smaastykker:
Folkeoplysning 535
Udviklingsmuligheder 535
Udviklingens Gang i Opdragelsen 538
Kunsten og Folket 542
Pressen 543
Julen 544

Side

Alkohol og Samfund ... 549
Kvinder og Afhold ... 552
Arbejderne og Afholdssagen ... 553
Vinbjærgene ... 556
Ølskat ... 560
Undervisning i Pædagogik ... 563
Danske Læsebøger ... 567
Tegneundervisning ... 571
Et Billede af Frederik den Sjette ... 573
To Medailler ... 574
Tidsbilleder ... 580

Portrætudkast:

Ludvig Holberg ... 587
Baggesen i den oehlenschlägerske Kreds ... 589
En Kladdebog af Blichers ... 598
Frederik Paludan-Müller ... 625
M. Goldschmidt: Avrohmche Nattergal ... 642
C. Hostrup ... 650
F. L. Liebenberg ... 651
Overpræsident Klein ... 653
Sofus Høgsbro ... 654
V. Hørup ... 656
Aaberg ... 658
Kristen Kold ... 659
Rektor C. Berg ... 660
Prof. K. Rovsing ... 662
S. Heegaard ... 666
C. A. J. Gad ... 671
Emil Trier ... 674

Oversættelser:

Lionardi da Vinci: Sonnet ... 677
Voltaire: Spinoza ... 678
Goethe: Til Freden ... 678
Runeberg: Daaben ... 678
Runeberg: Bønnen ... 680
Runeberg: Tornebusken ... 681
Balthasar Schupp ... 681

Dette Bind udgør ikke nogen Bog. Dets Indhold er det spredte Tankestof, hvormed Livets Gang sætter ens Hjerne i Virksomhed. Det er Studieaarenes Brudstykker, der skulde være blevne til en Tankebygning, og Arbejdsaarenes tilfældige, ikke altid frit valgte Opgaver, alt kun holdt sammen af, at det er en og samme Person, til hvilken det kan føres tilbage. Hvis der er nogen Sammenhæng i Personen, findes der en dertil svarende mellem alle disse usammenhængende Lejlighedsarbejder, ellers ingen. Men maaske jeg nu er gammel nok til at kaste Blikket tilbage og se, hvilke Interesser det er, der — vekslende og dog formodentlig ud fra samme Midtpunkt — har fulgt mig, fra jeg i mit 19. Aar i Foraaret 1864 slog ind paa Pædagogikken.

21. Aug. 1901.

H. Trier.

FRA STUDIEAARENE

Et Stykke Dagbog.

Hæ nugæ seria ducent.

Peter Møller, 12 Aar. Oktober 1864. Lille af sin Alder, men sund og rask af Udseende. Røde Kinder og sundtsvulmende Læber; en noget lav og bred Pande; store blaa Øjne med et vist Udtryk af Forkuethed. Jeg tog venligt imod ham, hørte ham spøgende i noget af det, han havde lært. Temmelig uudviklet af sin Alder. Noget Anlæg til at udtale fremmede Sprog. Var ikke straks i Stand til at se mig lige i Øjnene — først lidt efter lidt fik jeg det usikre i hans Blik fjernet og han saa paa mig med Tillid. Sad paa mit Skød med Armen om min Hals. Jeg talte med ham om hans daarlige Karakterer i Skolen (det v. Westenske Institut). Han sagde, hvor bange han var for at faa dem. Da jeg spurgte hvorfor, tav han og saa ned for sig. Jeg spurgte igen, han svarede ikke. Jeg sagde, han skulde se op paa mig; hans Øjne fyldtes med Taarer. Jeg spurgte ham saa ikke mere; jeg kendte Grunden til hans Frygt: efter at have mistet sine Plejeforældre og være sat i Huset hos sin Tante holdes han i Skole af en københavnsk Grosserer, som revser ham for hans daarlige Karakterer.

De næste to Timer læste jeg Fransk og Tysk med ham. Han havde forberedt sig hjemme. Den franske

Lærer havde været syg den Dag. Paa mit Spørgsmaal fortalte han frimodigt, at han havde leget med de andre Drenge, medens den vikarierende Lærer læste højt for dem, fordi Oplæsningen kedede ham. Peter Tordenskjold af Bohr, som jeg havde laant ham, faldt heller ikke i hans Smag. Jeg læste for ham et Par af Andersens Æventyr („Det er ganske vist", „I Andegaarden"); de morede ham fortræffeligt, og jeg laante ham dem hjem med.

Næste Gang, Mandag 31. Okt.. kom han ti Minutter for sent. Hvorfor? Jo, han var kommen for sent fra Middagsbordet. Sin franske Lektie havde han ikke læst paa. Hvorfor? Jo, han var sendt ud i et Ærinde af sin Tante og kom først hjem Kl. $3^1/_2$. Men fra det Øjeblik til Spisetiden? Han tav og saa ned for sig. Til sidst sagde han sagte og bævende, at han havde leget fra $3^1/_2$ til 4, da de spiste til Middag. Var I da en hel Time ved Bordet? Nej. Hvad bestilte du da til Kl. 5, da du gik hen til mig? Det varede længe, inden han sagde noget. Taarerne traadte ham i Øjnene, og endnu mere hviskende og lydløst end før gentog han, at han havde leget og derfor var kommen for sent. „Véd du, hvad det kaldes, naar man med Forsæt siger noget usandt for at undskylde sig?" sagde jeg i en dæmpet, men alvorlig og noget streng Tone. „Det kaldes at lyve. Det har du gjort i Dag." Taarerne rullede ned ad hans Kinder. Jeg tog ham paa Skødet, lagde hans Hoved op mod min Skulder og sagde, jeg var bedrøvet over det, han havde gjort. At gøre noget galt var undskyldeligt, men at ville lyve sig fra det var meget slemt. Jeg sagde langsomt og dæmpet, hvordan en Løgner blev betragtet af andre Mennesker, og føjede til, at han ikke vilde blive fristet til at lyve, naar han altid gjorde, hvad han

skulde. Han var meget medtaget og kunde ikke læse noget i den Time. Jeg tog det med Vilje saa alvorligt første Gang jeg traf den Fejl hos ham. Jeg lod ham Resten af Tiden sidde stille hos mig overladt til sig selv, uden at gribe ind i hans Tanker. Da jeg sagde Farvel til ham, bad han mig hviskende med et Udtryk af Bønlighed om ikke at sige det til nogen. Det var mig noget mistænkeligt. Hvorfor? „Skammer du dig derover, er det derfor?" Han fremstammede et saa utydeligt Ja, at jeg forstod, det ikke var den egentlige Grund. „Eller er du bange for Følgerne, for at faa Prygl, hvis nogen faar det at vide?" Det var Sagen. Da jeg spurgte, hvem han mente, jeg ikke maatte fortælle det til, svarede han sagte: „Otto" (Grossererens Søn). Jeg forklarede ham, hvorfor Grossereren straffede ham, og sagde, han skulde være mere bange for at gøre noget, han fortjente Straf for, end for Straffen. Jeg fik Indtryk af, at han i det hele havde forstaaet mig. Da jeg, næste Gang vi læste, hentydede til den forrige Time, fik han Taarer i Øjnene. Jeg søgte hurtig at udviske dem; Drengen skulde ikke holdes i en stadig blød og kuet Stemning.

Novbr. 64. Fra nu af gav jeg ham nøjagtig Anvisning paa, i hvad Orden han hver Dag skulde læse sine Lektier. Det forknyttede i hans Væsen begyndte at vige overfor mig. Hans Tale, som før havde indskrænket sig til Enstavelsessvar paa mine Spørgsmaal, blev livligere. Han fattede hurtigere, hvad jeg sagde. Han blev ogsaa nøjagtigere med sine Lektier og gjorde bogstavelig hvad jeg sagde til ham, selv hvor jeg kom til at fortale mig. Omtanke var der endnu ikke synderligt af hos ham. Hukommelse saa meget mere; han kunde med stor Nøjagtighed gengive kortere Fortællin-

ger, han havde læst, tit med selve deres Ord. Jeg moraliserede sjælden eller aldrig direkte for ham. Var der Anledning til noget i den Retning, sagde jeg det i en lettere, mere henkastet Tone som noget, vi to var enige om. Den 21. Novbr. kunde han ikke rigtig sin franske Lektie, sagde han, men han havde læst saa meget paa den. Da han havde haft mere end 2 Timer dertil, var det mig paafaldende, at han ikke engang havde faaet de ubekendte Ord slaaet op i Ordbogen. Paa hans Oplæsning hørte jeg ogsaa straks, at det hele var ham fremmed. Det viste sig da, at han havde brugt Tiden til at skrive en dansk Stil og ikke faaet synderlig læst paa det franske. „Det er jo urimeligt af dig, at du ikke straks har sagt det om Stilen, men i Steden derfor noget andet.“ Jeg holdt det for rigtigst ogsaa denne Gang at tage det alvorligt. Jeg tog ham paa Skødet og sagde mildt til ham, at jeg godt kunde forstaa, det ikke var saa let straks at vænne sig af med sine Fejl, men jeg haabede, det vilde lykkes, naar vi hjalp hinanden. Det var første Gang, han løj, siden vi sidst taltes ved derom; før den Tid havde han oftere gjort det overfor sin Tante, forstod jeg af hans næsten uhørlige Bejaelse. Nu skulde vi for Fremtiden hjælpes ad, sagde jeg, han skulde sige mig det, hver Gang han var kommen til at sige en Usandhed, ikke for at blive straffet, men for bedre at kunne passe paa sig selv; saa kom vi nok ud af det. Jeg fortalte ham, at jeg selv havde sagt Usandhed, da jeg var lille, men efterhaanden vænnet mig af med det, da jeg havde forstaaet, hvor slemt det var. Han forstod vistnok hvad jeg mente, men i hans Mine var der noget fremmed, som om han ikke helt gik op deri. Det var mig ikke muligt at faa Grunden at vide. Somme Tider havde han igen det noget sky i sit Blik. Før han

gik, søgte jeg at muntre ham ved en Spøg. Saadant et Barn, der gaar omkring betynget af Skyldbevidsthed, er en unaturlig Ting. Det gik ham bedre i Skolen, ogsaa til mig blev han nøjagtigere. For de gode Karakterer roste jeg ham spøgende og holdt ingen lange Taler om de daarlige. Han blev noget mere snaksom overfor mig, kunde nu i det hele ret godt fortælle igen, hvad han havde hørt, og udtrykke, hvad han mente.

Decb. 64. En af de følgende Gange havde han ikke faaet læst synderligt af sin Lektie. Jeg lod ham da læse den hos mig og viste ham, hvorledes han for Fremtiden skulde oversætte hvert Ord for sig i det franske, for Grundighedens og Nøjagtighedens Skyld. Jeg gav ham Anvisning i de mindste Smaating for at bringe ham ind i en gavnlig Vane, noget, jeg selvfølgelig vilde holde op med, naar han blev mere udviklet, for ikke at gøre ham uselvstændig ved altid at holde ham i Ledebaand. Jeg vilde gerne faa ham til at interessere sig for en eller anden Syssel, gav ham derfor en Dag, da vi i en af hans Lektier havde læst om en Luftballon, Besked paa selv at lave sig en lille Ballon, der kunde gaa til Vejrs med varm Luft. Han omfattede straks Planen med Iver, forekom det mig. Jeg havde samme Dag tegnet en Mand paa et Stykke Papir og sagt, at det var den Luftskipper, vi havde læst om. „Nej," svarede han naivt, „det er ikke sandt, det er jo kun et tegnet Billede." Jeg ved ikke, om han maaske vilde gribe mig i en Usandhed.

Hans Ordkendskab var ikke meget stort. I samme Time kunde der være flere ganske almindelige Ord, der gav hans Ansigt det spørgende, uvisse Udtryk, det fik, naar der var noget, han ikke forstod. Jeg forklarede ham dem da, som oftest ved Eksempler. Fra Grossere-

rens Familie hørte jeg, at det sky og noget skjulte i hans Væsen overfor dem mere og mere forsvandt; han kom frimodigt og rakte dem Haanden, naar han traadte ind. De saa meget frygtede Prygl udeblev nu ogsaa, da Grunden til dem faldt bort; kun sjælden fik han en mindre god Karakter.

Januar 65. Juleferien tilbragte han i Helsingør. Fredagen 6. Januar skulde han begynde hos mig igen; men Fredag kom, uden at han kom. Jeg lod ham vide, at han skulde møde hos mig om Mandagen. Saa kom han ogsaa. Han var bleven borte om Fredagen, fordi han var bange for Skænd i Anledning af, at han ikke var mødt om Onsdagen; men han var først kommen hjem fra Rejsen Onsdag Aften. Jeg lo den lille Tosse ud og gav ham en Julegave, der havde ventet paa ham. Saa forsvandt den Frygt, der havde spejlet sig i hans Øjne og Tale. Han fortalte mig om sit Ophold i Helsingør. Han havde moret sig udmærket og faaet Risengrød og Flæsk til Middag første Juledag og Punch om Aftenen og en Mængde Bolscher af sin Fætter Urtekræmmeren. Ellers havde han leget med sine smaa Slægtninge. Juletræet i Skolen før Ferien havde ogsaa moret ham fortræffelig. Der havde han faaet en Sprællekone og Brystsukre og to forgyldte Valnødder.

At læse noget udenfor sine Lektier havde han ingen Lyst til. Var i Begyndelsen ogsaa meget genert, naar han skulde læse noget højt for mig. Første Gang tror jeg, det næsten varede et Kvarter, inden jeg kunde faa ham til det, og det var endda »Kong Kristian stod ved højen Mast", som han godt kendte. Saa læste jeg et Ord op og lod ham gentage det, derpaa det næste, tilsidst kom han paa Gled. Da han var færdig, spurgte jeg ham, om han syntes, det var kønt. Det vidste han

ikke, svarede han. Jeg lærte ham med det samme Ewalds og Wessels Navne og lod ham se deres Portrætter.

Hans Generthed, Levningerne af hans tidligere Forkuethed, viste sig ogsaa i andre Ting. En Dag havde han stærk Hoste. Jeg lod lave noget varmt, han skulde drikke. Straks fik han sit forlegne Ansigt. Først efter mange frugtesløse Forsøg fik jeg ham til at drikke. Bagefter spurgte jeg ham, hvorfor han ikke havde villet. Det vidste han ikke, sagde han, men han kunde ikke. Jeg svarede, at det var da egentlig meget pænere at være ligefrem og frejdig og tale rent ud af Posen med Folk. Jeg søgte stadig at give ham Lejlighed til at overvinde sin Generthed. Spurgte ham ogsaa tit om noget maaske rent ubetydeligt for at give ham Mod til at svare og sige alting lige ud. Blev han igen indesluttet, blev han maaske ogsaa usandfærdig.

Billeder holdt han meget af at se, Særegenheder i Klædedragten, store Spænder paa Skoene f. Eks., tiltrak sig hans Opmærksomhed. Jeg viste ham et Billede af Marie Stuart, der før sin Død tog Afsked med sine Tjenestefolk, og fortalte ham, at det var en Dronning, der skulde henrettes. Han udbrød forundret: „Kan Dronninger ogsaa blive henrettede?"

En Dag spurgte jeg ham om, hvad han havde været oppe i i Dansk. Straks svarede han i en remsende Tone: „Da jeg i Aaret 1812 med min Ven, den entusiastiske Botaniker osv.«

Febr. 65. En Dag gik jeg ned til hans Tante for at tale med hende om ham. En jævn Kone med Udtryk af Godhed og Sindsro i sit Ansigt og i sin Tale. Hans Opførsel var der i det hele intet at udsætte paa. Han var lydig, og den Mangel paa Sanddruhed, hun

før havde mærket hos ham, forekom hende nu at være borte. Men hun syntes ikke rigtig om, at han aldeles ikke interesserede sig for noget, der kunde beskæftige ham i hans Fritid. Hele Timer kunde han sidde uden at bestille noget og slaa i Bordet med en Snor eller en Pind. Hun takkede mig, fordi jeg ved Ballonen havde skaffet ham nogen Beskæftigelse. Jeg lovede fremdeles at sørge for ham i den Retning. Siden han læste med mig, sagde hun, var han flittigere end før, mest dog paa de Dage, han kom til mig.

I den følgende Tid lod jeg af og til i Forbigaaende Ytringer falde, der viste ham, at jeg var inde i hans Liv hjemme. Jeg sagde til ham: „Du skal ikke alene være flittig de Dage, du kommer til mig, men ogsaa de øvrige.“ „Ja,“ svarede han frejdigt, som om det var noget, der fulgte af sig selv. „Hvorfor har du da ikke hidtil været det?“ spurgte jeg. Saa skiftede han Mine og saa ned i Jorden. „Ja, ser du det! Du maa ikke være saa rask til at love, husk paa det, uden du ved, du kan holde.“ Næste Gang havde han virkelig været usædvanlig flittig. Jeg hørte ham paa anden Maade end ellers, tog springende enkelte Steder af Lektien. Paa hans livligere, mere ugenerte Væsen mærkede jeg straks, at han havde en god Samvittighed. Ved Slutningen af Timen sagde jeg, at nu kunde han selv mærke, hvor meget bedre man følte sig, naar man vidste, man havde gjort, hvad man skulde.

Der skete i det hele et Omslag med ham i denne Uge. Om det vilde blive varigt, kunde jo endnu ikke afgøres. Han blev flittig med sine Lektier, var mere oprømt, mens han var hos mig, talte med Interesse om de Beskæftigelser, jeg havde givet ham, og sagde, at han aldrig vilde drive mere. Jeg smedede, mens Jærnet

var varmt, og gav ham trods Snevejret et Modellerkarton hjem med at udskære. Ballonen havde han selv udmaalt og udskaaret; kun med Sammenføjningen havde jeg hjulpet ham.

Marts 65. Hans Fremskridt holdt sig. Han var og blev stadigere end før, hans Flid i det hele upaaklagelig. Noget mere Sans for Læsning syntes han ogsaa at have faaet. Ingemanns „Vægterfamilien", som jeg en Dag læste for ham, morede ham, men fremfor alt „Jeppe paa Bjerget". Efter den tog vi fat paa „Jean de France". Mens han før, naar jeg sagde, vi skulde læse noget, fik sit trevne Udtryk i Ansigtet, sagde han nu, naar jeg spurgte, hvad vi skulde tage os for, straks: „Holberg", og skyndte sig at tage Bogen ned fra Reolen. Jeg sprang i Holberg ingen Ting over. Han sad og saa med i Bogen, mens jeg læste højt. Til selv at læse højt havde han endnu ingen rigtig Lyst. Han lo tit saa hjertelig ad en eller anden Plathed hos Holberg, at han øjensynlig ingen Fornemmelse havde af, at det var noget mindre pænt. F. Eks. ved et Sted i Jean de France, om at Konen var som et Slags Dyne i Sengen.

I det hele kom der mere Liv i ham, eller det, der oprindelig var i ham, men var blevet stænget inde, viste sig mere frimodig. Hans Øjne kunde tindre, naar jeg af og til efter som hans Lektier gav Anledning dertil, saa anskueligt som det var mig muligt fortalte om en eller anden historisk Helt, Garibaldi, Napoleon el. l. Hans Husflid i Fritiden vedligeholdt sig, han røbede Anlæg til Haandgerning, forstod i Reglen hurtig Ting i den Retning, kunde ogsaa udføre dem paa egen Haand bedre end andre, i det hele langt mere begavede Drenge, jeg samtidig havde at gøre med. Jeg søgte mere og

mere at knytte ham til mig som det bedste Middel til at virke paa ham. Det lykkedes ogsaa, saa vidt jeg kunde mærke. Jeg hørte fra fremmede Folk, at han et Sted havde sagt, at nu gik det ham meget bedre, for nu havde han faaet en Lærer, han holdt mere af end af alle de andre. Det var ogsaa med synlig Glæde, han forærede mig sit Portræt, da han var bleven taget af.

April 65. Vi fortsatte Læsningen af Holberg med „Jakob v. Tybo" og „Den vægelsindede". De morede ham noget mindre end „Jeppe". Jeg læste derfor denne om igen for ham for at vænne ham til at dvæle ved, hvad der tiltalte ham.

Hans Tante, som han boede hos, havde Sølvpolererværksted. Der gik han nu jævnlig ude og hjalp Arbejderne, filede Møtrikker o. a. For første Gang hørte jeg ham ytre Ønske om noget bestemt Haandværk. Bogbinder vilde han nok være; han syntes, det var saa rart, som han sagde, at omgaas med Papir. Jeg lovede ham spøgende mit Bogbinderarbejde. En Dag tog jeg ham med paa Kunstudstillingen. Det interesserede ham. Han trættedes ikke af Malerier nes Mængde, men spurgte, da vi gik, om der ikke var flere ovenpaa. Om Eftermiddagen talte jeg med ham om det sete. Mærkelig nok var det især Landskaberne, der tiltalte ham. Mens vi saa Malerierne, var det ogsaa mest dem, der fremkaldte Udbrud af ham som: „Nej, det er ligesom det var virkeligt!« Han havde ogsaa Øje for deres Lys og Tone. Ved et bemærkede han, at det nylig maatte have regnet.

Samme Dag begyndte vi paa „Erasmus Montanus". Han sad i stadig Latter derover. Pers Latin lagde ham ingen Hindringer i Vejen. Jeg forklarede ham Meningen deraf, saa godt jeg kunde. Han opfattede ogsaa

snart hans Karakter. Ved Slutningen af første Akt, hvor Per undslaar sig for at gaa Erasmus i Møde, udbrød han: „Naa, han er nok dog bange for ham!“ Den morede ham lige saa meget som „Jeppe“, sagde han. Næste Gang vi læste i den, blev jeg hæs og vilde have, at han skulde afløse mig. „Nej, nej!“ sagde han i en noget fortrædelig Tone. Jeg blev ved mit Forlangende. Han sad længe og stirrede paa Bogstaverne, men der kom intet Ord over hans Læber. Jeg vidste, at Bebrejdelser vilde gøre ham saa betuttet, at det blev ham helt umuligt at læse, og bad ham derfor roligt og venligt om at gøre det. Men han var endog ude af Stand til at svare mig sammenhængende, kun et knebent Ja eller Nej fik jeg presset ud af ham. Jeg sagde, at det forekom mig underligt, at Tysk læste han rask og flydende, men Dansk kunde han ikke faa over sine Læber. „Ja, Tysk,“ sagde han, men fik dog Munden lidt mere paa Gled efter at have siddet saa godt som stum $^1/_2$ Time. For at faa lidt at vide om denne besynderlige Mangel paa Øvelse i at lære Dansk, spurgte jeg ham ud om den danske Undervisning i Skolen. Han fortalte da, at han aldrig kom op i dansk Læsning; det kom kun de øverste, de andre maatte nøjes med at analysere. Jeg sagde nu spøgende til ham: „Skal vi vædde paa, at du inden 5 Minutter har læst de to Linjer“, til hvilke Pensummet omsider havde indskrænket sig. „Ja,“ sagde han. „Sig nu hvert Ord efter mig,“ sagde jeg. Han gjorde det. „Nu hele Sætningen.“ Han gjorde det. „Nu videre.“ Nej, sagde hans Ansigt. Saa sagde jeg igen Ord efter Ord og lod ham gentage dem. Efter tre Kvarters Anstrengelser med mangfoldige Taler og Pauser var vi endelig kommen saa vidt, at han læste en hel Sætning op flydende. „Naa, det var da godt, vi kom

saa vidt. Nu maa vi begge for Fremtiden anstrænge os for at vænne os til at læse højt. Vi kunde jo ellers komme i Forlegenhed, ikke sandt? Det var saamænd godt, vi opdagede den Mangel, ellers havde det maaske varet endnu meget længer, inden vi havde begyndt at rette den." Det var han da enig i. Samme Dag havde han første Gang været i en ny Skole, Grossereren havde ladet ham komme over i Waisenhusets Skole. Han havde først faaet det at vide Eftermiddagen i Forvejen. „Saa fik du jo ikke sagt Farvel til dine forrige Kammerater, det var da kedeligt!" „Aa, hvorfor det?" »Havde du ikke saadan nogen Ven iblandt dem?" „De var alle mine Venner," svarede han kækt. Men der havde ikke været nogen, han holdt mere af end af de andre.

Juni 65. Det gik jævnt godt i den ny Skole. Der var intet, der laa over hans Evner. Karaktererne var gode. Engelsk, som han nu begyndte at lære, var han meget ked af. Nok egentlig, fordi det havde staaet de andre ny Drenge frit for at vælge eller forkaste Faget, men han, hvis Konfirmation ikke var saa nær for Døren, havde ikke faaet Valget. „Det er saa kedeligt," sagde han, hver Gang jeg tog fat paa det. „Hvad er da morsomt?" spurgte jeg saa en Dag. „Ingen Ting." „Er der da ingen Ting, du har Lyst til?" „Nej." „Men Bogbinderiet?" Nej, siden han ikke paa Skolen kunde komme paa Bogbinderværkstedet, havde han tabt Lysten dertil. Han havde mest Lyst til ingen Ting at bestille. „Morede da ikke Ballonen dig, mens du lavede den?" „Nej." „Hvorfor lavede du den da?" „Fordi jeg var nødt til det." Alligevel – Heste havde han Lyst til at omgaas. Det vilde han aldrig blive ked af. Baade at lege Hest og saa rigtige Heste. Den næste Gang vi læste Engelsk, kom han til at rose Tysk. „Har du da

Lyst til at lære det?" „Ja." „Top," sagde jeg, „saa skal jeg lære dig det. Saa begynder du at læse Lektie til næste Gang. Vil du?" „Ja." „For Alvor?" „Ja. Men ogsaa saa jeg kan tale det." „Ja, men du maa ikke være for utaalmodig, men give Tid." I det Par Timer, jeg læste med ham inden Sommerferien, var han ogsaa ret flittig og kom godt ud af det.

Sept. 65. I Slutningen af August tog vi fat igen. Hans Lektier til Skolen tog ham imidlertid nu mere Tid op, og han blev Nr. 4 i sin Klasse. Han fik derfor mindre læst i Tysk, men kunde det dog altid ret godt.

En Dag kom han en halv Time for sent. Han havde været et Ærinde for sin Tante. Jeg kom til at tvivle derpaa og gik, inden jeg næste Gang læste med ham, ned til Tanten. Han var kommen for sent, fordi han trods hendes Opfordringer ikke havde agtet paa Tiden. Jeg bad hende om ikke at sige til ham, at jeg havde været der. Da jeg havde hørt ham i hans Lektier, spurgte jeg om hans Karakterer. Han sagde dem. „Kan jeg stole derpaa?" „Ja," svarede han. „Ser du," sagde jeg, „det er ikke uden Grund, jeg spørger derom. Jeg vilde saa gerne stole paa hvert eneste Ord, du siger. Men naar du nu, som f. Eks. i Fredags, for at undskylde dig siger noget, der er usandt, saa nøder du mig jo til at forhøre bagefter, om det er sandt, hvad du siger, saa nødig jeg end gør det. Husker du ikke det fra i Fredags?" „Jo," svarede han temmelig sagte og fik sit gamle Udtryk i Ansigtet. „Du skal lade være med at sige usandt," sagde jeg i en bestemt Tone, „det er saadan en styg Vane, at du maa vænne dig af med den. Jeg troede nu, det var gaaet over, og jeg er bedrøvet over, at jeg har taget fejl deri." Saa drejede jeg Talen hen paa

andre Ting, bad ham hjælpe sin Fætter lidt, hvem det gik daarligt i Skolen, især i Tysk, som han jo kunde meget af. „Det vilde jo dog være morsomt, om du kunde hjælpe ham lidt højere op. Om han ogsaa somme Tider er lidt stridig, saa husk paa, at du er den ældste, og hjælp ham alligevel. Det er jo kedeligt at se en Dreng gaa saadan omkring uden at kunne noget.“ Derpaa gik han.

I det hele var han i Udvikling. En Interesse fik han: at samle paa Frimærker, og gjorde det med temmelig stor Iver.

Oktbr. 65. Hans Fætter Emil gik det imidlertid meget daarligt i Skolen. Dels for at hjælpe derpaa, dels for ved Modsætningen at tvinge Peter over i endnu større Stadighed lod jeg Emil komme til mig samtidig med Peter. Han var et Par Aar yngre, stod baade i Kundskaber og i Udvikling et godt Stykke tilbage for denne. Navnlig forstod han slet ikke at læse paa sine Lektier. Til Geografi brugte han aldrig Kort og havde derfor ingen Forestilling om Beliggenhed. Først var han i Færd med at vise mig København ovre i Jylland. Amerikas Kort antog han for et Kort over Italien. Jeg viste ham foreløbig til rette og henviste ham til Peters Hjælp. I Engelsk kunde han hverken Udtale eller Betydning. Ogsaa her var Peter langt mere fremme, skønt de omtrent havde lært det lige længe.

Decbr. 65. Peter er nu en ganske flink Fyr. Det forkuede og fortrykte er forsvundet. I mange Tilfælde viser han en temmelig fast Vilje, rigtignok mest i negativ Retning ved ikke at ville indlade sig paa, hvad han ikke tror sig i Stand til at udføre. Kæleri holder han ikke af, vender sig med et Slags Uvilje bort, naar jeg undertiden gør Mine til at behandle ham paa den

Maade. Han læser ikke længer tankeløst. Hver Gang noget i den tyske Lektie til mig er ham uforstaaeligt af Indhold, standser han for at faa det forklaret. Læsning paa egen Haand har han stadig ingen Lyst til. Jeg nøder ham ikke dertil. Det, at han læser saa lidt, gør, at han opholder sig mere ved det, han læser. Lejlighedsvis læser jeg et eller andet Digt el. l. for ham, han lytter med Opmærksomhed. Et vist praktisk Greb har stadig ikke forladt ham. Han er nu jævnligere beskæftiget, for Tiden med at lave et Teater. Til Julen har jeg foræret ham adskilligt Værktøj. For at gøre det familiefestlige ved Julen mere følelig, gav jeg tillige Emil og hans Søstre smaa Gaver.

Peters Udvikling er nu, saa vidt jeg kan skønne, i det rigtige Spor. Derfor ophører Dagbogen.

Af Tankernes Fosterliv under Studierne.

Vejen gaar fra det almene til det særlige, siger Comenius.

Hvorledes skal det forstaas? Det almene følger jo ellers efter det særlige, drages som et Abstraktum ud af det, faar sit Indhold fra det — hvor kan Vejen da gaa fra det almene til det særlige?

Det almene er jo Overblik, Herredømme, Frugt af Sammenligning, Forestilling om styrende Lov — hvorledes kan Overblik gaa forud for Kendskab til Enkelthederne, Sammenligning forud for Iagttagelse af dens Genstande, hvorledes kan Loven paapeges forud for Bevidstheden om det, den styrer?

Det almene maa da i den nævnte Sætning af Comenius tages i anden Betydning, som det uudfoldede, Tilstanden, i hvilken Enkelthederne endnu ikke har løst sig af det Helhedens Kaos, der gemmer Spirerne til alt. I Historien begynder enhver Udvikling jo saaledes. Mulighedernes rige Væld er der, men intet er endnu blevet til udpræget Virkelighed. Lidt efter lidt dukker Enkelthederne Hovedet op og vinder Form. Modsætningerne vikler sig ud af Svøbet og stiller sig med voksende Bevidsthed op imod hverandre, mens de før slumrede og drømte sammen. Livets forskellige Omraader træder ud fra hverandre og udvikler sig selvstændigt, løsriver sig maaske foreløbig fra hverandre og bekæmper hverandre, men samles derefter til et bevidst Forbund under en ledende Tanke.

I denne Forstand gaar Udviklingen fra det almene til det særlige, fra de ubevidst blandede Muligheder til den rige Udfoldelse af Enkelthederne, men kun for at naa frem til et højere alment, der ordnende og formende samler dem allé under sig.

* * *

Følg Naturen, siger Comenius.

Han er Forgænger for Rousseau, Pestalozzi, Frøbel. Nærmest staar hans Livsbetragtning Frøbels. Det er den samme overkristnede Panteisme, samme formentlige Hævden af Kristendommen som Livets og Opdragelsens Grundlag, medens Tanken om Naturen i Virkeligheden er den ledende for dem. Naturen, d. v. s. den indre og den ydre, der støtter hinanden og er Sindbilleder paa hinanden.

Comenius ligner ogsaa deri Frøbel, at den Verdensenhed, han hævder, mere er Fantasiens end Tankens,

mere digtet end tænkt. Naar han tror at søge Raad hos Naturen for at berige sin Tanke og klare sig sin Fremgangsmaade, saa gaar han i Grunden den modsatte Vej. Han anvender de i Forvejen givne Tanker paa Naturen. Det er ikke Naturtanker, der ved at tilegnes er blevne til Mennesketanker eller i Menneskets Tanker kun finder en Gren af sig selv, men Mennesketanker, der ved Fantasiens Hjælp dækkes over en fremmed Genstand, Naturen. Enheden i Tilværelsen er kun naaet i et Sindbillede, Naturen ikke forstaaet som Natur, Opfattelsen et Slags Tankeromantik eller et Slags Mytedannelse uden Mytens Personifikationer.

Men Vejen er vist. Om end den nedarvede Livsbetragtning binder Opdragelsestænkerne lige fra Comenius til Frøbel, saa har de dog opstillet Tanken om Menneskelivets og Naturens Enhed. Og tilfredsstillet sig selv i Fantasier.

* * *

Skal den aandelige Kamp føre til Klarhed, saa maa det paa et vist Punkt i Udviklingen, hvor Forskningen er vaagnet, blive en Hovedopgave kritisk at trække Grænser. Det er, som Poppe siger i Oehlenschlägers St. Hansaftensspil, „højst profitabelt for Aanden, naar Kritik og Geni gir hinanden Haanden".

Lessings hele Liv gik med at trække Grænser: mellem Kunsten og Poesien, mellem Religionen og Teologien, mellem „Kristi Religion" og „den kristelige Religion". Og hvilken Frigørelse laa der ikke i disse klart trukne Grænser? Hvor mangen bunden Kraft kunde ikke først nu slaa sine Vinger og sejrrig føre Tiden fremad i sin Flugt?

Men en saadan skarpsynet aandelig Landmaaler

maa, naar han ud fra sit perspektiviske Totalindtryk arbejder i Marken, slaar de forskellige Livsomraaders Grænsepæle fast og gør Udkast til Fremtidens Landkort, altid arbejde med Vaaben ved Siden. Der vil altid komme til at staa en Kamp om Grænserne og om Retten til at drage dem. Lessings danske Arvtagere, Grundtvig og Kierkegaard, har som han en Hovedfortjeneste i de Grænser, de har trukket mellem uensartede Enemærker, og er som han førte fra Strid til Strid med dem, for hvem de dragne Grænser syntes dræbende Indsnit i det levende.

Deres Gerning maa derfor stadig tages op paa ny. Før Grænserne er anerkendte, kan der heller ikke paa det enkelte særlige Omraade komme nogen livskraftig Udvikling i Gang. Enhver maa kunne røre sig frit paa sit eget for netop derigennem at kunne blive noget for andre.

* * *

Et Folks historiske Udvikling gaar for sig med Sneglefjed. Det er en Utallighed af Skikkelser, en aandelig Strømning maa paatage sig, før den kan gennemsive alle en Folkejordbunds Lag og blive indsuget og optaget i dem. Hvad der maaske begynder som et Vandfald af Tanker, maa tit opløse sig i Draabe paa Draabe, inden det naar den dybeste Grund, og hvor længe er saa ikke igen Draaben om at hule en Sten? Derfor er man for længst kommen paa det rene med, at det var en Vildfarelse, naar man tidligere troede, alt laa i Institutionerne, i en udefra given Tilstand. Hvad vi fik i 1848, var derfor kun en af Frihedens Betingelser, ikke Friheden selv; den vindes kun gennem langsomt Arbejde. Og Alvor faar dette kun, naar man paa

den ene Side bygger paa den Grund, der allerede er lagt, paa den anden Side ikke lader sig fange af Fortiden og det bestaaende og glemmer, at Arbejdet har sit Maal i Fremtiden og Fremskridtet.

* * *

Den religiøse Følelse er det uvilkaarlige Udtryk for, at Fornemmelsen af to forskellige Verdener har forenet sig i ét Væsen, en uendelig og en endelig. Ingen af de to Poler kan udelukkes, naar Følelsen skal vedblive at være religiøs. Den, der kun føler sig i Forhold til det uendelige, d. v. s. en Gud, kan ikke være religiøs. Og lige saa lidt den, der i Livet føler sig staaende overfor lutter Endeligheder. Maales i den religiøse Følelsen af det endelige med Uendeligheden som Maalestok, saa bliver den til Ydmyghed, og Ydmyghed er en Grundbestanddel af al religiøs Følelse. Men paa Bunden af sig bærer den altid sin Modsætning: Individet holder fast paa sig selv i religiøs Selvfølelse. Ved Forholdet til det uendelige faar dets Liv en uendelig Betydning. Udødelighedstro i en eller anden Skikkelse hænger, som Protest mod Udslettelsen af sig selv som det aldeles betydningsløse og forsvindende, sammen med den religiøse Følelse. Jeg har kendt en Filosof, for hvem Gudstanken var et overvundet Trin, men Udødelighedstanken en Conditio sine qua non.

* * *

Mytologierne rummer baade Religion og Videnskab i disses uformede Fostertilstand. Idet Taageskikkelsen deler sig, og hver af dens organiske Dele udvikler sig til Fasthed og Styrke, fjerner Religion og Videnskab sig fra hinanden, tilsyneladende som uforenelige

Modsætninger. Lidt efter lidt, efter som Formen for begge forædles, nærmer de sig igen hinanden, renser hinanden og indgaar et Ægteskab, der paa én Gang er et Tilbøjeligheds- og et Fornuftgiftermaal.

Det samme gælder om Opdragelsen i dens Forhold til Undervisningen, baade historisk, i Menneskeslægtens Liv, og psykologisk, i hvert enkelt Menneskes Liv. Først rummer Opdragelsen, sammensat som det praktiske Liv er, tillige Undervisningen. Saa vokser Kundskabens Meddelelse ud til en selvstændig Vækst, der staar i Modsætning til den egentlige Opdragelse med eget Maal og egne Midler i Forhold til denne. Mere og mere optages Livets Former og Love i den menneskelige Bevidsthed og gennemlyses af Tanken, de forskellige Videnskaber trækker med stigende Klarhed Streger om deres Omraader for at kunne udvikle sig saa meget friere og selvstændigere. Kundskabsmængden gaar fremad med saadanne Stormskridt, at det enkelte Menneske vilde spredes og sprænges i sin Virksomhed, hvis det skulde følge med i hvert Skridt paa dette Erobringstog gennem alle Tilværelsens Riger og Lande.

I den uudviklede Alder findes Spirerne til alle Virksomheder og Kundskabskredse i Barnet. Naar det modnes, maa en enkelt af dem udskille sig som samlende Midtpunkt for dets Liv. Den store Masse fordeles paa mange Hænder, for at baade Kundskaberne og Menneskene kan komme til deres Ret.

Selve den Kunst at undervise bliver da en af disse mange udskilte Virksomheder. Den træder op som den, der kræver et Menneskeliv hengivet til dens Udøvelse. Den opdager sine Love, afføder de Regler, hvorefter den maa virke, bliver fra praktisk teoretisk, fra Kunst til Videnskab. Som Videnskab er den hørt op at være

den enkeltes udelukkende Eje. I Begyndelsen giver Læreren Kundskaberne til sine Omgivelser saaledes som han har modtaget dem. Efterhaanden bliver han var, at han ikke spiller sin Rolle til Gavns, naar Kundskaberne ikke forvandler sig i ham, inden han bringer dem videre, og antager en Skikkelse, der svarer til de modtagendes Fatteevne. Kunsten bliver ikke blot at strø Kundskab omkring sig, men ogsaa at faa den til at fæste Rod . . . .

* * *

Som Brødre, der har ligget under samme Moderhjerte, ofte, idet Følelsen af egen Selvstændighed gør sig gældende i Forholdet mellem dem, færdes i indbyrdes Strid og Rivninger, hver pukkende paa sin Ret og sin Overlegenhed, indtil omsider i den modne Alder Broderfølelsen dækker sin Kaabe over Modsætningerne og forener dem i gensidig Forstaaelse, saaledes gaar det ogsaa med Livsomraaderne. Udsprungne fra en og samme Kilde, bøje de lidt efter lidt ud fra hinanden for hver at lyde sin Naturs Udviklingslove. Modsætningen bliver foreløbig til et uforsonligt Fjendskab. Men efterhaanden som Udviklingen stiger og de forskellige Livsomraader paa én Gang kaster et forstaaende Blik paa den Verden, der omgiver dem, og vender Øjet spørgende ind imod sig selv, opløser Fjendskabet sig igen i en blot Modsætning, og Modsætningerne forener sig i Samarbejde.

Saaledes tørner paa et vist Udviklingstrin Religion og Videnskab sammen i ungdommelig Hidsighed, søger i deres Utaalmodighed endog at slaa Striden fast som uforsonlig og uovervindelig. Men naar de har traadt deres Børnesko og, som Fuglene, fældet og skiftet Ham,

saa vil det vise sig, at Striden kun var en Modsætning mellem beslægtede Væsner. Og da Videnskab vil sige Vandring ad den sikre Vej, saa vil alt, hvad der i Religionens gældende Former strider mod Videnskabens faste Erhvervelser, ogsaa vise sig at stride mod Religionens blivende Indhold. —

Hvor Opdragelsen endnu kun er en naturlig Frugt af Livets daglige Dont, og Kundskabens Fylde det, der opfattes af det enkelte Menneskes Øjne og Øren, Tanken i det væsentlige stavnsbunden til Hjemmets Jordbund, dér gaar Undervisningen i ét med Opdragelsen. Kundskab er Viden om Faderens og Moderens Syssel, Undervisningen det praktiske Livs uforstyrrede Tradition.

Der har været dem, der saaledes som Pestalozzi glimtvis har villet fastholde denne Tilstand som den blivende. De har fremdraget den forfriskende og udviklende Magt, der maatte ligge i, at Undervisningen bestandig fandt et naturligt Tilknytningspunkt i Dagens vekslende Sysler og at al Paavirkning udsprang af Øjeblikket, uden Tvang og uden System. Netop derfor vilde den slaa Rod i Barnet med dets Hengivelse i Øjeblikket. De har anskuelig udmalet den Baggrund, paa hvilken denne Husundervisning vilde finde Sted, og fremhævet, med hvilken Styrke Virkeligheden vilde præge sig i Barnets Sind.

Men det er indlysende, at et saadant Ideal kun er Rousseaus Ideal af Naturtilstanden, i en noget løftet og forædlet Skikkelse navnlig ved den fine Sans for Familielivets opdragende Værdi. Øjet maa efterhaanden søge større Afstande end dem, der begrænses af Hjemmets Vægge. Medens Mennesket i sin Drift til Erkendelse drager det ene Stykke af Tilværelsen efter det andet ind under sin granskende Iagttagelse, saa falder

Væggene, og Livet svinger sig frit og dristigt ud over de gamle Grænser. Det gaar i den aandelige Verden som hvor Mennesker bor ved Stranden. De indvinder Stykke efter Stykke af det uendelige, formløse Hav for at forøge deres Ejendom og saa og høste, hvor der før var utilgængeligt.

Saa opstaar der da i Modsætning, til Tider i Strid med Forældrene, en særlig Stand med den Opgave at omsmelte Videnskabernes Udbytte i de Former, der gør den yngre Slægt modtagelig for det. „Læreren" bliver først den Kanal, der fører Kundskaben videre og overrisler Sjælene dermed, naar han forstaar at lade den skifte Skikkelse efter det Jordsmon, den skal trænge ind i. Hans Virksomhed er bleven til en Kunst, og enhver Kunst kræver personlige Anlæg og Selvhengivelse. Blik for det for Barnelivet ejendommelige, Slægtskab med Barnet sammen med Udviklingens og Erfaringens Overlegenhed over det, den rette Nærhed forbunden med den rette Afstand, det er denne Kunsts Vilkaar. Og saa et stadig fornyende Forhold til Livet. De fornødne Evner elskes frem ved det daglige Samliv, og Læreren, der fra først af kun mødte med sin varme Interesse og sine uudviklede Anlæg, faar efterhaanden fuldt Udstyr til sin Gerning. Det bliver ikke ved den personlige Takt, den instinktmæssige Skønsomhed, — hvad leder denne Takt, hvad Lovmæssighed bærer det hele? Der maa granskes og tænkes. Hvorledes virker hvert Hjul og Drev i Undervisningens Maskineri? Hvad er det for en Plan, der knytter alle dens Led sammen til et Hele? Hvad er det for en Aand, der har undfanget det alt? Det vil sige, den praktiske Gerning føder sin Teori, faar en Videnskab til Grundlag. Og Videnskaben kræver Lydighed, fordi den befaler ikke i Kraft af Vilkaarlighed,

men af Bevis. Og Forældrene føler i Læreren en Ven, i Undervisningen en Hovedmagt i Opdragelsen.

* * *

„Kun faa synes at være sig bevidste, at der gives noget saadant som fysisk Moral," siger Herbert Spencer mod Slutningen af sin Afhandling om fysisk Opdragelse. Saa meget mere maa der kæmpes for „Udbredelsen af den Overbevisning, at Bevarelsen af Sundheden er en Pligt".

Lettest vilde man maaske fremkalde dette Indtryk, om man kunde give et levende, med digterisk Kraft malet Billede af al den Elendighed, Nød og Fortvivlelse i Menneskeverdenen, alle de kvalte Spirer, alle de segnende Kræfter og skuffede Forhaabninger, som en Smule betimelig Omtanke kunde have givet Del i Livet og Lykken. Kunde man blot samle i et Kor alle de Barnestemmer, som den beklumrede, ildelugtende Luft i Barnestuen har gjort klynkende og svage, indtil de tilsidst helt udsluktes, vilde en saadan Svaghedens Jammersang sikkert bore sig ind i Hjerterne og vække en Følelse af, hvor let man uden at tænke over det kan blive en Morder ved ikke at tage Hensyn til de simpleste og uundværligste Betingelser for Liv og Sundhed.

Men en blot Fornemmelse af Sagens Alvor er ikke nok. Det er ubønhørlige Love, af hvilke det menneskelige Livs Kræfter afhænger. Det gaar én overfor dem som lige overfor Politiet: har man begaaet Brud paa Loven, hjælper det ikke at undskylde sig med, at man ikke har kendt den. Den gamle Sætning, at kun Vildfarelsen, men ikke Uvidenheden er farlig, hviler næppe paa nogen solid Grund; derom vidner bl. a. alle de Lunger, i hvilke en af Støv og Smaafliser gennembølget

Fabriksluft har afsat et Bundfald, der lidt efter lidt slider dem op, blot fordi man, uvidende om Aandedrættets Beskaffenhed og Betingelser, ikke har kunnet overvinde sig til at bruge de Midler, hvorved Luften kunde blive renset, før den indaandedes. Jo dybere man kommer ned i Samfundets Lag, des højere stiger Trangen til saadanne Kundskaber. Den, hvem kun faa af Sundhedens Betingelser er blevne til Del, trænger i særlig Grad til at omgaas husholderisk med dem. At f. Eks. Renlighed er en Dyd, ikke blot af Skønhedshensyn, men endnu væsentligere af Sundhedshensyn, er næppe en i Almindelighed saa klart forstaaet Sandhed som den burde være.

* * *

Vil man arbejde i Frihedens Tjeneste — og det er vel alles Opgave i et frit Land —, saa maa det være gaaet op for én, at Friheden i Virkeligheden bliver til, ikke ved nogen som helst given Statsforfatning, naar den gøres til alt, men kun ved en Udvikling, der sætter ethvert Menneske i Stand til at træde i et personligt og selvstændigt Forhold til Samfundslivets Grundforhold.

En Broderpart af Arbejdet i den Retning maa Skolen tage paa sig. Den maa skaffe Børnene Kundskaber, der kan klare deres Forestillinger og sikre Udviklingen af deres Evner. Og her maa Kundskaben om de fysiske Livsbetingelser ubestridt staa med i første Række, navnlig i vore Dage, da man i Princippet er kommen ud over den Fordom at ville uddanne Aanden til Trods for Legemet og beskeden er dalet ned fra Middelalderens stolte Drømme om at kunne flyve op over sin egen Natur og de Love, der er skrevne for Kød og Blod.

Staar det fast, at den, der i Trods eller Uvidenhed intet Hensyn tager til sit Legeme, efterhaanden bliver en Slave af dets Skrøbeligheder, saa er dermed givet, at alle, ogsaa netop i de højeste Interessers Tjeneste, har Krav paa at vejledes i deres eget fysiske Livs Naturlove. Det er en af det fri Samfundslivs Frugter, at man paa mange Punkter, hvor man før følte sig forpligtet til intet at vide og i Tavshed lytte til Autoriteterne, nu føler sig kaldet til at sætte sig ind i Sagen og danne sig en Mening paa egen Haand.

Heldigvis er den Tid jo ogsaa i Færd med at forsvinde, da en Videnskabsmand følte sig bunden til at tale et Maal, om hvilket maaske det lærde Korus sagde som Jesper Oldfuks til Jakob v. Tybo: „Herren haver en Engletunge at tale med", men som for almindelige dødelige tit var en Talen i Tunger. Nu gaar Bestræbelserne hen imod, saa vidt det lader sig gøre, at kaste det videnskabelige Ornat af sig med hele den Brodering af Kunstudtryk og Formler, der giver Dragten dens Stivhed og Stramhed, og træde frem i et almindeligt menneskeligt Klædebon, i den Hjemmedragt, der viser, at man ikke er fremmed i Livet.

Og det er jo en videnskabelig Tankegangs største Triumf, naar den ikke længer staar som de faa udvalgte Aanders særlige Ejendom, men sejrrig har bredt sig i saa store Kredse, at den kan siges at have erobret alle for sig.

* * *

Jeg hørte forleden Aften under en Drøftelse af Naturhistorie-Undervisningen, at Naturhistorien ikke kunde siges at staa i første Klasse blandt Skolefagene, fordi man kunde være højt dannet uden at

kunne Naturhistorie. Jeg tror, det er en Misforstaaelse, medmindre det samme med samme Ret skal kunne siges om enhver anden Kundskabsgren. Sætter man Dannelsens Væsen i Forstaaelsen af sine Livsvilkaar eller, som Kierkegaard siger, ser man i Dannelsen „det Kursus, hvori man indhenter sig selv," saa kan man ikke bortvise Naturhistorien fra den nødvendige Dannelses Enemærker. Skal Mennesket forstaa sig selv, maa det ikke blot gennem Historien lære sit særlige Livsindhold at kende, men ogsaa forstaa sin Sammenhæng med den Verden, hvori det lever. Staar Mennesket som de organiske Væseners ypperste, saa maa det i det mindste kende den Stige, paa hvilken det er det sidste Trin.

Men Naturhistorien har desuden en anden Betydning. Den er i sin videste Forstand for Nutiden, hvad den romantiske Mirakkeltro var for Middelalderen. Naturvidenskaben er det, som igen vækker Troen til Live, men vel at mærke, ikke Troen paa det mystiske, men Troen paa Mulighederne, paa Fremskridtet, paa Sandhedens Sejr. Romantikken holdt Mennesket vaagent ved at stille det midt i en Verden af Eventyr og Vidundere. Intet var, hvad det syntes at være; enhver Naturgenstand var kun et Hylster, der skjulte over hemmelige Kræfter, levende Sjæle, der frelsende eller ødelæggende greb ind i Menneskers Liv. Naturen var Menneskesjælens Spejl; overalt traadte beslægtede Væsner én i Møde. Intet Under, at man paa en Jordbund, der var undermuret med Mirakler, bestandig holdt sig vaagen og forventningsfuld.

For Nutidsmennesker er Naturvidenskaberne et lignende Vidunderrige. Bag den ringeste Naturgenstand ser vi hemmelige Kræfter røre sig, hvori Liv udfolder sig for os i des større Fylde og Frugtbarhed, jo dybere

vi trænger ind i deres Virksomhed. Ogsaa de viser os Magter, der snart vender sig frelsende, snart ødelæggende mod Menneskeslægten. Vi maa være deres tjenende Slaver, men kun for derigennem at blive deres bydende Herrer. Naturvidenskaben vækker igen vor Sans for det uventede, de ubegrænsede Muligheder, og skærper derved vor Energi. Og denne Tro paa Livet er ingen uforklaret og uforklarlig Mystik, men en Frugt af Erkendelse, vokset og modnet i det Sejrssolskin, hvorunder Tanken selvbevidst holder sit Indtog i alle Livets Verdensdele. Det er som i Middelalderen sig selv, sin egen Tanke, Mennesket genfinder i Naturen, men i dette Fund føler det sit Herredømme over Naturen, ser dets Kræfter lægge sig til Ro ved dets Fødder og lyde dets Vink.

* * *

Synspunkter.

1. Mener Slægten at have naaet sit absolutte Ideal og fundet Ro og Hvile deri, bliver det den en Samvittighedssag at bringe den unge Slægt til samme Afslutning. Opdragelsen gaar da ud paa at holde den unge fast ved den Livsanskuelse, der har faaet Ufejlbarhedens Stempel i dens Øjne, er bleven Verdensudviklingens Endepunkt for den. Saa opstaar der kristelige Skoler, jødiske Skoler, evangeliske Skoler, katolske Skoler. Opdragelsen gøres til et Redskab i den positive Læres Haand. Givne Lærdomme indpræges den unge, Udsigten til det kætterske holdes lukket. Opdragelsen bliver til et Gitter, der omslutter ham overalt, hans Blik vendes kun i én Retning.

Hvad der har anden Klang, maa forties eller for-

kastes, at det ikke skal faa Magt over Sjælen. Salighedsvilkaaret er denne bestemte Lære, dens Gennemførelse er Maalet for Verdenslivets Stræben. Gennem Opdragelsen gælder det om at vinde og fastholde de endnu ubefæstede, før fremmede, fjendtlige Magter har faaet fat i dem. Og ikke blot for den unges egen Skyld, ogsaa for Samfundets. Opdragelsen skal styrke det ved at tage de unge i Ed paa den rene Lære. Underordnelsen under Autoriteten bliver dens Princip. Opdragelsen er endt, naar den unge har svoret *in verba magistri* og er indrulleret som trofast Soldat i det absolutte Ideals Hær.

* * *

2. Mennesket er Menneske, d. v. s. betingelsesbundet Væsen, dets Liv derfor Vekselvirkning mellem den enkelte og Livshelheden. Det er paa én Gang noget for sig og et Led af Helheden, selvstændigt og underordnet, Midtpunkt og Periferi. Med en Lov inden i sig føler det samme Lov i hele Verdenslivet, handlende i Frihed ser det sine frie Handlinger optagne i og bearbejdede af Nødvendigheden. Under ydre Hindringers Tryk mærker det inden i sig en Kraft, der bliver til Modtryk. Svulmende af en uendelig Trang bindes det af sin endelige Begrænsning. Med en Verden i sig føler det sig som et Fnug af den store Verden.

Opdragelsen faar da et dobbelt Raaderum. Den skal føre den unge til Erkendelse af sin Ejendommelighed for derved at finde sin Plads. Altsaa maa den øve hans Kræfter for at klare dem og styrke dem. Den maa føre ham til den sunde Ensidighed og til den Alsidighed, der ligger i Bevidstheden om sine Kræfters Begrænsning. Han maa lære at se ind i sig selv og ud

over sig selv. Han maa blive egnet til ét og have Mulighederne for at blive alt. Han maa kunne stilles paa Hovedet uden at tabe sin Ligevægt og sig selv. Opdragelsen skal føre ham ind i Livets Dialektik, saa han forstaar, at Modsætninger og Modsigelser samler sig som Spænding i samme Væsen, at Sandhed fra én Side set er Usandhed fra en anden Side set, at aktivt er passivt og passivt aktivt, at det givne maa blive det erhvervede, den sikre Besiddelse en stadig Erobring. Opdragelsen er endt, naar Bevidstheden om Dobbeltheden bliver Udgangspunkt og Samlingspunkt for ens Udvikling.

* * *

3. Barnet har endnu ikke fundet Fornuftens Lov inden i sig selv; derfor maa det have den udenfor sig. Det kan endnu ikke opfatte den abstrakt; derfor maa det se den legemliggjort i en Personlighed. Opdrageren bliver derved mere for Barnet end et enkelt Menneske. Er han virkelig Opdrager, saa er det, Barnet adlyder, ikke en tilfældig Befaling fra ham, men den Fornuftens Lov, han er Udtryk for. Han bliver Autoritet for det, noget ubetinget, for hvilket Barnet fornægtende sig selv bøjer sig absolut. Fordi det er Barn, d. v. s. kun en gryende Personlighed, føler det Trang til Afhængighed af en anden, en sikkert forstaaende og fast villende, en ufejlbar Lovgiver. Opdragelsen bestaar i at holde dette Tillidsforhold uforstyrret. Et Brud vilde ikke blot være Brud med den enkelte Person, men med Loven, maaske med Livet. Barnet udvikler sig ved den ydmyge Tro paa andre, suger Næring af sin Tillid og vokser uden at vide det. Opdragerens Personlighed bliver det Stof, der forarbejdes i Barnets Indre, indtil det

selv er blevet en Personlighed derigennem. Opdragelsen er endt, naar Barnets Ideal har flyttet sig over i det selv, saa det ikke længer behøver Opdrageren til Symbol derpaa; naar der ud af Afhængigheden er groet en Egenopfattelse, en Selvovertagelse af Fremtiden.

* * *

4. Hvor faar Opdrageren sin Myndighed fra? Fra den Omstændighed, at han ikke taler i sit eget Navn, hans Bud ikke er Udslag af en tilfældig Vilkaarlighed. Han virker ved det, han repræsenterer, det, der taler igennem ham, noget usynligt, der igennem ham bliver synligt. Hvad det kommer an paa for ham, er ikke at paatrykke den, han opdrager, sine individuelle Ejendommeligheders Stempel, gøre ham til Kopi af sig selv, men bringe ham til at høre noget mere almengyldigts Stemme, naar han taler til ham. Han skal paavirke ham i Kraft af en Idé. *Deus vult, quia bonum.* Den unge skal faa Fornemmelsen af, at det, han selv skal bøje sig for, er noget, som ogsaa hans Opdrager bøjer sig for, og som alle skal bøje sig for. Opdragerens Bevisgrund er derfor ikke: „Jeg vil ikke", men: „Jeg vil ikke, det vilde være et Brud paa Retfærdigheden" o. s. v. Opdrageren og den unge bliver hinandens Medarbejdere i en fælles Sag, hans Opgave bliver at lade sig selv mere og mere forsvinde og lade den ledende Idé træde i sit Sted, herske fra sin Plads. Opdragelsen er endt, naar det helt er naaet og den unge stiller sig under Ideens Opdragelse.

* * *

5. Ethvert Menneske fødes med et vist Fond af Kræfter, med Mulighed for en Udvikling indtil et bestemt Punkt. Evnerne vokser deres stille Vækst, som Haarene vokser paa ens Hoved. En skøn Dag finder man en Tanke i sig, som man aldrig før har drømt om, Forstaaelse, hvor der før har været Uklarhed og Tvivl. Man bliver inden i sig en Mangfoldighed var, hvis Rigdom er ny og overraskende, en videre Omkreds, en større Dybde; man føler med ét, at man er vokset.

Saaledes gaar Udviklingen sin Gang. Evnerne tager Næring til sig og skyder i Vejret. Det sporadiske forener sig om et Midtpunkt, en Livsanskuelse dannes. Udviklingen har naaet et Standsningspunkt, en relativ Afslutning.

Hvad har nu været Opdragelsens Opgave? Mennesket har været som en Plante, hvis Blade gennem smaa Forandringer og umærkelige Overgange bliver til Blomst. Men for at det skal kunne ske, maa Jordbunden være sund, Luft og Lys være tilstede, Regn og Solskin komme i rette Tid. Her har da Opdragelsen sit Hverv. Den er som Gartneren, der luger Jorden og renser den, fanger Varmen, vander Planten. Den er den stille Kærligheds blide Omhu, der freder om hver Evne i Barnet og fjerner hver en Hindring for dens Vækst, i sin dulgte Virksomhed baner Vejen og hygger Hjemmet. Opdragelsen er endt, naar Planten kan vokse paa fri Mark under Himlens Væde og Vindens Pust og vinde Styrke af Hindringerne, Harmoni af Tilværelseskampen.

* * *

6. Er Opdragelsens Maal enkelt eller mangfoldigt? Har den ligesaa mange af hinanden uafhængige Formaal, som Menneskenaturen har Evner og Sider, eller mødes alle dens Opgaver i et Enhedspunkt, en fælles Overkommando? Er Maalet at faa Mennesket til at føle sig som et mellem mangfoldige Anlæg delt Væsen, af hvilke hvert for sig er udviklet til et vist Højdepunkt, eller at vække Følelsen af Helhed og Sammenarbejdethed, Personlighedsfølelsen, selv paa Bekostning af den rige Mangfoldighed? Er Opdragelsen Talenternes og Ensidighedernes Værge eller skal den holde Spejlet for dem, for at de kan se deres Begrænsning og Utilstrækkelighed og længes efter at optages i en Personligheds Helhedsudvikling? Er Opdragelsen en Forskole for Fagdannelsen eller for Almendannelsen? Skal den hjælpe den Kunstner, der arbejder sig frem gennem Mennesket, eller skal den hjælpe det Menneske, der arbejder sig frem gennem Kunstneren? Skal den udvikle Talentet til en æstetisk eller til en etisk Forstaaelse af sig selv?

* * *

7. Bliver et Menneske færdigt? Kommer et Menneske til et Slutningspunkt. før Livet slutter? et saadant, at alt efterfølgende ikke har nogen væsentlig Betydning? At være færdig — er det ikke at have opgivet Udviklingstrangen, taget fast Bopæl paa en Mellemstation? Menneskelivets Tanke — er den ikke vedblivende Udvikling af det hele og af dets enkelte Dele, af Livsanskuelsen og af Evnerne? Afslutning — er det ikke det, der hedder Spidsborgerlighed? Liv — vil det ikke sige, at gammelt Stof skydes ud og skifter med nyt? „Jeg er nu engang saadan" — vil det ikke

sige at lade det gamle Stof forhærde sig og spærre for det nye? Æstetisk set — er det at leve ikke stadig at afvinde Livet nye Skønheder, Skønheden nye Sider, Modtageligheden derfor større Omfang og Finhed? Etisk set — er det at leve ikke at samle sig til stadig fastere og frugtbarere Kærne, at gribe sikrere og sikrere ned i Livet, at bygge Personlighedens Borg med bestandig fastere Grund og højere Tinde? Religiøst set — ligger Livet ikke for én som en uendelig Vej med et Maal, der i hvert Øjeblik er ganske nært og dog bestandig uendelig fjernt? Opdragelsen er endt, ikke naar Personligheden er færdig, det bliver den aldrig, men naar Personlighedsbevidstheden er vaagnet og sat i Arbejde.

* * *
* *

8. Man fødes i en bestemt Tid med bestemte Erfaringer og med et bestemt Fond af Dannelse. Man fødes i Tiden under bestemte Forhold og Omgivelser. Livet er konkret, dets Former individuelle. Man fødes vel med en Slægtsarv i sig, men endnu ikke tilpasset og udformet. Gennem Opdragelsen føres man ind i Tiden, indvies i dens Opgaver, udstyres med dens Virkemidler. Opdragelsen lægger Bro, bygger fra begge dens Ender: fører Omverdenen ind i Barnet og Barnet ind i Omverdenen. Gennem Kundskab gør den et Samliv og en Indflydelse mulig, gennem Udformning af Individet kommer den sociale Krav i Møde, passer det ind i en Samfundsvirksomhed. Og Opdragelsen skiller sig ud efter Samfundskredse: i lærd Opdragelse og læg Opdragelse, i Skoler for Almuen og Skoler for Borgere, forskellige i deres Midler og i deres Maal. Naar der læres „ikke for Skolen, men for Livet“, saa er „Livet“ her

Huset med de mange Rum, og hver Slags Skole har kun Nøglen til et af Rummene. Opdragelsen er her endt, naar den beskrevne Kundskabs og Dannelses Kreds er gennemgaaet og tilegnet og den unge sendes ud i Verden med Forudsætninger for at kunne indtage en Plads i den.

* * *

9. Er Opdragelse ikke Orientering i Livet? Livet omkring én og Livet i én? Orienteret i sig selv — er det ikke at ty til Øjet, hvor noget synligt skal opfattes, til Øret ved det hørlige, til Fantasien, hvor der skal digtes eller det digtede tilegnes, til Tænkningen, hvor Virkeligheden skal erkendes? altid at vælge det rette Medium? Orienteringen i én selv — fornægtes den ikke, naar der drømmes, hvor der skulde handles, naar man tænker i Steden for at ville, naar man handler i Steden for at overveje, naar man overfor det skønne ikke forstaar, at det skal nydes, overfor det gode, at det skal øves, overfor det sande, at det skal erkendes, men vil erkende det skønne, uden at have nydt det, nyde det gode, uden at have øvet det, øve det sande, uden at have erkendt det? Orientering i én selv — er det ikke Evnen til at gribe, i instinktmæssig Sikkerhed, fat med de Kræfter, Opgaven netop kræver?

Giv derfor hver enkelt Side af Menneskenaturen en skarp og klar Udvikling, aabn hver af de Døre, der fører ind til og ud fra Individet. Lad Tanken faa Problemer at tumle med, lad Indbildningskraften faa Billeder at bygge op, lad den dialektiske Evne søge Modsigelser og udligne dem, lad Legemets Kræfter kæmpe med Vanskeligheder og sejre ved Anstrængelse. Saa staar den rette Evne beredt i det rette Øjeblik.

Men som Evnerne skal lære uvilkaarlig at virke paa rette Maade, skal de ogsaa lære at lade sig paavirke paa rette Maade. Den rette Modtagelighed er Forudsætningen for den rette Handlen. I Passiviteten fødes Aktiviteten. Viljen vækkes eller ændrer sin Retning under Paavirkning, Tanken optager sit Æmne under Paavirkning. Al Lyst er Frugt af et Indtryk og Ytring deraf, Evnen til at underordne sig er Herredømme over sig selv. Opdragelsen er endt, naar Evnernes Aktivitet og Passivitet gaar i ét.

* * *

10. Opdragelse er noget dobbelt: umiddelbar Indflydelse og bevidst Paavirkning. Den ligger i en Tidsalders Atmosfære og i en enkelts villede Handlinger. Eksemplet er en Magt, der hersker uden Beregning. Det naive Liv, der uden at tænke paa Opdragelse, naivt gør sine Krav gældende og fyldes af sine Sandheder, virker netop ved denne sin Tryghed opdragende: det aner ikke nogen modsat Betragtning, alt er sikkert og afgjort, én Gang for alle. En Tidsalders Ideer trænger ind alle Vegne, lever i Luften og af Luften. Derfor indaandes de med Luften. Man opdrages uden selv at vide af det og uden at nogen anden ved af det. Man tages med op i en Tradition.

Men saa tages igen Traditionen op af den bevidste Opdragelse. En ældre Slægt har opsparet en Kapital af Ideer. Den staar paa Bog i en Bank som en formentlig uopsigelig Kapital. Den skal gaa i Arv til den yngre Slægt, som da maa kende Banken, i hvilken den staar, og Bogen, i hvilken den er opført. Bogen maa studeres, for at end ikke det mindste Beløb, der kunde trække Rente, skal blive overset. Den ældre

peger paa hvert Bogstav og hvert Tal og viser, hvordan Regnskabet stemmer. Opdragelsen er endt, naar Bogen er lært udenad. Men den unge har maaske i Mellemtiden opdaget, at Værdipapirerne ikke længer har Kurs.

* * *

11. Opdragelsen gaar altid ud fra givne Forhold, som den lægger til Grund for sin Virksomhed. „Vi er nu komne saa vidt, nu maa I gaa videre." Det givne anerkendes, men ikke som det sidste og endelige. Enhver Tid er en Overgangstid, fordi Udviklingen aldrig staar stille. I enhver Tid støder to Slægtled sammen. Opdragelsen er Mellemleddet og Overgangen mellem dem. Idet den anerkender de givne Forholds Begrænsning, anerkender den ogsaa den nye Slægts Ret til at tage fat i Kraft af sin Ejendommelighed. Den ser med glade, forundrede Øjne paa alt hvad der i frisk Oprindelighed gror op af de unge. Den smelter det gamle ind i de unge, for at det igen skal blive det nye, og forstaar, at Livet aldrig gentager sig, i alt Fald ikke uden at stagnere. Den vil derfor se sit eget ført videre, lægger hos den unge Vægten paa det, der adskiller ham fra de gamle, selv om det endnu er nok saa taaget: Alt fødes i Taage, for at kæmpe sig frem til Klarhed. Men den kræver til Gengæld Anerkendelse af sit. Opdragelsen er endt, naar det er forstaaet, at den ene Slægt maa bygge paa den anden Slægts Skuldre, at Udviklingen ikke kender til Spring, og de unge saa tager fat med sig selv dér, hvor de gamle slap.

* * *

12. Opdragelsen er den Kunst at kunne stille den unge i det rette Forhold til Livet, som det møder ham. Naar han i hvert Øjeblik staar over for noget, der efter hans Udvikling kan paavirke ham, saa suger han Næring af Livsindtrykkene, vokser igennem dem, efterhaanden som de forarbejdes inden i ham. Opdragelsen maa derfor stille ham personlig overfor Livet, fjerne hvert hindrende Mellemled, hver forudfattet Opfattelse, der vilde gøre hans Dom til en Fordom. I hvert Menneske begynder en ny Udvikling. Hold derfor Vejen for den ryddelig, lad enhver finde Sandheden paa sin Maade, gennem sine Erfaringer, sine Vurderinger. Det vil sige, lad Tingene selv og Livsforholdene paa rousseausk Vis være Opdrageren. Lad den bevidste Opdrager forsvinde i dem, kun være tilstede i den Planmæssighed, hvormed han lader Tingene træde Barnet i Møde. Lær Barnet gennem det selvstændige Forhold til dem at stille sig selvstændige Opgaver og føle et selvstændigt Ansvar. Ogsaa paa første Haand at forstaa, hvor Grænsen for Opgaverne er. Opdragelsen er endt, naar Evnen til at opfatte med egne Øjne er gaaet over i Blodet og Opgaverne har samlet sig om et ledende Midtpunkt.

* * *

Wolffgang Ratke fødtes i Wilster i Holsten 18. Oktbr. 1571. Han gik i Skole i Hamburg, studerede Filosofi og Talmud i Rostock og følte sig særlig kaldet til Pædagog. En lettere Metode for Tilegnelsen af Sprog og Videnskab havde han tidlig for Øje. I England dyrkede han Hebraisk. I Holland Matematik og tog desuden Undervisning i Arabisk hos en Araber. Moritz af Oranien lovede ham Understøttelse, hvis han vilde ind-

skrænke sin Undervisningsmetode til Latin. Men han vil ikke binde sig. Derpaa opholder han sig i Strassburg og Basel og henvender sig 7. Maj 1612 til Rigsforsamlingen i Frankfurt med en Memorial om sin Metode. Den vinder flere Fyrsters Opmærksomhed. Pfalzgrev Wolffgang Wilhelm af Neuburg giver ham 900 Gylden. Landgrev Ludvig af Hessen Darmstadt indhenter Erklæring om hans Metode hos Professorerne Helwig og Jung i Giessen. Erklæringen falder ud til Fordel for Ratke. Enkehertuginde Dorothea Marie af Sachsen-Weimar faar en lignende fra Universitetet i Jena 1613, underskreven af Professorerne Grawer, Brendel, Walther og Wolff. Samme Aar kaldtes Ratke til Weimar. Enkehertuginden og hendes Søster Sofie faar Undervisning i Latin af ham og testamenterer ham 2000 Gylden. Hendes Søn Joh. Ernst og hans Morbroder Ludvig af Anhalt Köthen tager sig af ham. Han anlægger to Skoler (231 Drenge, 202 Piger) i Köthen og faar oprettet et Trykkeri. Men han har mange Fjender i Köthen, styrtes af Kalvinisterne, fængsles 9. Okt. 1619 og løslades først Aaret efter. Grevinde Anna Sofie af Rudolphstadt anbefaler ham til Axel Oxenstjerna, der først interesserer sig for ham, senere opgiver ham. 1635 dør han.

I Memorialen til Rigsforsamlingen i Frankfurt tilbyder han at vise: „1) Hvorledes det Ebraiske, Græske, Latinske og flere andre Sprog i meget kort Tid lettelig ere at lære som at udbrede saavel hos gamle som hos unge. 2) Hvorledes ikke alene i Højtysk, men ogsaa i alle andre Sprog en Skole er at oprette, hvori alle Kunster og Fakulteter udførligere kunne læres at kende og propageres. 3) Hvorledes i det hele Rige et endrægtigt Sprog, en endrægtig Regering og endelig ogsaa

en endrægtig Religion er bekvemt at indføre og fredelig at opretholde. For saadant bedre at bevise kan han ogsaa skriftlig vise et Specimen i Ebraiske, Kaldæiske Skrifter, Arabisk, Græsk, Latinsk og Højtysk Sprog, hvoraf grundig kan dømmes om det hele Værk". Først Modersmaalet, saa Ebraisk og Græsk, saa Latin, det var hans Plan for Sprogundervisningen. Ved alle Fakulteter skulde Modersmaalet være Undervisningssprog.

Fælles for Periodens Undervisningsreformatorer er: 1) Polemik mod de filologiske Grammaticis Undervisning, 2) Løfte om Metode og 3) Lærebøger lige brugelige for alle, 4) Bortseen fra Elevernes Forskellighed — Metoden formaar alt, 5) Polemik mod den sædvanlige Undervisnings Hukommelsesvæsen, 6) Øvelse af Forstanden i Modsætning dertil, 7) ingen Tradition — selv frembringe alt, 8) Straffe overflødige, 9) Hensyn til den enkelte med den almenmenneskelige Karakter for Øje, 10) Modersmaalet, 11) Realier, 12) Legemsøvelser, 13) Realskoler, Forbedring af Almueskolen, 14) Modarbejdelse af Fantasien, 15) Anskuelighed, 16) alt med klar Bevidsthed, 17) Virkelighedshensyn.

Ratkes Skoler i Köthen bestod af 6 Klasser: 1.—3. Modersmaal, 4.—5. Latin, 6. Græsk. 1. Bogstavering, 2. Læsning og Skrivning i Forening, 3. Sproglære i Modersmaalet, 4.—5. Terents, latinsk Grammatik. Desuden Regning, Sang, Religion.

Bogstavet som Grammatikkens simpleste Element skal først læres, Form og Navn samtidig; Sammenligning foretages: O med en Kreds, C med en Halvkreds, X med et Kors osv. Eleverne skal straks eftergøre Bogstaverne. Saa gaas der til Stavelser, paa én Gang skrevne og udtalte. Saa *parvus libellus rudimentorum* for de yngste, en Autor, Terents, for de ældre. Den

latinske Grammatik maa ikke læres før Autoren, men efter og i ham; Hovedreglerne øves mest. Efter Forstaaelsen af Forfatteren foretages Øvelser i Stil gennem Efterligning, først mundtlig, saa skriftlig. Saa Latintalen. Ingen Hjemmelæsning.

„Alt efter Naturens Orden eller Løb. Ti Naturen bruger en særlig, den bekvem Orden, hvori Menneskets Forstand fatter noget. Det maa iagttages ogsaa i Undervisningskunsten, ti al mod Naturen stridende og voldsom eller tvungen Undervisning er skadelig og svækker Naturen." „Ikke mere end ét ad Gangen." „Det samme ofte gentaget." „Alt først i Modersmaalet." „Alt uden Tvang." „Intet maa læres udenad." Aldrig to Læsetimer efter hinanden. „Ensartethed i alle Ting." „Først Tingen, saa Reglen om Tingen." „Alt gennem Erfaring og stykkevis Undersøgelse." Metoden meddeler R. kun under edeligt Tavshedsløfte.

Skyggesider ved Ratkes Virksomhed er hans overvættes Tro til Metoden og dens Lærebøger, hans forhastede Løfter om glimrende Resultater, Usikkerheden i hans Gennemførelse af Teorierne, hans ensidige Hensyn til det objektive i Modsætning til det psykologiske, hans Forsømmelse af Realierne, hans snævert lutherske Standpunkt og hans Hemmelighedskræmmeri med Metoden. Men sin Tid og sin Kraft ofrede han villig paa sin Opgave.

* * *

Rousseau. Litteraturen er den formede og tilhuggede Skikkelse, hvori en Tidsalders Sæder og Tanker træder frem. Ingen Forfatter kan forklares uden Kundskab om den Tidsalder, der paa den ene Maade eller paa den anden præger sig i ham: ligefremt, naar han er dens Herold eller Tolk, omvendt, naar han fører Krig

med den. Litteraturen bliver som den fotografiske Plade, der modtager baade et negativt og et positivt Billede — det kommer an paa fra hvad Side man ser den.

Men saa er der dernæst i den betydelige Forfatter noget selvstændigt og oprindeligt, som bliver hans Bidrag til Samtidens Udvikling. Hans Værk maa forstaas lige saa meget gennem hans Personlighed som gennem hans Tidsalder.

Rousseau var en Mand med en letvakt Følelse, hans Nerver saa fine og modtagelige for Indtryk som Strengene paa en Æolsharpe. Denne nervøse Bevægelighed er et af Hovedtrækkene i hans Natur. Den knytter ham hurtigt til Mennesker, men faar ogsaa hurtigt Forholdet til at briste, forvandler Venskab til Fjendskab og lader ham i uskyldigt mente Ord eller Handlinger se forsætlige Angreb eller lumske Hentydninger. Hans Sjæl er i en stadig Bølgegang: snart af voldsomt strømmende Bevægelser, snart af vuggende Stemninger. Aldrig ligevægtig og mandig, altid gaaende over sine Brædder, urolig og ubehersket — saadan er hans Følelse. Hans Drifter er stærke i Øjeblikket og river ham med sig, tit til Handlinger, hans Erindring senere angrende ruger over. Hans Beslutninger er det øjeblikkelige Indfald voldgivne. Disse hans Egenskaber støder ham ud af Menneskenes Samfund. Den stille Drømmetilstand i Naturens Ensomhed, hvor Fantasien uhindret kan løfte sig og flyve, er hans Livsideal, hans Skrifter gennemvævede af veltalende Naturskildringer.

Hans omflakkende Ungdomsliv havde hindret ham i at gro fast i nogen enkelt Samfundstilstands Fordomme. Han kunde med en udenforstaaendes Uhildethed dømme om det Liv, der mødte ham, da han som ung Mand kom til Paris. Og dog ikke helt uhildet, dertil var hans

Nerveliv for sygeligt udviklet. Han maatte ved et Instinkt føle sig frastødt af det Liv, han saa for sig i Verdensbyen. Hans Forfattervirksomhed blev en Indsigelse mod den Unatur, Civilisationen var endt i.

„At leve er ikke at trække Vejret, men at handle, at gøre Brug af vore Organer, af vore Sanser, af vore Evner, af alle de Dele af os selv, som giver os Følelsen af vor Tilværelse. Det Menneske, der har levet mest, er ikke det, der har talt de fleste Aar, men det, der mest har følt Livet," — „følt Livet", det er Rousseau, der taler i Fornemmelsen af sin Naturs Fylde. Jo større Indhold og Rigdom, jo stærkere Udviklingsuro og Gæring, jo mere levende Vækst og Udfoldelse de personlige Evner faar, des større Nydelse er det at leve. Følelsen af Frugtbarhed og Grøde i Sjælen er Livets Lykke, Tomhed, død Ro er Lykkens Modsætning. „Enhver af os udstrækker sig, saa at sige, over den hele Jord og bliver modtagelig paa hele denne store Overflade," siger han.

Men denne vidtdrevne Modtagelighed bliver til Pine i en Tidsalder som hans. Og saa jager hans Nervøsitet ham ind i sig selv: „Drag dig tilbage i dig selv, saa vil du ikke længer være ulykkelig." Nydelsen af Livet har vendt sig til Lidelse, Glæden over de mange Indtryk til Pine; det trøstende Haab er det, at man ikke skal leve bestandig. Men det er ikke Rousseaus Grundopfattelse, at Livet er Lidelse; det er kun Tidernes Ugunst, der har medført det. „Alt er jo godt, som det udgaar af Skaberens Haand."

Derfor skal Menneskelivet vende tilbage til sit Udspring. „Uvidenhed har aldrig gjort Fortræd, kun Vildfarelse er skæbnesvanger." „Forudseenhed er Kilden til alle vore Ulykker." „Misforholdet mellem vore Ønsker

og vore Evner, det er deri, Ulykken stikker." „Kun i den oprindelige Tilstand er der Ligevægt mellem Magt og Ønske." Og det er i denne Ligevægt, Lykken bestaar. Den vilde lever sorgløst i Øjeblikket, underordner sig sorgløst under Nødvendigheden. Denne oprindelige Menneskenatur er det, vi skal vende tilbage til. Vi har engang haft den i os, men „lige fra Fødslen af paavirkes vi af de Genstande, der omgiver os. Saa snart som vi saa at sige bliver os selv vore Sansninger bevidst, er vi tilbøjelige til at søge eller fly de Genstande, som frembringer dem, først efter som de er behagelige eller ubehagelige, dernæst efter den Overensstemmelse eller Uoverensstemmelse, vi finder mellem os og Genstandene, endelig efter de Domme, vi uddrager deraf, og den Forestilling om Lykke eller Fuldkommenhed, Fornuften giver os. Disse Anlæg udstrækkes og befæstes efterhaanden som vi bliver mere modtagelige og oplyste, men tvungne af vore Vaner forandres de mere eller mindre af vore Meninger. Før denne Forandring er de det, jeg kalder Naturen i os."

Altsaa: den oprindelige Menneskenatur paavirkes paa rette Maade gennem det Behag eller Ubehag, den føler, gennem sin Overensstemmelse eller Uoverensstemmelse med Genstandene. Menneskenaturens Overensstemmelse med Tingene, d. v. s. Mennesket som Led i Tingenes Kæde. Men hvorledes kommer saa den medfødte Menneskenatur ud af sin oprindelige Gang? Ved vore Vaner og Meninger, siger Rousseau. Men ogsaa de maa jo have deres Spire i Menneskenaturen. Selv det simpleste Naturliv blandt Mennesker kræver visse Vaner og Meninger, d. v. s. en vis Kultur. Hvad der her er nødvendigt og berettiget, skulde det nu i sine højere Former blive selvmodsigende og formaalsstridende?

Idet de spirende Muligheder udvikles til fuld Virkelighed, naar en Naturfrembringelse sit Højdepunkt. Kan Mennesket som Naturvæsen staa udenfor denne Lov? Men hvis det ikke er muligt, saa er Kulturmennesket selve Naturmenneskets virkeliggjorte Væsen. Afviser man Udviklingens Ret, underkender man med det samme Naturens.

Ved Opdragelsen staar ifølge Rousseau Naturen i Mennesket overfor Menneskene og Tingene. Under den første skal de sidste underordne sig; den er øverste Lovgiver. Men Mennesket kan jo ikke gaa udenfor sin egen Natur. De bestaaende Tilstande maa derfor ogsaa paa deres Vis være udsprungne af Menneskenaturen og derved have en Sandhed i sig, en Ret at gøre gældende. Menneskene, d. v. s. det bestaaende Samfund, kan derfor ikke staa i den ubetingede Modsætning til Menneskenaturen og Tingene, som Rousseau taler om. Menneskesamfundet er Menneskenaturen paa et af dennes Udviklingstrin, en Ting blandt Tingene, som Menneskenaturen bliver en Ting blandt Tingene.

Rousseau gør Mennesket i dets elementære Tilstand til den færdige Menneskenatur. Kulturlivets Opstaaen og Betydning bliver derved noget tilfældigt og uforklaret. Han kommer paa Vildspor ved at se Kulturen inde paa en midlertidig Afvej — al Udvikling finder Sted gennem Ensidigheder. Han opfatter saa ikke Tilstanden som den Ensidighed, den er, med dens Ret og dens Uret, men som den ubetingede Vildfarelse med ubetinget Uret. Fremad øjner han ingen Udvej; blive hvor man er, kan man ikke; altsaa maa Udviklingen gaa tilbage til sine første Trin. Men det er det samme som at forlange af Planten, at den skal trække Bæger

og Krone tilbage til Bladenes oprindelige Skikkelse. Mon den saa vil bære Frugt?

Det gaar Rousseaus Øje forbi, at Mennesker og Menneskenatur ikke kan skilles, men staar i Vekselforhold til hinanden. Efter hans Opfattelse fødes Mennesket blot og bart som Menneske, alle Mennesker som det samme Menneske. Han erkender ikke, at forudgaaende Slægters Udvikling allerede i Moders Liv præger Barnet gennem Race-, Nationalitets-, Individsforskel. Førte ad Naturens Vej vilde efter hans Mening alle Mennesker blive ens, faa samme Egenskaber og samme Livsopfattelse. Kønsmodsætningen er saa godt som den eneste Naturmodsætning, han anerkender.

To Evner savner Rousseau: Blik for det historiske og Blik for det indviduelle. „Det er det abstrakte Menneske, vi maa have for Øje i vor Elev," siger han. Det „abstrakte" Menneske kan betyde det uudviklede, elementære Menneske. Udvikling bringer Mangfoldighed og Ensidighed og individuelle Modsætninger. Derfor har Menneskene mest ensartet Præg som Børn. Kønsforskellen er endnu kun svag og antydet, Forskellen mellem de enkelte ligeledes stærkt bunden og behersket af Ligheden, det almindelige Fællespræg. Eller ogsaa kan det „abstrakte" Menneske betyde Mennesket udløst af det borgerlige Samfund, set udenfor alle bestemte Livsforhold. Hele den Side af Livet, der skylder Samfundsdriften sin Oprindelse, er da skaaret bort af Opdragelsen. Men naar Mennesket saaledes skilles fra sine historiske og geografiske Forudsætninger, fra de Livsforhold, fra hvilke det virkelige Menneskes Opdragelse i videste Forstand skriver sig, naar hver Slægt skal begynde forfra og Menneskenaturen fra Udvikling og Foranderlighed gaa over til Gentagelse og Stagnation,

saa bliver den i Steden for en Virkelighed en platonisk Idé med et Skinliv i Fantasien, en Menneske-Natur, i hvilken der ikke længer er nogen af Delene, hverken Menneske eller Natur.

Naar Rousseau kommer til det virkelige Barn, den Emil, hvis Opdragelse han i sit Hovedværk skildrer, slipper han derfor sin Grundtankes Konsekvenser. Han gør Rede for, baade hvilket Folkeslag, hvilken Samfundsklasse og hvilken Natur han er af. Hans stærke Ord bliver da kun Udtryk for hans levende Uvilje mod Samtidens kunstige Lavs- og Kasteopdragelse. Det er Manden, der skal bære og smykke Stillingen, ikke omvendt, det bliver her hans Tankes praktiske Kærne. Livet skal kunne tage fat paa en Mand, uden at han ophører at være Mand.

Men saa er Opdragelsen igen sat i Forbindelse med Samfundet: „Emil skal jo ikke være en vild blandt vilde, men en vild i Byerne," siger Rousseau. Saaledes svinger hans Tanke stadig frem og tilbage mellem Civilisationen og Naturtilstanden.

En vild skal Emil altsaa dog vedblive at være. Opdragelsens første Opgave er da at „forhindre, at noget bliver gjort". Værne, ikke paavirke. Begrænse Indtrykkene til dem, der stemmer overens med Barnets Natur. Men kan man nu virkelig paa én Gang blive opdraget og være en vild? Falder Opdragelsen ikke bort af sig selv, naar den „oprindelige" Tilstand skal bevares? Bliver Opdragelsen ikke egentlig at betragte som en Modgift, nødvendig fremkaldt af Kulturens Gift? Hvor Menneskets Natur fra Fødslen af staar i det rette naturlige Forhold til dets Omgivelser og Misvisning eller Fejltagelse er umuliggjort ved Naturkompasset i dets Bryst, der er Opdragelsen en Modsigelse; det højeste,

der kan være Tale om, er en Opfostring som Dyrets. „Opdragelsen" vilde bestaa i de unges uvilkaarlige Efterligning af de gamle.

Men Emils Opdragelse er jo ganske anderledes kunstfuld og sammensat og metodisk. Saa kan den altsaa i bedste Tilfælde kun betyde en Udvej, ad hvilken man under Civilisationens Pres søger tilbage til det Livstrin, hvor Opdragelse er unødvendig og bortfalder. Nerven i Rousseaus Tankegang er det polemiske: Gør altid det modsatte af hvad der nu gøres, saa vil du træffe det rette, siger han selv. Det er denne Polemik, der har givet ham hans historiske og praktiske Indflydelse.

Mod Civilisationens utidige Overopdragelse sætter han sin negative Opdragelse: „Gør aldrig i Dag hvad du kan opsætte til i Morgen!" „Det er Opdragelsens Maal ikke at vinde, men at tabe Tid." „Lær Barnet ikke at have nogen Vane uden den ingen at have!" Opdragelsens Ideal er at sammenligne med en Søvn, under hvilken Naturen ubevidst gror i Barnet, og efter hvilken det vaagner friskt og fordomsfrit. Sjælen skal i Barndommen holdes ren og blank som et Spejl, i hvilket intet Billed for tidligt faar Lov til at tegne sig.

„Frygt for alle Følelser, der er tidligere end den Dømmekraft, der kan vurdere dem." Kommer Rousseau ikke ogsaa her i Strid med sin Lære om det oprindeliges Værdi? Dømmekraften det er Kulturen, Følelsen det er Naturen. Her gør han altsaa den første til Dommer over den sidste og kræver Sjæleudviklingen stillet paa Hovedet. Hvor bliver Barndommens, det oprindeliges, Ret af, naar Følelsen skal holdes tilbage, indtil Dømmekraften kan vurdere den? Mon Forklaringen er den Søvn, i hvilken baade Følelse og Dømmekraft slumrer, indtil de begge vaagner styrkede og modnede

af Søvnen? Men vil det ikke sige det samme som at springe Barndommen over? I alt Fald Barndommen som en gradvis Vækst ogsaa af Bevidsthedslivet? Eller som en Indsamling af Erfaringer Skridt for Skridt?

Og dog skal Emil netop være et virksomt og vaagent Barn med et Øje paa hver Finger, handledygtig og erfaringsbunden. Han skal blive det gennem sit Forhold ikke til Mennesker, men til Tingene, de Indtryk, de vækker hos ham, den Modstand, han skal overvinde for at tilegne sig dem. Modstand fra Tingene selv, ikke fra Mennesker, hvis Indgreb i Utide vilde ægge Lidenskaberne i ham. — Er det i øvrigt psykologisk rigtigt set, at Tingenes Modstand ikke vil kalde nogen Lidenskab frem i Barnet? Er der i dettes Liv ikke Tidspunkter, hvor Tingene naturligt træder det lige saa personlige i Møde som de levende Væsner? Hvor dets Harme over et uopfyldt Ønske derfor lige saa kraftigt kan vende sig mod et Træ som mod et Menneske? Der er ganske vist den Forskel, at Træet ikke kan lade sig paavirke til at opgive sin Modstand mod Barnets Ønske. En mere afgjort Nødvendighed lærer da overfor det Barnet at underordne sig og tie. Paa den anden Side kan Barnet overfor Træet atter og atter gentage sit Forsøg, til det maaske lykkes. Og hvis ikke, lærer det, at Nødvendigheden ligger i dets egne Kræfters Begrænsning, at det altsaa maa vente med at faa sit Ønske opfyldt, til dets Kræfter svarer til dets Ønsker. Al Hjælp, man vilde yde det, vilde virke fordærveligt paa det, give det en falsk Overlegenhed. Barnet opfattes fuldstændig som Enkeltmenneske; det har nok i sig selv og i Naturen.

Alligevel er Emil kun en Mellemstation. Han er ikke det rene Naturmenneske, mod hvilket Rousseaus

romantiske Længsel higer. Han er i Virkeligheden knyttet til Kulturen og Samfundet — han kan baade læse og skrive, han kan beregne og forudse, er herigennem tilgængelig for Lidelse og Smerte: kun de Farer, man kender, skræmmer. Derfor er ogsaa Lægekunsten forkastelig: ikke blot, at den er ufuldkommen, men den opammer og nærer paa kunstig Maade Frygten, den vækker Haabet og tager derved Resignationen fra én.

Emil bliver da kun et Tankeeksperiment: Naturmennesket midt i Samfundet. Men de to Led i Eksperimentet ophæver hinanden. Derfor begynder Rousseau ogsaa med at udelukke dem fra hinanden. Naturmennesket Emil maa fra Fødslen af isoleres for at være i Eksperimentatorens Magt. Han opdrages ikke i nogen Familie eller af nogen Fader — uagtet Rousseau siger, at den, der ikke kan opfylde en Faders Pligter, ingen Ret har til at blive Fader. Han havde selv taget sig denne Ret uden at ville overtage Pligterne. Og medens Emil sendtes ud paa Landet alene med en Hovmester, havde Rousseau sendt sine Børn til et Hittebørnshospital, altsaa til det Samfund, han fordømte. Faderen vilde ikke staa frit nok overfor Opgaven. De ubevidste naturlige Følelser vilde gribe med ind. Hans Livs øvrige Virksomhed vilde sprede ham. Og i Samfundet, som det er, vilde det ogsaa være umuligt at finde en Fader, der var tilbørlig fri for Fordomme. Men en Hovmester da, maatte han ikke tages fra det bestaaende Samfund? Hvis ikke, blev det jo ikke Emil, men Hovmesteren, hvis Opdragelse først maatte skildres. Alle de franske Opdragelsesforfattere før Rousseau har da ogsaa en saadan Hovmester. Han findes hos Montaigne som hos Rabelais. Hos Rousseau naar han sit Højdepunkt og gaar saa ud af Litteraturen.

Han er den almægtige Leder af Emils Udvikling. Hans skarpe Blik opdager i Tide selv de mindste indre Bevægelser hos ham og forudser deres Retning. Men han hersker ved at tjene. Emils naturlige Vækst, det er den Opgave, han underordner sig under. Han har det fint udviklede Kulturmenneskes Evne til at se bort fra sig selv, forsvinde i Hensynet til en anden. Fem og tyve Aar af sit Liv ofrer han Emil. Han skaaner ikke sig selv, naar det gælder om at skaffe Emil Erfaringer. Han er den pædagogisk-psykologiske Eksperimentator, Rousseau gennem ham Skaberen af den Opdragelse, der grundlægges paa Kendskabet til Barnenaturen.

Emil opdrages altsaa paa Landet. Byerne er Pesthuse. Kampen mellem Land og By føres hos Rousseau i Naturens Navn. Han vakte hos megen Byungdom en sværmerisk Begejstring for Landlivet, f. Eks. hos Pestalozzi. Ingen Skabning kan mindre taale at leve i Hjorde end Mennesket. Den forfinede Bykultur fremskynder Børnenes Udvikling før Tiden, ægger gennem Fantasien Kønsfølelsen hos dem, inden Legemet er modent til at kunne taale dens Tilfredsstillelse. Rousseau kendte af egen Erfaring den usundt pirrede Kønsfølelse. Lidt efter lidt svækkes og forkrøbles Slægten i Byerne. Landet maa saa pode sine friske Skud paa de fortørrede Grene.

Mennesket maa hærdes lige fra Fødselen af, saa modtageligt som det fødes. Ved at gaa gradvis til Værks kan man vænne Børn til at taale alt. Naturen selv rammer Barnet med Sygdom og Smerte, fordi Lidelse er Livets Lod og i Tide maa indøves. Bort med alle Sikringsmidler, der spærrer Barnet i Fængsel! Bort med alle Tegn paa Skræk, der gør Barnet frygtsomt!

I den spæde Barndom er Graaden Barnets eneste Middel til at udtrykke sin endnu dunkle Fornemmelse af Smerte. Har det begyndt at tale, er Graaden overflødig og kun et Middel til at herske over Omgivelserne, hvis den paaagtes. I Legen ser man Børn, uden Kny, endog leende, lide, hvad der ellers vilde koste dem Strømme af Taarer. Lad dem tidlig vænnes til Lys og Mørke, stygge Dyr og Masker, senere til at faste, slaa sig, brænde sig, til at vækkes pludselig og kunne vaagne til bestemt Tid, gaa ens klædt Sommer og Vinter, uden Hovedbedækning, med bare Fødder, til at ligge paa Jorden eller paa et daarligt Leje, drikke, naar man er varm o. l. Den, der kan det, er Herre over sig selv og over Forholdene.

I Gymnastikken fandt Oldtidsfolkene et ypperligt Middel til at udvikle baade Sjæl og Legeme. Hvor uenige Mænd som Montaigne, Locke og Rollin i øvrigt er, Legemsøvelser for Børn tilraader de alle. Et Legeme i Vækst bør være frit og uhindret, Klæderne derfor slutte løst og let, Svøb være bandlyst. Lige saa lidt maa Klæderne være saa fine, at de hindrer den frie, raske Bevægelse. Lad dem være smykkede med lyse, muntre Farver, der stemmer med Barnets lyse Sind. Men gør ikke Pynt til en Belønning eller simple Klæder til en Straf. Brugen af Lemmerne vil komme af sig selv, naar man overlader dem til sig selv; det er galt at ville lære dem, hvad Tid og Øvelse uden andres Hjælp vil gøre Børnene til Mestre i. Det gælder baade om at gaa og om at tale.

Alt finder Vej til Bevidstheden gennem Sanserne. Menneskets første Fornuft er en sanselig Fornuft, der igen er Grundlag for den intellektuelle Fornuft. Vore første Lærere i Filosofi er vore Fødder, vore Hænder,

vore Øjne. At øve Sanserne er ikke blot at gøre Brug af dem, men at lære at dømme rigtigt ud fra dem. Maal, tæl, vej, sammenlign. Væn Barnet til at beregne Virkningerne af sine Bevægelser. Følesansen trænger mindst til særlig Uddannelse, fordi den er udbredt over hele Legemet og i vaagen Tilstand aldrig hviler. De blinde har den finere udviklet end vi, hvorfor lærer da ikke vi at gøre ved Nat og uden Lys, hvad de blinde gør om Dagen uden Øjne? Ogsaa Ørets Tjeneste maa Følelsen delvis kunne paatage sig. Tonerne er jo Luftsvingninger, ved hvis Tal man maa kunne skelne mellem høje og dybe Toner. Saaledes kunde Musikken maaske blive et Sprog ogsaa for døve.

Synet udstrækker sine Iagttagelser videst. Derfor trænger det ogsaa mest til at kontrolleres. Følelsen kan bruges til Rettesnor for Synet. Først Maaling af Afstand og Størrelse, saa frit Skøn derover. Tegnekunsten er et Middel til at skærpe Øjet. Den passer saa meget mere for Børn, som Børn har Tilbøjelighed til at efterligne alt. Det skal være Virkeligheden, de tegner efter, for at de kan udvikle Iagttagelsesevnen, først overfor Formerne, saa overfor Farverne. Ogsaa Geometrien har sin Plads her. Gør Figurerne nøjagtige, læg dem over hinanden, undersøg Forholdet imellem dem. Hele den elementære Geometri vil da efterhaanden udfolde sig blot ved Brugen af Øjnene. Eleven alene maa være den virksomme Opdager. Ogsaa Fjerbold- og Boldspil øver Øjet i at skønne rigtigt. Synets Erfaringer maa stilles sammen med Hørelsens, Lysets Hastighed iagttages i Forhold til Lydens.

Til Hørelsen som modtagende Evne svarer Talen og Sangen som frembringende. Børn hører Tale lige fra Fødselen af. Man skal overfor dem ikke bruge en

vekslende Strøm af Ord, men gentage de samme. De taler først et almindeligt Natursprog, der ikke er artikuleret, men akcentueret. Skal Børn lære at tale, maa de kun høre Ord, de forstaar, og sige, hvad de kan udtale. De har deres egen Grammatik med stor Regelmæssighed og Konsekvens. Man skal ikke rette dem heri. Det falder bort af sig selv. Fremskynd aldrig Talen kunstigt, det sinker og forkvakler den blot. Gør Ordforraadet saa lille som muligt, giv Barnet ikke flere Ord end det har Forestillinger. Landbørn er i den Henseende bedre stillede end Bybørn. Ogsaa i Retning af at tale højt og tydeligt. Megen Udenadslæren er til Skade for Talen, fordi Tungen stammer, naar Hukommelsen vakler. Stemmen har tre Former: Talestemme, Sangstemme og Lidenskabens Stemme. Den sidste er Barnet ikke udviklet nok til at bruge paa rette Maade. Derfor maa det kun lære at tale tydeligt og med den rette grammatiske og prosodiske Betoning, hverken for sagte eller for højt, men ikke at deklamere Stykker af Tragedier og Komedier. Det samme gælder om Sangen. Den teatralske Musik hører ikke Barnealderen til. For at forstaa Musikken maa man ogsaa kunne frembringe den. Lad Barnet selv sætte simple Takter sammen. For at danne Stemmen og Øret bør Sangen bestandig været ledsaget af Spil.

Idet Legemet styrkes og Sanserne skærpes, lægges Grunden til Barnets moralske Liv. Al Ondskab har sit Udspring af Svaghed. Gør Mennesket stærkt, saa vil det samtidig blive godt! Naturens første Bevægelser er altid rigtige. Der findes ingen oprindelig Vranghed i Menneskehjertet. Enhver Fejl maa kunne føres tilbage til sin bestemte Aarsag. Børns Nykker er aldrig Naturens, men altid kun en slet Opdragelses Værk.

Glem dog ikke, at Børn er Børn. Friheden er det højeste Gode, Brugen af den den højeste Lykke — for den, der kan begrænse sig og være sig selv nok. Den eneste, der handler efter sin Vilje, er den, der ikke derfor behøver at sætte andres Arme paa Enden af sine. Men kun den vise forstaar sin Plads og at blive paa den. Barnet, som ikke kender sin, vilde ikke paa egen Haand kunne holde sig paa den. Derfor har Naturen givet det Forældre. De skal holde det indenfor de rette Grænser, saa det hverken bliver Dyr eller Mand, men Barn. Det skal føle sin Svaghed, men ikke lide derunder. Det skal være afhængigt, men ikke adlyde. Det skal bede og ikke befale. Kun af Hensyn til dets eget Tarv er det andre undergivet. Ingen, ikke engang dets Fader, har Ret til at befale det noget, som ikke i nogen Henseende er til Gavn for det. Skal Barnet paa én Gang føle sig afhængigt og dog ikke kende noget til Befaling eller Adlyden, maa det aldrig stilles overfor Viljens, men bestandig overfor upersonlige Genstandes Modstand. Saa megen virkelig Frihed og saa lidt Herredømme som muligt, det er Hovedsagen; saa meget som muligt gjort af dem selv, saa lidt som muligt fordret af andre. Overflødig Hjælp er Begyndelsen til Herskesyge. Af lignende Hensyn skal man bære det lille Barn hen til Tingen, det attraar, ikke bringe Tingen hen til Barnet.

Før Fornuftens Alder kan der ikke være Tale om moralske eller umoralske Handlinger. Børns Ødelæggelseslyst er saaledes kun en Følge af deres overstrømmende Virksomhedsdrift. Derfor skal man ikke forbyde Børn at gøre nogen Fortræd, men forhindre dem deri. Fysiske Hindringer eller Handlingernes egne Følger skal sætte Skranke for deres Vilje. Børn skal

ingen Ønsker have opfyldt, fordi de beder derom, men kun fordi de trænger dertil. Fremfor alt maa man vogte sig for at lære dem tomme Høflighedsformler, der som Trylleord gør dem til Herre over deres Omgivelser. I Virkeligheden skjuler de bag Bønnen en Befaling. Den sikreste Vej til at gøre et Barn ulykkeligt er at lade det faa alt. Dets Ønsker vil derved vokse efter en langt højere Maalestok end Muligheden for deres Opfyldelse. Men det lykkelige Menneske er kun det, hvis Ønsker ikke vokser dets Kræfter over Hovedet. Det i Sandhed frie Menneske vil kun, hvad det kan, og gør saa, hvad det vil.

Da Børn ikke kan fatte det moralske, maa man vogte sig for at bruge Ord fra den Forestillingskreds overfor det. Har det én Gang knyttet falske Forestillinger til dem, vil det være vanskeligt igen at faa disse udryddede. Lad dets Forestillinger indskrænke sig til Sanseindtryk, som det er modtageligt for. Det er altid det første Skridt, man maa passe paa. Den første falske Forestilling, som faar Indpas i dets Hjerne, er Spiren til Vildfarelse og Last hos det. Ligesaa lidt maa man ræsonnere med Børn. Opdragelsens Mesterværk er Tilvejebringelsen af et fornuftigt Menneske, og saa vil man opdrage et Barn, som endnu ikke er noget fornuftigt Menneske, ved Hjælp af Fornuften! Taler man i dets tidligste Aar til det i et Sprog, det ikke forstaar, vænner man det til Ordkløveri. Desuden bevæger man sig altid nødvendigvis i en Cirkel, naar man ræsonnerer med Børn: Man nødes til at vælge et eller andet Udgangspunkt, til hvilket man saa idelig kommer tilbage. Vilde man forsøge at overbevise et Barn om, at det er en Pligt for det at adlyde, saa er det kun rent tilsyneladende, at det vilde blive over-

bevist. Hvad der vilde gøre Indtryk paa det, var de Trusler eller den Lokkemad, man knyttede til Sagen. Tanken om Pligt ligger ikke for dets Alder, og derfor vil intet Menneske i Verden faa det til at forstaa den. Naar man tror at have overbevist, vil man kun have skræmmet og kedet eller lokket. Man lærer Børn at blive skjulte og falske for Lønnens Skyld og stedse at have en skrømtet Bevæggrund paa rede Haand.

Nødvendigheden skal være Barnets eneste Opdrager, eller staa som saadan for dets Bevidsthed. Tingenes Nødvendighed. Man kan være vis paa, at det vil opfatte enhver Vilje, der strider mod dets egen og som det ikke indser Grunden til, som et Lune. Derfor skal man ikke gøre Fordring paa Myndighed overfor et Barn. I sin egen Svaghed skal det se Grunden til den stærkeres Overlegenhed. Indrøm eller forbyd straks og ubetinget, og lad et Nej staa urokkelig fast. Den sletteste Opdragelse er den, der stadig svajer frem og tilbage mellem Barnets Vilje og din Vilje under stadig Strid om Overherredømmet. Tusind Gange hellere maatte det altid faa sin Vilje.

Kappelyst, Skinsyge, Misundelse, Forfængelighed, Havesyge, Frygt, alle de farligste Lidenskaber, har man gjort til Sporer for Barnet. For at bibringe det forhastede Lærdomme og Kundskaber har man hver Gang givet det en Last i Tilgift. Faar Barnet Lov til at udvikle sig i Frihed, vil det ikke blive fristet til den Tøjlesløshed, Tvang ægger til og afløses af. Man skal lade Barndommen modnes i Barnet. Og da hvert Væsen kræver sin Maade at ledes paa, maa man længe udspejde Naturen og iagttage Barnet, inden man siger det det første Ord. Hvad der tabes i Tid herved, indvindes senere med Renter. Lad Barnets Naiviteter

aldrig blive omtalte i dets egen Nærværelse. En uforsigtig Latter kan gøre Skade for hele Livet.

Et Menneskes eneste medfødte Lidenskab er Kærligheden til sig selv. I og for sig er den god og nyttig. Den maa blot ikke ledes i nogen gal Retning. Retfærdighedsfølelsen maa til at begynde med bygges paa det, der skyldes Barnet, ikke paa det, det selv skylder andre. Dets Ret er noget, det bedre forstaar end dets Pligt. Den første Forestilling, man bør give det, er ikke saa meget om Frihed som om Ejendom. Ejendomsrettens Oprindelse maa anskueliggøres for det. Den, der selv er svag og trænger til en andens Hjælp og stedse mærker dennes Velvilje, har ingen naturlig Anledning til at føre ham bag Lyset. I en Opdragelse, hvor ingen Lydighedslov avler Løgnen, vil denne slet ikke opstaa. Et Barn er hildet i Øjeblikket, véd slet ikke, hvad det er at love noget med Hensyn til Fremtiden, og kan for saa vidt ikke lyve paa det Omraade. En anden Sag er det, naar det bryder et Løfte, det *har* aflagt. Det véd nemlig meget godt, at det har aflagt det. Men det evner ikke at forstaa Betydningen af at holde sit Løfte. Man skal derfor ikke lade det love noget. Børns Løgn bliver altid Opdragerens Værk. Jo mere uafhængigt deres Liv bliver af andres Vilje og Domme, des mindre Interesse har de i at lyve. Men naar nu engang Afhængigheden indtræder? Saa har det modne Menneske sin Fornuft til Forbundsfælle. I Almindelighed bringer man for at synes at prædike Dyd Børn til at elske alle Laster. Vil man gøre dem fromme, slæber man dem i Kirke og lader dem kede sig der. Vil man gøre dem barmhjertige, lader man dem give Almisser, som om man selv forsmaaede det, og uden at Børnene har nogen Forstand paa Værdien

af hvad de giver bort. Maaske de oven i Købet er visse paa at faa det tilbage.

Den eneste moralske Lærdom, der passer for Børn, er den aldrig at gøre nogen Fortræd. Hensynet til deres Fordel i Fremtiden, til deres Lykke som voksne, til den Agtelse, de vil nyde, naar de bliver store, o. l. er lutter Betragtninger, som intet Indtryk gør paa dem.

Selve Børns tilsyneladende Lethed til at lære er deres Fordærv. Deres polerede og glatte Hjerner gengiver som et Spejl de Genstande, man stiller for dem. Men intet trænger ind. Barnet beholder Ordene, Forestillingerne kastes tilbage. De, som hører paa Barnet, forstaar hvad det siger; det selv er den eneste, som ikke forstaar det. Men ved et hvilket som helst Studium er Tegnet intet uden den Forestilling, det er Tegn paa. Da Børn ikke er i Stand til at dømme, har de ingen sand Hukommelse. De beholder Lyd, Figurer, Sanseindtryk, sjælden Ideer, endnu sjældnere deres Forbindelser. At lade Børn studere Sprog er derfor et Fejlgreb. Et Sprog er andet og mere end Ord. Til de forskellige Udtryksmaader, Tegn, svarer forskellige Forestillinger. Aanden i Sprogene kan et Barn ikke gribe. Det maatte da kunne sammenligne Ideer. Ser det ud, som om Børn kan tale flere Sprog, saa er det i Virkeligheden ét Sprog, de taler med forskellige Sprogs Gloser. — At lade Børn studere Historie er en endnu større Vildfarelse. Det sande Kendskab til Begivenheder kan ikke skilles fra Kendskabet til deres Aarsager og deres Virkninger. Og tror man, Historien hænger saa lidt sammen med Moralen, at man kan opfatte den ene, uden at kunne opfatte den anden? — Fabler kaldes med Urette Moral for Børn. For voksne kan Sandheden under Maske være forstaaelig; Børn

maa først og fremmest have Sandheden bar og nøgen. Dækker man den med et Slør, bliver de hængende i Sløret. Selv en Fabel som den om Ræven og Ravnen indeholder en Mængde uløste Gaader for et Barn, endogsaa i rent sproglig Henseende. Læsningen er Barndommens Svøbe og dog næsten det eneste, man lader den sysle med. Hvad der fra først af er en nyttig og behagelig Kunst, at kunne meddele fraværende sine Tanker, har man ved utidig Tvang dertil gjort til en Pine for Børn. Man har fundet paa et Utal af kunstige Midler til at lære Børnene Bogstaver. Giv dem blot Sans og Interesse derfor, saa er alle disse Midler overflødige. Før ikke Barnets Aand ud i det fjerne, til andre Steder, andre Klimaer, andre Aarhundreder, til Jordens eller endog Himlens Yderkanter. Saml den om det selv og hvad der umiddelbart vedrører det.

Det første Afsnit af Barnets Liv naar, til det kan tale. Ved det 12—13de Aar afløses det andet af det tredje. Dets Kræfter udvikler sig nu stærkere end dets Drifter. Dette Mellemafsnit af dets Liv er forholdsvis det stærkeste, fordi dets Evner her er større end dets Ønsker. Nu skal det samle Forraad for Fremtiden. Og dette skal gemmes i Armen, i Hovedet. Nu skal der arbejdes, undervises, studeres. Men forsigtig! Husk paa, at Vildfarelse er værre end Uvidenhed. Videbegærligheden er i Overgangsalderen Barnets Drivfjeder. Men den maa ledes rigtigt. Den er noget andet end Lysten til at synes lærd. Gør Barnet opmærksomt paa Naturfænomenerne, saa gør du det videbegærligt. Aldrig skynde paa med Tilfredsstillelsen af Videbegærligheden. Barnet skal intet vide, fordi det er fortalt det, men kun fordi det selv har forstaaet det. Det skal ikke lære Videnskaben, men opfinde den. Sætter man nogen

Sinde Autoriteten i Fornuftens Sted, vil det ophøre at bruge sin og blive en Bold for andres Meninger.

Geografien skal ikke læres ved Hjælp af Glober, Sfærer og Kort, men ved Kendskab til selve den Jord, der er dens Genstand. Ved Vandringer i det fri skal Verdenshjørnerne læres og Maaden at finde sig til rette paa. Undervisningen bør gaa ud fra det Sted, hvor Eleven befinder sig. Lad ham selv tegne sine Kort, efterhaanden som hans Iagttagelser udvider sig. Opgaven er ikke at lære ham mange Ting, men aldrig at lade andet end rigtige og klare Forestillinger faa Indpas i hans Hjerne. Det gælder ikke om at gøre ham færdig i Videnskaberne, men om at give ham Sans for dem og Kærlighed til dem og Metoder at lære dem efter. Opmærksomheden maa ikke frembringes ved Tvang, Arbejdet ikke overdrives. Gaa bestandig ud fra det enkelte praktisk forekommende Tilfælde. Med ét Sæt er man da inde i de forskellige Videnskaber. Alt saa lidt lærd og videnskabeligt som muligt. Dog bør der sørges for et Slags ordnet Sammenhæng, for at Hukommelsen ikke skal gaa fallit.

Ved de fysiske Forsøg skal de simpleste forhaandenværende Ting tjene til Redskaber. Jo sindrigere vore Redskaber bliver, des grovere og ubehjælpsommere bliver vore Lemmer og Organer. Eleven er nu udviklet nok til at kunne skelne mellem det alvorlige, nyttige Arbejde, der kræver længere sammenhængende Sysselsættelse, og Fornøjelsesarbejdet, der tjener til Hvile og Adspredelse. Ordet nyttig bliver nyt og betydningsfuldt. Med det maales alt, hvad der meddeles. Hvad er det godt for? bliver det afgørende Spørgsmaal mellem Lærer og Elev, en Tøjle paa den utidige Spørgelyst. Og hvilket Herredømme giver det ikke den langt

mere udviklede Opdrager? Al Sammenligning med andre Børn maa paa det strengeste forkastes som Middel til at fremme Lærelysten. Man kan sammenligne Barnet med det selv, veje dets nuværende Dygtighed med dets tidligere. En Fristelse, Opdrageren tit kan have vanskeligt ved at komme uden om, er Tilbøjeligheden til at forudsætte Interesse for sine egne Yndlingssysler hos sin Elev. Men Opdrageren bør her helt og holdent underordne sig under Barnet, iagttage det, forudane dets Følelser og komme dem, det ikke bør have, i Forkøbet. Endelig sysselsætte det saaledes, at det glæder sig ved at forstaa, hvad Nytte dets Arbejde er til.

Paa Samfundsforestillinger bør Eleven nu ledes ind, dog ikke fra det moralske som Udgangspunkt, men fra Industriens, de mekaniske Kunsters, den gensidige Nyttes Synspunkt. Samfundet viser sig da grundlagt paa Bytning af Arbejde, Ting eller Tegn, d. v. s. Penge. Til Ejendomsrettens Forstaaelse er Grunden allerede tidligere lagt. Nu udføres dette Omraade mere i det enkelte. Til de geografiske Oplysninger føjes naturhistoriske, om de forskellige Landes Naturfrembringelser, og Sø- og Handelskundskaber, om deres Overførelse fra Land til Land. For Penges Vedkommende er det foreløbig nok at fremhæve deres Betydning som Sammenligningsmiddel mellem uensartede Ting. Arbejdet er en uafviselig Pligt for Samfundsmennesket. Enhver ørkesløs Borger er en Skurk, om han saa er nok saa rig eller mægtig. Enhver bør lære et Haandværk som Tilflugt, hvis alt andet skulde slaa fejl.

Omtrent ved 15-Aars Alderen vaagner Kønsdriften. Temperament, Folk, Klima har dog nogen Indflydelse paa Tidspunktet. De dannede Klasser er tidligere ud-

viklede end de lavere. Sammen med Kønsfølelsen vaagner alle andre Følelser og Lidenskaber: Venskab som Afløb for den overstrømmende Følelse, Skinsyge og Had, fremkaldte af Ønsket om at foretrækkes. Naturen stiller kun Køn overfor Køn. Det, der gør Tiltrækningen til Elskov til den enkelte, er aandeligt Standpunkt, Fordomme, Vaner. Jo mere modent Legemet er, naar dette Tidspunkt indtræder, des bedre. Man maa ved Opdragelsen kunne fremskynde eller forhale det.

Spørgsmaalet, om man skal tilfredsstille Børns Nysgerrighed i denne Retning, er for saa vidt utidigt, som Børn aldrig af sig selv har denne Nysgerrighed. Men bliver der Tale om et Svar paa sligt, saa kan man enten forbyde Barnet at spørge, et Forbud, som det jo i saa mange uvigtige Ting er vant til og som derfor ikke vil pirre det, eller man kan give det aldeles ligefrem Besked uden Hemmelighedsfuldhed, uden Forlegenhed, uden Smil. Det afsiede Sprog, Ærbarhedslektierne, Hemmelighedssløret er lutter Sporer for et Barns Nysgerrighed. Fuldkommen Uvidenhed var her maaske det bedste for Børn, men skal de have noget at vide, saa lad dem faa det saa tidligt som muligt, mens der endnu ingen Fare er derved. Kan man ikke skjule Kønsforskellen for dem til det 16de Aar, maa man sørge for, at de lærer den at kende før det 10de. Skamfølelsen, som Børn ingen Grund har til at nære, maa man heller ikke kræve af dem eller indpode i dem. Og den forfinede Udtryksmaade er kun et Skalkeskjul for fordærvede Sæder. Ved alt sligt puster man for tidligt Indbildningskraften i Flamme. Det eneste Middel til at bevare Børns Uskyldighed er, at alle dets Omgivelser agter og elsker den. I modsat Fald er et Smil, et

Øjekast, en uvilkaarlig Gestus nok til at sige dem alt hvad man vil fortie for dem. Tjenestefolk, i hvis Interesse det ligger at gøre sig lækre for dem, gør dem tit vidende paa Bekostning af deres gode Sæder.

Den første Følelse, en omhyggelig opdragen Yngling er modtagellg for, er ikke Kærlighed, men Venskab. Det første, hans spirende Indbildningskraft lærer ham, er, at han har Ligemænd. Slægten drager ham til sig før Kønnet. Det er Tiden til at saa Menneskekærlighedens første Sædekorn i hans Hjerte. Ungdommen er ikke Hadets eller Hævnens Alder, den er Medlidenhedens, Mildhedens, Ædelmodighedens Tid. Det fuldkomne Væsen er sig selv nok og lykkeligt i sin Ensomhed. Men hvilket endeligt, ufuldkomment Væsen kan i den Grad være sig selv nok, at det ikke trænger til nogen at elske for at være lykkeligt? Derfor knytter Ulykken Menneskene nærmere sammen end Lykken. Medlidenheden er en Nydelse, fordi man, idet man i Indbildningskraften sætter sig i den ulykkeliges Sted, samtidig føler sig glad ved ikke at være der. Misundelsen er bitter, fordi man føler, at det kun er i Indbildningskraften, man oplever den misundtes Lykke. Lad derfor det unge Menneske blive opdraget ved Synet af andres Lidelse, som Barnet ingen Sans kan eller skal have for. Hvis det i Almindelighed er vanskeligt at træffe det rette Tidspunkt for Paavirkning i denne Henseende, er det, fordi man allerede i Barndommen vænner Folk til et løgnagtigt Følelsens og Deltagelsens Sprog. Tre Sætninger viser Vej paa dette Omraade af Opdragelsen: Et Menneske sætter sig ikke i deres Sted, som er lykkeligere, men kun i deres, som er mere at beklage end det selv. Man beklager aldrig hos andre de Ulykker, man ikke selv tror sig udsat for; derfor

maa man udstyre det unge Menneskes Indbildningskraft med Billeder af de Farer, ethvert Menneske er udsat for. Den Medlidenhed, man nærer for nogen, maales ikke efter Ulykkens Størrelse, men efter ens Følelse for den ulykkelige; derfor maa man lære Ynglingen at elske alle og genfinde sig selv i alle. Dette er Aanden i Menneskekærlighedsopdragelsen. Enkeltheder vilde være unyttige, fordi Karaktererne netop nu begynde at dele sig næsten i det uendelige. Den sande Opdrager vil dog kunne forudsé og lede Udviklingen, fordi den unge endnu ikke har lært Forstillelse, men frit røber sine Indtryk. Selve Ansigtstrækkenes Udtryk vil have Betydning. Fysiognomiet antager lidt efter lidt umærkelig Præget af de Lidenskaber, et Menneske sættes i Bevægelse af. Lad unge Mennesker i den kritiske Alder være Vidne til Skuespil, der holder igen paa dem, og ikke til saadanne, der ophidser dem. Fjern dem fra de store Byer, hvor Kvinders Pynt og Paatrængenhed ægger dem før Tiden. Drager Smagen for Kunst dem til Byerne, saa lad selve denne Smag være deres Værn mod Lidenskaberne. Men husk paa, at Synet af Lidelsen lige saa lidt maa blive dem til Vane. Man skal ikke gøre Sygeplejere eller barmhjertige Søstre ud af dem. Ved stadig at se Lidelser og Død er det, Præster og Læger bliver følesløse. Langt fra at være nogen Hindring for Opdragelsen forhøjer og fuldkommengør Ungdommens Ild den netop. Nu da Ynglingen begynder at føle, hvad det er at elske, ser han en Vens Kærlighed i den Iver, hvormed Opdrageren stadig sysselsætter sig med ham. Men forlange Taknemmelighed maa man aldrig; kun fra sig selv modtager Hjertet sine Love.

Er Indtrykket af Ligheden mellem Mennesker slaaet

fast, gælder det om at fremdrage den naturlige og den borgerlige Ulighed. Samfundet maa studeres ved Hjælp af Menneskene, Menneskene ved Hjælp af Samfundet. Politik og Moral kan ikke skilles. Det er Menneskene selv, ikke deres Maske, Ynglingen skal lære at kende. Derfor maa man male dem for ham saaledes som de er. Men saaledes, at han ikke kommer til at hade dem, men til at beklage dem, til ikke at ville være som de. Derfor maa han mere lære dem at kende ved andres end ved egne Erfaringer. Kommer hans egne Interesser med i Spillet, vækkes Lidenskaben let. Gør man ham for tidlig til Iagttager, bliver han satirisk og skumlende, taber Medfølelsen og trækkes til sidst med ind i Hvirvlen. Vil man oplyse ham ved Hjælp af abstrakte Principper og med ét flytte ham fra Sansegenstande til intellektuelle Forhold, kommer man over i en Metafysik, han ikke magter.

Begge Dele undgaas ved Historiens Hjælp. Her læser han i Hjerterne uden filosofiske Forelæsninger og er simpel, lidenskabsløs Tilskuer, hverken medskyldig eller Anklager. Det har sine Vanskeligheder med Historien. Den skildrer Menneskene mere fra deres slette end fra deres gode Sider. Den overspringer jo den stille, lydløse Udvikling i Folkene og holder sig til Strids- og Opløsningstiderne. Dernæst er det ikke Sandheden selv, den byder os, men Sandheden afspejlet i en Forfatters Hjerne. Selve Kritikken er kun Gættekunst, den Kunst af flere Usandheder at vælge den sandsynligste. For en ung Mand er de Historikere de værste, som ikke blot fortæller, men ogsaa dømmer. Det skulde overlades til Læseren; han skal jo ikke vænnes til at se med andres Øjne. De nyere Historieskrivere har ikke den Betydning som de gamle, fordi

de for største Delen gaar ud paa at glimre og derfor maler med usande Farver. Blandt de gamle er Tukydides Mønstret. Han fortæller ligefrem uden nogen som helst Kommentar og stiller ikke sig selv mellem Læseren og Begivenhederne. Lignende Fortrin har Xenofon, Cæsar og Herodot. Til at begynde med var maaske Levnedsløb som Plutarks det bedste. Studiet af det enkelte Menneske gaar forud for Studiet af Menneskene. Den moderne Historieskrivning, som føler sig hævet over alle de fortrolige og simple, men betydningsfulde Enkeltheder og Smaatræk, svigter os ogsaa her. Tit lærer man unge Mennesker ligesom at forvandle sig til de Helte, de læser om. Det har sine Fortrin, men den sundt opdragne Yngling bør ikke et eneste Øjeblik ville gaa ud af sit eget Skind og ind i en andens, om det saa var en Sokrates' eller Katos.

Naar den unge Mand nu hævder sig selv, stærk og uhildet overfor alle Lidenskaber og Daarskaber, er Hovmod den nærmest liggende Fare. Opdrageren maa derfor nu lade ham høste al den Selvfølelsen hæmmende og kuende Livserfaring, der kan naas, ikke berøve ham de bitre, men sunde Frugter af hans Handlinger, ikke lægge nogen Vold om ham med Bedrag og Skuffelse. Ingen Bebrejdelser for de begaaede Fejlgreb, de tirrer kun Egenkærligheden.

Denne Tid er Fablernes Tid. Man dømmer den skyldige under Maske og oplyser ham derved, uden at krænke ham. Hans egen Erfaring bundfælder sig dybere hos ham ved Fablens Hjælp. Den paahængte Moral maatte hellere være borte. Indeholder selve Fablen den, hvorfor saa berøve Læseren den Fornøjelse at uddrage den? Samtidig med at Ynglingen saaledes lærer at se sig selv i det rette Lys, og dømme sig

selv, skal virksom Velgørenhed stille ham i det rette Kærlighedsforhold til hans Medmennesker og give ham Indblik i Livets Virkelighed. Medlidenheden maa dog ikke udarte til Svaghed og skal derfor være knyttet til Retfærdigheden. Medlidenhed med de onde er Grusomhed mod Menneskene. Slægten, mere end Næsten, skal man ved sin Medlidenhed have for Øje.

Nu først kommer Tiden til religiøs Paavirkning. Vænner man Folk til at sige Ord uden at forstaa dem, er det bagefter let at faa dem til at sige hvad det skal være. Taler man til et Barn om Gud, bliver det nødvendigvis Afgudsdyrker eller i det mindste Antropomorfist. Har man én Gang set Gud gennem Indbildningskraften, er det vanskeligt nogen Sinde at faa Øje paa ham gennem Erkendelsesevnen. Først naar denne er moden nok til at fatte det rent aandelige, kan det religiøse faa nogen Betydning. Ynglingen skal føres ind deri ad den klare Tankes Vej uhindret og uhildet af positive Religioners Fordomme. I disse fremtræder det religiøse forvansket af Tid og Sted. Frit og upartisk maa han selv kunne vælge den religiøse Opfattelse og Form, der for ham er Sandheden, naar han har set de forskellige Religionsformer ligge aabent fremlagte for sine Øjne.

— I saadanne Vink og Raad bliver Naturromantikeren og Polemikeren Rousseau til praktisk Pædagog. Tanken om Umuligheden af at gennemføre et saa idealt Udkast er ikke Forfatteren fremmed. „Er det min Skyld, Mennesker," siger han, „at I har vanskeliggjort alt hvad der er godt? Jeg føler disse Vanskeligheder, jeg indrømmer dem. Maaske er de uoverstigelige. Men det er dog altid sikkert, at man, ved at arbejde paa at holde dem nede, til en vis Grad holder dem nede.

Jeg viser Maalet, man skal stille sig. Jeg siger ikke, man kan naa det. Men jeg siger, at den, der kommer det nærmest, naar det bedste Resultat. Og selv om Bygningen savner den sikre Grundvold, der giver den Evigheders Varighed, saa har den dog i sin Arkitekturs Naturpræg og sine Enkeltheders rene, skarpe Former en Borgen for, at den ikke har været overflødig og ikke vil blive glemt."

*

Sørgelige Følger har kun Vildfarelsen, ikke Uvidenheden, siger Rousseau et Sted. Puster den polemiske Lidenskab ikke her hans Ord op, saa de skjuler hans egentlige Mening? Livet er for ham jo Evnernes Udvikling, Indtrykkenes Rigdom. Men Uvidenhed er jo Indtryksløshed, Tomhed. Han har selv gjort Indsigelse mod Spartanernes ensidige krigersk-fysiske Opdragelse og hævdet det almenmenneskeliges Ret. Men ogsaa Erkendelsen hører jo hjemme herunder. Viden er Erkendelsens Forsyning med Næringsstof. Uvidenheden har da sine sørgelige Følger ikke blot i de Fælder, den kan lade Mennesker blive fangne i, men ogsaa i den Stilstand, den kan medføre i deres aandelige Liv. Kundskab giver Herredømme ikke alene udadtil, men ogsaa indadtil. Hvis Uvidenheden i én Forstand gør sikker, fordi den er blind for Faren, saa er det dog kun en Tryghed, der i Virkeligheden fører til større Usikkerhed, end hvor Bevidsthed om Faren ogsaa kan tilvejebringe Midler imod den. Og det gælder, selv om et Menneske ikke kan vide alt, ikke engang alt det, der overhovedet vides af Mennesker. Rousseau selv taler jo ogsaa de nyttige Kundskabers Sag, d. v. s. bekæmper Uvidenheden, hvor den kan gøre Skade. Hans stærke Ord beskæres derved af ham selv. Hans Me-

ning bliver den, at den indbildte Viden er farligere end den bevidste Uvidenhed, der ikke indlader sig paa Opgaver, den savner Betingelserne for at løse.

*

Historien hører ikke hjemme i Barndommen, siger Rousseau. Men han har jo selv taget Ordet for Barndommens Ret til at tænke og føle og tage imod Livet paa sin Maade. Og nu er Historien Livets Billede. Men den Ret, Barnets Opfattelse af dette Billeds enkelte Træk har, vil han altsaa ikke anerkende. Egentlig vilde han ogsaa helst udelukke Barnet helt fra det virkelige Menneskeliv af Frygt for, at det ikke skal kunne taale Indtrykket deraf. Og dog er Barndommens Spejlbillede af Livet Forudsætningen for den voksne Alders. Hvorfor forholde Barnet de Indtryk af historiske Begivenheder og Personer, som det kan magte, fordi det ikke kan naa helt til Bunds i sin Forstaaelse? Hvis den samme Fordring stilledes til den voksne, vilde saa ikke ogsaa han have mistet Retten til at sysle med Historien? Selv det modneste Menneske er jo nødvendigvis begrænset i sin Opfattelse af Tider og Personer. Heller ikke han kan gribe Sandheden selv, men kun den Del deraf, der kan rummes i hans Natur og hans Udvikling. Og naar Rousseau sætter den voksnes Ret til at lære Historien at kende i hans Evne til at opfatte det moralske i den, med hvad Ret sættes saa det moralske som den endelige Sandhed? Det er kun Sandhed som Maalestok for Mennesker, saadan som Menneskenaturen nu er; har Barnet da ikke i sin Opfattelse en Maalestok, der er lige saa gyldig for dets Natur? Rousseau siger selv andensteds: Det Slags Hukommelse, et Barn kan have, skal ikke være ørkesløs. Barnet holder selv Regnskab over Menneskers

Handlinger og Samtaler. Dets Omgivelser er den Bog, hvoraf det ubevidst uophørlig beriger sin Hukommelse, saa at dets Dømmekraft engang i Fremtiden kan nyde godt deraf. I Valget af disse Omgivelser, i Omsorgen for at meddele det de Genstande, det kan erkende, og skjule for det dem, det bør være uvidende om, ligger den sande Kunst. Anvend den samme Tankegang paa Historien, saa vil ogsaa den faa sin Ret allerede i Barndommen.

*

Sprog maa et Barn ikke sættes til at studere, siger Rousseau, fordi et Sprog er andet og mere end Ord, og dette andet og mere ligger over Barnets Evne. Nu er jo imidlertid denne mekaniske Kundskab til Ordene ogsaa en Kundskab, som ikke kan springes over. Og i Barnealderen er jo den mekaniske Hukommelse særlig arbejdsdygtig. Børn har mangen Gang endogsaa en naturlig Fornøjelse ved selve det at kunne huske rent mekanisk, Remser o. l. Blot man forstaar, at det ad den Vej kun er Sprogets døde Legeme, ikke dets Sjæl, man tilegner sig. Overfor Rousseaus Indsigelse mod Fabler i Barnealderen, fordi de selv rent sproglig ikke fuldt kan forstaas, bliver Indvendingen en noget anden. Børn har jo fra først af lært Sproget uden paa Forhaand at kende et Ord deraf. Brugen er den Læremester, der bedst indpræger Ordenes Betydning, ja som først giver Ordene deres Betydning. Ogsaa Litteraturen viser det. Forfatterne sætter deres Stempel paa Ordene, nuancerer deres Betydning, giver Sproget deres egen Tone. Men et er det at kunne bruge Sproget, maaske endogsaa som en Mester, et andet er det ad Forstandens Vej at kunne gøre Rede for denne sin Brug. Hvad Rousseau kræver, er nu

netop den forstandsmæssige Redegørelse for hver Enkelthed. Han forsmaar den instinktmæssige Forstaaelse. Han anerkender her ikke den Abstraktionsevne overfor Sproget, hvis Storværk i den spæde Barndom han dog selv har lovprist. Forstaa og forstaa er to Ting, det overspringer han. Og det er jo Livets uudtømmelige Rigdom, at det tilsteder tusind Arter af Forstaaelse, den ene dybere end den anden. Det samme Æmne og de samme Ord skifter Betydning og Indhold med hvert Udviklingstrin.

* * *

Pestalozzis En Eneboers Aftentime. Dette Pestalozzis første Værk, skrevet paa hans Gaard Neuhof efter fejlslagne Planer, under Nød og Elendighed, bærer kun ringe Spor af de Vilkaar, hvorunder det er blevet til. Kun en Gang imellem toner der som et Hjertesuk over egen Ulykke derigennem. Det ender dog stadig som en Sejrssang; det klinger mere af Haab om Fremtiden end af Erindring om Fortiden. Skriftet er et Slags Program for hans senere Virksomhed som Skribent og Opdrager. De Tanker, der siden udfolder sig hos ham, ligger allerede her sammenpakkede. De Følelser, der bliver Sjælen i hans Samliv med Børn, aander allerede her gennem hans ubeherskede, formløse Sprog. Det er som om han gengiver de Tanker, der uvilkaarligt melder sig hos ham, i et Udraab, idet han bliver dem var. Skriftet bestaar for en Del slet ikke af Sætninger, Forfatteren faar ikke sagt alt, hvad der rører sig i ham. Han slaar til Lyd, nævner Æmnet, giver som et Slags Overskrift over det, der drømmende fylder hans Hoved, men udmaler ikke Synerne selv. Han er ikke af de Forfattere, der intet overlader til deres Læsere.

Hans Livsopfattelse ligger allerede her klar for Dagen. Den er mere et Følelses- eller Stemningsbillede end nogen Tankebygning. Han føler i den menneskelige Natur det guddommelige og ser i det guddommelige igen en Bekræftelse paa den menneskelige Natur. De to Synspunkter krydser stadig hinanden, uden at noget af dem kan sættes som det, der for ham er det oprindelige. I Virkeligheden er det den stærke Følelse at hans egen Naturs Kærlighedskraft, der er hans Udgangspunkt. Den fremdrager saa den Hovedside af det guddommelige, for hvilken dets andre Sider træder i Skygge. Saa bliver Kærligheden Livets Midtpunkt. Gud bliver Kærlighed, hans Forhold til Menneskene Kærlighed, deres rette indbyrdes Forhold Kærlighed. Det guddommelige er Kærlighed, Kærlighed er det guddommelige. Den bliver da allestedsnærværende, den usynlige Grundvold for alle Forhold, som skal naa deres rette Skikkelse. „Retfærdighed uden Fadersind og Brodersind er en skinnende Uting uden velsignende Kraft." „Som al Retfærdighed hviler paa Kærlighed, saaledes hviler ogsaa Frihed derpaa."

Denne guddommelige, alt gennemtrængende Kærlighed faar en bestemt Form, den, P. kendte bedst fra sit eget varme Hjerte, Kærligheden mellem Forældre og Børn. Gud bliver den kærlige Fader, Menneskene de lydige Børn. „Gud Menneskehedens Fader og Mennesket Guddommens Barn, det er Troens rene Mønster." Dette Forhold skal saa afspejle sig i alle Livets mangfoldige Forhold. Overalt skal det højere, mere udviklede Trin staa i et Faderligheds-Forhold til det lavere, mindre udviklede. Selv i det enkelte Menneske skal de højere og ædlere Evner træde i et saadant styrende Formynderforhold til de lavere og umodnere.

Det samme Faderlighedens og Barnekærlighedens Forhold bliver i Samfundslivet Baandet mellem Fyrste og Folk. „For at udvikle Folket til Nydelsen af sit Væsens Velsignelser er den højere stillede den ringeres Fader." Fra Undersaatternes Side „er rent Barnesind den sande Kilde til den Frihed, der hviler paa Retfærdighed". „Fadersind danner Regenter, Brodersind Borgere."

Familielivet, Forbilledet for Forholdet mellem Gud og Mennesker og mellem Mennesker indbyrdes, bliver derfor i en vis Forstand Menneskelivets Midtpunkt. „De huslige Forhold i Menneskeheden er de første og ypperste Forhold i Naturen." Tro paa det guddommelige og Kærlighed til det menneskelige skal da støtte hinanden, være hinandens Kilde. „Enfold og Uskyld, ren menneskelig Følelse for Tak og Kærlighed er Troens Kilde." Moderens Omsorg for Barnet, hendes Kys og Kærlighed, hendes Afhjælpning af dets Savn fremkalder den første spæde Gnist af det, der senere bliver til Tro paa og Tillid til Gud. Men paa den anden Side er „ogsaa Fadersind og Barnesind, denne dit Huses Velsignelse, Menneske, en Følge af Troen". Først i Troen er Familiefølelsen betrygget. „Gud som dit Huses Fader, som din Velsignelses Kilde — Gud som din Fader —, i denne Tro finder du Ro og Kraft og Visdom, som ingen Magt, ingen Grav omstøder i dig."

I det saaledes grundfæstede Familieliv skal saa alle andre Livsforhold se deres Mønster. „Hele Menneskeheden, Fyrste og Undersaat, Herre og Træl, danner sig til deres Stands særlige Pligter ved Nydelsen af deres første Naturforhold — Fyrsten, der er sin Guds Barn, er sin Faders Barn. Fyrsten, der er sin Faders Barn, er sit Folks Fader. Undersaatten, der er sin

Guds Barn, er sin Faders Barn. Undersaatten, der er sin Faders Barn, er sin Fyrstes Barn." Det religiøse og det humane smelter sammen. Præstestanden bliver paa én Gang det guddommeliges og det menneskeliges Talsmand, den særlige, bevidste Tolk for Livets Grundforhold. „Præsterne er Forkynderne af Guddommens Faderforhold og Menneskehedens Broderforhold, deres Stand er Midtpunktet for Foreningen af Menneskehedens Naturforhold, til Velsignelse for den ved Troen paa Gud."

Som Borgersindet har Fædrelandskærligheden sit Udspring i de samme Følelser af Taknemmelighed og Tillid. „Det er den folkelige Fornemmelse, den nationale Følelse af disse Nydelsers Velsignelse, som vier og helliger disse Forhold ved Folkets Tak, Kærlighed og Tro paa sin Fyrste. Her er al Fædrelandskærligheds og Borgertroskabs hellige Kilde." Nationalfølelse, Fædrelandskærlighed, i moderne eksklusiv Betydning kender P. intet til. Det er „den gode, moderlige Menneskenatur", der knytter alle disse Forhold. Naar Menneskenaturen er den „gode, moderlige", bliver trods Forskellighederne alle Mennesker i det væsentlige hinanden lige. „I enhver Dybde er Trællen sin Herre lig i Væsen og har Krav paa Tilfredsstillelse af sin Naturs Trang." „Gud findes i mit Væsens Inderste," siger han og udraaber: „Tro paa dig selv, Menneske, tro paa dit Væsens indre Sans, saa tror du paa Gud og paa Udødeligheden!" „Den vises studsende Stirren ned i Skabningens Dybder og hans Gransken i Skaberens Afgrunde er ikke Menneskehedens Dannelse til denne Tro." Og har Menneskenaturen Sandheden i sig selv, kan heller ikke „Fyldestgørelsen af vort Væsen i dets In-

derste, vort Væsens rene Kraft, vor Tilværelses Velsignelse, være nogen Drøm".

„Ro og stille Nydelse er Menneskedannelsens første Formaal", som maa naas gennem „almindelig Udvikling af Menneskenaturens indre Kræfter til ren Menneskevisdom". „Hvem der ikke er Menneske i sine indre Kræfter, uddannet Menneske, ham mangler Grundlaget for Uddannelsen til hans nærmere Bestemmelse og særlige Stilling." Kræfternes Brug og Øvelse, det er Vejen til deres Udvikling efter Naturens Orden. „Naturen afslører alle Menneskehedens Kræfter gennem Øvelse, og deres Vækst grunder sig paa Brug." Men skal de bruges og øves, saa bliver det fjerne og fremmede til ingen Nytte, det udenadslærte og ordbrammende kun tomt Gods. Intet er farligere, end naar man, „før man har dannet sin Aand til Sandhed og Visdom ved Realkendskab til virkelige Ting, vover sig ind i Ordlærdommes og Meningers tusindfoldige Væv". Det nære og haandgribelige, som kan kendes virkelig, maa ogsaa være det, der først vækker. „Menneske, Fader for dine Børn, træng ikke deres Aands Kraft ud i fjerne Vidder, før den har opnaaet Styrke ved nær Øvelse." Kun hvad der kan overskues, kan ogsaa gennemtrænges. Over det fjerne faar man kun halvt Skøn, i det fjerne kun et flygtigt Blik. Det fører ikke til Sandhed og Grundighed. „Ren Sandhedssans danner sig i snævre Kredse, og ren Menneskevisdom har i Kendskabet til ens nærmeste Forhold og i den udviklede Dygtighed i at behandle sine nærmeste Anliggender den faste Grund, hvorpaa den hviler."

I det hele bør Mennesket holde den rette Grænse mellem Uvidenhed og Formegetviden. „Megetvidens adsplittede Virvar er ikke Naturens Basis." P.s senere

Kamp mod den megen Viden uden tilsvarende Kunnen, den rodløse Kundskab, indvarsles allerede her. Man mærker som en svag Genklang af Rousseaus Protest mod de tillærte Kundskaber. „Hvorfor gransker Mennesket Sandhed uden Orden og Endemaal?“ Den blotte Higen efter Sandhedserkendelse tilfredsstiller ham ikke. „Hvorfor gransker han ikke efter sin Naturs Fornødenheder for at bygge sit Livs Nydelse og Velsignelse derpaa?“ Det er den praktiske Kærlighed, der dikterer P.s Ord. Han vil ogsaa bruge Kundskaben til at bringe Lykke, til at sikre Livets praktiske Forhold. Han vil vække Følelser og fremkalde Handlinger, Kamp eller Fred. Indsigten skal hindre Kærligheden i at handle blindt, blive den fornuftløse Kærlighed. „Er eders Visdom Kendskab til eders Slægt, og eders Godhed oplyste Folkehyrders Godhed?“ siger han til de styrende.

Skal ethvert Menneske staa i samme overordnede Opdragerforhold til sig selv, saa maa hans Indsigt væsentlig samle sig om ham selv. „Den Kreds af Viden, ved hvilken Mennesket bliver velsignet i sin Stilling, begynder nær omkring ham, om hans Væsen, om hans nærmeste Forhold, udvider sig derfra og maa ved enhver Udvidelse rette sig efter dette Midtpunkt for al velsignende Kraft i Sandheden.“ Begrænsede til det rette Omraade staar Fordringerne om Indsigt som en stærk og begrundet Indsigelse mod Uvidenheden. P. priser ikke Uvidenheden som Rousseau. „Ogsaa den mørke Uvidenheds livløse, tomme Ørkner fører bort fra Naturens Bane.“

Uden Hjertelag ingen sand Kundskab, ingen beretttiget Kundskab. „Derfor beror al Menneskevisdom paa et godt, sandhedslydigt Hjertes Kraft, og al Menneske-

velsignelse paa denne Enfoldighedens og Uskyldighedens Sans."

Hvorledes skal Udviklingen gaa for sig? „Livets Standpunkt, Menneskets Bestemmelse som Individ, du er Naturens Bog." „Tvungen og stiv Orden findes ikke i Naturens Læremaade." „Naturens Kraft har, om endskønt den uimodsigelig fører til Sandheden, ingen Stivhed i sin Førelse: Nattergalens Toner lyder i det dunkle Mørke, alle Naturens Genstande bølger i vederkvægende Frihed; ingensteds er der Skygge af nogen paatrængende Rækkefølge." Men „alvorlig, husholderisk Brug af ethvert lille Anlæg, Længsel efter Styrkelse af ens Kraft, det er Naturens Vej til Dannelse og Styrkelse af alle Kræfter".

I Modsætning til den sande, rene Menneskenaturs pletfri Udvikling staar Synden saa som en Strid, et Brud med Menneskenaturen. Det er ikke denne, der er Synden, men Menneskets Handlinger i Strid med dets egen indre Natur, „med vor Naturs indre Vidnesbyrd om Ret og Uret. Synd, Kilde til Forvildelse af vore første Grundbegreber og vor rene Naturfølelse, Synd, Tab af Troen paa dig selv, Menneske, og paa din indre Sans, Tab af din Tro paa Gud, Tab af dit Barnesind overfor ham."

Mennesket selv er Menneskets Maalestok, Menneskenaturen Udgangspunkt for P.s Moral som for hans Religion. Troen paa Menneskenaturen er den Fane, under hvilken han hele sit lange Liv igennem trods sine mange Nederlag ivrigt og ufortrødent gaar i Kamp.

* * *

Pestalozzis „Lovgivning og Barnemord". Det er et af P.s tidligste Skrifter. Allerede her er han

ganske sig selv. Udviklet Følelsesmenneske, der sættes i Bevægelse af Virkeligheden, Samfundslivet hans Interesse, de enkelte Menneskers Lykke Synspunktet for Samfundet. Samfundets Selvhævdelse overfor Individet træder i Skygge for Individets Ret overfor Samfundet. Ligeoverfor Forbrydelsen bliver Straffen det underordnede for ham, Forebyggelsen den væsentlige Opgave. Paa alle Maader gælder det om at standse et Onde i dets Udspring, forandre den Tilstand, der har affødt det. Det er ogsaa Hovedtanken i dette Skrift. Hans Tanke gør jævnlige Udflugter, paa hvilke han behandler Livets forskellige Forhold. Gennem lyrisk udmalede Livsbilleder udvider han efterhaanden sine Betragtningers Kreds. Til sidst ligger hele hans Livsopfattelse i sine væsentlige Punkter aaben for Læseren. Begrænsning er en litterær Egenskab, man mindst af alt maa kræve af ham. Det gaar med Sproget som med Tankerne: det svulmer og breder sig og sprænges tit af en næsten krampagtig Følelse.

Kærligheden til Mennesker er Midtpunktet i hans Skrifter som i hans Liv. Menneskenaturen er ham den fra Fødselen af rene, ufordærvede Menneskenatur, hvis Vink man skal følge og hvis Grunddrifter er berettigede og kræver at tilfredsstilles for at kunne udvikle sig paa rette Maade. De skal ikke kues, men sættes i Stand til at vokse deres sunde, naturlige Vækst. I selve den naturlige Følelse vil Mennesket da have Nydelsens Grænse givet. Undseelse over en begaaet Brøde, Ulyst til at høre den omtalt af andre træder i sin rene Skikkelse hjælpende til og viser Driften Vej.

Men naar ulykkelige Samfundsforhold har givet Drifterne en skæv Retning, som tvinger Lovgivningen til at skride ind, maa det stadig staa Lovgiveren for

Øje, at det er en Strøm, han skal lede ind i dens rette Leje. Den forvirrede Væv af Lidenskaber og Handlinger, Forbrydelsen er et Billede af, vil, opløst i sine første Bestanddele, vise sig udgaaet fra faa og simple Begyndelser. Her er Stedet, hvor Lovgiveren skal ramme Forbrydelsen. At det enkelte Udbrud straffes, har ingen Betydning. Psykologisk Klarsyn er da nødvendigt baade for dem, der skal fastsætte, og dem, der skal udøve Lovene. Skal de naa deres Maal, saa maa det individuelle Hensyn tages, som de nyere Lovgivningers Aand mere og mere fornægter.

Dybest Indtryk gør Loven, naar den træder Forbrydelsen i Møde i personlig Skikkelse. Saa kan Forbryderen komme til at føle, at Retfærdigheden er parret med Kærlighed. Særlig ved Forbrydelser som Barnemord er det af Vigtighed, netop fordi man efter deres Natur kan tvivle om, at de behøver at kaldes egentlige Forbrydelser. Lovens Straf for uægte Børns Fødsel er næppe uden væsentlig Skyld i dem. Et Øjebliks Selvforglemmelse i stærke Naturdrifters Vold er nok til at lægge Spiren til hvad der siden straffes som en Forbrydelse. Hensyn til højre og venstre skaber en letforklarlig Tilbøjelighed til at skjule den Tilstand, der er bleven Følgen. Udsigterne til Fattigdom, Ensomhed i at bære den Byrde, som ifølge Naturens Orden to er satte til at bære, gør deres til at forøge det Tryk, som allerede den legemlige Tilstand fører med sig. Øjeblikket kommer, hvor Feber og Smerte hidser Indbildningskraften, et pludseligt Haab, et opdukkende Indfald tager Magten, og halv i Vildelse og Vanvid begaas en Handling, der senere maa bødes med Livet.

Men den, der forstaar hele denne sjælelige Udvikling, der næsten gør Forbrydelsen til en Nødvendighed,

vil ogsaa indse, at den blodige Straf i hvert enkelt Tilfælde langt fra svarer til hvad der er Samfundets og de enkeltes Tarv. For det første kan Dødsstraffen omtvistes, i alt Fald den upersonlige, maskinmæssige Opfattelse, hvorefter den idømmes. Dernæst er den offentlige, for alle aabenlyse Straf langt fra altid paa sin Plads. For Forbrydelser, om hvilke den blotte Tanke helst skulde jages ud af Menneskenes Sind, burde heller ikke Straffen fuldbyrdes for alles Øjne. Endelig virker Dødsstraffen ikke altid afskrækkende, særlig maaske i dette Slags Tilfælde.

En Forbrydelse, der er fremkaldt ved saa mange krydsende Omstændigheder og urolige Stemninger, vil, naar en vis Ro atter er indtraadt, efterlade en dybtfølt Anger, der kaster Forbrydersken i Armene paa det religiøse. Derigennem vil hun vinde sin Sindsro tilbage og i Straffen netop se et Frelsemiddel, hvorved hun soner sin Brøde og genkøber sin Uskyldighed. Det er ikke uden Eksempel, at den høje Ro, den inderlige Andagt, hvoraf som Følge deraf Personligheden i det for alle tilgængelige Dødsøjeblik har været præget, i sværmeriske Sind har fremkaldt en Higen efter ad samme Vej at naa samme Salighed, gennem Forbrydelsen og Straffen derfor at vinde sig selv tilbage i forhøjet Inderlighed.

Lovgivningen gaar endog aldeles uretfærdigt til Værks, idet den ikke straffer den mandlige Ophavsmand til Forbrydelsen, skønt han ofte ved sin Utroskab er en Hovedaarsag til den. Alt dette taler indtrængende for en anden Ordning. Dennes første Formaal maatte være ved positive Midler at komme ud over de ulykkelige Forhold, hvoraf Forbrydelsen udspringer. Det næste, hvor Ulykken er sket, ikke længer at gøre den til Gen-

stand for Straf, men lette Tilstanden saaledes, at den blev taaleligere og derfor ikke saa let førte paa Afveje. Der burde da vælges et Slags Tillidsmænd, der var udviklede og humant tænkende nok til at kunne sætte sig ind i disse mange Haande Forhold og bundne til fuldstændig Tavshed om, hvad der betroedes dem. Alene at kunne meddele sig til dem vilde mindske Byrden, og den faderlige Ledelse, som ad den bedst mulige Vej vilde søge at ordne alt, vil fjerne enhver Tanke om Forbrydelse. Som Staten tager sig af forældreløse, burde den ogsaa tage sig af forladte Pigers faderløse Børn og opdrage dem. Vel at mærke ikke i store Opfostringshuse, hvor Dødeligheden altid er større og Opdragelseskaarene ugunstigere end hvor Børn er fordelte omkring i Familier. Her er ogsaa det positive Middel til Forebyggelse af Udskejelsen anvist. Det er det sunde Familieliv. Dette er Opdragelsens Hjemsted og Vuggen for Livets Lykke.

For Tyende, der fra Landet er taget ind til Byerne og har faaet Tjeneste der, maa Tanken om at vende tilbage igen for at havne i et lykkeligt Ægteskab altid holdes levende. Mere end noget andet undergraver den tiltagende Utilbøjelighed til Ægteskab Samfundets Sædelighed. „Den rene Kærlighed til Gud og Næsten, som er en saa uundgaaelig Fornødenhed for vor Natur, spirer renest og bedst i vore Familieforholds fromme, glade Nydelser.“ Derfor maa Lovgiveren søge „at føre sit Folk dertil, at Husfædrene og Husmødrene løfter deres Børn i det hele taget til ren, from Lydighed og overhovedet til et stille, ædelt, tilbageholdent, beskedent Væsen“.

Den huslige Opdragelse skal saaledes føre Troen og Kærligheden, eller Troen som Kærlighed, ind i Livet

igen. Men ogsaa Undervisningen hører den til. „Forældrene skal kunne give deres Børn den Realundervisning, de behøver, i deres egen Dagligstue og ved deres Side lige saa let, simpelt og rent almindeligt, som de i enkelte Punkter uden at vide det sandelig allerede paa tusind Maader gør det med deres gode Raad og rene Tilrettevisninger og faste Anvisninger til at tage rigtig fat paa og behandle alle Sager.“ Hjemmet har paa dette som paa alle Omraader et ubetinget Fortrin for Skolen. „Man rose hvad man vil af Skolens gode Virkninger, jeg vil ikke modsige det. Alt er sandt, naar det er der. Men Menneskets Skind er mere værd end dets Kappe, og at blive ved at være sin Faders og sin Moders Barn mere værd end at kunne skrive og læse. Og desuden: Uvidenhed er bedre end Erkendelse, som kun er Fordom og Brille. Langsomt at komme til egne Erfaringer er bedre end hurtigt at faa Sandheder, andre Folk indser, ind i Hukommelsen ved Udenadslæren og, mættet med Ord, tabe den frie, opmærksomme og granskende Iagttagelsesaand i sit eget Hoved. Ydermere: Familiebarnets Uvidenhed er lærelysten, Skolebarnets Vildfarelse uudslettelig. Familiebarnet bruger sine Øjne og Øren alle Vegne, Skolebarnet ser og hører med Skolemesterens Øjne og Øren. Ydermere: Faderen har sit Barn alene, Skolemesteren hele Landsbyens Børn. Faderen kan, om han vil, let stemme sin Dagligstue saa glad og rent og godt, som det er nødvendigt til hans Barns frie, ædle, gode og rene Dannelse, — og den Skolemester, som kan det, giv ham alle dine Børn, Stad og Landsby, hvor han saa bor, — han gør guddommelige Undere — men jeg kender ham ikke.“

Helt at udelukke Skoler synes dog P. selv et for

stærkt Stykke. Han føjer derfor til: „Jeg vil med alt det ikke sige mere, end at Skoleanstalterne i Almindelighed kun for saa vidt virke til Fremme for Menneskenes Sædelighed og Lyksalighed, som de er grundede paa den højere og yidere førende Opdragelse, som kun Forældre kan give, og i et vist Forhold er underordnede under denne.“ Opdragelsen til det store Samfund, til Statens og Fædrelandets Tjeneste har Opdragelsen til det lille Samfund, til Familieliv og Venskab, til nødvendig Forudsætning. „Borgeren maa almindeligvis og fortrinsvis lære at sørge for Kone og Barn, for Ven og Broder, for Nabo og Meningsfælle. Men det skulde han ogsaa af Hensyn til Staten lære godt, ti det er paa denne Bane, han væsentlig og almindeligvis lærer at sørge for dette Forhold og tjene det. Vore Forfædres Fædrelandssind havde sin første Næring i denne snævre Dannelse.“

I Forholdet mellem Herskab og Tyende, som har saa meget at sige for Huslivet og Samfundssædeligheden, maa den samme Aand herske. Den vil da knytte de enkelte Medlemmer af Husstanden fast sammen om det fælles Midtpunkt med det patriarkalske Liv til Forbillede. Fremfor alt maa Retfærdighedsfølelsen ikke krænkes. Intet er i den Grad egnet til at nedbryde et Menneskes sædelige Holdning som Tanken om at have lidt Uret. „Folk, det er hændt, vil bestandig siden efter ved alt, hvad de gør fejlt, holde sig til Usandheden i den overdrevne Klage og den Uret, de lider, og jo længer des mere miskende deres sande Fejl.“

Pieteten maa i Familien som i Samfundet udelukke Enkeltmands Selviskhed. Ellers bliver Følgen, at „ligesom den opsvulmende Privatselviskhed opløser de hellige Baand i Forholdene mellem Forældre, Søskende,

Slægtninge, Naboer, Kammerater osv., saaledes opløser den offentlige Selviskhed de hellige Baand, som, idet de forbinder alle Stænderne i Staten indbyrdes, begrunder det heles sædelige, aandelige, huslige og borgerlige Vel i deres Væsen."

P. kommer derved ogsaa til at tage Ordet for de nedarvede Former, i hvilke Samfundets Klasser og Stænder har fastslaaet Opfattelsen af deres Stilling, „Nationaldragter, Haandværksforbindelser, Bondevedtægter og Forfædres Skik og Brug, for saa vidt disse Borgerdragter, disse Haandværksforbindelser, disse Bondevedtægter fremmer saadanne Sæder, Tænkemaader og Sindelag, som svarer til disse Stænder, deres Erhvervsmidler og Erhvervsforhold". Med Beklagelse ser han, „at Folkets Sæder bliver saa fine, at ikke engang Pigerne længer har almindelige Glæder sammen og offentligt, og at deres Stolthed over at vise sig i Kirken og paa Torvet Haand i Haand med hverandre i Dusinvis taber sig og denne almindelige og offentlige Korpsforfængelighed udarter til den særlige, langt farligere Forfængelighed hos den enkelte Pige at ville stikke alle andre ud og glimre alene."

De ydre Former for det moralske Liv, om end i og for sig kun Former, maa fastholdes, fordi „det er en Erfaringssag, at hvor de ydre Tegn paa retskafne (ehresfeste) Sæder forsømmes, taber ogsaa den sande Blufærdigheds indre Væsen sig, og Tabet heraf lægger Grunden til alle Forbrydelser". I det moralske Livs Tjeneste træder ogsaa en vis Art Stolthed; den, der intet har, han er stolt af og hænger ved, vil ogsaa let trækkes bort fra den lige Vej. „Lad den gamle være stolt af sit Venskab med den brave Præst, af sin Indsigt i den heidelbergske Frelselære eller, om du hellere

vil og det er det, han har, af sine Køer, sine Agre, sine blomstrende Sønner eller hvad i al Verden du vil — kun giv ham noget, at han ikke skal være uden Stolthed og hans Handlemaade tabe al Opmærksomhed for Retskaffenhed og forfalde til Nederdrægtighed." De gamle Dages Ærbarhed og moralske Følelse skal paa den Maade vokse sammen med de unge Menneskers inderste Natur. „Europa," udbryder P., „naar din Kultur førte dit Folk til den Enfold, at en Piges uskyldige Smil gjorde ukyske Knægte skamrøde i godt Selskab, saa stod den paa en Højde, som var dit Folk til Velsignelse. Men Tidsalder! Fædreland! Din Kultur staar ikke paa disse Højder. Den danner os rigtignok, den lader os ganske vist bøde, den indskrænker os ganske vist; men idet den indskrænker os, forkrøbler den os; idet den danner os, misdanner den os, og jo flere Bøder den tager af os, des mere mindsker den Bodfærdigheden i Landet."

Alt vel overvejet er dog nok en Tilbagevenden til det gamle en Umulighed. „Vi maa fremad. Vi er saa forkunstlede, at Enfoldigheden ikke formaar at hjælpe os. Rousseaus Tanke om at genføde Naturtilstanden og dens Paradis bliver derfor kun en Digterdrøm." „Hele Jorden over er den udannede, tilbagesatte Mand selv under de heldigste Omstændigheder ikke menneskeligt dannet, men kun sanseligt, og under uheldige Omstændigheder altid dyrisk forvildet." Saadanne raa Sanselighedsmennesker føler i Reglen ikke den Ulykke, hvori de dog er stedt, naar de blot faar de ydre Fornødenheder tilfredsstillede. „Men disse Sanselighedsfordele er slet ikke vigtige for Menneskeslægten, og de Horisonter, hvor Menneskene kan overlade sig til en saadan sanselig Behagelighed uden at forstyrres deri af

Sult og Savn, er meget sjeldne her paa Jorden, som alle Vegne bærer Torne og Tisler. Desuden bærer det menneskelige Hjerte sin Naturs Spirer til Opadstræben i sig selv i sit Kød og Blods urolige Hylster."

Idet Kulturens Udvikling fremkalder nye Fornødenheder, fremelsker den samtidig de Evner, de tilfredsstilles ved. Lidt efter lidt udfolder Menneskenaturen sin sande Rigdom. „Store Nydelser vækker store Attraaer, men det er ogsaa øjensynligt, at store Attraaer afslører store Kræfter og at Menneskehedens Anlæg uddør, hvor der ikke er løftende Formaal og store Attraaer. Det er øjensynligt, at uden Fristelse er der ingen Sejr, uden Sejr ingen Styrke i Mennesket. Det er øjensynligt, at uden tvingende Omstændigheders, store Attraaers og høje Formaals Pres vilde ingensteds det Mod afsløre sig, der sætter alt igennem og i alle Stillinger og Forhold danner Menneskehedens Velgørere. Kort sagt, alt viser, at Menneskeheden er bestemt til Uddannelse af sine Anlæg, Nationernes Oplysning altsaa en uomgængelig Fornødenhed for Verden." Og Oplysningen maa hvile paa religiøs Grundvold som „almindelig indre Forædling af Folkets Grunddrifter, der hos det fattige, brøstfældige Menneske kun kan naas ved dets Henvendelse til den sande, levende Tro paa Gud og paa Kærlighedens Salighed". Det er „dette Synspunkt, der danner Skellet mellem Luthers Folkeoplysningsepoke og den nuværende Verdensoplysning, der er udgaaet fra Frankrig." Dernæst maa Oplysningen bygge paa de virkelige Samfundsforhold og have indre Sammenhæng, mekanisk Indpiskning være afløst af aandsudviklende Tilegnelse. Men skal Oplysningen faa Betydning, maa et Lavmaal af Nydelse sikres. „Livegenskabet, som det nu er, maa ophæves tillige med alle Rettigheder,

som endnu holder Bonden nede under Livegenskabets Tilstand hvad hans Livsnydelser angaar." Mennesker maa leve under „Forhold, som ikke udrydder Følelsen af vor Naturs indre Værdighed og Højhed hos dem." Moral og Politik gaar i et hos Pestalozzi.

* * *

Pestalozzis „Lienhard og Gertrud". I. Den Mand, der har skrevet denne Bog, er et Menneske, for hvem Kærligheden et Livets Væsen, Kærligheden ikke som lidenskabelig Drift, men som offervillig Følelse. „Kærlighedens Aabenbaring er Verdens Forløsning. Kærlighed er det Baand, som forbinder Gud og Mennesker. Uden Kærlighed er Mennesket uden Gud, og uden Gud og uden Kærlighed, hvad er Mennesket saa?"

I Modsætning til Rousseau, der lægger Vægten paa den enkeltes fri, uafhængige Stilling, bliver Forholdet til andre Mennesker og Samlivet med dem væsentligt for Pestalozzi. Livets Maal bliver gennem dette Samliv at udvikle Kærligheden til en Magt, der er stærkere end Livet med alle dets Omskiftelser. Dødsøjeblikket bliver da Prøvestenen for Livet. „Vej dog, Menneske," udbryder P., „vej dog Livets Værd ved Menneskets Dødsleje! Og du, som foragter, ynker og ikke kender den fattige, sig mig, om den, der kan dø saaledes, har levet ulykkelig?" Alle udvortes menneskelige Forskelligheder bliver til intet i Forhold til den Kærlighed, der er bleven Livets Kærne og Maal og derved bleven en Evighedsmagt, ud fra hvilken Livet sandest kan bedømmes. „O Evighed, naar du engang afslører Guds Veje og Velsignelsen over de Mennesker, Gud gennem Lidelse, Elendighed og Jammer lærer Styrke, Taalmodighed og Visdom i deres Indre, o Evighed, hvor vil du

ophøje de prøvede, som du her saaledes har fornedret!" Pestalozzi bliver de fattiges og ulykkeliges Talsmand. De synes ham endog at staa Livets Kilde nærmere end de rige og lykkelige, fordi Savn og Sorg er Løftestænger for de Følelser, det for alle gælder om at skaffe Herredømmet i sig. „Den gode Gud i Himlen vidste jo nok, mine kære, at det var bedre for eder at blive opdragne til Fattigdom, til Taalmod og til Overvindelse af Lysterne end at have Overflod." Men de Dyder, Fattigdommen fremkalder i den fattiges Bryst, skal Synet af den ogsaa vække hos den rige. En af Hovedtankerne i Bogen er netop den riges Pligt overfor den fattige, den mægtiges Pligt overfor den svage. Han véd ikke Ord, stærke nok til at lægge dem deres Opgave paa Sinde. „Det Menneske, som udsuger den fattige, føler sig ikke hjemme paa Guds Jord." Hans Hjerte svulmer af Harme ved Tanken om saadanne Mennesker. Den, der mangler Følelse for den fattige, er en fortabt, han med Afsky vender sig fra. „Hvorfor taler jeg til eder?" lader han Præsten sige, „jeg spilder mine Ord til ingen Nytte. I gaar ikke bort fra det Sted, hvor I kan krænke Mennesker. I mener, at lige saa lidt som I selv, maa nogen anden have Fred i Hjertet. Men I tager fejl. Se, jeg vender mig bort fra eder, som om I ikke var til."

For hele Tidsalderen er Velgørenhed en Hoveddyd blandt alle Dyder, Filantropi et af dens Stikord. Rousseau opholder sig længe ved Midlerne til at udvikle denne Dyd i Barnet. Pestalozzis Bog er en Illustration til samme Tekst. Selv i Tidens poetiske Litteratur bliver Velgørenheden den Kaabe, der dækker Syndernes Mangfoldighed. Hos P. er dens Udøvelse endnu ikke bleven til en kold Forskrift eller en traditionel Pligt, men ud-

sprungen af et varmt Hjertes Medfølelse og ikke udskilt fra en samtidig aandelig, løftende og opdragende Paavirkning.

Dette opdragende Forhold er ham Tilværelsens Grundforhold: Guds Forhold til Menneskene, Menneskenes Forhold indbyrdes. Forældre og Børn, det er de to Led, Verden for ham deler sig i. Den vise Forældrekærlighed er Livets Højdepunkt. Det Samfund, han skildrer, er patriarkalsk. Godsejeren tænker paa følgende Maade: „Som en Fader, naar han indespærrer og tugter sine vilde, uvorne Drenge, intet søger uden sit Barns Vel, som det gaar Faderen til Hjerte, at han maa straffe, som han hellere vilde skaane og belønne, som han i sine Straffe saa faderligt ytrer sit Vemod og ved sin Kærlighed midt under Straffen endnu mere rører sine Børns Hjerte end ved selve Straffen, saaledes maa jeg straffe, naar jeg vil, at min Retfærdighedspleje skal være Faderhandling mod mine undergivne." Og hvor han taler til Præsten om, at Landets Love gør for lidt til Værn mod Kromænd, der udsuger de fattige og hilder dem i deres Garn, svarer Præsten: „Det kan ingen Lovgivning, det kan kun en Herres Faderhjerte."

Præstens Forhold til hans Menighed er baaren af samme Aand. Og ikke alene i særlig religiøs Retning skal han virke opdragende. For at det kan ske til Gavns, maa han leve Livet sammen med sin Menighed, i Kærlighed til den, men med den Myndighed, hans Stilling og Personlighed giver ham. „Utvungnere, trohjertigere og aabnere skulde ingen kunne omgaas Folk end de gejstlige," siger Præsten. „De skulde være Folkemænd og være dannede dertil. De skulde kunne se paa Folks Øjne, hvad og hvor de skulde tale og tie.

Deres Ord skulde de spare paa som paa Guld og give dem hen som intet, saa let, saa træffende og menneskevenligt som deres Mester." Præsten skal være „Folkemand", d. v. s. hans Virksomhed være et Led i de humane Institutioner. Et Skridt videre, bliver Præsten paa rationalistisk Vis en Nyttighedens Apostel, der kaster det gejstlige Præg helt bort.

I Religionen lægger P. fortrinsvis Vægt paa den praktiske Side. „At gøre Ret, at elske Gud og ved Gudsfrygt at føle sig hævet over al Menneskefrygt og over al Djævlefrygt, det er den rette, den gamle Tro." Han kæmper af al Magt mod Overtroen, „som giver Menneskets Hoved et krumt Snit, der forrykker alt, hvad det gør, taler og dømmer, og, hvad der er endnu vigtigere, fordærver Menneskets Hjerte og indgyder det en stolt og raa Haardhed". Imod Hjerternes Haardhed stiller han Kærligheden til Kristus, Kærligheden i Menneskeskikkelse. Børnene lader han i deres Bøn sige om Forældrene: „De siger os, at vi skal takke Menneskenes Frelser for, at de kender og elsker dig, himmelske Fader, og at de Mennesker, som ikke kender og elsker denne kære Frelser og ikke følger ethvert godt Raad, han har givet Menneskene paa Jorden, heller ikke kan elske dig saaledes, himmelske Fader, eller opdrage deres Børn saa fromt og omhyggeligt som de, der tror paa Verdens Frelser." Nogen dogmatisk Kristuslære har P. ikke, Kristus er for ham en Stadfæstelse af hans eget kærlige Hjertes Trang, et Sindbillede mere end en guddommelig Virkelighed. Men klart bevidst er han sig det ikke.

Mod Overtroens Fordrejelse af Aandsevnerne stiller han Forstandens Indsigt i dens Mangel paa Sandhed og den haandgribelige Opklaring af dens Misforstaaelser.

Man mærker her Tidens almindelige Tilbøjelighed til at stille den klare Forstand imod instinktagtige Drifter og nedarvede Fordomme. Hos P. begrænses dog stadig Forstandshævdelsen af den stærke Følelse.

Kærligheden som Livets Grundmagt bringer Harmoni i Tilværelsen. Den gør alle væsentlig lige. Den fremdrager det menneskelige i høje og lave. For den bliver selv det onde et Led i det gode og fremmer dets Vækst. „Hvilken Verden det dog er! Snart staar der ved Siden af et Hundehul en Have, og paa én Eng er der snart stinkende Snavs, snart herligt, mælkerigt Foder. Ja, det gaar underligt til i Verden! Selv de skønne Enge give uden Snavset, vi sprede derpaa, intet Foder.“ Lidenskab, saavel i Glæde som i Sorg, frastøder ham som et Brud paa Harmonien og Selvbeherskelsen. „Jeg er gerne selv glad med jer,“ lader han Gertrud sige, „men naar man i Glæde og Smerte er voldsom og heftig, mister man sit Hjertes stille Ligevægt og Ro. Bønnens Time Aften og Morgen er til, for at I aldrig skal glemme det.“

Religionen er for Pestalozzi mindre en Lære end et Liv. Han skelner afgørende mellem at vide en Ting og at kunne den, udøve den. „Biblen“, siger han, „er et Mandat, en Befaling, og hvad vilde Kommandanten sige til dig, naar han sendte en Befaling til Landsbyen om, at man skulde gøre Ægtkørsler til Fæstningen, og du da i Steden for at køre til Skoven og læsse, satte dig i Værtshuset, tog Befalingen i Haanden, læste den igennem og forklarede for dine Naboer ved dit Glas lige til Aftenstunden, hvad den indeholdt og betød.“ Som Søren Kierkegaard indprenter han stadig Handlingens Fortrin for Viden og Forstaaen. „At udøve og handle er altid Hovedsagen for alle Mennesker. At

vide og forstaa er det Middel, hvorved de har Fremgang i denne deres Hovedsag.“ „Hvem der alene gør et Haandværk af at vide, han maa sandelig tage sig meget i Vare for ikke at glemme at handle.“ P. selv forstod bedre at handle end at vide. Hans Hjerte var større end hans Aand. Hans hele Liv ligger med alle sine sammenfiltrede Forgreninger sammenfoldet i en Sætning som denne: „Gennem Kærligheden bærer I Jordens Lidelser som en Skat fra Herren, og under eders Byrder vokser eders Kræfter og eders Velsignelse.“

Mod de store Bedrifter gaar hans Attraa ikke. Hjemmets Hygge er hans Paradis. „Menneskets huslige Glæder er de skønneste paa Jorden.“ Og Kvinden som Moder er den, der rigest virkeliggør denne Hjemmets Lykke. Kærligheden gør hendes Blik skarpt og hendes Vilje fast. Hun har sit Kald som Familiens Midtpunkt, Mandens Støtte, Børnenes Opdragerske. Det bramfri Eksempel er det Middel, hun mest virker ved, men hvor det gælder, savner hendes Tale ikke Skarphed og Bestemthed. Det fredelige Samliv er Livets højeste Form. Hun er dette Samlivs levende Sjæl. „Hvem der fjerner sig fra et stille, tilbagetrukket, fromt Liv, han kan aldrig føle sig rigtig til Pas i sit Hjerte,“ siger P.

Saa er der hans Opfattelse af Menneskenaturen. Øjensynlig har Rousseau her haft Indflydelse paa ham. Han kan næsten bruge rousseauske Udtryk herom: »Naturens ufordærvede Enfold er modtagelig for ethvert Indtryk af Sandhed og Dyd; den er som en blød Skrivetavle . . . Mennesket i sin Naturs ufordærvede Enfold véd kun lidt, men dets Viden er i Orden; dets Opmærksomhed er fast og stærkt rettet paa det, som er forstaaeligt og brugbart for det; det er ikke indbildsk af

at vide noget, det ikke forstaar og ikke har Brug for. Naturens Enfold og Uskyld bruger alle Sanser, dømmer ikke uoverlagt, ser roligt og sindigt paa alt, taaler Modsigelse, sørger ivrig for det nødvendige og ikke for nogen Mening og vandrer afsted blidt og stille og fuld af Kærlighed . . . Mennesket i sin rene Enfold ledes af sit ufordærvede Hjerte, som han altid trøstig kan forlade sig paa, og af sine Sanser, som han bruger med Ro." Som hos Rousseau lægges her Idealet for Menneskelivet foran den historiske og personlige Udvikling. En rig og mangesidig Livsudvikling vil nødvendigvis sprænge Enfoldigheden. Ved Livsformer af væsentlig en enkelt bestemt Støbning bliver P. derfor staaende. Ikke som Rousseau ved den enkelte, men ved Familievæsnet. Samfundet i videre Betydning er han endnu ikke naaet til. Forholdet mellem Godsejer og undergivne, Præst og Menighed, Haandværksmester og Arbejdere, alt skal være præget af Familiefølelsen. Om Mureren og hans Hjælpere hedder det: „De fleste, han med Kærlighed og Taalmod bragte til at arbejde, takkede ham af Hjertens Grund, og mange Steder steg stille Suk op til Menneskenes Fader, som lønner og velsigner al Taalmodighed og al Kærlighed, et Menneske udviser mod sin svagere Broder." P. staar nærmere end Rousseau ved de Kilder i Menneskehjertet, der har affødt Kristendommen, som Samfundsprincip, ikke som Mirakellære. En saadan er overflødig for hans Betragtning af Menneskenaturen. Ren og ufordærvet som denne i sig selv er, behøver den ingen underfuld Genfødelse, ingen overnaturlig Fjernelse af Synden.

Paa denne Grund vil han nu ogsaa bygge Folkeopdragelsen. „Sandhedsundervisningen i Folkets Opdragelse maa bygges paa den rene Følelse hos den blide

og gode Uskyld og Kærlighed, og dens Opmærksomheds Kraft maa styres hen paa nære Genstande, som interesserer Folk i deres personlige Tilstande.“ Undervisningens Orden knytter han til Skridtgangen i Barnets naturlige Udvikling.

* * *

Lienhard og Gertrud. Pestalozzi staar for saa vidt i fuld Modsætning til Rousseau, som han gaar ud paa at knytte Opdragelsen uløseligt til Samfundslivet, det af Familielivets Aand prægede Samfundsliv. Han bliver i lige saa høj Grad Samfundstænker som Opdragelsestænker. Fra først af er det Samfundets Brøst, som har ledet hans Tanker hen paa Opdragelsen. Først lidt efter lidt bliver han i sit Livs Medfør Opdrager. Han stemmer overens med Rousseau i sin vægtige Indsigelse mod den bestaaende Samfundstilstand. Men han staar haabfuldere overfor Samfundet end Rousseau. Han domfælder ikke i det enkelte Samfund ethvert Samfund. Hans Bog om Opdragelsen bliver ikke en Samfundets Tragedie, med dets Sejrsepos. Som Digterværk faar „Lienhard og Gertrud“ en lignende Stilling som „Emil“: det vægtige Tankeindhold sprænger den poetiske Form, navnlig efter som Handlingen i Bogens senere Dele skrider frem. Som „Emil“ er gennemvævet af Stemningsudbrud, træder ogsaa Pestalozzis Personlighed hvert Øjeblik i Forgrunden med en Lovsang eller en Smædesang paa Læben. Han behandler ikke sit Ämne med Poesiens frigjorte Ligevægt, men lægger udtrykkeligt eller skjult sin Forkærlighed eller sin Afsky for Dagen. Han udbryder i Jubel, hver Gang han kan vende sig fra sit Ämnes mørke Side til den lyse, og gyser ved Synet af Rædselsfarverne i sit eget Maleri.

Det poetiske er ham kun et Middel — han minder deri noget om Grundtvig. Han taler gennem Billeder og Eksempler. Hans Sprog har et stærkt lyrisk Sving med Sentenser i gammeltestamentlig Stil. Han taler tit som en Profet, undertiden som en Salmist. Folkesproget danner Grunden i hans Stil. Den knytter sig i sin Farve stadig til det omgivende Liv. Ved Skildringen af de lavere Stænder har den en egen Duft, som den mangler, hvor Samfundets højere Kredse er hans Æmne.

I den oprindelige Del af „Lienhard og Gertrud" ligger Opdragelsestankerne endnu kun som skjulte Spirer. I de senere Dele slaar de mere og mere Rod. Stedse videre Omraader af Livet drages med ind i Forhandlingerne. Huslige, økonomiske, politiske Forhold kommer paa Tale. Bogen, som er begyndt i en Bondehytte, ender ved Hertugens Hof. Det er P.s Fortjeneste at have hævdet Sammenhængen mellem Livets forskellige Sider og den gensidige Afhængighed. I den Retning er han Grundlæggeren af den nyere Tids Pædagogik. Rousseau opsøger de løsrevne Dele, Pestalozzi Sammenhængen mellem dem. Til Tider polemiserer P. direkte mod R.s Opfattelse af Naturtilstanden som Menneskelivets Højdepunkt. „Mennesket er af Naturen," siger han, „naar det vokser op vildt, overladt til sig selv, dovent, uvidende, uforsigtigt, ubetænksomt, letsindigt, lettroende, frygtsomt og graadigt uden Grænse og bliver saa endnu ved de Farer, som møder dets Svaghed, og de Hindringer, som møder dets Havesyge, listigt, forslagent, lumsk, mistroisk, voldsomt, forvovent, hævngerrigt og grusomt. Det er Mennesket, som det af Naturen maa blive, naar det vokser vildt op, overladt til sig selv; det røver, som det æder, og myrder, som det sover. Dets Naturs Ret er dets Behov, dets Rets Grund er

dets Lyst, Grænserne for dets Krav er dets Dovenskab og Umuligheden af at opnaa mere." Det isolerede Naturmenneske er for ham ikke noget fuldt Udtryk for Menneskenaturen. Isolationen er et Brud med en af Menneskenaturens dybeste Drifter og forrykker derved dens Ligevægt. Om den harmoniske Menneskenatur taler han anderledes: „Mennesket i sin Naturs ufordærvede Enfold ved lidet, men dets Viden er i Orden; dets Opmærksomhed er rettet fast og stærkt paa det, der er forstaaeligt og brugbart for det; det er ikke indbildsk af at vide noget, som det ikke forstaar og ingen Brug har for . . . Naturens Uskyld og Enfold bruger alle Sanser, dømmer ikke uoverlagt, ser roligt og betænksomt paa alt, taaler Modsigelse, sørger og ivrer for sit Behov og ikke for nogen Mening og gaar Vejen frem mildt og stille og fuldt af Kærlighed . . . Mennesket i sin rene Enfold ledes af sit ufordærvede Hjerte, som det altid trøstigt kan forlade sig paa, og af sine Sanser, som det bruger med Ro."

Om Religionens Forhold til Menneskenaturen siger han: „Gud er for Menneskene kun igennem Menneskene Menneskenes Gud. Mennesket kender kun Gud, forsaavidt det kender Mennesket, det er: sig selv; og det ærer kun Gud, forsaavidt det ærer sig selv, det er, forsaavidt som det handler mod sig selv og sine Medmennesker efter de reneste og bedste Drifter, der ligger i det." Menneskets Natur er dets Ledestjerne. Men han overser ikke dens Begrænsning. „Det er Menneskets Lod, at ingen har Sandheden. De har den alle, men fordelt." „Gud har skjult sig for Menneskene og lagt Fremtidens Hemmeligheder i uigennemtrængelige Skygger for dem, for at Ormen kan befinde sig vel i sit Hylster. Men Taagen, som er om os, er fra Gud og

vor Naturs Velsignelse, naar vi hviler i den." Det højeste er skjult for Menneskets Erkendelse. Religionen maa derfor ikke gøres til en teoretisk Lære. „Gud er nær, hvor Menneskene viser hinanden Kærlighed," det er hans religiøse Opfattelses Begyndelse og Ende. Han viser, hvor let det vilde være ved tidlig anvendt Vold paa Barnets Erkendelsesevne at lede det ind i hvilken som helst religiøs Konfession. „Sæt," siger han, „man vilde bibringe det det dummeste, man kunde tænke sig, f. Eks. at Solen var Vorherre, Maanen hans Hustru og Stjernerne hans gode artige Børn, og antag saa, der var mange tykke, store Bøger i Verden, hvori mange Hundrede og atter Hundrede Mennesker i hundrede og atter hundrede Aar havde gjort sig Umag med at forklare og fremstille denne Zigeunertro fornuftigt og godt og opsøge tusinde Grunde til, at man burde antage den, og hvorledes man kunde vise, at den var god og sand, og hvorledes man kunde svare, naar nogen sagde, den ikke var sand og ikke var god. Og tænk saa, at denne Mand, før hans Barn vidste, hvad højre eller venstre er, vilde indpræge det Hovedpunkterne i denne Zigeunerdrøm, vise det sin Tro paa Himmelen, og lade det have Glæde deraf og græde Taarer derover og synge Salmer derom, og da, naar det begyndte at komme til Forstand, lod det lære udenad det kløgtigste og bedste, det kunde finde i disse Bøger om sin Himmelreligion, og gjorde endnu mere, jeg gider ikke sagt, jeg véd ikke hvad, for at indtage dets Hoved og Hjerte for hans Sol- og Stjernereligion, finder du saa ikke, at saadant et Barn paa dette Punkt maatte blive som lam i Hovedet og paa Sjælen?"

Men ikke blot den umodne Dogmebibringelse, al

Dogmelære maa i hans Øjne vige for Religionens praktiske Udøvelse. „Eller er det ikke en Gudstjeneste," udbryder han, „at mætte den sultne, at give den tørstige at drikke, at klæde den nøgne, at besøge Fangen, at formindske sine Brødres Elendighed paa Jorden?" Kristendommen, den højeste og den sande Religion, er en Kærlighedens Sædelære, dens Udøvelse Beviset for dens Værd.

Genstand for hans Haan er derfor den religiøse Snakken, der er Ord, Ord, Ord og kæmper for Lærens Bogstav efter at have dræbt dens Aand. „Drømmerier og Snak om Religionen og Religionsmeninger har skadet og svækket den kraftfulde gamle Aand i Religionen og Folkets dermed inderligt forbundne lige saa kraftfulde gamle Pligtliv i højeste Grad." „I Sandhed," siger han et andet Sted, „du har gjort den gode Lære om den stille, fromme Gudstro til en Stridslære, saa at de Folk, som troede dig, kløvede Guds Ord og studerede Evangeliet, som et ondt Kræmmerfolk studerer en forfængelig Lovbog for at forbitre hinanden Livet og presse hinanden Blodet frem under Neglene."

Med Hænder og Fødder sætter han sig imod Katekismusundervisningen, fordi den udvikler denne golde, selvforgudende Teoretiseren om Religionen. Han fortæller om Lieutenanten, sin ideale Skolemester, at „han skilte Gudslærdommen fra Folkeundervisningen, forsaavidt den skal være Hovedøvelse og borgerlig Aandsdannelse, og vilde ikke ved Katekismuskrammet om Læresætningerne i den vanskeligste af alle Videnskaber gøre sit gode Folk saa dumt og hovmodigt til Tjeneste for Klerkevæsnet, som alle Jordens Folkeslag fra Indus's Strand til begge Polerne maa blive hovmodige og dumme til Klerkevæsnets Tjeneste, naar man vil opnaa

Grundlaget for deres Hoveds Dannelse og Aandsretning ved Forklaringer af deres Religionslære . . . Alt det videnskabelige i Religionen er menneskeligt og en egentlig Kunstsag . . . Troen paa Gud og Læren om hans Dyrkelse er ikke bestemt til Fornuftlære og ikke god dertil. Troen paa Gud og Læren om hans Dyrkelse er for Folket ikke en Sag for dets Hoved, men for dets Hjerte. — Sindsro i sin Nats Mørke, Hengivenhed i Guds Vilje i Taarernes Dal, og en barnlig Seen op til Livets Herre og Fuldender, det er Troens Bestemmelse, men ikke Hovedøvelse [Forstandsøvelse] for Folket . . . Menneskehed! Paa alle Blade raaber Historien: Du dræber før Jordens Dyr og tilintetgør før Fiskene i Havet end Præsternes Magt og Aanden i deres Klerkevæsen, naar du gør det videnskabelige i deres Religionsundervisning til Grundlag for Folkets Hoved-[Forstands-] Dannelse."

Bestandig vender Pestalozzi tilbage til den Opfattelse af Religionen, hans egen Kærlighedstrang har givet ham. I dybeste Forstand er hele hans Bog som hele hans Liv en gentagen Kærlighedens Højsang og Lovsang. „Der er ingen Gudstjeneste og ingen Menneskетjeneste større og ædlere end den Godhed, man udøver mod Mennesker, som, forvirrede ved deres Fejl, fornedrede ved deres Skam, forvildede ved deres Straf, ligesom de farligst syge, har mer end alle andre Mennesker Skaansel, Menneskelighed og Kærlighed nødig til Genrejsning af deres voldsomt ødelagte Natur og deres hærgede Tilværelse."

Præstens Opgave i Menigheden bliver det at være et personligt Mønster for den, en trofast faderlig Vejleder, der med sin overlegne Udvikling forstaar at føre den frem paa den rette moralske Vej, at støtte de

svage og støtte sig selv til de stærke, der kan hjælpe ham i hans Gerning ved deres Indsigt eller Indflydelse. Den teoretiske Side af hans Virksomhed maa træde i Skygge for den praktiske, Ordet bliver kun et Middel blandt mange andre, som han holder i sin patriarkalske Haand. Hans Hæderstitel er derfor ogsaa Fader Præst. Som for en anden Fader maa ogsaa for Præsten det daglige Liv i dets fulde Omfang være Udgangspunktet for hans Paavirkning. „Mere utvungent, trohjertigt og aabent skulde ingen kunne omgaas med Folk end de gejstlige. De skulde være Folkemænd og dannede dertil. De skulde se paa Folks Øjne, hvad og hvor de skulde tale og tie; deres Ord skulde de spare paa som paa Guld og give dem ud som intet, saa let, saa træffende og saa menneskevenligt som deres Mester."

Hvad der ellers er Rationalismens Svaghed, Sammenknytningen mellem Præstens Virksomhed og det daglige Livs praktiske Gerning, er hos Pestalozzi, hvor den endnu ikke er bleven aandløs, men bæres af en Personligheds rige Følelse, netop Opfattelsens Styrke. I hver enkelt Retning har han hele Livet til Understrømning. Livet og dets Maal samler sig paa alle Omraader i én levende Livsanskuelse. Præst, Lærer, Fyrste, de staar alle tre i alt væsentligt hinanden ganske nær, falder saa godt som sammen i deres Opgave. En Bondekones enfoldige Gerning i sit Hus og overfor sine Børn bliver Mønstret, hvorefter et Lands Opdragelsesvæsen ordnes. Paa den Maade falder Skrankerne mellem Samfundets Klasser. Standsforskellen forsvinder i Persons-Ligheden. Der er Slægtskab mellem P.s Ideer og den franske Revolutions. Men han er ikke revolutionær. Hans varme Hjerte lægger i hans Betragtning af det bestaaende en Optimisme, som

f. Eks. Rousseau højlig mangler. Han vil helde ny Vin paa de gamle Læderflasker. Personerne er ham alt, de bestaaende Institutioner derfor gode nok. „Fyrsternes Magt er hellig, og deres Tjeneste er en hellig Tjeneste; men", føjer han til, „derfor skulde Øvrighederne heller ikke tage ryggesløse Mennesker i deres Tjeneste og ikke glemme, at den ringeste Opsynsbetjents Tjeneste i Landsbyen er deres Tjeneste, at det er en hellig Tjeneste." Den høje Fødsel har høje Pligter: „Guds Lov over Fyrster og ædelbaarne er denne, at Riget ikke er deres, at de meget mere er Fyrster og ædelbaarne for at give, sikre og fuldkommengøre for deres Folk, hvad de kan give det, og lære det at nytte og bruge og efterlade Børnebørn det, de giver det."

Pieteten er en udviklet Følelse hos Pestalozzi. Med Ærefrygt ser han op til det gamle af Dage og til de svundne Tider. Den døde Bedstemoders Ord bliver i Bogen den faste Rettesnor for Børnebørnenes hele senere Liv og sættes med Sølv og Guld paa Spejlgrund som den bedste Gave til Faderens Bryllup. Og P. selv udbryder: „Men det var ogsaa, som om den kære graa Fortid igen skulde staa op af Graven og spire frisk med et nyt Liv i Glæde og Virksomhed, i Tro og Kærlighed. Ogsaa det hellige indre Baand i al sand Velsignelse i det huslige og det offentlige Liv, Religionen, slog i denne Stue i sin rene Aand og sin høje Kraft igen en ny liflig Rod, idet den saaledes nærmede sig Fortiden." P. staar her i Modsætning til den samtidige rationalistiske Skole, som gerne havde jævnet alt med Jorden for at begynde forfra efter sin ufejlbare Metode. Ogsaa til Rousseau staar han her i en vis Modsætning: R. med sin stærkere Indbildningskraft og sin polemiske Tankegang svinger i Kampen med Kulturen tilbage til Livet

forud for enhver historisk Samfundstilstand, vil afskære og hindre al Tradition; P. vil bevare og forherlige Traditionen, som den er grundlagt i Fortiden. Han søger ikke som Rousseau at naa Maalet ved et Brud, men ved at lede den sygnende Udvikling tilbage i det sunde Spor.

Denne Pietet for det gamle træder ogsaa frem i hans Forhold til Biblen. Skønt han strengt taget ikke har Brug for nogen Aabenbaring, kan han dog ikke slippe den gennem Aarhundreder hævdede Aabenbaringsform for Sandheden. Han vilde være villig til at indrømme en anden Ret til at naa Sandheden ad anden Vej og i anden Skikkelse, men holde paa sin Ret til ydmygt at underordne sig under hvad der har været saa mange Slægters højeste Udtryk for Sandheden, og bruge sin Tanke ikke til at fælde det nedarvede, men til at finde dets Skønhed og Betydning.

Hvad bliver da nu Livets Grundbetydning for ham? „Al Menneskenes Færd syntes ham et Spil, som ikke saa meget havde sit Værd for sin Virknings Skyld som for at holde Menneskets Kræfter i Øvelse og udvikle dets Anlæg.“ Rousseaus Løsen kunde være „Indtrykspfylde“, P.s er „Udvikling“. R. udtømmer sin Kraft i det nydelsesrige Øjeblik, P. bruger Øjeblikket som Middel for en blivende Virkning. P. forstaar Drømmelivets Skønhed og kan af og til prise det, som naar han vemodig siger: „Ak, saa skønt som vi drømmer os det, bliver aldrig noget paa Jorden.“ Men han gør ikke de ideale Drømme til sit Livs Maal, saaledes som Rousseau gør, han træder ind i Handlingens Verden og slaar af paa Skønheden for at forhøje Nytten. R. maa trods al sin Rationalisme regnes til Romantikerne, som de svævende hen over Tid og Rum i Følelsernes ubestem-

melige Rige. P. er ikke blind for denne Drift i Menneskehjertet. Men han godkender ikke nogen af Virkeligheden uafhængig Ret for Fantasien, han forlanger Ligevægt mellem Sjælens Sider, kræver Forstanden indsat i sit berettigede Herredømme ved Siden af Fantasi og Følelse. Han kalder det Forstandspest eller Hjertepest, naar en af dem vil gaa paa egen Haand. „Saadan gaar det," siger han, „naar Mennesket paa denne Maade gør Forstanden til alt, og omvendt ogsaa, naar det bygger alt paa Hjertet. I første Tilfælde har det Forstandspest, i andet Hjertepest. I begge Tilfælde lader det den ene, forsømte, Halvdel dø hen af sig selv og smitter med dens Død ogsaa den, det har holdt til Raade med, som om den alene skulde leve.«

Bort fra det enkelte Øjebliks glemsomme Glæde til Livets Helhed, til Udvikling og Sejr over sig selv! De fattige er Himlens benaadede: „Vorherre i Himlen vidste nok, at han vilde hjælpe, og at det var bedre for eder, mine kære, at I blev opdragne til Fattigdom, til Taalmod og til Overvindelse af Lysterne, end at I havde Overflod." Smerte og Lidelse bliver en Livets Skole og bærer i sit Skød den sande Lykke, fordi den lærer Mennesket at kende sig selv og se bort fra sig selv. „O Evighed," lyder hans Lovsang, „naar du engang afslører Guds Veje og Velsignelsen hos de Mennesker, Gud ved Lidelser, Elendighed og Jammer lærer Styrke, Taalmod og Visdom i deres Indre, o Evighed, hvor vil du ikke ophøje den prøvede, som du her har fornedret saaledes!" Menneskets Evne til Udvikling og Selvbeherskelse bliver ham et Pant paa dets Udødelighed. „Visheden om, at Mennesket kan handle imod sin Naturs stærkeste Drifter og lide og dø for andre for at føle sig bedre, større og fuldkomnere, end om det ikke vilde gøre det,

var ham et større Bevis paa Udødeligheden end alt, hvad man kunde sige derom."

Den vaklende Viljeløshed, der er saa mange Menneskers hele Livsindhold og hindrer dem i at samle sig om et Maal, afmaler han til Skræk og Advarsel: „Alle Menneskers Færd er et saadant Miskmask, og det ubegribeligste, Mennesket bærer omkring med sig, er den Svaghed, ved hvilken det i tusind og atter tusind Tilfælde for intet som helst lader sig bringe til at gøre, hvad der i dets Sjæl er det imod." I det viljeløse Vankelmod ser han et af Grundtrækkene hos sin Samtid. Det er Kilden til den stigende Blødagtighed og Tro paa alle Haande fantastiske Midler til at sikre sig i Livet. „De rige og Hoffolkene og Bybeboerne nærmer sig i deres Indre og Ydre bestandig mere de svage Skabninger fra de hede Jordstrøg. Ansigter, Stillinger, Moder, som endog har paafaldende Lighed med de vanskabte Figurer paa det kinesiske Porcellæn, bliver stadig almindeligere. Man søger mere og mere at fremtvinge disse Jordstrøgs Pirringer og bringe de stærke, blødagtige Nydelser, vort Klima har nægtet os, ind i det indre af vore Værelser, hvor man med Penge kan skabe en Luft, som man vil have den. Deraf kommer det, at vor Sindsstemning nærmer sig de hedere Egnes Svaghedslaster og Daarskaber. Derfra den i vor Tid paafaldende Stigen i Overtro, rentes viagères, Lottoer, Blegsot, de mangeartede Barnemord, Hautgouts i vore Meninger og den almægtige Ærbødighed for alt, hvad der udadtil er fiks og indadtil niks. Derfra de tusind forunderlige Optrin i vor Tid. Derfra den sværmeriske Religiøsitet hos despotiske Mennesker. Derfra Tilbøjeligheden til Billeddyrkelse og til sanselige Forestillinger om Gud Herren, som i varme Lande endog har forbudt

sit Folk saadanne Forestillinger. Derfra den Magt, hemmelige Forbindelser har, og Troen paa Mennesker, der ikke holder deres vigtigste Løfter. Derfra den frække Tiltagen af alle Slags Charlataneri, endog Trylletrommens højrøstede Anvendelse: alt det har sin egentlige Arne, hvor det koger sin Gift, i den Maade, hvorpaa det indvendige i de fornemme og rige Huse nærmer sig det asiatiske Tilsnit."

Ud af disse Livs- og Samfundstanker gror nu P.s Opdragelsestanker. Opdragelsen „lægger egentlig intet ind i Børnene, den udfolder kun de Kræfter, der ligger i dem". At fjerne Hindringer og aabne Veje bliver Opdragerens Opgave. Hans Maal er naaet, naar det er lykkedes ham at gøre sig selv overflødig. Her stammer P.s Tanker fra Rousseau. De enkelte Opdragelsesmidler skal gribe fremmende ind i hele Udviklingen, hver enkelt Kundskabsgren betragtes som Led i en større Helhed. Hvad der vil virke isoleret, og mekanisk bliver dødt og magtesløst. Stoffet skal fordøjes for at kunne nære. „Alle isolerede, ensidige, ofte tilmed golde Undervisningsgenstande, som drives uden denne Indgriben i hele Kredsen af Børnenes Anlæg og Kræfter, virker meget let til at undergrave og tilintetgøre Harmonien i de menneskelige Kræfter og Anlæg." Denne Kreds deler sig i tre Led: de legemlige, de sjælelige og de aandelige Kræfter og Anlæg. De skal derfor paavirkes samtidig. Man maa søge „Øvelser, som paa én Gang griber Barnets Hjerte, Aand og Haand og saaledes er egnede til i Forening at opnaa den rene Følelse, den rette Tænken og den fuldendte Kunnen og ved selve Livet gøre Barnet dem til Vane og ligesom til anden Natur". P. følger i Rousseaus Fodspor, naar han lægger Opdrageren Livet, d. v. s. det nære og kendte,

det af Sanserne opfattede og af Interesserne omfattede, paa Hjerte som Udgangspunkt. Han skildrer Undervisningen hos sin ideale Lærer: „Livet selv i dets hele Omfang, som det virkede paa Børnene, som det greb dem, som de føjede sig deri og benyttede det, var egentlig det, Lærdommen gik ud fra, og hvori Taleundervisningen ligesom kun faldt ind som en underordnet Genstand.“ Undervisningen slutter sig til det personlige Samliv, den levende Omgang mellem Mand og Mand, mellem voksen og Barn. Det huslige Liv bliver dens Forbillede, Hustruen, Moderen Opdragelsens Sjæl. „Billedet af den store Moder, der ruger over Jorden, er Billedet af enhver Kvinde, der ophøjer sin Dagligstue til Guds Helligdom og fortjener Himlen af Mand og Børn.“ I „Dagligstuen“, „Vaaningsstuen“, løses alle bundne Kræfter for at udvikles harmonisk. Det fredelige Barneliv i Dagligstuen under en trofast Moders vogtende Øjne betager P.s patriarkalsk-idylliske Indbildningskraft og Følelse. Der er noget af den forelskedes Sværmeri i hans Skildring af en saadan Moder i sine Børns Kreds. Heltinden og Drivhjulet i hans Bog er en jævn, moderlig virksom Kvinde i det Hjem, hendes Omhu betrygger. Paa samme Maade virker hele Livet igennem „Dagligstuen, i hvilken selv det sletteste Menneske har Øjeblikke, som fører til indre Opløftelse og til de renere, blidere Følelser af Menneskelighed i det huslige Liv“. Selv Børnene i Bogen har Følelse af det huslige Samlivs forædlende Magt. „Ikke sandt,“ siger Drengen til sin Moder, „ikke sandt, Moder, man bliver brav, naar man saadan sidder sammen og taler sammen om Gud og beder og synger.“

Opdragelsens første Hovedlov bliver da: „Det virkelige Liv i Husholdningerne skal væsentlig udgøre Op-

dragelsens Jordbund", og den anden Hovedlov: „Det kristelige Husliv og dets egentlige Helligdom, den Fader, Moder og Børn i Tro og Kærlighed forenende Dagligstue, er og maa derfor ogsaa nødvendigvis anses for at være det hellige Fundament for enhver god kristelig Skole og denne for at være et guddommeligt, helligt Sikrings-, Forstærkelses- og Opholdelsesmiddel for den sande kristelige Tro og det sande kristelige Liv i Dagligstuerne og Husholdningerne." Skole og Hjem knyttes til hinanden i det nøjeste og inderligste Forbund. Familielivet er Skolens Mønster og som Livets højeste Form den Verden, hvori den skal lede Barnet ind. Skolelæreren i Bogen er „bestemt paa, at hans Skole væsentlig skulde være et vedvarende Dannelsesmiddel for det huslige Liv og alle dets Hverv, for ikke at udarte til en ensidig begrænset, fra det huslige Livs Aand og Endemaal adskilt og endog for det skadelig, standsende og forstyrrende Dannelses- og Undervisningsanstalt". Kendskab til de Omgivelser og Paavirkninger, under hvilke Barnet i det daglige Liv lever, bliver en vigtig Gren af Lærerens Indsigt. „Det er ikke alene muligt, at Opdragelsens Grundsætninger og Midler kan anvendes og benyttes almindeligt i Landets Skolestuer, men det er endogsaa muligt ved deres Anvendelse i Skolerne at virke tilbage paa den huslige Opdragelses Forbedring og Forædling og ved dannede Skolebørn at føre disse Grundsætninger og Midler ind i Folkets Dagligstuer og bringe dem til Udøvelse der."

Men paa forskellig Maade virker Livet begrænsende og omformende ind paa Opdragelsen. Mennesket fødes og lever i bestemte Klasser og Stillinger. Hensynet hertil bliver et Hovedhensyn for Opdrageren. Mennesket skal ikke føres ud af sin Kreds, men ledes til at

føle sig rodfæstet og hjemme i den og gennem den i det almene Menneskeliv og den fælles Menneskenatur. „Menneskets Hjerte er i enhver Stand det samme og fører i enhver Stand til de samme Højder og de samme Dybder.“ Derfor skal enhver være tilfreds med sin Stand og søge det Synspunkt, hvorfra han skal opfatte den og Livet. „Man skal ikke søge at gøre Folk til andet end hvad de i deres Stilling nødvendigvis maa være, men man maa ikke hvile, før man er kommen saa vidt, at de er dette til Gavns, og skal dertil i hver enkelt Retning, fra Plovkørselen til Muse- og Rottefangsten, altid bruge den Mand, der bedst forstaar det enkelte Punkt, hvorom det drejer sig.“ Dette synes let at kunne udstykke Undervisningen mellem Fagmænd i snævreste Betydning. Maaske det kun er ment som en midlertidig Fremgangsmaade i den By, Bogen skildrer, og som i sin moralsk og materielt undergravede Stilling ikke endnu magter Opdragelsens dybestgaaende Midler, dem, som kommer til Orde gennem en særlig Stand, Opdragerstanden. „Alle Grundsætninger om Menneskedannelse og alle Fremskridt i Opdragelseskunsten er spildte, gjort som hen i Vejret og ud i Luften, saalænge der ikke er Anstalter, hvori et betydeligt Antal Ynglinge og Piger bliver opdragne og dannede til en fuldendt Kundskab og Udøvelseskraft i det hele Omfang af de ægte Grundsætninger for Menneskedannelse og af de fuldendte Midler for Opdragelseskunsten.“ Han kræver Oprettelsen af Lærestole, hvor alle Opdragelsens og Undervisningens Problemer skal finde deres videnskabelige Løsning og Opdragelsens Betydning i Forhold til Samfundets øvrige Sider og Krav afvejes.

P., som begyndte med at opstille den ubevidste, instinktmæssige Opfyldelse af Moderpligterne som Op-

dragelsens Forbillede, ender med at kræve den strenge videnskabelige Forstaaelse af den. Han begynder med at gøre Opdragelsen til en Del af selve Familielivets daglige Gerning og ender med Paakaldelsen af en særlig uddannet Opdragerstand. Selv har han gennemgaaet en lignende Udvikling fra en Drift og en Følelse, hvis Udøvelse har sin Løn i sig selv, til et af det stærke Følelsesliv fremgaaet Tankehele, Opdragelsen som Kunst grundlagt paa Opdragelsen som Videnskab. Fra først af er Opdragelsen ham kun et Led i hans hele Livsvirksomhed, tvungen frem af Samfundets Krav; efterhaanden optager denne ene Interesse alle de andre i sig og bliver det Midtpunkt, om hvilket alle hans Tanker og Handlinger drejer sig. Hans Tanker har deres Ophav i hans Følelse, de maa ligesom med Magt arbejde sig frem til Klarhed, tumle mellem hverandre som mægtige Tankefostre i gærende Uro, gennemtrængte af Følelsens Ild og Begejstring, men fuldt gennemsigtige først for en senere Tids Bearbejdelse.

Opdragelsens Maal bestemmes som det: „ud fra den sædelige, aandelige og kaldslige Umyndighed at løfte Barnet til alsidig Selvstændighed". Men nu Midlerne dertil? Først er der den personlige Indflydelse. Her er P. Rousseau modsat. For denne er Tingene den eneste rette Opdrager, den personlige Paavirkning vil kun bære umodne Frugter i Form af for tidlig fødte Lidenskaber. P. siger: „Uden Faderførelse bliver Barnet ingen Mand." Og Opdragelsens stærke Tilknytning til Familielivet udtrykker den samme Tanke. Ikke ved lærde Foredrag eller teoretiske Betragtninger skal Lærdomme og Følelser indpodes; Opdrageren maa gennem praktisk Udøvelse af sine Grundsætninger lede Børnene ind i dem. Han vil ved selv at tro lære dem at erkende Troens Aand og Værd, ved selv at elske — Kær-

lighedens Aand og Værd, ved at tænke — Tænkningens Aand og Værd, og ved at arbejde — Arbejdsomhedens Aand og Værd." Skulde Opdrageren fristes til at frasige sig sit Kald i Følelsen af sin Ufuldkommenhed og af Frygt for Følgerne af sit mindre fuldkomne Eksempel, trøster P. ham: „Hvem der mener det redeligt og midt i sine Svagheder fremmer og søger det gode saa godt han formaar det, ham velsigner Gud, der ofte i sin Kærlighed vidunderligt bøder paa Følgerne af de Fejl, Menneskene i deres Svaghed daglig begaar."

Opdragelsens Formaal antyder dens Metode: „Al Menneskeslægtens Kunst i Opdragelsen maa i alle tre Grundretninger af vor Dannelse slutte sig til den rene Naturstræben, som ingen menneskelig Kunst maa forandre, for at vore Kræfter kan udfolde sig." „Ingen Kundskaber og Færdigheder, som ikke hviler paa en fyldestgørende Udfoldelse af de Menneskenaturens Grundkræfter, de selv forudsætter, kan paa nogensomhelst Maade virke harmonisk ind paa vor Dannelses Helhed." Til alle Tider gælder det derfor om at tilmaale Barnet netop det Arbejde, der kan udfylde og sysselsætte dets Kræfter; et psykologisk Hensyn maa altid tages. Arbejdet skal baade svare til Kræfternes nærværende Rækkevidde og gøre sit til at udvikle dem. P. giver en idyllisk Skildring af, hvorledes hans Heltinde Gertrud forstod den vanskelige Kunst at finde passende afmaalt Arbejde til enhver Alder. Hun „besad i høj Grad den vigtige Gave at kunne bringe sine Børns forskelligartede Arbejde ind i ordnede Trinfølger, der skrider saaledes frem fra det lettere til det vanskeligere, at ikke blot ethvert Slags Arbejde var afmaalt efter den Alder, hvori det blev tilkendt Barnet, men tilmed paa den ene Side var egnet til at tiltale det ogsaa i denne Alder

og virkelig yde det Fornøjelse, paa den anden Side egnet til at forberede det til det paa dette Trin nærmest følgende Slags Arbejde." „Ethvert Talent, enhver Gave, som Gud har givet Mennesket, er anvendelig for det, i hvilken Stand og Stilling det end befinder sig." Ligeoverfor det stærkt fremtrædende Talent forstummer dog Standsopdragelsen, Fødselens Skranker sprænges, og det bliver Opdragerens Opgave „at løfte Børn, som deres Skaber har udstyret med udmærkede Talenter, til Selvfølelse af deres Kræfter og bringe dem saa vidt, at de forsøger alt muligt for at hjælpe sig frem til en Uddannelse, Livsdygtighed og Livsvirksomhed, der svarer til deres Anlæg".

Arbejdsomheden bliver da den Egenskab, der særlig bør vækkes. „Arbejdsomheden, vor Slægts fysiske Virksomhed, er det sande, hellige og evige Middel til Forbindelse af vore Kræfters hele Omfang til en eneste, fælles Kraft, til Menneskelighedens Kraft." Kun som virksomt Menneske bliver Mennesket helt og fuldt sig selv. Her er det Frøbel optager P.s Tanke, fører den over paa Barnets tidligste Alder og lægger gennem Erfaring og Granskning dettes Opdragelse til rette. Naar P. taler om Arbejdsomhedens Værdi, minder han om Rousseaus Henvisning til Tingenes opdragende Magt. „Der ligger", siger han, „i alt Arbejdes Natur og i Stoffet af de Genstande, som skal bearbejdes, ligesom en Tvang til Tro paa Sandheden i deres Krav, til Underkastelse under alle Love, som ufravigelig ligger i deres Natur og paa Stedet straffer enhver Modsigelse mod Sandheden, idet de, i Anskuelsen af hvad der er sandt eller falsk, ikke vildleder ved Drømme eller tillader, at der leges derved med Ord, men beskæmmer ethvert Forsøg af Selvkærligheden paa Selvskuffelse

paa en Maade, hvorpaa end ikke den fineste Dialektiker let kan sætte Selvkærlighedens usleste Forsøg paa Selvskuffelse ud fra hinanden ved mundtlige Efterforskninger til Beskæmmelse for den Part, der har Uret, og fremstiller det uimodsigelig.“ „Arbejdsomheden danner Forstanden og giver Hjertets Følelser Kraft, ligesom den forhindrer den for Kræfterne og Livets Renhed dødbringende Omsværmen af Sanserne, lukker Portene for Indbildningskraftens Forvildelser, sløver Snaksomhedens Braad hos de tomme Tunger, bevarer vor Naturs Pligtsans for Fordærvelse og fører bort fra de Svagheder at ansé vor Brugen Mund om Handlinger for selve Handlingerne, vor Snakken om Heltestorhed for Heltestorhed og vor tomme Drømmen om Troens og Kærlighedens guddommelige Kræfter for selve disse Kræfter.“ „Farerne ved at føre Folket overfladisk, ensidigt med ringe Kunnen til megen Viden er afgjorte; paa den anden Side er ogsaa Fordelene ved at føre Folket med forholdsvis ringe Viden til megen Kunnen ligesaa afgjorte.“ „Der er en himmelvid Forskel paa at vide og at kunne. Hvem der alene gør sig et Haandværk af at vide, maa i Sandhed tage sig meget i Agt for, at han ikke glemmer at handle.“ Fremfor alt hævder han denne Forskel paa det religiøse Omraade.

Gennem Arbejdsomheden udvikles Kræfterne til sund Ligevægt. Drifterne holdes i Tømme og ledes ind i det rette Spor. Opdragelsen til Kyskhed hviler væsentlig herpaa. „Den almene Uddannelse af Agtpaagivenheden for alle Slags Dagsarbejde, fast Øvelse i alle Dele af Fliden og Ordenen, omhyggelig Agtsomhed for sine Medmenneskers Dom, det var de første Fundamenter for Kyskhedslovgivningen.“ Med den strengeste Samvittighedsfuldhed bør der derfor vaages selv over

Handlekraftens tidligste Ytringer og deres Retning. Opdages i det modnere Liv Forbrydelser, bør deres Kilde efterspores, Opdragelsen undersøges, til Lære for Fremtiden. Utilfredsstillet Virksomhedsdrift kan føre paa Afveje. Børn bør derfor tidlig føres rundt til de forskellige Haandværk, for at deres Lyst og Evne kan lægge sig for Dagen og Livsplanen blive lagt sikkert og i Tide for dem. Comenius giver omtrent det samme Raad. Som ledende Grundsætning slaar P. fast: „Livet danner, og dannende Liv er ikke Ordets, men Handlingens Sag."

Selvfølgelig har dog ogsaa Ordet sin Ret. Men Tale og Personlighed hænger sammen. Uden det bliver Talen den tomme Væven, han stadig haaner. Særlig ogsaa ved Undervisningen, naar Tanken ikke gaar forud for Talen. Talen trænger til Røgt: „en dybtindgribende Fejl i Undervisningen er det, at man intet gør for Taleevnen, som aabenbart maa gaa forud for Læse- og Skriveundervisningen, og forsøger at lære Børn det sidste, som aabenbart kun er en kunstig Maade at tale paa, før man har gjort noget som helst for Tilegnelsen af Taleundervisningen". Læsningen maa ikke medføre mekanisk Udenadslæren, der er „saa meget des følesløsere og erkedummere, jo større og mere ophøjet Indholdet af det fremplaprede er". Ogsaa som Meddelelsesmiddel kan Talen blive tom og intetsigende. „Kun det, der staar i aandelig, sjælelig og fysisk Overensstemmelse med det, som Individet, man taler med, selv er, kun det er i Virkeligheden Sandhed for det. Der er en ordfattig, stille, det inderste gribende Sandhed. Men enhver Snakken, der ikke griber ind i den Mands indre Væsen, med hvem man taler, enhver Ordfylde, der ikke finder noget levende Tilknytningspunkt hos den Mand,

den er henvendt til, i hans Livs Erfaringsnelhed, er for ham et usselt Væv og en ynkelig Plapren og kan medføre for ham alle de onde Følger, dette store Husmiddel for vor Slægts egennyttige Forvildelser ved sine Skuffelser og Anmasselser er vant til at medføre for den.“ Taleøvelserne maa da i deres Æmner gaa ud fra, hvad der er Børnene bekendt fra deres eget Liv, ikke Gengivelse af Bøgers Indhold. Tanken om indbyrdes Undervisning mellem Eleverne opstaar hos ham. Men han lukker ikke Øjnene for dens mulige Farer. Den maa efter hans Mening udelukkende være Frivillighedens Værk, udsprungen af gensidig Kærlighed og Glæde. Sat i Gang mod Børnenes Vilje kan den forhærde dem baade paa Aand og Hjerte, blive til Afretning med Dødhed i Følge. Mere en naturlig Frugt af Børnenes Samliv end en kunstig pædagogisk Forholdsregel, et Udtryk for Børnenes naturlige Meddelelseslyst, blot ordnet og ledet af Læreren — saadan maa den indbyrdes Undervisning være.

Den rationalistisk-filantropiske Retning i Tiden træder P. tit i Kampstilling til. Den forkyndte sig som Menneskeslægtens Frelser og satte navnlig paa Opdragelsens Omraade storartede Bevægelser i Gang. Men P. indvender imod den, at den løsriver Oplysningen og Undervisningen fra Livet. Den vil ligesom udenfra frelse Slægten. P. vil grundlægge Frelsen indenfra og nedenfra. Den gode Samfundsorden er selv det bedste Værn mod Brud paa den. „Et Folk, som ved Virksomhed sætter sig i gode Omstændigheder og har den Grundsætning at opretholde dem for sine Børn og Børnebørn, er i den bedste Lænke mod alle Forbrydelser og maaske i den eneste reale; men naar det uden Udsigt til sand Forbedring af sine Omstændig-

heder og uden Hensyn til Efterkommerne kun opæder og forøder Frugterne af sin Virksomhed eller lader dem stjæle fra sig, saa er det just paa det Punkt, hvor man ikke kan holde det i Tømme og ikke med nogen Magt sætte Bom for Udbruddet af dets Forbrydelser." Herpaa bygger han nu sin Indsigelse mod den ensidige Oplysningsstræben. „Dette vor Tids Fantom, Oplysningen, kan, naar den skrider ensidig frem og ikke grundlægges paa Folkets sande Velstand, paa gode huslige Sæder og borgerlig Visdom, let tage den Vending at styrte Mennesket ned i en Dyriskhed, der nærmer sig dets vilde Tilstand og i hvilken det religiøse Sværmeri virkelig kunde træde frem mod denne Oplysning som et Himlens Lys, der lyser midt i en frygtelig Jordbrands Røg og Damp."

Han giver en kritisk Fremstilling af Oplysningsmændenes Virksomhed: „Da Folkeforsømmelsens Onder, hvis Følger man en Tid lang virkelig søgte at standse ved Folkedannelsen, ikke blev fast nok erkendt i deres Aarsager og Kilder, nemlig Tidsalderens Selvkærlighed, Uredelighed og Vantro, men kun blev tilskrevne Folkets Uvidenhed, saa blev der ogsaa brugt Midler mod dette Folkeuvidenhedens ensidig opfattede Onde, som ikke var egnede til at modvirke de højere Aarsager til Folkeforsømtheden og Folkeforvildelsen, nemlig Egennytten, Sanseligheden, Uredeligheden og Vantroen i Folket, og følgelig ogsaa maatte strande i deres Indflydelse paa Følgerne af Folkets Uvidenhed, som de skulde modarbejde."

Han bruger stærke Billeder for at udtrykke sin Afsky for den ensidige Forstandsvirksomhed. „Det forekom ham, som om man gjorde Forstanden ligesom til en Modedragt, og som om enhver Nar i Verden nu

vilde gaa omkring med en saadan Forstandsjakke paa, der kunde saa være hvad for Tøj i den, det skulde være.“ Han ivrer mod Forstandsøvelser i Skolen, rigtignok navnlig imod „de tankeløst læste og med Hukommelsen ordret opfattede saakaldte Forstandsøvelser i Skolebøgerne, og mod den Selvskuffelse, som nødvendigvis udspringer deraf, naar vi gennem Hukommelsen indøver os den ordrette Bevidsthed om Sandheder, som, for virkelig at fattes og begribes, forudsætter en langt højere og mere udviklet Grad af Tænkeevne og Dømmekraft end den, Børn besidder“. I Kraft af Barnenaturens Udviklingslov hævder han „Nødvendigheden af Aands- og Kunstdannelsens Underordnelse under Hjertets Dannelse, under den sædelige Dannelse. Barnet tror og elsker længe før det tænker og arbejder“.

Paa lignende Maade bekæmper han Tidens uægte Følsomhed, der løsreven fra Handling lever af at tære paa sig selv og udtømmer Livet i lutter Stemning. I sit billedrige Sprog siger han herom: „Jeg er ingen Taareperse, og der er intet, jeg synes mindre om, end at Mennesket skal smelte over Blomster og græde over Myg. De er forbi, Dagene til saadanne Taarer. Jeg har erfaret, at det Menneske, der smelter over Blomster, ikke gerne æder sit Brød i sit Ansigts Sved, og at en Kvinde af den Kaliber ikke gerne føder Børn, men at hun svækker sig selv og handler mod Guds Orden. Derfor ynder jeg ikke det Slags. De hører ikke hjemme i vor Verden, der bærer Torne og Tidsler, men i en, hvor artige Engle dyrker Jorden med himmelsk Trolddom for dens Beboere og siger til Stenene: Bliv I til Brød, for at Lediggængerne kan spise. Men paa vor Jord dur det ikke, og jeg siger det akkurat som jeg tænker det: Et Bondebarn, som var en Taareperse af dette

Slags, vilde være en stakkels ynkelig Kvinde, det vilde være bedre for hende, om hun var bleven en Zigeunerske."

Den samme Svaghedens Frygt for Livets Alvor tilskriver han den gængse overfladiske Velgørenhed, der udspringer af Lysten til at unddrage sig Synet af den øjeblikkelige, æstetisk saarende Elendighed uden at bæres af en saadan Kærlighed til de fattige og forladte, at man vil gaa til Bunds i deres Tilstand.

P. har fortsat Rousseaus Værk ved at grundlægge Opdragelsen psykologisk paa Barnenaturen. Men han har opfattet Menneskenaturen dybere end Rousseau. Overfor dennes abstrakte Menneske stiller han den konkrete Virkelighed. Over for Individet, der staar uden for Samfundet og Historien, stiller han Mennesket, som det er formet af Samfundet og dets Historie. Han erkender Tidens og Udviklingens Betydning, som Rousseau afviser, og om han end mangen Gang synes at finde Idealet ved at gaa tilbage i Tiden, saa er det ikke et Medfør af hans Grundtanker at søge det ved Udviklingens Begyndelse, som hos Rousseau, men mere en Stemningssag. Han bliver den første, der ser paa Opdragelsen fra Folkets Synspunkt, arbejder for en Opdragelse i Overensstemmelse med Almuens Liv og Sæder. Hans Opdragelse er demokratisk; Rousseaus, med den enkelte udkaarne Genstand uden Mulighed for nogen Almenopdragelse efter hans Mønster, bliver aristokratisk. Overfor den filantropiske Skole staar P. ligeledes som Virkelighedens Talsmand. Dens Virksomhed er den direkte Udførelse af rousseauske Ideer, en Opdragelse af Mennesket i Almindelighed. P. danner den uddybede Fortsættelse af dem, uddybet ogsaa i personlig Henseende derved, at hvad der for Rousseau

var en Digterdrøm, for P. var en Livsopgave, han med usvækket Begejstring fastholdt til sit Livs Ende.

13. Sept. 70.

* * *

Pestalozzis „Kristof og Else“ gentager og stadfæster Tankerækken i „Lienhard og Gertrud“. Novelleformen er her traadt helt tilbage for Samtalen, og Deltagerne i denne er ikke engang synderlig individualiserede. Forfatteren taler som oftest umaskeret gennem Hovedtaleren. Pestalozzis Stil har stadig de samme Ejendommeligheder. Den har helt igennem Virkeligheden til Baggrund. Mere end en ren Tænker bliver Pestalozzi et Slags Digtertænker, hvis Fantasi vel ikke er skabende, men dog, præget af hvad han har oplevet, er hans Tankers Fødselsmærke.

Ordningen af disse er for største Delen ganske vilkaarlig. Den styres kun af Ideassociationen, ikke af nogen logisk Nødvendighed. Det Omraade, Tankerne bevæger sig paa, er det virkelige, særlig det borgerlige Liv. Den samlende Traad i Bogen er dels det ensartede Æmne, dels det bestemte Synspunkt. Familielivet er her som i „Lienhard og Gertrud“ Samfundslivets Forbillede. „Saadanne Handlinger som denne — at give Gertrud noget, som man selv nyder og som just er ved Haanden, til Vederkvægelse — er dog det, der vinder alle Folks Hjerter i Landet og indtager dem for deres Øvrighed. Og det er vist, at naar man handler saaledes, gør man Landet mere godt, end naar man længe vender og drejer Trætter til højre og venstre efter alle Slags kunstige Former og Ordninger og saa endelig afgør dem. . . . Ethvert Folk i Verden vil er-

kende en saadan Herre for en Fader og en saadan Øvrighed for en faderlig Øvrighed."

Han stiller derfor heller ikke den enkelte Borger frit drøftende lige over for den faderlige Regering. „Hvem der taler og sørger for Retten i Landet, blander sig i Landsfædrenes Pligter og Bekymringer. Ikke alle Mennesker kan være Landsfædre, og lige saa lidt kan eller skal alle Mennesker være Landsfædrenes Raadgivere. De, der er det, maa holde Orden i Landet som en Husfader i sit Hus og sit Arbejde. Men det kan de ikke tilfulde, naar de ikke i hele Landet har netop den Anseelse og Magt, som enhver Husfader, naar han vil have Orden, selv i den mindste Vaaningsstue har uafviselig fornøden." Og i samme Aand bør mulige Fejl i Regeringens Handlinger opfattes og dømmes. „Derover skulde enhver Undersaat i Forvejen være klar, at naar Børn ved en eller anden Fejl af deres Fader straks vilde stikke Hovederne sammen og raadslaa om, hvorledes de med Magt kunde hindre ham fra i Fremtiden at begaa nogen lignende Handling til Skade for dem, saa vilde de derved skabe sig en paa dem forbitret og opbragt Fader og selv være Skyld i de haarde Forholdsregler, denne mulig tager til Værn for sine Faderrettigheder, og at ved en lignende Opførsel af Folkene overfor en fejlende Fyrste Følgerne deraf nødvendigvis maatte blive de samme."

Dog er det ikke Pestalozzis Mening at udelukke Undersaatterne fra al Deltagelse i deres egne Anliggender. Om Skattevæsnet siger han saaledes: „Øvrighedens Ret til at udskrive Skatter . . . er efter sin Natur hellig. Men Maaden, hvorpaa Øvrigheden i Kraft af denne Ret skaffer Pengene, er ikke Retten selv. Væsentlig letter det alle Slags Skatter, naar de, der er forpligtede

til at udrede dem, er beføjede til indtil et vist Punkt selvstændig at raadslaa om Maaden at bringe dem til Veje paa." Han gør opmærksom paa den farlige Fristelse, der for den enkelte Undersaat ligger i at modtage offentlige Hverv, der giver ham en Embedsmyndighed, Fristelsen til at lade Embedsmanden sluge Personen og til at glemme de personlige Pligter og Dyder over det formentlig overordnede Hensyn til Embedsmandens Stilling og Værdighed. „Tjeneste- og Embedsærens Anmasselser er som en Orm, der gnaver i Hjertet paa den sande Ære og den velsignelsesrige Soliditet, som fordum havde saa faste Rødder ogsaa i de lavere Stænder." Den selvstændige Middelstand er ham Folkets Kærne. „Soliditeten og Kraften hos den uafhængige og fordringsløse Middelstand maa selv i den ringeste Landsby med Rette anses for det væsentlige Fundament for den almindelige Landsvelsignelse."

De gamle Dage staar for ham i en Glans og Herlighed, som Nutiden kun med Længsel kan se tilbage til. „Det rører én til Taarer, naar man hører de rigtig gamle Mænd fortælle, hvorledes det endnu i deres Tid var gaaet saa hyggeligt og hjerteligt til i Husholdningerne." Men det er for ham ikke nogen sentimental Fantasikærlighed til det forbigangne som saadant; hans Mening er ikke, at Livets Udvikling er at dale fra den oprindelige Højde. Han motiverer sin Forkærlighed for det gamle ved en kritisk Skildring af sin Samtids Fejl. Og han haaber, at disse i Tidens Løb skal arbejdes ud af Menneskenaturen igen.

Han anstiller Betragtninger over de forskellige Tidsaldres Forhold til hinanden. „Menneskene har vel til alle Sider deres Lidenskaber og Plager og vil ogsaa bestandig have dem, men til nogle Tider hidses disse Li-

denskaber mere, til andre Tider holdes de mere tilbage og i Orden, og deri ligger efter min Mening Hovedforskellen paa Tiderne." Og nu mener han i sin Samtid særlig at se en af disse Ophidselsens Tidsaldre. „Der vandrer rundt om os den ubetænksomste Frækhed og den umenneskeligste, det hellige krænkende Aand og hærger Folket. Og Lømler for Karren, der renser Gyderne, taler i deres Lænker saa højt om Frihed, at en Mand af Ære i vore Tider ikke godt mere kan tage dette de gamles gode Ord i Munden. Frihed er ikke mer, hvad den før var. Ti siden Kæften er næsten alt, hvad Folk har, og Pengene næsten alt, hvad de ønsker, og Lediggang næsten alt, hvad de nyder, saa søger de ogsaa kun Frihed for deres Kæft, for Pengeposen og for Kortene." Det er, som om man hører de Masser, som den franske Revolution kalder op af Dybet, truende rasle med Lænkerne og skære Ansigter. Og det er dette mylrende Proletariats Mangel paa Pietet og vilde Voldsfærd mod alt bestaaende, som støder Pestalozzis patriarkalske Følelse.

I Virkeligheden vil Pestalozzi ikke forstøde denne hjælpeløse Skare. Et af de væsentligste Formaal for hans Liv er netop at forædle Folkets lavere Lag. Han taler derfor ogsaa meget om Velgørenheden overfor dem. Først og fremmest hævder han, at Trang maa være det eneste Udgangspunkt for den. „Det har i Kilerau vist sig," siger han, „hvor skadeligt det er ved Almisseuddeling at se paa andet end Nød og Mangel. Den gode Præstekone har ved sine Fromhedsalmisser fyldt hele Landsbyen med Hyklere, Lediggængere og Tiggere." Og „hvad man ved Almisserne egentlig kan og skal gøre for den fattige er: at hjælpe ham til ikke at tabe Modet til med alle sine Kræfter at tragte efter

igen at arbejde sig op. Den Gave, hvorved man gør den fattige forsømmelig og doven, saa at han saa at sige raadner op i sit eget Skarn, er ikke alene ingen Almisse for ham, men hindrer ham i Virkeligheden i selv at komme til Kræfter." Hvad det her som alle Vegne gælder om, er ikke saa meget at afhjælpe det enkelte Øjebliks Trang som at løfte den hele Tilstand og ved at overhugge Rødderne til det hele Onde hindre dets fremtidige Vækst. „Det er væsentlig nødvendigt, at man nøje kender Kilderne og Aarsagerne til hans Forarmelse og Trang saavel som de Forhold og Omstændigheder, som mer eller mindre trykker ham, for rigtig at kunne bedømme, hvorledes den med sikkert Resultat og varigt kan afhjælpes."

Den dybere Indsigt i den trængende Befolknings Liv lægger han særlig Præster og Øvrighedspersoner paa Hjerte. Kun den vil føre til human Forstaaelse og Behandling af disse Klassers Fejltrin. „Hvem der ikke træder ind i den fejlendes mindste Forhold; hvem der ikke ser og føler, hvorledes han saadan lidt efter lidt er kommen ind i det alt; hvem der ikke forud viser Kærlighed og Velvilje og endog gerne vover et Glas Vin, for at den fejlende kan mærke, at det er lutter Sandhed og ikke Skygge af Haardhjertethed, hvad man siger ham, han udretter intet." „Kendskabet til Folkets Næringsveje og den Undskyldning, de indeholder for Menneskenes Fejl, og den rigtige Indsigt i alt, hvad ethvert Menneske i sin Stilling og sine Omstændigheder næsten nødvendigt og med Rette kan kræve, er maaske det vigtigste, Sjælesørgere og Øvrighedspersoner ikke tilstrækkeligt studerer." Han indskærper human Behandling især af den første Brøde: „Hundreder forhær-

des og bliver til virkelige Forbrydere just ved den Maade, de ved deres første Fejltrin behandles paa."

P. stiller saaledes moralske Betingelser for den materielle Hjælps Forsvarlighed. Men omvendt fastholder han ogsaa Betydningen af et materielt Grundlag for Gennemførelsen af et moralske Liv. Han faar en ejendommelig Fylde og Sammenhæng i sine Betragtninger, fordi Livet er ham en udelelig Enhed, saa at han overalt, hvor det kun synes at række ham en Finger, griber hele Haanden. „Sikkerhed paa Hus og Brød", siger han, „er det væsentligste Middel til i det hele at gøre Folk til brave Mennesker." I samme Retning spiller Arbejdet en Rolle. „Arbejdet er det ydre Udtryk for det indre Menneskeliv; det skal ikke blot gengive, men ogsaa fremme dette indre Liv." Kun i saa Fald anerkender han Arbejdets Betydning. Det er særlig Virksomheden i det huslige Liv, han tillægger denne Magt. Idet Arbejdet der veksler og krydser, holdes alle Evner ligeligt vaagne. Den mangesidige Paavirkning i Samlivet med hele Husets Personale er en gavnlig Lære og Indledning til Livet. Dagligstuen i dens gammeldags Skikkelse som Samlingssted for Husets Arbejde, voksnes og Børns, er hans forjættede Land. „Jeg har et Horn i Siden paa den ny Mode, der er i Færd med at vælte ind selv paa Landet og i Landsbyerne, at snart enhver, der mener at have Raad dertil, stadig vil have flere Stuer i sit Hus. Vaaningsstuen hører derved egentlig op med at være Vaaningsstue, og den Velsignelse, der ligger i det hyppige og stadige Samliv mellem Folk, der hører til én Husholdning, og fordum var saa stor, formindskes derved i høj Grad. Man lærer i saadanne skilte Stuer ikke mere som før at forliges i Kærlighed."

Det gode Samlivs Aand hæver den huslige Opdragelse og det huslige Sammenhold i Arbejdet langt over Opdragelsens og Arbejdets andre Former. „Hvor Fader, Moder og Børn bor under ét Tag, er der et bedre, kristeligere, fornuftigere Husliv, end hvor Mennesker flokkevis Dagen igennem lever i Fabrikstuer eller paa Marken og ejendomsløse arbejder hele Dagen sammen i Trælletjeneste eller for Løn.“ Og hvad Opdragelsens Frugter angaar, saa „vil du se, at alle Mennesker, der opdrages i Opfostringshuse i store Byer og i lignende Anstalter og Skoler, keder sig mere og bestiller mindre end de Mennesker, der i deres Ungdom ikke har savnet god huslig Øvelse“.

Familielivet bliver saaledes Opdragelsens rette Jordbund. „Er Mennesket bravt og godt som Søn, som Fader, som Datter, som Moder, som Broder og Søster, saa vil det alle Vegne, hvor det saa bliver anbragt, være bravt og godt.“ Man lægger i det hele taget i Opdragelsen ikke Vægt nok paa Eksemplets Magt, men gør sin Paavirkning mere teoretisk, gennem Ord, end praktisk, gennem Handling. „I Opdragelsen og ved al Styrelse gør man ikke det selv at være brav og god til Hovedsagen, som det dog skulde være. I andre Forhold véd man det ganske rigtig, og naar det gælder et Haandværk eller en Kunst eller endog kun et Tidsfordriv, saa ved enhver, at man lettest lærer en saadan Ting, naar man selv forstaar den, selv elsker den og selv gerne giver sig af med den. Man anvender ogsaa i Almindelighed en hel Del Kærlighed, Taalmod og Omhu paa i saadant noget at naa sit Maal. Et godt Hjerte og Retskaffenhed vil man derimod hos Børn fremtvinge uden Taalmodighed og uden Tidsspilde ved raa Ord og med Svøben og tror oven i Købet ofte, at

man handler saa kløgtigt, naar man idelig og atter raaber til dem: O, det og det er Gud i Himlen imod! Men det Kunststykke er som oftest Arbejde hen i Vejret. Forældrene maa vise Børnene, at de selv er bange for at gøre noget, som er Gud i Himlen imod."

Men for at Forældrene saaledes gennem det huslige Liv skal kunne blive for Børnene hvad de bør være, maa man tage den gamle Tids strenge Orden til Mønster. „Uden denne faste og liflige Husorden vilde det vel heller ikke have været muligt for de gamle at finde den Tid, Kraft og Ro, som var nødvendig for at komme saa vidt som de kom med deres Børn i Lærdom, Undervisning og Uddannelse." Uden dette vil heller ikke, hvad der er Hovedsagen, „Barnet kunne opdrages for sit Hus". „Det, som Forældre kan lære deres Børn, er og bliver bestandig Hovedsagen for det menneskelige Liv." „En brav Moder, som selv underviser sine Børn, er og bliver det, der forekommer mig at være det skønneste paa Jorden."

Hvorledes skal nu denne Forældrenes velgørende Optræden være? „Det er med Lydighed og Troskab ganske paa samme Maade: man maa i sig selv have begges Kraft og Væsen, men vogte sig for i ethvert Øjeblik at ville have Skinnet deraf for Øjnene, Lugten deraf for Næsen, Ordene derom i Munden." Uden en saadan Frihed til daglig Brug udvikler Barnet sig ikke naturligt og sanddru. „Skal det være velopdragent, maa det i al Uskyldighed være meget frit. Bliver det uden Nødvendighed til Tider tvunget paa ufornuftig og ukærlig Maade, saa udarter dets Karakter meget let til Hykleri." „For Forældre, som vil forhindre denne Fejl hos deres Børn, er det vigtigste, at de ikke selv har den, og for det andet, at de ikke giver dem i Hænderne

paa nogen, der har den, eller gør noget, hvorved man let faar den; . . . ti du behøver kun at rose Børn meget for usle, elendige Smaating, saa har du snart Hyklere.“ Ligeledes er Kedsomheden en undergravende Magt. „Staar noget ledigt og tomt i Mennesket, saa føler det denne Mangel og keder sig.“ „De forkunstlede Halvmennesker, som sætter enkelte Kræfter i sig selv i Virksomhed paa ensidig og unaturlig Vis, lider derfor aabenbart mere af Kedsomhed end andre Mennesker.“ Den bedste Modgift herimod er det huslige Livs frie, vekslende Paavirkning af Evnerne. „Alle Menneskenaturens Kræfter har en Drift til at danne sig i sig selv. Barnet holder lige saa meget af at tænke som af at gaa, lige saa meget af at lære noget som af at spise, naar man giver det Lærdommen lige saa godt kogt og tilberedt som Maden.“ Er der til Tider nogen Modstand at overvinde, saa giver den sit Bidrag til Kræfternes Udvikling.

En Hovedopgave for Opdragelsen bliver det i Tide at paavirke denne Evne til Selvovervindelse, ogsaa af Hensyn til Livets senere Gang. »Naar man ikke fra Barndommen af i Opdragelsen med Alvor og Kærlighed drager og vænner Børnene til Arbejde, til Mod, til Overvindelse af deres Lyster, saa er allerede Grunden til en vis Frodighed i alle deres Lyster uudslettelig lagt i Børnenes Hjerter, tillige en Kilde til Kummer, naar de ikke kan tilfredsstille dem, hvorimod de, naar de fra Ungdommen af ægges til Anstrengelse af deres Kræfter, til at tage fat paa det nødvendige og overvinde det ugørlige og umulige, sikkert ikke let kan synke ned i et kummerfuldt Livs sørgelige Tilstand.“

Her kommer ogsaa Straffen til at indtage sin Plads. Men „Uvilje og Vrede, og især en ikke helt fortjent partisk Uvilje, gør aldrig uopdragne Børn velopdragne

uforstandige forstandige, jaskevorne arbejdsomme". „Ingen Dadel og ingen Straf forbedrer sikkert et Menneske, naar ikke Godhed og Kærlighed er medvirkende." Men „at trænge ind til Børnenes Hjerte og det lige i det Øjeblik, man har bebrejdet dem en Fejl og vil vænne dem af dermed, rigtig varmt at overbevise dem om, at de er én kære, det er sikkert en god Opdragelses Mesterstykke".

Aanden i Opdragelsen skal være Religionens Aand, d. v. s. ikke Religionen som Lære, men saaledes, at „menneskelig Kraft til alt godt er det væsentlige og ubedragelige Kendetegn paa den sande Religion", og at „det største, Religionen kan give os, er Styrke til alt, hvad der er godt og nyttigt i Livet". Mennesket er ikke til for Religionens Skyld, Religionen er til for Menneskets Skyld. Den er en særlig Ting, som skal fylde og optage Mennesket. „Den bestaar mere i Kræfter end i Forestillingsmaader og Ord. Den er snarere et Rustkammer fuldt af godt Værktøj end en Sal fuld af henrivende og indtagende Billeder." „Menneskets gejstlige og religiøse Pligter er vævede ind i timelige Forhold, og Døden alene overhugger Traaden i denne Væv." Derfor skal Sansen for Livets virkelige Forhold og Arbejdet dermed følge Mennesket til det sidste. Det er en ensidig og derfor usand religiøs Opfattelse at ville udelukke alle jordiske Tanker af den døendes Sind. Saa længe der er Liv, er den varme Interesse for Livet en Pligt og Ordningen af dets Forhold ogsaa den religiøse Følelses Opgave. „Det nyttigste Dødsleje er sikkert det opbyggeligste."

Denne blivende Interesse for det rette og det sande, dette faste Forsæt om at fremme det udgør det udviklede Menneskes Storhed. „Alle Mennesker har deres

gode Timer og Øjeblikke, hvori de fatter rigtig gode Forsæt; men er Mennesket ikke bravt fra inderst til yderst, saa er dets gode Forsæt altid forgængelige."

Idet det religiøse skal være Grundmagten i et Menneskeliv, maa det ikke indsnævres saaledes, at Mennesket ikke faar Rum til at røre sin Natur og omfatte det hele Liv, eller saaledes, at det sættes i Splid med sine Medmennesker. „Jo visere et Menneske er, des mere er Religionen en almindelig Næring for det, som hverken binder sig til Verdensegne eller til Skolelærdomme." „Religionens og Troens indre Væsen er aldeles ikke Genstand for menneskelige Meninger, endnu mindre for menneskelige Stridigheder. Forskellen i de menneskelige Meninger om Religionssager er ikke nogen Forskel med Hensyn til Religionens Væsen, men kun til dens Skal. Og det er en stor Ulykke, at Mennesker ivrer sig op for denne Skals Skyld og fordømmer hverandre derfor." Ser den mere udviklede dybt nok i Religionens Væsen til at kunne undvære dens ydre Dragt, Formerne, Ceremonierne, saa maa han af den Grund dog ikke kaste Vrag paa den Religiøsitet, der har dem behov. „De fleste Mennesker bærer næsten altid kun ved disse Ceremoniers og helligede Meningers Støtte det væsentlige i Religionen om med sig. I øvrigt er de religiøse Meninger i Almindelighed ogsaa i deres Væsen saa sande, at jeg, saavidt jeg har lært Menneskene at kende, altid har fundet, at den sande Visdom var det sidste, der har hindret nogen i ogsaa at læske og kvæge sig ved Religionens Meninger og Ceremonier."

Som Religionen skal sende sin Kraft ud i alle Livets Forgreninger, er det det modne Menneskes Fortrin til hver given Tid at kunne samle alle sin Sjæls Kræfter i det enkelte Formaal, være helt tilstede i den

foreliggende Opgave. P. siger som en Lovtale: „Indtil de mindste Omstændigheder, der forekommer os trykkende, er hun i alt, hvad hun gør, tilstede, paa én Gang med Aand, Hjerte og Haand, ved den Genstand, der i Øjeblikket sysselsætter hende.“

Men hos den, der er kommen saa vidt, har Opdragelsen lykkelig naaet sit Maal.

* * *

Frøbel er et Led i Rækken af dem, der har skabt Pædagogikken. Humanisterne havde opdaget Menneskenaturen, men i en forsvunden Tidsalder, der derfor maatte genfødes som eneste Frelse. Rousseau opdagede Menneskenaturen saa at sige udenfor Tiden og Historien og blev polemisk mod den historiske Udvikling og al Samfundstilstand. Pestalozzi opdagede Menneskenaturen i Virkeligheden, i Individualiteterne og i Samfundet, opløste Massen i Individer. Frøbel opdager Menneskenaturens Sammenhæng med Verdensnaturen, Tilværelseslovenes Enhed, Spillet mellem Makrokosme og Mikrokosme. Opdragen som han var i en landlig Natur, i Samliv med Urter og Blomster, med en drømmende Trang til at finde Forstaaelse og gribe Enheden i Naturlivet, som Forstmand og Mineralog levende i samme inderlige Samliv med Naturen, dukkede Tanken om Menneskets Sammenhæng med Naturen og om Opdragelsens Afhængighed af Naturlove op i ham. Barnenaturens Udviklingsgang blev nu for ham, hvad den lavere Natur før havde været. I sin Kærlighed til Børn fik han mere og mere Øje for, at intet Øjeblik maatte spildes. Omsorgen for at føre Barnet sit Livs Fylde i Møde maatte begynde med og før Fødselen. Det sjælelige Liv i Barnet maatte for-

staas og paavirkes endnu før det var vaagnet til Bevidsthed.

Han ser granskende paa Barnenaturen med en af Kærlighed skærpet Finsans. Intet er smaat eller betydningsløst for ham. Alt bærer jo i sig Spiren til en Fremtid. Ingen Frugt yder Fremtiden, som ikke fra først af som en spæd Begyndelse ligger indplantet i Barnesjælen. Hvert lille Skridt gælder det ham om at forstaa. Hver Drift og hver Evne mødes i sin Opvaagnen af hans spejdende Øje. Dens Næring maa hverken komme for tidlig eller for sent, den maa hverken overmættes eller udhungres. Er Udviklingen sporadisk, skal den dog stile hen imod et Midtpunkt, Livets og Udviklingens Midtpunkt, Tilværelsens Enhed, Menneskets Enhed med sig selv, Naturen og Gud. Enheden i Mangfoldigheden, det er Kærnen i hans Opfattelse. Han er Enhedsdyrker af Religion.

Legen forudspejler Livet. Den er Udtryk for Virksomhedsdriften, Grunddriften i Menneskenaturen, og udvikler den videre. Den skal paa én Gang tilfredsstille Barnets og Tankens Krav. Allerede paa Legens første Trin skal Barnet, ubevidst, stilles over for Livet i dets højeste Form, Tilværelsens i sig selv hvilende Enhed og Helhed. Allerede det første Legetøj, Barnet faar at sysle med, har sindbilledlig Betydning, det er Bolden med sin Kugleform, Kugleoverfladen, hvis uendelig mange Punkter alle samle sig i samme Afstand om samme Centrum. Og Kuglen, Bevægelsens Billede, maa afløses af sin Modsætning, Tærningen, Hvilens Billede. Saa forenes de i det tredje Stykke Legetøj, Cylinderen, Valsen. De deles og omformes. Selvvirksomheden sættes i Gang, Efterligningsdriften styrer den, og Virkelighedsbilleder bliver til gennem Barnets Byggelege. Skøn-

hedsdriften tager fat, og symmetriske Skønhedsbilleder frembringes. Erkendelsesevnen melder sig, og Erkendelsesbilleder, Grundlag for matematisk Forstaaelse, bliver til. Alt selvfølgelig uden at Barnet endnu bevidst forstaar, hvad dets Leg fører til eller sindbilledlig rummer i sig. Alsidig Selvvirksomhed, gennem den er det, Vejen gaar. Mennesket er skabende, som Gud er det. Livet lever i Barnet og finder sit Udtryk og sin Vækst gennem dets Leg. Uden Leg intet Barn, uden Leg ingen Udvikling i Barnet. Dets Sanser og dets Tanke skærpes gennem Iagttagelsen, af det lige og det ulige, af Enheden og Mangfoldigheden, af Farverne og deres Nuancer, af Formerne og deres Grundtræk. Dets praktiske Evner styrkes, idet det ordner og former, forbinder og adskiller, bruger sine Hænder og sit Øje, stiller sit Legetoj i Forhold til Livet og øver sit Legeme. Saa føres Barnet gennem Legen ogsaa ind i Livet.

8. Novb. 69.

* * *

Frøbel ser Tingenes Væsen fra tre Sider: de er bestemte af Tilværelsens Urgrund, af deres særlige Natur og af alle andre Tings Sum. Tilværelsen virkeliggør Organismens Begreb paa alle Punkter, danner organiske Led, Ledhelheder, som han kalder det. Menneskets Ejendommelighed er Evnen til at finde og fastholde denne dobbelte Stilling: paa én Gang Led og Helhed. Naturens Væsen svarer til Menneskets. I Driften gaar Menneskets selvstændige Udfoldelse for sig; over for den staar Evnen til at lade sig paavirke. At modtage, bearbejde og virkeliggøre udadtil, det er de menneskelige Evners Trehed. Som Led indeslutter

enhver Ting Modsætninger, mellem hvilke den mægler, og faar over for sig Modsætninger, mod hvilke den udlignes. Udmæglingen bliver Tilværelsens Grundlov. Gangen i al Udvikling er: Sætning, Modsætning, Udmægling. Det indre og det ydre er Modsætninger, men de udmægles, idet det indre bliver et ydre, det ydre et indre. Alt bliver i en vis Forstand til alt, i Tilværelsens Enhed mødes Modsætningerne, hver Bevægelse forgrener sig til Væsenets Rod. Tegneundervisningen f. Eks. bliver intet isoleret Fag, men faar Betydning for Menneskevæsenet som Helhed, i fysisk og psykisk, moralsk og intellektuel Henseende, indadtil og udadtil. Virkeligheden og Idealet er Modsætninger. Opdragelsen skal udmægle dem med hinanden. Ethvert Opdragelsesmiddel skal bære Livets Maal i sig. Bolden bliver derfor det første Legetøj. Den er Billede paa den i sig afsluttede Helhed. Dens bløde, foranderlige Form fæstner sig i Modsætningerne Kugle og Tærning med Cylinderen til Mellemled. Kuglens Bevægelighed danner Modsætningen til Tærningens faste Hvile, Cylinderen ejer begges Egenskaber. Hver af dem er en Helhed — denne Helhed skal være det første Indtryk af dem — og skiller sig ud i Dele, Led i Helheden. Tærningens Kantdeling medfører Hjørnedelingen. Delingen i ligesidede Firkanter medfører de forskelligsidede som Modsætning. Fladen og Linjen bliver her de yderste Modsætninger.

Frøbel bunder i mange Henseender i Rousseau og Pestalozzi. Mennesket som Naturvæsen, Udviklingen Selvudvikling — det er Rousseau. Individualiteten som Grundlag for Opdragelsen, Følelsen som dens Middel i Forholdet mellem Barn og Opdrager — det er Pesta-

løzzi. Udviklingens Trehed, Udmæglingens Lov — er det ikke Hegel?

Det virkelige og det ideale skal paa alle Punkter gennemtrænge hinanden. Ogsaa i Legene, hvis pædagogiske Grundværdi F. har opdaget. Menneskeslægtens Fremtid skal bygges paa denne Tanke. I den virkeliggøres Fortidens ubevidste eller halvbevidste Bestræbelser. Det virkelige plus det ideale, det er det symbolske. Livet skal være Symbol. Hans Lege er symbolske. De er et i den praktiske Virkelighed, et andet i den ideale Tankeverden, og paa én Gang begge Dele. Deres egentlige Betydning faar de først for den, der samler dem i Systemets Enhed og ser dem ud fra deres — og Tilværelsens — Grundtanke.

For denne spekulative Systematiker bliver Fremstillingen af dem som Løsningen af en matematisk Opgave: en Tilfredsstillelse for Opfinderens videnskabelige Trang, et psykologisk Billede af en Personlighed, for Frøbels Vedkommende en saavel gennem Tanken som gennem Følelsen udviklet Personlighed. Systemet faar derved en almen Sandhed ved de almindelige Synspunkter, det er bygget paa, ved det fine Blik for de enkelte Leds Ejendommeligheder, som den fulde Hengivelse dertil og den idelige Syslen dermed har frembragt. Det faar en praktisk Sandhed som Middel for denne bestemte Personlighed; gennem det kan han virke og derved paavirke.

Men det, der med hans Personlighed som Baggrund, gennem hans Glæde derover og hans Optagethed deraf, kan faa Liv og Sandhed for Barnet, kan blive komisk og kejtet som Led i et alment System. Symbolikken i Legene og Legesangene gaar Barnets Bevidsthed forbi. Den er jo ikke Udtryk for, hvorledes Barnet opfatter

sig selv, men for hvorledes den voksne Tænker og Pædagog opfatter det. Reflektioner, der er sande hos det udviklede Menneske, bliver usande ved at lægges ind i Barnet, selv om man som Frøbel hævder, at det ikke just er gennem den bevidste Tænkning, men mere gennem den umiddelbare Følelse, de skal opfattes. Teksten, som udtaler Tankerne og lægger Barnet dem i Munden, udtaler dem jo dog gennem Sproget, d. v. s. som Tanker, ikke engang gennem billedlig Omskrivning.

Det er mest matematiske Bestemmelser, ved hvilke Barnet skal udvikles, en Frugt af Frøbels naturvidenskabelige Fordannelse. Tal, Form, Størrelse er væsentlige Elementer for Evnernes Fremme. Baade Bevægelses- og Frembringelseslege drejer sig for største Delen herom. Ad den praktiske Vej, f. Eks. ved Sammenfoldning af Papir, skal Barnet ledes til at finde en stor Del af de matematiske Sætninger, opfatte Lighed og Ulighed osv.

Samtidens Familieliv savner Betingelserne for at kunne gennemføre denne Opgave, navnlig fordi Kvindernes Standpunkt i det hele er Instinktets, ikke Bevidsthedens. Kvinderne maa derfor udvikles til at forstaa deres Naturs opdragende Tilskyndelser. I Kvindens Haand maa den første Opdragelse altid lægges. Selve Naturen peger derpaa, og Systemets Enkeltheder er for en stor Del fremkomne ved Fortolkning af Moderens uvilkaarlige Handlinger, f. Eks. naar hun taler og synger for sit Barn længe før det forstaar det.

Men der kræves tillige Anstalter, hvor Barnet kan finde den Vejledning, det nu maa savne, og hvor Fremtidens Kvindeslægt kan opdrages til sin Opdragergerning. Saaledes opstaar Tanken om Børnehaver hos Frøbel, et symbolsk Navn, der paa én Gang skal betegne Op-

dragerens Forhold til Barnet som Gartnerens til Planten og hentyder til Livet med Naturen i fri Luft. Det her vakte Liv vil forplante sig til Familielivet og genføde det.

Enhver Tid er en Brydning mellem det nye, der arbejder sig frem, og det gamle, der hævder sin Tilværelse. Psykologisk gælder det samme om ethvert Menneskeliv. Ogsaa om Frøbels. For ham er Tilværelsen et Fornufthele, en ubrudt Kæde. Han udvikler sin Grundtanke i talrige nye og slaaende Synspunkter. I hans Følelsesliv kommer Traditionen hans Tanke i Møde. Dens Begreber knytter han saa kritikløst til hvad hans egen Tænkning har frembragt. Det, han til Tider kalder Urgrunden eller Allivet, bliver til andre Tider til Gud i den positive Religions Betydning. Han optager saa i Flugt dermed hele den positive Tros Indhold uden dog at stille det i Modsætning til Fornuftvirksomheden (ikke *credo quia absurdum*). De religiøse Forestillinger smelter for ham sammen med Fornuftbegreberne, blive som andre Navne paa dem.

18. Novb. 69.

* * *

Frøbel danner paa én Gang et Sidestykke og et Modstykke til Pestalozzi. Et Sidestykke, forsaavidt hans Kræfter lidt efter lidt fra Sysselsættelsen med alskens Foretagender samler sig om Opdragelsen og ikke bliver staaende ved dens Udøvelse som Kunst, men søger et dybere Grundlag for den ved at trænge ind i dens Sammenhæng med Livet. Et Modstykke, forsaavidt Følelsen er Livsnerven i P.s Tankevirksomhed, hans Tankes Tumleplads Virkeligheden, Samfundsbetragtninger hans Begrundelse af Opdragelsen, medens

Frøbels Hovedevne er Refleksionen, hans Udgangspunkter og Fremgangsmaade filosofiske, hans Begrundelse en abstrakt Tankerække. P. er Schweizer, F. Tysker.

Allerede fra hans Barndom har hans indre Liv været i Virksomhed. Ydre Forhold har trængt ham tilbage i sig selv. Hans Tanker har da syslet med de Gaader, Livet forelagde ham. Tidligt har han søgt at gøre sig Rede for Menneskeslægtens Rolle paa Jorden, før sit 10. Aar er han kommen til det Resultat, at „Menneskeslægten gaar ikke til Grunde paa Jorden (og lige saa lidt Jorden), før Menneskeslægten, Menneskeheden, paa dette Hjemsted har naaet den Fuldkommenhed, den kan naa paa Jorden".

Samtidig bliver selve Menneskenaturen Genstand for hans Betragtninger, og det gaar op for ham, „at Menneskenaturen i og for sig ikke gør det umuligt for Mennesket igen at leve og fremstille Jesu Liv i Renhed, ja, at Mennesket kan tilkæmpe sig Renheden i et Liv som Jesu, naar det kun betræder den rette Vej dertil". Det gælder ogsaa om hans egen Udvikling, naar han siger: „I Livets Gang har jeg ofte erkendt, at Menneskets Aand i sine første Rørelser anelsesfuld aner, hvad der senere i moden Tilstand faar sin Stadfæstelse og Indvielse." I sit 38. Aar siger han om sig og sin Kreds: „Vi erkender, naar vi sammenligner vor Bevidsthed og vor Overbevisning med det, der er udtalt i den Retning af den, der først i Gud har erkendt Menneskenes Fader, at alt, hvad han siger, bekræfter sig fuldkommen tro og sandt i et virksomt og tillige opmærksomt iagttagende Liv, at hans Lære, hans Udsagn, hans Krav virkelig tilfulde svarer til Guds faderlige Forhold til Menneskene og Menneskenes barnlige Forhold til Gud, at det udelukkende er ham, der først

af alle Mennesker har erkendt dette Forhold og levet saa fuldkommen derefter i Livet, som intet senere Menneske har gjort og vil gøre, at Jesus, om end født som Menneske, dog i sin Lære og i sit Liv har bekræftet og bevist og fra sit Livs Tid lige op til vort Liv har bevist, bevidnet og bekræftet sig for os som sand Gudssøn." Da „enhver Ting nødvendigvis bærer dens Egenskaber i sig, der har avlet den," og „Barnet bærer Forældrenes, Faderens, Væsen, Aand og Egenskaber i sig, saa bærer altsaa Menneskene, Guds Børn, ogsaa deres Skabers, deres Faders, Væsen i sig, og saaledes bærer Mennesket guddommeligt Væsen i sig, saaledes er Mennesket af guddommeligt Væsen". Af samme Art er Kristi Guddommelighed, kun forhøjet derved, at han i sit Livs Renhed har gennemført Tanken om at være Guds Barn. Frøbel finder da i Kristus Højdepunktet af menneskelig Udvikling og skildrer ham som værende „i inderlig Gudsenhed, som sand naturkyndig, som elskende Menneskeven og ægte Menneskelyksaliggører, som dyb Historiegransker, som den selv i ydre Livskravs Tjeneste utrættelig virksomme, som den paa Livserfaringer rige, som den klare Tænker og til sidst, forenende alt dette i sig, som den lige saa stille og roligt som sikkert handlende vise, der ikke blot elsker sit Folk og Fædreland, men, idet han gaar ud over begge, elsker dem begge i Menneskeheden, og, idet han ligesom vender tilbage til Kim- og Hjertepunktet i denne, atter elsker den i Barnelivet, i Barneverdenen, ja i de enkelte Børn, i deres Væsen, i deres Værd, i deres Guds- og almindelige Livsenhed". Kristus bliver Sindbillede paa Mennesket, Jesu Lære Grundlaget for al sand Opfattelse af Livet, samlet i Sætningen om Gud som Fader. „Ved Jesus er den dybeste, mest

omfattende og udtømmende af alle for Mennesket, Naturvæsenet, mulige Erfaringer — Gud er den absolutte Enhed i alle Ting — bleven udtalt paa den for Mennesket, for ethvert Menneske, nærmest liggende Maade, til hvis Forstaaelse ethvert Menneske bærer Erfaringer i sig (ti ethvert Menneske har en Fader): Gud er vor Fader." Som alt Menneskelivs Symbol bliver Kristus ogsaa særlig Barnelivets. Julen er Udtryk for denne Side af Kristi Betydning. „Hvert enkelt Barn aner i Julefestens Fejrelse som Fejrelse af Jesu Fødsel, efter sin personlige Iagttagelse af den som almindelig Børnefest, ligesom en Højtidsfest for Barndommens Barns Fødsel; aner det i den Juleglæde, det føler, den Julefred, der omgiver det, i den Opløftelse, Forædling, ja Forklarelse, i hvilken Julefestens Højtidelighed ubevidst hensætter det, ligesom i den alsidige, indre og ydre, skabende Virksomhed, til hvilken Barnet føler sig vakt ved de mangfoldige Festgaver."

„Gud er Grunden, Enheden i alle Ting", Religionen „Menneskets virkende, avlende, skabende (produktive) Vekselforhold til Gud". Alt er Led i Livets Udvikling til Enhed. Det lavere Livstrin bærer det højere i sig og peger hen derpaa. Livet er en Række gensidige Symboler, dog saaledes, at „det er en Naturskikkelses, et Naturlivs store Forret, at det i sig kan have Lighed og Fuldkommenhed, i sin Fremtræden Ulighed og Ufuldkommenhed. Se paa det skønneste blomstrende Frugt- og Æbletræ, den lifligste Rose, den reneste Lilje, og Øjet vil endnu bestandig opdage Mangler, Ufuldkommenheder, Uligheder ved dem som eksisterende og i det enkelte, ved den enkelte Blomst eller ved det enkelte Blad. Hvor der er matematisk Ligelighed og Enshed, der er der ogsaa Død." Og „Menneskets Sanser,

vore Sanser, svarer nøje til den os omgivende Natur, nøje til den Jord, paa hvilken vi lever, og til begges nuværende Udviklingsgrad".

„Hvad Livet kræver, giver Livet, hvor der var og er Liv. Hvad Ungdomslivet kræver, giver Ungdomslivet, hvor det var og er. Ja hvad det senere Manddomsliv kræver af Manden og Mennesket, giver sikkert Drenge- og Ungdomslivet, naar det kun har været ægte Ungdoms- og Menneskeliv." Og som det lavere Trin bærer det højere i sig, optager det højere det lavere i sig. „Selv i sine Lege efterligner Mennesket Naturens Skabergang. De første Naturformer, Naturens faste Skikkelser (Krystaller) træder frem som et af indre Kraft betinget ydre „Aneinander"; Barnet efterligner i sine første Lege gerne Naturens første Virksomheder for at forstaa den i dem. Bygger Barnet ikke gerne, og er ikke Naturens første faste Former Byggeværker?"

Men er det en Naturlov, at hvert Udviklingstrin hviler paa et foregaaende, saa skal Mennesket som tænkende Væsen blive sig dette bevidst, stige ned til de tidligere gennemløbne Trin for at blive sig sit eget bevidst. „Naturgranskningen" er Forudsætningen for Granskningen af „Menneskeudviklingens, Menneskedannelsens, Menneskeopdragelsens Love og Gang". I Nutiden har Menneskeslægten naaet det Trin, hvor det ikke længer skal lade Livet spire ubevidst i sig — Jesu Tid krævede endnu kun „Sindets Tilfredsstillelse og Enhed". Nu skal Granskning af Udviklingslovene hindre Vanskud og Vildvækst og Kraftspild. »Hvorfor er al Barndom ... saa fuld af Rigdom og véd det ikke, og hvorfor taber den den uden at vide det, lærer den først at kende, naar den er tabt? Skal det altid vedblive at være saa? Skal det ikke . . . snart komme

saa vidt, at Alderdommens Erfaring, Indsigt, Kundskab, at Visdommen danner et Værn . . . om Barndommen?" Paa hvert enkelt Livstrin maa Livet modnes, inden der gaas videre. Den langsomme Udvikling er den sikre og naturlige, og Frøbel mener, at Trangen dertil er et særlig tysk Fortrin.

Menneskelivets Toppunkt er Erkendelsens Samliv med hele Tilværelsen. Hvad er nu Vejen dertil? Tidligere Tænkeres Undersøgelser og Resultater tilfredsstiller ham ikke. „Vore største praktiske Opdragere, Pestalozzi ikke undtagen, synes mig alt for raa, empiriske og vilkaarlige." For ham selv er Udviklingens Gang følgende: „Begyndelsespunktet for al Livsytring, al Tilværelse, altsaa ogsaa for Skuen, Erkendelse, Viden, er Gerning, Gøren." Fra denne maa derfor Opdragelsen tage sit Udgangspunkt. „Liv, Gøren, Erkenden, det maa egentlig være en stedse samtidig Treklang i Mennesket, kun med fremherskende og overvejende Fortrin snart for den ene, snart for den anden, snart for to i Forening. Bliver de ubetinget adskilte, fremkalder de Kamp mellem Liv og Død." Al Handlen skal derfor følges af Indsigt.

Virksomhedsevnen, den, „skabende" Evne, er ham den oprindelige. Udviklingen deraf rummer denne Trinrække: „Evne, Færdighed, Sikkerhed, Erkendelse, Bevidsthed, Indsigt, Klarhed." Den gaar „fra den endnu næsten instinktagtige Drift gennem Fornemmelsen og Følelsen til Bevidsthed og Vilje". Opdragelsens Princip bliver da „paa hvert af disse Trin kun at give Eleven det, han kan taale, forstaa og forarbejde paa det, og som tillige kan blive en Stige for ham til det næste, højere Trin".

Som alt Liv maa ogsaa Opdragelsen være af orga-

nisk Natur, et i sig selv afsluttet Hele. Opdragelse og Undervisning, Familieopdragelse og Skoleopdragelse, Livets og Personers Paavirkning, teoretisk og praktisk Uddannelse, religiøs og human Dannelse, personlig og borgerlig Udvikling, alt er derved knyttet uopløselig sammen. „Gudsenhed", „Verdensenhed", „Selvenhed", det er Opdragelsens Formaal. „Det saaledes opdragne Menneske kan opfylde og opfylder paa det fuldkomneste sine Familiepligter, sine Stamme- og Slægts-, sine Borger-, Folke- og Statspligter." Al Opdragelse skal være Menneskehedsopdragelse, Opdragelse til bestemt Stand og Stilling maa forkastes. Dog at Opdragelsen altid bliver en Affødning af sin Tidsalder. „Det Barn, der ledes overensstemmende med Naturen, behøver ikke nogen positiv kirkelig Form; det kærligt plejede og derfor stadigt og kraftigt udviklede Menneske- og Menneskehedsliv, altsaa ogsaa det uformørkede Barneliv, er i og for sig kristeligt." Og „hos et Barn, hvem de højere eller religiøse Sandheder gives i streng positiv kristelig Form, maa nødvendigvis et rent menneskeligt og menneskeheds-ligt Liv gaa ved Siden af, ombølge det, for at hin bestemte Form kan blive gennemskinnet og besjælet. Ellers staar Barnet i Fare for senere at bortkaste det højere Liv sammen med de positive religiøse Former."

Enheden skal saa ogsaa i Opdragelsen lægge sig for Dagen gennem Mangfoldigheden. „Da vi har Mennesket i dets Væsens og dets Anlægs Alsidighed for Øje, er det naturligt, at Udviklingen til Kunst saavel som til det videnskabelige, Dannelsen til Frembringelse af de simple Naturprodukter saavel som til Bearbejdelse af dem, Kundskaben om Naturens Stoffer og Kræfter og Naturhistorien saavel som om Folke- og

Menneskehistorien, Matematikken saavel som Sproget og her de saakaldte døde saavel som de levende Sprog osv. maa være os lige vigtige til Menneskets Uddannelse." Undervisningen maa „sikre sig og betragte alle Ting i deres Liv, Forbindelse eller Adskilthed, i Henseende til Stof, Form, Størrelse, Tal, Skikkelse (Tegning), Farve, Tone, Bevægelse. Navn, Aarsag og Virkning, ligesom den maa udvikle Eleven i alle Hovedretninger af hans aandelige Kraft og efter hans Sansers Krav som Aandens Redskaber, det forstaar sig efter hans Anlægs og hans Evners Maalestok."

Opdragelsens Form har, paa Pestalozzisk, sit naturlige „Mønster i Familien i dens Simpelhed og Fuldstændighed". Et Menneske bliver „ikke alene opdraget ved Undervisning og Undervisningsmidler, men ogsaa, og langt mere, ved Mennesker og menneskelige Forhold". Som det nu staar til, synes Livet dog ikke at ville lade Familierne opfylde deres Kald. Det maa da være Opgaven paa ny at bringe dem til Vækst og Blomstring i Fremtiden. Frøbel, der selv grundlægger en Opdragelsesanstalt, arbejder derfor igennem den paa dens Overflødiggørelse: „I et sundt Ægteskab vogter, plejer og udvikler først Moderen Barnet, lærer det at iagttage, lægge Mærke, gaar bestandig ud fra Enheden og fører det tilbage til den. Faderen modtager Barnet, Sønnen, af Moderens Haand og Hjerte med et Sind fuldt af virksomt, sandt Liv, fuldt af Vidensdrift i Henseende til Aarsag og Følge, det hele og Forgreningen. Med vakt Sans for Sandhed og med aabent Øje for Skinnet, med stedse næret Virksomhedsdrift til bestandig at skabe, skabende at iagttage og opløsende at erkende; saaledes hjemme, i sit Indre som i sin Omgivelse, bestandig virksom, tænkende, skabende, stræbende, saa-

ledes modtager Faderen Sønnen og danner og belærer ham til det fremtidige Liv."

Ved Siden af Menneskelivet bliver Naturlivet Opdragelsens Hovedmagt. „Man faar det først rigtig kært og det øver først sin fulde Virkning, naar man holdes til at pleje Naturen og glad forstaar at anstrenge sine Muskler og Nerver i dens Tjeneste," siger en af Frøbels Hjælpere. Enhver Folke- og Fattigopdragelsesanstalt bør saa vidt muligt være paa Landet. »Landbruget, Livet i og med Naturen," kan fremfor alt sætte Mennesker i „skabende Virksomhed". Paa den Maade „kan ethvert Menneske allerede som Barn middel- eller umiddelbart tilvejebringe saa meget, som der er nødvendigt til dets Underhold," ethvert Barn, selv det fattigste, skaffe sig Midlerne til sin egen Opdragelse. En Iagttager af Frøbels Opdragelsesanstalt i Keilhau siger: „Ved den her raadende Undervisningsmaade bliver den unge Aand ikke gjort til en Sparebøsse, hvori man saa tidlig som muligt stopper alle Slags Mønter af det forskelligste Værd og Præg, som de nu just er gangbare: langsomt, stadigt, trinvis og bestandig i indre d. v. s. efter en i den menneskelige Aands Natur grundet Sammenhæng skrider Undervisningen alvorlig, uden de fordums filantropiske Narrestreger og Snurrepiberier med at lade Bogstaverne blive bagte i Sukker og spiste, fremad: fra det simple til det sammensatte, fra det konkrete til det abstrakte, i den Grad overensstemmende med Barnet og dets Tarv, at det gaar lige saa muntert til Undervisning som til Leg, ja, jeg var Vidne til, at de smaa, hvis Time blev noget forsinket ved min Ankomst, grædende kom hen til Anstaltens Forstander med det Spørgsmaal: om de da i Dag hele

Tiden skulde lege og ikke lære noget, og om de store alene havde Time."

Ogsaa „Legen, Barne-, Ungdoms- og Selskabslegene, Familie- og Folkelegene," udgør ligesom Arbejdet „en Enhed, et levende Hele" i Opdragelsen, følger sine naturlige Love og maa ikke prisgives til det blinde Tilfælde, men læres dem, der ikke selv kan finde sig tilrette, ved en fri og dog af Læreren ledet Undervisning.

„Menneske-, særlig Folke- og Fattigopdragelsen, maa gaa for sig nøje efter samme Plan, som har lagt sig for Dagen i Menneskets Udviklings- og Uddannelseshistorie indtil nu, men paa den klarest mulige Ind- og Omsigts, altsaa den klarest mulige Bevidstheds Trin." Fra det nære til det fjerne, fra Anskuelse til Begreb. „Mine Erfaringer, især fra mit gentagne Universitetsliv, havde lært mig, at den hidtilværende Opdragelsesmaade, især den kun foredragende (anlernende), udvortes meddelende Læremaade, sløver for højere sand Erkendelse, for aandelig Indsigt og for fremtidig ægte videnskabelig Dannelse, for Væsensskuen og saaledes for sand Viden, for Sandhed i Viden, ja jeg kunde gerne ligefrem sige, at den virker tilintetgørende." „Vor Elev ... indser utvivlsomt, at vil han vide og erkende, saa maa han leve, leve meget, d. v. s. handle tænkende og tænke handlende." „Den almindelige Form for vor Undervisning er derfor: Gør dette og se, hvad der i denne bestemte Henseende følger af din Handling og til hvilken Erkendelse den fører dig." Eleven vil da „overalt anvende sin Viden og Kunnen formaalstjenligt" og „bære Midlerne til sin egen videre Uddannelse og Fuldkommengørelse i sig". Alle disse Tanker er hos Frøbel en Arv efter Pestalozzi. Begge vil de udvikle den praktiske og den teoretiske Evne i Sammenhæng og

indbyrdes Afhængighed. Begge hævder Anskueliggørelsen som den Undervisningsform, der svarer til Barnets aandelige Standpunkt. P. kæmper forbitret mod den ensidige Viden og Ordvælde. F. ser i Sagen den nødvendige Forgænger for Ordet.

Legemets alsidige Udvikling er en uundværlig Baggrund for Undervisningen. „Strengt regelmæssige og lovmæssigt ordnede" Legemsøvelser maa gennemføres. „Haandfliden maa vækkes efter sine forskellige Sider og Retninger", Eleven „føres til alle Slags Værksteder og her holdes til alle Slags tekniske Fremstillinger". Til Anskueliggørelsen maa selve det legemlige Arbejde slutte sig.

* * *

Opdragelse er „tilsigtet Paavirkning af Ungdommen fra de voksnes Side for at løfte den til det højere Trin af Uddannelse, paa hvilke de indvirkende staar", siger Beneke.

Opdragelse forudsætter altsaa en Overlegenhed hos Opdrageren. Han ser Opgaver og Formaal, hvor Barnet ingen ser. Han staar overskuende uden for det Liv, Barnet kritikløst er optaget af. Han forstaar at bruge til Midler, hvad der for Barnet udelukkende er Maal. Men skal han derfor just føre Barnet til det Trin, han selv har naaet? Den Opdrager, der kun halvt har gennemtænkt Sagen, siger ja. Den Farve, hans Livserfaring har paatrykt hans Liv, lader han baade uvilkaarligt og med Vilje smitte af paa sine Omgivelser. Dog ikke altid. Naar den praktiske Mand tænker paa, at Opdragelse er noget for sig, en særlig Forpligtelse for ham, begynder han for sit Barns Vedkommende tit at se bort fra det Liv, han selv har valgt eller er ført

ind i. Den fordrukne kan overfor sit Barn have en Følelse af, at han er hjemfalden til en Last, han skal skærme det imod. „Bliv du ikke saadan et Svin som din Fader.“ Han vil, om ikke andet, saa staa som en Afviser. En har valgt det urolige, omflakkende, rodløse Liv, hans Barn skal samle sig i Ro. En har valgt Købmandens rastløse Arbejde i sin Bod eller paa sit Kontor. „Min Søn skal studere.“ En har valgt en Videnskabsmands hjernetrættende Gransken. „Min Søn skal føle det praktiske Arbejdes Sundhed.“

Og den, for hvem Opdragelsen er bleven et bevidst og klart Kald, ser i Opdragelse kun Udvikling, d. v. s. Maalestokken ligger i Barnets egen Natur. Barnet er Træet, Opdrageren er Gartneren. Men Opgaven er jo ikke, at Træet under sin Vækst skal komme til at ligne Gartneren, det skal blive sig selv. Opdragerens Udviklingstrin bliver et Middel, ved hvis Hjælp Barnet skal naa det Maal, det bærer i sig selv.

* * *

Det var tidligere en stadig og ikke usand Paastand, at Kvinder paa aandelige Omraader saa' gennem Mændenes Briller. Mændenes Smag og Mændenes Dom stod med Autoritetens Glans over sig i saa godt som enhver Kvindes Øjne. Det vækkende Arbejde for Kvindefrigørelsen har forandret meget i dette Forhold. Gennem mangen en Rift i det dølgende Slør titter et levende, spejdende Kvindeøje ud for selvstændig at fange de Lysstraaler, Livet kaster tilbage. Følelsen af Lys i en Sag skaber en Varme for Sagen, der giver sig Luft i Trang til Virksomhed, i kraftigere Holdning og Gang, af og til maaske i et lille ellevildt Hop. Det er en Glæde at se ubrugte Kræfter vaagne til Bevidsthed om sig selv.

Men Frigørelsen har ikke gennemarbejdet Personlighederne, saalænge Kvinder endnu søger Maalestokken for deres Arbejde og deres Rækkeevne udenfor sig. Kræver de fuldstændig Lighed med Manden i udvortes Virkemaade og Form, saa er det et Efterskær af forrige Tiders absolutte Respekt for Manden, de blændes af, hans Alen, de maaler sig med. Kvindenaturen, som den til Dato er bleven udviklet, ligner i meget hvad der hos Mænd kaldes Kunstnernatur: stærk Leven i Øjeblikkets Indtryk, fremherskende Følelses- og Fantasiliv, Flamme i Energien, uvilkaarlig Sky for det abstrakte, Lydhørhed for Sjælelivets Ytringer, større Klang end hos Mændene i Almindelighed i Tonen, de lægger under Teksten, der opfylder dem.

Men det forstaar sig: det livlige, vekslende Farvespil paa Overfladen har tit en Baggrund af dyrekøbte Livserfaringer, tilkæmpet Forsagelse eller kærlighedsfulde Omgivelsers opdragende Magt, hvorigennem de skiftende Livsytringer har faaet en blivende Grundfarve.

Det fineste Kar er det, der lettest brydes. Hvis Samfundet i sine Krav til den enkelte vilde fastslaa en Grænse, der stemmer med hvert af de to Køns Natur, vilde Ligheden i Kravene i dybeste Betydning være gennemført. At forlange det samme af en Ørn og af en Due er netop ikke at stille dem under lige Forhold.

* * *

Det er en Mand, en Personlighed, der træder en i Møde i Stuart Mills nylig udkomne Bog om Kvindernes Underkuelse. Den er ikke skreven, som en Kunstner arbejder paa sit Værk for at skaffe det Form: maalende og vejende, vælgende og vragende Stilen. Mills

Sprog er Tankernes Udtryk, som det tilbyder sig af sig selv hos den, der taler om, hvad der ligger ham paa Hjerte. Det er engelsk ved sin solide Vægt, sin faste Virkelighedsgrund; en ren Prosa uden Pynt eller Billeder, med Sanddruhedens stærke Overtalelsesevne, baaren af en grundigt og varmt bevæget Følelse.

Hvad der for omtrent halvandet Hundrede Aar siden kom til Orde hos Holberg som det gode Hoveds Anerkendelse af andre gode Hoveder uanset Kønnet, halvt for Spøg, halvt for Alvor, mere som en Tankeleg end som et Virkelighedsproblem, træder hos Mill frem som et stærkt begrundet Samfundskrav med hele den Alvor, en rodfæstet Overbevisning om en vigtig Sag giver. Det er, som om det var Virkeligheden selv, der tvang Forfatteren til at tale — halvt mod hans Vilje. Med hans Lidenskab for Frihed og for Retfærdighed er Kvindernes viljeløse Afhængighed ham et Syn, han ikke kan taale. Ret for ethvert Menneske til en Stilling i Samfundet svarende til dets Evner, Ret til fuld Udvikling af Evnerne hører for ham til Nutidens betydningsfuldeste Grundtanker. Den Lænke, der lægges om Kvinders Virksomhed udadtil og om deres Myndighed i Ægteskabet, er for ham Brud paa disse Tanker.

En Ordning, der ad Lovens Vej gør Manden til Enehersker i Samfundet, er ham Frugt af en kunstig Udvikling og berøver Slægten Halvdelen af det Aandsliv og den Arbejdskraft, den kunde raade over. Saa ensidig begrænsede som Kvindesyslerne er, saa udvikler de én Side af Kvindenaturen næsten sygeligt og lader dens andre Muligheder staa i Stampe. Opdragelsen af Børnene, det Kald, til hvilket Samfundet har henvist Kvinderne som deres højeste og saa godt som eneste, er ikke i Stand til at udfylde Aarenes hele Række.

Saa bliver Begrænsningen dertil en blodig Uret mod de Evner, der gaar til Grunde som Spirer, og mod de Væsner, der stækkes og standses i deres fri Flugt.

Mill tænker ikke i oversvævende Almindelighed. Virkeligheden er hans Udgangspunkt, — som den er og som den burde være. For begge Dele har han et skarpt Blik. Fordomsfri af Naturen, anlagt til at se Tingene fra deres naturlige Side, har han ikke slaaet sig til Ro i Beundring af England og Englændere. Helt igennem sammenligner han Lande og Tider, Mennesker og Forhold for at komme uden om tilfældige Fordomme. Med samme Ligevægt indrømmer han Billighedens Krav og søger at staa lydhør overfor den Sandhed, mangt et enkelt Forhold, mangt et Ægteskab, kan rumme trods Lovenes Uretfærdighed. Han tænker vel paa sit eget. Hvad han vil, er i mange Tilfælde ikke saa meget at ændre selve de bestaaende Tilstande som det Lovens Grundlag, hvorpaa de hviler. Hvad der er vellykket Undtagelse, vil han gøre til herskende Regel. Frihed, i Forholdet til sig selv og til andre, lige Ret for jævnbyrdige Væsner, — man mærker den frie Englænder i hele hans Tankeliv.

Naar en saadan Mand taler, skal man høre hans Ord og drøfte dem, hvad man saa end kan mene om hans Tanker i det enkelte.

(En Anmeldelse som denne mente Bille i 1869 ikke at kunne optage i Dagbladet, af Hensyn til alle „de skrækkelige Ting, Mill rejste om i England og sagde".)

* * *

Skolens Princip er det pædagogiske. Det er det fælles Udgangspunkt for al dens Virksomhed, Enheden i dens Mangfoldighed. Det pædagogiske Hensyn maa

trække Cirklen om dens Stof. Dette Hensyn er for det første psykologisk. Skolen maa udelukke af sin Undervisning, hvad der ikke kan blive Genstand for en klar Forstaaelse, om end en Barneforstaaelse, hvad der ikke kan blive anskueligt opfattet og ikke blive Middel til aandelig Vækst. Det pædagogiske Hensyn er for det andet etisk. Det afskærer derfor alt, hvad der vilde føre usund Udvikling med sig, udvikle Evnerne til urette Tid og derved foregribe og undergrave den naturlige Gang i Udviklingen. Som f. Eks. visse Retninger, der utilbørligt ægger Fantasien og derved fremhidser Sanseligheden før Tiden.

De to Hensyn gennemtrænger hinanden i det pædagogiske Hensyn. Under dets Ledelse foregaar den Støbning, ved hvilken Stoffet renses og formes efter Barnets Tarv. Den pædagogiske Proces er i sit Væsen formel, den frembringer ikke Stoffet, den tilrettelægger det, bortskærer og tildanner. Den gaar først Anskueliggørelsens Vej, saa Refleksionens Vej, uagtet Stoffet er det samme. Det meddeles gennem Anskueliggørelsen, bearbejdes gennem Refleksionen. Man kan give den samme Opgave i dansk Stil paa de forskellige Alderstrin, men man nøjes ikke med den samme Besvarelse.

Stoffet hentes fra Menneskehedens opsparede Beholdning af Iagttagelser og Erfaringer, d. v. s. Kundskaber. Det er en Skov, inde i hvilken det gælder om at lære Barnet at finde Vej ved at bruge sine Øjne. Men det maa ikke overvældes. Det maa gaa til Værks som Bondeknøsen, der fortvivlede om at kunne fælde Skoven, til han glemte Skoven og tog fat paa Træerne.

Stil Barnet overfor det tilrettelagte Stof, lær det at sanse, for at det kan lære at forstaa. Men forstaa og forstaa er to Ting. En er Barnets Forstaaelse, en anden

er Mandens, en er Mandens, en anden Kvindens. Forlang ikke i Barnets Forstaaelse den voksnes Overblik. I Poesien er den voksnes Forstaaelse Erkendelsen af Digtets poetiske Tanke, for Barnet er Forstaaelsen det klare Indtryk af de poetiske Skikkelser og af en Handlings Gang. Den pragmatiske Historieskrivning passer ikke for Barneskolen; den Overlegenhed over Stoffet, som Forstaaelsen af Sammenhæng mellem Aarsag og Virkning kræver, er der uopnaaelig.

* * *

Der er en religiøs Retning, for hvilken Helligdage er en Uting. Det religiøses Væsen er for den at brede sig over hele Livet, og den er bange for, at Helligdage skal suge Marven af det daglige Livs religiøse Fornemmelser. Det religiøse maa ikke udsondres, ingen Tidspunkter og ingen Mennesker maa religiøst priviligeres. Det religiøse vil ellers let komme til at staa udenfor Livet. Ved det religiøse er Hovedopgaven ikke at fremkalde en Stemning, en Andagt i stille Timer og deri se det religiøse Mellemværende afgjort. Det afgøres først i det, der fra Morgen til Aften sker i Menneskers praktiske Liv.

Det gaar med den danske Stil som med det religiøse. Den maa ikke skilles ud fra den daglige Undervisnings og det daglige Livs Emner, men være som Blomsten af deres Tilegnelse. Den bliver til intet, naar den stilles for sig som en mekanisk Øvelse efter et Skemas Regler. Den maa begynde, maaske famlende og usikker, med det, der er levende i Barnet. Det er det, Barnet i sin Stil skal forme. Forlanger man et klart Udtryk, saa maa man lade Barnet arbejde med

Stoffet, til det har vundet Form i dets Bevidsthed. Saa er den danske Stil bleven til af sig selv.

Dansk Stil er derfor intet isoleret Fag. Den er Undervisningens Formside, Vidnesbyrdet om, at det givne Stof er tilegnet. Æmnerne maa ikke være saadanne, at Barnet nødes til uden faste Holdepunkter at pine Stoffet ud af sin — maaske netop her golde — Indbildningskraft eller sin — rimeligvis umodne — Refleksion. Opgaven skal være „bunden", d. v. s. bunden til Forestillinger, som man véd findes i Barnet. Den maa ikke bygge paa Kendsgerninger, som ligger udenfor dets Erfaringer, helt eller halvvejs. Dog heller ikke paa det selvoplevede, naar dette maa antages i snævreste Forstand at have lagt Beslag paa Barnets personlige Følelser.

Formen maa være Udtryk for den skrivendes Forhold til Stoffet, ikke en given Ramme, hvori det skal skrues ind. Formen er ikke én for alle. „Le style c'est l'homme." Den enkeltes Ejendommelighed skal ikke undertrykkes ved almengyldige Formler. Det er kun den uægte Veltalenhed, der skiller Ord og Indhold ad. I Stilen skal Æmnets Ret og Individets Ret samtidig være hævdet.

* * *

Ikke enhver er moden til at høre Sandheden eller den hele Sandhed. Derfor maa en Lærers Ord dømmes fra et pædagogisk Standpunkt.

* * *

Psykologiske Smaaiagttagelser.

1. Jeg hørte forleden, hvorledes det var løbet Folk koldt ned ad Ryggen ved at se et forlovet Par alene

paa den enes Værelse. Gud ved, om den unge Pige havde været uskyldigere, hvis hun dybt havde følt det „uhyre upassende“ i sin Opførsel. Overhovedet kan man være vis paa, at den, der ved hvert Skridt pligtskyldigt og samvittighedsfuldt faar Skrupler ved Tanken om det passende, allerede har tabt en god Del af sin Uskyldighed. Jeg læste med en ung Pige i Don Quixote og lod hende ikke springe Ordet Horunge over. Havde jeg nu i dydig Harme forklaret hende det simple og uanstændige i saadanne Ord, saa havde jeg givet hendes Tanker et farligt Stød. Min Mening er ikke, at denne Umiddelbarhed aldrig skal forlades, men det maa ikke ske ved udvortes Vold. Den er som Søvngængersken, der gaar paa de smalleste Tage, men falder ned, naar hendes Navn nævnes.

* * *

2. Vi lægger selv tit Spiren til Forfængelighed og Selvraadighed ind i Barnet. Som naar Tante hyppigt, naar hendes Dattersøn har givet et af sine næsvise Svar eller været uartig paa anden Maade, siger i hans Nærværelse, med opspilede beundrende Øjne: „Pokker til Dreng, den Carl, du, han er halvfjerde Aar!“

* * *

3. Smaa Børn har en Tilbøjelighed til at bøje Ordene regelmæssigt. En lille Pige siger bestandig: „Du maar ikke“ (jvf. du gaar ikke).

* * *

4. Smaa Børn tiltrækkes af det, de er angst for. Carl beder bestandig om en Løvehistorie og staar stiv af Skræk, naar den kommer. Emilie kunde ikke lade

være at kalde paa Hunden og gaa hen til den. Naar den saa blot vendte Hovedet mod hende, hvinede hun af Rædsel — for i næste Øjeblik igen at kalde paa den.

* * *

5. Jo mere ukultiverede Folk er, des mere optager Stoffet i Kunstværket deres Interesse i Modsætning til Formen. Henrik, som endnu kun er en Dreng, opholder sig i „The children of the new forest" stadig ved Husholdningen: hvorledes de fik Køerne, hvad de havde til Middag osv. En Arbejdsmand, jeg sad ved Siden af i Teatret til „Den hvide Dame", gik meget fornøjet bort: Det skulde være ham en „Lærestreg", hvor forsigtig man maatte være med saadanne Huse, at Kreditorerne ikke skulde komme og tage det hele; for han arbejdede nu paa Lille Rosenborg osv.

* * *

6. Hvor fejlt det er med de fremmede Ord, hvis Betydning man ikke har paa Fornemmelsen, ses bedst hos jævne Folk. En Haandværksmand i det tekniske Institut sagde: „Ja jeg har lært saa daarlig at stave og saadant noget; jeg tror ogsaa, jeg vil gaa igennem et Cirkus" (d. v. s. gennemgaa et Kursus).

* * *

7. Meget ofte og med urette bliver Karaktererne i Gennemsnit bedre i en middelmaadig Klasse end i en god, fordi man lægger de bedste til Grund og bedømmer de andre derefter; „men", sagde Martin forleden Dag, „saa bliver den gode Karakter egentlig ikke Bevis paa min Flid, men paa de andres Dovenskab."

* * *

8. „Giv mig din Arm," sagde en ung Dame til sin Broder en Morgen, da hun langt borte øjnede en Student, hun ellers hver Morgen ene mødte paa sin Morgentur.

* * *

9. Da ved Koncerten de to unge Damer skulde skifte Plads, bukkede den ene sig ned og rakte Veninden hendes tabte Boa med et forbindtligt lille Kniks. Veninden takkede med et lige saa forbindtligt Kniks.

* * *

10. Gunst kom hen til mig paa Gaden og sagde: „Aa hør, sig mig kortelig den rationelle Metode for Undervisningen." Gaden, vi gik i og ved hvis Ende vi skulde skilles, var Kronprinsensgade, som har en Længde af syv Husfaçader.

* * *

11. I Kirken stod min Svoger en Dag ved Siden af en gammel Jøde, som midt under sin Læsning af Bønnerne begyndte at græde højt. Sidemanden spurgte, hvad der var i Vejen, og vilde trøste ham, men den gamle pegede et Sted i Bogen og sagde: „Da muss man weinen" — der skal man græde.

* * *

12. Da vi som Soldater skulde trække Lod om Hjemsendelsen, sagde en Guldsmedsvend, inden han gik frem, fromt: „Naar jeg lægger Haanden i Kassen, siger jeg: Gud hjælpe mig." Han trak og kom til at ligge inde. Næppe var han kommen paa Plads, før hans Ansigt fortrak sig. Halv vanvittig af Raseri knyttede

han Haanden mod Himlen og udbrød truende: „Din gamle Tyveknægt deroppe! Jeg ved nok, du altid er mig paa Nakken.“ Og det kun, sagde han, fordi han engang havde været med at kvæle en Kat i en Høvlebænk. Om det saa var Gedehamsene, saa forfulgte de ham, naar han en Solskinsdag sad i Vinduet paa Kasernen og spiste sin Mad. Han kunde da trække blank og ude af sig selv hugge om iblandt dem med sin Sabel. „Ikke engang Madro har man længer!“ sagde han tænderskærende. Han var skikkelig og hjælpsom til det yderste, og rakte jeg en Kasse med Kager, jeg havde hjemme fra, over til ham, sagde han, saafremt Kassen vilde blive tom, naar han tog: „Nej, Tak, jeg tager aldrig det sidste, et Menneske har, fra ham.“

* * *

13. Jakob havde, da det var hans Faders Dødsdag, ikke Lyst til at gaa i Middagsselskab, men vovede af Frygt for sin Svigerfader ikke at blive hjemme. Han undskyldte sig for sig selv paa følgende Maade: „Petersens kommer der jo. Jeg gaar til Bords med den stygge, langnæsede Datter — saa bliver min salig Fader ikke vred for den Fornøjelse, jeg har.“

* * *

14. Den fireaarige Agnes kom ind til sin jævnaldrende Kusine Hilda paa hendes Fødselsdag. Hilda saa paa hende og sagde, straks hun var traadt ind ad Døren: „Man plejer at have en Present med til en Fødselsdag.“ Agnes svarede: „Du kan vel vente, til man faar Tøjet af.“ Da det var sket, kom hun frem med en Æske Chokolade. Hilda saa lidt paa den og sagde

saa i en meget bestemt Tone: „Det er den allerskidteste af alle de Presenter, jeg har faaet.“

* * *

15. En ældre Mand døde. Samtidig laa Susanne, som havde kendt ham godt, for Døden og fik derfor ikke noget at vide derom. Da hun var død, sagde hendes Plejemoder, den gamle Skolejomfru: „Det var maaske urigtigt, at vi ikke fortalte Susanne hans Død; nu bliver hun maaske forskrækket, naar hun møder ham deroppe.“

* * *

H. C. Andersen sagde engang: „Nu maa jeg gaa, Grundtvig holder derhenne, han har ikke set mig i ti Aar“ (ikke: jeg . . . ham).

* * *

17. Min lille Søster følte sig fornærmet over, at Kokkepigen havde tilsidesat hendes Kæledægge Hunden. For at hævne sig stillede hun sig med Hænderne i Siden hen foran Katten, Pigens Yndling, og sagde i en meget indigneret Tone: „Besse, dit Bæst!“

En anden Gang udbrød hun i Hidsighed til Syjomfruen: „Er De gal, Jomfru!“ men fortrød det i det samme og tilføjede bønlig: „Nej, er De vel gal, Jomfru?“

* * *

18. Laurids, 2 Aar 10 Maaneder gammel, havde i Hidsighed stødt til sin lille Søster og fik af sin Moder Tilhold om at bede hende om Forladelse. I Stormskridt gik han hen i den anden Ende af Stuen, slog hidsigt

af alle Kræfter i én af Stolene og gik derpaa roligt hen og sagde: „Om Forladelse, søde Alma.“

Omtrent samtidig fik han Skænd ved Bordet. „Det siger man ikke højt,“ sagde han med en Stemme halvkvalt af Graad og noget indigneret.

* * *

19. Smaa Børn ser paa den pegende Finger, ikke paa det, den peger paa.

* * *

20. Ludvig talte om sine gennem Klaverspil udviklede Fingres Styrke. Hans Onkel tvivlede om den. „Vil du prøve?“ sagde Ludvig. „Ja.“ Ludvig tog hans Haand og trykkede den. „Av,“ skreg Onklen, „du skulde dog huske paa, at jeg er din Onkel.“

* * *

21. „Kære Ludvig! Du skulde vel ikke have et Landkort at laane mig? Min Søn skal nu i Skole, og du ved, hvordan Børn er, de river straks alt i Stykker, hvad de faar, jeg vil derfor nødig købe et.“

* * *

„Samtaleformen er den naturlige Form for Skolebogen,“ siger Comenius. Hans Grunde? For det første fører den til alsidig Betragtning af Stoffet. — Men behøves Samtaleformen dertil? Skal denne have noget at betyde, saa maa den have en virkelig Samtales Karakter, være Udtryk for forskellige Personligheders modsatte eller i alt Fald forskellige Opfattelse ud fra deres personlige Ejendommeligheder. Skal en saadan trykt Samtale have nogen Flugt, forudsætter

den som sin Ophavsmand paa én Gang en Digter og en Tænker. Og for at den kan faa nogen Vægt, maa Modsætningerne, der brydes, træde stærkt og skarpt frem, Mening staa mod Mening, Bevis mod Bevis, Veltalenhed mod Veltalenhed. Men et Barn vilde det falde vanskeligt at løfte sig op over alle disse stridende Ensidigheder, samle dem, overskue dem og dømme dem. Det vil let blive draget med af den, der sidst har haft Ordet, eller i alt Fald den, der har brugt de kraftigste Ord, og til Slutning staa forvirret og betaget uden at kunne hitte Rede i Samtalen eller i sig selv. Og lod man for at give Barnet en Pegepind, en af Personerne træde op som den rette Menings Forkynder med dømmende Myndighed overfor de andre, vilde man i Virkeligheden være gaaet ud over Samtalens Form. Det var ikke længer denne, der virkede, men hin enkelte Sandhedsprofet, i hvem Barnet skulde se sin Mester og Vejleder; det øvrige vilde kun sprede dets Opmærksomhed.

Barnet har ikke Sans for den betingede Ret, en Sag eller et Menneske kan have: Engel eller Djævel, det er dets Dom. Er den dialektiske Evne udviklet hos det, saa er det, hvor det gælder dets egne personlige Interesser, Tilfredsstillelse af dets Lyster eller Forsvar for dets Handlinger, men ikke ligeoverfor abstrakte Sandheder, som det overhovedet er lidet tilgængeligt for. Samtalens Væsen er nu netop den Dialektik, der giver alle nogen Ret og ingen al Ret. Maa man af Hensyn til Barnet, der skal forstaa Samtalen, give en enkelt den hele Ret, saa er den bleven til en blot og bar Maske, og vi er under denne ført tilbage til den positive Fremstilling.

For det andet vækker Samtalen Opmærksomheden og vedligeholder den. — Men hvorfor gør den

det? Fordi Deltagerne deri ikke blot er modtagende, men ogsaa ydende, og denne vekslende Situation lægger Beslag paa alle Kræfter. Tankerne maa gribes opmærksomt og fastholdes nøjagtigt for at kunne blive imødegaaede eller fortolkede. Man maa være paa sin Post med sin Logik for netop at slaa ned i Midtpunktet af dem og ikke til en Side. Man maa stile mod saa let og klar en Udtryksmaade som muligt, for at ens Bevisgrunde kan faa den rette Vægt og ikke skal blive dunklere i ens Mund, end de er i ens Hjerne. Livsfornemmelsen forhøjes under Samtalen, fordi man føler, man er i Virksomhed, i Forventning, i Spænding. Idet Kræfterne samles om et Æmne, styrkes de. Og saa Samtalens ydre Midler: Minespil og Bevægelser, Stemmens Klang og Bøjning, Stigen og Synken, Personlighedens hele Præg under Tankeudvekslingen.

Det er den mundtlige Samtales Fortrin, men gælder det samme om den skrevne? Overfor den er Læseren jo væsentlig kun modtagende. Det vækkende i at staa til Regnskab for sine Tanker og i Samtalens Improvisation falder bort. Der bliver kun tilbage en Bog og en Læser, tilmed en Bog, i hvis Form Læserens Udvikling er foregreben. Hensynet til Barnet som Barn er sprunget over.

* * *

Fjern Aarsagen til det gale, ikke den enkelte Ytring deraf. — Fjern det laveres utilbørlige Herredømme ved at udvikle det højere.

* * *

„Gudmenneskets" Ide (Tankeeksperiment). Gudmenneskets Idé er den historiske Udviklings Idé. En-

hver Tanke famler sig frem gennem Drømme og Anelser, inden den i fuld Klarhed træder ind i Livet. Hele Oldtiden er en usikker Stilen mod Gudmenneskets Idé. Paa intet Sted er den endnu bleven til klar Tanke. Dunkle Profetier er dens højeste Form. Modsætningen mellem Grækere og Barbarer, mellem Romere og Ikke-Romere, Jøderne som Guds udvalgte Folk — det er lutter Udtryk for Uklarheden og Hildetheden.

Fra én Side set staar Jøderne Ideen nærmest. Alle menneskelige Forhold grundlægges hos dem paa det guddommelige, paa Guddommens Love. Hele Livet bæres af Underkastelsen under det religiøse. Fra en anden Side set staar Grækerne Ideen nærmest. Men hos dem er det religiøse Forhold det omvendte. Det religiøse tager sit Udgangspunkt fra det menneskelige, bliver dettes idealt afklarede Spejlbillede. Det guddommelige er hos Grækerne et Naturlivs harmoniske Udfoldelse. Det stiller sig ikke med nogen bydende Lov over Menneskelivet og det enkelte Menneske. De Indskrænkninger og Grænser, der hos Grækerne stilles for den naturlige Udvikling, har Tilfældighedens Karakter, er ikke strenge Konsekvenser af den religiøse Opfattelse.

Men endnu var Gudmenneskets Idé ikke født, om den end som Foster rørte sig under Tilværelsens Hjerte. Derfor blev Nationaliteten en indespærrende, standsende Magt. Den blev højeste Dommer, men var kun Produkt af de isolerede Naturanlæg og de fysiske Betingelser, hvorunder de udviklede sig. Af samme Grund kunde en Institution som Slaveriet følge et Folk op igennem hele dets Historie, indtil dens Virkninger undergravede dets Tilværelse. I det sociale Liv kunde endvidere det ene Køn træde op med Fordring paa ude-

lukkende Anerkendelse og Ægteskabet faa sin væsentlige Betydning som de for Slægtens fortsatte Bestaaen nødvendige Indpodninger paa den gamle Stamme uden nogen gensidig Bekræftelse af Forholdet i aandelig Frihed. I Opdragelsen saas der tilbage og ikke fremad. Det overleveredes Hævdelse var Maalet, Guldalderen tilbagelagt, Udviklingens Gang nedad, ikke opad, Fædrenes Tro det Anker, der skulde holde Livet fast.

Under alt dette modnedes Livet skjult. Tankerne voksede deres stille Vækst. De gamle Livsopfattelsers Utilstrækkelighed sprængte Skallen om Livet. I Tidens Fylde traadte Gudmenneskets Idé sejrrigt bevidst ind i Tilværelsen. Hidtil havde hver Nation set den øvrige Menneskehed som paa Afstand, udenfor sig, uden Fællesskab med den i Opgaver. Nu vendtes Kikkerten. Gudmenneskets Idé staar i Modsætning til den nationale Idé. Denne betegner det særlige og derfor tilfældige, om end nødvendige og berettigede, Gudmennesket betegner det almene og derfor væsentlige og allesteds gyldige.

Gudmennesket — det er Tanken om den menneskelige Aands Samfund med det guddommelige. Dets Virkeliggørelse Vidnesbyrdet om, at det guddommelige ikke ligger udenfor og over Livet, men lever i Tilværelsens Midte, i Menneskeaanden som i Naturlivet. Den første Konsekvens af denne Tankes Sejr er Omstyrtningen af de Skranker, der har stænget Folkeslagene ude fra hinanden og fra Løsningen af de samme væsentlige Opgaver. De falder ved Anerkendelsen af det almenmenneskelige, hvilke Former det saa fremtræder under. Den enkelte hævder sin Ret som Medejer af dette almene. Indenfor det enkelte Samfund omstødes Standsfordommene. Menneskehedens Makrokosme og Indivi-

dets Mikrokosme træder paa én Gang ud i Lyset. Det nedarvedes absolutte Ret bliver ikke længer uomstridt, det forgangne ikke længer Virkeliggørelsen af det ideale. Maalestokken for, hvad Udvikling vil sige, bliver en ny. Det berettigede og det uberettigede skilles ikke ved skarpe Grænser, men ses i deres Vekselvirkning med hinanden som delagtige i hinanden. Det relative bliver et Grundbegreb for alt virkeligt. Virkelighedens relativt berettigede Led supplerer hverandre, hvert som et ensidigt Udtryk for det absolutte. Livet bliver dialektisk. Tankens Porte aabnes. Dens Allestedsnærværelse bekræftes. Videnskaben grundlægges som Tankens organiske Udfoldelse. Den enkelte Tænker forstaas som den almene Tankes særlig prægede Organ, paa én Gang Led og Helhed.

Men fordi Gudmenneskets Tanke fødes, har den ikke straks sejret. Den Famlen og Higen, som betegnede den tidligere Tid, gentager sig. Kun gennem Kamp og Arbejde naar den nye Tanke til at beherske Menneskelivet.

Gudmenneskets Idé leder til at opfatte hele Tilværelsen som det med Mennesket sammenknyttede, Naturliv og Menneskeliv som bundne sammen i et Fællesskab. Som det guddommelige bliver det menneskelige et Udtryk for Tilværelsens Grundkraft, overensstemmende og i Forstaaelse med alle Tilværelsens andre Grundytringer. Det menneskeliges Udspring af Naturen og blivende Forbindelse dermed faar sin Forklaring. Frihed og Nødvendighed, Bevidsthed og Ubevidsthed ses i deres Modsætning og i deres Enhed. Uendelighed og Endelighed indgaar Forbindelse. Liv og Forandring og Død søger tilbage til samme Oprindelse. Naturvidenskaben bliver Virkelighedserkendelse Side om Side med

Aandsvidenskaben, begge som gensidigt Grundlag for hinanden. Den skærpede Sans for Virkeligheden fører til Iagttagelse og Erfaring som Udgangspunkt for Forstaaelsen af den. Alle Modsætninger i Tilværelsen forenes og gaar ind under højere og højere Former.

Igennem Gudmenneskets Idé er Tilværelsen lagt for Menneskets Fødder som for en Herskers, der er Lovens personliggjorte Aand og derfor hersker ved at tjene.

I denne Betydning er „Gudmenneskets Idé Verdenshistoriens Midtpunkt" (K. Schmidt: Geschichte d. Pädagogik I S. 9).

21. Decb. 68.

* * *

Vekseldrift i Undervisningen. Idet de forskellige Undervisningsfag henvender sig til de forskellige Evner og forskellige Sjælelag, maa Undervisningens Fremgangsmaade faa en forskellig Karakter. Hukommelsen maa f. Eks. udvikles ved andre Midler end Anskuelsesevnen. Gives der Fag, der ikke saa meget gaar ud paa at drive de enkelte Evner til Vejrs som paa at paavirke Sjælelivet som Helhed, man kunde maaske kalde dem sjælemodnende Fag, saa vil den opnaaede Modenhed næppe staa i direkte Forbindelse med de enkelte Sjæleevners særlige Vækst, bliver ikke blot og bart Summen af dem. Den repræsenterer et Overskud af Kraft. En direkte Metode til at fremkalde Modenhed er derfor vanskelig at paavise. At ville gribe ind hvert Øjeblik vilde være som stadig at rykke Planten op for at se til dens Rod og forstyrre den stille Vækst, med hvilken Tankerne vokser. Hvor det kommer an paa Inderlighed i Tilegnelsen, er Tavsheden ofte den rette Tale. Det, der forener de enkelte

Evner hos et Menneske til Enhed, gør dets aandelige Liv til en organisk Helhed og ikke til et tilfældigt Knippe, det er Individets ejendommelige Naturkraft, det, der paa de forskellige Udviklingstrin gør det til det samme Individ.

Naar det gælder om at fremlokke det klare Udtryk for denne Sjælelivets Helhed, kunde det maaske være virksomt at lade Fag en Tid lang ligge brak, for at det, der skal vindes Udtryk for, kan have klaret og afsluttet sig, antaget Form og Fylde gennem indre Vækst, indtil det udtales. Der kunde derved samles nye Kræfter. Naar Øvelserne paa ny optoges, vilde den opsparede Kraft forfriskende kunne komme til Orde.

Et saadant Fag maatte Religion vel kunne være, hvis den skulde bibeholdes i Skolen. Eller dansk Stil. Det kunde virke velgørende at holde inde med Øvelserne heri et Aars Tid paa et dertil egnet Punkt af Undervisningen. Historien har Elementer, der peger i samme Retning. Men alle saadanne Fag, til hvilke mekaniske Evners Udvikling, f. Eks. Hukommelsens, er nødvendig, maa holdes ude fra denne Fremgangsmaade.

22. Decb. 68.

* * *

Jødedommen og Loven. Jødedommen er i den mosaiske Lovgivning en Lære, der som herskende Lov vil omfatte hele det mangegrenede Liv. Den vil gribe bestemmende ind i det politisk borgerlige Liv saavel som i det sociale, det juridiske saavel som det religiøse og moralske, det fysiske saavel som det intellektuelle. Den har sin historiske Betydning derved, at den paa et givet Trin af Folkets Udvikling skaber en Form, der

kan rumme det fuldt med dets Anlæg og Evner og give det et lovordnet Samfunds Sikkerhed. Den griber Folkets Væsen, dets Trang og dets Drift, og ophøjer dem til Lov. Og efter at denne Lov er gennemført i Livets hele alsidige Detail, forlanger den, at hver enkelt ubetinget og fuldt ud skal underordne sig under Loven. Derigennem vil han saa naa sin Udviklings Højdepunkt. Kræves der Resignation af den enkelte, saa er det den stærkeres og viseres Vilje, han bøjer sig ind under, idet han tro efterlever det foreskrevne.

Her træder Storheden i den mosaiske Opfattelse frem. Loven er ikke Udtryk for en enkelts Vilkaarlighed, men selve det guddommeliges Aabenbaring. Loven er i sit Princip den Magt, der som Guddom bærer Tilværelsen. I sin Oprindelse det guddommelige selv, i sin Gennemførelse en Lov for det hele menneskelige Liv, uden at nogen Side af det er udelukket.

Men en saadan Lov maa opfattes historisk. Dens Betydning er knyttet til det Standpunkt, hvis opdragende Magt den er. Naar dens Hverv er endt, hjælper det ikke at fastholde dens afsjælede Former. Naar den selv kun er et Led i Helheden, hjælper det ikke med Vold og Magt at ville gøre den til Helheden selv.

26. Decb. 68.

* * *

Den atheniensiske Opdragelse havde Individets Udvikling til et harmonisk Kunstværk for Øje. Det menneskelige i Skønhedens Form var dens Opgave. Taler man om græsk Skønhedsverden, græsk Personlighed, er det særlig Athen, man tænker paa. Individet stod her i Forhold til Staten, men slugtes eller kuedes ikke af den. Staten greb ikke som i Sparta enevældigt

ind i Opdragelsen. Naar Barnet var født, lagdes det for Faderens Fødder. Anerkendte han det, tog han det op. Ellers blev det sat ud, tit med et eller andet Genkendelsestegn hos sig. Det nyfødte Barn badedes i lunkent Vand. Fem Dage gammelt blev det baaret rundt om Arnen og derved stillet under Husgudernes Værn. Huset var smykket med Kranse. Slægtninge bragte Barnet Foræringer. Der ofredes til Hera. Udenpaa Huset viste Prydelser det nyfødte Barns Køn: en Krans af Oljegrene — saa var det en Dreng; Uldbaand — saa var det en Pige. Fem Dage efter fik Barnet Navn. Til Ammer toges Slavinder eller fremmede Kvinder; for en fribaaren Athenerinde var det en Skam at være Amme. Vuggerne var simple Truge, hvori Barnet lagdes vel svøbt. Et eller halvandet Aar var det under Ammens Varetægt. Saa afløstes hun af Barnepigen. Hendes Embedstid varede til dets syvende Aar. Det lille Barns Næring var Honning og andet sødt. Barnepigen bar Barnet, naar det skulde ud i Besøg med Moderen, spaserede med det og havde for største Delen dets Opdragelse i sin Haand. Vuggesange brugtes til at berolige Barnet med, Rangle til at adsprede det med.

Naar det begyndte at gaa, maatte det hjælpe sig selv. Allerede tidligt gik det med Sko. Haaret fik Lov til at vokse. Det flettedes til Lokker og holdtes oppe med en Kam. Først fra det 15de Aar skulde det klippes kort. Ranglen afløstes af Kæphest, Top- og Ringspil øvedes, Barnet slog Smut og spillede Bold. Vuggesangene efterfulgtes af Fabler og Æventyr, der ofte nok skræmmede Barnets Fantasi op.

Ved det 7de Aar blev Livet alvorligere. Skolegangen begyndte. Barnepigen traadte af, Pædagogen traadte til. Lige til Ynglingsalderen tog han sig af

Barnet. Han fulgte det til og fra Skole, passede paa dets Opførsel og sædelige Vandel, skulde lære det Anstand og Holdning, Belevenhed i Væsen og Tale: at gaa med sænket Hoved paa Gaden, gaa af Vejen for ældre, tage Maden ved Bordet med højre Haand, Fisk og Brød med to Fingre, Saltmad med én. Drengen var forpligtet til fuldstændig Lydighed. Pædagogen havde Myndighed til at irettesætte og straffe ham. Men tit udtog man til denne Post gamle, affældige Slaver, som ikke kunde gøre anden Nytte og vel heller ikke fik stor Myndighed som Opdragere. Barnet blev paa dette Tidspunkt optaget blandt Borgerne. Faderen bekræftede med Ed dets ægte Fødsel. Dets Navn optoges paa „den hvide Tavle".

De lovbefalede Undervisningsfag var Gymnastik og Musik. I øvrigt stod det Faderen frit for at lade sin Søn lære, hvad han vilde. Han blev saa sendt til Grammatisten. Dennes Skole begyndte ved Solopgang og maatte ikke vare længer end til Solnedgang. Drengene sad paa trappevis opstigende Træbænke. Først lærtes Bogstaverne, saa Stavning, til sidst Sammenlæsning. Til Læsebøger brugtes Digternes Værker, først og sidst Homers. Der lagdes stor Vægt paa korrekt og smuk Udtale og Betoning. Digtersteder lærtes udenad, i ældre Tid ogsaa Love. Naar Drengene blev ældre, gik man nærmere ind paa det grammatiske: Etymologi og Ortografi, Dialekter og gammeldags Sprog, Talens forskellige Dele og deres Forbindelser. Til Forfatterlæsningen knyttedes en nøjagtig Forklaring over forefaldende Begivenheder og Steder, Personer og Genstande. Ved Skriveundervisningen brugtes Knæet til Pult. I tidligere Tid øvede man sig paa voksovertrukne Tavler. Senere skreves der med Blæk. Af Regning lærtes saa meget, som det daglige Liv krævede. Fingrene, Nødder o. l. var

Hjælpemidler. Forældre paalagde Grammatisten lige saa opmærksomt at passe paa Barnets sædelige Opførsel som paa Undervisningen. Skoletugten haandhævedes ofte ved Hjælp af Stokken. Skolerne var under en vis offentlig Kontrol. Skolepengene var en Privatsag.

Naar Lemmerne var tilstrækkelig udviklede, begyndte den gymnastiske Undervisning. Palæstra kaldtes Drengenes Øvelsesplads, Gymnasion de ældres. Klæderne kastedes, Legemet smurtes ind med Olje og bestrøedes med Sand. En Pædotrib ledede Øvelserne. Sofronisten havde Opsyn med Sædeligheden. Alejpten hjalp med Afklædningen og Indsmøringen. Undervisningens Formaal var Herredømme over Legemet, Skønhed i Bevægelserne, Anstand i Holdningen. Trinvis skred Undervisningen til denne Opgaves Løsning. Drengene deltes i Afdelinger, som kun ved Festerne forenedes. Boldspil, Svømning og lettere Øvelser gjorde Begyndelsen: at staa paa Tæerne og bevæge Armene, bøje Knæene, klatre i Tov, strække Armene, holde Haandvægte i stiv Arm, fægte med blotte Hænder o. m. Saa øvedes Femkampen: Løb, Spring, Diskoskast, Lansekast og Brydning. Eller i Steden for Lansekast Nævekamp.

Legemsøvelserne foretoges Morgen og Aften. Bygningerne dertil var for en stor Del byggede paa Statens Bekostning. Ingen voksen maatte være tilstede ved Øvelserne undtagen Pædotribens Brødre og Sønner. Disciplinen gennemførtes ved samme Midler som hos Grammatisten. Ynglingene øvedes i Vaabenbrug og Ridning.

Musikken var her som i hele Grækenland et højt anset Opdragelsesmiddel. Igennem dens Harmoni skulde Ligevægt og Selvbeherskelse trænge ind i Sjælen. Den skulde veje op mod Gymnastikken, forhindre den Vild-

hed og Raahed, som udelukkende Legemsøvelser kunde afstedkomme. Kitaraen var det Instrument, man særlig lærte at behandle. Fløjte var en Tidlang i Brug, men afskaffedes paa Grund af de Forvrængninger af Ansigtet, den medførte, og de Forhindringer, den satte for samtidig Sang eller Reciteren. Sansen for Takt og Rytme udvikledes endvidere gennem Poesien. Versbygningen undersøgtes. En Mængde Sange lærtes udenad, Bordsange og Fædrelandssange. Hertil var den doriske Tonart den brugeligste, fordi dens Strenghed og Alvor gjorde Sindet modigt og mandigt. Derefter lærtes mere sammensatte Sange og Korsange.

Paa et senere Trin føjedes nye Sider til Undervisningen: Sprogundervisningen blev mere indgaaende, Geometri, Aritmetik, Tegning og Geografi satte Kronen paa Dannelsen. Paa Sofisternes Tid kom dertil de Foredrag, de holdt over Retorik og Filosofi, Matematik og Astronomi, Sprog, Naturvidenskab og Statsforfatningslære.

Ved det tyvende Aar traadte Ynglingen ind i Borgernes Tal som myndig, efter først i to Aar at have lært Krigstjenesten som Vogter paa Grænserne eller Vejene.

Ved Siden af den skolerette Uddannelse gav det offentlige Liv mangfoldig Anledning til Udvikling og Erfaring. Paa Gaderne stod Hermer med Tankesprog og Erfaringssætninger til Indskrift. Offentlige Talere kunde virke ved deres Veltalenhed. Forældre tog deres Børn med til Skuespillene. Paa Torvet og i Buegange samlede begavede Mænd Ynglingene om sig. Drengeelskoven var i sin rene Skikkelse et virksomt Opdragelsesmiddel. Oprindelig stilede den mod aandelige Øjemed og var et Middel til gensidig etisk Paavirkning. Den

sanselige Udskejelse straffedes dengang haardt, endog med Døden. Den, der frivillig eller forført hengav sig, mistede sine Borgerrettigheder, kunde ikke blive Arkont, ikke faa et Præsteembede at styre, ikke blive Dommer, afgive Stemme, træde ind i Helligdommene eller ved Fester kranse sit Hoved. Denne etiske Strenghed gik dog senere i Glemme. Under Dødsstraf var det en Fader forbudt at nedværdige sin Datter til Hetære. Lod Datteren sig forføre, kunde Faderen sælge hende som Slavinde og dræbe Forføreren.

Domstolen Areiopagos havde det øverste Opsyn med Ungdommens sædelige Færd. Undertiden straffede den strengt: en Dreng, som havde stukket Øjnene ud paa en Vagtel, dømtes til Døde, en saa grusom Dreng maatte blive en daarlig Mand.

Kvinderne var ikke meget ansete i Athen. Pigerne lærte ikke meget. I den bageste Del af Huset havde Husmoderen sit Ophold mellem Børn og Slavinder. Datterens Skønhed var Moderens Hovedformaal. Hun fik tidlig Snørliv, der gik højt op, fordi svulmende Barm ikke betragtedes som nogen Skønhed. Haaret farvedes. Øjenbrynene sværtedes. Klædningen var et langt hvidt Gevandt, samlet om Livet med et Bælte. Ethvert Pigebarn indviedes til Artemis og kunde uden det ikke blive gift med en fri Athener. Hvert Aar foretoges denne Ceremoni med Piger mellem 5 og 9 Aar. Der ofredes og oplæstes et Stykke af Iliaden. Ved Folkefester dansede Pigerne Kordanse, smykkede med Kranse. Ellers holdtes de hjemme. De var derfor en temmelig svag og skranten Slægt.

Før det 14. Aar blev de ikke gift, Mændene ikke før det 20. Forinden havde de af deres Mødre lært Kvindesysler, af en Lærerinde, til hvem Slavinder fulgte

dem, lidt Læsning og Skrivning, Sang og Spil. Ærbarhed og Huslighed var alt, hvad der fordredes af en Hustru.

Forældreløse Børn opdroges paa Statens Foranstaltning indtil det 18. Aar af en Formynder. Faldnes Børn blev indtil deres 20. Aar underholdte i Prytaneion. Ved deres 21. Aar overgaves deres Fædres Formue dem og et fuldstændigt Krigsudstyr.

5. Jan. 69.

* * *

Barnelege i det gamle Grækenland. Med Gymnasier og Badeanstalter var i en By som Athen Legepladser forbundne. Legene var for en Del de samme, Børn endnu den Dag i Dag giver sig af med. Man spillede Klink, knipsede Bønner, slog Smut, strittede med Sten, snurrede Mønter rundt, spillede So i Hul, Top, Ring, Bold: med og uden Finter, mod Jorden, Langkast i Flæng osv., trak i Tov og klatrede i Tov, red Fedtelam, gyngede, vippede og gik paa Stylter, løb og legede Tagfat. I Staakamp søgte man at trække sin Modstander over til sig. Eller man samlede sig i to Skarer, hver paa sin Side af en Streg; anden Række holdt første Række om Livet, tredje Række anden osv.; saa trak man til. Eller man delte sig igen i to Skarer, Nattens Børn og Dagens; et Potteskaar blev paa den ene Side, Natsiden, smurt med Beg og kastedes i Vejret; Farven, idet det faldt ned, betegnede, hvilken af de to Skarer der skulde angribe den anden. Den, der fangedes, kaldtes Æsel og skulde sætte sig paa Jorden. Eller man stillede sig paa Tæerne, strakte Hænderne i Vejret og svingede dem frem og tilbage. Man hoppede paa en med Olje eller Fedt indsmurt fyldt Sæk, som det

gjaldt om at blive staaende en vis Tid paa. Man blev bunden for Øjnene og skulde saa finde Kammeraterne, hvor de laa i Skjul, og hindre dem i at indtage ens Plads. I Pottelegen satte „Potten" sig i Midten og blev drillet, indtil han fangede en Afløser. Eller man løb med en Potte paa Hovedet, holdt med venstre Haand, og skulde med et Spark ramme en Kammerat, som saa afløste en. Eller man stak en spids Pæl i Jorden; med en anden søgte man at vælte den og samtidig at faa den anden til at staa i dens Sted. Eller man kastede til Maals, og Sejrherren bandt den overvundne for Øjnene og red tilbage paa Ryggen af ham. Eller en holdt sig med flad Haand for Øjnene og skulde, idet en anden slog ham paa Øret, gætte, med hvilken Haand det var, eller hvem det var. Eller man skulde tage imod en Næsestyver uden at blinke. Eller man søgte med bundne Hænder noget op i et Bærmekar ved Læbernes Hjælp. Eller kastede med Astragaler, Bentærninger. Eller bandt Oldenborrer ved en Traad. Eller klappede i mørkt Vejr i Hænderne og sagde: Kom, kære Solgud!

Pigerne opmuntrede dem, der var dovne i Legen.

* * *

Spartanernes Opdragelse. Lakonika kaldtes i Oldtiden den sydøstlige Del af den græske Halvø Peloponnes. 87 Kvadratmil i Fladerum, indesluttede det Bjergkæder og Floddale, rige Græsgange med Kvæghjorder, store Skove og frugtbare Vinbjerge. Rundt om ved Kysterne laa Smaastæder med Handel paa det øvrige Grækenland. Midt inde i Landet Hovedstaden Sparta, det hele Lands enevældige Behersker. Dens 9000 Borgere var en Fødselsadel. Ingen andre havde politiske

Rettigheder. En vis borgerlig Frihed havde de omliggende Byers Borgere, men for den maatte de betale en aarlig Skat til Sparta, og paa Statslivet havde de slet ingen Indflydelse, skønt deres Tal beløb sig til 50,000. Landets øvrige, omtrent 100,000 Beboere var Slaver, der boede paa Landet som Agerdyrkere eller Kvægvogtere.

Spartas Lovgivning, som var ordnet i det 9. Aarh. f. Kr. af Lykurgos, var en streng Gennemførelse af en stor Grundtanke. Under Statens Vilje skulde alle Kræfter bøje sig, til dens Tarv alle Kræfter tjene. Den enkeltes Ret traadte tilbage. Familiebaand mistede deres Myndighed. Ægteskabets Betydning var at skaffe Staten Borgere. Opdragelsen toges fra Forældrene og lagdes i Statens Haand.

Og Staten var ikke noget mangegrenet Træ. Dens Styrke laa i dens Ensidighed: ét Midtpunkt og ét Formaal — den krigerske Uafhængighedsfølelse, der i Tillid til egen Kraft stod Vagt om den politiske Sikkerhed. Uomstødelig og uforanderlig skulde Statens krigerske Lov gennemtrænge den ene Slægt efter den anden. Underordnelse og Lydighed var en Borgers højeste Pligt og største Hæder. Den, der ikke som Kriger kunde tjene Staten, var et unyttigt Led af Samfundet.

Saasnart Barnet var født, overhældtes det med Vin. Det antoges kun de stærke Børn at kunne taale. Et Oldingeraad fældede Dommen over Barnet: var det sygt eller vanført, styrtedes det i en Klippekløft. Allerede før Fødslen søgte man at skaffe Barnets Legeme Skønhed og Styrke. Malerier og Billedstøtter af Guder og Helte opstilledes i den vordende Moders Kammer. Det sunde og stærke Barn fik straks spartansk Borgerret. I den tidligste Tid opammede Mødrene selv deres

Børn. Efter Perserkrigene blev det Skik at overdrage dem til Ammer. De spartanske Ammer vandt endogsaa Ry i de andre Egne af Grækenland. Hvert Aar fejredes en Ammefest, ved hvilken Ammerne bar Børnene til Artemis's Tempel og dansede og ofrede der.

Straks efter Fødslen begyndte man at hærde Barnet, Svøb eller Baand taaltes ikke. Dets Skrigen blev saa meget som muligt forebygget. Det blev vænnet til at være alene i Mørke efter først meget tidligt at være vænnet til Lyset. Det øvedes tidligt i Faste og Afholdenhed. I syv Aar var Barnet under Moderens Varetægt. Derefter blev Opdragelsen givet Staten i Hænde.

En Overopdrager, Paidonomos, stod i Spidsen for den offentlige Opdragelse som uansvarlig Enehersker. Baade Børnenes legemlige og sædelige Udvikling stod under Opsyn af ham. Han bestemte, hvilke Fortællinger og Fabler der skulde meddeles dem. Paa staaende Fod uddelte han sine Straffe. Enten var de kun beskæmmende — f. Eks. at en Dreng blev tvungen til at gaa rundt om et Alter og synge Spotteviser over sig selv — eller legemlig revsende. De fuldbyrdedes da paa staaende Fod af de Piskesvingere, Mastigoforer, der altid fulgte med Overopdrageren.

Hver tiende Dag synede Eforerne, Statens Raad, Ungdommen og undersøgte Børnenes Klæder, Sovesal og Leje saavel som deres Udseende. Drengene maatte indtil det 12. Aar kun gaa med et Understykke og et knapt uldent Overstykke, bart Hoved og bare Ben. Et firkantet Stykke Tøj kastet over venstre Skulder og under højre Arm, ved Processioner og Øvelser nøgne — det var den Dragt, hvori de spartanske Ynglinge optraadte. Deres Leje var indtil det 15. Aar Hø og

Straa uden Tæppe over, efter den Tid Siv, som de selv maatte plukke — ikke skære — ved en nærliggende Flods Bredder. Den, hvis Vækst ikke fandtes tilbørlig, hvis Fedme f. Eks. overskred Maalet, straffedes med Pisk. Enhver fri Borger havde Ret til paa Torvet eller ved Øvelserne øjeblikkelig efter eget Tykke at straffe, endog med Stokken.

Saadanne Straffe betragtedes lige saa meget som Hærdelsesmidler. Man opdroges til at taale dem uden Kny. Ved visse Fester maatte Ungdommen endog vise sin sejrende Udholdenhed i blodige Piskeprøver. Man har Eksempler paa, at Ynglinge er faldne døde om for Piskeslagene uden en Klagelyd.

Allerede Børnenes Lege bar Præget af den Opgave, der var stillet hele Livet. De var hovedsagelig saadanne, som bragte Legemet i fri og rask Bevægelse. Boldspil var en yndet Leg. De spillende deltes i to Afdelinger, hver opstillet paa sin Side af en Grænselinje. Bag hver var der igen i en temmelig stor Afstand en Grænselinje. Den Afdeling sejrede, der fik Modparten dreven tilbage over denne. Eller ogsaa kastede en enkelt Bolden højt til Vejrs, og hver af de medspillende søgte at gribe den. Eller Bolden kastedes til en enkelt, men en anden end den, man tilsyneladende sigtede paa. Eller man brugte Springbolde, der sloges ned og op mellem Haanden og Jorden. Eller man strittede bagoverbøjet Bolden op i Luften. Top og Ring, Smut og Klink, Klatren og Gyngen var almindelige Lege. Kottabos bestod i, at man med et Bæger eller med Munden sprøjtede Vand hen i en Vægtskaal, saa den sank og stødte mod en Metaldukke, eller i smaa Skaaler, der svømmede ovenpaa et Kar med Vand og sank til

Bunds ved at fyldes. Det var Øjet, der skulde øves i at sigte.

De egentlige Legemsøvelser fik Barnet paa en ganske anderledes streng og regelbunden Maade. Straks naar Drengens Opdragelse overtoges af Staten, blev hans Haar klippet kort. Først naar han havde fyldt 18 Aar, fik hans Haar og Skæg Lov til at vokse. Han indlemmedes straks i en af de smaa Afdelinger, hvoraf flere dannede en Skare. I Spidsen for saadanne stilledes ældre og dygtigere Elever, der kun var ansvarlige overfor Overopdrageren. Dernæst førtes han til de fælles Opdragelsesværelser, Øvelsessale og Musikstuer, hvori hans Liv skulde have sit Hjem indtil hans attende Aar. Under Ledernes Anførsel, under Overopdragerens og hans fem af Staten udnævnte Medhjælperes Opsyn begyndte nu den gymnastiske Undervisning. Den var det vigtigste Opdragelsesmiddel, fordi det navnlig var den, der skabte Krigere.

Om Morgenen før Frokosten og om Eftermiddagen før Aftensmaaltidet var Tiden sandsynligvis optagen af saadanne Øvelser. Løb, Spring og Boldspil var det første, hvorpaa Drengene prøvede deres Kræfter. Her som i hele det spartanske Liv var Kappelysten en virksom Spore. Fægtning, Ridning og Svømning fulgte paa. Jo ældre Drengen blev, des mere krigerisk Præg fik Øvelserne. Ynglingen øvedes i at kaste med Diskos, en rund Skive, der hvirvledes opad og fremad, Kroppen lagt forover. Han dygtiggjordes i Spydkastning med spredte Fødder og stram Holdning. Han vænnedes i Brydekampen til hurtig Anvendelse af alle sine Kræfter, til snilde Drejninger, List og Kraft. Det nøgne Legeme var indsmurt med Olje og overstrøet med Sand. Løbene gik for sig i dybt Sand, simpelt Hurtigløb i en Stræk-

ning af 600 Fod, Dobbeltløb og Vaabenløb i den dobbelte Strækning, Længdeløb 24 Gange saa langt. Løb og Spring, Diskoskastning, Lansekastning og Brydning kaldtes med ét Navn Femkampen og betragtedes som den egentlige Grundvold for Legemets Udvikling. Indtil det 18. Aar skulde tre Klasser gennemgaas. Fra det 18. til det 20. Aar dreves særlig Vaaben- og Felttjenesteøvelser. Fra det 20. til det 30. Aar boede de unge Mænd i Kaserner under de fem Medhjælperes Opsyn. Her vedligeholdt de Færdigheden i de tidligere lærte Øvelser. De ypperste blandt dem optoges i de 300 Ridderes Tal, der i Fredstid stod til Raadets Tjeneste, i Krigstid fulgte Kongerne som Livvagt. Særlig spartansk var det at paalægge den voksne Ungdom, som andensteds netop befriedes for Opsyn og Lærere, det haardeste Arbejde for derved at holde den svulmende Livskraft i Tømme.

Til denne Side af Legemsuddannelsen knyttedes Dansen, Orkestikken. Ogsaa den havde et krigerisk Præg. Saasnart Sansen for Takten var vakt, tog man til Kitaraens og Blæseinstrumenters Toner fat paa Krigsdansen. Den lagde Beslag paa hele Legemets Kraft og Smidighed. Angrebs- og Forsvarsbevægelser, hurtig Fremstormen og forsigtig Tilbagevigen, Bøjning til Jorden og Spring i Vejret, behændige Drejninger for at undgaa Hug og Stik — hele Kampens Liv og Virksomhed i den enkelte Person fik sit Udtryk i Dansen. Der var ogsaa en mere storladen Krigsdans, i hvilken brynjeklædte væbnede Krigere i Skarer viste et Angrebs Kraft og et Forsvars Fasthed. Desuden Danse, i hvilke der ved de store Fester for Guderne fremstilledes Begivenheder af disses Liv. Hver Fest havde sine Danse.

Musikken var det andet Hovedled i Opdragelsen,

dens sjælelige. Den skulde opflamme Fædrelandskærligheden og Modet, ved Tonernes Ligevægt og Samklang give Sjælen Ligevægt, ved religiøse Fester forherlige Guderne i højtidelige Hymner. Før hvert Slag blev der i Krigen ofret til Museme. Saa stor Hjælp ventede man sig af det, der i Opdragelsen var deres Værk. Musikken var streng og simpel som hele det spartanske Liv. Al blødagtig Toneleg var bandlyst. Sange til religiøse Optog, Marsch- og Krigssange, Korsange til Kordansen, det var det, der indøvedes. Til Brug ved Undervisningen var der endog sat Musik til de lykurgiske Love. Enkeltsang og Korsang indøvedes og Spil paa Kitara. Denne maatte ikke have mere end syv Strenge.

Udbyttet af alle disse Øvelser viste sig især ved de store offentlige Folkefester. Paa en af to Bække omflydt Ø leverede Ynglingene mellem 18 og 20 Aar i Platantræernes Skygge hvert Aar hinanden et Slag. I August Maaned fejrede Spartanerne Hovedfesten for Apollon. Paa en bestemt Plads paa Torvet dansede Ungdommen Festdansen til Gudens Ære. Højtidssangen lød. Gymnastiske Lege foretoges med Byens Øverste til Dommere.

Læsning og Skrivning undervistes der ikke i paa Statens Vegne. Private Skolemestre havde Lov til at undervise deri. Homers Digte, som hele det øvrige Grækenland kunde udenad, har uden Tvivl ogsaa her været almindelig kendte. Talekunst og Skuespil var bandlyste. Videnskab agtedes kun ringe.

I Folkets fælles Spisesale, hvor Borgerne var forpligtede til daglig at møde og hver enkelt efter Rad maatte bidrage til Maaltidet med sin Skærv af Bygmel, Vin, Ost, Figen og Penge, og hvor 15 spiste ved hvert Bord, alt under de to Kongers Forsæde, førtes Drengene

ofte ind. De ældre Mænd skulde være dem Mønstre til Efterligning. Ingensteds i Grækenland, maaske ingensteds paa Jorden, har Ærbødigheden for Alderdommen saaledes gennemtrængt Ungdommen som i Sparta. Ofte kendtes paa andre Steder i Grækenland Spartanerne paa deres dybe Ærefrygt for de graa Haar. Ved Fællesmaaltiderne lyttede de unge til de gamles Tale som til Livets Visdom. De lærte af de korte, knappe Svar den Kunst i enhver Sag straks at gribe Kærnen og kort og fyndigt forme den. De hørte om Svar, der var bleven berømte i Spartanernes Historie, som da en Fjendehær sendte Bud om, at de skulde overgive sig, da den ellers vilde ødelægge alt, naar den havde sejret, og Svaret kun lød: „Ja, naar.“ Eller som da der en anden Gang svaredes paa en lignende Opfordring til at overgive deres Vaaben: „Kom og hent dem.“ Trods denne strenge Knaphed i Udtrykkene havde Spøgen sin fri Gang. Lykurgos havde endog oprejst en Billedstøtte for Latterens Gud.

Et Forhold, der paa en Maade traadte i Steden for Forholdet mellem Forældre og Børn, var den Skik, at en ældre og en yngre sluttede sig sammen i Venskab. Gennem sin personlige Paavirkning var det den ældres Opgave at udvikle hos den yngre de Dyder, der var en Mands Hæder. Det var en Skam for en Dreng ikke at have en saadan vejledende Ven. Selve Lovgivningen erkendte et saadant Forholds Værdi og trak Grænser for dets Virksomhed. Den ældre gjordes endog ansvarlig for den yngre og udsatte sig for Straf, om han forsømte ham. Sanseligt Misbrug af Forholdet stempledes som en Vanære og kunde endog straffes med Døden.

Allerede Drengen øvedes i saadanne Gerninger, som kunde udvikle de krigerske Dyder, som Snildhed og

Forsigtighed, hos ham. Derfor var det endog tilladt at stjæle Levnedsmidler, blot man ikke blev opdaget. Grebes nogen, laa Skammen mest i den udviste Mangel paa List. I den senere Alder udførtes beslægtede Gerninger. Hvert Efteraar sendte Raadet flere Hundrede Ynglinge ud paa Landet uden anden Udrustning end Ransel og Sværd. Vinteren igennem skulde de saa strejfe skjult om og udspejde Slavernes Færd. Efter Melding til Raadet og Ordre derfra overfaldt og myrdede de de mistænkte Personer. Slaverne betragtedes som blotte Redskaber ved denne Forøvelse til Krigen. Til Tider blev Slaverne tvungne til at synge uhøviske Sange, danse uhøviske Danse eller beruse sig for at afgive skræmmende Eksempler for Ungdommen.

De eneste Drenge, der var undtagne fra denne Statens Opdragelse, til hvilken alle Embeder var knyttede, var de Kongesønner, der selv skulde være Konger. Folk uden den fuldstændige Borgerret eller fremmede fik kun undtagelsesvis Del i den.

Ogsaa Pigernes Opdragelse var offentlig. Gymnastiske Øvelser skulde gøre dem til kraftige Mødre. Paa særlige Øvelsespladser øvede de sig i at hoppe og springe, løbe og brydes, kaste med Diskos og med Spyd. Ogsaa Musikken dyrkede de.

Forholdet mellem Ynglinge og Piger var frit og ligefremt. De færdedes sammen ved Øvelser, i offentlige Optog og paa Torvet, selv Pigerne halvnøgne og uden Slør. Men der herskede den strengeste Sædelighed i Sparta. Kvinderne var en kraftig Slægt, der følte sig som Led i Staten og var agtet og anset. Overfor Mændene kunde de gøre deres Mening gældende og opflamme deres Fædrelandskærlighed. Var de end ikke Mestre i at spinde og væve, saa forstod de dog at

styre deres Hus, som efter Brylluppet var deres faste Opholdssted.

Ægteskabet var paabudt af Staten ved Straf for Pebersvende. Det blev ofte indgaaet, medens Manden endnu var Statsopdragelsen underkastet. Naar Pigens Forældre havde givet deres Samtykke, bortførte den unge Mand hende med Magt og førte hende til en Vens Hus. Denne afklippede hendes Haar, gav hende mandlig Dragt og lukkede hende inde i et lille Kammer, hvor hun paa et Sivleje ventede paa sin Brudgom. I Aftenens Mørke listede han sig skjult til hende. En saadan ringe Omgang med hinanden vedligeholdt de tit i flere Aar, indtil Mandens Opdragelse var endt og han kunde føre sin Hustru som „Herskerinde" til sine Forældres, sin ældste Broders eller sit eget Hus.

Et halvt Aartusind stod denne stærke Statsindretning ved Magt. Da den krigerske Aand var vegen fra Spartanerne, mægtede selv gentagne Forsøg ikke at kalde det gamle til Live igen.

* * *

Sokrates var klassisk Græker ved sin Personligheds Ligevægt og Selvbeherskelse, sin plastiske Ro, sit Herredømme over Nydelse og over Handling. Han var Begyndelsen til en ny Udvikling ved sit Uvidenhedsprincip, sine Undersøgelsers Dialektik, sin Ironi. Hvor han havde virket, stod det overleverede ikke længer fast, uhjemlede Fordomme var undergravede, vilkaarlige Former i Opløsning.

Han har sin Betydning som Grænse, som et Toldsted, hvor den vejfarende maa afklæde sig for ikke at føre skjulte Smuglervarer med over Grænsen. Han forløste derved andres bundne Kræfter, vakte aandfulde

Naturer til Selvtænkning, hvor forskelligartede de saa var, opstillede Problemer, som ikke han, men de maatte besvare. Han ser paa én Gang tilbage og frem, men hans Ironi forhindrer hans Samtid i at se de Øjne, han har i Nakken.

7. Januar 69.

* * *

A. Kapp: Platons Erziehungslehre. Platon er Digter og Filosof i ét. Hans Værkers arkitektoniske Bygning spiller en væsentlig Rolle. Situationerne har Stemning over sig, Replikkerne dramatisk Liv og indbyrdes Afhængighed. De forskellige Skrifter forholder sig højst forskellig til deres Ænne: en Udvikling finder øjensynlig Sted. I de første Dialoger er Resultatet sædvanlig negativt, Problemet forlades uløst. Udbyttet er den Bevægelse, Tanken er sat i, og den Opløsning, en illusorisk Løsning har fristet. I de senere bliver Tankegangen mere og mere positiv, den dramatisk-digteriske Form træder tilbage. En bestemt Lære udfolder og udformer sig, de indvundne Tankeresultater (eller Fantasiløsninger) træder i Forgrunden.

Alt dette springer Kapp over. Af hvad der er spredt gennem alle Platons Værker har han villet sammensætte et systematisk Hele. Ikke saaledes, at han har uddraget visse Grundtanker og ladet dem skabe en sammenhængende Oversigt, men saaledes, at han mekanisk hægter Citat til Citat med en møjsommelig Flid, indtil alle Sider af Opdragelsen tilsidst har faaet deres Omtale og det med Platons egne Ord. Leddelingen af Stoffet er den væsentlige originale Opgave.

Men denne Fremgangsmaade kan overfor en Forfatter, hvis Værker er udsprungne af forskellige Udviklingstrin, ikke undgaa at medføre Modsigelser i det enkelte og Mangel paa organisk Sammenhæng i det hele.

26. Januar 69.

* * *

Den homeriske Heltetid. Iliaden og Odysseen giver et fyldigt og mangefarvet Billede af det Liv, hvis Blomst Kampen om Troja var. Det danner overalt Baggrunden, og den ejendommelige Kultur, det er baaret af, kan Historikeren tage sig til Indtægt. Livet var dengang endnu enfoldigt og uudviklet, ingen store Standsforskelligheder, ingen synderlige Dannelsesmodsætninger hos de forskellige Samfundsklasser, intet egentligt Statssamfund eller Statsliv. De, der blandt Folket udmærkede sig ved Rigdom og Slægt, stode som Høvdinger for det — udmærkede Forældres Egenskaber mente man gik i Arv til Børnene —, og den mægtigste iblandt dem kaldtes Konge. Offentligt Liv fandtes kun, naar et eller andet stort Foretagende samlede Folket paa Tinge for at lytte til Kongers og Høvdingers Raadslagninger. Mellem Konger og Undersaatter intet lovbestemt Forhold: den Indflydelse, Rigdom og personlige Egenskaber øvede, bestemte deres Magt. Jagt, Agerdyrkning, Kvægavl og Skibsfart var Folkets Sysler. Handel og Industri stod endnu i deres første Gry. Jorden pløjedes, Kornet saaedes, den modne Sæd mejedes med Segler og bandtes i Neg. Drenge hjalp til med at sanke op. Ved Vinhøsten lagdes de modne Klaser i Vidjekurve og bares bort under Sang og Dans. Kvæget dreves om Aftenen ind i Stalde eller Baase. I Mor-

genstunden tumlede det ud for at græsse paa Engene, vogtet af Hyrder og Hunde. Mælken beredtes til Ost, Ulden vævedes af Kvinderne.

Paa Torvet i Byerne samledes Folket ved Retsstridigheder, Ordenen haandhævedes af Herolder. Vidner afhørtes, og Sagen stedtes til Doms. Med Dommerstave i Hænderne sad Oldinge i Rundkreds paa glat tilhugne Stene og afgav en efter en deres Dom. Eden var hellig. Den, der brød den, vankede om tynget af Gudernes Forbandelse.

Kongerne levede i deres Paladser. Det almindelige Opholdssted var den store Sal med højt Loft, støttet af Søjler, og med stampet Gulv. Det fornemste Sæde var den sølvbeslagne Højstol, dækket med Linned eller Skarlagen. Foran den stod en Skammel. Paa Rad langs Salen var Madborde opstillede med Stole ved. Fra Arnen blussede Ilden, ved hvilken Maaltidet blev tilberedt. Gaarden udenfor Huset var hyppig en Forsamlingsplads for de mandlige Beboere, der tilbragte Tiden med Leg og Tale. Kvinderne opholdt sig i Højenloftet. Traadte Dronningen eller hendes Døtre ind blandt Mændene, ledsagedes de af Terner. Rundt om i Huset laa Sønners og Døtres Kamre, hvori de boede med deres Ægtefæller. Om Borgen strakte en Have sig med alle Haande Frugttræer, Vinstokke og Urter. Hver Morgen drev Hyrderne det fedeste og bedste af Kvæget, hvori Herrens Rigdom bestod, til Paladset og deltog selv i Maaltidet. En saadan Kvæg- eller Svinehyrde var ingen ringe Mand. Han havde sin egen Bolig ude paa Landet mellem de store Hjorde, han styrede, havde sine undergivne Svende og kunde endog slagte et af Dyrene for at beværte sin Gæst. Tit betragtedes han som sin Herres trofaste Ven og Broder, som Eumajos

hos Odysseus, der modtog sin hjemkomne Herre med Kys og Favntag. Herolder og Tjenere, Skaffersker og Fadebursterner færdedes som Tyende i Paladset. I Døren sad omvankende Tiggere for at nyde Smulerne, der faldt af fra Maaltidet. Naar Kvæget var kommet til Borgen, slagtedes det med Økser eller Knive. Kødet skares i Stykker, og Stykkerne drejedes paa Spid over Ilden. Brødet sattes rundt i Kurve, der bragtes Vand om til Haandtvæt, og Maaltidet begyndte, idet Husherren udstykkede Kødet, medens Svendene fyldte Bægrene med skummende Vin, blandet med Vand. Det første af Kødet og af Vinen kastedes paa Ilden og heldtes paa Jorden som Offer til Guderne.

Indfandt en Gæst sig langvejsfra, var et Bad gerne det første, der bødes ham. Kedlen sattes over Ilden, og naar Vandet var varmt, badede og salvede Ternerne ham. En sjelden Hæder var det, at Kongedatteren selv gjorde det. Den udmattede Vandrer stiger som genfødt op af Badet og iføres renvaskede, skinnende Klæder. Saa bænkes han ved Maaltidet og fortæller om sin Byrd og om de Eventyr, han har fristet. Naar han drager bort, tit befordret videre i sin Værts Vogn eller Skib, fører han rige Gaver med sig: Heste, Klæder, Bægre eller andre Klenodier. Odysseus bragte lige saa meget Gods hjem med sig i Gave fra Fajakerne som Bytte fra Troja.

Som Gæstfrihed var ægteskabelig Troskab en lovprist Dyd. Den var Penelopes Hæder. I dens Tjeneste traadte al hendes Kløgt, og Længslen efter hende fulgte Odysseus paa alle hans Farter. Dog maa Dronningen ofte dele Værdigheden som Moder til sin Husbonds Børn med Terner eller Slavinder. Faderen stod alle Børnene lige nær. Naar Barnet var født, overgaves det som

oftest til en Amme, som ernærede og plejede det og gerne hele sit Liv igennem vedblev at bære moderlig Omsorg for det. Blev Drengen noget større, kunde han overgives til en eller anden ældres Varetægt, f. Eks. en Mand, Tilfældet havde ført til Faderens Palads og som dér indtog en Plads mellem Ven og Tjener. Denne opdrog da for en Del den unge og viste ham til rette. Han fulgte ham, naar han sendtes bort fra det fædrene Hus, som en ældre erfaren Raadgiver. Datteren blev under sin Moders Øjne og oplærtes i kvindelig Syssel, i Vævning af prægtige Klæder eller Tæpper med isprængte Blomster og i at spinde. Kongedatteren tog selv Del i Vasken og kørte med Ternerne til Vaskegruberne, hvor Tøjet stampedes frit for Smuds og derefter bredtes paa Jorden for at tørres. I Ventetiden dansede og sang de eller spillede Bold.

Ogsaa hjemme i Paladset gik Dansen tit, naar der var Glæde paa Færde. Pigerne sang selv til, eller en Sanger slog Lyren til deres Dans. Enhver Konge havde en saadan Sanger. Han sang, naar Mændene var samlede og Dronningen sad midt imellem sine Døtre og Terner. Hans Sang skildrede Gudernes Gerninger eller Heltes Bedrifter, gamle og ny. Sangeren stod højt i Ære. Sangen var en Gave fra de udødelige Guder og havde guddommelig Magt. Da Musernes Klagesang lød ved Akilles' Død, kunde ingen Akajer holde sine Taarer tilbage. Da Odysseus hos Fajakerne hørte Sangeren synge om Heltene ved Troja, svøbte han sit Hoved i sin Kappe og græd. Sejrenernes Sang kunde ingen modstaa. Kongesønnen lærte Grebene paa Lyren, for at Tonerne kunde mildne hans Sind. Akilles sad med Lyren i sin Haand, da Akajernes Afsendinge traadte ind i hans Telt.

Ogsaa Legemet blev mangfoldigt udviklet, ti „aldrig en Mand indlægger sig dog, saalænge han lever, stoltere Ros end ved Armenes Kraft og Føddernes Raskhed". Jagt paa Vildsvin eller Hjorte var en yndet Fornøjelse. Den gik langtfra altid af uden Skrammer, naar Spydet ikke ramte Vildbassen sikkert nok. Dans og Boldspil øvedes af Ynglingene saavel som af Pigerne. Med Daggerter ved Siden i Remme svang Knøsene sig i Runddans og holdt de fint klædte Piger om Haandleddet, mens de ældre saa til i Flokke. Ved Bryllupper dansede Ynglinge i Spidsen for Brudetoget, der førte Bruden fra hendes Bolig gennem Byen til Bryllupssangens Toner og Fløjters og Lyrers klingende Spil. Hvor de drog forbi, stod Kvinder i Husenes Døre og saa til. Faldt Mørket paa, sattes Ildgryder paa Gulvet for at kaste Lys ud over Salen, og Lystigheden fortsattes, til Trætheden sejrede. Til Fester for Guderne indøvedes festlige Kordanse.

Men den Fest, Legemets Kraft og Smidighed særlig blev brugt til at forherlige, var Mindefesten for den døde. Forud for denne gik den egentlige Gravfærd. Der byggedes et stort firkantet Baal paa indtil 100 Fod i Længden og i Bredden. Øverst paa Baalet lagdes den døde paa en Baare. Der slagtedes rigeligt Kvæg, og med dets Fedt dækkedes Liget. Rundt om det lagdes det dræbte Kvæg. Krukker og Kander med Balsom og Honning stilledes ved Baaren. Heste og Hunde kastedes paa Baalet som Offer til den døde. I Krigen maatte tit fangne Fjender, udsøgte Ynglinge, gøre ham Følge, i Forvejen ihjelstukne. Til sidst slyngedes blussende Brande op paa Baalet. Under Jamren og strømmende Graad gik den dødes Venner rundt om det. Som Offer til Guderne heldte de Vin af Pokaler paa

Jorden. Naar alt var brændt ned, slukkedes de rygende Rester med Vin. De forbrændte Ben samledes op for at gemmes i en Urne eller et Skrin. Om Baalet væltedes Sten. Til Minde kastedes en Gravhøj derover, og i dens Midte stod Urnen.

Derefter begyndte de Lege, hvormed Ligfærden skulde hædres. Kostbare Gaver udsattes for de kæmpende, men af forskellig Værdi: en dejlig Pige, et Spand vælige Heste eller Øksne, Trefødder osv. Først gik Væddekørslerne for sig. Vognenes Orden fastsattes ved Lodkastning. Paa det givne Tegn pilede Hestene afsted, opmuntrede ved Tilraab og Piskesmæld. Det gjaldt enten at have de vældigste Heste eller at styre Hestene med størst Kunst og Kløgt. Derfor giver den gamle erfarne Nestor ved Patroklos' Ligfærd sin Søn gavnlige Raad, da han med et Par mindre gode Heste bejler til Prisen.

Den næste Prøve var Nævekampen. Mod en øvet Nævekæmper dristede kun faa sig til at gaa. Kødet knuste og Knoglerne ituslog hans Næve. Ofte maatte den overvundne ledes bort fra Pladsen af sine omstimlende Venner med nedhængende Hoved og dryppende af Blod.

Ved Brydningen tog man Livtag, saa Leddene knagede og Skuldre og Sider blaanede. Frugtede det endda intet, gjaldt det om at løfte Modstanderen fra Jorden for at vælte ham. Men tit sejrede saa netop den svagere, men smidigere ved et Slag paa sin Medbejlers Knæhaser, mens denne holdt ham svævende i Luften.

Paa Dygtighed ved Væddeløbet sattes der stor Pris. „Den fodrappe" var et hædrende Tilnavn for mangen en Helt. Med svingende Arme søgte de løbende at

indhente hinanden. Med tilbageholdt Aandedræt eller ivrige Tilraab fulgte Tilskuerne Løbene.

Til Lansekampen iførte Mændene sig Brynjer, og den, der først fik sin Modstanders Blod til at flyde ud gennem Rustningen, havde sejret.

Kastet med Kugler eller med Diskos krævede kraftige Armmuskler og lang Øvelse. Kasteren lagde Kroppen forover og hvirvlede Kuglen eller Skiven opad og fremad. Jo længere den overskred Maalet, des bedre. Ved et saadant sjældent Kast jublede Sejrherrens Venner og sprang op fra deres Sæder for at bringe ham hans Kampløn.

Af Øvelserne fandt navnlig Bueskydning og Spydkastning Anvendelse i Krigen. Derfor var de højt ansete. En Due eller anden Fugl blev fastbunden ved en tynd Snor til Toppen af en lang Stang for at rammes af Skytten. En endnu større Kunst var det at ramme den flyvende Due, naar Snoren af Vaade var bleven skudt over.

Ved Bønner og Løfter til Guderne hentede Kæmperne Styrke i Kamplegene. Reglen var vel, at hver enkelt havde uddannet sig særlig i en enkelt Retning. Kun de sjældne Undtagelser udmærkede sig i alle Øvelserne, som oftest ved Gudernes særlige Hjælp. Tit berøvedes Sejren den, der i Tillid til sin Dygtighed havde forsømt at paakalde dem.

Ofringerne spillede i det hele en vigtig Rolle. De var saa godt som den eneste Form, hvorunder det religiøse Forhold, Menneskenes Forpligtelse overfor Guderne, gav sig Udtryk. Ved ethvert Maaltid ofredes der af Kødet og Vinen. Ved enhver højtidelig Lejlighed sendte Brændofre deres Røg mod Himlen. Forud for Ofringen gik en almindelig Rensning. Kvæget blev

drevet sammen, dets Horn ofte forgyldte. Den ofrende vædede sine Hænder og dryssede det hellige Bygkorn paa Ilden tillige med Haar af Offerdyrets Pande. Det var Indvielsen. For et Slag af Øksen faldt Dyret. Blodet samledes i Kar. Bovene skares fra og omvikledes med et dobbelt Lag Fedt og med skært Kød. De lagdes paa Baalet, og der heldtes Vin derover. Til endnu større Hæder for Guden klippede den ofrende undertiden sit eget Haar af som Gave til ham. Naar Bovene var opbrændte, deltes det øvrige Kød mellem de tilstedeværende, stegt paa Spid.

Bønnerne besvaredes af Guderne ofte ved Varsler, navnlig af Fuglenes Flugt. Gik denne fra højre til venstre, var Guderne med Foretagendet. Ogsaa gennem Drømme aabenbarede Guderne sig. Som en eller anden kær Ven stod da Gudernes Sendebud for den drømmende. I vigtige Anliggender hentedes der guddommelige Raad fra Oraklerne, særlig dem i Dodona og Pytho. Endelig traadte Guderne selv ind i det daglige Liv i forskellig Skikkelse for at værne deres Yndlinge mod disses Fjender.

I Krigen maatte deres Hjælp have mest at betyde. Søkrig tales der ikke meget om. Skibene, der dreves frem ved Aarer og Sejl, tjente kun til Samfærdselsmiddel. Saa meget mere levende skildres Landkampen. Her fik Helten Brug for alle de Evner og Færdigheder, Kamplege og krigerske Øvelser havde udviklet hos ham. Kongens Opgave i Krigen var at holde de menige Krigere samlede om sig paa Valpladsen. Som Odysses kunde han føle sig nødt til at bruge Staven paa deres Rygge for at give sine Ord Vægt. I Kampen selv skulde han virke ved sit Eksempel. Dens Udfald beroede paa den enkeltes Sejr i det personlige Sammen-

stød Mand mod Mand. En enkelt Helts rasende Tapperhed kunde drive hele Fjendehæren paa Flugt foran ham. Saa jog han afsted efter den paa sin tohjulede Stridsvogn, udslyngede sit Spyd, mens hans Køresvend styrede de kampvante Heste, to og en tredje til Undsætning. Snart sprang han af Vognen og styrtede sig ind imellem Fjenderne i Lid til sin Rustning, sin buskede Hjelm, sine Benskinner af Tin og sit Skjold af Metalplader overtrukne med Tyrehud, sin stærke Arm og Sværdet, han svingede. Paa alle Kanter veg Modstanderne for ham som lamslaaede af en Gud, indtil en behjertet Helt tog Mod til sig og samlede sine Folk for at genoptage Kampen. Ofte gik et saadant Stævne for sig med større Ro, næsten som en Ridderdyst i Middelalderen. Heltene gjorde hinanden midt i Kampen Rede for deres Herkomst og deres Forfædres Bedrifter. Viste det sig da, at deres Slægter i tidligere Led havde været hinandens Gæstevenner, gjorde Gæstevenskabets Magt sig gældende. Heltene skilles som Venner, ofte under Udveksling af Gaver.

Men det var ikke nok, at Helten kunde bruge sine Vaaben som en Mester; han maatte have rappe Fødder for at indhente den flygtende Fjende eller hurtigt komme sin betrængte Ven til Hjælp. Han maatte have en stærk Stemme for at kunne høres i Kampens Støj og ved Trusler eller Opmuntringer holde Tapperheden i Aande. Han maatte have Selvbeherskelse og Koldblodighed for i det rette Øjeblik at kunne dreje sig til Siden for det susende Spyd eller vige. Han maatte have myndigt Herredømme over sine Folk, List for at kunne udspejde Fjenden uden at forraade sig selv, Snarraadighed og Veltalenhed for ved Raadslagningerne at være blandt de ledende. En saadan Helt vendte ikke

tomhændet hjem fra Kampen: Stridsheste og Vaaben, Fanger og Terner, Klæder og Smykker var hans Del af Byttet. Løsesummer kom til. Priamos bød Akilles til Løsning for Hektors Lig 12 Slør, 12 Uldtæpper, 12 Kapper, 12 Kaaber, 12 Kjortler, 10 Talenter Guld, 2 Trefødder af Malm, 2 Par Kedler og et kosteligt trakisk Bæger, et sjældent Klenodie. En Lastvogn forspændt med Muldyr og fyldt med Gaver rullede efter ham, da han i Nattens Stilhed kørte til Akilles' Telt for at løskøbe sin Søns Lig.

Talrige var de Krigere, en enkelt Helt kunde sende til Hades jamrende over at skilles saa tidlig fra Ungdom og Kækhed for at leve et blodløst Skyggeliv i Underverdenen. Grænseløs var den Sorg, hans Sejre vakte hos de dræbtes Slægtninge. Med afrevne Haar og forkradsede Kinder væltede de sig i Støvet under høje Jammerskrig. Ni Dage kunde Sorgen give sig Luft i Suk og Taarer. Saa sang de med klagende Stemmer Begravelsessange over den døde og stedte ham til Jorden.

Naar Kongen blev gammel og affældig og ikke mere var skikket til at herske, trak han sig tilbage og overlod Magten til sin Søn. Selv kunde han da f. Eks. leve paa Landet, sysselsat med Agerdyrkning eller Havebrug, genkaldende sin Ungdoms Bedrifter og sine rige Erfaringer. Erfaringer af alment Indhold udprægede sig tit til et Slags Ordsprog og kom gennem saadanne Efterslægten til gode.

De kunde have et religiøst Indhold, som:

Hvo som er lydig mod Gudernes Bud, ham høre de gerne. —
Gudernes herlige Gaver er ej at forkaste,

dem, de naadigen give, dem, ingen sig selv kan forhverve. —
Svar er Gudernes Vrede. —
Ej kan dødelig Mand afværge hvad Zeus har forføjet. —
Al Menneskens Id er Tant mod Zeuses Beslutning. —
Ej alt fuldbyrdes af Zeus, hvad Mennesket spaar sig. —

Eller de kan være almene Betragtninger over Livet:

Blandt Skabninger alle, som aander og kryber paa Jorden,
blev dog ingen en haardere Lod end Mennesket tildelt. —
Snart de frodigen blomstre, fortærende Markernes Frugter,
snart afmægtige visne de hen. —
Et Menneskes Sjæl den fanger man ej, saa den atter vender tilbage, naar først over Tændernes Rad den er fløjet. —
Mæt man vorder af alt, endog af Søvn og af Elskov. —

Eller de giver almindelige Leveregler:

Hold din Vaaning i Ære. —
Bedst lykkes en Daad ved forenede Kræfter. —
Ej er det Skam Ulykken at fly, om det saa er om Natten;
bedre ved Flugt at frelses af Nød end at gange til Grunde. —
Frelsen i Armene bor og ej i kælen Forknythed. —
Vandrer man to paa en Vej, saa ser i Tid den ene, hvad der er tjenligst og bedst. —

Et er det gyldigste Varsel, sit Fædreneland at forsvare. —

Eller det indeholder særlige Raad eller Domme:

Natten igennem at sove sig skikker kun slet for en Konge. —
Flervoldsmagt er ikke til Gavn, kun én være Konge. —
Lægen i Værd opvejer for sand mangfoldige andre. —

Eller de udtrykker almindelige Erfaringer:

Af Skade maa Tosserne lære. —
Faderens Død berøver et Barn dets forrige Venner. —
Let rejses den mandiges Hjerte. —
Døden den søvnige Mand saa godt som den driftige rammer. —
Agter et Folk sig selv, da frelses der fler end der falder. —

Det anskueligste Udtryk for Aandslivet er de Guder, hvis Billeder Fantasien udformede. De var Mennesker, løftede op til olympisk Storhed, med menneskelige Evner og menneskelige Lidenskaber, men i overjordisk Maalestok, i jordisk Nærhed ved Menneskene og i guddommelig Fjernhed fra dem. Kærlighed og Had, Taknemmelighed og Misundelse, Sammenhold og Splid, undersaatlig Lydighed og genstridig Oprørskhed, alt tegner det sig i Gudernes Færd.

* * *

Den ældre Edda, oversat af F. Winkel Horn. Det er overflødigt at tale mange Ord om det ønskelige i at gøre en Bog som den ældre Edda tilgængelig for

Nutiden. En Poesi, der er baaren af saa mægtige Idealer i saa energisk en Form vil altid eje en Magt, der kan ryste og røre, virke og vække. Og naar det nu er et Folks egne stærke Barndomsdrømme, der i store Syner træder det i Møde, vil det føle sig genfødt og forynget ved at leve sig ind i dem.

Opgaven for den, der vil gengive disse Digte i Naturens Sprog, bliver da med en Videnskabsmands omfattende Grundighed at trænge ind i det Verdensbillede, de rummer, med en Tænkers Klarhed at forstaa Sammenhængen mellem Poesiens Indre og Ydre, dens Indhold og dens Form, og med en Digters Takt at vælge sit Sprogstof og sin Sprogtone. Lykkes det, vil Digtene selv i Oversættelse paa ny kunne samle et Folk om sig.

Men man kunde ogsaa tænke sig et beskednere Løsen for en Oversættelse. Man gør Afkald paa Verseformens poetiske Nimbus for at bevare Udtrykkets Renhed og Uforfalskethed i det enkelte. Man gengiver i Prosa hver Nuance i dets Betydning, springer intet over og lægger intet til. Og har man end ikke givet Maleriets levende Farvespil, saa har man dog givet et Kobberstik, der skarpt og klart viser hvert Træk i Billedet. Det bliver Sproggranskerens Opgave.

Oversætteren er i det foreliggende Tilfælde gaaet til sit Værk med Bevidsthed om ikke at være en Aladdin med Lampen og dens Aand til sin Raadighed. Han har ikke haft den lykkelige Dristighed, der vover det vanskelige og vinder. Han har slaaet af paa sin Fordring og valgt ikke det Versemaal, der falder Digtene naturligst, men det, der falder ham selv lettest (se Fortalen). Det oldnordiske Vers, der lægger sig tvangløst om Indholdet, som om det var Talens naturlige, levende Form, med Afvekslingens Ynde og Bogstav-

rimenes Fynd, er blevet afløst af et blødt, ensformigt trokæisk Versemaal, hvor Ordene er skabte af Versets Skema og rækkes og strækkes for at fylde Linjen.

Hvor Odin i Vegtamskviden vækker Vølven af Dødssøvnen, hører man hende sige:

Sneen dækkede mit Legem,
Duggen drev og Regn mig fugted,
længe laa jeg død i Graven.

Det er glat og slebent, mere moderne poetisk Hverdagstale end en dødvækket Troldkvindes Suk. I „Udvalgte norske Oldkvad", Kria. 69, oversætter J. Aars de samme Linjer saaledes:

Jeg var snet med Sne
og slagen af Regn
og drivvaad af Dug,
død var jeg længe.

Haarene rejser sig paa ens Hoved. Man synes at se den døde Vølve efter Aarhundreders Søvn langsomt og magisk tvungen løfte de stive Lemmer. Man forstaar, at Talen falder tung for de tørre Læber:

Nødig talte jeg,
nu vil jeg tie.

Den knappe Form er Indholdets Bekræftelse. Hvorledes lyder det i den nye Oversættelse?

Tvungen kun jeg aabned Munden,
nu mit sidste Ord jeg talte.

Den, der nødig taler, vil næppe bruge saa mange Ord.

Overalt hvor Digtene faar et mere dramatisk Præg, kommer Oversættelsens Versemaal til kort. Hvor Fremstillingen er rent episk, som i Sangen om Rig, skader

Ensformigheden mindre. Og det er en Fejltagelse at tro, som Oversætteren, at Bogstavrim nu skulde have tabt deres Klang og Vægt.

Hvad der ved Siden af det forfejlede Versvalg virker trættende, er den gennemgaaende Mangel paa poetisk Inspiration. I Sangen om Helge Hundingsbane findes det dejlige Sted, der er Forbilledet for Visen om Aage og Else. Helge er gravlagt og Sigrun besøger ham i Højen. Da siger Helge:

Ene volder du Sigrun
fra Sevafjæld,
at Helge er sprængt
med Sorgens Dug.
Græder du, guldsmykte!
grumme Taarer,
solklare Sydens Mø,
før til Sengs du gaar,
hver Taare blodig
paa Bryst mig falder,
kold og isnende,
kvalopfyldt.

I den nye Oversættelse lyder denne Kærlighedens gribende Højsang saaledes:

Du alene, Sigrun, volder,
at med Valdug Helge vædes;
ti du græder, fagre Kvinde,
før du lægger dig til Hvile.
Men paa Drottens Bryst hver Taare
falder blodig, tung af Smerte,
hed som Ild og kold som Is.

Hvor er Begejstringen? Hvor er Energien i Udtrykket? Hvad hjælper Bogstaven, naar Aanden ikke er der? Og det er det Indtryk, Oversættelsen som Helhed gør. Oldtidsaanden og Digteraanden har ikke med samlet Kraft farvet Oversætterens Tale. Regelmæssigheden har dræbt det digteriske Liv, den moderne Tone har fjernet Oldtidsklangen.

For saa vidt maa man være taknemmelig for Oversættelsen, som den i det hele er let læselig og Æmnet jo i alt Fald bliver tilgængeligt derigennem.

* * *

Talmudisk Skolepædagogik. A. J. Sulzbach, 1863. Jødernes Liv har altid haft Visdom og Videnskab til Maal. Men der var blandt dem ingen lærd Stand, selv de største Talmudister var Haandværkere. Skole og Undervisning stod i høj Anseelse hos dem: „Verden bestaar kun ved de smaas Aande i Skolen." Al Afbrydelse i Undervisningen var forbudt. Kun Sabbat og Helligdage var Fridage. Om den Lærer, der forsømmer sit Kald, siger Maimonides: „Den Lærer, som lader Børnene sidde og gaar sin Vej eller foretager et uvedkommende Arbejde med dem eller er forsømmelig i selve Undervisningen, hører til dem, om hvem det hedder: Forbandet den, som er efterladen med Herrens Gerning." „Den, der foragter en lærd, har slaaet sig et ulægeligt Saar." „Jerusalem gik til Grunde, fordi man der havde foragtet de lærde."

Skolerne synes at have været Menighedernes. I den ældste Tid var Faderen selv sine Børns Lærer, til Skade for de faderløse. Saa oprettedes der i Jerusalem en Drengeskole, som dog den faderløse, til sig selv overladte Dreng sjelden søgte. Senere en Skole i hver Kreds

af Landet. Men tit sendtes Eleverne til Skade for Disciplinen først derhen i 16—17 Aars Alderen. R. Jusua ben Gamla (kort før Jerusalems Forstyrrelse) oprettede en Skole i hver By og satte det 6.—7. Aar til skolepligtig Alder. Denne Ordning blev Lov. Anførte Sted: „Den By, som ingen Skole har, skal man ødelægge" eller „lyse i Band". En Skole kunde Naboerne ikke kræve fjernet paa Grund af Støjen. „Paa én Lærer kommer 25 Elever. Er der 50, skal man indsætte 2 Lærere. Er der 40, skal man give Læreren en Hjælpelærer og betale denne paa Byens Regning." Til Hjælpelærer toges den bedste Elev, „den første paa Skolebænken". Han nød Undervisning med de andre og meddelte saa de svagere det lærte. Børnene fik Plads efter deres Kundskaber. Undervisningen omfattede: Nationallitteraturen — Loven med Kommentarer, Profeterne og de historiske Bøger; Gymnastik; græsk Sprog. „5 Aar gammel den hellige Skrift, 10 Aar gammel Mischnah, 15 Aar gammel Talmud." Maaske lærte Faderen Barnet Bogstaver allerede forud for Skoletiden.

Saa snart det begynder at tale, skal det lære de Ord udenad: „Den Tora, Mose har befalet os, er en Arv i Jakobs Menighed", og: „Hør, Israel, Herren vor Gud, Herren er én." Indtil det 12. Aar skulde man bære over med Barnet, derefter behandle det med Strenghed ved Undervisningen. Sandsynligvis har en Skole haft forskellige Klasser til de forskellige Undervisningstrin. Der var Folk, som kun lagde sig efter et enkelt Fag, Bibelstudiet eller Mischnahstudiet. De roses, som foruden at kunne Agada gjorde Halachah til Hovedsag. Gemara lærtes næppe i Børneskolerne. Stjernekundskab og Matematik var agtede hos Israelitterne. „Beregningen af Stjerneløbet og Geometrien er Visdommens Periferi."

Elementerne deraf lærtes sikkert i Skolerne, ligeledes vistnok af Naturhistorien, fordi det maa forudsættes for Forstaaelsen af Mischnah, — hvis dette ikke er en forhastet Slutning. Tempelkarrene var tegnede med græske Bogstaver af Skønhedshensyn. Kundskab i Græsk hørte med til Dannelse. Den „græske Visdom", efter Maimonides et græsk Lønsprog, var meget anset og udbredt. Musikken blev snart efter Jerusalems Ødelæggelse forbudt af de vise. Legemsøveser dreves ikke som egentlig Gymnastik. Senere indførtes græsk Gymnastik. Et Gymnasion byggedes i Jerusalem under Antiochus Epifanes. Svømning skulde Faderen lade sin Søn lære. Endnu senere synes romerske Sæder at være trængt ind. Undervisning i Tora forbødes af Romerne. Lærerne pintes til Døde. Byerne ødelagdes til Straf. Grusomheden æggede til Trods. For at modarbejde Forførelsen advaredes der mod den romerske Cirkus.

„Den hastige, hidsige kan ikke være Lærer," siger R. Hillel. Læreren maa ikke blive træt af Elevens Spørgsmaal. Han maa ikke fremføre for meget ad Gangen og fatte sig saa kort som muligt. Det kommer for Læreren ikke an paa at holde de smukkeste Taler. Barnet skal spørge, naar det ikke forstaar. „Den, der skammer sig, lærer intet." Selv modsigende Spørgsmaal fra Læreren vækker Eleverne. Børnene skal sidde foran ham for at kunne se hans Ansigt. Guds Forhold til sit Folk er Forældres og Læreres til Børnene. „Ærefrygten for din Lærer skal være som Ærefrygten for din Gud." Frygt og Kærlighed er Kærnen i Forholdet. Med dyb Ærefrygt for Læreren kom Barnet i Skolen. Uden hans Tilladelse vovede det ikke at rejse sig fra sin Plads eller sysle med andet end Lærerens Undervisning. At spørge under denne stod Eleverne frit for,

men kun én ad Gangen og kun om Undervisningsgenstandene, og ikke straks ved Lærerens Indtræden. Først Advarsler, saa Svøbe, var Straffene. Barnets almindelige Opførsel toges i Betragtning ved Straffen, saa at samme Brøde kunde medføre forskellig Straf. Straffen fuldbyrdedes med Læderremme, men lempeligt. Prygl maatte kun bruges, saalænge de ikke krænkede Æresfølelsen og æggede til Modstand, ikke overfor en voksen Søn.

Pigernes Opdragelse gik for sig i Huset. Hjertet og Forstanden skulde dannes. Dans og Haandarbejder øvedes tillige med huslig Syssel.

* * *

Jesuitternes Moral. Det Billede, Pascals Breve med Veltalenhed og Lidenskab maler af Jesuitternes Moral, er sammenflettet af dennes yderste Forgreninger og videst drèvne Udfoldelse. Der er lagt en ensidig Vægt paa Slutningspunkterne, uden at Mellemleddene og Vejen er medtagne. Belysningen, der falder over dem, er derfor til sine Tider noget tvivlsom. Lad os et Øjeblik se bort fra Jesuitternes Tendens og pege paa Indholdet af deres Lærdomme. Grundforskellen mellem deres Standpunkt og Pascals, der staar Protestantismens stærkere udprægede Syndsbevidsthed nærmere, er den Overenskomst, deres Lærdomme slutter med Menneskenaturen, i Pascals Øjne den i Synden fortabte Fjende. Idet Jesuitterne aandssmidige færdedes i Livet, gennemkrydsede Jordens Overflade og trængte ind i Samfundenes forskelligste Lag, stadig kæmpende for at erobre sig Herredømmet over Virkeligheden, fik de Øje for de Betingelser, paa hvilke Livet lader sig beherske og Love foreskrive. De forstod, at for at

være Herre over Livet maa man være Tjener, for at styre Menneskenaturen maa man underordne sig under dens Krav. Pascals Liv maatte blive en Kamp mod de naturlige Drifter og mod Samfundslivets Fordringer. Jesuitterne satte sig til Opgave at forlige sig med disse Magter og gøre dem Indrømmelser. Fra denne Side set blev de Kristendommens og Katolicismens Fjender. De ubeherskede Lidenskaber, de mægtige Menneskedrifter, som de gik paa Akkord med, maatte nødvendigvis staa i Strid med Kristendommens og Kirkens Krav paa ubetinget Lydighed. Mens Jesuitterne over Jorden byggede med paa Katolicismens prægtige Kirkebygning, saa udhulede de samtidig de Grundsten og Piller, hvorpaa Bygningen skulde hvile. Den katolske Kristendom bliver det højlydte Feltraab, under hvilket de kæmper. Men disse Ord har for dem faaet et ganske andet Indhold og en ganske anden Aand, end de oprindelig har haft. Kristendommen er fra den indre Verden, der fra Begyndelsen var dens Omraade, traadt ud i den ydre Verden for der at gøre sin Magt gældende. Lidt efter lidt har den da maattet gennemtrænges af en ny Aand. Den kunde ikke vedblivende staa i Stridsforhold til de Mennesker, den fremfor alt vilde gøre til sine lydige og villige Tjenere. Den maatte gaa ind paa deres Tilbøjeligheder og saaledes efterhaanden grave sin egen Grav. Jesuitismen er dette Kompromis i en Institutions Skikkelse.

Den siger til Menneskene: Kommer til mig og Kirken i sønlig Underkastelse, i ubetinget Hengivelse, saa skal jeg gøre hvad jeg kan for eders menneskelige Tilbøjeligheder, eders Naturs Ønsker og Higen. Den Magt der før forlangte Overgivelse paa Naade og Unaade, den underhandler nu om Betingelser. Men heri laa Til-

staaelsen af, at dens Almagt var brudt. Jesuitismen er den verdsliggjorte Kirke, der kun endnu beholder det kirkelige Ornat.

Og idet Menneskenaturen igen faar Lov til st gøre sine Krav gældende, tager dens Drifter Magten fra Jesuitterne. I Stedet for at lempe og styre dem følger de dem i deres Fart, ud over alle Grænser. I Steden for en Frihedens Moral, Udtrykket for den selvbeherskede Menneskenatur, leverer de en Ubeherskethedens, Løssluppenhedens Moral. Deres Standpunkt kommer til at ligne Sofisternes i Grækenland, for hvem Mennesket var altings Maalestok, og vel at mærke det enkelte Menneske i hele dets Tilfældighed. Derfor deler Jesuitternes Moral sig i en Mangfoldighed af Rubrikker, hver til Brug for sin Klasse Mennesker: der er Moral for Almisseuddelere, Præster, Munke, Tjenestefolk, for Dommere, Aagerkarle, Fallenter, Duellanter, for ærgerrige, Fraadsere, Spillere osv. Jesuitternes Kunst er da at skaffe alle disse forskellige Retninger i Menneskenaturen og i Samfundet Afløb og dog ikke fjerne sig fra Kirkens ene saliggørende Sandhed, at omgaa det skrevne Bud saaledes, at dets Bogstav ikke bliver krænket, eller vende og dreje det saa længe, til det bliver bøjeligt og føjeligt efter hvers Lyst. Køb af gejstlige Embeder var forbudt: saa gaves Pengene derfor ikke som Betaling for Embedet, men som Motiv for Bortgiveren til at tænke paa den rette. Man maa ikke af Hævn dræbe nogen: saa maa man lade Drabets Øjemed være at frelse Æren. Man maa ikke lyve: saa føjer man sagte eller i Tankerne en Berigtigelse til sit Udsagn.

Denne Moral finder hos Jesuitternes Forsvarere sin Retfærdiggørelse deri, at den er blot Spekulation, blot omhandler en tænkt Handlemaade i tænkte Tilfælde.

Det Spørgsmaal opstaar da uvilkaarligt, hvorfor Spekulationen særlig har taget denne Retning, hvis den ikke har sin Forudsætning og sit Formaal i det Liv, der leves. Og tilmed er det jo umuligt at drage nogen skarp Grænse mellem den spekulative og den praktiske Tænkning, naar Spekulationen netop har det praktiske Livs Forhold til Genstand.

Jesuitismen er den sidste Løftestang, den svækkede Kirke søger at rejse sin Magt ved. Dens egen Ydmygelse følger derfor efter Ordenens. I Midten af det 16de Aarhundrede stiftes denne. I Midten af det 17de afsløres den. I Midten af det 18de ophæves den. I Midten af det 19de knuses Pavens verdslige Herredømme.

* * *

Pædagogik. Pædagogikken er Læren om Opdragelsen, d. v. s. om den Kunst at virke paa rette Maade ind paa Børn. Lad os sammenstille den med hvilken som helst anden Kunst, Malerkunsten f. Eks. Malerierne er her den kunstneriske Virksomheds synlige Frugter. Ämnerne, de fremstiller, Aanden, der besjæler dem, Formerne, deres Skønhed træder frem i, er Livsytringer af den frembringende Kunstner. Kan Opdragelsen paa samme Maade stille sine Frugter frem og sige: Se og døm? Der er en væsentlig Forskel. Maleriet gaar ud paa at give et trofast Billede af den skabende Aand, det skylder sin Tilblivelse. Det skal have sit Liv ligesom paa anden Haand. Det har sin Kilde og sit Udspring i sin Mesters Hjerne. Naar det éngang er færdigt fra hans Haand, saa er dermed dets Udvikling til Ende, dets Form fastslaaet for alle Tider.

Men saaledes staar Opdrageren ikke overfor det, der er Genstanden for hans Kunst. Hans Opgave er ikke i denne at give det færdige og afsluttede Udtryk for hans egen Aand. Han skal kalde det Liv frem, der har sit Midtpunkt og sin Oprindelse i selve Genstanden. Hans Formaal er at lede dette Liv, ikke at skabe et nyt, hvis Spirer han tager fra sig selv. Opdrageren har et givet Æmne til Behandling, Maleren vælger frit sit. Allerede derved begrænses den førstes Virksomhed. Billedet bliver for Maleren et Middel til at tilfredsstille sin kunstneriske Trang. Det er forsaavidt til for hans Skyld. Opdrageren er omvendt et Middel til at føre denne og enhver anden menneskelig Trang og Evne hos en anden frem til den rette Vækst og Magt. Men netop ved saaledes stadig at bygge paa en Grundvold, der ligger udenfor ham selv, hindres Opdrageren i som Maleren at kunne fremlægge Frugten af sin Virksomhed blank og bar og sige: Dette har jeg frembragt.

Hvori bestaar da hans Kunst? I Evnen til bestandig overfor den givne Genstand at vælge de rette Midler til dens Udvikling. Dens naturlige Forudsætninger er en umiddelbar Takt, der tilhvisker Opdrageren netop de Ord og Handlinger, der svarer til Evnen, der skal udvikles, og den Retning, den skal ledes i; et uvilkaarligt Anlæg til at omgaas Børn, saa at de paa én Gang føler sig tiltrukne og beherskede; et Herredømme over sig selv, der sætter Opdrageren i Stand til bestandig at underordne sig under sit Kalds Medfør; kort sagt et personligt Talent, der peger lige saa sikkert hen imod sin Virkekreds som Malerens mod hans. Ligesom den aldrig bliver Maler, i hvis Bryst Gnisten ikke findes, ligesom Forstand og Vilje ikke kan gøre ham dertil,

naar de naturlige Anlæg fattes, lige saa lidt bliver den en Mester i Opdragelsens Kunst, der ikke af Naturen har faaet den uvurderlige Lampe, der stiller Barneaanderne til hans Tjeneste. Men ganske vist ligger det i Livets Væsen og Gang, at denne Evne, i de naturlige Følelser, i Forældres Kærlighed, i Børns Afhængighed, har en mere udstrakt og frugtbar Jordbund at slaa Rod i end hvilken som helst anden særlig Kunstdrift.

Dog — Kunstneren er ikke uden videre paa Højden af sin Kunst. Det er nok at minde om Ewalds Ord: „Kunstneren fødes ikke, han dannes." Maleren har ikke nok i at befrugtes af sine Syner, han maa kende Lyslære, Perspektiv, Legemets Bygning og Former, Følelsernes og Lidenskabernes ydre Præg osv. Der samler sig en hel Gruppe af Studium ved Foden af hans Billede. Og med Opdrageren er det samme Tilfældet. Ogsaa han maa grundlægge sin Virksomhed paa Studier, der i strengeste Forstand ligger udenfor hans Kunst som udøvende Kunst. Ogsaa han maa forstaa Forskellen paa Lys og Skygge i et Barneliv og Lovene, hvorefter de veksler og møder hinanden. Han maa studere det Perspektiv, hvorefter Evner og Kræfter ordner sig ligevægtigt i Menneskets Indre. Han maa kende Legemets Bygning og Former og det Sprog, Følelser og Lidenskaber taler. Alle disse Grene samler sig i ét Studium, Videnskaben om Menneskenaturen, den ydre og den indre, den legemlige og den sjælelige. Saaledes bliver Fysiologi og Psykologi en Forhal, der leder ind til Opdragelsens Tempel. Og den Indsigt, der hos den naturlige Opdrager bliver staaende ved et almindeligt Skøn, ubestemt i sine Omrids og uklar i sit Indhold, maa hos Opdragelseskunstneren, der vælger Opdragelsen

til sit Livs særlige Kald, klares og afrundes, som en videnskabelig Syslen dermed formaar det.

Men saa lidt som Maleriet bliver til noget, trods alt Malerens Studium, naar han ikke har de særlige Midler inde, ved hvilke den lærde Indsigt faar Liv og Virkelighed i Former og Farver, lige saa lidt kan Opdrageren blive staaende ved sin Kundskab om den menneskelige Natur. Det er ikke nok at have studeret denne som en Botaniker. Han maa som en Gartner kende det Indbegreb af Midler, ved hvilket den rige Natur støttes og styrkes i sin Vækst og bringes til fyldig Udfoldelse. Han maa her ikke længer se Mennesket og Menneskenaturen sondret for sig, men se dem midt i den Verden, hvoraf de er et Led. Kunsten er jo at faa denne store Verden til paa rette Maade at drage ind i Mennesket eller at gøre den til et Bryst, hvoraf det suger sin Næring. Denne Næring maa da tilvejes det i sin rette Form og Vægt med sin rette Kraft og de rette Mellemrum. Det store Æmnes forskellige Dele maa udsondres fra hverandre. De maa drages ud af deres naturlige, levende Sammenhæng for at ordnes og samles efter deres væsentlige Ligheder. Hver enkelt Gruppe Kundskaber kommer til at danne en Kreds med sine særlige Evner til Paavirkning. Opdragelsen udskiller af sig Undervisningen. Undervisningen som Samfundsopgave skaber Skoler. Skolen deler Kundskaben efter Lærefag. Fagene kræver forskellig Undervisningsform, Metode. Den, der uforberedt gaar til denne Opgave, har kun en dunkel Fornemmelse af de Krav, Æmnets og Barnets Natur stiller til ham. Den, der selvbevidst, tilbørlig forberedt, griber Opdragelsens Tøjler, bliver paa dette Punkt tillige Opdragelsestænker, gør sig Rede for den Fremgangsmaade,

der gør selv det stridigste Æmne føjeligt og eftergivende.

Maleren er først færdig med sit Billed, naar han helt og fuldt har fundet sin personlige Trang udtrykt deri. Ogsaa for Opdrageren kan det falde vanskeligt at afgøre, naar hans Virksomhed er endt. Bortset fra den Ulyst, enhver har til at slippe en Syssel, der gennem Tidens Hævd ligesom er vokset sammen med hans Væsen, hvad er da i og for sig Opdragelsens Formaal og naar er i Overensstemmelse dermed dens Arbejde fuldendt? I hvad Forhold staar Opdragelsens Formaal til selve Livets? Falder de sammen, eller afløser det sidste det første? Fører Opdragelsen blot til Livets Dør og giver Kræfter til at aabne den? Eller skal den føre Myndlingen indenfor og vogte ham paa hans Vej der? Her er Stof til mange Tanker. Har de sondret sig og klaret sig og samlet sig om deres Midtpunkt, har de dannet den Del af Pædagogikken, man kunde kalde den etiske, fordi den lærer Opdrageren at stræbe mod det rette Maal i den rette Aand.

Men ikke enhver Opdrager er den baade af Naturen og ved Studium fuldt udrustede. Arbejdet i Opdragelsens Tjeneste kan derfor komme til at dele sig efter, som den ene eller den anden Side er stærkest udviklet. Den ene Arbejder kommer da væsentlig til at virke gennem Tænkning. Ved Siden af den, der har sin Personligheds Magt til at virke paa andre og Udvikling nok til at styre denne sin Magt, staar saa den, der trods aandeligt Skarpsyn for Menneskenaturen og Tankeklarhed ved Ordningen af sit Stof savner det instinktledede Herredømme over sin Optræden, der gør, at han som Opdrager ikke alene vilde kunne byde,

men ogsaa vilde blive adlydt. Rousseau var en Opdragelsestænker af den Beskaffenhed. — —

*

Pædagogikken udgør et Tankehele. Men dette har ikke paa én Gang staaet fiks og færdigt. Den har end ikke den Dag i Dag naaet sin Fuldendelse. Det bliver da en betydningsfuld og lærerig Opgave at paavise den Udvikling, en saadan Tankekreds har haft i Tidernes Løb. De forskellige Opfattelser har haft forskellig historisk Oprindelse og er bleven udprægede i Begivenheder og Personligheder, det gælder om at gennemskue. Pædagogikkens Historie kan stilles ved Siden af enhver anden Gren af Menneskekulturens Historie. Kunsthistorikeren har i de eksisterende Kunstværker ligefremme Minder om de Tidsaldre, hvis kunstneriske Liv han vil skildre og forklare. Den pædagogiske Historiker har noget tilsvarende i de Skrifter, hvori de skiftende Tiders Forfattere har nedlagt deres Tanker om Opdragelsen. Som et af Livets mest iøjnefaldende Krav har denne lagt Beslag paa manges Tanker. Og det saa meget mere, som enhver, der i Stilhed eller højlydt harmedes over sin Samtids Skævheder og Fordomme, maatte i den yngre Slægts Opdragelse se Redningsplanken for Slægten. Opdragelsesforfatterne staar da snart som Forkyndere af deres Tidsaldres herskende Tanker, snart som Anklagere og Dommere. Opdragelsen vil da ikke kunne behandles historisk afskaaret fra det Liv, hvori den har sine Rødder. Studiet af Pædagogikkens Historie fører til et almindelig kulturhistorisk Studium. Ellers vilde de forskellige Tiders Tanker om Opdragelsen staa som uforklarlige Gaader.

Udtrykket Pædagogikkens Historie er tvetydigt. Den har en dobbelt Genstand. Ordret betegner det jo

den Historie, Læren om Opdragelsen har gennemgaaet paa Vejen fra spredte Tankespirer til myndig og moden Forstaaelse, et Tidspunkt, som maaske endnu ikke er kommet. Men Læren om Opdragelsen har baade til Grundvold og til Formaal selve den Opdragelse, den skal gøre Rede for og styre. Opdragelsens Historie bliver derfor et nødvendigt Led i Pædagogikkens Historie. Man kunde maaske med større Ret kalde det hele for Opdragelsens Historie; Opdragelsens Teori er jo organisk udsprungen af den praktiske Opdragelse, er saa at sige denne, set fra dens selvbevidste, selvforstaaende Side. Er der Tale om at trænge ind i de skiftende Opdragelsesinstitutioner, foreligger imidlertid ikke, som ved Malerierne eller Bøgerne, Ämnet til umiddelbar Beskuen og Undersøgelse. Her maa gaas ad al historisk Gransknings langsomme Vej. Gennem de tarvelige Spor af forsvunden Virksomhed, gennem endnu levende Tradition og gennem Samtidsskildringer, med Kritikkens skarpe Glar for Øjet, maa det forsvundne lidt efter lidt manes op af Graven og iføres Kød og Blod for at leve sit Liv paa ny, i den historiske Erindring. Og enhver Tidsalder maa forstaas ud fra sit eget Midtpunkt, saaledes at man ser det berettigede og nødvendige i dens Livsformer, deres naturlige Udspring og det Bidrag, de giver til den fulde Erkendelse af den historiske Sandhed; paa den anden Side selv er løftet ud over Tiden, man skildrer, og ser dens Tanker i deres Begrænsning, Sammenhængen mellem det, Tidsaldren ikke kan give, og det, den kan give, uden Lidenskab og Fordom lader enhver Tid tale sin egen Sag, selv forsvare og anklage sig. Denne Ligevægt i Sindet og Smidighed i Tanken er Betingelsen for al historisk Granskning.

Menneskeslægtens tidligste Spor maa da opsøges. Hvorledes er dengang Forholdet mellem myndige og umyndige blevet opfattet og udøvet? Hvilken Livsbetragtning og Samfundsordning har givet det Form? Hvilke Begivenheder har givet Stødet til Forandring deri eller skaffet nye Ideer virkeliggjorte? Hvilke Personer har været disses Bærere eller Bekæmpere? Kort sagt hele den Kreds af Livsinteresser maa omskrives, der giver Nøglen til Opdragelsen.

Saa maa Ideernes Rejse fra Sted til Sted paavises, Folkefærdenes gensidige Indflydelse paa hinanden, Tankernes Berigelse derigennem, Traaden, der binder Tiderne sammen, den langsomme Vækst, ved hvilken det opbrugte Stof udskydes og erstattes af nyt, kort sagt hele det organiske Liv, der gør Menneskene til én Slægt.

Naar hele dette Omraade er gennempløjet, Opdragelsen og Opdragelsestankerne gennemskuede med Livet til Baggrund, har den pædagogiske Historiker endt sit Værk og lægger sin Pen.

* * *

Franckes Vajsenhus i Halle. Om Sommeren skal Vajsenhusbørnene staa op Kl. 5, om Vinteren Kl. 6. Kl. 9 om Aftenen er det Sengetid. Saa snart de er staaede op og har klædt sig paa, holder en kristelig sindet Student Bøn med dem. Først Morgenbøn, saa Fadervor, Trosbekendelsen, en Bøn af Arnds „Paradishave", „Ære være Gud vor Fader", fremsiges paa Omgang af et af de større Børn langsomt, med høj Stemme og tydelig Udtale, Hænderne foldede og strakte i Vejret, Udtrykket kristeligt og beskedent, medens de øvrige staar hver paa sin Plads, ogsaa med foldede Hæn-

der, stadig paamindede af Læreren om Opmærksomhed og Andagt. I særlige Tilfælde, paa Bods- og Bededage skal Læreren selv forrette Bønnen staaende eller knælende, hele Tiden med Øjnene fæstede paa Børnene, for at de ikke skal forfalde til nogen Kaadhed. Undertiden skal Læreren blot sige det Barn, der træder frem for at bede, Indholdet af Bønnen, men lade ham gengive det med sine egne Ord. Særlig skal han formane Børnene til at bede for deres Velgørere. Om Aftenen fra Kl. 8 til 9 skal den samme Student paa ny forrette Bøn med dem og før Bønnen jævnlig anstille en Samvittighedsprøvelse (*examen conscientiæ*) med dem om, hvorledes de har tilbragt Dagen, hvorledes de har opført sig mod Gud og mod deres foresatte. Saa skal Børnene lægge sig til at sove. I hver Sovestue for Drenge er der en Studiosus, i Pigernes Stue Plejemoderen, for at der ikke ved Paa- og Afklædningen skal finde nogen Uorden Sted.

Efter Morgenbønnen skal først Drengene, saa Pigerne vaske sig under henholdsvis en Lærers og Plejemoderens Opsyn. Derefter spiser de Frokost, og hvis der er noget tilbage af Timen, faar de et Bibelsprog at lære. Fra 7—9 om Sommeren og fra 8—10 om Vinteren falder de regelmæssige Skoletimer. De indledes med en kort Bøn og Formaning. Den første halve Time anvendes til Læsning med de mindre, som inddelte i 3 Klasser lærer at kende Bogstaverne, at stave og at læse. Først tager Læreren dem for sig, der kan stave, og giver dem en Lektie for, paa hvilken de i Stilhed skal forberede sig, til han er færdig med de øvrige. Saa tager han de allermindste op til Tavlen, hvorpaa Bogstaverne staar, skrevne stort og tydeligt, peger med Stokken paa dem og lader Børnene sige

dem efter, medens de ufravendt ser op paa Tavlen. Bagefter skal de finde Bogstaverne i ABC-Bogen. Saa tager Læreren anden Klasse op til Tavlen og staver med dem, medens de mindste sidder stille og lærer Bogstaver i deres ABC-Bog. Børnene skal stadig pege med Fingeren paa den Stavelse, der læses i Bogen, a-b ab, e-b eb osv. Medens anden Klasse nu stille repeterer i Bogen, møder tredje Klasse frem med det læste. Det er Katekismen, hvori Eleverne øves i Læsning, efter at de er færdige med ABC-Bogen, i hvilken dog allerede visse Dele af Katekismen er aftrykte. Naar Eleverne har lært det tyske ABC, skal de straks i Lag med det latinske.

Fra Læseklassen gaar Barnet saa over i den Klasse, der lærer Katekismus og Salme, og som repeterer det hjemmelærte, mens de smaa læser. De, som har lært Katekismen til Ende og skal lære Latin, læser paa samme Tid deres Lektie i Donat eller Vokabulariet. Efter den første halve Times Forløb kommer de større op i Katekismen. De fremsiger, hvad de har skullet lære hjemme, efter først at have faaet en jævn Forklaring af Lektiens Indhold. Derefter forklarer Læreren dem den ligefremme Betydning af hvert Ord i Katekismen, og lærer dem, hvorledes det læste skal blive et godt Trosgrundlag for dem og tjene dem til Prøvelse og Forbedring — alt noget, som skal gøres ikke gennem lange Taler, men gennem jævne Spørgsmaal og Svar i al Kærlighed, Blidhed og Venlighed. I anden Time gennemgaas først de Bibelsprog, som er knyttede til Bedetimerne om Aftenen, idet de først siges frem af Læreren Ord for Ord og gentages af Børnene beskedent og uden Skrigen; saa lader han dem enkeltvis sige dem frem. Saa spørger han, f. Eks. saaledes: Kri-

stus har givet sig hen for os. Sp.: Hvem har givet sig hen for os? Sv.: Kristus har givet sig hen for os. Sp.: For hvem har han givet sig hen? Sv.: For os har han givet sig hen. Sp.: Hvad har han gjort for os? Sv.: Han har givet sig hen for os. Sp.: Hvad har han givet hen for os? Sv.: Sig selv har han givet hen for os. — De Bibelsprog, de mindre Børn lærer, skal Læreren optegne i en særlig Bog, som skal kunne fremlægges til Vidnesbyrd om Børnenes og Lærerens Flid.

Medens de mindre lærer Bibelsprogene, skal de større enten repetere hvad de hjemme har lært i Davids Salmer eller Dagens Evangelium eller Epistel. Har de latinlæsende hjemme lært deres Salme eller Evangelium godt, kan de imidlertid stille læse paa deres Latin. I den sidste halve Times Tid skal de større fremsige, hvad de har læst hjemme og repeteret i den foregaaende halve Time, Mandag, Tirsdag, og Onsdag Davids Salmer, af hvilke de letteste skal udvælges, Torsdag, Fredag og Lørdag Evangelierne og Epistlerne. Saa ender Undervisningen med Bøn, ligesom den er begyndt dermed.

Om Eftermiddagen ligger de to Undervisningstimer umiddelbart forud for den offentlige Bedetime, i Sommertiden Kl. 5, om Vinteren senere. Der begyndes igen med Bøn, læses et Kapitel af det ny Testamente, af og til ogsaa et Kapitel af det gamle Testamente. Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag undervises derpaa i Regning, Onsdag og Lørdag i Musik, mens samtidig de mindre Børn øves i at læse. I den anden Eftermiddagstime føres de smaa til Tavlen og øves efter Orden i at læse. De større faar imidlertid Bibelsprog for at læse, særlig saadanne, som kræves ved den offentlige Katekisation i Kirken. Bag efter siger de saa Bi-

belsprogene frem, Læreren søger ved Spørgsmaal og Svar jævnt at forklare dem. De Børn, som kan skrive, skal have en egen lille Bog, i hvilken de indfører de Bibelsprog, de skal lære, og Dagen, de har dem for.

De Drenge, som skal lære Apotekeriet, faar i særlige Timer Apotekertaksten og nogle Herbarier gennemgaaet; om Sommeren botaniserer de med en studiosus medicinæ. De, som skal anbringes ved andre Kunster og Haandværk, som Bogtrykkere, Boghandlere o. l., lærer at læse Latin, Græsk og Hebraisk, ogsaa at deklinere og konjugere paa Latin.

Udenfor Skoletimerne lærer Børnene at strikke af en Strikkemester, og en Studiosus giver dem ligesom i Leg Begyndelsesgrundene i Astronomi, Geografi, Fysik, Historie og Vejledning i hvad det er nødvendigt at vide af Politiordningen paa Stedet, naar man skal blive en forstandig og for Almenvellet nyttig Mand.

Undervisningen gaar da ud paa at lære Børnene at erkende Gud i Naturen og lade sig ved hans Værker opvække til hans Pris, at skelne det ene Land fra det andet og lære at rejse, at maale en Ager op eller dele den, at bruge Kalenderen osv.

Et Kvarters Tid før Maaltidet, baade Middag og Aften, skal nogle dertil henviste Drenge og Piger dække Bord og bære Maden frem. Derpaa skal alle Børnene stille sig i Rækker ved det ene Bord, alle vende Ansigtet mod det og synge et Par Vers af en eller anden bekendt Salme. Saa beder en de sædvanlige Bordbønner højt, de andre sagte. Derefter sætter hver sig paa sin Plads ved Bordet. Ved Maaltidet bliver der enten læst et Kapitel af Biblen eller Børnene eksamineres i Prædikenen, der er holdt samme Dag. Maaltidet afsluttes med Bøn og Salmesang.

I Fritimerne føres Børnene om Sommeren i godt Vejr ud i Haven eller paa Marken, medens samtidig et eller andet Stykke af 4. Bog af Arnds „Sande Kristendom" forklares dem eller nogle Historier af Wellers „Korsets Skole" eller af det gamle Testamente fortælles dem. Om Vinteren sker det samme i Stuen. Om Søndagen eller de Søgnedage, hvor der prædikes, føres Børnene i Kirke, naar det ikke er for koldt. Efter Middagsprædikenen læses Historien om de 10 Forfølgelser for dem, og de opmuntres til at efterligne de første kristne.

* * *

Heibergs „Elverhøj". Hos de egentlige Romantikere er det romantiske den højere Virkelighed, Verdensmagternes Aabenbaring gennem det vidunderlige. Dets Modsætning bliver den Blindhed og Snæverhjertethed, for hvilken hele denne Vidunderverden er et Intet. Den dømmende Myndighed ligger hos det romantiske. Spidsborgerlighedens Muldvarpe fejes til Side, idet Romantikkens Pust farer hen over Livet.

I „Elverhøj" er alt anderledes. De romantiske Forestillinger er her kun Fostre af poetisk Drømmeri, Udtryk for den poetiske Side af Menneskets Aandsliv. Hvor de træder frem med Krav paa Anerkendelse som virkelige Magter i udvortes Forstand, maa de til Modsætning faa den klare Forstand, der gennemskuer deres Væsen. Den er alsidig nok i sin Forstaaelse til at anerkende deres Berettigelse som skabte af en Trang i Menneskenaturen, men dømmer dem uberettigede til at herske over Virkeligheden. Hos Romantikerne er det gerne Samfundets nederste Lag, der ved deres Roden i Jorden danner Modsætningen til det romantiskes høje

Flugt, uhistoriske Dagligdagsskikkelser uden Evner og Sanser. I „Elverhøj“ er det romantiskes Modsætning legemliggjort i selve Samfundets øverste Styrer, Kongen, der staar som Nationens Helt i det historiske Rys klare Lys. Med sit Virkelighedspræg danner han Billedets Forgrund og trænger det romantiske som en Taage tilbage i Baggrunden. Heiberg har i selve sin Digtning set kulturhistorisk paa Æmnet. Det romantiske er ham et psykologisk og historisk Fænomen, der giver en Tidsalder dens Præg, ikke Livets højere egentlige Sandhed. Derfor maa Stykket ende med Virkelighedens Sejr over de romantiske Fantasier, med Opklaring af hvad der syntes at støtte Tanken om det overnaturlige — med „Kong Kristian“s pompøse og uromantiske Modsætning til Folkevisetonerne.

Da Virkeligheden slaar Drømmene ned som Overtro, skulde man tro, at de handlende Personer i høj Grad maatte bære Virkelighedens og Individualitetens Præg. Paa en enkelt Undtagelse nær er det ikke Tilfældet. Diktionen har helt igennem det abstraktes Mangel paa Farve, Bønder og Hofmænd finder samme Udtryksmaade for hvad der bevæger dem, og tænker i samme Former. Ogsaa dette tyder paa, at Forstanden i Produktionsøjeblikket har været stærkere end den digteriske Fantasi.

23. Januar 69.

* * *

En Parallel. Sokrates' Tidsalder har sit ejendommeligste Præg som Valplads for en Kamp mellem en ældre og en yngre Slægt, mellem Barndom og Ungdom hos et Folk. Pieteten er den styrende Magt i et Barndomsliv. Den rolige Tryghed i det givne holder

al utaalmodig, rastløs Higen ude. Hver Dag har sin Gerning. Der er ingen Usikkerhed eller Tvivl i Opfattelsen af det givne, ti som det er, skal det jo være. „Hvorfor" er et Ord, der endnu ikke findes i Sproget.

Saaledes havde jo netop Grækerne været paa den Tid, da Statens Lov var den eneste Hersker, dens Bud det ubetinget gældende. Saa vaagnede Refleksionen. Den enkelte begyndte at ville gøre sig Rede for den overleverede Livsopfattelses Gyldighed. Der maatte derved komme en Kløft mellem de to Slægtled. De kunde ikke længer forstaa hinanden. Den ældre Slægt forstod ikke den yngre, fordi den havde grundlagt sit Liv paa Pietet, d. v. s. ureflekteret Følelse. Den yngre Slægt forstod ikke den ældre, fordi den endnu kun handlede efter en uklar Naturtilskyndelse, uden at dens Livsopfattelse havde afklaret sig i dens Bevidsthed.

Det samme finder nu Sted her i Danmark for det jødiske Samfunds Vedkommende. Parallelen er fuldstændig. En ældre Slægt staar overfor en yngre, hver med sit Udgangspunkt og sit Maal. Den ældre Slægt har som med Modermælken eller af Luften indsuget den Livsanskuelse og ydre Form for Livet, der er nedarvet som Fædrenes Love og Skikke. De er ikke inddragne i nogen Drøftelse eller rokket af nogen Tvivl. Før kunde Verden forgaa, end Loven forandres. Der er Tryghed og fuld Hengivelse i denne Tillid, som er rodfæstet gennem Aarhundreder, styrket af Modgang.

I den yngre Slægt har Tanken rejst sit Hoved. Den spørger om Grunde og luger op, hvad der forekommer den grundløst. Den spørger om væsentligt og uvæsentligt og puster bort, hvad der vejes og findes for let. Men alle Trin gennemløber denne Stræben: fra en ubevidst Tilskyndelse, gennem Refleksion over det

enkelte, til en bestemt, klart gennemført Livsanskuelse. Den ældre Slægt bliver i denne Ungdoms Øjne snart en meningsløs Tyran, snart en stivsindet Vilkaarligheds Talsmand, snart Billedet paa et tilbagelagt Standpunkts undergravede Visdom. Forholdet mellem dem faar snart en mere personlig Karakter som Lidenskabens Angreb og Forsvar, snart Præg af Tankens Forstaaelse af Principforskellen.

Men en saadan Udvikling sker ikke paa én Gang. Medens der ét Sted er Fred og Tryghed, er et andet Sted alle Tropper i Ilden, og alle Mellemled mellem Hvile og Kamp tumler i broget Mangfoldighed mellem hverandre.

6. Febr. 69.

* * *

Nationalitetsprincippet i Fortid og i Nutid. Nationalitetsprincippet gaar ud paa at hævde det enkelte Folk Berettigelsen til en ejendommelig Kulturudvikling. Men om end baade Oldtidens og Nutidens Historie er gennemtrængt af dette Princip, saa er det paa yderst forskellig Maade. I Oldtiden udsondrede det enkelte Kulturfolk sig af Folkeslagenes Mængde og anerkendte kun sig selv og sin Ret: Jøderne var det udvalgte Folk, Grækerne betragtede alle andre Folk som Barbarer, romersk Borgerret gjorde først Romerrigets Indbyggere til rette Mennesker. I Nutiden ligger Anerkendelsen af det almenmenneskelige bag ved Nationalitetshævdelsen. Denne bliver en Frugt af Friheds-aandens Trang til at lade alle Evner og Retninger røre sig, blot der er Liv og Sandhed i dem. Den hele Bevægelse er egentlig et Sidestykke til Kampen for den

enkeltes Ret til at leve sit eget Liv, til Kampen for Trosfrihed og aandelig Frihed i det hele.

I Oldtiden ansaas det menneskelige for udtømt og formet i et enkelt bestemt Folkeslags Skikkelse. Den øvrige Verden kom ikke i Betragtning. Derfor blev Livsopfattelsen hurtig noget færdigt og afsluttet: den, der kun lever af sit eget Kød og Blod, har snart opbrugt sin Livskraft.

I Nutiden anerkender det enkelte Folkeslag, at det kun udtrykker Sandheden paa sin Vis: alle Menneskeaandens Strømninger maa krydse hinanden og blandes for at frembringe hele den menneskelige Sandhed.

For Oldtidens Betragtning var det nationale et Privilegium med særlige Forrettigheder, for Nutiden er det en Ejendommelighed lige overfor andre ligeberettigede Ejendommeligheder, ligeberettigede, fordi noget fælles, det fællesmenneskelige, ligger paa Bunden af dem alle.

I Oldtiden var der for hver Nation kun ét Sprog, Modersmaalet. Hvad det ikke rummede, var dødt og magtesløst. I Nutiden er en Mangfoldighed af Sprog bleven nødvendig, det enkelte kan ikke længer rumme alt.

Paa alle Samfundsomraader træder den samme Grundmodsætning frem: Stændernes Forhold til hverandre kan lede til ganske de samme Betragtninger som Folkeslagenes. Ensidigheden var i Oldtiden det anerkendte og er i Nutiden kun det uundgaaelige. Af Oldtidens Tankegang fulgte Slaveriet, af Nutidens følger dets Afskaffelse. I Negerslaveriet er der endnu noget tilbage af Oldtidens Blik paa Nationalitetsforskellen. Derfor

maa det i Nutiden vige for den ligelig anerkendende og ligelig tildelte Frihed.

20. Febr. 69.

* * *

R. Geier: Alexander und Aristoteles. Den pædagogiske Betydning af en Bog som denne maatte ligge i Skildringen af det personlige Forhold mellem Aristoteles og Aleksander som Lærer og Discipel og af den Form, hvori Lærerens Meddelelse og Paavirkning fandt Sted. Men hverken det personlige Forhold mellem dem eller Stoffets Tilrettelæggelse efter Disciplens Tarv kommer paa Tale, fordi de historiske Kilder intet har opbevaret derom. Den pædagogiske Interesse knytter sig væsentlig til Vejen, der gaas; Fremstillingen her dvæler væsentlig ved det Maal, der formentlig er naaet.

To Strømninger bevæger sig gennem Bogen: For Aristoteles' Vedkommende et kortfattet Uddrag af hans pædagogiske og almenvidenskabelige Anskuelser, d. v. s. hans pædagogiske Teori, hans Udtryk for Pædagogikken som Videnskab, medens man ikke engang skimter den anden Side, som dog netop her maatte blive af væsentlig Betydning, hans Gennemførelse af Pædagogikken som Kunst. For Aleksanders Vedkommende en Mængde historiske Anekdoter fra senere Forfattere af større eller mindre Paalidelighed. Ved at sammensmelte Aristoteles' Teori med Kendsgerningerne om Aleksander søger nu Forf. at udvinde et tredje, som skulde være Aristoteles' Indflydelse paa Aleksander. Saadanne Slutninger maa naturligvis altid være Gisninger. Bogen vrimler paa de Punkter, der skulde danne dens Kærne, af Udtryk som rimeligvis, sandsynligvis, uden Tvv,

vistnok osv. Samtidig drages der nye Slutninger i flere Led af det saaledes lagte Grundlag. Aleksander og Hefæstion bekransede Akilles' og Patrokles' Grave: altsaa maa de selv have været mangeaarige Ungdomsvenner. Hefæstion findes ikke blandt de Venner af Aleksander, som Kong Filip af politiske Grunde havde landsforvist: altsaa har han allerede i sine tidligste Aar følt sig knyttet til Aleksander personlig, ikke til hans Stilling. Aristoteles lovpriser Venskabet: altsaa har han særlig beskærmet Forholdet mellem Aleksander og Hefæstion. Af pædagogiske Grunde maa man antage, at Aristoteles har ladet Hefæstion og andre Ynglinge dele Aleksanders Undervisning osv.

Bogens Standpunkt som Dommer over de to Oldtidsmennesker er det kristelige. Det Maal, de naaede til, er et Vidnesbyrd om Hedenskabets Afmagt i Sammenligning med Kristendommen, dog saaledes, at deres Ubekendtskab med Kristendommen bliver en Undskyldning for dem i moralsk og religiøs Henseende.

27. Febr. 69.

* * *

Schulze: Die Erziehungstheori des Aristoteles, en Sammenstykning af de højst ufuldstændig bevarede Steder, hvor Aristoteles berører pædagogiske Æmner, slutter med en Udtalelse om Systemets Ufuldkommenhed og Forkastelighed fra et kristeligt Standpunkt.

Denne Bemærkning er for det første overflødig: i modsat Fald vilde Kristendommen jo have været til før Kristus.

Dernæst er den kun mekanisk knyttet til den forudgaaende Fremstilling. Ved en saadan almindelig Dom

naar man ikke til at afveje to Livsanskuelser mod hinanden. I den videnskabelige Rettergang maa der gaa en Procedure forud for Dommen. Aktor og Defensor maa have talt, inden Sagen indankes.

For det tredje har den videnskabelige Behandling og Opfattelse af et Æmne intet at gøre med en bestemt positiv Religion. At stille Aristoteles netop overfor Kristendommen er umotiveret. Forsaavidt er Bemærkningen uvedkommende. Den videnskabelige Betragtning skal udspringe af Æmnet, være selve Stoffet vejet med Tankebestemmelser. Praktiske Hensyn til det bestaaende har naturligvis deres Ret. Men videnskabelig talt veje de ikke saa meget som en Fjer.

1. Marts 69.

* * *

For Aristoteles, som for Grækerne i det hele, har Menneskelivet naaet sit højeste Trin i Staten. Dens Maal er Lyksalighed og Statens Lyksalighed er af højere Art end Individets. Lyksalighed er Aandens frie Udvikling i Overensstemmelse med Dyden, d. v. s. den højeste Dyd, Erkendelsens Fuldkommenhed, der er den guddommelige Side af Mennesket. I Forholdet til Mennesker lægges der ogsaa Beslag paa den etiske Dyd, Handlingens Dyd, d. v. s. Attraaens Underordnelse under Fornuften. Statens Lyksalighed naas ved Borgernes, d. v. s. Individernes Dyd, dannet efter Statens Forfatning. Evnen til Dyd afhænger af Menneskets Stilling i Samfundet. Den fuldkomne Dyd naar kun den frie Statsborger. Kvindens Anlæg er svagere; derfor hersker hun ikke. Haandværkeren behøver en ringere Grad af Dyd. Slaven kan ingen selvstændig Dyd have. Hvor Staten ikke sørger for Opdragelsen, maa Faderen gøre

det og repræsentere Statens Lov og Skik og Brug. Bedst er det, naar Staten træffer Anordninger, Borgerne kan rette sig efter. Hver enkelt maa føle sig som en Del af Staten. Opdragelsen maa derfor give alle et fælles Præg, dog ikke som i Sparta et ensidig krigersk. Hvilen maa staa ved Siden af Arbejdet. Det skønne og det gode maa fremmes ved Siden af det nyttige.

Efter Evnernes Rang skal de dyrkes, Forstanden derfor i første Række. Men for at den ikke skal blive et Vaaben for den onde Vilje, maa den sædelige Dyd derefter paaagtes. Og saa Legemet som udvortes Hjælpemiddel. Legeme, Attraa, Forstand — det bør være den kronologiske Orden i Opdragelsen. Ægteskabet maa kontrolleres af Lovgiveren. For gammel og for ung eller for stor Forskel mellem Ægtefolkene er lige galt. Den frugtsommeliges Legeme trænger til Bevægelse, hendes Sjæl til Ro. Et vanført Barn bør straks udsættes. Næringen er af Vigtighed, Mælk lige saa gavnlig for et Barn som Vin skadelig. Bevægelse og Kulde skal man vænne det til jo før jo heller.

Ingen Undervisning før det 5te Aar, derimod — for Bevægelsens Skyld — Lege, en fri Mand værdige og beregnede paa Barnets senere Virksomhed. Skrigen og Graad er som en gymnastisk Øvelse. Stadigt Statstilsyn. Fra det 5te Aar skal Barnet overvære sine fremtidige Øvelser, fra det 7de Aar træde ind i de offentlige Opdragelsesanstalter. De gymnastiske Øvelser maa i Barndommen ikke overdrives for ikke at svække. Vanen er den sædelige Dyds Støtte; den maa gaa forud for Undervisningen. Glæde maa ikke lede til det onde, eller Smerte fra det gode. Fra det slette og lave maa Barnet holdes borte, f. Eks. fra Omgang med Slaver,

skamløse Taler, utugtige Malerier og Skuespil. Undseelse og Lydighed er det, Barnet først skal vænnes til. Musikken udtrykker Sjælstilstande og er derfor et vigtigt Opdragelsesmiddel. Men den maa vælges og vrages. Grafik har ikke saa stor sædelig Betydning.

Man kan handle dydigt uden at være dydig. Derfor maa Øvelsen og Vanen i Dyd følges af Undervisningen og Forstandens Udvikling. Grammatikken har sin senere praktiske Nytte; men en fri Mand spørger ikke ene om det nyttige. Grammatikken er Grundlaget for den videre Dannelse. Matematikken knytter sig dertil. Spekulativ og praktisk Filosofi hører ligesom Politik, der forudsætter Erfaring, den modnere Alder til.

1. Marts 69.

* * *

Den jødiske Type. Lad os som et tilfældigt Udgangspunkt vælge Baggesens Skildring af Jødegaden i Frankfurt. Et af de mest iøjnefaldende Træk hos den skildrede Jøde er hans Virksomhed og Flid. Eller den dansende Jøde i „Maskeraden" — han er her og der og alle Vegne og ingensteds. Gaa hele Repertoiret igennem, overalt Aktivitet, Virksomhedsdrift. „Gaa til Myren og bliv flittig", de Ord er skrevne af en Jøde. Ro og Ligevægt, Harmoni i græsk Forstand er intet særligt jødisk Karaktertræk. Det afspejler sig i hele det ydre Væsen. Arme og Ben arbejder, naar Tanken eller Følelsen sættes i Bevægelse. Det er næsten en Umulighed for en Jøde at holde sine Fingre ubeskæftigede. Ved den ringeste Lejlighed vækkes hans Virksomhedsdrift. Han er straks handlende og indgribende, udkaster tusinde Planer, sætter Himmel og Jord i Bevægelse. Ved alle Lejligheder første Sprøjte. C'est le premier

pas qui coute, den Regel gælder ikke for ham. Han trøster sig dog heller ikke med, at vel begyndt er halv fuldendt. Hans Foretagender vedbliver at ligge ham i Hovedet og rulle om derinde. Derfor springer hans Tanke tit fra det øjeblikkelig foreliggende, én Tanke ad Gangen er ham ikke nok. Hans Tænkning har noget af Ideassociationens springende Væsen samtidig med, at den i sit Inderste er skarpt logisk. Virkeligheden er hans Tankes højeste Interesse. Den er derfor konkret i sin Form, en knusende Barnemorder overfor al Illusion. Endog hos sig selv gennemskuer han den; Selvironien og Blikket for det komiske er stærkt udviklede hos ham. Romantiker er han ikke, Romantikken brister for hans drøje Haandtag. Taagede Idealer, uvirkelige Fantasifostre forstaar han sig ikke paa. Poesien faar fortrinsvis en moralsk Interesse for ham. Noget Drama har den jødiske Kultur ikke udviklet. Enhver Fortælling ender gerne med dens Indholds moralske Anvendelighed.

Som et Handlingens Menneske er han særlig udrustet med Vilje. Hans Energi er udholdende, hans Temperament afgjort kolerisk. Han lader sig ikke skræmme af én Gang at være vist tilbage. Modstand og Hindringer knækker ham ikke, de vækker ham, ofte endog til Genstridighed. Nu vil han blot for at sætte sin Vilje igennem, blot for at vise de andre, at osv. Hans Ufortrødenhed er tit som et højere Væsens beskærmende Omhu, tit kun næsvis Indblanding eller Uforskammethed. De Følelser, han er greben af, bliver længe i ham og sætter ham i stærk Bevægelse. Han gaar ikke med let Haand eller let Fod hen over Livet. Hans Pligtfølelse er stærkt udviklet. Ligesaa Sammenholdsdriften overfor sine nærmeste. Han føler sig som

Led af en Slægt, føler sin Ære og sin Skam som dens. Med en egen oldtidsagtig Interesse og Iver kan han fordybe sig i Folks Slægtskabsforhold. At angribe hans nærmeste er at angribe ham selv. Enhver Strid faar hurtig et Personlighedens Præg. En objektiv rolig Drøftelse er ham ikke mulig. Han kan aldrig lade sin Personlighed forsvinde i Genstanden. Hans markerede Ansigtstræk er som et Billede paa det markerede i hans aandelige Fysiognomi.

Dette er spredte Træk af den jødiske Type. Efterhaanden som Jøderne smelte sammen med deres ikke-jødiske Landsmænd, udviskes de. Her til Lands er der i de mere dannede jødiske Kredse snart ikke meget tilbage af den udprægede jødiske Ejendommelighed.

6. Marts 69.

* * *

Nureddin og Munken Lorenzo. Begge træde de i Begyndelsen (henholdsvis i „Aladdin" og i „Romeo og Julie") op som Grublere og Granskere i Naturens hemmelige Liv. De har opdaget dens Love og er delvis Herre over dens Magt. Det er store Skikkelser, der vokser ved den Ensomhed og Stilhed, der omgiver deres Eneboerliv. Livet selv kender de ikke saa meget af egen Erfaring — levet meget har ingen af dem — som ved Fordybelse i Tankernes Verden.

Men efterhaanden som Stykkerne skrider frem, er det, som om de to Skikkelser formindskes. I Livets og Handlingens Rige er de ikke deres Opgave voksne. Nureddin er helt ude af Stand til at nyde. Han har saa længe udsat sin Indtræden i Virkeligheden, at Livet er uddød inden i ham, Nydelsesevnen udslukt. I Stedet for at give hans Liv en højere Glans har hans Gruble-

rier blot forspildt det for ham ved at sætte ham udenfor det.

Noget lignende er Tilfældet med Lorenzo. Ogsaa han stilles paa Prøve, skal praktisk vise, at hans Granskning har bragt ham den rette Visdom, den rette Leve- og Handleevne. Det falder ud til, at hans grublende Eneboerliv vel har givet ham Indsigt i Naturen og Tillid til sine Tankers Magt, men gjort ham fremmed for Handling og for Øjeblikket. Den Opgave, han der frivillig stiller sig, kan han ikke løse.

Hos dem begge er noget væsentligt gaaet tabt. Den ene Side af deres Natur er forbleven uudviklet. De er næsten som to Mennesker hver, saa haltende er deres aandelige Liv. Uanfægtet af deres Indgriben gaar Livet sin Gang. De Magter, de har rejst, kan de selv ikke besværge.

Forskellen paa deres Karakter er iøjnefaldende nok. Den bevirker deres forskellige Plads i de to Stykker. Nureddin staar som den ene af de to Magter, der kæmper om Herredømmet, Lorenzo staar i Midten, mæglende mellem de stridende Parter, alle Parters fortrolige. Nureddin gaar til Grunde i Kampen; Lorenzo staar ved Handlingens Slutning tilbage som den eneste, der har Nøglen til, hvad der er gaaet for sig.

12. Marts 69.

* * *

Pædagogikken kan sammenstilles med Medicinen. Som denne har den et dobbelt Ansigt. Til Lægevidenskab og Lægekunst svarer Opdragelsesvidenskab og Opdragelseskunst. Noget lignende kan maaske siges om al Videnskab og al Kunst. Forholdet mellem de to er forskelligt: Naar der i Malerkunsten kræves en viden-

skabelig Indsigt, saa er denne her mere det støttende eller forberedende og skal lidt efter lidt gaa over *in succum et sangvinem*. Naar Filologien kræver Kunst, saa træder denne dog i Baggrunden for Tankens kritiske Styrke, og dog — Kritikken, d. v. s. Forstaaelsen, og Genfrembringelsen gaa Haand i Haand, det videnskabelige Element munder ud i et kunstnerisk. Selv i den blot systematiserende Videnskab gør en kunstnerisk Tanke sig gældende: det afsluttede, begrænsede, formede i et System er jo et Kunstens Krav. I sin Fuldendelse vilde Videnskaben være forvandlet til Kunst.

Naar det hedder, at Poesien er mere sand end Historien, saa er det kun den ufuldendte, iturevne Historie, her tales om. Kunstneren er den skabende, Videnskabsmanden den prøvende. Men naar Prøven er gaaet for sig, maa jo det prøvede paa ny knyttes sammen til et Hele gennem en kunstnerisk Virksomhed.

Hvor det kunstneriske som mytedannende Fantasi behersker Videnskaben, er denne endnu ikke bleven til ren Videnskab. Det er f. Eks. Platon Eksempel paa. Men som formende Princip er det kunstneriske det, der afslutter Videnskaben.

Det er imidlertid i en anden Betydning, det om Pædagogikken hedder, at den baade er Videnskab og Kunst. Den har baade sin Teori og sin Praksis. Den er ikke blot Aandens videnskabelig-kunstneriske Syslen med sig selv, ikke blot Tankers Kamp med Tanker, men som Praksis en handlende Personligheds Kamp med Livet. Videnskaben staar paa Afstand fra Øjeblikket. Pædagogikkens Kunst er at holde Øjeblikket i Haand. Tid og Rum er for Videnskabsmanden abstrakte Begreber, for den praktiske Pædagog konkrete Virkeligheder. Videnskabsmanden maa over Sagen se

bort fra Personen. Pædagogen staar personligt overfor Personer. Hvad Personen, han opdrager, ikke kan rumme af Sagen, bortskærer han indtil videre. Sandheden er for ham ikke én, men mange, fordi det personlige Hensyn er den Magt, der leder ham. Han har ikke engang Ret til at beklage sig over, at den Sandhed, han har forkyndt, ikke er bleven forstaaet. En saadan Klage er en Dom over ham selv. Naar andre misforstaar ham, saa er det, fordi han selv ikke har forstaaet at løse sin Opgave som Pædagog.

Det pædagogiske som Kunst er et Element i mangfoldige Virksomheder, Folkeskribentens f. Eks.

13. Marts 69.

* * *

I en aandrig, levende og anskuelig Indledning gør Philarète Chasles i sin *Etudes sur l'antiquité* Rede for sit videnskabelige Standpunkt og sin deraf fremgaaede Opgave. De gennem Tidernes Forløb herskende Tanker forbindes ved et indre og ydre Slægtskab. Det samme Stof har været til fra den ældste Oldtid til den yngste Nutid, kun omformet af de vekslende Tiders vekslende Opfattelse. Digterens eller Forfatterens Originalitet er ikke grundlagt paa Kravet om fri Opfindelse af Stoffet, men paa Anerkendelsen af den Tilgift, den frembringende Aand har beriget det overleverede med ud fra sin Tidsalders Ideer eller sin personlige Ejendommelighed. Stoffets Krav til Digteren eller hans Forpligtelse overfor det som historisk eller etnografisk Æmne træder tilbage. Det forsvundne er forsvundet. Digteren er sin egen Tids Fortolker, Forkynderen af dens Ideer. Kun derved faar hans Værk Liv. Det er Racines Fortjeneste at have lagt de Tanker, Kristendommen har udviklet, ind i det antikke Æmne. Goethes

„Ifigenia" er med al sin Fuldendthed i etnografisk, teknisk, formel Henseende kold som en Marmorstøtte og livløs. Ingen Digter maa lade sig sluge af Fortiden. Det tilbagelagte kan ikke genfødes uforandret. Han skal bygge videre, han er væsentlig en Kulturbærer, en Idéforplanter. Kritikerens væsentlige Opgave over for ham bliver derfor ikke Behandlingen af Frasen, Stilen, men Eftersporingen og Paavisningen af de Traade, der løber gennem Værket hver fra sit Udgangspunkt, Udredningen af de forskellige Indflydelser, der tilsammen har dannet det, Udskillelsen af det egne og originale fra det laante og overleverede, Vurderingen af de Tanker og Former, hvori Tid og Personlighed har præget sig.

Den franske Kritik er særlig egnet til dette Hverv. En fransk Ejendommelighed er netop Evnen til at gaa ind paa den forskelligste Tankegang uden at fortabe sig deri. Derfor er Frankrig Ideernes Forplanter og for Europa det samme som Europa for hele Jordkloden. — Senere vises det dog, hvorledes f. Eks. det tyske Drama ikke har kunnet faa Indpas i Frankrig.

De enkelte Afhandlinger, i hvilke Programmet skal virkeliggøres, er ikke af en saadan Vægt, at de udtømmer Opgaven. Der er, forekommer det mig, et Skær af Dilettantisme over dem. Lyriske Tillægsord træder ikke sjelden i Steden for afgørende Karakteristik, den blotte Pegen paa Genstanden i Steden for Fortolkningen af den.

18. Marts 69.

* * *

Det religiøse og Opdragelsen. Det religiøses Kærne er en Livsanskuelse, i Kraft af hvilken man

indordner sig som Led i Verdenshelheden. I dogmatisk Henseende kan det religiøse derfor antage en Mangfoldighed af Skikkelser, fra en positiv Religions krasseste Personlighedsforestilling om det guddommelige til en panteistisk Opfattelse af Guddommen som upersonlig Kraft.

Naar Tanken har opløst og underkendt en Form af det religiøse, kan den Del af Opdragelsen, der arbejder under Tankens Overherredømme, ikke længer rumme den. Naar den positive Religion baade i Tankens og i Troens Navn er erklæret for hver enkelts personlige Eje, tilegnet af den personlige Følelse, maa Skolen lukke sin Dør for den. Skolen opdrager ved Hjælp af det almengyldige. Dettes Løsen er: Du skal. Men overfor en personlig Følelse gælder det ikke længer. Den positive Religion indeslutter en bestemt Livsanskuelse. Undervisning i den positive Religion bliver derved en Missionsvirksomhed i Livsanskuelsens Tjeneste. Men Planteskole for en positiv-dogmatisk Livsanskuelse kan Skolen ikke være uden at fornægte sit Princip.

For det andet: Skolen har med Børn at gøre. For Børn er en færdig og afsluttet moralsk-religiøs Livsanskuelse en Anakronisme. Overblikket kommer efter Detaillerne, Livsanskuelsen som den aandelige Udviklings Blomst. Men Blomsten kommer jo først, naar Frugttiden nærmer sig. Dette er Tankens Resultater, og Skolens Mure har Tanker til Grundsten.

Men Familielivet er Opdragelsens andet Arnested. Og hvad er da her naturligere, end at en Fader overgiver det aandelige Udbytte, han har udvundet af Livet, den religiøse Opfattelse, hvori han har fundet Tryghed og Fred, som Arv til sine Børn, for at de kan bygge videre paa den Grund, han har lagt? Er det ikke Li-

vets Vilkaar, at de Forhold og Omgivelser, hvoriblandt et Menneske fødes, bestemmer den Kreds af Ideer, hvorfra dets Udvikling tager sit Udgangspunkt? Skal ikke den ene Slægt bygge paa den andens Skuldre, og er ikke Familien Bæreren af denne Tradition? Er det ikke Naturens Orden, at et Menneske er sine Ideers Udbreder og altsaa ogsaa delagtiggør sine nærmeste i dem?

Enhver Livsopfattelse, der kan udfylde og bære et Menneskeliv, har jo sin Ret. Kun det udlevede og aandsforladte maa give sig under andre og højere Magters Formynderskab. Men for den tænkende bliver den givne Religion efter denne Vurdering et Kulturanliggende og faar ikke nogen ubetinget Gyldighed. Det absolutte Standpunkt er forladt for et psykologisk-kulturhistorisk. Men dette er netop det samme som det pædagogiske. Paa samme Maade som man kun tilmaaler Barnet Føde i en Kvantitet og af en Kvalitet, som det kan fordøje, maa man anerkende enhver Form af det religiøse som sand, naar den er et sandt Udtryk for et vist Udviklingstrin. Den, der kan tilfredsstille den uudviklede voksne, vil ogsaa have sin Gyldighed for Barnet. For den Kreds af Læsere, hvis Idealer Ingemanns Romaner har grebet og fremstillet, har disse Bøger bestandig deres Sandhed og Værd, selv om andre har forladt dem. Men derfor kan det religiøse heller ikke slaas fast én Gang for alle i en bestemt Skikkelse, som Tilfældet er, naar den optages i Skolens Program. Det maa være i en stadig Bølgegang. Kunde man kaste et Blik ud over et Samfunds religiøse Bevidsthedstrin, vilde man i Steden for en jævn, for alle tilgængelig Slette se et Bjerglandskab med høje, solbeskinnede Fjeldtoppe og dybe, mørke Kløfter og Dale uden banede Veje til Forbindelsesled.

Hvor skulde nu den Form af Livet findes, som skulde kunne omfatte og fyldestgøre alle de stridende Interesser? Naar en Præst med sin humane Velgørenhedsvirksomhed forbinder en Apostelgerning med religiøs Vejledning, saa er det forsaavidt berettiget, som hans religiøse Optræden mætter en aandelig Trang og giver en naturlig Drift dens Form, uberettiget derimod, forsaavidt han gaar ud paa at vinde Sjæle for den Sandhed, han forkynder, og gør Velgørenhedsværket afhængigt deraf. Men naar en Præsts Stilling er usikker og vaklende, saa han som Lærer paa en Gang repræsenterer den givne umiddelbare Tro og den gennemtænkte Livsanskuelse, saa er Husfaderens Tryghed mere befæstet, fordi han staar paa Livets egen Grund med Frihed til et Valg. Kun den Magt, der aandeligt kan beherske ham, er bindende for ham, og hans opdragende Indflydelse beror paa den naturlige Nødvendighed, med hvilken han bliver sin Overbevisnings Tolk gennem det daglige Livs Ord og Handlinger. Som den, der fødes i et muhamedansk Land, bliver opdraget paa muhamedansk og nu maaske netop naar sine Evners Højdepunkt ved at vikle sig ud af den muhamedanske Læres Omfavnelse, saaledes bliver den, der bliver til i en kristelig bevæget Kreds, kristelig paavirket og kan ad den Vej naa sin Udviklings Maal. Men udvortes at opstille en Norm, gældende for alle, kan lige saa lidt lade sig gøre som at forlange, at i et givet Øjeblik alle skal kunne henrives af den medicæiske Venus.

28. Marts 69.

* * *

Opdragelsens Genstand. Den bedste Opdrager er Livet selv. Lykkelig derfor den, der fødes i en

Tidsalder rig paa Paavirkninger og alsidigt virkende Kræfter. En Tidsalder som f. Eks. den græske Oldtid, hvor et ligeligt Hensyn havde Sjæl og Legeme paa en Gang for Øje, Opdragelsen udsprang af Livets Tilbøjeligheder og gik i et med den senere Alders Sysler, Maalet var den frie Virken af Personlighedens Evner. I en saadan Tid behøver der ikke at reflekteres over Opdragelsen. Den er given af sig selv, saaledes og ikke anderledes.

Men det er kun en naiv Tid, der saa hurtig er færdig med Spørgsmaalet. For en reflekteret Tidsalders Betragtning forvirres alle Opgaver og undergraves af Tvivlen, og det varer længe, inden Tanken igen kan opbygge en forsvarlig og uindtagelig Borg. Saa tales der da for og imod, halve Sandheder krydser hinanden og kæmper tit paa Liv og Død i Steden for at slutte Fostbroderskab og blive en hel Sandhed. Lidenskaberne vækkes og skærper eller tilslører Tankerne. De nye Tanker bearbejder Hjernerne, og Hjernerne bearbejder de nye Tanker, til de bliver gamle, anerkendte Tanker. Omsider er Bygningen undermuret, staar ikke længer faldefærdig, som dengang Tanken endnu ikke havde lagt Grunden til den.

Først og fremmest maa man da have afgjort: Hvad er Opdragelsens Genstand? Det sunde eller det syge? Er den at betragte som en Eksercerplads eller som et Hospital? I Grækenland var den hovedsagelig det første. Spartanerne dræbte jo endog de vanføre, nyfødte Børn. I Athen dømtes engang en Dreng til Døde, som havde stukket Øjnene ud paa en Vagtel, fordi saa tidlig en Forbrydelse varslede ilde for hans Fremtid. Nu har Opdragelsen faaet en anden Stilling. Den er baade som Jordemoderen, der forløser de bundne Kræfter ved

den naturlige Fødsel, og som Lægen, der træder til i de vanskeligere, abnorme Tilfælde. Hos Rousseau er den første Side af Opdragelsen kommen til Orde. Opdragelsen er kun den Magt, der rydder Hindringerne for den frie Udvikling af Vejen, først og fremmest det bestaaende Samfund. Men allerede deri viser det sig, at hans Teori er en Fantasi, der paa en Maade blot stiller Opgaven, men kun som i Spøg, som et Digtertidsfordriv, søger at løse den. Kun skjult er den anden Side af Opdragelsen tilstede som en Fordring til det bestaaende, der jo i Virkeligheden ikke kan fjernes ved et Magtsprog. Desuden er hans Teori jo grundlagt paa Tanken om Menneskenaturens Ufejlbarlighed og afhænger altsaa af denne Tankes Skæbne. En Forfatter som Søren Kierkegaard vilde, pædagogisk fortolket, komme til at lægge Vægten paa den anden Side af Opdragelsen, fordi hans psykologiske Udgangspunkt er det modsatte. Men ogsaa denne Opfattelse indeholder sit eget Korrektiv og det netop i samme Form som Rousseaus. Isoleringen af det enkelte Væsen og Bortryddelsen af alle et Samfunds Kulturvækster, Videnskab, Poesi, Kunst, viser, at noget væsentligt er sprunget over. Og idet det fornægtede gør sin Ret gældende, faar Opdragelsen igen den dobbeltsidige Opgave: at opelske Livet og hindre dets Vanslægten.

30. Marts 69.

* * *

Det nationale. Der tales meget om det nationale. Dets Betydning lægges alle paa Sinde. Det nationale er for et Folk, hvad det individuelle er for en Person. Naar nu en saadan stadig talte om sine individuelle Ejendommeligheder, vilde man vel sige til ham:

„I Guds Navn, min Ven, handl du, som din Natur byder dig det, saa meget mere som du jo ikke kan andet; men hvorfor taler du saa meget derom? Det for dig ejendommelige gennemtrænger jo dit Væsen, saaledes at enhver nok vil se det. Men hvorfor taler du just om det? Tal om hvad du vil, vi skal nok mærke den Natur, der bærer dine Ord. Hvorfor stadig staa for Spejlet forgabet i det, der, medens det er din Styrke, jo tillige er din Svaghed og Begrænsning?"

Paa samme Maade forholder det sig med det nationale. Det er det Naturgrundlag, hvoraf vore Handlinger udspringer. Det er allesteds nærværende i os som den formende Kraft i en Plante. Men ligesom det religiøse taber det sin Kraft, naar det udskilles af Livet og gøres til Genstand for en særlig Gudsdyrkelse. Den sande Hyldest af Nationaliteten finder derfor Sted, naar man uden Hensyn til det politiske, hvor det nationale træder frem som sin egen Lovtaler, udvikler sine Evner, sikker paa, at det nationales Magt nok skal gøre sig gældende i selve denne Udvikling. At opstille det nationale som en Fordring er paa en Maade en Modsigelse, som naar Fordringen blev efterfulgt, uden at de naturlige Betingelser var tilstede, kun vilde kunne frembringe en Karikatur, paa samme Maade som et Menneske vilde blive en Karikatur, naar man sagde til ham: „Du har nu ingen særlig udpræget Natur, men ethvert Menneske bør have individuelle Ejendommeligheder. Gør derfor dit bedste," — og han adlød.

Derfor er det nationale en Lykke, noget medfødt, genialt, der som enhver kraftig Ensidighed straks bringer Mennesket paa det rene med enhver Sag. Men Ensidigheden, som er Betingelsen for al menneskelig Virken, er jo, absolut taget, en Indskrænkning, en Nød-

vendighed, der dog netop som Nødvendighed maa gøres til en Dyd. Det er jo kun Blindhed, der i absolut Forstand vil tage det nationale som et Fortrin og sige, at i og for sig er det et Fortrin at være dansk fremfor fransk eller tysk eller omvendt. Naturen har gjort Henrik til Kunstner, og nu er det en Dyd, at han udvikler sine Anlæg. Men ingenlunde er han derfor højere paa Straa end den, der føres til at være Videnskabsmand. Og dog halter ogsaa dette Billede, fordi Kunstnervirksomheden er en bestemt afgrænset Virksomhed, men det nationale en Grundstrømning, der strækker sig hen under alle Livets Omraader, lige godt aabenbarer sig paa alle Punkter.

30. Marts 69.

* * *

Liberalitet er den Tillid til andre, at der bag deres Handlen og Tænken ligger en berettigende Motivering. I Liberaliteten anerkendes Personligheden. Derfor kan den kun udvises af og mod Personligheder. Ingen kalder Galelægen liberal, fordi han gaar ind paa sin Patients fikse Ideer. Ingen kaldes liberal, fordi han giver efter for et Barns Uforstand og Nykker. En Pave kan ikke være liberal, fordi han er en Autoritet og derfor ikke kan anerkende nogen Personlighed i Modsætning til sin egen. En konstitutionel Konge kan ikke være liberal, fordi Ansvaret er ham berøvet og dermed Personlighedens Handlemyndighed. Den syge, som vaander sig i Lidelser, tilgiver man hans Mangel paa Liberalitet, fordi Smerten gør hans Personlighed ufri. Naar en Sjover haaner sin Medsjover, saa bebrejder man ham det ikke saa meget, som man fordømmer

den Tænker, der forkætrer sin Modstander, fordi den større Dannelse skulde have udviklet Personlighedens frie Holdning.

Liberalitet er altsaa den gensidige Anerkendelse mellem ligeberettigede i Aandens Verden. Galelægen, Opdrageren, Paven staar i et Ikke-Gensidigheds-Forhold til deres undergivne, som udelukker Liberaliteten. Den evige Tilbøjelighed til at give andre gode Raad er et Tegn paa Illiberalitet, fordi den underkender disse andres Evne til at tænke paa egen Haand. Liberaliteten er et moralsk Forhold til Medmennesker. Den løfter dem ved at anerkende dem. Den fremmer Selvstændigheden, fordi den forudsætter den.

Overfor en Sag er Liberaliteten en Anerkendelse af, at den ubetingede Sandhed ikke kan gribes. Men selv hvor en Sandhed ikke har den hele Ret, har den sin Ret. Naar dens Kendetegn er, at det er den, der hersker, saa er jo alt berettiget, saa længe det kan gøre en Indflydelse gældende som Livsmagt. Den lavere Form af Sandheden svarer til det lavere Trin af Menneskelivet, den højere til det højere. Liberaliteten anerkender Berettigelsen, hvor betinget den saa er. Den fordrer ikke mere af en Stud end et Brøl. Liberaliteten er den alsidige Overlegenhed, ikke den ensidige Fortabthed, som den ofte bliver paa den politiske Jordbund.

Doktrinær og liberal er Modsætninger. Doktrinen er det færdige, reelt og formelt afsluttede. Liberaliteten ser paa Udviklingen og dens Trin. Den liberale staar Handlingen fjernere, fordi Handling er Ensidighed. Den liberale har maaske svagere Energi, fordi Liberalitet ikke koncentrerer om ét, men spreder til

alle Sider. Han har ikke Lidenskabens Styrke, fordi Liberalitet er Herredømme over sig selv.

10. April 69.

* * *

Spidsborgerlighed. At leve er at assimilere og producere. Ingen af de to Ting kan undvære den anden. Uden Assimilering ingen Producering, uden Producering ingen Assimilering. Baade Assimilering og Producering er Stofomsætning; af intet bliver intet. Sluttes der af med nogen af dem, holder Livet paa det Punkt op. Spidsborgerlighed er en Form af Afslutning, en, snarest ufrivillig, Forglemmelse af hvad der er Livets Væsen.

Naar et Menneske er blevet færdigt og ikke kan komme videre, saa er han bleven Spidsborger. Selve det at være til er det første Trin dertil. I den ældre græske Filosofi var selve Tilblivelsen en Brøde, som der maatte bødes for med Undergang. Det er den samme Tanke. Men der hører et vigtigt Moment til endnu. Ellers var jo ethvert Menneske, som naaede at blive fuldt udviklet, eo ipso Spidsborger.

Ligesom den Kvinde ikke helt er udelukket fra Kampen, der fra den belejrede Borg kan se Krigsmændene tumle sig paa Sletten udenfor og føler Øjeblikkets Vigtighed, selv om hun ikke har Evnen til at deltage i selve Kampen, saaledes er den ikke Spidsborger, der i Erkendelse af sine Evners Begrænsning har et aabent Øje for, at der er meget, han maa give Afkald paa, at det, han har naaet, ikke er den færdige Sandhed, men kun en af dens Mellemstationer. Men saa snart han glemmer dette og tror sig ved Rejsens Ende, indrulleres han som et Nummer ved Spidsborgerkompagniet.

Jeronimus er ikke Spidsborger, fordi han tror, at Jorden er flak — saa var det jo den fejle Kundskab, der gjorde ham dertil —, men fordi han ikke vil lade sig belære. Han er fiks og færdig, alt er fast og afgjort.

Det spidsborgerlige træder paa intet Omraade frem i større Dimensioner end ved det religiøse. Her opfattes alt som færdigt for Tid og Evighed. At stille sig paa et højt Punkt og se ud over den religiøse Tilstands Bølgegang er en Umulighed for de fleste. De er som den rejsende, der sidder stille i Kahytten og derfor ikke mærker, at Skibet gaar. Men den rejsende kan gaa op paa Dækket og erkende sin Vildfarelse. Spidsborgeren bliver i Kahyttens kvalme Luft og lukkede Rum og aner ikke, at der er et Hav om ham og en Himmel over ham. En Skolemand kom i Ekstase, fordi en ulykkelig Pædagog kom til at nævne det humane ved Siden af det kristelige, som om der gaves noget udenfor det kristelige. Al positiv Tro, som ikke er Frugten af fri Beslutning, er Spidsborgerlighed. Det positive er det afsluttede, det færdige; Tro maa som en menneskelig Funktion altid være i Strømning. Naar det hos Kierkegaard hedder, at det negative er det højeste, saa er det noget saadant, der menes. Den positive Religion er Spidsborgerlighed, fordi den én Gang for alle vil give det religiøse dets Indhold og dets Form og forkynder sig selv som Udviklingens Slutningspunkt, strengt taget ikke engang nogen Udviklings.

Romantikken maatte nødvendigvis rette sine Kærnetroppers Angreb mod Spidsborgerligheden. Spidsborgerlighed er fast Form, Romantik ubestemt Længsel. Den romantiske søger sin elskede og længes efter hende, Spidsborgeren gifter sig og sætter Bo.

Nutiden er mindre spidsborgerlig end Fortiden,

fordi Ideerne nu spreder sig i Ilmarsch til alle Sider og hindrer Livet fra at slutte sig af: det bestaaende faar ikke Tid til at blive Fetisch. Høflighedens og Ceremoniellets nedarvede Formler maa i en Frihedens Tidsalder nødvendigvis komme i Forfald, fordi Frihed er Bevægelse, Formlen Stivnethed. Ensidighed er en Naturnødvendighed for et Menneske, i Pagt med Livets Opgaver og Alvor. Spidsborgerligheden bliver i denne Sammenhæng Mangel paa Evne til at se sig selv i et komisk Lys. Betrygget Velvære mindsker Sandsen for det komiske, et aandelig anspændt Liv ægger den. Spidsborgeren, som ikke er Dialektiker, har Vilje og Karakter, fordi al hans Kraft er samlet indenfor en snæver Kreds. Han har endog Tilbøjelighed til Tyranni. Han vilde i al Gudfrygtighed kunne bringe Kættere paa Baalet, maaske endog for deres egen Saligheds Skyld. Han vil glæde sig og bedrøves, hvor man skal glædes og bedrøves. Og før han dør, vil han sørge for en saa vidt muligt pæn Begravelse.

15. April 69.

* * *

Plato som Pædagog. Platos Lære er ikke ren Filosofi, men en Sammensmeltning af Filosofi og Poesi, et Barn af Tankens Ægteskab med Fantasien. Hans Tanker er poetisk udformede til Billeder, hans Livsanskuelse bygger paa de faste urokkelige Ideer, Virkelighedens evige Forbilleder, Livets færdige, aldrig tilblevne eller udviklede Idealer. Han er ikke som Heraklit den, Sandheden flygter for, og hvem selve denne Flugt og Strømning er Sandheden. Ikke som Sokrates den uvidende, for hvem Sandheden er Usandhedens Selvopløsning. Sandheden er for ham til og tilgængelig.

Det undgaar hans Opmærksomhed, at det kun er gennem den poetiske Billeddannelse, ikke gennem Tankens Selvudfoldelse, han naar op til de evige Ideer.

Hans Værk „Staten", der stiler løs paa det virkelige Livs praktiske Forhold, har samme Grundlag og derved sit ejendommelige Præg. Menneskelivets Formaal staar for ham fuldt færdige og afgrænsede. Det er for ham ikke en indre Udviklings stadige Fremgang, men givne Formers faste Haandhævelse og Bevaring, ikke friske Tankers Selvvækst og gamle Tankers Hamskifte, men overleverede Tankers Selvgentagelse. Ideerne er de færdige og derfor uvirksomme Forbilleder.

I Platos Opfattelse og Fremstilling har den nationale græske Ejendommelighed skudt sin kunstnerisk mest fuldendte, filosofisk rigest udformede Blomst. Flugten for Paavirkning udefra, Herskermagtens ubegrænsede Herredømme over alle Livets Omraader er det Middel, der skal holde Blodet rent og Ideernes Magt vedlige. Sømagt og Handelsforbindelser skal være banlyste, de nye Stæder anlægges inde i Landet. Nationalitetsfølelsen er ikke vokset frem af den almenmenneskelige Ligeberettigelses Sæd. Omsluttet og aflukket som en Fæstning skal Hellenernes Stat modstaa Tidernes og Folkeslagenes ødelæggende Magt.

Men ogsaa indenfor Fæstningens Mure har Livet sin uforandrede Form. Bestemt Leddeling, fast Grænse for de enkelte Dele, udmaalt Omraade for det enkelte Menneske. Alle disse Dele i Forening sluttede sammen i harmonisk Enhed og Afrunding, hele Tilværelsen kunstnerisk fuldendt som den i sig selv afsluttede og hvilende Kosmos. Med kunstnerisk Sammensmeltning af Virkelighed og Symbolik bliver hvert lavere Trin af Tilværelsen Spejl af og Forvarsel om det

højere, hvert højere en rigere Virkeliggørelse, en indholdsfyldigere Gentagelse af det lavere. Den platoniske Stat er ordnet efter de menneskelige Sjæleevners Skema og Mellemleddet mellem det enkelte Menneske og Kosmos. Opadtil, nedadtil og til Siderne er Staten indhegnet af samme Grundopfattelse.

Men den højere Livsform optager tillige med ubetinget Almagt den lavere i sig. Her aabenbarer Oldtidens og Grækenlands ejendommelige Opfattelse af Staten sig. Staten er den eneherskende Overherre og Formynder, under hvis stærke og vise Varetægt hver enkelt maa underordne sig; han har kun noget Værd som Led af Samfundet. Statsborger er paa én Gang Menneskets Naturbenævnelse og Ærestitel. Viljen, Udtrykket og Redskabet for den personlige Selvstændighed, findes slet ikke som Grundbegreb i Platos Sjælelære. Erkendelsesevne og Mod og Attraa udtømmer den menneskelige Sjæls Væsen.

Det digterisk personificerende hos Plato kaster ogsaa sit Skær ind paa Psykologiens Omraade. De menneskelige Grundevner optræder som sondrede Væsner, hvert stavnsbundet til en fast Bolig i Menneskets Legeme og med forskellig Tænkemaade og forskelligt Formaal, billedlig fremstillede som højere og lavere Dyr. Opgaven for det hele samlede Menneske bliver de lavere Evners Resignation under den højestes Herredømme, for at det i Kraft af dette Herredømme kan gøre sig til Statens lydige Tjener.

Men som praktisk Tænker holder Plato sig ikke til disse almindelige Bestemmelser alene. Han udmaler i det enkelte et Billede af Opdragelsens Gang, styret af Tanken om den fuldkomne Stat.

Endog før Fødselen skal Lovgiverne have Traaden

i Barnets Udvikling i deres Haand. Ægteskabet som selvstændig, sædelig Livsform er derfor slet ikke til, hver særlig Ret, Ejendomsret, Ægteskabsret, ofres for Statens Fuldkommenhed. Lovgiverne bestemmer Kønsforbindelserne, naar og hvem. Under store Fester skal Parringen finde Sted, de bedstes med de bedste, indenfor visse Aldersgrænser, i en normal Tilstand. For unge, vilde Forældrene ikke selv være modnede til at give deres Børn den fornødne Kraft. For gamle, vilde de være for svækkede dertil. Drukkenskab vilde have ført Opløsning ind i deres Legeme, umættelig Attraa revet deres Sjæl ud af Ligevægt. Overvættes Glæde eller Sorg maa ikke afbryde Svangerskabets rolige Gang. Jævn Bevægelse bør skaffe Fostret den fornødne Bevægelse. . . .

14. Aug. 69.

* * *

Rabelais. Samfundsideer og Opdragelsesideer hænger altid sammen. Som Samfundstænker bliver Plato Opdragelsesforfatter. Samfundets Grundtanke bliver Opdragelsens. Samfundsideerne udspringer altid — positivt eller negativt — af den bestaaende Samfundsorden. Selv den originaleste Forfatter staar paa sin Tids Grund. Ellers gaves der ingen Historie. Enhver Tid lemper sig forskelligt i sine forskellige Samfundskredse. Ridder og Munk udtrykker kun gennem Modsætninger den samme Tid. En Forfatters nærmere Omgivelser giver derfor en af Nøglerne til Forstaaelsen af ham. Men hans særegne Aand maa efterspores gennem alle disse Lag. Og gennem hans Værks Form: Satirikeren udtrykker sig anderledes end Moralisten.

Man maa for at finde Rabelais' Ideer subtrahere

alt, hvad hans Bøgers Form og særegne Aand nødvendiggør. Alt det kæmpemæssig groteske maa afstrejfes, alle Forhold ses gennem Formindskelsesglas. Dog er Pantagruel mere menneskelig, mindre jætteagtig end Gargantua.

Rabelais opdroges gennem Klostertvang. Følgen deraf er en higende Frihedstrang. Friheden er Loven i hans Stat, „gør hvad du vil," dens Løsen. Den gode Natur skal styre den gennem Æren. Kun Væsner, skønne paa Sjæl og Legeme, vil han derfor have ind i sin Stat. Dens hele Indretning er en Protest mod Tvangen. Modsætningen til Klosterlivet, det er dens Motivering. Forbud vækker kun Lysten. Kræfterne fortæres i Kampen med Tvangen. Derfor bort med alle Lænker! Komme og gaa hvo der vil! Ingen Spægelse, lad Kræfterne røre sig! Livet er rigt, for at Rigdommen skal nydes. Sanserne er mange, for at de alle skal mættes. Kræfterne er til, for at de skal udvikles. Ingen Kirke! Religionen er Livets daglige Kost. Intet Overhoved! Enhver er sit eget Overhoved. Kun Mands Vilje er Mands Himmerig. Ingen Krig! Naar nogen vinder, maa andre altid tabe. En sund Sjæl i et sundt Legeme, det er Livets Lykke.

Rabelais lever i en Overgangstid. Nutiden løfter sig, baaren af Oldtiden, frem af Middelalderen. Tanken genfødes gennem de gamle Tænkere. Umaadelig Travlhed med at opspore og bearbejde Antikken. Grækenland gemmer Dannelsens Blomst. Græsk Sprog og græske Tanker — det er Vejen. Rabelais er lærd. Han vil ogsaa gøre sin Myndling lærd. Spild derfor ingen Tid! Alt ordnes, endogsaa smaaligt. Selv paa Lokummet maa Tiden ikke gaa tabt: dér forklarer Hovmesteren de vanskeligere Steder i Biblen. Paa Vejen derfra

beskues Himlen. Under Paaklædningen læses der højt. Bordretterne gøres til Genstand for Betragtninger og kommenteres med ældre og yngre Klassikere.

Men Mønstrene ligger ikke alene i Oldtiden. Øjnene maa være fuldt aabnede for hvad Samtiden byder. Dannelsen bliver encyclopædisk. Historien bliver til Historier. Naturstudierne gaar ud fra de mødende Tilfældigheder, paa Mark og Eng, ved Bordet. Overalt maa Øje og Tanke være rede. Hver Aften gentages Dagens Lærdom, hver Morgen genoptages den. Alting skal drives praktisk, Matematikken ved Hjælp af Kort og Tærninger. Musik øves baade som vokal og instrumental Musik. Med Aandsøvelserne veksler Legemsøvelser, Klatring, Svømning, Ridning, Vaabenbrug. Gennem Raaben øves Stemmen og styrkes Brystet. Rabelais var Læge. Efter Legene, med Bold f. Eks., skiftes Skjorte. Afføringen sættes til bestemt Tid. Efter Bordes stanges Tænderne. Riddertidens Ideal af Kraft og Smidighed præger Legemsøvelserne. Oldtiden giver dog sine Bidrag, Springvægte f. Eks.

Kendskab til Kunstværker og Haandværk, til det verdslige og det gejstlige Samfundsliv maa ikke forsømmes, alt skal kendes.

Saa staar Helten færdig til at prøve Kræfter med Livet og sejre.

24. Novb. 69.

* * *

Montaigne. Rabelais, Montaigne, Rousseau er i en vis Forstand Aristokrater, medens Pestalozzi er Demokrat. Den, de vil opdrage, er den enkelte udkaarne. Alle Midler staar til dennes Raadighed. Et andet Menneske vil helt ofre sig for hans Opdragelse.

De stoler for lidt paa Naturen og Livet, for meget paa Kunsten. Rabelais haaner Samfundet. Montaigne ringeagter det. Rousseau hader det. Alle tre er de Polemikere overfor det bestaaende, men deres forskellige Begavelse giver deres Polemik en forskellig Aand. Rabelais har Fantasi og Lune: hans Polemik bliver parodisk Overdrivelse. Montaigne har sund Forstand og Klarhed: hans Polemik bliver illusionsdræbende og individuel overlegen. Rousseau har Fantasi og Lidenskab: hans Polemik bliver retorisk Overdrivelse. Rabelais er den kraftige, voldsomme, sanselige Natur, der trodser Formerne. Montaigne er den fine Epikuræer, der nyder med Ro og Selvbeherskelse. Rousseau er den sygelige Sanselighed, hvis Drifter blænder hans Tanke. Alle tre behøver de ved Opdragelsen en Hovmester for at opdrage convenienter naturæ, et Mellemled mellem Naturen og Samfundet. For Rabelais og Montaigne ejer Oldtiden de vises Sten. Rabelais pakker hvert Rum i sin Myndlings Hoved med græske og latinske Forfattere. Montaigne henter fortrinsvis Eksemplerne og Mønstrene for sin Opfattelse fra dem. Rabelais' Helt bliver en Enkyklopædi af al Fortidens Lærdom med et Citat til Svar paa hvert Spørgsmaal. Montaigne bruger Lærdommen til Pynt, men vil i øvrigt tænke paa egen Haand. For Rousseau eksisterer der ingen Videnskaber, ethvert Menneske begynder Dannelsens Historie forfra, den vilde er hans Ideal. Rabelais er en Reaktion mod den middelalderlige Autoritetstro, Montaigne mod Samfundets anarkiske Forstyrrelse, Rousseau mod Overcivilisationen. Alle tre forkynder de den naturlige legemlige Udviklings Ret.

Det nye hos Montaigne ligger i, at Kundskaben hos ham kun er et Middel, mens Tiden ellers gjorde

Kundskaberne til Alfa og Omega. De genfundne Klassikere var blevne al Visdoms Kilde og Toppunkt. Følgen var, at Lærdommen løsrev sig fra Livet og dannede sig sin egen afsluttede Verden. Alt blev efterhaanden Former, i alle praktiske Retninger viste Lærdommen sig som gold, magtløs Spidsfindighed. Rabelais havde allerede paa sin Vis kæmpet derimod, skønt Lærdommen i og for sig har hans Beundring. Montaigne forfølger den golde Lærdom og fortsætter Forfølgelsen helt ind paa Videnskabens Omraade. Han er Tvivler overfor den. Hans Filosofi er en Livsfilosofi, der intet har med Videnskaben at gøre. Hans Tankers Sammenhæng er Ideassociationernes Gang. Hans Afhandlinger bliver for en stor Del et Slags Selvbekendelser, der indvier Læseren i hans Egenskaber, et Slags Tidsfordriv i hans udadtil formaalsløse Liv. Han lever i en af Borgerkrige og Religionsforfølgelser forstyrret Tidsalder. Saa trækker han sig tilbage i sig selv og udæsker hverken ved Angrebs- eller Forsvarsanstalter. Han gennemskuer de Fordomme, han omgives af, ser ikke i et Hagelvejr Himlens Straf eller i sit Lands Meninger uomstødelige Sandheder. Ægteskabet er ham ikke nogen ideal Form for et Forhold, dets Tvang undergraver det, Mandens Herredømme avler Foragt hos ham for Kvinden, hvis Egenskaber desuden umuliggør et Lighedsforhold. Hun er uberegnelig og lunefuld. Venskabsforholdet derimod kan man fuldstændig hengive sig i. Han kender den menneskelige Natur gennem Studiet af sig selv og søger at skelne og skildre dens fineste Bevægelser. Hans klare gennemsigtige Stil er velskikket hertil. Tanken om Døden sysselsætter ham stærkt. Han søger at gennemskue den og vænne sig til den og leder efter beslægtede Tilstande i

Livet selv: Afmagt osv. Hans Formaal er at leve stille efter sin Natur med sin Aand i sund Hvile uden Plage og uden Lidenskab, om end ikke uden Virksomhed. Til andre skal man kun laane sig, kun til sig selv skal man give sig. I aandelig Henseende ogsaa kun laane af andre, hvad man kan give sig selv og optage i sig. Man skal kende andres for en selv fremmede Tanker og gøre dem til sine egne. Paa den Maade skal Grænsen mellem mit og dit hæves: hvad jeg har forstaaet af en andens Tanker, er ikke længer hans, men mit. Autoriteten har ingen Gyldighed. Prøv selv og vælg. Du skal ikke finde hvad den eller den siger om en Ting, men hvad der tilfredsstiller dig selv. Den personlige Udvikling maa fremmes, før Kundskaberne meddeles. Alt kommer an paa Tilegnelsen. Filosoffen er mere Praktiker end Teoretiker, man lærer ikke ved Ord alene, men ved Indøvelse. Udvikles Tankerne, følger Ordene nok efter. Læreren maa da forstaa at vække Tankevirksomhed hos sin Discipel, ikke overlevere ham døde Formler. Han maa ikke være den enetalende, Disciplen skal have Lejlighed til at komme med sine Betænkeligheder og Tvivl. Kun gennem Tvivl bliver man sikker. Undervisningen kan ikke blive ens for alle, men maa rette sig efter de enkeltes Ejendommelighed. Læreren skal lade Eleven gaa lidt i Forvejen for at kunne bedømme hans Skridt.

Paa den Maade skal Eleven føle sig hjemme ved Undervisningen. Den maa ikke staa truende og skræmmende for ham. Den, man vænner til Straf, bliver ligegyldig for Straf. Den, man straffer uden Grund, leder man selv til Brøde. Straf maa ikke udøves i Lidenskab, det forspilder dens Virkning. En Opdrager maa først og fremmest være Herre over sig selv. Det

er ikke engang saa meget Kundskaber, det kommer an paa for ham, som Livsvisdom i Sæder og Handling. Den tomme, opblæste Lærdom maa han forstaa at dømme efter dens Værd. Han faar ad disse Veje det uhildede Blik, Forældre ofte savner, og Forstand paa, hvilke Opdragelsesmidler der trænges til. Alt hvad man skal hærdes og gøres ligegyldig for, maa man vænnes til. Ogsaa for Legemets Vedkommende gælder dette.

Det maa hærdes ved tidlig Øvelse uden Hensyn til Mageligheden. Man maa lære at taale Sved og Kulde, alting. Det er ingen Dyd at undlade noget af Mangel paa Evne, men vel fordi man ikke vil det. Mangen en Stilling kræver en eller anden fysisk Evne, f. Eks. at kunne drikke. Lige over for den aandelige Udvikling maa Vanen ikke paa den Maade gøres gældende. Tvært imod. Man maa ikke blive staaende ved de gængse Meninger, men sammenligne dem med Samtidens og Fortidens ved Udenlandsrejser og historisk Læsning, fremfor alle af Plutark. Rejser udvider Blikket for det vilkaarlige og ugrundede i mangfoldige Fordomme. Historisk Læsning fører en ind i Virkeligheden i Modsætning til de forkastelige eventyrlige Ridderromaner. Af Sprog skal man først lære sit eget og dem, man omgives af; de vil jo dog gribe ind i ens Liv. Lære dem gør man bedst ved at høre dem blive talte. Montaigne selv var fra sin første Barndom omgiven af lutter latinsktalende Mennesker og lærte Sproget som sit Modersmaal, uden Anstrengelse og uden Grammatik.

* * *

Pædagogisk Psykologi. Psykologien giver Billede og Forklaring af den menneskelige Sjæls Naturliv. Den gaar derfor til Værks som al anden Naturvidenskab, med Iagttagelse og Forsøg. Den forudsætter hos sin Dyrker det kunstneriske Blik, der forstaar at se og samle, og den videnskabelige Aand, der forstaar at ordne og forklare.

Den pædagogiske Psykologi er en Underafdeling af den: den søger Evnerne i deres Opstaaen og Udvikling gradvis. Er de færdige og afsluttede, taber den Interessen for dem. Med andre Ord, den har ikke hele Mennesket, men kun Barnet til sin Genstand. Jo finere og spædere det, den skal opdage, er, med des større Omhu og Forberedelse maa den gaa til Værks. Den søger ikke det, der er, men det, der er i Færd med at blive til. Den gemmer alle de ubetydelige Smaatræk, de henkastede Spørgsmaal og de uvilkaarlige Udraab. Den læser i Blikket og i Bevægelserne, i Latteren og i Graaden, i de vilkaarlige og de uvilkaarlige Handlinger. Den har et Øje paa hver Finger og det et skarptvæbnet Øje. Det muntre og det bedrøvede Barn, det vaagne og det søvnige, det sovende og det drømmende, dem alle iagttager den. Den er til Stede ved dets Leg og ved dets Arbejde, i Hjemmet og ude, alene og mellem andre, mellem ældre og mellem yngre, af samme og af det andet Køn, i Skole og i Frihed. Saaledes samler den sine Iagttagelser, en broget Mængde af fine, uanselige Varer, som den sorterer og vurderer, præparerer og giver Paaskrift. Den noterer nøjagtigt, hvor og naar den har truffet hvert enkelt Træk, under hvilke Omgivelser og hvilken Paavirkning. Saa stiller den sine Spørgsmaal. Naar begynder overhovedet det sjælelige at ytre sig, og hvilken Form er den første? Hvilke

Evner er de tidligst spirende og efter hvilke Love vokser de? Hvor vidt fremme er de paa hvert Alderstrin og i hvilken Orden betinger de hinandens Fremkomst? Udvikler de sig sammen eller blot samtidigt? Træder de hindrende i Vejen for hinanden og hvilke er de herskende? I hvilket Forhold staar det hele Sjæleliv til de enkelte Ytringer deraf? Hvor er Grænsen mellem det bevidste og det ubevidste? Hvilken Forbindelse er der mellem det legemlige og det sjælelige? Hvad Betydning har Omgivelserne, de levende og de livløse, for Barnet? Hvilke Midler kan udenfra gribe ind i dets Udvikling og i hvilken Retning?

Disse og lignende Spørgsmaal søger Svar gennem Erfaringen, og lidt efter lidt dukker bestemte Love og Regler frem, hele det spirende og voksende Liv ses at gemme paa en skjult Orden.

4. Decbr. 69.

* * *

Fenelons „Samtaler hos de døde" maa nærmest sammenlignes med Lukians, hvis ydre Form de efterligner. Aand og Tendens er dog ganske forskellig hos de to Forfattere. Lukian er Satiriker, Indignation og Lune hans Muser. Hans Skrifter tilfredsstiller en personlig Trang hos ham, han letter sit Hjerte, idet hans Satire danser afsted over Stok og Sten med hele hans Samtid. Han er Digter, fordi hans Produktion har sig selv til Formaal, hans flydende Pen sætter sig af sig selv i Bevægelse. Latterens Pile rammer, Livsbilleder blomstrer frem, mens han taler. Intet undgaar hans Svøbe: Guder og Mennesker frister samme Skæbne, Filosoffer og Haandværkere, levende og døde, ingen

gaar Ram forbi. Og naar man da har læst ud, staar Tiden lyslevende for én.

Fenelons Samtaler er ikke blevne til for deres egen Skyld. De er kun ét Middel blandt mange andre til at fremme et moralsk Øjemed. De maa ikke betragtes fra Poesiens Synspunkt, ikke engang fra Litteraturens. Det er ikke i og for sig, men kun som de maatte opfattes af en bestemt Person, de maa bedømmes. De er kun et Meddelelsesmiddel mellem en Lærer og en Discipel, som man derfor stadig maa have in mente, naar man læser dem. Det er den samme Maalestok som den, hans „Telemak" maa maales med. Det er ikke æstetiske Kunstværker, men psykologisk moralske, de gaar ud paa at være, psykologiske i den Betydning, at de er afvejede efter en bestemt Persons Tarv. Det psykologiske i Menneskeskildringen er kun et Bihensyn. Hensynet til Tid og Land er helt fornægtet. Personerne bliver alle abstrakte Udtryk for et eller andet moralsk Standpunkt og — da de skal virke paa en Fyrste — for et eller andet fyrsteligt moralsk Standpunkt.

De Laster, der især kæmpes imod, er Selvkærligheden og Hykleriet. Ligeoverfor Fyrstens Ret hævdes stadig hans Pligt, ligeoverfor Magtens Glans dens Byrder. Det patriarkalske Forhold er Mønsterforholdet mellem Konge og Folk. For Privatmanden, som ikke er født til at herske, maa Indtrædelsen i det politiske Liv kun være et Offer for Fædrelandet. Kongen skal i alle Retninger være et Mønster for sit Folk. Hans høje Stilling giver hans personlige Liv ingen Rettigheder, men gør kun de Rettigheder, han tager sig, farligere og mere smittende. Hans Omsorg maa gaa i alle Retninger, være henvendt paa Handel og Skibsfart, paa Agerdyrkning og Videnskab, og bekæmpe Overdaa-

dighed og Krig. Politikken maa grundlægges paa Moralen. De gode Følger for Samfundets Velvære vil ikke udeblive. Tyrannen er værst Tyran mod sig selv. Den Ro, han ikke vil vinde ved Kærlighed, naar han ikke gennem Frygt. Den sande Fred vindes ikke i Menneskelivets Tummel, men i Ensomhed og Skjulthed, i Tarvelighed og Nøjsomhed, i Dyd og Afholdenhed.

Af disse Lærdomme, som navnlig lægges Mentor, den forklædte Pallas Athene, i Munden, er „Telemak" gennemvævet. Den stadige Gentagelse, som støder den æstetiske Sans, tager sig, pædagogisk set, anderledes ud. Ogsaa i Samtalerne er det for en stor Del de samme Tanker, der gentages i noget skiftende Form. Mange af Stykkerne har udelukkende Kundskabsmeddelelse til Øjemed, f. Eks. de om Poussin, der skildrer to Malerier af ham, det om Vergil og Horats, der karakteriserer deres Digterejendommelighed, det om Demostenes og Cicero med Talerkarakteristikker, det om Scipio og Hannibal med en Oversigt over den puniske Krig, det om Prinsen af Wales og Rikard II med et Udkast af dennes Regering, det om Henrik VII og Henrik VIII med en Skizze af dennes Liv, det om Richelieu og Ximenes med Beretning om den sidstes Regimente.

Det overvejende Antal af Samtalerne er helt moraliserende. Det historiske Stof bruges i dem enten til at indpræge visse moralske Sandheder eller til at skræmme fra visse umoralske Handlinger. Eller Indholdet er ganske reflekterende, som f. Eks. ved Ulysses og Grillus om Udødeligheden som Skelnemærke mellem Mennesker og Dyr, ved Richelieu og Maria af Medicis om Astrologiens Mangel paa Værd, ved Richelieu og Mazarin om den lige og den krumme Politik, ved Ri-

chelieu og Oxenstjerna om den ærgerrige og den fædrelandselskende Statsmand, ved Henrik IV og Sikstus V om gensidig Agtelse mellem forskellig tænkende, ved Henrik IV og Hertugen af Mayenne om Ulykkens opdragende Magt over Helte og Konger, ved Coriolan og Camillus om Forpligtelsen mod sit Fødeland, ved Pyrrhon og hans Nabo om den fuldstændige Tvivls Umulighed, ved Solon og Justinian om de gode Love, ved Romulus og Numa om den vise Fredselsker. Alkibiades, Merkur og Charon giver Billedet af en af Ærgerrighed og Nydelsessyge fordærvet ung Fyrste.

Fenelons Sprog er simpelt, ædelt, letfatteligt. Man faar gennem Ræsonnementerne over de historiske Personer et stærkt Indtryk af hans fredelige, ligevægtige Sind, der søger at give hver sit og aldrig at tabe Herredømmet over sig selv. Hans Kærlighed til Frankrig træder vel frem paa sine Steder, f. Eks. i Samtalen om Poussin, om Oxenstjerna, men det nationale eller det politiske er ingenlunde det herskende Synspunkt. Bestandig er det Mennesker, hvis Dyder og Laster vejes mod hverandre. Ikke engang det kirkelige gør sig strengt og ortodoks gældende, om end naturligvis Kirkens Myndighed hævdes.

Skal der udtales en Dom over en Samling som denne, maa man spørge: Hvad Indtryk maa den have gjort paa en ung Sjæl som Hertugen af Bourgogne, for hvem den er skreven? Det maa have haft en særlig Indflydelse paa ham, at den er bleven til med ham for Øje. Hver Dialog er et formummet Brev til ham. Tit er det ganske øjensynligt: *De te fabula narratur*. Dommen over Bogen kan ikke udledes af den selv, men kun af den Virkning, den har haft paa den, for hvem den var bestemt. Begrundes kan den kun ved en Efter-

visning af Prinsens Udvikling og Bogens Betydning for denne. Hvad der af Bogen har virket opdragende, er vel mest den stadige Kredsen om de Ideer, der maatte ligge en tilkommende Konge nærmest, og dens Pegen paa hans personlige Egenskaber, af hvilke Valget af Eksempler næppe heller har været uafhængigt.

22. Januar 70.

* * *

Eksamen som Modenhedsprøve. Staten har gjort Skolevæsenet til et af Leddene i sit Maskineri. Skolen er det første Trin paa dens Embedsstige. Skolernes Afslutningsprøve faar derved en ejendommelig Dobbeltstilling: de er paa én Gang Skoleformaal og Statsmiddel. Maal, forsaavidt denne Afslutning i dens smukkeste Form bliver den nærmeste Havn for den unge, Middel, forsaavidt den bliver Udgangspunkt for en videre Virksomhed og giver en Ret overfor Staten. Den er en Grænsepæl, der hører to Verdner til, Pædagogikkens og Politikkens. Stillingen er noget tvetydig. Eksamenen vokser jo paa denne Maade ikke ud af Skolens eget Væsen, bryder tværtimod dens organiske Sammenhæng ved at lægge dens Maal udenfor den selv. Det staar ikke i nødvendig indre Forbindelse med den Virksomhed, der danner Vejen dertil. Dette kan let faa tilbagevirkende Kraft. Man kommer kun til at agte Skolens Virksomhed forsaavidt den fører til dette Maal, en veloverstaaet Eksamen, om muligt i hurtige Dansetrin, skønt de sikre, faste Skridt netop er Sagen.

Den politiske Side ved Eksamenen staar i Fare for at vende op og ned paa Skolen. Den gør Skolens Arbejde til Middel for en ydre Stillings Opnaaelse og intet

andet. Men pædagogisk set er Eksamen blot Middel for den Dannelse, der er Skolens eget indre Formaal.

Hvorved bliver en Eksamen et pædagogisk Middel?

Sæt et Barn en abstrakt helt aandelig Opgave. Sæt det foran en Fremtidstanke, der endnu kun i al Almindelighed dukker op i den fjerne Synskreds. Sig til det: Virk for den! Bryd dig ikke om, at du ikke kan gribe Frugterne af dit Arbejde med Hænderne! De kommer nok, naar du er en trofast Arbejder i Vingaarden. Om ikke andet, saa vil Arbejdet selv løfte dine Evner, lægge Alner til din Vækst. — Barnet vil ikke forstaa en saadan Tale. Dets hele Liv dukker ned i Nutiden og Øjeblikket. Det vil ikke kunne slaa sig til Ro ved Haabet om noget ganske ukendt og fjernt. Det tænker i anskuelige Forestillinger og maa nødvendigvis vende det døve Øre til, naar der er Tale om det abstrakte og ubestemte.

Barneverdenen danner ligesom en lille Verden og Stat for sig, hvor Fantasien præger baade Tanken og dens Udtryk. Vil man skrive Love for dette Rige — Love er kun sande Love for de Væsner, hvis Ejendommeligheder de er formede over —, maa man opstille et nærliggende og haandgribeligt Formaal for den Virksomhed, man vil føre Børnene ind i; legemliggøre den i et enkelt højtideligt Øjeblik, som Barnet ser hen til med Ærefrygt og i hvis Tjeneste det tror at arbejde, medens det i Virkeligheden kun er selve den daglige Virksomhed trængt sammen i sit Slutningspunkt. Eksamenen bliver et Middel i Skolens Haand ved at være Barnet et alvorlig tilstræbt Maal. Den bliver i dets Øjne næsten til en Person med et halvt truende, halvt lokkende Ansigt, søndagsklædt og almaalt i sit Væsen, i hvis vægtige Afgørelser Dommen over et helt Aars

Arbejde ligger udtalt. Den friere Justits, de forandrede Omgivelser, fremmedes Tilstedeværelse — alt i Forening giver den i Barnets Fantasi det højtidelige Billede af en Dommens Dag. Man lægge Mærke til, hvor længe alle Enkelthederne ved Prøven holder sig i dets Hukommelse, hvor tit de givne Spørgsmaal og Svar drøftes, hvor mange Forklaringer og Bortforklaringer der melder sig bag efter. Det er en stor Rolle, det alvorsfulde Øjeblik spiller i Barnets Tankegang.

Saa møder da de smaa Blusemænd og de større Trøjemænd selv søndagsklædte til rette Tid. Hver enkelt venter i Spænding paa det Øjeblik, han kaldes op. Halv angest og halv glad, støttet eller knækket af sin Samvittighed og sin Selvbeherskelsesgrad træder han frem. Forhøret begynder. Hvad der synes os voksne komisk som en Leg og en Forestilling, det er for de smaa en Virkelighed, og en alvorsfuld, undertiden tragisk Virkelighed.

25. Januar 70.

Til denne første Betydning af Eksamen knytter der sig en anden. Ved Aarsprøven skal Udbyttet af et Aars Arbejde samlet lægges for Dagen. Den bliver derved en Skolens Kontrol med Lærerne, en Hjemmets Kontrol med Skolen. Et Skuespil med Lærere og Elever paa Brædderne og Fader og Moder paa Tilskuerpladserne. Af hvad Art skal nu Stykket være?

Man har lagt Vægten paa Eksamens Betydning som Modenhedsprøve i Modsætning til Kundskabsprøve. Et historisk Tilbageblik vil forklare hvorfor. Der var en en Tid, da Kundskabens fuldstændig mekaniske Tilegnelse var Maalet for al Undervisning. Hele Kundskabsrækken blev trukken paa Snor for at blive hæn-

gende der i uforandret Orden og Form. Dannelse var Kendskab til visse vilkaarlig valgte Regler og Remser. De førte en ind i de dannedes Lag, og uden dem turde man ikke løfte sin Stemme. Saa gik det op først for de fremmelige, saa for den almindelige Bevidsthed, at det var noget andet, det kom an paa: ikke en autoriseret Visdom fiks og færdig, med officielt Segl og Stempel, ikke en Kundskabstilegnelse, der var en blot og bar mekanisk Færdighed, men en Forstaaelse, og Opnaaelse af aandelig Arbejdsdygtighed, Evne til at gaa videre. Eksamensidealet maatte derfor ændre sig. Ikke længer tilfreds med en Kundskabsprøve søgte man efter en Modsætning og fandt paa Modenhedsprøve. Hvad er Modenhed? Det Herredømme over Stoffet, der med alsidigt Overblik forstaar at sætte „alt paa sin rette Plads", det heles Herredømme over Delene og derigennem den Ligevægt, der aldrig afgør det enkelte løsrevet fra den Idékreds, hvortil det hører, men med Blikket vendt baade til højre og til venstre intet overdriver og intet undervurderer. En Modenhedsprøve paa Kundskabens Omraade, det er en Prøve, der viser, om man har opfattet Kundskabens enkelte Grene i Forhold til hverandre, forstaaet Kundskabens Betydning for det hele Aandsliv. Den modne Lærer er den, der forstaar at afveje Kundskabens Masse og Form efter det Barneliv, han skal paavirke. En moden Discipel er en, der forstaar, hvorfor han lærer.

Men det er ikke Kontrollen hermed, man har krævet af en Eksamen. I Modsætning til den golde Udenadslæren har man villet sikre sig en Forstaaelse, en tænkende Tilegnelse af de enkelte Kundskaber, men ikke villet gaa udenfor deres Kreds for at prøve den Tanke, der ordnende omfattede dem alle. Fra en Hukommelses-

prøve har man villet gøre Eksamen væsentlig til en Forstandsprøve. Men begge blive de i lige høj Grad Kundskabsprøver. Undervisningen har i Meddelelsen og Gengivelsen af Kundskab sit eneste Virkemiddel.

Ved at gøre Modenhedsprøve til Stikordet i Modsætning til Kundskabsprøve kommer man til for meget at lægge Vægten paa Overblikket, paa Fugleperspektivet over Kundskaberne paa Bekostning af det enkeltes paalidelige Tilegnelse. Det vil med andre Ord sige: til at bygge en Bygning i Luften, give Resultater uden at uddanne de Evner eller tilvejebringe de Midler, der fører dertil. Man vil i anden Skikkelse genføde den gamle Misforstaaelse, der glemte Evnernes Udvikling for et færdigt Resultat.

Modenhed kan ikke meddeles udenfra. Skolen kan ikke have den direkte paa Lager. Den er den naturlige Følge af en virkelig Tilegnelse, med vid Erfaringshorisont. Skolen kan ikke se bort fra det enkelte, bestemte. Eksamenen skal være en Prøve paa, at Skolen i Virkeligheden meddeler Barnet det Undervisningsstof, hvorigennem et Menneske udvikler sig. Men denne Udviklings Grad maa prøves i og af Livet, kan ikke dømmes efter nogle Timers tilfældige Overhøring. Er Kundskaben meddelt og forstaaet, siger Skolen til sin Discipel: „Gaa nu ud i Livet, unge Mand, med det Udstyr, du har faaet. Jeg har gjort mit, gør du nu dit. Husk, at du ikke er færdig, fordi du nu ad nye Veje maa søge, hvad du mangler.“

Skolen er et Udsnit af Livet. Den smedder Vaabnene og øver Barnet i at holde paa dem, men den er ikke Valplads for den Kamp, i hvilken det skal

vise sig, om det har en Sejrherres Magt over sine Vaaben.

7. Marts 70.

* * *

Et Forhold udvikler sig aldrig alene. Det er Del af en samlet Tilstand, i hvilken dets Udvikling har sine Rødder. At opdrage er mere at løfte Barnets hele Standpunkt end at være her og der og Straalemester tillige.

Et saadant forfejlet Opdragelsesforsøg er Ægteskabet. Det er et enkelt Punkt, paa hvilket det med Vold og Magt vil føre en ideal Opfattelse igennem uden at tænke paa, om de naturlige Forudsætninger er tilstede. Man kan maaske blive enig om, at den trofaste, udholdende Kærlighed er det ideale, skønt det er vilkaarligt at tale om det ideale, naar man staar overfor en Naturmagt, som Kærligheden jo ogsaa er. Men man maa samtidig erkende, at en saadan Højde ikke kan naas paa et enkelt Omraade uden at bæres af Livet som Helhed. Kærlighedens Historie vil i Aarenes Løb blive et af to: enten som Led i en aandelig stærkt og rigt udviklet Personlighed at holde sin Genstand fast med Personlighedens hele Kraft, eller hos den mindre modent og ligevægtigt udviklede, at ældes og dø hen. I intet af de to Tilfælde er Samfundsmagtens Indgriben til Nytte: den frit og modent vælgende behøver ingen udvortes Tvang, hæmmes maaske endog derved; den bensygnede Kærlighed kan ingen ydre Tvangsmidler igen puste Liv i. Ægteskabet bygges enten paa en moden Beslutning, der bliver sig selv tro indtil Enden. Og hvortil da Tvangen? Eller paa en umoden Rus — og skal den saa have Ret til at sluge et helt Liv? „Naar man er gift, saa er man gift, og saa skal man

elske den, man er gift med," saadan hedder Formlen nu. Hvad om man vendte den om og sagde: „Naar man elsker, saa elsker man, saa skal man gifte sig med den, man elsker"?

De færreste Mennesker har den Kraft, der er i Stand til at fylde Livet med én Følelse. Det skulde man betænke, inden man giftede sig. Et Ægteskab er en Opgave, som faa kan løse, saa Facit stemmer.

Eller mon det er et ganske andet Facit end selve Ægteskabets, Samfundet tænker paa, idet det stiller sit Krav?

Febr. 70.

* * *

„Vækkende" Foredrag. Planen til en folkelig Højskole i Sorø fra det i 1866 nedsatte Udvalg foreligger nu. Tanken derom har allerede levet en Menneskealder. I 1840 sang og talte Grundtvig om „en dansk Højskole i Sor". Men idet han hævede sin ensomme, varslende Stemme, gav han kun et Fremtidsbillede i det store og grove, uden at indlade sig paa Enkeltheder. Han gik ud fra, at Livet og Trangen selv maatte skabe Skolens Form. Læremaaden maatte udspringe af selve dem, der skulde lære.

Det viste sig, at han havde Ret. Tørsten efter at lære noget har været saa stor, at den har kaldt Kilderne op af Jorden. Dag for Dag pibler og myldrer de jo frem i større eller mindre Væld. Alle Omgivelserne har forandret sig. I en ganske anden Kreds af Livsvilkaar end dengang dukker nu „Højskolen i Sor" op. I Bondehøjskolerne har den sine Forarbejder, om de end som al ungdommelig Virksomhed er noget bølgende og svævende i deres Form og mere frembragte af en varm Følelse end af en klar Tanke.

Livet har givet sit. Nu skal det bearbejdes af Tanken. Det er det, der har været Udvalgets Opgave. Dets Forslag deler Højskolen i to Dele: en med det almenmenneskelige Formaal at danne og udvikle ved folkelige Midler, en med det statsborgerlige Formaal at vejlede et frit Lands Borgere i Samfundshistorie og Samfundslære. Den første Retning deler sig igen i to: en med „vækkende“ Foredrag over Æmner, der, „hvor uligeartede de end kunne være, ligne hinanden deri, at Kundskabselementet, det særskilte og stofagtige, der hidrører fra Genstandene, er trængt tilbage“; en anden med „undervisende“ Forelæsninger til „Meddelelse af sammenhængende, i et vist Omfang grundige Kundskaber“.

Som Tilhørere skal Højskolen „ligelig indbyde alle“ og være indrettet paa at tilfredsstille selv dem, der „ikke medbringe andet end naturlig Sans og levende Interesse for Sagen“ (Betænkn. S. 19—21). For at lette den frie Tilgang skal hvert Halvaars Foredrag danne et Hele for sig, skønt et fuldstændigt Kursus skal medtage fire Halvaar. Ved dettes Slutning kan der i den almendannende Række og skal der i den statsvidenskabelige ifølge Flertallets Forslag aflægges en Modenhedsprøve, som dog ikke skal give nogen Embedsadkomst. Udenfor den egentlige Kreds af Foredrag, skal Højskolen tilbyde Adgang til „at erhverve sig grundige Kundskaber“ i de vigtigere levende Sprog ved Undervisning og Øvelse deri.

Endelig skal der lægges særlig Vægt paa Legemsøvelser, Sang og Musik. Som frie Tilhørere skal Adgangen staa aaben for alle. Af faste Elever ved den almindelige Højskole kræves en tidligere Eksamen eller en Optagelsesprøve, af Elever ved den statsvidenskabe-

lige Fagskole Deltagelse i to halvaarlige Kursus ved den almindelige Højskole. For de faste Elever skal Højskolen blive et Hjem, der kan udvikle et virkeligt Samliv.

Universitetet er for Øjeblikket Hjemsted baade for Videnskaberne og for Embedsstudierne. Sorøhøjskolen skulde — som det ses — paa Statsvidenskaberne nær holde begge disse Retninger borte fra sig. Ingen af de Æmner, Videnskaberne behandler, skulde holdes ude, hverken Sprog, Historie eller Naturvidenskab. Men Kundskaberne skulde kun træde frem som Folkedannelsesmiddel med Indflydelse paa det daglige praktiske Liv til Formaal. Det er Modstykket til den lærde Dannelse, Forslaget søger at skitsere. Det er denne Modsætning, der har fremkaldt Tanken om de blot vækkende Foredrag.

Deres Stilling er noget dunkel. Tilhørerne derved skal kunne dele sig i to Slags: dels saadanne, som savner Forkundskaberne til at følge de undervisende Foredrag, dels saadanne, „der ad anden Vej have opnaaet det forønskede Maal af Kundskaber" og kun søger den aandelige Vækkelse.

Vil det nu være muligt at samle to saa forskellige Hoveder under én Hat? Det er ved ethvert Foredrag, der skal vække, nødvendigt at gribe Tilhørerne i Midtpunktet af deres Interesser. Ingen Kamæleon kan stærkere skifte Farve, end den Taler maa, der skal tale til forskellige Dannelsestrin. Snart maa han vende én Side af Sagen ud, snart en anden. Nogle maa han lokke ved Sammenligninger og ved Henførelser til det bekendte, andre ved Renhed og Klarhed i Tankernes Fremstilling. De samme Tanker, fremsatte for to forskellige Forsamlinger, vilde maaske blive hinanden al-

deles fremmede i deres Form. At forene de to Forsamlinger vil derfor vistnok have sin store Vanskelighed. Og dog er det det, der sker, naar de vækkende Foredrag paa én Gang skal være rettede til to saa forskellige Tilhørerkredse.

Selve Betydningen af Ordet Vækkelse vil forandre sig med de forskellige Tilhørere. Den aldeles raa og udannede skal vækkes til overhovedet at forstaa, at Kundskab er Magt. Den, der har Kundskaben inde, skal vækkes til at forstaa, at Kundskaben alene ikke er Magt.

Den omtalte Række Foredrag synes altsaa paa samme Tid at ligge forud for de undervisende og efter dem, baade at forberede og at afslutte. Og Forholdet skal jo her ikke være som ved Universitetets frie Forelæsninger, at den fattige maa nøjes med de Smuler, han kan snappe fra den riges Bord. Alle skal jo netop „ligelig indbydes“. Enhver har Krav paa at tilfredsstilles.

Den Indflydelse, disse Foredrag kan øve paa Tilhørerne, er afgørende knyttet til Talerens Personlighed. En har af Naturen det vækkende Liv i sin Optræden, der uvilkaarlig smitter og forplanter Bevægelsen videre. Hans Tale har som en Trolddom i sig, hans Tilhørere lytter med tilbagetrængt Aandedræt. Han ruller Billeder og Tanker frem for dem: de slaar ned og fænger, men „Kundskabselementet, det særskilte og stofagtige, der hidrører fra Genstandene, er trængt tilbage“. Taleren virker altsaa ikke ved Evnen til at underordne Tilhørerne under Genstandenes Indhold, Genstandene stiger og synker som Bobler paa Foredragets Strøm. Hvad der her skal afføde „Vækkelse af de højere Sjæleevner og Blik paa de store Opgaver, Aandslivets store

almindelige Opgaver,“ bliver ikke det strenge Arbejde, der griber Genstanden og ikke slipper den, før den er forstaaet.

Kundskab er Magt, siges der i Indledningen. Og det er den jo, fordi Kundskab og Kampen for at vinde Kundskab er et Middel, hvorved Viljen udvikles under Tankens Herredømme. „Aandslivets store almindelige Opgaver“ faar man kun fat paa ved alvorlig Anstrengelse. Kundskaben om Livet og dets Vilkaar maa begynde med det enkelte og kan først længe efter hæve sig til det hele. I Aandens Verden gaar det ikke saaledes til, at den ene kan gøre Arbejdet for alle de andre. Før maa jeg som Giganterne stable Pelion paa Ossa for at naa til Himlen end som Ikarus styrte ned fra min Flugt med Tabet af Vingerne, fordi en anden et Øjeblik har revet mig med i sin Tales Begejstring, uden at jeg dog havde Forudsætningerne for at følge ham.

Hvilket Fremtidsudbytte vil nemlig den uforberedte Tilhører have af de vækkende Foredrag? Han vil bevare Mindet om den Mand, der forstod at rive ham med. De Timer, hvori det skete, vil staa for ham som lyse og kære Øjeblikke. Men vil de komme til at spille anden Rolle end i hans Erindring? Enkeltheder vil han ikke kunne fastholde — de er jo med Vilje trængte tilbage. Grundtankerne vil sandsynligvis staa svævende og ubestemte for ham, fordi de gives ham som Resultater af en andens Tænkning, uden at han selv har gennemløbet den Vej, der fører til dem. De vækkende Foredrag vil komme til at staa for ham som noget forbigangent, noget, som han maaske vil længes efter, men som han ikke vil kunne genfremkalde eller føre videre, fordi de ikke gav ham Midlerne til selv at

bringe sit Aandsliv op paa samme Højde. Selv om han vil have lært, at aandelig Udvikling er noget stort, vil han ikke have lært, at den kun vindes ved personligt Arbejde.

Der gaar igennem hele Oplysningsbestræbelsen her i Landet i Øjeblikket en Tilbøjelighed til at meddele Dannelsens Udbytte for godt Køb uden Anstrengelse. Det er Tilbageslaget af den lærde Dannelses tidligere, unyttige Kraftspild. Men fordi man lærer ikke at spilde Kræfterne paa det unyttige, maa man ikke glemme, at det nyttige kun naas, naar man kæmper sig til det, og at Helheden maa bygges op paa lutter Enkeltheder. I Virkeligheden vil de „vækkende“ Foredrag heller ikke kunne undvære de bestemte Kundskaber. Det ses tydeligt, naar der som Eksempler paa deres Æmner nævnes Klimaters og Naturomgivelsers Indflydelse paa Folkekarakteren eller Menneskeslægtens Inddeling i Racer, Folkestammer, Nationer særlig med Hensyn paa nationale Karaktermærker, et Æmne, der vel for Resten paa Videnskabens nuværende Standpunkt vil have sin Vanskelighed. Og det siges udtrykkelig, at de vækkende og de undervisende Foredrag bør „gaa Haand i Haand med hinanden i hvert Kursus, saaledes at det almindelige kan finde sit Korrektiv i det særskilte og dette i hint“. De allersidste Ord heri er lidt dunkle, men den hele Ytring kaster et nyt Lys over de vækkende Foredrags Natur.

Naar Kundskaben skal „trænges tilbage“, vil det ifølge dette sige, at den, som det forud erhvervede, skal træde i Baggrunden og de af den uddragne almindelige Resultater staa i Forgrunden som Fremstillingens egentlige Genstand. Kundskabsmassen skal samles under visse Hovedsynspunkter. Denne eller hin Lære om

Livet skal gives som Ekstrakten af dem. Men — netop de vækkende Foredrag indbyder jo alle. Det forudsættes, at de undervisende Foredrag „over Naturhistorie, Politik, Statsøkonomi o. desl. kun med sand Nytte kunne høres af saadanne, som enten medbringe eller erhverve de nødvendige Forkundskaber". Naar det nu viser sig, at de vækkende Foredrag lige saa vel kræver nødvendige Forkundskaber og et maaske endnu større Herredømme over Stoffet hos Tilhøreren for at nydes til Gavns, hvor bliver saa Væsensforskellen af mellem de to Slags Foredrag, og hvorved fremkommer det i Modsætning til Undervisningen særlig vækkende? Uvilkaarligt har Foredraget sprængt Tilhørerkredsen og udelukket den ene Del, den, der kom med Tørsten i sin Sjæl efter at lære noget, men manglede Kundskaberne. Det, der virker vækkende paa Begynderen, er netop, at man fører ham ind i Kundskabens Enkeltheder, viser ham de Veje, ad hvilke man Skridt for Skridt trænger ind i Genstanden, og derved sporer hans Lyst til at eftergøre Fremgangsmaaden for at komme til at forstaa andre Genstande. Sin blivende Værdi har denne Slags Paavirkning derved, at Tilhøreren ikke udelukkende er modtagende, men ogsaa sættes i Virksomhed. Man kalder ikke blot en ubestemt ideal Fornemmelse frem hos ham, men giver ham Midler i Hænde til at følge den vakte Drift.

Men lad os et Øjeblik gaa ud fra, at det var muligt at tale fyldestgørende til den aandelig ubefæstede, saaledes at Genstanden var trængt til Side. En anden Fare vilde saa være for Haanden. Tilhøreren savner den kritiske Sans, der forstaar at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt, sandt og falskt. Veltalenhedens Magt vilde overvinde al Modstand i ham. Han vilde

let komme til at staa ikke som en Lærling overfor sin Mentor, men som en Troende overfor sin Gud. Tankerne, der meddeltes, maatte han modtage paa Tro og Love. Selv manglede han jo Forudsætningerne for at prøve dem.

Fra hvilken Side man altsaa ser de „vækkende" Foredrag, synes der at være en Uklarhed tilstede, som maa fjernes ved en klar Opfattelse baade af Maal og af Midler, inden denne Gren af Forslaget føres ud i Livet. Trods en Menneskealders Syslen med Sagen er man i dette Punkt endnu ikke videre end Grundtvig, da han i 1840 forsigtig afholdt sig fra enhver bestemt Plan og knyttede alt til de Personligheder, der skulde virke.

Men for en Højskole, der skal have sin stadige, uafbrudte Gang, er det voveligt at overlade alt til de enkelte Personligheders Talent og Vilje.

1. Febr. 70.

* * *

Grænselinjer.

Er ikke Begrebet „Aandsvirkelighed" hentet fra Grundtvigs Opfattelse af Historien? Er ikke den Behandling af Historien, Grundtvig forlanger paa den nordiske Højskole, en Forvandling af Historien til Sagn, til et Virkelighedens Digterværk, hvori det mere kommer an paa, at Aanden, Ideen, deri kommer til sin Ret i Fremstillingen, end paa den kritiske Roden med Enkelthederne. Derfor falder paa en vis Maade Mytologien og Historien, Bibelhistorien og Verdenshistorien sammen til ét for ham. Grænseskellet mellem Virkelighedens og Fantasiens Verden er nedrevet. Historien behandles ikke realistisk, men idealistisk. Han kommer

ikke ud fra Virkeligheden til dens Aand, men ud fra sin Aand til Virkeligheden. Alle Historiens Mellemtider, i hvilke dens Aand ligesom hviler og samler Kræfter, bliver derfor betydningsløse for ham. Den Meddelelse af det historiske Stof, der skal være folkelig, maa være fragmentarisk udadtil, om end sammenhængende indadtil.

* *

Er Forskellen paa Kierkegaard og Grundtvig ikke den, at Kierkegaard er en Afslutning, Grundtvig en Begyndelse? Hos Kierkegaard drager Kristendommen sit sidste Suk, idet Livet kvæles af Mangel paa Luft. Den havner i en Udryddelseskrig mod det menneskelige. I Grundtvig begynder dette igen at trække Vejret, dækket af et kristeligt Tæppe. Hos Grundtvig begynder en Kristendommen modsat og afløsende Livsopfattelse at gøre sig gældende. Om end han i Tiden ligger før Kierkegaard, ligger han i Princippet efter ham. Det menneskelige kommer igen i en sund Virksomhed, betrygget ved Forestillingen om at leve Kristendommens Liv. Det evige aabenbarer sig atter igennem det endelige og fører ikke længer en Kamp paa Liv og Død dermed. Udviklingens Gang vil nu være den, at det virkelige Menneskeliv kommer til Kraft og Sundhed og omsider skyder det kristelige Tæppe, under hvilke de er vendt tilbage til det, til Side.

Grundtvig forener ad Livets Vej det samme som Martensen forener ad Spekulationens. Derfor maa Kierkegaard bekæmpe dem begge som selvmodsigende og de begge bekæmpe ham som livsfornægtende.

* *

Skolen maa sørge for, at dens forskellige Dele virker sammen, at de Forestillinger, den meddeler, kan vokse ind i hinanden og blive til en fast, levedygtig Kærne. Derfor kan den ikke optage Religionen i sig, vel at mærke, hvor denne gør Fordring paa at staa i en absolut Modsætning til det øvrige Aandsliv, f. Eks. ved at fornægte Tænkningens Ret, som jo det hele Skoleliv gaar ud paa praktisk at hævde.

Men naar Religionen først begynder at virkeliggøre sit egentlige Væsen og den religiøse Teori falder sammen med den filosofiske, saa forstaar det sig af sig selv, at Religionen hører hjemme i Skolen og bliver det egentlig besjælende Midtpunkt deri. Men saa er jo Religionen som det øvrige Aandsindhold heller ikke noget givet, men noget erhvervet.

* *

Ad to Veje udvikler ethvert Menneske sig: gennem sig selv, paa rent personlig Maade, og gennem Slægten, altsaa paa et historisk Grundlag. Den historiske Udvikling har lettet den personlige ved at gøre alle Betingelser for den tilgængelige, alle Hindringer lettere at overstige. Det er heri, Kulturlivet spiller sin væsentligste Rolle. Men denne almene historiske Fremgang i Slægten kan ikke afløse eller erstatte den rent personlige Udvikling, som vel hviler paa Fortiden, men har sit Liv i det nærværende og derfor kun skrider frem gennem „Erfaring“ og „Omgang“ (Herbart). Denne Stigen bliver hver enkelts personlige Sag.

Men hele den historiske Grundvold, hele den opsamlede Skat af Kulturvirksomhed og Kulturresultater, som er Frugten af Menneskeslægtens Arbejde med sig selv og sine Omgivelser, den hele Sum af indhøstede

og ordnede almene Erfaringer maa Slægten ogsaa overlevere hver enkelt for at udvide hans aandelige Syn og styrke hans aandelige Kraft. Og den Repræsentant, gennem hvem Slægten opfylder dette sit Kald, er det, man kalder Skolen.

* *

Altsaa: Skolen bliver Kulturlivets Haandlanger. Den optager i sig og bringer videre paa samme Maade det, hvortil Menneskeslægten lidt efter lidt i al sin spredte Virksomhed har arbejdet sig hen. Den indeslutter paa sin Maade hele det virkelig gennemlevede historiske Liv, selvfølgelig i en Tusinder af Gange formindsket Maalestok uden alle Virkelighedens Omveje og Afveje. Og ved at gaa alle disse Veje er det, Skolen paa sin Vis kommer til direkte at tjene det personlige Livs Udvikling. Den faar alle dettes Evner og Kræfter til at udfolde sig under Vandringen og gennem dens Besvær.

Men idet Skolen saaledes gentager den historiske Udvikling, kan den ikke rumme en Religion, der ikke er udsprungen af nogen historisk Kilde, en Religion, som Menneskeslægten ikke ved eget Arbejde er naaet til, men som udenfra paa overnaturlig Maade er brudt ind i Slægtens Liv eller i alt Fald opfatter sin Tilblivelse paa denne Maade. Hvad der er født ved et Under, maa ogsaa udbrede sig ved et Under og træde ind i hver enkelts Liv ved et Under. Ingen naturlig Forberedelse kan føre til det.

Derfor er det en Grundmodsigelse at lade det naturlige Menneskeliv være Indledningen til og Grundlaget for det kristelige, nye Liv. Paa dette Punkt vil Kierkegaards stærke Betoning af „Springet" fra det ene

til det andet logisk faa Ret ligeoverfor Grundtvigs Forening af dem. Og af samme Grund maa Skolen sige: Kun det Spring, til hvilket der kan være Tilløb, Historiens og Personlighedens Tilløb, kan jeg lede til; det af det naturlige og historiske umotiverede Spring hører ikke hjemme hos mig.

* *

Kampen for den stærke religiøse Paavirkning udenfra i Barndommen beror paa en ubevidst Tvivl om det religiøses Betydning for og Magt over Mennesket og en maaske bevidst Tvivl om Menneskets naturlige Anlæg til Religiøsitet. Naar begge disse Tvivl fjernes, siger man: Det religiøse er betydningsfuldt nok til ved sin egen Magt at gøre sig gældende, naar Tidens Fylde er kommen, og naar dette ikke er sket, saa er den religiøse Paavirkning umulig i sin ægte Skikkelse. Den Religiøsitet, der ikke hænger organisk sammen med Menneskelivet og ikke er sprungen ud af den personlige Udvikling som Frugt af indre personlig Erfaring, ved Livets Brydning med Menneskesjælen, den er altid usand. Er Mennesket oprindelig uden religiøs Drift, saa vil det religiøse altid mangle et virkeligt Tilknytningspunkt inden i det og kun være et Skin. Hævder man altsaa Religiøsitetens Nødvendighed, saa maa man ogsaa hævde dens Naturlighed. I Virkeligheden bliver derfor Religiøsiteten intet andet end den sammenfattende Afslutning af et Menneskes personlige Udvikling, dets Teori og Praksis smeltet saaledes ind i hinanden, at denne Sammensmeltning uvilkaarlig og instinktmæssig har givet Følelsen sit Præg og ytrer sig igen-

nem den. Men det forstaar sig, en konfessionel Religiøsitet bliver det næppe.

* *

Det, der gør Optagelsen af Troens Genstand til Religion, er det Personlighedens Segl, der sættes paa Tilegnelsen og som har Afslutningens Uforanderlighed i sit Præg. Den, der har grebet sin Tro, har i en vis Forstand afsluttet sit Liv. Psykologisk ses det deri, at den, der føler, han har gjort sit Valg, ogsaa derved føler sig beredt til at dø. Derfor er det farligt at indpode et Barn en færdig Tro. Man afslutter dets Liv derved før Tiden, man lægger et Tryk paa dets Kraft, som enten knuser det eller driver Kraften frem i en saa ensidig Retning, at Ligevægten gaar til Grunde.

* *

Manglen ved en religiøs Opfattelse som Grundtvigs er den, at der ingen organisk Forbindelse er mellem de forskellige Led af den. Tanken om den overnaturlige Frelse gennem Kristus og om den naturlige Udvikling af Menneskets Anlæg staar ikke i nogen indbyrdes Forbindelse, ja staar ikke engang som ligegyldige overfor hinanden. Den ene udelukker den anden. Derfor bliver det virkelige Forhold mellem disse to Tanker det omvendte af det formentlige: Kristustanken danner ikke Grundlaget og Toppunktet for Menneskenaturstanken, ikke dens blivende Kærne, men Menneskenaturstanken er det, der midlertidig giver Kristustanken nyt Liv. Det er det sidste Kompromis, der forsøges, efter at den spekulative Teologis teoretiske Kompromis er bristet. Naar nu dette praktiske, Teorien tilhyllende Kompromis har skudt sin skjulte Teori frem,

vil ogsaa det briste og Muligheden af et nyt Forsoningsforsøg være afskaaren.

* *

Der er en Misforstaaelse tilstede, naar Folk f. Eks. ligeoverfor „Hedninger" siger, at disse ikke tilbeder den sande Gud. Alle, som tilbeder en Gud, tilbeder den „sande" Gud, eller ingen af dem, der tilbeder en Gud, tilbeder den sande. For enhver troende Bevidsthed staar jo dens Gud eller Guder som Udtryk for det uendelige i Visdom og Magt, og det har intet med den religiøse Følelse at gøre, hvilke Forestillinger Gudsbevidstheden iklæder sig. Disse Forestillinger veksler naturligvis med de vekslende Kulturtrin, uden nogen Sinde at blive andet end endelige Former for noget uendeligt. At have en sand Gudsforestilling vilde sige at have gennemtrængt den hele Tilværelse med sin Aand, at have afkastet Endeligheden i sit Væsen, d. v. s. at have ophørt med at være Menneske. At Gudsforestillingen udvikler sig og bliver mere og mere omfattende er intet andet end, at Blikket paa Livet, Indsigten i dets Love, udvider sig. Det er igennem en Kulturproces, at den religiøse Bevidsthed former sig, ikke igennem en Virksomhed, der ligger udenfor og over Kulturlivet.

* *

Det er jo al Livsudviklings Gang, at de Modsætninger, gennem hvilke Livet udvikler sit Indhold, i Begyndelsen er sammenvævede for lidt efter lidt at udskille sig fra hinanden og udvikle sig selvstændigt. Saaledes er i Begyndelsen Opdragelse og Undervisning sammensmeltede i én kraftig Indtrykssum, men efter-

haanden skyder Opdragelsen Undervisningen ud, og den intellektuelle Udvikling bliver Genstand for en særlig Kunst og følges ikke længer uvilkaarlig af Menneskenaturens hele alsidige Fylde.

Den grundtvigske Undervisning er en Reaktion mod denne Ensidigheds Herredømme. Den vil føre Udviklingen tilbage til det Trin, hvor Modsætningerne endnu ikke havde skilt sig fra hinanden og Forbindelsen er let mellem Menneskesjælens forskellige Sider. Derfor virker den igennem Følelsen, i hvilken Sjælelivet uudviklet er helt tilstede For at kunne paavirke Følelsen maa den søge tilbage til det, der som det medfødte eller det gennem Fortiden fuldt tilegnede er tilstede i Sjælen som en uvilkaarlig Magt. Deraf kommer dens Forbund med „Folkeaandens" oprindelige Frembringelser.

Og den vil gennemføre sin Tanke, saavidt som den i Virkeligheden faar fat paa det, der er udsprunget af Folkets Natur og som det derfor kan binde sit Hjerte til. Men naar det nye Udgangspunkt, som har givet dens Virksomhed sin Friskhed og sin Uklarhed, har gennemløbet sin naturlige Udvikling, saa vil igen den umiddelbare Enhed mellem Livets Kræfter, som den har for Øje, opløses i Modsætninger og det intellektuelle tiltvinge sig en Selvstændighed, der igen gør et nyt Udgangspunkt i noget umiddelbart nødvendigt, hvis Folkets Liv skal vedblive.

* * *

Den paatænkte Tjenestepigeskole. Midt i al den fysiske og aandelige Usselhed, fra hvis tidligere mere eller mindre tilhyllede Ansigt Sløret i vore Dage rives, er det glædeligt at se varme Hjerter banke Nøden

og Elendigheden i Møde og redebonne Viljer staa beredte til at ofre Penge og personligt Arbejde paa at fjerne den. Sindene er forskellig stemte og Tankerne gaar i modsatte Retninger paa mange Omraader, men alle synes enige om, at noget maa der gøres for at hæve de fortrykte og derigennem hele Samfundet. Og glædelig er den Klarhed, med hvilken det forstaas, at ingen blot ydre Forbedring af Kaarene kan gøre Udslaget. Den vilde kun afføde nye Fornødenheder, og Følelsen af Trykket ikke mindskes. Med den ydre Forandring maa der følge en indre, et mere udviklet Blik paa Livet. Det er en ikke ringe Del af Landets Ungdom, hvis Kampraab Oplysningen i de senere Aar har været. Om end Ungdom og Uklarhed er nøje forbundne og heller her ikke har kunnet skilles, saa staar paa den anden Side ogsaa Ungdom og Begejstring i nært Slægtskab med hinanden. Meget godt er blevet gjort, megen ædlere Sans vakt.

Men skal Maalet naas og Samfundet faa nyt Liv i sine mange sygnende Forhold, saa maa man være klar over Vejen, man vil gaa, og Midlerne, man vil bruge. Hvad man skal vælge, maa ikke være en Oplysning løsrevet fra Livet og Virkeligheden. Den maa være udsprungen af Livet for at kunne vende tilbage til Virkeligheden og dér virke støttende og bærende. Ved Arbejdet med de enkelte maa man have det hele Samfunds praktiske Forhold for Øje. Det Resultat, man stiler imod, skal passe ind i Samfundets levende Maskineri. Er det et nyt Liv, man vil skabe, maa man samtidig arbejde paa at tilvejebringe den Luft, i hvilken det kan aande frit og udvikle sig videre.

Disse Hensyn synes ikke at være tagne tilstrækkeligt med ved Planen til en Tjenestepigeskole. At frem-

kalde Arbejde ved Kunst blot for Øvelsens Skyld er et Kraftspild. Hvor den praktiske Gerning har affødt en Teori, der kan gøre sig selvstændigt gældende, kan denne meddeles uafhængig af den Virkelighed, paa hvilken den skal finde sin Anvendelse. Ellers er det Livets naturlige og husholderiske Gang, at selve den praktiske Virksomhed uddanner den praktiske Dygtighed. Den, der vil være Urtekræmmer, maa begynde i Urteboden. Kun for den, der vil tage Duften af alt uden at blive hængende ved noget, d. v. s. for Dilettanten, er særlige Institutter for praktisk Gerning paa deres Plads. Som en Ingrediens i den almindelige Opdragelse kan de derfor spille en berettiget Rolle. Der gælder det jo ikke Fagdannelse, men fri Udvikling til alle Sider. Som Opdragelsesmidler gør Snitteskoler deres Virkning, men vil man være Snedker sit Liv igennem, saa gaar man til Værkstedet.

Nu er det netop til en praktisk Livsopgave, Tjenestepigerne skal opdrages. De skal hverken være Husholdningsteoretikere eller Husholdningsdilettanter. Derfor synes der ingen Grund at være til at udskille deres Uddannelse fra det virkelige Liv og henlægge den til et Slags Husholdningshøjskole i Form af en med Kunst fremdreven Mønsterhusholdning.

Men lad det nu være godt med disse teoretiske Indvendinger, er saa en saadan regelbunden Mønsterhusholdning det Middel, hvorved det attraaede virkelig opnaas? Ordenen i et saadant Institut kræver, at alt gaar efter en Snor og paa en Prik. Tiden maa være inddelt efter et bestemt Skema. En upersonlig Regelmæssighed maa nødvendigvis blive Livets herskende Præg derinde. Men det, der giver en virkelig Husholdning dens Ejendommelighed, er det Talent, hvormed

man forstaar at holde Hus med Tiden, at gribe de hastige Øjeblikke, benytte de spredte Tilfældigheder. Den Husmoder, for hvem Tiden ikke slaar til, er den, der mangler Sansen for at bruge de smaa og tilfældige Pauser. Men i hele denne Økonomi med Tiden vil en Tjenestepigeskole ingen Øvelse kunne give, fordi alt maa være ensformigt, forud bestemt og forud inddelt.

Hvad der vil kunne opnaas, er Øvelse i visse enkelte Færdigheder. Den Underordnelse, Pigen vil blive vænnet til, er af væsentlig anden Natur end i et virkeligt Hus. Et Spørgsmaal bliver det saa, om det for dette Udbyttes Skyld lønner sig at sætte saa stort et Værk i Gang, at ofre saa mange Menneskekræfter og saa mange Penge.

Det er vistnok et Fejlgreb, naar man vil opdrage og forberede til en Livsvirksomhed, at stile altfor meget løs paa Enkelthederne deri. Man maa meget snarere gaa den modsatte Vej, lægge en fast og sikker almindelig Grundvold, udvikle Evnerne og Egenskaberne, saa de bliver Personligheden til Støtte, lære Tanken at se ligefremt og naturligt paa enhver Ting, lære Viljen at gribe sikkert og fastholde tro, kort sagt, skaffe hele Personligheden, sund paa Sjæl og Legeme, dens eget Præg og egen Aand, saa vil det virkelige Liv nok gøre Resten og Enkelthederne komme af sig selv. Vil man løfte Tjenestepigestanden, saa gør man det ikke ved før Tiden at øve de unge i Tjenestepigegerning, men ved at gøre deres menneskelige Udvikling vægtigere og dybere, end den nu er. Man maa ikke for tidligt stykke Livet ud i Smaapinde, man udsætter sig derved for, at det aldrig mere bliver til Træ, men kun til Brænde.

En Skole som den paatænkte vil kun kunne rumme et meget ringe Antal Elever, og Kostbarheden vil for-

hindre Oprettelsen af flere. En rimelig, om end ikke nødvendig Følge vil det være, at den kommer til at skabe en Kløft mellem de oplærte og de ikke oplærte Tjenestepiger. I alt Fald i den første Tid vil dette gøre det vanskeligt for dem at tjene sammen. Den underviste vil have en Følelse af at vide den rette Besked med alt og føle et Slags moralsk Forpligtelse til ikke at behøve at lade sig belære. Den ikke underviste vil let føle sig set over Hovedet og se et uberettiget Væsen i den yngre skolelærte. Ikke usandsynligt vil der hos det ikke oplærte Flertal udvikle sig en Folkestemning imod Mindretallet. Derved vil en stor Del af det muligvis vellykkede Resultat være forspildt. Maaske vil der herimod indvendes, at den Paavirkning, den unge Pige har været under i Tjenestepigeskolen, naar hun træder ud i Livet, gennem hende vil brede sig i videre Kredse. Det er jo ikke blot Sygdom, men ogsaa Sundhed, der er smittende. Men det vilde kun kunne finde Sted, hvis det havde været en almenopdragende aandelig Magt, der havde gennemtrængt og lutret hende. Ikke, naar det som her kun har været en teknisk Uddannelse, hun har faaet, og det endog i den Grad, at ikke engang Vedligeholdelsen af de tidligere erhvervede Kundskaber er paatænkt.

Endelig er det ikke afgjort, at denne forberedende Uddannelse af Tjenestepiger vil have en gavnlig Indflydelse paa Husmødrene. Det kan og vil ikke være Skolens Formaal at udsende helt færdige og fuldt rustede Tjenestepiger, udlærte Mestere i deres Fag. Alligevel vil en naturlig Tilbøjelighed let bringe Husmoderen til at forlange alt af en saadan Pige og blive fortrædelig, naar hun, som jo er særlig uddannet til sin Stilling, trænger til Vejledning. Hun vil blive fristet

til at opfatte det som et af Tjenestepigeskolens Hovedhensyn at lette Husmødrene deres Arbejde med at styre Huset og opdrage deres Tjenestefolk. Saa vil et Par Daler om Aaret til Tjenestepigeskolen maaske blive et Afladsbrev for Samvittigheden ligeoverfor den personlige Forpligtelse imod Tyendet. Men at omsætte sine personlige Forpligtelser i Daler, Mark og Skilling for at skaffe sig dem fra Halsen, er ikke Maaden at genføde Samfundet paa. Det er kun en Mulighed her paapeges. Maaske indfinder Faren sig slet ikke. Men det maa i ethvert Tilfælde blive en Opgave for Skolen at forberede de Husmødre, der skal modtage dens Elever, til at modtage og opfatte dem paa rette Vis og lægge til af deres eget personlige Fond, hvad der endnu maatte fattes de unge. For at opdrage Tjenestepigerne maa man tillige opdrage Husmødrene. Saa først er Vægten lagt paa det rette Sted.

En Indvending, Tanken om en Tjenestepigeskole endnu kan fremkalde, er den: Hvad kan det nytte, om en halv Snes Piger om Aaret i en By som København hjælpes til at gaa bedre forberedte end før ind til deres Hverv? Sandt nok, hvis ellers Maalet naas, kan det være godt og gavnligt for de faa, der faar Del deri. Men det er ikke Vejen til at ophjælpe en hel Samfundsklasse. Traadte Skolen op som en Velgørenhedsanstalt, der i Erkendelse af, at den ikke kunde naa meget, var glad og taknemmelig for det lidet, den kunde naa, vilde der ikke være noget at indvende fra denne Side. Men den træder op som et Led i den stærke Samfundsbevægelse, der vil søge at udjævne Forskellighederne i Samfundet, skaffe de forurettede deres Ret, hjælpe de betrængte, kort sagt, som et Folkeopdragelsesmiddel. Set i dette Lys bringer den en til at spørge: Ja hvad

er en Draabe i Havet? Selv om Skolen trives over al Forventning, vil Virkningen af den paa det store Hele muligvis slet ikke kunne spores.

Og vil man dertil sige: Hjælper det ikke, saa skader det dog heller ikke, et Forsøg er det jo altid værd; — hjælper det ikke meget, saa hjælper det dog lidt; — hjælper det kun i enkelte Retninger, kan andre jo søge Maalet ad andre Veje, — saa har man sikkert Ret til at svare: Hjælper det ikke, saa skader det, om ikke ved andet, saa ved at misbruge Folks Offervillighed og derved maaske sløve den. Hjælper det ikke meget, saa skader det ved at stille sig hindrende i Vejen for det, der bedre kunde ramme det rette. I Sverig koster hver Elev 150 Rbd. om Aaret. Er det ikke en for stor Sum at sætte paa Spil, vil Udsigten til saa ringe en Vinding være en passende Rente? Hos os vilde Skolen stille et noget mindre Krav til den offentlige Velgørenhed, da det paatænkes at lade Eleverne betale for deres Ophold. Men herved vil den ogsaa let komme i et skævt Forhold til sin Opgave.

Der vilde rimeligvis være langt mere Forslag i Pengene, om man med Tjenestepigernes Tarv for Øje gik den modsatte Vej og fordelte dem i Steden for at samle dem. Ogsaa i andre Henseender er der Fare ved at samle saa mange unge Piger paa ét Sted, naar intet højere Formaal besjæler dem og tager deres Livskraft i Beslag. Man maatte saa træde i Forbindelse med de Lærere og Lærerinder, under hvem Pigernes Barndomstid var henrunden. Det vilde skaffe det fornødne Personkendskab til Veje og muliggøre en vis moralsk Garanti for dem, man udsendte. Dernæst maatte man træde i Forbindelse med Husmødre, der havde de fornødne Egenskaber og øvrige Betingelser

for at kunne opdrage og vejlede deres Tjenestepiger og Vilje til i Kærlighed at tage sig af dem. Stadig Kontrol og Meningsudveksling maatte der til for at forhindre, at egennyttige Husmødre tog Pigerne i Huset mere for Fordelens Skyld end for Pigernes. Ved at fordele denne Opdragelsespligt over hele Samfundet vilde man sprede Virkningerne lige saa vidt, baade fordi langt flere blev hjulpne og fordi Følelsen af det moralske Baand mellem Herskab og Tyende i al Almindelighed blev vakt og styrket.

Ligesom man maa være dem taknemmelig, der ved at optage Planen til en Tjenestepigeskole har vist deres redebonne Iver for at gribe ind, hvor der er Trang dertil, saaledes er det paa den anden Side en Pligt for dem, der tvivler om Sagen, aabent og ærligt at udtale deres Tvivl, for at den kan blive prøvet, sejre eller falde.

31. Decbr. 71.

* * *

Grønlænderopdragelse. I sin Dagbog kaster Saabye ogsaa Lys over Grønlændernes Opdragelse. Dør en Moder fra sit spæde Barn og ingen anden diegivende Kvinde er i Nærheden, begraver de hedenske Grønlændere sædvanlig Barnet tillige med den døende Moder. Ved Gæstebud og efter rigelig Fangst forsømmer de ikke at sende Enker og faderløse deres Del, endogsaa før de selv spiser. „De Stakler", siger de, „har ingen Mand, ingen Fader, ingen, som kan gøre dem glade med sin Fangst." Hverken hedenske eller døbte Grønlændere ægter deres Slægtninge, end ikke i flere Led. Opfostrer en Mand et fremmed Barn sammen med sine egne, anses det for deres Broder eller Søster. At Fol-

keslag, som bor højt mod Nord, skulde være mere dorske og aandssløve end andre, er en Mening, som efter Saabyes Erfaringer i alt Fald ikke passer paa Grønlænderne. De har et hurtigt Nemme og en tro Hukommelse. Jo mere de lærer, des mere vokser deres Lærelyst, ikke sjælden sætter de meget ind paa at nyde blot én Dags Undervisning. De gør derfor ofte en mærkelig Fremgang og træder sjælden tilbage fra Undervisningen, naar de engang har begyndt paa den. Især har Børnene stor Lyst til at gaa i Skole og viser megen Lærvillighed og Flid. Tvang kender de ikke til. Hedningerne vil gærne høre noget om et højeste Væsen, som kaldes Gud, men det maa ske som ved et Tilfælde. Tilfredsstiller man f. Eks. deres Nysgerrighed ved at fortælle dem et og andet om deres Fædreland, kan man vække deres Opmærksomhed ved at sige, at alt dette skyldes et mægtigt og kærligt Væsen, som har frembragt og vedligeholder alt osv.

For at de skulde kræve nærmere Oplysning af Præsten, maatte Stødet i Almindelighed gives udenfra. Nogle kom paa Foranledning af deres døbte Slægtninge. Andre kom af Forlegenhed for Husly. Atter andre af Sorg over Venners Død. Andre endelig anklagede og forfulgte som Hekse. Efter først nogenlunde at have bibragt dem Begrebet om Gud, hans Egenskaber og Forhold til Verden og om Menneskets Bestemmelse gik Saabye over til Lærebøgerne: Luthers Katekismus, en Saligheds Orden, den første trykte grønlandske Bog af H. Egede, og Pontoppidans Forklaring. „Hvert Stykke, hver Sætning oplæses og opløses. Nu forelæser Læreren, og Katekumenerne høre ej alene opmærksomme til, men læse sagte efter ham hvad de høre, ti de kan ikke selv læse i Bogen. Efter adskillige Gentagelser

spørger han nu en, nu en anden, om de forstaa ham, om de have beholdt noget osv. Daglig fortsættes saaledes Forelæsningerne, og daglig gøres nogen Fremgang. En Gang om Ugen gentages det lærte. Saaledes kunne de nemme og flittige fra Mikkelsdags Tid indtil Pinsedag nogenlunde lære og forstaa ovenmeldte Bøger, med Undtagelse af 5te Part og noget af 1ste Part i Forklaringen, som siden blev gennemgaaet. Paa deres Daabsdag gjorde de med Eftertanke Rede for deres Kristendoms Kundskab, med inderlig Følelse og hellige Forsætter aflagde de fleste deres Løfter og modtoge knælende Daaben. Daglig holdtes, saalænge Vinteren varede, Morgen- og Aftenbøn i et af de største grønlandske Huse. Om Lørdags og Søndags Aftener læstes ved Bønnen i Steden for Katekismus et eller to Kapitler af det nye Testamente."

Gennem den dybe Sne saa man Forældrene bære de mindre Børn til Skolen og hente dem igen. Kl. 9 om Morgenen begyndte Saabye Undervisningen og fortsatte den til Kl. 2. Om Lørdagen læstes der ikke. De smaa lærte snart Bogstaverne. De større deltes i Klasser efter Fatteevne og Fremgang. Deres Pensa forklaredes dem og læstes saa hjemme. En til to Timer daglig skrev de. Lokalet var saa indskrænket, at nogle maatte skrive, mens andre læste, og omvendt. Senest i deres 12te, sædvanlig i deres 11te, undertiden endog i deres 10de Aar kunde Børnene læse enhver trykt grønlandsk Bog og kunde Katekismen, Saligheds Ordenen og en Del af Forklaringen udenad. Den sidste var ikke trykt. Et skrevet Eksemplar deltes i Afsnit, som Børnene fik at skrive efter som Forskrifter, naar de kunde skrive nogenlunde. Flere kunde saaledes paa én Gang afskrive Bogen. Siden blev den hele leveret

dem indsyet. De gemte den som en Helligdom. Jævnlig vekslede de Breve indbyrdes og med Præsten.. I det 13de Aar eller naar de havde fyldt det, fik de Afsked fra Skolen. Naar de skulde forberedes til Konfirmationen, kom de igen. Ved Undervisningen af Børnene brugtes Opmuntringer, ikke Tvang. Hver 14de Dag uddeltes et Lpd. haardt Brød som Belønning til de flittige og velopdragne. De særlig flittige fik et, de mindre flittige et halvt, de dovne intet, hvilket gik dem meget til Hjerte. De, der udmærkede sig baade ved Fremgang og god Opførsel, fik to.

Har Drengene naaet 12—13 Aars Alderen, maa de ikke længer ligge paa Briksen blandt Kvindfolkene, men faar Plads under Vinduerne. Børn, især Drengebørn, betragter Grønlænderne som deres største Skat. De omgaas dem med Omhu. Som spæde er de nøgne og bæres paa Moderens Ryg i en vid Pels, en Amaut. Naar de kan skønne, giver Moderen dem mange Kærtegn og vænner deres Arme til de Bevægelser, den voksne Grønlænder bruger for at ro sin Kajak. De vedbliver at die 3—4 Aar. Bider de Moderen i Brystvorten, ømmer hun sig nok noget og siger: „Du lille Skarn!“ og kniber Barnet i Læben, men kærtegner det samtidig.

Naar Drengebørnene vokser noget til, giver Faderen dem en Pisk, laver en Slæde til dem og afretter Hundehvalpe til at trække den. Et Par Aar senere begynder han i sin Fritid at arbejde paa en Kajak og en Aare og tager saa Drengen med paa Søen i godt Vejr, holder ham ved Siden af sig, lærer ham at bruge Aaren og derefter at kaste Pilen. Kan han nogenlunde ro den bredere Kajak, gør Faderen den smallere, mere rank og mere udsat for at kæntre, men tillige lettere

og mere egnet til Fangsten. Han øves nu i at holde sig i Ligevægt ved Aaren. Knækker den eller taber han den, er det ude med ham, naar han er paa Søen. Med Forsæt lader Faderen ham nu og da kæntre for at gøre ham dristig og lære ham at bruge Aaren.

Ved Hjemkomsten om Aftenen roser han ham. Glad og undselig hører Drengen paa hans Fortælling og taler sjelden selv uopfordret om sine Bedrifter. Moderen smiler opmuntrende til ham. De straffer aldrig deres Børn. Disse kan derfor gøre, hvad de vil, og nægter undertiden at lyde Forældrene. Men naar de bliver voksne, agter og ærer de dem ikke desmindre, lyder dem, erhverver Opholdet til dem som gamle og er glade ved at kunne hjælpe dem. En gammel Fader lider aldrig Nød, saalænge Sønnen har noget. Gifter denne sig, er det hans aldrende Moder, der styrer Huset, saalænge hun vil og kan, og Sønnekonen adlyder og tjener hende.

* * *

Moderlig Myndighed i Kina. Jesuitten J. B. du Haldes udgav i 1735 et Værk i 4 Foliobind: *Description geographique, historique, chronologique, politique, et physique de l'empire de la Chine.* Følgende er en af de deri meddelte kinesiske Historier med Lærdomme og Forbilleder for Børn:

„Fru Ly fik at vide, at hendes Søn, siddende paa sit Dommersæde, i Hidsighed havde ladet en Soldat stokkeprygle, til han døde af det, og at Troppernes Knurren over denne Voldsgerning steg for hvert Øjeblik. Straks forlod hun sit Bagværelse (Manden har hos Kineserne det yderste, Konen det inderste Værelse) og begav sig til Stedet, hvor Dommen var fældet og udøvet. Mandarinen rejste sig straks af Ærbødighed

for hende. Hun gaar frem, sætter sig paa hans Plads, befaler ham at lægge sig paa Knæ og siger til ham, idet hun bebrejder ham hans Grusomhed: „Tror du, min Søn, at Kejseren har overdraget dig den Myndighed, du har, for at den skal misbruges, som du nu har gjort?“ Saa vendte hun sig til Retfærdighedens Udøvere og tilføjede: „Klæd min Søn af og slaa ham over Skuldrene. Jeg er hans Moder og paalægger ham den Straf.“ De underordnede Embedsmænd kastede sig til Jorden og bad om Naade.

Saaledes stillede den moderlige Myndighed en Bevægelse, som var i Færd med at rejse sig, revsede Sønnens stolte og hidsige Sind og bevarede for sit Hus et anset Embede, som han var paa Nippet til at miste.“ (Jfr. Vor Ungdom 1888, S. 96).

* * *

Et Drengebarn (født 16. Juli 1876).

I.

Ordforraad i halvanden Aars Alderen.

Forklaring af de anvendte Lydtegn:

Mád, bar, māle; Bégreb, bēdé; Bísag, Bi, bīdé; Brósten, Bro, rōlig; dú; By, ȳdé; Dæk, Hær, vǣré; Trǽst, Brød; Dör; vǎǎdt, vaad, Saāl.

á, á! jeg skal noget. — bār, Fader. — be, Ben; Ble. — bé bē, jeg beder om noget. — bīp, siger Fuglen; Fugl. — bo, Bog; Bord. — bóm! jeg faldt. — by, Paraply; Bluse. — bȳá, Blyant. — bæ bæ! — baa, Bold, Æble, Valnød, Kartoffel, Pille (ɔ: alt kugleformigt). — da, Hat, Skjorten, idet den tages over Hovedet. — de, Ske. — dgāgg, siger Hønen. — dídídd, Tittit

(Haanden for Øjnene med Fingrene spredte), Ring o. l. (ɔ: alt, hvorigennem der kan ses). — dó (med Næselyd)! siger Klokken. — dúdúdd, Fløjte, sammenrullet Papir, do. Serviet, do. Gulvvoksdug, aaben, tom Trækasse (ɔ: alt hult, hvori der kan blæses). — dæ, der. — dǽn! jeg ønsker den Ting. — dö, Dør. — dăăr, Doktor. — dăăng, Jomfruen. — ha, Hanne. — haa (gennem Næsen), Sigurd. — klăă, Klods, brasiliansk Nød; Ur; Bord-, Dørklokke. — ma, Mand, hvid Buste, Skilderi. — má má! Mad. — māv! siger Katten. — me, mer. — mōr, Moder, fritstaaende Figur. — mórbár, Forældre. — mæ, Mælk, Vand, Petroleum. — mǣ! siger Lammet. — na Jakob. — né né! nej, nej. — ne, Sne; Medicin. — ni, Kniv. — nó nó! lille graat Shawl. — năă! jeg befinder mig vel; jeg blev glad overrasket. — ō! jeg er forundret. — pé, Splint. — pi, Pisk. — prrr; siger Hesten; Hest. — pö, Brød. — tā Tak. — taar, Kurv. — váváv! siger Hunden; lille Hund. — va, Vand. — vóvóv! siger Hunden; stor Hund. — æ, Æg, gul Sagosuppe. — ǣ, Æsel. — ǿ ǿ! siger Grisen. — Hvor er Moder? da, prrr, vavav! (Hat, Hest, Hund ɔ: hun tog Hat paa og gik ned paa Gaden til Hestene og Hundene). — Duer fløj forbi: me, me, me, me, bīp, me, me — bé bē! (mer Fugl, jeg beder derom). — Da han hørte sin Fader læse højt i Stuen ved Siden af: bār, bo (Fader, Bog ɔ: Fader læser). — Da Pigen kom ind med Hat paa: da, bār, prrr, bīp (Hat, Fader, Hest, Fugl ɔ: hun har Hat paa ligesom Fader og skal ned paa Gaden til Hestene og Fuglene).

II.

1. „Kære mo*)rmor. jeg**) komer vest paa sønda tror d ege Jeg husger de. du er en lile knabinaals-

hode og**) ose en lile synaalspes." 18. Okt. 81.

*) Han spurgte: Skal der staa o? **) Tidligere lært.

2. Selvlavede Ord:

   Spillebord d. e. Klavér.

   Støvhul d. e. lille bitte Hul; Støvplet d. e. lille bitte Plet (Støv Maalestok for det mindst mulige).

   Studentersøn d. e. Søn, der er Student.

3. Hans Moders Meddelelse til hans Fader 21. Juli 1881: „Da han i Aften skulde i Seng, trykkede han mig op til sig og sagde: „Jeg klemmer dig helt ihjel." Jeg sagde da: „Det skal du ikke gøre, for saa har du ingen Mor mer." „Saa vilde jeg græde, og saa vilde jeg holde mig inde en hel Dag," svarede han. Jeg sagde vist noget om, at man altid græd, naar man mistede sin Moder. Han spurgte saa: „Græder Farmor da for sin Mor?" Paa de næste Spørgsmaal blev Enden, at han spurgte, hvor jeg var, da du var fem Aar. Jeg sagde saa, at jeg ikke var til dengang. „Ja, men hvordan har Vorherre da baaret sig ad med at lave dig?" Da jeg ikke kunde sige ham det, var han selv straks paa det rene dermed: „Vorherre tog et Par Arme og et Par Ben og et Hovede og en Krop, og saa satte han det sammen, og saa lavede han et Hul i Maven, det var Navlen — og saa fløj jeg." Du ser, det endte med, at det var sin egen Fødsel, han beskrev."

4. Han gav et vældigt Brøl fra sig ude i Entreen. Han var falden paa Næsen og forklarede: „Det var Væggen, der stødte mig." 30. Juli 81.

5. „Hvad Tid holder Verden op? — Hvad Tid er den

ikke mere til? — Kan Verden holde op at leve? — Dør Verden ikke?“ 29. Sept. 81.

6. „Aksel har en Bog med et Billede i af Vorherre, men det ligner ikke.“ — Hvorfor ikke det? — „For han maa da se ud som et Menneske.“ 4. Aug. 81.
7. „Alt er Glas for Vorherre“ (fordi han ser ind alle Vegne). 6. Juni 82.
8. „Man kan ikke se, at Verden er rund som en Kugle, fordi man selv staar midt i den. Naar man staar oppe i Farfars Have, kan man lidt se, at Verden er rund, naar man ser over ad Sverig til, saa er det, som om Himlen runder saadan ned efter. — Man kan ikke mærke, at Jorden rører sig.“ April 82.
9. Han gik med en Kniv i Haanden og gjorde en Bevægelse med Spidsen af den fra Panden ned over Næsen. „Hvad er det, du gør?“ — „Aa jeg kunde have Lyst til at skære mig selv midt igennem, for at jeg kunde faa en Broder at lege med.“ Juli 82.
10. Ellen elsker Kaffe. — „Det gør jeg med — men man kan for Resten ikke elske dødt.“ 19. Juli 82.
11. „God Dag, Hr. Maane, giv mig dit Ansigt, saa skal du faa mit.“ 24. Juli 82.
12. Sikken et dejligt Maaneskin! — „Ja sikken et dejligt Aaleskind!“ 26. Juli 82.
13. „Gud er alle mulige Dyr og alle mulige Planter og alle mulige Mennesker.“ 22. Sept. 82.
14. „Hanne, i Dag har du vel tænkt: Det stakkels Barn, skal han nu i Skole? Men saa tænkte du vel ogsaa: Aa det er da egentlig ikke værre for

ham end for alle de andre Drenge, der gaar i Skole." 5. Dcb. 82. Frostdag.

15. „Lavt paa en Jord en Stær sad" (for: Højt paa en Gren en Krage sad).

16. „I Dag jeg fik mine Bukser, og straks jeg trak dem af. Det straaled for min Næse, da jeg i Skyggen saa" (for: I Gaar jeg fik min Trøje, og straks jeg trak den paa, det straaled for mit Øje, da jeg i Spejlet saa). Dcb. 82.

* * *

Af en Brevveksling.

1.

31. Decb. 1872.

Kære Fru —!

. . . Jeg talte forleden med en ung Pige bl. a. om Julen. Jeg fortalte hende, at vi ogsaa hos os har været glade ved Julen, og hun spurgte mig, hvorledes dog Jøder kunde være med i den Glæde. Jeg svarede: „Julen er jo en Tid, i hvilken Kærligheden mellem Mennesker har Lov til at give sig et frit Udtryk, saa Skrankerne falder bort mellem de forskellige Klasser og Aldre og Livet er frit og let og lyst som i Barndommen, er der ikke nok at glæde sig over?" „Men det dejligste har De dog ikke," sagde hun, „De véd ikke, hvad det er for en Følelse, naar Børnene gaar rundt om Juletræet og synger deres Salmer. Den dybeste Grund til Glæde mangler De jo dog." Jeg følte det vemodige i at være som den fremmede, der staar udenfor al denne Barneglæde og stirrer ind. Men jeg

følte tillige det opløftende og styrkende i at staa alene, at skulle kæmpe sig frem til Sandheden ene med sig selv, og den Betryggelse, der ligger i at maatte følge Sandhedsstemmen i sit Indre, selv hvor man smerteligst føler, hvor meget det skiller en fra dem, man dybest og inderligst ønsker at kunne være enig med. Jeg tror, det opdrager et Menneske i Kærlighed at skulle kæmpe med dem, man elsker, om man end tit føler det som et Offer, der næsten er for tungt at bringe. Men det kan jo ikke være andet, ingen har Ret til at fornægte Sandheden, og vilde noget personligt og inderligt Forhold mellem Mennesker kunde komme i Stand paa det Grundlag?

2.

2. Jan. 1873.

Jeg blev ikke færdig forleden Dag. Der kom noget imellem, som jeg først maatte bearbejde inden i mig, før jeg igen kom i Ligevægt, noget, der netop saa stærkt som nogen Sinde lod mig føle det tunge i de Konflikter, jeg ovenfor har omtalt. Jeg kom da ogsaa til at tænke paa Dem og paa Muligheden af, at Deres religiøse Følelse var bleven saaret ved, at jeg, den ikketroende, der i Julen kun ser noget menneskeligt og i dens Glæde kun føler Glæden over noget skønt menneskeligt, havde været hensynsløs nok til i min Gave at ville være tilstede ved Deres Julefest for at se med profane Blikke paa det, der for Dem var det hellige. Men jeg havde i det samme en Forvisning om, at den Følelse ikke var opstaaet i Dem, og var Dem taknemlig derfor. Der er en Anden, jeg føler mig knyttet til, der sanddru og oprigtig lod mig vide, at kun den Gave

kunde vække Glæde, der selv var Udtryk for et troende Hjertes Glæde, og jeg følte vemodig, hvor fattig den er, der gerne vil gøre en Anden selv nok saa ringe en Glæde, men ikke formaar det. Men jeg maalte paa de strenge Ord den Kærlighedens Dybde og Omhu, der ikke selv vilde være glad, naar ikke ogsaa jeg fik Del i det højeste, den ejede. Jeg vidste, at min Gave var et længe næret Ønskes Opfyldelse med Kilde i sig til megen Opløftelse for den, der fik den, og dog skulde den lægges ubrugt hen og aldrig drages frem, før Giveren kunde lægge det rette Sindelag til sin Gave. Maatte jeg ikke røres over den Fylde af Kærlighed, der ytrede sig derigennem, om det end var en Glæde, jeg kun fik igennem Sorg. Jeg er sikker paa, at De forstaar de Følelser, det hele har maattet sætte i Bevægelse hos mig. Ti det forstaar sig af sig selv, nogen Indflydelse paa min Overbevisning om det sande har det ikke haft; den kan jo ikke være afhængig af Ønsker og Længsler.

3.

22. Jan. 1873.

Deres Ønske om at faa sendt mit Foredrag om Kierkegaard og Grundtvig kan jeg desværre ikke opfylde, da jeg ikke har nedskrevet det. Det vilde være mig umuligt at holde et Foredrag, naar jeg i Forvejen havde udarbejdet det. Hvis ikke Tankerne i selve Talens Øjeblik skaber sig deres naturlige Udtryk, bliver det altid for mit Vedkommende dødt og magtesløst, hvad jeg siger. Jeg kan derfor heller ikke i egentlig Forstand forberede mig til et Foredrag. Det, jeg holdt forleden, havde jeg slet ikke tænkt over forud; det vil sige, jeg vidste naturligvis godt, hvilken Opfattelse jeg

havde af de to Personligheder, men hvorledes jeg vilde knytte Tankerne sammen og ved hvilke Midler jeg vilde skildre dem, det lod jeg komme an paa Øjeblikket. Kun hvad jeg er inde i, kan jeg derfor tale om. Skulde jeg, mens jeg talte, bruge Hukommelsen for at huske, hvad det var, jeg skulde sige, vilde jeg snart gaa i Staa. Men hvad der er blevet en fast Bestanddel af mit Tankeliv, falder det mig ikke vanskeligt at tale om paa staaende Fod ligeoverfor Tilhørere, hvis Evne til at forstaa jeg nogenlunde kender. Det er mærkværdigt, saa Tilhørerkredsen virker ind paa Taleren. Jeg tror, Talen faar sin egentlige eller i alt Fald en forhøjet Livskraft ved det Ekko, den vækker i den. Det gaar der, som De vist tit har lagt Mærke til, at det gaar med hvad man læser højt for en anden. Ting, der har staaet for en i et straalende Skær, kan ligesom miste deres Glans for en, mens man læser dem for nogen, de ikke trænger ind i, og andre Øjeblikke er det, som om man først ret tilfulde forstaar det, man læser, idet man ser det Indtryk, det gør paa en sjælfuld Tilhører. Det er som det læste fik et dobbelt Liv, sit eget og noget af dens Liv, der forstaar det paa saa inderlig en Maade. Og saaledes er det ogsaa, naar man taler. Hver Gang Skyggen af en Stemning, der vækkes, jager hen over Tilhørernes Ansigt, forvandler den sig til stærkere, mere levende Ord hos den talende. Men det forstaar sig: sligt lader sig ikke nedskrive hverken i Forvejen eller bagefter. Der er naturligvis den Fare derved, at et saadant Foredrag let bliver til et Brudstykke, fordi én Side af Sagen i det bestemte Øjeblik træder mere levende frem for en end de andre. Men jeg tror dog, at et levende Brudstykke er bedre end en død Fuldstændighed, og saa kan man jo en anden Gang sige, hvad

man glemte første Gang. Overhovedet synes jeg, det er en farlig Ting at have talt sig færdig i en Sag, at have ordnet og formet sine Tanker om den saaledes, at denne Orden og Form nu staar fast én Gang for alle. Man har derved standset sine Tanker i deres videre Udvikling. For at man ikke skal stivne og forstenes indvendig, maa der altid være en vis Flyden og Strømmen i ens Tanker, noget ufærdigt — det ligger i Menneskets Natur, at det aldrig bliver færdigt. Det er en Lykke at føle denne Rislen og Strømmen inden i sig, fordi man i den mærker Livets Aandepust. Derfor er jeg saa varsom, jeg kan, med at forme min Sjæls Indhold. Formen kan let blive til Afslutning og bringe en til at glemme, at

„den evige Higen, som aldrig faar Fred,
det er Fodrejsens dybeste Hemmelighed."

Og dog, disse Hostrups Ord udtrykker ikke ganske det, jeg mener. Denne Higen er ikke uden Fred, ikke det samme som Uro. Tænk Dem en ung Student, der indvies i sin Videnskab, daglig hungrer og tørster efter dens Næring og for hver Dag føler sig ført dybere ind i den, stadig udvidende Kredsen af det, han forstaar, tror De ikke, der netop gennem al denne Higen gaar en Følelse af Ro, af at være paa den rette Vej? Saaledes ogsaa Menneskets Forhold til Livet. Blot at der her ikke alene er Tale om at forstaa, men ogsaa om at handle.

4.

24. Jan. 1873.

Jeg gennemlæste nu, inden jeg fortsætter, hvad jeg i Forgaars skrev, og det syntes mig, at hvor meget sandt der end er i det, saa er det dog kun en ensidig Sandhed. Jeg har, mens jeg skrev det, set for meget

bort fra den Fred, der er uden Higen, den Fred, der er Glæden over Livet i smaat og stort, den, der er som et Sommerlandskab i Solskin med Insekternes Summen og en skyfri Himmel, hvor Tiden ligesom er hørt op at rinde og alle Lidenskaber gaaet til Hvile. Det er sandt nok, at man bestandig maa se fremad til det, man endnu ikke har naaet, men det er lige saa sandt, at man skal se tilbage til det, man har naaet. Den Higen, der driver en videre, maa ikke være en vildsom Jagen uden Maal og Med. Skal den have Ligevægt i sig, maa den ligesom have sit Maal bag sig og nu søge at tilegne sig det inderligere, gennemføre det alsidigere, kort sagt have et fast Grundlag, en Tro at gaa ud fra, hvad enten denne Tro nu, som De opfatter det, er et ved en særlig guddommelig, underfuld Naadevirkning frembragt nyt Liv, eller, som jeg vilde sige, en igennem Menneskets personlige Udvikling og Brydning med Livet paa naturlig Maade fremkaldt Overbevisning, der lidt efter lidt gennemtrænger hele dets Liv. Og jeg burde ikke have forbigaaet den Lykke, som ligger i den stille Nøjsomhed, der har givet Afkald paa det store for at se Solskinnet spille ud fra det smaa. Jeg ved, hvor ofte jeg, naar jeg er gaaet forbi Vartov og har set en gammel Kone med Natkappe paa sidde ved Vinduet og sy med Brillerne paa Næsen, har tænkt ved mig selv: „Hvem der dog var saadant et gammelt Menneske, der er naaet til Fred med sig selv og med Livet; der ikke gaar mange Skridt mellem Morgen og Aften og er glad ved at høre sin Kanariefugl kvidre og se den hoppe nærmere, naar Haanden kommer med Sukkeret til den, eller se Gyldenlakken i Vinduet faa det ene Blad efter det andet; der fra den ene Søndag til den anden kan have godt af et enkelt Ord, hun har opfattet af Præ-

stens Prædiken, og i øvrigt lever sin Tid hen i stille Erindring om Fortiden.“ Der er en nøjsom Glæde over Livet hos saadanne gamle, som vi unge ikke kender noget til eller kun kender som Stemning. Men jeg véd jo ogsaa nok, at et saadant passivt Liv og dets Tryghed vilde hos den unge være et Forræderi mod hans Livsopgave, og at man maa tage sig i Agt, at ikke saadanne digteriske Drømme skal suge Marven ud af ens Handlekraft og Sundheden ud af ens Følelse. Den har ikke lidt at kæmpe med, der er født til Fantasimenneske. Han gaar let glip af Livet.

5.

29. Jan. 1873.

De skal ikke være bedrøvet over den Ytring i Deres forrige Brev, der fremkaldte vemodige Tanker i mig. Det var jo ikke nye Tanker, den vakte, men Tanker, jeg Aar og Dag har levet i. Det har, siden jeg blev voksen, været Gangen i min Udvikling, at jeg langsomt har maattet opdrages til de Forhold, der skulde faa Livskraft i mig. Jeg hører ikke til de fuldbaarne Naturer, der straks kan gribe Livet sikkert og fast. Bestandig har jeg maattet opleve alt i Fantasien, førend det skete i Virkeligheden. Saadan er det gaaet med det Kald, jeg har valgt, og saadan er det gaaet mig overfor de Personer, jeg har følt mig knyttet til. Og saaledes har jeg ogsaa en Gang i Forvejen oplevet den Adskillelsens Smerte, der nu er saa meget dybere og virkeligere, som jeg ved, den ikke er min alene. De beder mig om ikke at opgive Haabet. Jeg forstaar Dem ikke rigtig, Haabet hvorom? At Mennesker trods Kløften, der er imellem dem, kan føle sig dragne og

knyttede til hinanden, det er mig mere end et Haab, det har jeg en stærk og sejrrig Følelse af. Ja det er mig, som om netop Bevidstheden om den Kløft, der skiller, gør et Hjerteforhold dybere og inderligere og udvikler Tanken om, hvad et Forhold i Aand og Sandhed er. Derfor har jeg intet gjort for at holde Modsætningen nede, jeg har tvært imod kaldt den frem, jeg har følt, at Ærlighed og Sanddruhed, selv hvor det smertede at sige Sandheden, fordi jeg saa, hvor nær den gik en Anden, var en Pligt og en Nødvendighed.

Men hvorpaa er det da, De mener, jeg skal haabe? At Kløften skal lukke sig og blive til en Bro? Umuligt. Det kan kun ske ved, at den ene drages over til den andens Opfattelse. Har jeg for mit Vedkommende Ret til at ønske og haabe og arbejde paa at drages fra det, der for mig er den højere Sandhed, til det, der for mig er den lavere? Jeg vilde forspilde og forfalske mit Liv, om jeg nærede et saadant Ønske. Jeg har mere levende end nogen Sinde følt hvad det er at kæmpe for en Sandhed, og jeg vilde modarbejde de Følelser, hvormed jeg er knyttet til andre, om det blev mig klart, at de sløvede Trangen til Sandhed i mig. Og nu, at en Anden, en, der netop har fundet Sandheden, hvor De har fundet den, skulde drages af mig bort fra sit trygge Ly, kan De mene, at jeg skal haabe det? Jeg mener jo ikke engang selv, at jeg bør haabe det. Jeg ser ikke som De i Troen et Maal for Menneskelivet, men kun et Middel, og naar nu den Tro, der fylder et Menneske, virker til at gøre dets Liv indholdsrigt og sjælfuldt, til at udvikle dets Inderlighed og dets Kærlighedstrang, skulde saa jeg, fordi jeg har teoretiske Indvendinger at gøre mod denne Tros Læresætninger og fordi disse Indvendinger for mig selv er af den Betyd-

ning, at det vilde splitte og sønderrive mit Liv, om den Tro skulde gøres til min, skulde jeg derfor tyrannisk søge at frarive en Anden, hvad der i denne Andens Sjæl er trofast og ægte som Guld. Jeg vilde derved komme i Strid med mit eget religiøse Standpunkt, for hvilket netop ikke én Religion er den udelukkende sande, men det religiøse Liv og Religionerne selv maa være forskelligt formede til forskellig Tid og hos forskellige Personer, og kun er sande i denne deres Forskellighed. For mig er det religiøse Liv og Religionerne ikke en Aabenbarings Frugt, men har som alle andre Ytringer af det menneskelige Liv deres Kilde i Menneskenaturen selv og maa staa i Sammenhæng med og Afhængighed af hele dens Udvikling. Det er altsaa ikke i mig, at Følelsen af en uoverstigelig Kløft mellem de religiøse Standpunkter bor, jeg forstaar dem alle som udsprungne af en fælles Kilde.

Hvad kan jeg da haabe, naar jeg ikke kan ønske at udslukke den kristelige Overbevisning hos den, for hvem Kristendommen er Sandheden, den hele og den udelukkende Sandhed?

6.

7. Feb. 1873.

De kender vist disse Ord af Renan: „Den værste af de Kvaler, ved hvilke det Menneske, som naar til et Liv i Refleksionen, udsoner sin Stilling som Undtagelse, er den at se sig udelukket af den store religiøse Familie, der indbefatter Jordens bedste Sjæle, og at betænke, hvorledes de Væsener, med hvilke man helst vilde leve i aandelig Forening, nødvendigvis maa betragte en som et fordærvet Menneske. Man maa

være meget sikker paa sig selv for ikke at rystes, naar Kvinderne og Børnene folder deres Hænder og siger til en: O, tro som vi!" De Ord rinder mig tit i Hu, fordi jeg har gennemlevet, hvor sandt deres Indhold er, og hvilken Smerte det er idelig og idelig at skulle protestere, idelig selv at skulle kræve at blive udenfor det Samfund, i hvilket kærlige Sjæle heller end gerne vilde lukke en ind og som omslutter det, man elsker højest. Og jeg bruger disse Ord som Indledning, for at de mulig kan lægge et lidt mildere Skær over Resten af mit Brev, som ikke vil kunne andet end synes Dem haardt og hensynsløst. Men jeg maa tale saa skarpt og saa upersonligt, som det er mig muligt, fordi jeg ingen Ret har til at foranledige flere Misforstaaelser som dem, mit sidste Brev har foraarsaget.

De Ord fra et af mine tidligere Breve, som De har anført, lyser jeg endnu i Kuld og Køn i hver Stavelse. Det var netop dreven af Grundtanken i dem, Tanken om Troskab mod Sandheden, at jeg skrev, at hvis en anden Overbevisning end min nuværende trængte sig frem i mig, saa vilde jeg anse det for min Pligt at sætte alle Kræfter ind paa at gribe og tilegne mig den. Men jeg sagde ikke, at min nuværende Overbevisning ikke var rodfæstet i mig. Tværtimod, jeg føler mig saa sammenvokset med den, som De føler Dem knyttet til Kristendommen. Jeg føler Dag for Dag dybere og mere afgørende dens begejstrende Magt og dens Sandhed i Modsætning til Kirkens Kristendom; jeg forstaar, hvorledes den med Nødvendighedens Vælde er udsprunget af mit Liv, og at jeg lige saa lidt vilkaarlig har valgt den, som jeg vilkaarlig har valgt at tro den Sandhed, at to og to er fire. Jeg føler, hvorledes den styrker og udvikler Kærlighedstrangen i mig og forøger min

Viljekraft. Saa lidt ønsker jeg at komme bort fra min Overbevisning. Og kan der i det hele taget være Tale om at ønske eller ikke ønske overfor Sandhedserkendelsen? Den gør sig gældende med en Magt, der ikke er ens Vilje underkastet, og der er kun ét at gøre: at følge dens Stemme, saa snart den lyder klar og indtrængende nok til at kunne forstaas. Umuligheden af en Forsoning med den Kristendom, der træder op med Fordring paa i sine Dogmer at have den eneste Vej til Sandhed og Frelse, staar lige saa afgjort for mig som nogen Sinde.

De vil sige til mig, at det er stærke Ord, og spørge mig, hvor jeg faar den Sikkerhed fra, hvormed jeg taler. Jeg vil svare: fra det samme Sted, hvorfra den troende faar Sikkerheden i sin Tro, fra den dybe, personlige Bevidsthed om, at det er det rette. Heller ikke den troende har andet Udgangspunkt. Han kan ikke sige, at det er Kirken, der giver ham hans Sikkerhed, — thi kun naar han i Forvejen har Troen, staar Kirken for ham som den ufejlbare Myndighed. Ikke vise hen til Biblen, — thi han maa i Forvejen være troende for at se et guddommeligt Værk i Biblen. Ikke nævne Kristus, — thi først naar han tror, kan han høre Kristi Stemme og kende, at den er hans. Han har kun sin egen Følelse af Troens Sandhed at gaa ud fra. Ved at fastholde Troen paa sin Sandheds udelukkende Gyldighed og direkte guddommelige Udspring fastholder han med det samme Troen paa sin egen Følelses Ufejlbarhed, og det er jo ogsaa Protestantismens Forudsætning. Vælger man et Udgangspunkt udenfor sig selv, saa drives man med Konsekvensens Magt tilbage til Katolicismen. For Protestantismen, som er udgaaet fra stærke, religiøst bevægede Naturers Fordring paa at naa Sand-

heden gennem deres egen religiøse Følelse, er derfor — konsekvent set — Tanken om, at én Tro er den ene saliggørende, en Modsigelse. I Virkeligheden staar den troende Protestant og den ikke-troende ved Siden af hinanden som de, der trods deres Vejes Forskellighed har et fælles Udgangspunkt i det indre personlige Livs Erfaring.

7.

8. Febr. 1873.

Naar jeg har lovet ikke i Trods at lukke mig til for Kristendommen, saa er det ingen ny Beslutning hos mig, der omstøder min hidtilværende Livsopfattelse, men en Frugt af denne. I adskillige Aar har jeg ladet det være mig magtpaaliggende at komme dybere til Bunds i Kristendommen og lære dens fremragende Personligheder at kende. Og det har jeg gjort, dels fordi Kristendommens Verdensbetydning jo ikke vilde kunne forstaas af den, der ikke kendte den selv, saa lidt som hvad det er for Egenskaber ved den, der har ladet den spille saa stor en Rolle, dels fordi der jo ogsaa var et personligt Problem at løse: Den, der staar udenfor Kristendommen, kan jo ikke vide, om ikke netop den rummer den Sandhed, der i personligste Forstand skal blive hans.

Men naar jeg saaledes har søgt, og vil vedblive at søge, at lære den at kende gennem levende Mennesker og Skrifter, der er gennemtrængt af den, saa gør jeg dette ingenlunde særlig fordi det er Kristendommen. Jeg har lige overfor enhver af Livets Fremtoninger den samme Pligt, den ikke at fornægte dens Sandhed, før jeg har prøvet den, og at anerkende den, hvor den saa findes. Sandheden maa søges i hele Livet. Den Kristnes Opfattelse er den, at de Sandheder, han tror udsprungne

af en direkte guddommelig Aabenbaring, i særlig Grad forpligter. For mig er det ikke saaledes. Om den Sandhed: Du skal elske din Næste som dig selv, er af guddommelig eller af menneskelig Oprindelse, den er lige forpligtende for det. Enhver Sandhed, der forstaas, afføder i samme Øjeblik en Forpligtelse til at handle derefter. De Tvivl, Kristendommen eller en anden Livsopfattelse vækker hos en, har man derfor ingen Ret til at arbejde til Døde. Kan man ikke ad den naturlige Udviklings Vej løse og overvinde dem, saa er de berettigede for en og skal staa fast. Det modsigende har man ingen Ret til med Vold og Magt at tvinge sig til at leve i; i modsat Fald vilde Menneskelivet selv være en stor Grundmodsigelse. Mennesket har sin Tænkning for at bruge den, og det vilde være et grænseløst Hovmod, om man vilde betragte nogen Side af det menneskelige Sjæleliv som en, hvis Virksomhed man havde Lov til at gøre overflødig og intetsigende. Jeg kan kun anerkende en Tro, der ligeligt omfatter og udvikler det hele Menneske, i Tanke og Handling, i Følelse og Vilje, udadtil og indadtil.

De spørger mig, om ikke det, mit eget Indre har lært mig om højere og lavere Bevægelser i Sjælen, har ført mig til Tanken om Arvesynd. Nej. Det er klart, at den, der med sin bevidste Vilje overvinder sine blinde Lidenskaber, i denne Sejr over sig selv føler Modsætningen mellem sit Væsens højere og lavere Sider og Betydningen af at arbejde paa de højeres Herredømme over de lavere. Men dette er et rent moralsk Forhold, som intet har med Arvesynden at gøre. Ved „Arvesynden“ er den moralske Kamp sat ud af Kraft, fordi ikke alene de Kræfter i Sjælen, der skal besejres, men ogsaa de, ved hvis Hjælp der skulde sejres, er under-

gravede af Synden. Arvesyndslæren fremkalder derfor med Nødvendighed Tanken om Menneskets fuldstændige Afmagt overfor sig selv. Den giver ikke engang Muligheden af noget Tilknytningspunkt i den menneskelige Natur for det gode. Anerkender man et saadant, har man i Virkeligheden berøvet Læren dens egentlige Indhold. De slette Egenskaber, man føler inden i sig og kæmper mod, staar ikke Arvesynden nærmere end det rene Naturmenneskes elskelige Egenskaber. Thi Arvesynd, det er jo ikke denne eller hin enkelte moralske Skavank, men det hele Væsens af det selv uafhængige Grundfordærvethed. Den, der hænger fast ved Arvesyndslæren, kan, naar han vil være konsekvent, ikke glæde sig ved nogensomhelst Ytring af Menneskenaturen, ikke ved Barnets sympativækkende Frejdighed, ikke ved Mandens tillidvækkende Tænksomhed, ikke ved den gamles ærefrygtvækkende Ro i Erindringen — det er alt kun kalkede Grave, ormstukne Nødder, Skin og Bedrag, Regnbuer, der hvælver sig over en Afgrund. Jeg tror ikke, noget Nutidsmenneske kan taale for Alvor at gennemføre Tanken om Arvesynden i sin Betragtning af Livet og Menneskene. Gøres det, kan Livets Maal og Indhold kun blive Flugt fra Livet, Flugt fra den til sit mindste Fnug af Synden smittede Verden. Ingen Naade kan give det timelige Liv Lykke og Betydning, fordi alt timeligt har mistet Modtageligheden for det gode, har tabt Gudsbilledet, som det hedder i det religiøse Sprog. Der er ingen Mulighed for at give d e n noget, som ingen Hænder har til at modtage med. Den Verden, som helt ligger i det onde, kan selv den guddommelige Naade ikke frelse. Overalt, hvor det gode skal faa Indpas, maa Spiren til det være tilstede. De vil derfor ogsaa se, at den moderne Kristendom bevæger

sig mere og mere bort fra Pietismen, hvis Grundbetragtning netop er Tanken om Arvesynden. Og hvis De vil se paa Grundtvigianismen, saa vil De faa Indtrykket af, hvorledes dens Betydning netop beror paa, at den — halv bevidst, halv ubevidst — har taget Arvesyndstankens Forbandelse bort fra Menneskenaturen. Derfor er den i mine Øjne en Overgangsform, der i sin Udvikling vil føre ud over Kirkens Kristendom. Thi tager man Arvesynden bort, saa tager man ogsaa den guddommelige Forløser bort.

8.

8. Febr.

Det er smukt at se et Menneskeliv udvikle sig fra Barn af som en Plante i stille indre Vækst, se Blad føje sig til Blad, indtil, som det gaar med Planten, Bladene lidt efter lidt omdannes og forædles og samler sig til en farverig, skønhedsmærket Blomsterkrone, til et lyst og lykkeligt Menneskeliv. Det er, som kunde man glemme alt andet for at fortabe sig i Skuet deraf. Man føler sig gennemvarmet derved, som om Solen skinnede midt ind i ens Sjæl. Som kunde man gøre det til sit Livs Opgave nænsom at vogte over al denne Fred, al denne Barnetryghed og Barneglæde, der som en Glorie lyser fra en ren og uskyldig Pande. Man føler, hvor dybt d e n har været gennemtrængt af Kærlighed til denne Barnlighed, der talte om Brøden ved „at forarge disse smaa", disse smaa eller store, der har bevaret Barndommens Troskyldighed.

Og naar da en saadan god og ren Sjæl fra sin tidligste Tid har samlet sig om Indtryk, af hvis Skønhed den har suget Næring, af hvis Varme den har følt sig

styrket, som den har bearbejdet i sit Inderste med stille Troskab, og hvori den har set sit Livs Forbillede og Støtte, hvem kunde da være haard nok til at lægge voldsom Haand paa disse Forestillinger og ville rive dem ud af den Sjæl, af hvilke de er blevne en Bestanddel?

De tidligste Former, hvori man faar sit indre Liv udtrykt, har en uimodstaaelig Magt over ens Sind. Selv den, hvis Udvikling er gaaet langt bort fra hans Barndoms Opfattelse, kan maaske dog ikke, naar han vil udtrykke det inderste i sig, finde noget, der saadan taler til hans Hjerte som de Forestillinger, hvori Livets Grundmagter første Gang fik Skikkelse for ham. Med saa faste Rødder gennemslynger Barndomsindtrykkene det sjælelige Liv; det er igennem dem, det er blevet til. Men kan man derfor stille de samme Forestillinger op som Fordring til en anden, der fra først af har faaet sit Liv formet gennem ganske andre? Naar der er Tale om den almengyldige religiøse Sandhed, maa man søge at se bort fra hele denne Erindringens overmægtige Indflydelse, hvis Betydning, hvor berettiget den end er, er rent personlig. Dette være nu ikke sagt til Dem særlig. Dertil har jeg ingen Ret. De har jo ikke fordret noget af mig. Jeg skylder Dem kun Tak, fordi Deres Ønsker for mig og Haab om mig er saa dybe, at de naar ned til selve Livets Grundvold.

9.

Febr. 1873.

Der er en Sorg, og en tit gentagen Sorg, jeg har — men jeg indser, at det ikke kan være anderledes, og jeg er i en vis Forstand taknemlig for, at det er saa-

ledes, — det er, at jeg hos alle dem af mine kristne Venner, for hvem Kristendommen er Sandheden, vækker et Haab om, at ogsaa jeg vil blive Kristen. Jeg forstaar, at de, for hvem en Tro er den ene sande og frelsende, ogsaa maa tro den stærk nok til at drage alle til sig, og jeg føler, hvor megen Kærlighed der skjuler sig i dette deres Haab. Men dog er det mig en stor og dyb Sorg. Thi, ikke sandt, en Sorg er det at vække Haab, og det saa kærlighedsfulde Haab, som man véd bliver skuffede, og en Sorg, næsten som en Utaknemlighed, er det at maatte støde sine kærestes Kærlighedsgave fra sig. Der var En, der engang gav mig nogle Prædikener at læse, for at de skulde drage mig til Troen. Og jeg læste dem og rørtes ved dem, skønt de i sig ikke havde stort Værd, fordi jeg gjorde mig Umag for at læse dem med dens Sind, der havde givet mig dem. Men drage mig bort fra min Livsopfattelse kunde de naturligvis ikke. Og da vi næste Gang talte sammen, og vor Samtale som altid straks droges hen til hvad der var os begge en Hjertesag, maatte jeg sige, hvor ringe Virkning de havde gjort paa mig. Da sagde den Anden med Taarer i Øjnene: „Jeg var saa glad, da jeg gav Dem Bogen; nu er jeg bleven saa bedrøvet.“ Jeg saa det lyse, tillidsfulde Haab, jeg havde vist tilbage, og det var mig, som om jeg kunde være bristet i Graad over at maatte være saa haard og forvolde saa megen Sorg. Men det var jo min Pligt at være ærlig. Og mange andre Gange har jeg følt det samme. Nu har ogsaa De sagt, at jeg har nogle af de Egenskaber, der fører til Troen, og bygget et Haab derpaa. Jeg er tvungen til at sige Dem imod. Jeg tror ikke, jeg har nogen af de Egenskaber, der gør troende i kristelig Forstand. Ja, Troen staar ikke engang

for mig som noget, jeg stræber og længes efter. Jeg vilde jo i saa Fald arbejde imod Sandheden, som efter min Overbevisning ikke ligger der.

De spurgte mig forleden, hvorfor jeg kaldte Kristendommen den lavere Sandhed. Det kan jeg ganske kort sige. Fordi den i mine Øjne ved Siden af sin Sandhed indeslutter noget usandt. Dens Sandhed er for mig dens Kærlighedslære, dens Usandhed dens Forsoningslære. Dennes Grundlag, Arvesyndslæren, er hverken sand for min Følelse eller for min Tanke. Jeg tror ikke paa Menneskenaturens Grundfordærvethed.

Jeg kan næsten ikke overvinde mig selv til at skrive til Dem om disse Ting. Jeg véd, at hvert Ord, jeg skriver, maa bedrøve Dem, og det langt dybere, end Deres Opfattelse bedrøver mig. Jeg har kun den ene Sorg af Deres Opfattelse, selv om den er tung nok, at jeg, naar De skriver, saa meget stærkere føler den Skilsmisse, der er mellem mig og dem, der tror som De, mens De tillige maa opfatte den, der staar paa mit Standpunkt og ikke engang længes efter Troen, som fortabt og hans Liv som forspildt i det væsentlige. Anderledes kan den troende ikke opfatte det uden at modsige sig selv.

10.

23. Febr. 1873.

De siger, jeg har hidtil været „karsk" og ikke trængt til Lægedom. Hvis De ved Karskhed forstaar Følelsen af Lykke og af egen Kraft, saa har De Uret. I min Barndom har jeg, uden ydre Grund, følt mig som en forskudt Eneboer i Livet, pint af stygge Følelser, Lumskhed og Forfængelighed, indesluttet og ulykkelig,

uden en eneste, jeg følte mig knyttet til, skammende mig over den Smule Følelse, der dog var i mig. Det er ikke fra mig selv, jeg kender Barndommens lyse Dage. Saa har jeg, som jeg engang har fortalt Dem, 10 Aar igennem levet i Fantasier, som udviklede og opdrog mig ved at stille Livsidealer frem for mig, men dog altid bar mere af Sorgens end af Glædens Farver og havde Afkald til Hovedtema. Saa kom der en Tvivlens Tid, hvor Livet var mig en Byrde og Sandheden uden Begejstring for mig. Jeg husker endnu et lille Vers fra den Tid:

Hvor er min Lyst og Energi?
Er da min Viljes Liv forbi?
Er al min Kraft da svunden hen
og Mathed hvad jeg har igen?
Er hvert et Ønskes Flamme slukt
og Tanken dalet fra sin Flugt?
Er al min Længsel mat og hed
at smelte hen i Dødens Fred,
at sove Søvnen dyb og lang
og uden Drømmes Febersang?
O hvem der kunde hvile sødt
bag Grønsværtæppet fløjelsblødt,
skilt fra den vilde Færdsels Larm,
som Barnet i sin Moders Arm,
og sende Sjælen som et Fnug
bort i et stille, uhørt Suk!

11.

7. Aug. 1873.

Det var mig kært i Lørdags igen at samles med mine Elever. De kan ikke tro, hvad det er for et rigt

Liv at være Lærer. Tænk Dem, at staa lige overfor lutter unge Sjæle, lutter troende Sind, hvis Øjne tillidsfuldt hænger ved Lærerens Læber. Tænk, hvad det vil sige at rede Tankerne ud for dem, at male Livet for dem, i det store og i det smaa, at lade de forskellige Tankers forskellige Lys og Farve strømme ud over Billedet, og samle dem alle i den store Tanke, at Sandheden er uudtømmelig og uendelig. Og hvor det er Børn, der er ens Elever, hvilken Rigdom af et andet Præg ligger der da ikke deri? Dag for Dag at se de spirende Sjæle, at høre Græsset gro og Hjertet banke i dem, at lokke Smilet og Glæden frem i dem og passe deres Tankers Vækst.

12.

27. Jan. 1874.

„Gid vi da, indtil vi naa saa vidt, maa kunne sige, at Kløften aldrig har gjort Kærligheden kold!“ Tak, fordi Deres Brev endte med de Ord. Og Tak, fordi jeg gennem dets sorgfulde Harme dog hørte Hjertets stærke Stemme. Jeg følte, medens jeg skrev til Dem, hvorledes mit Brev maatte virke paa Dem, og at De havde al Kærlighedens Magt behov, og Erindringen om, at vi dog saa tit har kunnet dele Tanker og Følelser, for at at jeg ikke skulde forekomme Dem næsten som en Gøgler, der hvert Øjeblik skifter Skikkelse, naar man vil gribe ham. Jeg forstaar og elsker den kærlighedsfulde Oprigtighed, med hvilken De lægger Deres Skatte frem for mit Øje og for min Sjæl, og jeg ser klart, at det i Modsætning dertil maa forekomme Dem som Lysskyhed og Mangel paa Tillid til Dem og til det, jeg paastaar er Sandheden, naar det er, som om jeg altid

udtrykker mig med Forbehold, altid ligesom holdt en Bagdør aaben.

Men denne Forskel hænger jo sammen med den Opfattelse, hver af os har af sit Forhold til Sandheden. De har i Troen Forvisning om at staa i Forhold til ikke alene Menneskelivets, men det hele Verdenslivs evige, altomfattende Sandhed, ikke som en kold Erkendelsens Genstand, men som et bankende Pulsslag i Deres Hjerte; derfor maa den ogsaa trænge frem i Deres Tale med Begejstringens Glæde og Personlighedens Varme. Men for mig, i hvis Øjne al menneskelig Sandhed er begrænset, kun et Stykke, en Side af den hele fulde Sandhed, som De jo ganske rigtigt har opfattet mit Standpunkt, — for mig faar Livet ikke som for Dem blot ét Maal, det at leve sig inderligere og inderligere sammen med den fast og uomstødelig aabenbarede Sandhed, men et dobbelt Formaal, paa én Gang at faa Sandheden til at blive til i en og dernæst at inderliggøre den i Følelse og Handling. Idet jeg er gennemtrængt af Tanken om, at al den Sandhed, jeg kan tro at være naaet til, kun er som en Begynders famlende Skridt, men langt fra Sandhedserkendelsens sidste evige Resultat, maa jeg saa ikke føres til mere at lytte til Livets og Menneskenes mangfoldige Stemmer for at beriges ved deres Tale — især lytte til dem, der lever Livet paa andre Vilkaar og i andre Grundtanker end jeg selv, fordi jeg i dem føler en Livsmagt, hvis besjælende Indflydelse jeg maaske ellers vilde gaa glip af, — maa jeg ikke mere ledes til igennem Kærligheden at søge at tilegne mig Livets Indhold og Forklaring end til at drage frem for Lyset, til Beskuelse for andre, de Sandhedsfnug, jeg kan have grebet?

De spørger mig, om jeg tror paa min egen Aand

som det højeste, der er til. Hvor kan De tro det? Jeg, for hvem al menneskelig Erkendelse er som et Ophold i en Forgaard, som villig erkender, at et Grundspørgsmaal er der, som Menneskeslægten endnu aldrig har haft blivende Svar paa: Hvad er Livet? Jeg, der, hvad særlig mig selv angaar, godt véd, at jeg er langt fra at høre til de udvalgte, er en Personlighed indenfor snævre Grænser, uden stærk Livskraft i sig og derfor mindre end mangen anden i Stand til at lære Livets Dybder at kende? Jeg tror ikke, jeg nogen Sinde har skjult for Dem, at jeg har denne Opfattelse af mig selv.

Naar De nu forlanger et bestemt Svar om mit Forhold til en personlig Gud, saa maa jeg sige Dem, hvorledes jeg opfatter en saadan Tro. Den er enten den rent barnlige Tro, der uvilkaarlig klæder Livets dybeste Aarsag og Ophav i Menneskelivets begrænsede personlige Skikkelse uden at drømme om, at det guddommelige derved mister sin Guddommelighed. Denne Tro mener jeg historisk har vist sig i sin højeste Form i Jødedommen og de med den beslægtede Opfattelser. Eller den er en Tro, der er udsprungen af en Kamp med Livet, en Fortvivlelsens Kamp, i hvilken Sjælens Kræfter er sunkne sammen, har følt sig spredte og opløste, følt Nødvendigheden af et fast Stade udenfor Livet for den, der vil besejre Livet, og med Bevidsthed om Menneskets Mangel paa Evne til igennem sig selv at komme udenfor og over Livet, vælger som eneste Udvej det for den menneskelige Fornuft modsigende og samler sin hele Kraft i Troen. Denne Tro har stærkest ytret sig i Kristendommen. Til jeg blev voksen, har jeg levet i den første Slags Tro og fundet min Støtte og Styrke deri. Men nu har jeg den kun i Erindringen. Og den anden Slags Tro har Livet ikke givet mig For-

udsætningerne for at faa. Jeg har ikke følt Menneskelivet som en Fortvivlelsens Kamp, og jeg har ikke den Personlighedens energiske Lidenskab, der kræver at gribe selve den evige Sandhed og formaar at vælge den i Strid med sig selv. Jeg føler Livet som en Udvikling indenfra, i hvilken dets Kraft er allestedsnærværende tilstede og derfor paa intet enkelt Punkt udtømmer hele sin Fylde.

De spørger mig, hvorfor jeg har kaldt Kampen om det ny Testamentes Ægthed en Kamp *indenfor* Kristenheden. Det har jeg gjort, fordi selve de, der fører denne Kamp, for begge Parters Vedkommende gør Krav paa Navn af Kristne og paa den rette Opfattelse af Kristendommen, som den ene Part mener bevaret, den anden forvansket gennem Kirkens Liv og Lære.

Endelig spørger De mig, om jeg holder Deres Tro for Tro paa noget usandt. Har det da et eneste Øjeblik været Dem uklart, at for mig er Kristus ikke den menneskeblevne Gud, og at jeg derfor nødvendigvis maa sige, at den Tro, der fastholder ham som saadan, er Tro paa noget for mig usandt? Men deraf følger ikke, at det indre Liv, en saadan Tro afføder, er usandt. Det er Kristendommens Dybsind at have forstaaet, at hvad et Menneske skal elske, maa det genkende sig selv i. Den har gjort Gud til Menneske for at adle Mennesket gennem dets Kærlighed til Gud, og har derved faaet sin betagende Magt; midt ind i Menneskelivet lader den Underet træde og giver gennem det Mennesket i levende og nærværende Skikkelse en evig Genstand for dets Kærlighed. Skulde en Kærlighed, fordi det er fra et saadant Midtpunkt den lyser ud over Livet, være usand i dens Øjne, der vel selv har et andet Midtpunkt, men føler Kærlighedens Magt i den

troende? Har da Kærligheden sin Lov og sit Værd udenfor sig selv i det, der er dens Genstand, og ikke i sig selv, i sin Hengivelse og Selvfornægtelse?

Og nu farvel. Jeg haaber, intet i min Tankegang nu er Dem uklart, og at De, naar De sammenligner hvad jeg i Dag har skrevet, med tidligere Breve, vil finde, at jeg aldrig har ført Dem bag Lyset. Foruden de rent personlige Følelser, der kan knytte os sammen, vil da ogsaa det kunne være et Baand imellem os, at vi dog begge ærligt higer mod Sandheden, hver paa sin Vis, og søger at gøre den til en Magt i vort Liv. Det maa De føle, at er der intet andet, min Livsanskuelse fremmer, Ydmygheden maa den udvikle. I den kan vi maaske samles til Beskuelse af det store uendelige Liv og forstaa, at for os svage Mennesker med de smaa Kræfter og de higende Hjærter er det det bedste at staa Side om Side og Haand i Haand til gensidig Hjælp og Trøst og kærlig Forstaaelse af hinanden.

13.

8. Maj 1874.

Hvorfor tror De, jeg ingen historisk Kærlighed har til Jøderne som Folk? Om ikke for andet, skulde jeg da ikke have en saadan Kærlighed til et Folk, der Aarhundreder igennem er jaget som et vildt Dyr, forskudt af alle; der har levet som paa en Vulkan af Had og Foragt og hvis blotte Navn næsten har været som en Skændsel for den, der bar det? Er ikke Forfølgelsen nok til at vække Medfølelsen for den forfulgte? Og tænk saa paa, hvad det har været for et Folk: et Oldtidsfolk med saa dybe Tanker, saa stærke Personligheder, saa brændende Følelser som intet andet, med en

Udholdenhedens Modstandskraft og en Pietetens sejrrige Styrke i sig, der har ladet det kunne trodse Had og Fordom og Forfølgelse. En Moses og en Jesus, er de to ikke nok til at gøre et Folk stort og knytte en til det? Sikkert har Jødefolket i sin rige Kraft endnu en Mission i Historien. Netop derfor er det spredt over den hele Jord og opløst som Folk. Det skal smelte hen i de andre Folkeslag og indpode dem sin egen fastholdte Oldtidskraft. Det skal blande sig med dem netop for at forsvinde i dem og genføde dem ved sine store, tit fornedrede Egenskaber. Ti skønt det ældste blandt de nulevende historiske Folk, er det jo dog paa en vis Maade som det yngste. Aarhundreders Tryk har ikke knækket dets stærke Natur, men kun holdt den nede, ubrugt og gemt, til Tiden kom, da den skulde rejse sig og befrugte sine Omgivelser.

Men jeg vil for mit eget Vedkommende give Dem Ret i, at jeg personlig føler det som en fremmed Verden. Det er mig, som om dets Blod ikke rinder i mine Aarer. Den mægtigt udprægede Personlighed, den brændende Lidenskab, den skærende, gennemtrængende Logik, den ustandselige Virksomhedsdrift, der er Jødefolkets Storhed, dem kender jeg ikke som Egenskaber hos det gennem mig selv, om end det naturligvis er rigtigt, som De siger, at ogsaa min Natur er, som den er, netop fordi jeg er Jøde.

Brandes skriver et Sted i sin Afhandling om Goldschmidt bl. a. følgende: „Det er klart, at den moderne Jøde i vor europæiske Civilisation har den uvurderlige Fordel, at han under Kontrasten og Brydningen mellem den romanske og den gotogermanske Natur og Kultur som Semit staar paa et arkimedisk Punkt udenfor begge disse ariske Stammers medfødte Begrænsning, ligesom

paa et højt Sted med fri Horisont. Der er heri noget lykkeligt. Paa den anden Side er det klart, at den moderne Jøde, der, saa snart som hans Natur begynder at tale, føler sig som det sorte Faar i Flokken, uden samme Religion, uden samme Temperament som det Folk, midt i hvilket han bor, uden Fællesskab med det i de Anskuelser, der følger af Temperamentet, og uden at fornemme samme Forfædres Aand røre sig i sig, maa føle sig mere aandeligt hjemløs end nogen anden. Der er heri noget virkeligt tragisk." Ikke sandt, der er Sandhed i den Tale. Men jeg maa tilstaa, jeg har aldrig følt Modsætningen saaledes. Jeg føler mig ikke i Temperamentet skilt fra Nordboerne, og Hjemløshedens Sorg er først bleven til i mig, da jeg med min Livsanskuelse følte mig hjemløs blandt dem, jeg elskede.

14.

6. Decbr. 1874.

Lad mig straks tage fat paa Deres Spørgsmaal. Hvad Jødefolket angaar, saa er det min Opfattelse, at netop den Kendsgerning, at i Moseloven den dybtskuende Lovgiver, der har set sit Folk i Nærhed og paa Afstand, kunnet maale det med dets eget og med det fremmede ægyptiske Folks Maal, gennemtrængt som han er af sit eget Folks Aand og Natur og af Ægypternes Dannelse; netop den Kendsgerning, at han gør Lydigheden til Grundpillen for det religiøse Liv, fremsætter de Sandheder, der skal være Livets Rettesnor, som myndige Bud, kræver Personlighedens fuldstændige Opgivelse af al Egenvilje og dens Underordnethed under en given, uforanderlig religiøs og borgerlig Lovordning, — alt dette synes mig at tyde paa, hvorledes hans Folk har

staaet for hans Øje: som „et haardnakket og genstridigt Folk", der maatte opdrages til Lydighed, kues til Underordnelse, tæmmes til Selvfornægtelse. I det gamle Testamentes Skildring af Jødefolket ser vi jo ogsaa i Tiden før det babylonske Fangenskab hvert Øjeblik den utæmmede Naturdrift bryde løs, Lydigheden krænkes og Afgudsaltre rejses.

Men det forstaar sig: Livet under den strenge guddommelige Lov, med Følelsen af i hvert Øjeblik at staa til Ansvar for Gud Ansigt til Ansigt med ham selv, Lovens Giver, bliver en Tugt, gennem hvilken lidt efter lidt Personlighedernes Selvraadighed lænkebindes og den faste, indgroede Tradition rodfæstes som en instinktmæssig Følelse. Og Folkets Skæbne i senere Aarhundreder, dets Fortrykthed og Forpinthed som en Pariakaste uden noget Sted at helde sit Hoved til, har jo ikke kunnet andet end samle hele dets Modstandskraft og Selvopholdelsesdrift om den Trøst og Støtte, der laa i Tanken om igennem den ubetingede Lydighed at være Guds udvalgte Folk, Forjættelsernes Indehaver, og lede al den koleriske Personlighedstrang, der er dets Særkende, al den Drift, det har til i intet at blive staaende paa Halvvejen, ind paa den styrkende Hengivelse til Loven og Profeterne. Dertil kommer et Nationaltræk, der netop er Udtryk for dets naturlige Fjernhed fra den ubetingede Lydighed, en vis Trods lige overfor al Tvang, der saa i Modgangens og Forfølgelsernes Aarhundreder samler alle Kræfter om Hævdelsen af det, man forfølges for, sin særlige Tro og sin Lydighed mod den.

Men læg Mærke til, hvorledes den borgerlige Frigørelse har virket paa Jøderne — først under frie Forhold kommer et Folks egentlige Natur jo til at ytre

sig, Forfølgelserne er jo saadanne abnorme og lidenskabelige Tilstande, at man under dem vel kan se, hvilket Maal af Kræfter et Folk bærer i sig, men ikke i hvilken Retning disse Kræfter under sunde Forhold vil blive brugt. Og nu er det, jeg mener, at den Personlighedens Kraft, der under Moselovens og Forfølgelsernes Tryk kaster sig ind under Lydigheden mod Loven, den vender sig, netop fordi den i sin dybeste Grund ikke er Lydighedstrang, men Selvhævdelsesdrift, mod andre Formaal. Den griber Frigørelsestanken og fører den fra det ene Omraade over paa det andet med sin Energis ubøjelige Konsekvens. Og derfor bliver Jøderne i Nutiden i Kraft af deres Historie og deres Temperament radikale Frihedsforkæmpere. Dette radikale, til selve Roden trængende, er det, som efter min Mening er Jødefolkets Særpræg, dets Storhed og dets Begrænsning, Nerven i dets Modstands Sejhed og dets Angrebs Haardhed, dets aandelige Livsfond og dets verdenshistoriske Mission. Derfor mangler der i Jødernes Liv visse Mellemsfærer, dem, i hvilke det bløde og svævende, det fantastisk ubestemte og romantisk drømmende er Livets Grundklang, Tusmørke- og Aftenrødestemningen i Menneskesjælen, hvor Illusion og Virkelighed smelter sammen og gaadefulde Længsler og Anelser vifter som med Englevinger. I saadanne Tilstande vil den jødiske Natur aldrig kunne finde noget blivende Ophold.

15.

13. Maj 1884.

Først i Aften har jeg Tid til at skrive Dem et Par Ord til og takke Dem for Deres Brev og den Duft af gamle Dages fortrolige Tankeudveksling, der udgik derfra. Den staar for mig saa tydelig, den Tid, da vi for

12 Aar siden gjorde hinandens Bekendtskab, med dens Mystik, dens bevægede Følelsesliv, dens Understrøm af Længsler og Haab, af Drømme og Kampe. Ogsaa for mig var det jo i mange Maader et Vendepunkt, og De véd, hvor meget mit Forhold til Dem den Gang blev mig en Støtte i, hvad der var mig en Livssag. Hvor lidet vi end i de senere Aar har set hinanden, saa staar det dog fast for mig, at det, der én Gang har grebet alvorlig og afgørende ind i éns Udvikling, derved har slaaet Rod deri for alle Tider, endnu lever et skjult, underjordisk Liv i én som Grundlag for det, der senere er groet frem deraf. Og saa meget jeg mener, at Livet er Udvikling, og at Udvikling maa føre til stadig nye Synspunkter og Opgaver, saa stærkt føler jeg, at Udviklingen trænger til Erindringen med dens faste Punkter, med dens trofaste Bevaren af Fortidens Indtryk og Forhold.

Jeg har i de Aar, der er gaaet, lært at føle mig som en lykkelig Mand, lykkelig i den lille Verden, der er groet op i min nærmeste Nærhed, og i hvilken dybe, menneskelige Følelser skænker mig deres Skønhed og deres Rigdom; lykkelig i de videre Opgaver, der fylder mig og giver mit Liv Indhold. Men derfor takker jeg ogsaa alle dem, der har hjulpet mig frem til den Ligevægt, i hvilken jeg føler mig i Stand til at tage imod Lykken, og takker ogsaa Dem for de gamle Dages mange befrugtende Indtryk og for det nye Tegn paa, at Traaden ikke er brudt, og at „gemt er ikke glemt".

* * *

Til Karakteristikken af dansk Ungdom i Treserne.

(Dansk Tidsskrift 1898.)

Forfatteren af nedenstaaende Aktstykker var født i 1845 og blev Student 1862. Digtenes Form er senere gennemarbejdet: det er da Grundtonen i dem og Livsopfattelsen, der betegner Treserne. Man skimter i Baggrunden Søren Kierkegaard.

I.

Et Livsløb.

(Juni 1861.)

Han var en vild og forvoven Krabat
med Mod i Bringen.
Hun var den sødeste, yndigste Skat,
trofast og kærlig som ingen.

Selv i den vildeste, voldsomste Leg
med et Blik hun ham standsed:
der var ikke den Fare, for hvilken han veg,
naar et Ønske hos hende han sansed.

Han blev Mand, og hende til Hustru han fik.
Det var smaat, som de boede;
men Lykken fik Plads: i et Ord, i et Blik
den nok saa levende groede.

Fem Aar gik hen som en eneste Dag
uden Sky eller Skygge.
Saa faldt Mørket paa: hun blev syg, hun blev svag —
og laa død midt i al deres Lykke.

Under Sommerens Sol, i et Rosenflor,
blev hun lagt i sin Kiste.
Han stirrede ned i den sorte Jord,
det var mer end sig selv, han forliste.

Død — hun kommer aldrig igen!
Han sad som en Støtte.
Det var, som hans Kræfter var smuldrede hen,
som han ej kunde Foden flytte.

Dag var som Nat og Nat som Dag,
et søvnløst Mørke.
Intet Haab saa han for sig, Erindring knap bag,
han var stivnet i Tomhed og Tørke.

Til sidst gav hans Legeme efter, han faldt
i en Søvn som en Dvale.
Men det var, som han atter til Live blev kaldt
og i Søvnen sig selv fik i Tale.

I Drømme dukked hans Livsløb frem
fra Barndommens Dage.
Han saa sig som Dreng i det landlige Hjem
ro i Baad hende frem og tilbage.

Han saa, den Dag — efter Kirkens Skik —
hun til voksen blev viet,
hende staa i den lyse Dragt med et Blik
som fra jordiske Tanker friet.

Han saa sig selv og sin unge Brud,
da de viedes sammen,
og sig selv, som han stormkækt talede ud
om sin Kærligheds Jubel og Gammen.

Saa saa' han hendes Billed igen
fra de sidste Dage:
det var, som hun stilled ved Sengen sig hen,
og han fik sine Taarer tilbage.

Og hun talte ham til med den kendte Røst —
hende selv han jo hørte.
Og Stemmens Klang til hans pinte Bryst
Freden tilbage førte.

„Min Husbond," sagde hun, „hvorfor ej
finde Trøst og Lindring?
Der gror for hvert Skridt paa din tunge Vej
jo en blomstrende Skat af Erindring.

Hver Time, vi leved i Kærlighed,
staar jo livsfrisk tilbage,
hvert vekslet Ord, der har sænket sig ned
i din Sjæl, er jo Bod for din Klage.

Jeg er hos dig hvert eneste Livets Minut,
selv om ej du mig ser.
Aldrig er Baandet imellem os brudt,
er du livsstærk, saa fæstnes det mer.

Og vi ses jo igen, som du ser mig alt nu,
naar selv du er død,
Naar vi mødes i Himlen, jeg og du,
uden Savn, uden Sorg, uden Nød."

I Drømme han fik, hvad vaagen han misted.
han fandt sig selv,
og da Dagslyset ind i hans Kammer listed,
stod han op med Ro i sin Sjæl.

Og kom der tunge Timer igen
med Uro og Savn,
han tyede til Drømmens Forjættelser hen
og til Freden i Gensynets Navn.

Hans Tale fik en forunderlig Klang,
i Sorg gav den Trøst.
Aldrig blev Dagens Gerning ham lang,
han fandt Haab for hver Brøst.

Aarene gik. Hans mørke Haar
blev graat, blev hvidt.
Men hans Aand var stærk i Høst som i Vaar
og hans Øje ungdommelig blidt.

Saa laa han paa Lejet. Han følte, at snart
det stunded mod Død;
men hans Øje lyste glansfuldt og klart,
som om Sol frem af Skyerne brød.

Han bredte henrykt Armene ud:
„Jeg ser dig, du kommer!
Min unge, dejlige Ungdomsbrud!
Vi gaar ind til den evige Sommer!"

II.

Orfeus.

(14. Marts 1862.)

Skjalden boede i sin Hytte.
Marker, Skove, Søer lytte
til hans Spil og til hans Sang.
Stod der samlet Mænd og Kvinder,
Taarer randt paa magre Kinder
ved de milde Toners Klang.
Stod hans Hustru ved hans Side,
fuldest Lyrens Toner glide
fra den som en Vellydsstrøm,
stige, falde, juble, nynne:

Hendes rige Sjæleynde
leved i hans Digterdrøm.

Livets Fylde til ham smiler,
trygt hans Sjæl i Lykken hviler,
hvad han rører, bliver Guld.
Hendes Ord og hendes Kærtegn —
lutter Salighedens Jærtegn —
gør hans Barm saa rig og fuld.
Men med ét er Lykken fældet,
Sjælen syg og Livet ældet,
Læben lukt og Lyren stum:
Hun, hans Livsdags Glans og Varme,
ligger dødsramt i hans Arme
i hans Hyttes snævre Rum.

Mørkt fortvivlet, Sjælen sløvet,
Øjet mat og Øret døvet,
gaar han som en Skygge om;
Marken øde, Skoven øde,
Solen blegnet som den døde,
Natten gold og Dagen tom.
Mislyd kun fra Lyren klirred,
naar dens Streng han greb forvirret,
maalløs, uden Vid og Sans.
Som afsindig stift han stirred,
tanketom, paa Lyren, tirret
af dens Toners Heksedans.

Løfted Lyren for at splintre
den; da vælded i hans Indre
der med ét en Tanke frem.
Og han ser paa Lyren længe,
strammer saa dens slappe Strenge,

lokker for dem, stemmer dem.
Til de blege Kinder Blodet
strømmer, medens mægtigt Modet
fylder det forsagte Sind.
Lifligt lyser Øjets Lue,
som han træder fra sin Stue
i den mørke Granskov ind.

Frem han gaar til Skovens Grænser.
Mulm og Nat kun lidt han ænser.
Ikke bliver Foden træt.
Videre hans Maal ham kalder,
gennem golde Klippehaller
over Sten han stiger let;
naa'r paa Fjældets sprængte Side
til et Svælg, hvis Veje glide
ind i Fjældets mørke Skød;
svinder i det dybe Mørke,
søger frem med dobbelt Styrke,
alt sat ind, paa Liv og Død.

Og paa ny han ser det dage:
Der, paa Sletten, langt tilbage
ligger Dødens tavse Slot.
Haabet i hans Øjne lyser;
Lyren klinger; om ham gyser
blege Skyggers Graat i Graat.
Og med faste Fodtrin Skjalden
træder ind i Kongehallen,
staar for Dødens Drot med Sang,
knæler ned i ydmyg Fromhed,
medens Salens døde Tomhed
fyldes af hans Stemmes Klang:

„Du er Dødens Drot
og Livets Herre,
med Sorg i din højre Haand,
Fryd i din venstre.
Med Sorg og Savn
har du rammet mit Inderste,
gjort Dagen til Nat
og Natten stjærneløs.
Hør mig, bønhør mig!
Aabn din venstre Haand!

Giv mig tilbage —
jeg beder saa bønligt —
hende, i hvem
jeg Livet levede.
Selv kender du Kærlighed,
kender dens alt
forglemmende Salighed,
kender dens Lykke,
naar to bliver én.
Kendte du Sorgen
og kendte du Savnet,
naar to maa skilles,
naar Haabet ødes
og Mindet slukkes
i Tomhedens Skyggeliv;
naar Hjertet bliver
en udtørret Kilde
og alt kun er ét:
en sugende Uro,
der jager den ensomme
fredløs, forladt
fra Sted til Sted

uden Ro eller Hvile,
uden Søvn og Drømme,
uden Fortid og Fremtid,
og ingen møder det søgende Øje, —
du vilde føle dit Hjerte ynkes,
føle, skønt Gud,
for et Menneskes Kvide.
Giv mig tilbage
den Skat, jeg har tabt!"

Som en Støtte midt Hallen
saa den strenge Drot paa Skjalden,
og hans Blik var strengt som før.
Stadig ydmyg Skjalden knæled,
bedende paa Drotten dvæled
Øjet gennem Taarers Slør:

„Hør mig," sang han,
„vel er du Dødens
Herre, nægt dog ej
Livets Krav.
Ung var hun,
og ung er jeg,
et Liv laa for os
i Rigdom og Glæde.
Hvert Ord, hun mæled,
hver Smil, hun gav mig,
vakte jo nye,
slumrende Kræfter,
blev Lys og Lykke
for Menneskeskarer,
blev Digterdrømme
og Manddomsdaad.

Nu er min Sjæl
som det golde Aks,
Vinden har vejret
og sprængt til Døde.
Hvert Minde vækker
paa ny min Længsel.
Blot se hende, se hende,
kysse det lyse
Øjes Stjerne,
favne det smækre
Legemes Fylde,
trykke den bløde
Haand til min Læbe,
se hende, se hende,
ung og livsalig!
Kendte du Længsel,
knugende Længsel,
aldrig du nægted
min Bøn om fornyet
Lykke paa Jord
i et Kærlighedsliv."

„Tag din Hustru," Drotten mæled,
medens endnu Skjalden knæled,
„lev et Lykkens Liv igen;
op til Solens Lys du drage
gennem Mulm og Nat tilbage,
hun skal følge dig derhen.
Tænk kun paa at vinde fremad,
vend kun Fod og Øje hjemad,
først paa Jorden er hun din.
Hvis du her i Dødens Rige
vender Blikket mod din Pige,
er hun tabt og atter min."

Oppe, i et Spring, er Skjalden,
skrider gennem Kongehallen,
Øjet vendt kun mod dens Dør.
Sten og Stød hans Skridt ej hindre,
Lykken synger i hans Indre,
Glæden gør hans Hjerne ør.
„Hun er bag mig, hun er bag mig.
Følg mig, hør mig, hold mig, drag mig!
Du er min, og jeg er din.
Er du fyldt af Livets Aande?
Er du fri for Dødens Vaande?
Er som før du favr og fin?

Hører du, jeg til dig taler?
Føler du, min Glæde maler
Gensyn mellem dig og mig?
Gensyn, Gensyn! O jeg længes!
Dagen gaar, og Vejen strenges.
Du er mig, og jeg er dig.
Du er i mig, du er om mig.
Er du her, saa kom, saa kom mig
nu i Møde, søde du!
O min Længsel snart mig sprænger!
Nej, jeg kan ej vente længer!
Mød mig, kys mig, favn mig nu!"

Og han vender sig tilbage,
ser sin Hustru — men en Klage
slører hendes matte Blik.
Fjernere hun fra ham glider,
mens han frem mod hende skrider.
Modet slaar med ét ham klik.
Dødspust ham i Møde virre;
mens hans Øjne blodsprængt stirre,

smelter hun i Taage hen.
Som en bristet Streng det klirrer,
som et Dommersværd det svirrer
gennem Luften: „Tabt igen!“

Vanvidsgreben stormer Skjalden
ind igen i Kongehallen,
hen hvor Dødens Hersker sad —
Tomhed, Tavshed, Vintervinde —
ingen Drot i Hallen inde,
skønt han tryglede og bad.
Intet Øre for hans Smerte,
intet menneskeligt Hjerte
til at føle for hans Nød!
Tomhed, Tavshed, Dødens Kulde —
ned han kaster sig, som skulde
dybt han ind i Jordens Skød.

Op han fór, som saa han Syner,
Øjet vildt i Rædsel lyner.
„Hvad var det, der klang og brast?
Kommer hun? Hvor er hun? Stille,
hører jeg ej Taarer trille?“
Hjertet slaar med Feberhast.
„Kommer dér du arme Stakkel?
Sænk mod Jord den slukte Fakkel!
Nej, den blusser. Løft den højt!
Vakler Jorden? brister Muldet?
Brus i Brus! Hvad? Skyller Guldet
op i Havets Skum og Sprøjt?

Er du der? Kom mig i Møde!
Alt forgaar. Du døde, døde,

vaagner ej til Liv paa ny.
Stille, hvad er det, der græder?
Er det dig? Saa bleg du træder
til mig hen i Morgnens Gry.
Hæld dig over mig og knug mig!
Kys mig! Favn mig! Dæk mig! Slug mig!
Tag min Kraft og lad mig dø:
— Du er kold som Marmor. Stille!
Staar du der ved Templets Pille?
Er du Dødens gustne Mø?

Men jeg griber dig, jeg griber
dig. Du hvæser og du piber —
vil du sætte Kraft mod Kraft?
Stritter du imod min Styrke?
Du er min trods Dødens Mørke,
Hustru, jeg paa Jord har haft!
Hvad er det, der skriger? Visner
Hjertet i mig? Hvor det isner!
Hvem er det, jeg brydes med?
Rundtom lutter brustne Øjne!
Er det Døden, disse nøgne,
kæmpestærke Knokkelled?

Hvor det knuger, hvor det stikker! —
Død, jeg trodser dig, jeg tigger
ikke længer, jeg slaar til!
Jeg befaler: Opluk Graven!
Jeg er Herren, du er Slaven.
Hører du, jeg vil! jeg vil! —
Rædsel! Afmagt! visne Drømme!
Ned ad Dødens tavse Strømme
flyder Liv og Sjæl og Mod,

hun og jeg og hun . . .“ Og Skjalden
tavs og død sank om i Hallen
ved den tomme Tronstols Fod.

III.

Drømmer og Digter.

(13. Jan. 1863.)

Efter Læsningen af C. Hostrups Drøm og Liv.

Drømmene kredsed som Skyer i hans Hjerne,
Skyer i Aftenens Glans,
Skyer med et Eventyrlands
straalende Bjærge og Dale
og Himmel og Hav i ét i det fjerne.

Men rakte han saa efter Drømmenes Guld,
dalede Solen, og graa
Himlen og Havet laa.
Af Mismodets klamkolde Taage
blev Dagen og Luften, han aandede, fuld.

Og Feber flammede op i hans Sind.
Glimrende Farverne praled;
paa ny de steg og de daled,
Drømmenes funklende Bobler,
der flagred og brast for den mygeste Vind.

Sangen, der strømmede ud fra hans Pen,
funkled med Drømmenes Glans,
brast som Boblernes Dans,
blev lutter Længsel og Klage,
sendt fra en Sjæl uden Sangbund tilbage.

Skiftende Bleghed og Blus paa hans Kind,
Øjet glimtende sygt,
Mulmet voksende sort og tykt,

luded hans Hoved drømmetungt,
i Afsind og Nat blev hans Sjæl hyllet ind.

Vaagned han op af den drømmefri Dvale,
rased han febervildt,
følte sit Liv forspildt:
Tusmørke-Magter og Syner
og skuffende Længsel og daarende Tale!

Men blev han saa træt af at rase og stille,
Tankerne klare igen,
saa han imod sig vendt hen
Dage og Nætter igennem
to Øjne, bestandig de samme milde.

Hans Moder det var, der sad ved hans Seng.
Hver uudtalt Tanke, han fik,
læste hun straks i hans Blik,
tænkte fra Morgen til Aften
kun paa sin syge, sin lidende Dreng.

Hun tørred hans Pande, hun klapped hans Kind,
aabnede ham med sin milde
Stemme en Haabets Kilde.
Han lukkede Øjnene, lytted
og følte sig karsk paa ny i sit Sind,

følte Livet styrkende strømme
ud fra de daglige smaa
Kærlighedsgerninger, saa'
smilende Virkeligheden
rigere selv end de gyldneste Drømme.

Kræfterne voksede, Matheden svandt.
Snart ved sin Moders Arm
gik han sig sund og varm,

følte sig glad ved hvert Skridt.
Solen Vej til hans Hjerte fandt.

Han nikked til Drengen, der snurred sin Top,
til Staklen paa Vejkantens Sten,
til Fuglen, der fløjted paa Gren,
ofred selv Ormen et venligt
Smil, naar den bugted paa Jorden sin Krop.

Hans Hjerte banked saa svulmende ungt,
en Verden sang i hans Indre.
Sollysets Spil saa han tindre
hen over Livet i stort og smaat,
med Guld paa hver Tue og Glans paa hvert Slot.

Jublende følte han, nu var han Digter,
kastede Drømmenes Krykke,
sang om Arbejdets Lykke,
sang for store og smaa
om styrkende Daad og begejstrende Pligter.

De fløj over Landet, de livsglade Sange,
sungne med friske Stemmer
af Mænd med kraftige Lemmer,
af Piger med rappe Hænder,
hvor Arbejd og Hvile fik samlet de mange.

Kilderne sprudled og Sangene flød
stadig paa ny fra hans Pen;
ung selv i Aarene hen
leved han Livet, og ung
leved hans Sang, som fra tusinde Læber den lød.

IV.

Sejrens Fylde.

(25. Aug. 1864.)

Der leved engang en Yngling,
hans Sjæl var trofast og ren.
Alle de Tanker, han tænkte,
var i Kærlighed helliget én.

Og som han følte sin Kærlighed
uvisnelig i sig gro,
blev det, at den maatte sejre,
hans fulde, hans faste Tro.

Men ikke hans, en andens
blev den, han havde kær.
Forundret han saa hvad der skete,
men Tvivl kom ham ikke nær.

„Jeg venter, til Timen er der,
den kommer saa vist, saa vist.
Er Kærligheden ægte,
saa maa den sejre til sidst."

Og frejdig han vented og virked,
beredt i hvert Øjeblik.
Hans Sjæl var stadig i Festdragt,
mens Aarene kom og gik.

Det lykkedes, hvad han tog fat paa,
hans Haand var sikker og fast,
Forventningens Tryghed betog ham
al utaalmodig Hast.

Og stadig hans Kraft var vaagen,
stadig hans Sjæl til Fest,
hans Liv som en hvælvet Kirke,
han selv dens viede Præst.

Fra dens Ruder faldt Lys over Byen,
Orgelmusikken tog Vækst,
den visse Forventnings Livsfred
var den stadig genkommende Tekst.

Og Tiden gik. I Graven
sank den, han havde kær.
Hans Øje stod fuldt af Taarer,
men Tvivl kom ham ikke nær.

„Vi mødes, hvor Døden er bag os,
jeg véd det sikkert og vist.
Kærligheden er Livet,
den maa jo sejre til sidst."

Hvor gammel han blev, bestandig
hans Tanke var rettet frem.
Det var ham, som førte hvert Skridt ham
mod Maalet paa Vejen hjem.

Og da han omsider døde,
i hans sidste Smil det lød:
„Min Kærligheds Magt er større
end Savn og Sorg og Død"

Og paa hans Gravsten blev hugget:
„Hans Sejr var uden Brist.
Er Kærligheden ægte,
saa maa den sejre forvist."

Meddelt af H. Trier.

* * *

Fiskerliv om Sommeren.

Skovshoved 1868.

Hjemkomst.

Solen er nylig traadt frem bag en Sky;
ved Stranden staa Kvinder med Haand over Brynet.
Regndraaberne glimte som Duggen ved Gry
med Regnbuens Farvespil lokkende Synet.
Langt ude paa Havet ser man en Plet,
den flyver, som spredte en Fugl sine Vinger.
Ved Kysten er Baaden med rigtfyldte Net,
med Fangsten fra Borde sig Fiskeren svinger.
Og rundt fra de stimler med Børe, med Kar
og triller afsted med de sprættende Fiske,
mens gamle og unge i brogede Par
har støjende travlt eller lønligen hviske.

Formiddag.

Formiddagssolen ad Himlen gaar hen,
snart skjult, snart i Straaler forsølvende Skyen,
med Kurven paa Ryggen og Fangsten i den
er Fiskerens Kone paa Vejen til Byen.
Manden har lagt sig paa Grønsværet ned,
to smaa Kæledægger ned hos ham sig kaste;
med Riskvas belæsset, med Perler af Sved
tre halvvoksne Piger fra Skovleddet haste.
Da ruller en højsædet Bræddevogn frem
pakfuld af Koner med søvntunge Ho'der,
paa Skødet staar Kurven, tom vender den hjem,
og Børnene samles i Jubel om Moder.

Middagshvile.

Til Middagsro er Naturen bragt,
kun Bien summer i Solens Varme.
I Græsset paa Maven er Fiskeren strakt
med Hovedet hvilende paa sine Arme.
Ved Bordet sidder hans Kone travl
og renser de brunrøde Net for Stene,
ved Stuens Dør foran Husets Gavl
lege de smaa stilfærdigt og ene.
Kun Svinets Grynt i dets tømrede Bo
og Anden, der snadrer i Grøften ved Vejen,
bryde den solhede Middagstids Ro.
Selv Flaget har standset sin Bølgen og Nejen.

Ved Aftenstid.

„Fiskeren sadler sin vingede Hest"
og rider ad Bølgernes Rygge.
Med glimrende Farver staar Solen i Vest,
et Guldslot Skyerne bygge.
Ned gennem Havfladens klare Spejl
tyst synker Nettet i Vandet;
en Luftning fylder de røde Sejl,
og Baaden vender mod Landet.
I Stavnen sidder Fiskeren tyst
og stirrer ud over Søen.
Da svinder Solen; men maanelyst
gaar Bølgernes Dans omkring Øen.

Fiskerne i Baaden.

Træk paa Aaren, træk paa Aaren,
Baaden gaar, af Bølgen baaren.
Se, hvor Bølgens Fraade skummer,
hør, hvor Dybets Drage brummer.

Havet mørkt sit Aasyn rynker,
ned i Furen Baaden synker.
Men hvor stærkt endog den vipper,
Fiskerarmens Kraft ej glipper.
Træk paa Aaren, træk paa Aaren,
Baaden gaar, af Bølgen baaren.
Kun en Plankes ringe Brede
mellem os og Havets Vrede,
medens Stormen om os fløjter,
Vandet op i Baaden sprøjter.
Men, gør Roret blot sin Vending,
fremad dog trods Strøm og Brænding!
Træk paa Aaren, træk paa Aaren,
Baaden gaar, af Bølgen baaren.
Nettet ned i Dybets Huler,
hvor den rige Dræt sig skjuler!
Gid for Lyset det maa drages
rigdomsfyldt, naar Morgnen dages!
Men om én Gang Fangsten glipper,
ej sit Haab en Fisker slipper.
Træk paa Aaren, træk paa Aaren,
Baaden gaar, af Bølgen baaren.

Mod Uvejr.

Himlens Hvælving er klædt i Graat,
forvildede flagre de skrigende Maager,
ned til Stranden er Fiskeren traadt
og stirrer paa Bølgen, der syder og koger.
Da ile de til og hjælpes ad
med Ryg ved Ryg imod Baadens Sider,
en Opsang samler den lange Rad
og Baaden op gennem Sandet glider.

En Stormvind farer med Susen frem,
og spredte Draaber mod Jorden stænke.
Da spredes Skaren til Hus og Hjem;
men Uvejret raser og sprænger sin Lænke.

Søndag Formiddag.

Solskinnet straaler trods Morgenens Graa,
hvert Flag er hejst i de grønklædte Haver.
Pyntede fint fra Top til Taa
Trunte Smaaglutter om med de tykke smaa Maver.
Fiskeren nyder sin Søndag i Fred;
i Døren han staar med en Lille paa Armen;
Vogn efter Vogn piler ilsomt afsted
og Drenge, der tiggende løbe trods Varmen.
Halvnøgne Unger paa Havbredden staa,
i Vandet de plaske blandt Strandtang og Stene,
og Køkkenrøgen i Luftens Blaa
præger idyllisk den hele Scene.

Lysttur paa Vandet.

Søen er som et spejlglat Skjold,
hvor tusinde Farver glimtende spille;
langt borte gaar Pynten frem som en Vold,
i Aftenens Stemning er alting saa stille.
En fladbundet Baad glider roligt forbi,
som Fiskeren stager foroverbøjet,
hvidtoppede Rollinger larme deri,
og Moderen tysser og smiler fornøjet.
Da hvirvler Fiskeren Baaden rundt,
hurra, hurra, det er evige Løjer.
Og Barnelatteren klinger saa sundt,
ind over Landet den jublende støjer.

Tusmørke.

Jorden er dækket af Tusmørkets Slør,
en Flaggermus vildsomt i Luften kun svirrer,
langt borte høres de kvækkende Frøer,
i Aftenens Taagelag Engene dirrer.
Paa Vejen gaa Lejets Piger i Rad
og hviske og pludre og le eller synge;
bag efter slentrende, mut eller glad,
halv kæk, halv forsagt gaar Knøsenes Klynge.
Og højt fra en Baad med himmelvendt Bund
tre Smaapiger juble om Kaps paa en Vise,
mens Mutter hos Fatter med Piben i Mund
i Dørkarmen frydes ved Aftenens Lise.

I Krostuen.

Aftenen kaster sin Skygge paa Jord,
i Krostuen tændes de osende Lamper.
Paa Bænkene langs med det høvlede Bord
en Skare Fiskere sidder og damper.
Og højrøstet prates der her ved en Snaps
om Ungdommens Daad eller Dagens Bedrifter;
hist drikke to halvgamle Gutter om Kaps,
hvis Næsers Rødme om Fortiden skrifter.
Ved Bordhjørnet dyrke de Kortenes Kunst,
og Spændingen røber en Ed og en Latter,
mens gennem den trykkende Brændevinsdunst
en Spillemands Fedel hæsttonende skratter.

Nat.

Kommen er Nattens tavse Stund,
Mørket ruger, al Larm er forstummet.
Langt borte glammer en aarvaagen Hund,
men Stilheden stiger kun, hørlig i Rummet.

En fjern Musik gennem Skoven naar,
den vokser og hendør med vekslende Styrke.
Et Vindpust hen gennem Nettene gaar
og suser hel sælsomt i Nattens Mørke.
Som Skygger staa Hytterne, Døren er lukt,
Søvngudens Vinger er strakt over alle.
Det er, som om Tiden har standset sin Flugt,
uroligt kun Bølgerne stige og falde.

AF ARBEJDET UDADTIL.

To Foredrag for københavnske Arbejdere.

I.

Forældre og Skole.

Foredrag holdt i Forsamlingsbygn. i Rømersgade 5. Novbr. 1882.
(Efter Bladgengivelse.)

Blandt de dejlige Marmorbilleder i Væggene paa Thorvaldsens Museum, hvis Emner er hentede fra den gamle græske Digter Homer, er der et, der forestiller Hektor, den trojanske Helt, sine Landsmænds Fører og Pryd, i Afsked med sin Hustru, inden han drager ud til den Kamp, der ender hans Liv. Han har søgt hende længe, inden han har fundet hende. Til sidst møder han hende med Ammen, som bærer deres spæde Barn, ved sin Side. Hun søger at holde ham tilbage, men hendes Ord frugter intet, — han føler sin Pligt over for Fædrelandet som mere bindende end Kærligheden til Hustru og Barn. Efter at have udtalt dette i varme og modige Ord tager han til sidst den lille Dreng paa sin Arm, ser paa ham med et Blik som en Fader, der véd, at det maaske er sidste Gang, han ser sit Barn, og udbryder, idet han løfter Drengen i Vejret: „Gid han maa blive lige saa dygtig en Kæmper for sit Land som jeg, ja, gid hans Samtid maa sige om ham: Han er meget større, end hans Fader var!“

I disse simple og i denne Situation saa gribende Ord ligger den naturlige Følelse udtalt, med hvilken i

Virkeligheden enhver god Fader ser paa sit Barn. Opfyldt af den naturlige Kærlighed til det, er hans Tanke, mer eller mindre klart, denne: „Gid han maa naa videre end jeg! Gid han indadtil og udadtil maa vinde frem, hvor jeg kun har været paa Vejen til Maalet!"

Saa naturligt det er for Forældre at nære saadanne Ønsker, saa naturligt er det ogsaa, at de ser sig om efter Midler til at faa dem opfyldt.

Nu kan der jo ikke være Tvivl om, at den Oplysning, der kan blive Barnet til Del, er et af Hovedmidlerne til at fremme dets Udvikling. Ikke saaledes, at med en forbedret Skoleundervisning skulde alt være gjort. Ethvert Fremskridt i én Retning maa følges af andre, mere omfattende Fremskridt. Fremskridt paa Skolens Omraade maa følges af tilsvarende Fremskridt i hele Samfundslivets Ordning.

Om end Skolen saaledes ikke kan gøre alt, noget kan den gøre. Men den forlanger Støtte. Skolen kan ikke arbejde alene. I Hjemmet maa den have sin Baggrund. Hvis Hjem og Skole ikke slutter Forbund, bliver Arbejdet kun halvgjort eller ugjort. Hjemmet maa da have en til en vis Grad klar Forestilling om, hvad det er, der skal støttes, med hvilke Midler Skolen arbejder sit Maal i Møde, hvad en saa vanskelig og anstrængende Virksomhed som Skolemandens rummer.

Lad os se paa Sagen i dens jævne og simple Træk.

Hvad skal Skolen gøre? Den skal bidrage til at bygge den Fremtid op, som Barnet stunder imod. Men er det en Grundvold, der skal lægges, maa der sørges for, at den kommer til at ligge fast. Skolen meddeler Oplysning og arbejder ved dens Hjælp Barnets Evner frem. Hvad er da Oplysning? Et Lys, kastet hen over noget, — her hen over Livet, over de Kendsgerninger,

i hvis Midte vi lever. Jo dybere vi forstaar dem, jo klarere vi ser dem, ikke blot hver for sig, men i deres Forbindelse med hverandre, des mere oplyste er vi.

Hvad det gælder om, er derfor først at samle en saadan Rigdom af Kendsgerninger, at Livets væsentlige Sider er komne med deri, og saa at søge dem bragt i en saadan indbyrdes Sammenhæng, at den ene forklarer den anden.

Den Skole, der skal være Arnestedet for en sund og naturlig Oplysning, skal sørge for, at Barnet kommer til at gøre de rette Erfaringer. Det vilde være et langsomt og uoverkommeligt Arbejde, om hver enkelt helt paa egen Haand skulde gøre alle de Erfaringer, som er en Livsfornødenhed for ham. Derfor bliver det Skolens Opgave at forkorte Vejen og vise ham de Genveje, ad hvilke han i et forholdsvis kort Maal af Tid og med Opbud af forholdsvis faa Kræfter kan naa det Højdepunkt, til hvilket Slægten i Løbet af Aartusinder har arbejdet sig op. Hvert enkelt Barn skal til en vis Grad gennemleve det samme som Menneskeslægten har gennemlevet, fra den i sin tidligste halvt dyriske Livsform endnu ikke havde gjort sig Rede for sig selv og sine Omgivelser, indtil den nu staar paa Højden af en udviklet Kultur. Blot at den enkelte ikke har disse Tusinder af Aar til sin Raadighed. Menneskeslægtens Erfaringer maa derfor lægges saaledes til rette, at de hurtig og let — om end ikke uden Arbejde — kan tilegnes. Det er det, Skolen skal gøre.

Lad os se bort fra hele den Side af Skolens Virksomhed, som gaar ud paa at lære Børnene visse nødvendige Færdigheder: at læse, at skrive, at regne, — Færdigheder, uden hvilke ingen er i Stand til at komme igennem et civiliseret Samfund. Det, vi her har for

Øje, er den Del af Opgaven, der samler sig om Indholdet af Undervisningen. Hvilke Arter af Kundskaber er det, der i Skolen skal drage ind i Barnets Bevidsthed? Den første og oprindelige Vej, ad hvilken et Menneske skaffer sig Forestillinger om Kendsgerninger, er den, som gaar gennem dets Sanser. Fra det Øjeblik vi fødes, vel udrustede paa Legeme og Sjæl, med Øjne og Øren, der kan aabne sig og tage imod, fra det Øjeblik begynder ogsaa Kendsgerningerne rundt om os at holde deres Indtog i vor Bevidsthed. Først er det kun i dens allergroveste og haandgribeligste Træk, vi lærer Virkeligheden at kende. Det lille Barn kan endnu kun skelne Modsætningen mellem Lys og Mørke, men hele den Trinrække af Farver, der forbinder disse to Yderpunkter, er endnu en lukket Bog for det. Om det end ikke som Kattekillingen fødes blindt, staar det dog, i Forhold til det Herredømme, den voksne øver over sine Sanser, paa et yderst lavt og uudviklet Standpunkt. Kun den daglige Øvelse gør, at disse Sanser lidt efter lidt vinder i Styrke. Man har Eksempler paa ulykkelige Børn, som i en Række Aar af deres Liv har været indespærrede i et mørkt, lille Rum, hvor Lyset knap har kunnet naa hen til dem eller nogen menneskelig Stemme ramme deres Øren. Deres Udvikling har da saa godt som staaet i Stampe. Naar de tilsidst ved et Tilfælde er slupne ud, har de maattet tage fat der, hvor et almindeligt Menneske tager fat i sin spæde Barndom, gennemgaa, for saa vidt det endnu har været muligt, alle de samme Erfaringer — hele den samme Udviklingsgang, som et Menneske i deres Alder ellers forlængst har tilbagelagt.

Det viser, hvor nødvendigt det er for den aandelige Vækst, at Barnets Sanser øves. Allerede heri har vi

som Forældre et Vink om, paa hvilken Maade vi er i Stand til at støtte Skolens Gerning. Børn har en naturlig Drift til at bruge deres Sanser. Naar deres Forældre gaar ud at spasere med dem, vil det saaledes ikke slaa fejl, at de har et Øje paa hver Finger og at det ene Spørgsmaal om det sete vælder over deres Læber efter det andet. Forældrene bør forstaa, hvad denne Trang og Iver hos Barnet betyder. Den maa ikke vises tilbage som tom Nysgerrighed. Hvert lille Indtryk, som frembyder sig, skal Barnet optage i sig, selv om dette Indtryk ikke er i Stand til at spille nogen Rolle for en voksen. Hvad der for denne er en gammelkendt Ubetydelighed, er for Barnet mangen Gang en ny og stor Verdensbegivenhed. Hver lille bitte Opdagelse, det gør, hver Fugl, det faar Øje paa, hvert Spil af Lysstraaler, der vækker dets Opmærksomhed, er et lille Bidrag til den store Sum af Erfaringer, gennem hvilken det efterhaanden skal komme til at forstaa Livet. Undertrykker man denne Drift hos Barnet, saa betyder det, at man sløver det, forhindrer dets Evner i at naa den Højde, de ellers vilde kunne naa, og lukker det ude fra den levende og kraftige Tilegnelse af Kundskaber. Bliv derfor ikke trætte ved, at Deres Børn stadig er paa Færde med Iagttagelser og Spørgsmaal! Jo mere Barnet herigennem vækkes, des fastere Grund bliver der lagt for dets aandelige Liv.

Men ogsaa Skolen maa forstaa dette og derfor sky al den Undervisning, der ad rent udvortes mekanisk Vej lader Barnet lære noget udenad for ordret at kunne plapre det lærte frem. Den voksne, der hører paa dets Visdom, forstaar den maaske, men Barnet selv forstaar ikke et Ord deraf. Denne døde mekaniske Undervisning er endnu paa ingen Maade forsvunden fra vore Skoler.

Vi nævnte Øjet og Øret. Det er netop de to Hovedveje, der fører Kundskabens Verden ind i os. Først er der én stor Gruppe Kendsgerninger, der vækker Barnets Opmærksomhed, og som det gælder for Læreren at vejlede det i, — det er den store Natur, hvori Mennesket lever. Naturen kan for en Tid vise sig som Menneskelivets Fjende; men er den først overvunden, d. v. s. forstaaet, forvandler den sig til en trofast og hjælpsom Ven, en Forbundsfælle, det ikke kan undvære. Saalænge Mennesket ikke kender noget til Naturen, saa længe er det, Fjendskabsforholdet finder Sted. Efterhaanden som Mennesket gennem Iagttagelse og Granskning er naaet til at erkende Naturkræfternes Virksomhed, Naturfrembringelsernes Egenskaber, har Indsigten forvandlet dens Forhold til os, gjort det til et Venskabsforhold. Elementerne, der synes at være vore ubarmhjærtige og ubønhørlige Fjender, spænder vi for vor Vogn, Ilden, Luften, alle bliver de lydige Tjenere for os, blot vi forstaar at underordne os under dem paa rette Maade; thi saadan er vort Forhold til Naturen: den, der forstaar at underordne sig under den, bliver i Stand til at herske over den.

Det kan ikke hjælpe, at vi overmodigt siger: „Naturen skal føje os og lystre vor Kommando, vi Mennesker er de overordnede, der har at befale, Naturen Trællen, der har at adlyde.“ I Middelalderen var det Maaden, hvorpaa man vilde beherske Naturen. Naturiagttagelsen var endnu saa godt som ikke til. Man mente at kunne regere ved Trolddom, ved Trylletegn, hvorved man bragte de højere og de lavere Genstande i Naturen i Forhold til hverandre. Og saa stod Troldmanden midt i Tingenes Kreds og lod sin Vilje raade. I vore Dage er man kommen til en anden Opfattelse.

Vi forstaar, at Trolddomsforholdet til Naturen er et indbildt Forhold, som ikke fører Herredømmet et Skridt videre. Vi maa være taalmodige og vente, indtil vi har undersøgt og forstaaet. Naar vi saa har forstaaet Naturen, maa vi føje os efter den, og, idet vi føjer os efter dens Love, kan vi tage dens Kræfter i vor Tjeneste.

Men deraf ser De, hvor nødvendigt det er at tage Kundskaben om Naturen med op i Undervisningen og sætte den unge Slægt i et sundt Forhold til den. Først derved, at vi aabner Barneøjet for Naturen, saaledes at Barnet ikke blot paa et enkelt tilfældigt Punkt bliver den skarpsynede lille Iagttager, som Naturen har stemplet Børn til at være, men faar denne sin Evne til Iagttagelse udviklet gennem alsidig Øvelse. Har Barnet ved at bruge sine Sanser faaet en Sum af friske, levende Indtryk, og er dets aandelige Standpunkt naaet vidt nok dertil, maa man søge at forbinde alle disse Indtryk og sammen med Barnet se at komme paa Spor efter de Kræfter, der rører sig i Naturen, og de Love, der styrer det hele. Føre saadanne Undersøgelser til Ende kan man naturligvis ikke. Et Barn kan ikke sluge al Verdens Visdom. Hvad store Videnskabsmænd har anvendt deres Livs bedste Aar paa at udgranske, kan ikke forkyndes saaledes, at det ligesom med en Teske kan dryppes ind i en Barnesjæl. Men vi kan naa et Stykke hen ad Vejen, vi kan sige til vore Elever: „Saa vidt er I komne; men forstaa vel, at det kun er en Begyndelse, der er gjort, kun en Grund, der er lagt. Idet I nu slippes ud i Livet, skal I selv arbejde videre. For hver ny Kundskab, I indvinder, vil I føle, at det ikke blot er en Kundskab mere, I har faaet, men at der i Erhvervelsen af denne Kundskab ligger en Evne til at klare de Forhold, der direkte eller indirekte be-

rører den. Den Glæde, I herved føler, vil løfte eder op over meget af det, der ellers kan trykke eder. Glæden over Kundskaben som Kundskab er noget af det, der mest af alt adler et Menneskeliv."

Det har hidtil væsentlig været Øjets Virksomhed i Iagttagelsens Tjeneste, vi har skildret. Skolen skal imidlertid samtidig udvikle Øret. Tænk paa alle de Indtryk, det fører ind til Barnets Bevidsthed: det lægger en Sum af lydende og klingende Egenskaber til den Rigdom, Øjet har opfanget. Tænk paa det Liv og den Glæde, Ordenes Lyd og Tonernes Klang er i Stand til at vække selv hos det spæde Barn. Tænk Dem Ørets Vej lukket hos et Barn, — i hvilken Ørken af Ensomhed vilde det ikke leve, med Stumhedens Segl trykket paa sine egne og sine Omgivelsers Læber, uden nogen Sinde at føle en mild Stemme tale til sit Hjærte! Hvilken Betydning har Øret ikke for Udviklingen af ens Forestillinger gennem Tilegnelsen af alt det, den enkelte ikke personlig kan træde i Forhold til, men maa have meddelt gennem andre Personer som Mellemled. Netop her har Læreren en Hoveddel af sin Opgave. Tænk Dem en Fortæller, en Mester i Kunsten, hvis Tanke lever og aander i de Emner, hvorom han taler. Han træder frem for Dem, opfyldt af det, han har oplevet. Han aabner Munden. Maaske De i første Øjeblik ikke er rigtig opmærksom, De véd jo endnu ikke, hvad det er, De har i Vente. Men næppe har han talt et Par Minutter, saa spidser De Øren: Ordene lægger sig paa en forunderlig Maade til rette for ham, — det er Dem, som om det ikke blot var Ord, De hørte, men store Billeder, der maledes for Deres Øje. De fjerne Begivenheder, hvorom der tales, træder Dem nær; gennem hans Fortælling oplever De dem. Saa stor en Magt faar den gode Fortæller.

En Fordring i den Retning maa vi da ogsaa stille til Læreren. Vel skal han først og fremmest lade Barnet selv se, iagttage og beskrive, hvad det har iagttaget. Men dernæst skal han ved Ordets Hjælp lægge Indtryk paa Indtryk — i ordnet Rækkefølge — ind i Barnets Sjæl. Billedet af Historiens Personer og Begivenheder skal paa den Maade stilles ved Siden af Iagttagelserne fra Naturens Verden, saa lyslevende, at Barnet forlader Skolen med Bevidsthed om i Undervisningen at have oplevet noget stort og forunderligt, som det aldrig vil glemme. „Det er det, du skal stræbe efter, selv om det er dig umuligt at naa saa vidt, som dit Ønske gaar," maa vi sige til Læreren.

Saa kommer Barnets Erfaringer til at rumme ikke blot det, der paa dets egen lille Plet træder det i Møde, men ogsaa det, der med tusind Stemmer klinger til det fra den Samtid, det ikke kan iagttage, og fra den Fortid, i Kraft af hvilken Nutiden er bleven til.

Livet kan sammenlignes med en møjsom Kravlen op ad et højt og stejlt Bjerg. Nogle naar ikke langt op; deres Kræfter udtømmes tidlig, de segner, lægger sig til Hvile og sover snart, maaske den evige Søvn. Andre naar et Stykke højere til Vejrs. De møder bedre udrustede af Naturen, bedre hjulpne af Livet, og faar et noget videre rækkende Blik paa Omgivelserne, fordi de er naaede saa meget højere op. Men ogsaa deres Kræfter svigter, ogsaa de maa standse og overlade den fortsatte Fjeldstigning til andre og stærkere. Saaledes gaar det langsomt fremad, Skridt for Skridt, i Sved og under Møje, maaske med en Rast engang imellem, under hvilken muntre Sange lyder. Der er blot den Forskel paa den virkelige Fjeldstigning og den Livsudvikling, vi her bruger den til Sindbillede paa, at Fjeldets Top naas en-

gang — Menneskeudviklingens Grænse naas aldrig. Aldrig vil man kunne sige: „Nu er al Visdom indhøstet, alle Evner udviklede, intet mere at gøre.“ Nye og store Opgaver vil bestandig ligge for.

Men dog holder Billedet Stik. Og vi, der er komne et Stykke op ad Bjerget, har godt af at se tilbage paa de Skrænter og Stier, ad hvilke vi selv og vore Forgængere har gaaet frem, — først derved paaskønner vi for Alvor det Sted, vi staar paa. Vi lærer bedst, hvad der kræves for at komme videre, naar vi ser, hvad der har været fornødent for at komme saa vidt. Vi ser, hvor lidet vi hver for sig formaar lige over for Livets vanskelige Opgaver, men ogsaa, at de mange Opgaver lidt efter lidt dog blev løste, naar alle lagde Ryg til. Viser et Blik tilbage i Tiden os, hvor uendelig langsomt svundne Slægters ihærdige Arbejde har kunnet føre den historiske Udvikling videre, føler vi saa meget dybere Betydningen af hvert Hanefjed, vi vinder frem, og forstaar, at vi ikke kan forlange det umulige: pludselig i store Spring at komme bort fra det nærværende. Ikke at vi derfor skal lægge de store Tanker om Forædling og Fremskridt hen; Kampen for dem er en nødvendig Betingelse for, at selve de smaa Fremskridt kan finde Sted.

Det er vor Tids Fortjeneste at have Øje for Betydningen af det uendelig smaa og deri se det stores faste Kærne. Hver Kærlighedsytring af Forældre overfor deres Børn, gennem hvilken Spiren til noget godt lægges i Børnene, er, vel forstaaet, en Bedrift, der med fuld saa stor Føje har sin Plads i Historien, selv om den ikke omtales, som de store blændende Heltegærninger. Tit er netop Kampen i det smaa og med det smaa saa meget større og mere frugtbringende, som det dog

først er alle disse smaa personlige Bestræbelser i Forening, der fører den samlede Menneskeslægt fremad. I den Bedrift, der falder i Øjnene, er der for Udøveren noget berusende, som gør den lettere; at arbejde uset og uænset, uden at maaske en eneste siger Tak derfor — og dog holde ud i de smaa daglig gentagne Opgaver, der stilles én, det er i Virkeligheden mangen Gang mere beundringsværdigt. Man drikker sig ingen Rus i den Slags Handlinger, og holder man ud, saa er det netop Tegn paa, at det er den ædru Vilje, den sunde Følelse, der har været de virksomme Drivkræfter.

Man kan se Historien fra to Synspunkter. For det første lægge Vægten paa Udviklingen, paa Begivenhedernes Kæde, paa Sammenhængen i Menneskelivet, paa Indtrykket af, at visse Aarsager altid har ført til visse Virkninger, og at det hele har spundet sig sammen til et Net, i hvilket vi foreløbig er de sidste Masker. Men for det andet ligesom stykke Historien ud i dens enkelte Led og lade den træde os i Møde gennem de store Personligheder, der betegner Vendepunkter i den. Særlig, naar vi staar overfor Personer, har vi Følelsen af, at det, vi betragter, er i Slægtskab med os selv. Den store Helt i Fredens eller Krigens Gerning, den store Opdager, den store Reformator, de er med alt det, at de naar et Hoved op over os andre, alligevel Mennesker som vi, med Kød af vort Kød, Blod af vort Blod. Hvor meget vi beundrer dem, kan vi dog forstaa dem og tage dem til Forbillede. Hvad ét Menneske har gjort, maa et andet Menneske i hvert Tilfælde have en Mulighed for at gøre. Frygt ikke for, at Ungdommen ved en saadan Syslen med Fortiden skal miste sin Marv og Kraft og sin Arbejdsdygtighed i Nutiden. Selv om den et Øjeblik bliver noget hovedsvimmel eller

stiller sine Idealer vel højt, — det er ganske godt, at man, medens man er ung, ikke slaar af paa sine Fordringer. Den Dreng, der har begyndt med at ville være Kristoffer Kolumbus, Amerikas Opdager, bliver maaske ikke den daarligste Mand, naar han engang bliver voksen. Tving ikke et Barn for tidlig ind paa de smaa og snævre Forhold, — der er næppe nogen Fare for, at Barndommens store Mønstre ikke nok efterhaanden i det virkelige Liv skal faa deres Begrænsning. Slaa derfor ikke Vand paa Ilden, fordi Drengens Indbildningskraft blusser en Smule for stærkt op. De drabelige Heltegerninger, han vil udføre, betyder maaske, at der er Kræfter i Bevægelse hos ham, som han i Øjeblikket ikke ret forstaar at anvende. I Stedet for at slukke Ilden, saa kast hellere Ved under den, at den kan vedblive at blusse. Sørg for, at den efterhaanden ledes ind i hans Arbejde for at give det Varme og Styrke. Lad da Barnet kun nyde sine Barndomsdrømme, stæk ikke Indbildningskraften, gør ikke Nar, lad blot ikke Drømmen blive staaende som en blot og bar Drøm, lad der ved Siden af den lejre sig sikre og faste Indtryk af Virkeligheden, som lidt efter lidt kan drage Drømmen ned paa den trygge Jord og gøre Fantasiens Hjernespind til Vilje og Handling.

Kundskab er en Magt, som baade opper den matte Indbildningskraft og holder Styr paa den alt for vilde og voldsomme. Har et Barn en sløv Indbildningskraft, det vil sige, kan ikke danne sig nogen klar Forestilling om noget som helst og lever derfor et underlig dødt og dorskt Liv, uden Glæde over noget og uden Sorg over noget, dryssende sine Dage hen halvt i Søvne — et ildespaaende Varsel om et Barns Fremtid —, hvad er der saa derved at gøre? Først at føre det ind paa

saadanne rent praktiske Opgaver, gennem hvilke dets Blod kan komme til at rulle raskere, men dernæst ogsaa sætte det i Arbejde med Kundskaber, det kan tilegne sig. Stil det Genstande for Øje, som det kan iagttage, lær det at gøre sig Rede for deres Egenskaber, at beskrive, hvad det har set og hørt, for sig selv og andre. Lidt efter lidt vil da den sløve Indbildningskraft og den matte Følelse vækkes. De indvundne Kundskaber vil staa for det som en Række Billeder eller et udført Arbejde, det med et vist Velbehag ser tilbage paa.

Er omvendt Indbildningskraften alt for utøjlet, saa der aldrig er et roligt Øjeblik i Barnets Liv og det vil springe til Maanen eller flyve til Solen, saa gælder det ligeledes om at sysselsætte det praktisk og faa Virkeligheden til at lægge Beslag paa dets Interesse. Kundskaben om den vil give dets Fantasibilleder et mere rimeligt Maal, regulere dets Udvikling og stille det Opgaver for dets Forstand ikke mindre end for dets Indbildningskraft, for dets Vilje saavel som for dets Følelse.

Først for dets Indbildningskraft, fordi hver Kundskab skal rumme et Indtryk af Virkeligheden og hvert saadant Indtryk for at sætte sig fast maa være anskueligt.

Dernæst for dets Forstand, fordi alle disse Indtryk maa sammenlignes, indbyrdes maales og vejes. Lidt efter lidt samler de sig derved til Erfaringer.

For det tredje Opgaver for Barnets Vilje. Der kræves Vilje for at lære. Blot en Times Tid at sidde og høre paa, hvad en fortæller, er selv for den voksne ikke nogen smal Sag. Tit hører der en ikke ringe Viljekraft til for at hindre, at ens Tanker falder fra paa Vejen, saa man midt i vaagner op med Følelsen af et Hul i Tankegangen. Hvor stor — ofte for stor —

en Fordring er det da ikke,man stiller til Børn ved at sende dem i Skole, hvor de Time efter Time skal sidde og være opmærksomme? Læreren maa da lægge alt saaledes til rette, at det bliver naturligt for Børnene at være opmærksomme. Er han selv dorsk og død, stiv og kold, hvor kan han saa forlange de modsatte Egenskaber hos sine Disciple? Forstaar han at gøre Undervisningen levende, saa behøver han maaske slet ikke længer at forlange Opmærksomhed, den kommer af sig selv. Gennem denne Opmærksomhed og det, der i Hjemmet svarer dertil, Fliden, lægges hos Barnet Grunden til en Udvikling for Livet. Begge er de en Evne til at samle sin Vilje om ét Maal og holde den samlet, til Maalet er naaet. Idet Skolen ad den Vej gør Barnets Vilje fast, lærer det at bøje den ind under Lydigheden mod Pligten.

Endelig var det Undervisningens Opgave at tale til Følelsen. Det gør den, hver Gang den vækker Barnets Interesse for de Kundskaber, den meddeler det, saa at det føler sig som Part i Sagen. Hvor spiller ikke dets Øjne, naar det kan komme hjem fra Skolen og stolt fortælle sine yngre Søskende, hvad det har lært, fortælle det næsten som et Eventyr. Men Sagen, Barnet skal føle sig som Part i, skal være den gode Sag, Forhold, der ikke drager det nedad i Steden for opad. Her faar da Skolen en Opgave. Hvert sandt Indtryk af den levende Natur, hvert forstaaet Indtryk af Menneskelivet er et Middel til at give Følelseslivet et ægte Indhold.

Skal jeg til Slutning samle det, vi i Dag har talt om, vil jeg sige: Skolen skal lægge fast Grund for det Liv, Barnet vil komme til at føre, ved at hjælpe det til at gøre Erfaringer, direkte gennem sine egne Sanser, indirekte gennem andres Meddelelser. Har Skolen skaffet

Barnet et Grundfond af Livskundskab, er Naturen og Menneskelivet traadt ind i dets Bevidsthed som Grupper af levende Kendsgerninger, der kan vejlede det, naar det gaar ud i Livet, saa er det en Storgerning, Skolen har gjort.

Og Følelsen for Skolens Betydning lægger vi bedst for Dagen gennem Handling. Lad os søge at rydde enhver Hindring til Side, der kunde lægge sig i Vejen for Skolens Arbejde! Lad først og fremmest os Forældre have en dyb og indgaaende Erkendelse af, at stiller vi Krav til Skolen, saa har Skolen med fuldt saa megen Ret Krav at stille til os!

II.

Kundskab er Magt.

Foredrag holdt i Forsamlingsbygn. i Rømersgade 28. Jan. 1883.
(Efter Bladgengivelse.)

Som lille Dreng havde jeg faaet en Tromme forært. Det varede ikke længe, førend jeg en Dag havde meget travlt med at skære den op i Skindet ved Hjælp af en Pennekniv. Mine Forældre paatalte min Idræt. Jeg forsvarede den tillidsfuldt med, at naar jeg bare kunde faa at se, hvad der var indvendig, saa kunde jeg selv lave en lignende. Det er en Tankegang, man hyppig træffer paa hos Børn. Den er det første, barnlige Udtryk for Følelsen af, at Kundskab er Magt.

I det historiske Liv gentager det samme sig. Aarhundreder igennem har Mennesker i deres Stræben efter dybere og dybere gaaende Kundskaber for en stor Del været drevne af en Følelse, der sagde dem, at inderst inde i Kundskaben laa en Magt, som de kom i Besiddelse af, saasnart de havde erhvervet sig den rette

Kundskab. Som nu Guldmagerne, hvis Kunst i tidligere Aarhundreder øvedes af saa mange større og ringere Begavelser. Lad os forestille os disse urolige Granskere, der snart modtoges og beskyttedes af mægtige Fyrster, snart blev jagne som vilde Dyr fra Sted til Sted, dukkede op og forsvandt; syslede ved deres Smelteovn mellem Digler, Kolber og Retorter, mellem Pulvere og Tinkturer, midt i den mørke Nat, med forvaagede Øjne, med dirrende Nerver og krampagtige Fingre, travlt optagne af at skille og forbinde alle disse Stoffer, i hvilke de vilde finde „de vises Sten", — et Billede af den ufortrødne, feberagtige Tørst efter Kundskab, fordi Kundskab er Magt. Var „de vises Sten" funden, saa mente man, at man kunde forvandle et hvilket som helst Metal, der kom i éns Hænder, til det pure Guld. Men Guldet var igen den Magt, der styrede Verden. Naar nu al denne Striden og Stræben ikke førte til Maalet, saa laa heri et Vidnesbyrd om, at den Kundskab, man indhøstede, ikke hørte til den ægte — i alt Fald ikke i Forhold til det Maal, man stillede sig —, selv om den, som al alvorlig Gransken, ikke var helt spildt.

I Aarhundrederne derefter har man saa slaaet ind paa andre Veje, for gennem Kundskab at naa til Magt. Og har man end ikke formaaet at forvandle Naturens Frembringelser til Guld, saa har man dog gennem den stadig forøgede Indsigt vundet et voksende Herredømme over den og faaet den til at bøje sig for den menneskelige Vilje. Se paa Mennesket i dets Kamp med Elementerne. Ganske vist har Kundskaben ikke mægtet at stække Stormens Vinger, men idet man lidt efter lidt er kommen ind paa Erkendelsen af, hvad der i Følge det gamle Ord var en evig Gaade: „hvor Vinden kommer fra, og hvor den farer hen", har man lært at

vogte sig for den, og mangen en Sømand, der tidligere vilde være bleven et Offer for dens Rasen, er nu kommen frelst i Land. Under Navnet Meteorologi arbejder denne Videnskab, som ganske vist endnu er i sin Barndom, paa at udregne de Begivenheder i Luftens Rige, som vil faa en velgørende eller en tilintetgørende Indflydelse paa Naturen og paa Menneskelivet.

Stiger vi fra Vindenes Verden ned paa den faste Jord, vil vi ogsaa der se Kundskaben efterhaanden blive Moder til Magt. I gamle Dage var det jo saa, at den, der dyrkede Jorden, gik i sine Forfædres Spor. Uden egentlig at tænke over Tingene fulgte han Skridt for Skridt den Fremgangsmaade, der nu en Gang for alle var slaaet fast som den rette. Saa kom der et Øjeblik, da det gik op for Befolkningen, at man ogsaa der maatte gaa dybere forstaaende til Værks: ogsaa den Udvikling, der fandt Sted i Jorden fra det Øjeblik Sæden lagdes deri for at spire og slaa Rod, fulgte faste, bestemte Love, som man maatte kende og adlyde, naar man vilde have alt det Udbytte af sit Arbejde, som var muligt. Saa begyndte Landmanden ikke længer blot at gaa den daglige praktiske Erfarings Vej. Han søgte hen til Steder, hvor han kunde høste videnskabelig Indsigt i sin Gernings Betydning. Han lærte de Videnskaber at kende, der kunde oplyse ham om Jordsmonnets Beskaffenhed, hvilke Stoffer der berøvedes Jorden gennem Planternes Liv, og hvilke der maatte tilføres den paany, for at den ikke skulde udmarves og blive gold. Saaledes er Landbruget i vore Dage blevet en halvt videnskabelig Virksomhed, ikke længer som tidligere en blot praktisk Idræt. Følgen har været den, at Arbejdet giver et langt større Udbytte, det vil sige, at Kundskaben ogsaa her er omsat til Magt.

Noget lignende gælder, naar vi f. Eks. staar lige overfor Opfattelsen af de store Skoves Betydning. Der har været Tider, hvor man blot tænkte paa at fælde Skovene for at opnaa en udvortes Vinding derved. Man saa kun paa Brændets Værdi i Handel og Vandel og tænkte ikke paa, at Skovenes Tilværelse i sig selv havde en Betydning for et Lands naturlige Velvære. I mange Egne, hvor man saaledes havde ladet Skoven falde for Øksens Hug, opdagede man imidlertid, at den hele Natur forandrede sig: Klimaet blev et andet, skarpe, svidende Vinde fór hen over de Landskaber, hvor der tidligere havde været Enge og Søer, som nu forsvandt, Fugtigheden opsamledes ikke længer i Skovenes Ly, og Egnen fik sit Præg af den golde og udtørrede Jordbund. I Kraft af den vundne Indsigt begyndte man da paany at plante Skov, d. v. s. skaffe gunstigere Vilkaar til Veje for Udnytningen af de naturlige Forhold og et forøget Herredømme over Livsbetingelserne.

Men bort fra Naturen og hen til Menneskeverdenen for ogsaa der at se Kundskab som Vejen til Magt. Tænk paa det dagligdags Forhold mellem Læreren og hans Discipel: den modne Personlighed lige overfor det uudviklede Barn som den, der skal tage dets Udvikling i sin Haand. Tænk Dem Modsætningen mellem den Lærer, i hvis Hjerne omfangsrige Kundskaber sidder ordnede og faste i det Øjeblik, han skal til at give sig af med Barnet, og saa den Lærer, der staar tilbage i Kundskab, famlende, naar det gælder om at finde det rette Eksempel eller give den sikre Forklaring.

Hvor forskellig vil ikke Forholdet forme sig i disse to Tilfælde? Paa den ene Side Disciplen hængende ved sin Lærers Læber med hele sin spændte Opmærksomhed, fordi han føler, at han for hvert Ord, der kommer fra

Lærerens Mund, naa'r et lille Stykke videre i Erkendelsen af, hvad der er Livets og Kendsgerningernes sande Væsen, — lyttende af al sin Evne, i sikker Forventning om, at Lærerens Tale er den Bro, der fører ham ind i en endnu ubekendt Verden. Hør Disciplen stille sine Spørgsmaal til Læreren. Det, han allerede har lært af ham, har vakt hos ham nye Problemer, som han ikke selv magter, et Idéliv, han nu ved Lærerens Hjælp søger at komme til Klarhed over — De vil faa Indtrykket af, hvorledes denne Discipel netop ved den trygge Tro paa sin Lærer, ved Følelsen af hans overlegne Kundskab er kommen ind i en Udvikling, en vækkende Gæring, der Skridt for Skridt fører ham opad.

Og nu den vanskelige Kunst at holde den rette Tugt eller Disciplin mellem sine Elever. Er det bedste Middel til her at hævde Lærerens Herredømme i Grunden ikke Elevens sikre Forventning om gennem Læreren at faa i Eje alt, hvad der skyldes ham? Kommandostaven, en saadan Lærer strækker over Discipelskaren, er for en stor Del selve den Kundskab, hvormed han fængsler Disciplenes Opmærksomhed og fylder deres Sind saa stærkt, at alt det, der, naar de keder sig, slaar ud som Uartighed, Drilagtighed, Opsætsighed, eller hvad det kan være, der tumler sig i Barnets Sjæl, holdes nede, fordi Barnet har andet og bedre at gøre: det føler sig bundet i Interesse til Lærerens Ord og Handlinger. Saa bliver den Myndighed, han faar i Kraft af sin Kundskabsfylde, ogsaa paa det moralske Omraade en Vejbryder, hvorved han naar sit Maal sikkert og let. Forestil Dem paa den anden Side den Famlen og Vaklen ogsaa i disciplnær Henseende, der følger med, hvor en Lærer alt for let rustet melder sig til Skolens Tjeneste.

Men Læreren er ikke alene én, der skal meddele

Kundskab, han har en væsentlig Del i hele Barnets Opdragelse. Han maa have en klar Forestilling om, hvad der naturlig rører sig i et Barns Indre, for at kunne komme Barnet saaledes i Møde, at det villig og let bøjer ind paa de Veje, ad hvilke Opdragelsen skal føre det. Men den, der med en Seers Blik formaar at tyde de Runer, der er skrevne i Barnesjælen, bliver derved en Magthaver, der lydes uden at byde og hersker uden at kue.

Gaar vi fra Læreren over til Forældrene, viser det samme sig der.

Hvor tit føler Forældre sig ikke stedte i Vaande, naar de staar ved det lille Barns Vugge og ser, at der er noget i Vejen med Barnet. De hører dets Klynken og Skrig, men det er dem ikke muligt at komme paa det rene med, hvad det fejler; Barnet selv kan jo ikke forklare sig. Forældrene føler sig prisgivne al den Afmagt, som Følelsen af at mangle den fornødne Kundskab frembringer. Træder saa i det samme Lægen ind ad Døren, hvor velkommen er han da ikke ved sin blotte Nærværelse? Der ligger en egen Tryghed i Tanken om, at d e n er tilstede, hvis skarpe Blik ledet af Kundskaben kan gennemskue Barnets Tilstand og raade Bod paa dets Smerte.

Saa sandt Kundskaben her ytrer sig som Magt til at gribe ind og, hvor det er muligt, jage Sygdom og Lidelse paa Flugt, saa sandt er det, at netop den kundskabsrigeste vil have den dybestgaaende Følelse af sin Begrænsning. Det er nemlig ogsaa en Side af den Magt, der følger med Kundskab, at man ikke tiltror sig mere, end man er i Besiddelse af, ikke sigter mod et Maal, man ikke kan naa. Netop Lægekunstens Historie kan give et anskueligt Eksempel herpaa. I tidligere Aar-

hundreder, da Lægekunstens Udøvere i Reglen manglede et egentligt videnskabeligt Grundlag, bevægede de sig tit i æventyrlige Forestillinger om deres egen Betydning og optraadte som et Slags Gøglere i fantastiske Dragter, søgte ved store Ord og dristige Løfter at imponere deres mindre kyndige Medborgere, brugte Hestekure, ved hvilke de mangen en Gang slog flere Mennesker ihjel end de frelste. Men efterhaanden som man har forstaaet, at det netop kun er nøjagtig videnskabelig Indsigt, ikke halvvaagne Drømmerier, der kan lære en at gribe velgørende ind i Legemets Tilstande, saa er Lægens hele Optræden bleven en anden, en menneskeligere og beskednere, beskednere i Dommen over sine egne Evners Rækkevidde, naar han siger til sig selv: „Det er ganske vist ikke meget, vi endnu véd, men det Udbytte vil vi dog i ethvert Tilfælde have af vor Kundskab, at vi ikke bilder os ind at være de vidende, hvor vi endnu er de uvidende, og at vi ikke anvender Midler, om hvis Virkning vi ingen Forestilling har."

Men, for at vende tilbage til Forældrene, ogsaa i deres Forhold til de ældre Børn vil man faa Indtryk af, hvor meget Kundskab og Forstaaelse her har at sige. Ikke sjælden hænder det, at Forældrene, efterhaanden som deres Børn vokser til, paa en lidt krænkende Maade føler sig stillede i Skygge af dem. De har, og det er dem en Glæde, en Fornemmelse af, at Børnene har lært mere end de selv i deres Barndom, men samtidig trykker det dem, at Børnene med et vist Skin af Ret skal faa Anledning til at se dem over Hovedet. Det hører til Vanskelighederne i Forholdet mellem den ældre og den yngre Slægt.

Gennem de fortsatte Undersøgelser skyder Kundskabens Træ stadig nye Skud, nedarvede, fastslaaede

Domme og Opfattelser stilles i ny Belysning. I mangt et Tilfælde kan de gamle ikke forsone sig med de tilsyneladende vilde Idéer, der har grebet den yngre Slægt, medens til Gengæld de unge ikke kan finde sig i det Snæversyn, hvorved den ældre Slægt forstenet er groet fast til sin Ungdoms Indtryk. Paa begge Sider er det i Reglen Manglen paa Kundskab, Kundskab om, hvad Udvikling vil sige, hvilke dens Love er, der stiller ung og gammel skævt overfor hinanden. I sin Roman „Vilhelm Meister", der for en Del handler om Opdragelse, fortæller den vise tyske Digter Goethe, hvorledes Helten i hans Bog, da han faar en Søn, ivrig lægger sig efter alle de Kundskaber, Sønnen skal tilegne sig, saa at sige lever sin Skoletid om igen sammen med ham, for at de kan følges saa meget bedre ad i deres Tanker og Følelser og Forholdet mellem Fader og Søn udvikle sig saa meget mere uforstyrret. Hvor mange Forældre har ikke i mindre Maalestok oplevet det samme og følt det tiltalende i paa denne Maade at komme deres Børn nærmere og leve Livet to Gange. Ved at gaa Side om Side med dem; daglig have Lejlighed til under deres Skolegang at klare sig deres Fremskridt; høre om det, de har lært; gennemgaa med dem, hvad der falder dem vanskeligt; opfriske deres egne Kundskaber og lægge det til, som i deres egen Læretid endnu ikke var fremme, faar Forældrene et Herredømme over deres Børn, som de vilde være afskaarne fra, naar de hvert Øjeblik i Sorg saa deres Børn svinge sig ud over deres Synskreds og med et medlidende Smil trække paa Skuldrene, beklagende deres stakkels Forældre, som ikke kan følge dem i deres høje Flugt.

Blandt de Fortrin, hvorved de ældre bevarer Forspringet for de yngre, staar Erfaringen, som efter det

gamle Ord gør klog. Hvorfor er Erfaringen en Magt? Der kan være Mennesker, der har levet 60—70—80 Aar, levet i bevægede Tider, hvor Indtryk har afløst Indtryk, men trods alt, hvad de har oplevet, dog intet har erfaret. Den, der skal kunne høste Erfaring, maa have Evne til ikke blot at lade Indtrykket gaa ind ad det ene Øre og ud af det andet, ikke blot at lade alt, hvad der møder Øjet, glimte og forsvinde, men til at fastholde og samle, ordne og inddele, genkalde og anvende sine Forestillinger, en Evne, som er knyttet til den Interesse og Opmærksomhed, med hvilken man iagttager, hvad der møder én. Det er derfor et Husraad, der kan lægges enhver paa Hjerte: Se paa Tingene med virkelig Interesse, lad det være Dem magtpaaliggende at opfatte dem rigtig og grundig, saa forsvinder Indtrykket ikke, men bliver liggende i Bevidstheden nagelfast og melder sig, naar man har Brug for det. Det første Led i Indhøstningen af Erfaring er altsaa den Agtpaagivenhed, som ikke lader noget som helst falde til Jorden, inden man, aandeligt talt, har gjort det til sit. Det næste Skridt, at man ikke lader de tilegnede Indtryk ligge hulter til bulter i sin Hjærne som i et Pulterkammer, men ordner dem, saa at det, der hører sammen, ogsaa hænger sammen i éns Bevidsthed, og hver Slags Kundskab saa at sige ligger i sin Skuffe, som kan trækkes ud, naar man trænger til dens Indhold. Blandt Følgerne af dette Herredømme over sin Kundskab er ogsaa den, at man i hvert givet Øjeblik er i Stand til at forklare, hvad man har inde, overlevere sine Tanker til en anden uden Frygt for at blive misforstaaet eller for at komme til at fremsætte lutter Gaader. Den erfarne er derfor egnet til at være andres Vejleder: hver Gang de staar raadvilde og hjælpeløse

overfor indtrædende Begivenheder, peger han rolig paa en Gruppe af lignende Begivenheder, fra hvilke der falder Lys over de nye Forhold og den Vej, ad hvilken de skal føres lykkelig til Ende.

I Kraft af det Overblik, hvormed den erfarne behersker og bedømmer sine egne Kundskaber, forstaar han ogsaa at gøre dem frugtbare og anvendelige. Naar det hedder: Vi lærer ikke for Skolen, men for Livet, saa ligger der i disse Ord, at vi ikke faar Kundskab for dens egen Skyld, men for i den at være rustede med et Vaaben, der gør det muligt for os i Forsvar og Angreb at kæmpe Livskampen. Hvert Skridt fremad naas kun gennem Overvindelse af Vanskeligheder, og den, der vil sejre, maa have det rette Værge i sin Haand. Men de Opgaver, Livet stiller os, løses kun i det Øjeblik, man forstaar, hvad der ligger bag ved den mødende Vanskelighed, hvilke Livsmagter det her gælder om at bekæmpe eller tage i sin Tjeneste. Naar Kundskaben paa den Maade er gaaet over i ens Personlighed, har udvidet ens Blik, styrket ens Evner, føler man sig sikker og gennemtrængt af den sunde Selvtillid, der danner en velgørende Modsætning til den tomme Opblæsthed og det tvivlende Tungsind. Den lærer én, at man har Hjælpetropper at ty til i sin egen Bevidsthed, Hjælpetropper, som uden Varsel er beredte til at rykke frem, naar det kniber. Vel er Sejren aldrig i Forvejen skreven paa nogen Fane, men den, hvis Vaaben er hærdede og hvis Mod er fast, er i Slægt med Sejren og dens Styrke. Skal han med Ordet kæmpe for sin Sag, tinger han ikke i Forvejen smaalig om de Midler, hvormed Sejren skal vindes, lægger ikke hvert Ord, hvert Indlæg og hvert Svar ængstelig til Rette, men siger til sig selv: Er Sagen mig for Alvor en

Livssag, og har jeg anvendt mine Kræfter paa at naa til den nødvendige Indsigt i den, saa maa jeg ogsaa have den Tro til den og til den Alvor, hvormed jeg har givet mig den i Vold, at jeg stoler paa i det rette Øjeblik at finde de Pile i mit Kogger, hvormed jeg kan gennembore Modstanden.

Men denne Tryghed, der bunder i Følelsen af at være hjemme i sin Sag, erhverves kun ved Arbejde.

Her aabner sig et nyt Syn for Betydningen af, at Kundskab er Magt: Kundskaben maa tilegnes. Den kommer lige saa lidt som de stegte Duer flyvende ind Munden paa én; Skridt for Skridt vinder man frem til den. Den, der tror, at Kundskab kommer af sig selv, at den kan naas uden Anstrængelse, vil snart mærke, at han har været hildet i en Drøm. Men er der Alvor i ham, vil han være glad ved at føle, at han nu er vaagnet og har Øjnene aabne. Han vil tage sin Beslutning, og idet han med mere bevidst Kraft giver sig Kast med Kundskaben, vil han sige til sig selv: „Om kun en Draabe daglig bliver mig til Del, vil jeg være fornøjet; jeg véd jo, at mange Draaber tilsammen kan hule Stenen, at mange Draaber tilsammen kan danne det store Hav.“ Saa vil han arbejde ufortrødent og, glad ved de smaa Skridt, efterhaanden se, at han har gjort et stort Skridt fremad, og at det daglige, trofaste Arbejde har gjort ham Tilegnelsen lettere og lettere. Det gaar ham som den, der gennem Legemsøvelser arbejder paa at styrke og udvikle sit Legeme: de fra først af stive og ubøjelige Ledemod vil for hver Dag blive smidigere, og det gennemførte Herredømme over hans Legeme bliver den Krone, hvormed hans Anstrængelser tilsidst smykker ham. Saaledes ogsaa med Aandens Muskler. I Begyndelsen vil det maaske falde den

enkelte vanskeligt at føje sig efter de Fordringer, der stilles, lægge den uvante Tunge i de Folder, det fremmede Sprogs Udtale kræver, faa den træge Hjærne til at følge Tankens fine Slyngninger, naar han f. Eks. skal ind paa matematiske Forestillinger. Men efterhaanden vil han føle, at ogsaa paa dette Omraade staar det gamle Ordsprog ved Magt: Øvelse gør Mesteren, og at han er naaet til en Magt over sig selv og sine Evner, som han tidligere ikke havde drømt om. Den Magt, han saaledes indadtil raader over, bliver ogsaa til en Magt udadtil, der forøger hans Indflydelse og hans Betydning for sine Omgivelser.

Og ligesaa med hele Menneskeslægten. Naar Menneskelivet ikke skal gaa til Grunde, maa der finde en stadig Udvikling Sted, der som et kraftigt Pulssag sender en levende Strøm gennem alle menneskelige Forhold og Tilstande. En saadan Udvikling kan gaa hurtigere eller langsommere for sig; den kan ytre sig med større eller mindre Klarhed; den kan have flere eller færre Vanskeligheder at overvinde paa Vejen; men alligevel maa den strømme afsted paa Bunden, hvis Livet ikke skal tørres ud, smuldre hen og opløses. Den, der for Alvor vil træde i Menneskelivets Tjeneste, maa derfor arbejde med paa dets Fremadskriden. Hvilke Midler der i hvert Øjeblik er de rette, kan jo ikke én Gang for alle siges. De historiske Forhold, hvorunder man lever, gør, at det samme Maal i de vekslende Tider maa søges gennemført ved yderst forskellige Midler, og det kommer til at bero paa den Indsigt i Udviklingens Natur, som er bleven én til Del, om man er i Stand til at vælge den rette Vej. Berøvet denne Indsigt vil man mangen Gang maaske imod sin Vilje komme til at modarbejde sine egne Formaal. Efter-

haanden som Menneskelivet skrider frem, bliver det derfor mere og mere den klare, videnskabelige Forstaaelse af Forholdene, som det kommer an paa.

Lad os vælge et Eksempel, som, hvor lidet tiltrækkende det end i sig selv er, dog kan staa som et Sindbillede paa højere Former af Livet. Det er Krigen. Oprindelig har den været det vilde, voldsomme Sammenstød, hvor de personlige Kræfter enkeltvis maalte sig med hinanden, den største legemlige Styrke gjorde Udslaget og den tøjlesløse Tapperhed bragte Sejren. I vore Dage er Krigen noget helt andet. Den er draget ind under Civilisationens Paavirkning, d. v. s. den er ikke længer alene Udtryk for en vild Naturkraft, der lader de stridende Magter tørne sammen, men tillige for et beregnende Tankeliv, der styrer dens Bevægelser under Sammenstødet. Allerede den græske Oldtid havde et klart Blik for de to Former af Krigsførelse; derfor havde den to Krigsguder. Den ene var Ares, der betegnede Længslen efter den vilde, blodige Kraftprøve og svælgede i Vellyst, naar han fór om i Menneskevrimlen og slog fra sig til højre og venstre uden Maal og Med. Den anden var Krigsgudinden Athene, der samtidig var Visdommens Gudinde; det vil sige den ordnede Krigskunsts Styrer, som forstaar at beregne sine Midler, at holde Sværdet i Skeden, hvor den voldsomme Bersærkegang vilde føre fra Maalet. Det er et fint Træk i denne Gudelære, at overalt, hvor Athene støder sammen med Ares, viser hun sig, skønt Kvinde, som den sejrende.

Nu er det hele Liv jo en Kamp — for politiske Formaal, man vil føre igennem, for sociale Forhold, man vil skaffe den bedste Ordning, for religiøse Tilstande, man vil have klarede —, og overalt er det paa

Grundlag af den dyberegaaende Indsigt i disse Forhold og i Menneskenaturen, at man naar fremad. Ganske vist kan man ved andre Midler faa et forbigaaende Herredømme. Der er f. Eks. en Art agitatorisk Veltalenhed, der, selv om der ikke ligger noget synderlig dybt eller værdifuldt under Ordenes rivende Strøm, dog kan fængsle Mennesker i Øjeblikket og ganske vist ikke spreder Lys og Klarhed over det, den skyller hen over, men netop i sin Uklarhed og fremfarende Vælde vækker fængslende Anelser om Dybde og Storhed. Er disse ydre Kræfter ikke støttede af en Indsigt, der ligger bagved, vil deres Magt dog altid kun være foreløbig. Det blivende Herredømme maa hvile paa den faste Grund. I det store som i det smaa kan det slaas fast som en ufravigelig Sandhed, at Sejren, den endelige Sejr, vindes af den, der har præget sit personlige Liv med Stemplet: „Kundskab er Magt".

Fra Rigsdagen.

I

Læreruddannelse.

(Tale i Folketinget ved 2. Behandling af Lovf. om Seminarier m. m. 22. Feb. 1894.)

Jeg kan ikke være enig i den ærede foregaaende Talers Betragtninger. Jeg tror, han sætter hele Sagen paa Hovedet i sin Bevisførelse. Jeg vil som han gerne sikre Privatseminarierne en rolig og selvstændig Udvikling, men idet jeg deler hans Formaal, kommer jeg netop med det for Øje til det stik modsatte Resultat, hvad Midlet dertil angaar. Det forekommer mig, at baade han og den ærede Ordfører begaar den Fejl saa ensidig at ride en Eksamenskæphest, at de af Hensyn til Eksamen og dens Udfald rent glemmer, hvad der er vigtigere end Eksamen, selve den Undervisning, der Skolen igennem leder til den.

Den ærede foregaaende Taler spurgte et æret Medlem, om ikke det samme, der var sket med Eksamenskommissionen, vilde kunne ske med en Censurkommission som den, Lovforslaget foreslaar. Jeg vil vende dette Spørgsmaal om og spørge, om ikke alle de samme Skræmmebilleder, som males paa Væggen for en Censurkommissions Vedkommende, med lige saa stor Ret kan forbindes med en Eksamenskommission. Hvis der virkelig var Tale om uredelig Fremgangsmaade, om

partisk Bedømmelse, om ubetimelig Indgriben, saa gad jeg vidst, om Faren ikke er lige saa nærliggende ved den bestaaende Ordning som ved en Censurkommission. Lige over for Mennesker, der ikke er deres Kald voksne, er man altid udsat for Misbrug af den Myndighed, de har, hvad enten de saa hedder Eksamenskommission eller Censurkommission.

Det forekommer mig, at det afgørende er dette: Hvad fremmer bedst Undervisningen i Seminariet, hvad giver bedst de Lærere, i hvis Hænder Opgaven der er lagt, Lejlighed til at bruge alle deres Evner, til at virke selvstændigt og alsidigt paa deres Elever? Og saa er det mig ganske klart — og jeg siger det ud af en mangeaarig Erfaring, netop hvad Privatseminariers Virksomhed angaar —: en Hovedskavank ved den nuværende Ordning er, at den griber forstyrrende ind i den daglige Undervisning ved Privatseminariet, og vel for Resten ogsaa ved Statsseminariet, at den paa en Maade, der løsner og svækker Undervisningen, undergraver Tillidsforholdet mellem Lærer og Elev. Skyggen af Eksamenskommissionen, af Eksaminator, trænger stadig ind imellem dem og forstyrrer det naturlige Forhold. Ja, det hjælper ikke, at man ryster paa Hovedet; det er noget, jeg har set gentage sig Gang paa Gang og Aar efter Aar i en Snes Aar.

Jeg har set Elever i den Grad optændte af Tanken om, hvad de vilde blive spurgte om til Eksamen og hvilke Svar den fremmede Eksaminator vilde forlange, at de, selv om de indrømmede, at deres Lærer var nok saa dygtig, ikke kunde slaa sig til Ro med hans Undervisning, naar den ikke gik netop i det Spor, som Disciplene troede Eksaminator ønskede den ført i. Jeg har set Disciple bag deres Læreres Ryg lade sig piske

igennem hele Rækker af Spørgsmaal og Svar, som saa at sige var stenografisk optagne ved Eksamensbordet. Derfor tror jeg, at man vil komme til sundere Forhold paa Statens Seminarier som paa de private, naar en Censurkommission træder i Stedet for Eksamenskommissionen. Ikke fordi jeg mener, den bliver uden Lyde — jeg mener, at begge kan de udrette noget, og begge kan de begaa Fejl —, men fordi en Censurkommission bedst støtter Undervisningen til daglig Brug, og det er den, alt kommer an paa. Eksamen skal være en Afslutning paa Undervisningen, og det forekommer mig ganske naturligt at lægge Afslutningen i Haanden paa den, der har ledet Undervisningen. Der er noget unaturligt i ligesom at rive Kronen af selve Værket ved at lade en Lærer ved Eksamen kaste sine Elever ud til vildfremmede Mennesker, der intet som helst Kendskab har til deres Fortid, deres Ejendommeligheder, deres Udviklingstrin. Det giver i de allerfleste Tilfælde eller i alt Fald fuldt saa ofte et Vrængbillede, som det giver en virkelig begrundet Dom om de unge Menneskers Standpunkt.

Der er en af de foregaaende Talere, der har nævnt Modsætningen mellem dem, der er Eksamenshelte, og dem, der ikke er Eksamenshelte. En Eksamenskommission vil være tilbøjelig til at lade sig spille paa Næsen af Eksamensheltene og komme til at se de stakkels Askepotter over Hovedet, der ikke har den slebne Tunge og den Flothed i Optræden, som i 5 Minutter, saa længe man er oppe til Eksamen, kan bedaare, men som ikke narrer den, der Aaringer igennem har med ens daglige Undervisning at gøre. Ogsaa derfor tror jeg, at vi snarere faar Betryggelse for Undervisningens Udbytte ved Eksamination gennem Lærerne

med en Censurkommission ved Siden, end vi nu og i Fremtiden kan faa det gennem en Eksamenskommission.

Lægger man Vægten paa, at det er Undervisningen fra Dag til Dag de 3 Aar igennem, der skal blive, som den bør være, saa skal man bort fra Eksamenskommissionen. Lægger man Vægten paa en Ligelighed ved Eksamen, som endda er af meget omtvistelig Art, som skærer alle over én Kam og netop derved tit gør den højeste Ret til den højeste Uretfærdighed, kan man holde paa Eksamenskommissionen. Men saa maa man ogsaa være sig bevidst, at man afsætter Hensynet til Undervisningen til Bedste for Hensynet til Eksamen. Jeg ved ikke, om det stemmer med den ærede foregaaende Talers øvrige Betragtning af en Skoles Virksomhed, at det er Eksamen og Eksamensvæsenet, gennem hvilket man faar det sandeste og rigtigste Indtryk af, hvad der foregaar i en Skole (Berntsen: Tværtimod). Det ærede Medlem siger: Tværtimod; jeg haaber derfor, at han nu er omvendt og slutter sig til den Betragtning, jeg her har udtalt.

Der er et andet Punkt, hvor jeg har en ganske modsat Anskuelse af det ærede Medlems. Det er i Spørgsmaalet om Øvelsesskoler. Jeg kan ligesom han se, at det er en Sag, der kan misbruges og kan have Skavanker, men jeg gad vidst, om Lærere, der uden Øvelse gaar ud i Verden og ansættes i offentlige Skoler, ikke næsten med Nødvendighed gør deres Elever til Prøveklude, og om der er større Sikkerhed for, at de er dygtige Mennesker, fordi de ikke i Forvejen har haft nogen Lejlighed til under sagkyndig Vejledning at se, hvad en Skole vil sige. Det er en Sag, der ikke er ny, Øvelsesskoler kendes i saa godt som alle europæiske Lande. I Kraft af, at vi er et lille Land, er vi

ganske naturligt paa mange Omraader nogle Aar tilbage i Tiden, saaledes ogsaa paa dette Punkt. Til Gengæld har vi saa det Fortrin, at vi kan høste godt af de Erfaringer, der er gjorte andensteds.

I Sverige fastsloges saadanne Øvelsesskoler 1865, i Finland 1866, i Preussen 1872, i Sachsen 1876, i Frankrig 1881, i Østrig 1886, i Norge 1890—91. Schweiz har dem ikke obligatorisk, men de findes ved de fleste Seminarier, og det udtales i officielle Meddelelser, at „hvor denne Indretning endnu ikke findes, bliver det betragtet som en følelig Mangel". Det er den almindelige Opfattelse af dette Spørgsmaal rundt omkring i andre Lande. Men man har ordnet sig paa forskellig Maade. I Finland er det f. Eks. saaledes, at Seminarierne ligefrem overtager Børneundervisningen for den By, i hvis Nærhed de ligger, driver selve Børneskolen som Mønsterskole og derigennem giver deres Elever Lejlighed til at lære, hvad god Undervisning vil sige. I Preussen kappes Byerne om at faa Seminarierne af Hensyn til Seminarieskolen; Sagen afgøres ved Kontrakt mellem Ministeriet og vedkommende By, og saa overtager Seminariet et vist Antal Børn til Undervisning.

Ogsaa ved Uddannelsen i Øvelsesskolen gaar man meget forskellig til Værks. Jeg mener derfor, at det er et Fortrin ved Forslaget, som det nu foreligger her i Folketinget, at det ikke er Ministeriet, der én Gang for alle skal fastslaa, hvorledes Sagen skal ordnes over det hele, men at Ordningen overlades til Seminarierne hvert for sig under Godkendelse af Ministeriet. Derved bliver man i Stand til at gøre en Flerhed af ny Erfaringer, og det vil være meget heldigt paa dette Omraade. Jeg mener ligesom det ærede Medlem, at man

skal være forsigtig, prøve sig frem og ikke tro, at man fra oven paa Forhaand ufejlbart véd, hvorledes saadanne Øvelsesskoler skal være indrettede: Saaledes og ikke anderledes. Nej, man skal paa hvert Sted ty til den Erfaring eller det pædagogiske Blik, som man maa gaa ud fra, at Seminariets Lærerstab og Forstander sidder inde med ogsaa over for Spørgsmaalet om, hvorledes en Skole bør være indrettet, hvorledes Læreruddannelsen bør planlægges. Hvis man ikke mener, at man i det Punkt kan stole paa det samlede Seminarium, Forstanderen med hans Lærere, saa har man udtalt en Dødsdom over det og kan paa intet Punkt stole paa det, fordi det er et Hovedpunkt i et Seminariums Virksomhed, hvorledes man praktisk uddanner Seminarieelever til Lærere.

Af det ærede Medlems Forslag vil Følgen blive den, at man forlanger en Prøve i praktisk Færdighed af Seminarieeleverne uden at ville sikre dem nogen virkelig Forberedelse, ikke engang til den Eksamen, de skal op til. Tilfældet vil komme til at spille samme Rolle, som det hidtil har spillet, og Resultatet vil blive et lignende Vrængbillede af en Eksamen, som Eksaminationen i praktisk Færdighed i dette Øjeblik er, det modsatte af det, som en Prøve bør være. Hvis derimod Øvelsesskoler indføres, vil det sige, at man, bortset fra Eksamensudfaldet, giver de unge Mennesker Lejlighed til at se, hvorledes en Mønsterskole gaar til Værks lige over for Børn, og til under dygtige Læreres Vejledning at leve et Samliv med Børnene, hvis Erfaringer kommer dem til gode, naar de senere ude i Livet er paa egen Haand. Følgen af det ærede Medlems Forslag er i Virkeligheden den, at han i Stedet for en Seminarielov vil give en Lov om statsautoriserede Kursus til For-

beredelse af Seminarister. Nu er noget af det, hvorunder vort Skolevæsen har lidt, netop, at man ved Uddannelsen ikke har taget Hensyn til den praktiske Side af Sagen, og alligevel vil man saa her slaa en Streg over denne for at lade Lærerne gaa ud i Livet og der høste Erfaring. Ja vel, jeg kan være enig i, at man der gør de bedste Erfaringer, men saa maa man ogsaa uddanne de unge Lærere saaledes, at de er modtagelige for Erfaring. Og det kan gøres ved en velordnet praktisk Oplæring paa Seminariet.

I de Lande, hvor man har saadanne Øvelsesskoler, er der Tilfredshed med dem. Der mærkes ingen som helst Misfornøjelse dermed, høres ingen Klage fra Forældrene; hvor disse har Valget, foretrækker de i Reglen at sende deres Børn i Seminarieskolen fremfor i Kommuneskolen. Hvis man overhovedet kan bygge paa Erfaring andensteds fra, hvad jeg indrømmer, at man kun delvis kan, fordi Undervisning ikke altid er det samme i de forskellige Lande, saa maa man hævde, at Seminariernes Øvelsesskoler har en virkelig Betydning, at Lærerne gennem dem faar en fyldigere Uddannelse, og at hverken Børnene behøver at lide noget derved eller Forældrene at føle nogen Ængstelse derfor. Jeg holder da paa, at vi skal prøve dem og forsyne dem med de bedste Kræfter, der staar til Raadighed.

Men vi skal naturligvis ikke overdrive, — saaledes som det forekommer mig at baade den ærede Ordfører og den ærede foregaaende Taler overdrev, idet de udmalede den gigantiske Fare, der gennem Censurkommissionen truede Seminarierne, som om man aldrig før paa Skolevæsenets Omraade havde hørt om noget saa himmelraabende. Jeg tror, at man ved saa-

danne Overdrivelser skyder over Maalet. Derfor vil jeg heller ikke sige, at Øvelsesskoler er et Universalmiddel; det er de naturligvis ikke. Men vi kan ved dem naa noget, som ikke nu naas; vi kan faa bedre Lærere, end vi nu faar, hvis det lykkes at støbe disse Skoler i den rette Form. At skyde den hele Sag fra sig, fordi den kan gøre Skade, naar den ikke gennemføres paa rette Maade, er der ingen Grund til. Enhver Reform eller Institution kan gøre Skade, naar den ikke gennemføres som den skal. Selve Seminarierne, baade Statsseminarierne og de private Seminarier, kunde man føle sig fristet til at forbande, — hvis de stiller Tingene paa Hovedet og hverken forstaar den Ungdom, de skal uddanne, eller den Opgave, denne Ungdom skal forberedes til at løse. —

Der er et Punkt, hvor jeg har stillet et særligt Forslag, som ingen af Udvalgets øvrige Medlemmer har sluttet sig til, men som jeg dog ikke har frafaldet, fordi jeg har ment, det kunde være af Betydning, at det paagældende Spørgsmaal blev draget frem under Forhandlingerne, Spørgsmaalet om, hvorvidt man fremdeles skal være tvungen til før Optagelsen paa et Seminarium et Aar igennem at have været ved en Skole som Lærerlærling. Det er allerede af tidligere Talere skildret, hvorledes denne Fordring gennemføres for Tiden. Man har talt om Humbug, sagt, at det ikke har været muligt at skaffe Fordringen indfriet. Jeg tror, at det samme vil vedblive at være Tilfældet.

Jeg er glad ved Udvalgets Enighed om, at de unge skal møde paa Seminariet med Vidnesbyrd fra rette vedkommende om, hvad de har været sysselsatte ved siden deres Udtrædelse af Børneskolen. Det vil jo give Anledning til ogsaa at bemærke, hvad der kan være at

sige om en vordende Seminarieelevs mulige Deltagelse i en Skoles Gerning. Man han bør ikke være tvungen dertil. Og jeg er tilbøjelig til at tro, det ikke er den mest saliggørende Vej til at blive en dygtig Skolelærer, at man forinden sin Optagelse paa Seminariet har været en Lærer behjælpelig. Jeg tror, det i mange Tilfælde er af langt større Betydning at have færdedes ude i Livet, at have syslet i nogle Aar med et eller andet praktisk Arbejde, som giver en Livserfaring, der senere ogsaa kan blive af Værdi overfor Børnene, man som Lærer faar at gøre med. Naar man faar 3 Aars Uddannelse paa et Seminarium, saa kan man sikkert meget vel undvære den formentlige Fordel, der skulde ligge i forinden at have været Lærling hos en eller anden Skolelærer. Man maatte da i alt Fald sikre sig, at det blev en Skolelærer, der ikke i højere Grad vilde rive ned end bygge op. Der staar ganske vist i Lovforslaget, at det skal være en dygtig Lærer, men der staar samtidig, at det kan være enhver Lærer ved en offentlig Skole eller en Lærer ved en privat Skole, som dertil har faaet Skolekommissionens Anbefaling. Er man sikker paa, at enhver Lærer ved en offentlig Skole er saa dygtig i Faget, at han er skikket til at have Lærlinge gaaende i sin Skole, som oftest til Besvær for sig selv? Jeg tror det ikke. Man vil stille de private Lærere under større Kritik, kræve Autoriteters Anbefaling. Men det kan blive vanskeligt for disse at nægte den, fordi det da let kan blive umuligt for et ungt Menneske at finde nogen Lærer, han kan være hos; tvinge Lærerne kan man jo ikke. Jeg tror derfor, at Skinvæsenet heller ikke efter denne Ordning vil blive udelukket. Naturligvis, er et ungt Menneske saa heldigt at komme til en dygtig Lærer, der har Lyst til at have

ham hos sig, saa vil han kunne faa baade Gavn og Glæde deraf. Men der vil være fuldt saa mange Tilfælde, hvor der ikke er Spor af Garanti for, at han faar noget Udbytte — uden maaske det at have set, hvorledes man ikke skal være Lærer i en Skole.

For at faa dette sagt, har jeg stillet Forslag om at ophæve Tvangen paa det nævnte Punkt, uagtet det ikke er min Mening at fastholde det til Afstemning, hvis det viser sig, at jeg staar ligesaa ene dermed her i Tinget som i Udvalget.

* * *

II

Vinterskoler.

(Af en Tale i Folketinget ved 1. Behandling af Finanslovforslaget 10. Okt. 1894.)

I Tilknytning til, hvad der under § 21 siges om en Bevilling til Uddannelse af Vinterlærere paa den tidligere Højskole i Staby i Ringkøbing Amt, vil jeg gøre nogle Bemærkninger.

Statstilskuddet dertil bliver motiveret blandt andet med følgende Ord: „Paa Grund af de vidtstrakte, svagt befolkede Sogne vilde det være uoverkommeligt for Kommunerne, der for største Delen ere uheldigt stillede i økonomisk Henseende, at oprette saa mange faste Lærerembeder for eksaminerede Lærere, som vilde være nødvendige, hvis ikke Børnene skulde faa uforholdsmæssig lange Skoleveje. Man har derfor maattet hjælpe sig med et stort Antal Biskoler, der dels bestaa baade Sommer og Vinter, dels kun om Vinteren (Vinterskoler), og som forestaas af lavt lønnede, i Almindelighed ueksaminerede Lærere og Lærerinder. Disse Lærere

have hidtil for en stor Del faaet deres Uddannelse paa Skolen i Staby, og da Vinterlærerinstitutionen ikke kan undværes, vilde Følgen af, at denne Skole blev nedlagt uden at erstattes af en lignende Institution være, at Vinterlærernes Uddannelse blev endnu tarveligere end hidtil, og at dermed Undervisningen sank ned under det tilladelige Minimum."

Det er et ejendommeligt Skoleliv, de anførte Linjer i de simpleste Grundtræk giver et Lillebillede af. Maaske jeg et Øjeblik maa opholde mig ved disse Skoleforhold. De Vinterskoler, her er Tale om, er spredte over Vest-Jylland, særlig Ringkøbing, Vejle og Ribe Amter, de fleste findes i Hedekommunerne. For blot at nævne et Par Eksempler, er der saaledes i Brande Sogn 6, i Sønder Omme Sogn 5, i Vorbasse-Heinsvig Kommune 5, i Grindsted-Grene Kommune 4, i Sønder Felding-Assing Kommune 5 og i Vorgod-Nørre Vium Kommune 7. I disse faa Kommuner er der altsaa 32 saadanne Skoler.

Allerede i Hovedskolerne er Forholdet paa disse Steder ikke altid saa heldigt, som det var ønskeligt. Hvor der er flere Børn, end den enkelte Lærer kan magte, tager man her som oftest ueksaminerede Lærere eller Lærerinder til den yngste Klasse i Vinterhalvaaret, fordi det er det billigste, ganske unge Mennesker, af hvilke mange selv helt nylig er komne fra Skolen. Maaske er de prøvede lidt af Provsten, men sjældent har de haft den Tort at blive vist tilbage, hvor lavt et Niveau af Kundskab og Uddannelse de saa staar paa. Men i de egentlige Vinterskoler er Forholdene dog endnu uheldigere. Der er for det første ingen Klasseinddeling, alle Børn undervises sammen, Børn fra det 6te til det 14de Aar, og det er et Kunststykke selv

for en erfaren Lærer paa én Gang at kunne tage saa forskellige Børn under sin Varetægt. Skolerne skifter i Reglen Lærer hvert Vinterhalvaar, — de Kaar, hvorunder de lever, skal ikke lokke dem til at blive. Om Sommeren faar Eleverne igen en anden Lærer, og det almindeligste er paa denne Tid en halv Dags ugentlig Undervisning. Særlig ugunstig stillede er de Børn, der er ude at tjene, som Vogterdrenge f. Eks., og mange Gange til daglig Brug har en urimelig lang Arbejdstid. Det siges — og det er fra Folk paa Stedet, jeg har hentet disse Meddelelser —, at saadanne Børns Arbejdstid mangen Gang naar fra Kl. 4 om Morgenen til 10 om Aftenen, saa at de altsaa kun faar 5 Timers Søvn og derfor i Skolen ganske nødvendig maa søge at indhente det i den Retning forsømte og tit først vaagner, naar Skolen sendes hjem, noget, man jo paa ingen Maade kan bebrejde de ulykkelige Børn. Selvfølgelig gælder dette ikke alle, men det er Folk, som selv har oplevet det, der har fortalt mig det, og der er derfor al Grund til at tro, at det kan finde Sted. Endvidere forsømmer disse Børn mange Gange — det er naturligvis ogsaa i de uheldige Tilfælde — saa ofte, som det kan betale sig for Husbonden at betale Mulkterne, og tit kan det betale sig at lade dem forsømme meget. For manges Vedkommende bliver det til, at de saa godt som ikke gaar i Skole fra Maj til November. De kan ikke komme ud at tjene, før de er opflyttede i ældste Klasse. Mangen Gang omgaar man saa dette Krav paa den Maade, at de fra Skolekommissionen faar Tilladelse, som det hedder, til „at gaa med ældste Klasse", det vil sige, at undervises med ældste Klasses ringere Timetal og udskrives tidligere.

Uheldigst siges Forholdene at være i Ringkøbing

Amt, fordi Forholdene der er vanskeligst, økonomisk set; Lønnen er, efter de Meddelelser, jeg har faaet, gennemgaaende højere i Ribe og Vejle Amter. At det ikke er synderlig høje Lønninger, kan et Eksempel vise. En Kundgørelse udbyder 3 Lærerpladser, til hvilke Lønningen er, for den første 6, for den anden 11 og for den tredje 6 Tdr. Byg, endvidere 75 Ø. for hvert Barn og henholdsvis 30, 8 og 16 Kr., og hver af disse Lærere skal undervise 2 Skoler, og inden for hver Skole igen begge Klasser samlede. Det er virkelig ingen glimrende Vilkaar at arbejde under.

Det skal i Ringkøbing Amt, ifølge en Fremstilling, jeg har læst af Forholdene derovre, ikke have været uden Eksempel, at naar Sogneraadet holdt Møde for at leje Vinterlærere, var det en Slags Licitation, som fandt Sted, hvor der kunde tinges i Timevis for at komme 10 eller 5 Kr. ned. Der nævnes Tilfælde, hvor den Lønning, man har givet, ikke engang har været nok til at faa Kosten for. Der fortælles om en Udflytterby, som omsider gjorde Fordring paa at faa sin egen Skole, at det efter lange Forhandlinger frem og tilbage endte med, at man antog en fordrukken Husmand til Lærer. Der kom Vanskeligheder, saa han maatte træde fra, og Børnene gik i flere Vintermaaneder slet ikke i Skole; ved Foraarstid blev den samme Mand saa ansat igen. En Lærer, der har virket som Vinterlærer, fortæller, at et Sted, hvor han arbejdede for 50 Kr. i 6 Maaneder, var Skolestuen 65 Tommer høj, altsaa ikke meget mere end $2^1/_2$ Alen. Naar han lukkede Vinduerne op for at faa lidt frisk Luft, laa der et Hus med Værten, hos hvem hele Bedriften af Kommunen var lejet ind, fordi han spildte den gode Varme og forvoldte Udgifter. Et Sted, fortælles der, har der — men det er

nok ophørt for en Del Aar siden — været holdt Skole i Faarehuset.

Naar jeg fremhæver disse Eksempler, er det ikke for at lægge de vedkommende Kommuner noget til Last, men for at fremhæve, under hvor uheldige økonomiske Forhold der her arbejdes paa Skolevæsenets Fremme, og for dermed at betone, at det naturligste Hjælpemiddel ikke kan være blot et Tilskud som det ønskede til Uddannelse af Vinterlærere, som man kan faa paa saa billige Vilkaar, at ordentlig uddannede Lærere ikke vil være i Stand til at tjene for den Løn. Det vil jo kun holde den Tilstand, der her er Tale om, ved lige, om end i noget mindre skrigende Former, end de nævnte Eksempler antyder.

Men skal der raades Bod paa en saadan Mangel, forekommer det mig, at det ikke kan ske paa anden Maade end derved, at selve den økonomiske Byrde lægges andetsteds hen end der, hvor den i Øjeblikket ligger. Allerede i den nuværende Lovgivning er der jo en Erkendelse af, at Staten her har en Opgave. Loven af 8de Marts 1856, der indførte en Skolefond, slog samtidig fast, at Staten skal bidrage til denne med en ikke ringe Sum, en Sum, som i Aarenes Løb er vokset betydeligt, og Fonden har til Opgave blandt andet netop at hjælpe Kommuner, som staar saa daarlig i økonomisk Henseende, at de ikke selv kan føre deres Skolevæsen igennem. Imidlertid magter Skolefonden, med de 400,000 Kr., den for Øjeblikket faar fra Statens Side, selvfølgelig ikke denne Opgave fuldt ud. Det forekommer mig derfor, at det vilde være den naturligste Løsning, om man gik videre paa den Vej, der derved er antydet, ved at lade Staten træde ind i et mere afgørende Forhold til den økonomiske Side af Sagen,

end det hidtil har været Tilfældet, maaske overtage den helt.

Af Udtalelser, der faldt her i Folketinget i forrige Samling, fremgik det, at der i Kultusministeriet var alvorlige Overvejelser oppe om en Omordning af Skolevæsenet. Jeg vil henstille, om det ikke turde være et af de allervæsentligste Grundlag for, hvad man i øvrigt her maatte tage op, at overflytte de økonomiske Byrder paa den nævnte Maade, saaledes at det ikke længer blev de enkelte Kommuners Rækkeevne, der afgjorde, af hvilken Beskaffenhed Undervisningen blev paa et givet Sted, men at man — i Erkendelse af, at Skolevæsenet er en almindelig Samfundssag og ikke blot en Sag for de enkelte Kommuner, — ogsaa lod det større Samfund gribe ind der paa en Maade, der sikrer mod, at netop de i Forvejen uheldig stillede gennem den Skolegang, som er en nødvendig Følge af de antydede Forhold, bliver daarligere udstyrede end andre.

Det var det Spørgsmaal, jeg vilde henlede Opmærksomheden paa. Jeg tror ikke, vi naar til en passende Løsning af den Opgave, her foreligger, saaledes som Forholdene nu er, medmindre Staten træder til.

* * *

III

Den lærde Skoles Lærere.

(Tale i Folketinget ved 1. Beh. af Lovforslag om Lønninger for de lærde Skoles Rektorer og Lærere 20. Novbr. 1890.)

Selvfølgelig kan man indvende mod den lærde Skole, at den kun henvender sig til et Mindretal af Befolkningen. Kun et saadant faar direkte Nytte af den. Paa den anden Side vil sikkert ingen nægte, at de

indirekte Virkninger af dens Arbejde strækker sig ud over langt større Kredse, og at et Folk som saadant vilde lide en Grundskade, hvis det ikke havde nogen Institution, som kunde repræsentere det højeste Udviklingstrin, til hvilket man ved de almindelige Dannelsesmidler kan føre Ungdommen op. Maaske man dernæst vil indvende mod den lærde Skole, at saa berettiget og uundværlig den ifølge sit Princip kan være, har den dog ikke til alle Tider en saadan Skikkelse, at dens Princip er gennemført i dens Virksomhed. Jeg kunde tænke mig, man vilde sige, at vor nuværende lærde Skole lider af talrige Brøst og Bræk og i mange Henseender ikke arbejder sine naturlige Formaal i Møde. Men selv om man mener, den trænger til en Reform — i Virkeligheden er dette jo en Tanke, alle er enige om, man er blot ikke naaet til nogen fælles Opfattelse af, hvordan Reformen skal være, — selv om man altsaa er enig om, at den lærde Skole trænger til en Fornyelse, maa man huske, at det, for at en Skole skal kunne fornyes, ikke blot gælder om andre Rammer for dens Virksomhed, ikke blot om at inddele Fagene efter nye Hensyn, lægge en fornuftig Skoleplan, indrette de lokale Forhold som de bør være, administrere efter en Administrations bedste Principper, — alt det er kun den udvortes Side af Sagen og kunde let komme til at staa dødt og magtesløst hen, hvis man ikke gennem de Lærere, der skal bære Livet frem indenfor disse Former, havde sikret sig, at der blev et virkeligt Liv derinde. Den Reform, der i 1871 foretoges med det lærde Skolevæsen, faldt paa visse Punkter til Jorden, og det sikkert netop fordi man da gennemførte en Reform uden at have de fornødne Lærerkræfter dertil paa rede Haand. Aaringer igennem maatte man arbejde med Lærere, der

ikke saa Sagen fra Reformens eget Synspunkt. Naar man i de senere Aar har set anderledes paa den i Skoleverdenen, er det maaske netop ogsaa under Indflydelse af de forandrede Lærerkræfter. Ønsker man nu Skolen ændret paa ny, gælder det altsaa om at lægge Grunden dertil gennem en Lærerstand, der magter at bære de ny Principper, at fylde ud i de ny Rammer.

Som det for et Øjeblik siden blev fremhævet, har det været Tidens og Udviklingens Gang mere og mere at faa Øje for, at det at være Lærer er en væsentlig Opgave for et Menneske. Ikke en Opgave, der kan fejes af som et Tillæg til andre og vigtigere, eller som man kan ty til, naar man er ubrugelig til andre Samfundsopgaver. Alligevel er det kun omtrent 100 Aar siden, at man her i Danmark fik det første Lærerseminarium, overhovedet altsaa tænkte paa Nødvendigheden af en særlig Uddannelse til Lærervirksomheden. Og hvad den højere Skole angaar, findes der jo desværre endnu den Dag i Dag saa godt som ingen Adgang til egentlig Læreruddannelse, skønt Lærerpersonligheden og Læreruddannelsen er de to Ting, som bærer ethvert Skolevæsen.

Saa helt ilde stillet har den offentlige lærde Skole alligevel ikke været, men rigtignok kun fordi den private Skole i ikke ringe Maal har givet Lærerne ved den offentlige Skole den praktiske Fordannelse, de ikke ad anden Vej har kunnet skaffe sig. Staten staar i Gæld derfor til det højere private Skolevæsen.

Men selv om man tænker sig Læreruddannelsen med Tiden saadan som Skolen kræver den, vil de daglige Tilstande, under hvilke Læreren virker, saafremt han ikke føler sig fri og ubekymret i Gerningen, i høj

Grad kunne lægge Tryk paa Udbyttet af hans Uddannelse. Kues en Mand af Næringssorger, behøves der ikke engang de veltalende Ord, vi for et Øjeblik siden hørte, for straks at være paa det rene med, at selv de bedste Betingelser for frugtbringende Virksomhed vil faa et Grundskud. Let kan saa den Tvillingskikkelse dukke op, man fra gammel Tid er vant til at se i Læreren: paa den ene Side Pedanten, der lægger en overdreven Vægt paa betydningsløse Bagateller, paa den anden Side Maskinen, der arbejder mekanisk uden noget forfriskende personligt Forhold til sin Opgave. Men at Læreren krænges saaledes om, er den sørgeligste Udvikling, pinagtige Livsforhold kan medføre. Med en kommende Skolereform for Øje, gælder det om at holde dens Grundlag vaagent: Aandsbevægeligheden hos Læreren. Uden den bliver Reformen dødfødt, modtages ikke af nogen levende nærværende Virkelighed med Kræfter, der venter paa at komme til ny og bedre Anvendelse.

Det at være Lærer, maa opfattes som en Livsopgave, et Kald, man udelukkende helliger sig til. Nu er der ganske vist i den Henseende foregaaet en Udvikling. I Aaret 1857 var der ved de lærde Skoler 122 Lærere. Af disse var 37, eller $30^1/_6$ pCt., filologiske Kandidater, d. v. s. Folk, som særlig havde sat sig til Livsopgave at være Lærere, medens 62, eller omtrent 51 pCt., var teologiske Kandidater, d. v. s. Mennesker, som i Skolen kun følte sig paa en Mellemstation og i Reglen saa hurtig som muligt søgte en blidere Havn. Nu i 1890 derimod, da Lærernes Antal er vokset til 144, er Antallet af dem, der har taget enten filologisk Embedseksamen eller Skoleembedseksamen, den gamle filologiske Embedseksamens Afløser,

— altsaa af dem, der fra først af har sat sig den Opgave kun at være Lærere — steget til 71, d. v. s. $49^1/_3$ pCt., og de teologiske Kandidater er sunken ned til et Antal af 25, d. v. s. ca. 17 pCt. I 1857 var ikke engang $^1/_3$ af Lærerne egentlige Skolemænd og over Halvdelen kun uegentlige, i 1890 er omtrent Halvdelen Skolemænd med en særlig Eksamen, og kun lidt over $^1/_6$ hører til de teologiske Kandidaters Trækfugleskare. Udviklingen gaar saaledes i Retning af at samle sig om Skolegerningen som en Livsopgave. Det forekommer mig da naturligt at gøre dette til Udgangspunkt ogsaa for de økonomiske Betragtninger.

Betryggelsen overfor Fremtiden synes nemlig, særlig i Adjunktverdenen, at staa paa meget svage Fødder. Jeg husker en Ytring af en barnløs Adjunkt, der lød saaledes: „Mange af mine Kolleger, der har flere Børn, maa slide haardt med private Informationer, trykkes af Gæld og kan aldrig tage Del i nogen Selskabelighed.“ Og jeg tror ikke, det blot er Enkeltmands Erfaring. Det er vistnok gennemgaaende de Vilkaar, under hvilke man i de Kredse lever. Jeg har søgt at skaffe mig et Skøn over, hvor store de naturlige Livskrav i Provinserne maa være for Mennesker, der skal leve som Medlemmer af den borgerlige Mellemstand saaledes som en Adjunkt ved en lærd Skole. Følgende Aarsbudget har jeg faaet opgivet for en Familie, bestaaende af Mand, Kone, tre Børn og en Pige: Huslejen 500 Kr., Kost beregnet til 67 Ø. om Dagen for hver Person 14—1500 Kr., Klæder og Skotøj ca. 600 Kr., Pigeløn 100 Kr., Brændsel 200 Kr., Børnenes Undervisning 200 Kr., Skatter omtrent 100 Kr. — i den Provinsby, hvorfra dette Budget skriver sig, er Skatten ca. $7^1/_2$ pCt. p. A. —, Bøger, Aviser, Fornøjelser, Husets Vedligeholdelse osv.

mindst 100 Kr., — det vil sige, et saadant Budget, hvis enkelte Poster sikkert ikke er overdrevne, for en stor Del endog gaar ned under den virkelige Udgift, vil i det hele udgøre 3240 Kr. Der er her Tale om Byer som Roskilde, Frederiksborg, Aarhus, Odense, Aalborg, Randers og Horsens; i Ribe, Viborg og Nykøbing p. F. antages Huslejen at være omtrent 100 Kr. billigere. Medens dette er et normalt Familiebudget, er Maksimumslønnen for en Adjunkt 2780 Kr. og naas endda først efter 15 Aars Forløb, Minimumslønnen 1554 Kr., d. v. s. under Halvdelen af hvad en Familie med tre Børn antages at kunne leve for i et Aar. De 15 lavest lønnede af disse Adjunkter er tilmed i en Alder af mellem 28 og 46 Aar, d. v. s. den Alder, i hvilken alle de Byrder, Familielivet lægger paa en Mand, tynger stærkest, Børnene f. Eks. koster mest, i alt Fald naar de skal opdrages saaledes, at ogsaa de engang kan gøre Gavn.

Hvad Avancementsforholdene angaar, er det jo allerede nævnt, at de er gaaet tilbage. Og det kan dokumenteres. Af 27 Overlærere er 11 paa laveste Løn, 2780 Kr., det samme som Adjunkterne ender med. De er blevne ansatte i en Alder af gennemsnitlig $49^1/_2$ Aar, de 7 næste af gennemsnitlig 54—55 Aar, 5 paa næstøverste Løn i en Alder af 45 Aar, 4 paa øverste i en Alder af $40^3/_4$ Aar. Medens man altsaa for mindst 15 Aar siden gennemsnitlig kunde blive ansat som Overlærer i en Alder af $43^1/_9$ Aar, er man nu 52 Aar gammel, inden man kommer saa vidt, altsaa 67, inden man naar til den højeste Overlærerløn, d. v. s. det sker først paa et Tidspunkt af ens Liv, hvor det største Forbrug i Reglen delvis hører Fortiden til, fordi Børnene har kunnet bryde sig en Vej i Livet og Alderen gør det muligt at indskrænke sig. Alle disse Vanskeligheder

kan selvfølgelig ikke andet end skaffe Lærerverdenen mange bekymrede Timer og meget opslidende Arbejde, et Slid, der selvfølgelig ikke alene kommer til at trykke paa den enkelte personlig, men ogsaa paa hans daglige Gerning.

Desuden har disse uheldige Vilkaar en anden Indflydelse, som heller ikke er af det gode. Foruden sin egen Bevidsthed om at være stillet saaledes, at man selv og ens Arbejde kan være tjent dermed, trænger enhver til Støtte hos den offentlige Mening blandt dem, han lever imellem. Denne Støtte har Lærerstanden, netop paa Grund af sin ringe økonomiske Stilling, maattet undvære. Det er ikke for intet, at Skildringer, vore Forfattere giver af Adjunkter og lignende Folk, tegner et Billede af Luvslidthed, Fattigdom, Byrder, Følelsen af at høre hjemme i en Samfundsklasse, hvor man ikke har Midlerne til at gøre sig gældende, Trykket af i ethvert Øjeblik at maatte kæmpe for at holde sig oven Vande, med Fare for at gaa til Bunds. Derved undergraves den Respekt, Stillingen kræver. Elevernes Forældre fristes til at se ned paa deres Børns Lærer som paa en lavere Kaste, Udtryk som Paria mødes ikke sjælden ved Vurderingen af hans Plads i det borgerlige Liv. Fra et Brev henter jeg følgende Udbrud: „Her i Byen regner Borgerne aldrig Adjunkterne for Embedsmænd, men for Mindremænd og Prakkere.“ Jeg er derfor glad ved de Ord, vi nylig hørte om Lærerens Kald. Det har sit Værd — i et Samfund, som mangen Gang endnu ikke har faaet Øjet op for den dybtgaaende og fintmærkende Opgave, der stilles en Lærer — paa et Sted, hvorfra Ordene lyder ud over Landet, at høre en Anerkendelse udtalt af Lærervirksomheden, høre den betegnet ikke som et blot Haandværk, der skal holdes

gaaende, men som en Kunst, der kræver særlige Betingelser m. H. t. Personlighed og Uddannelse, en Kunst, som gaar saa meget dybere end hvilken som helst anden Kunst, som den arbejder med et levende Stof, i hvilket intet Fejlgreb kan gøres om.

Ud fra disse Synspunkter forekommer det mig der er al Anledning til at søge Lærerstandens Stilling hævet, ogsaa for at lægge Grunden til en fremtidig Skolereform, og nu, da Sagen ligger for, at tage Lærernes økonomiske Forhold under alvorlig og velvillig Behandling.

Jeg skal ende med et Par Bemærkninger om underordnede Punkter.

Der staar i Lovforslaget, at man ved Sorø Akademis lærde Skole tænker sig Lærerne i Tegning, Sang og Gymnastik lønnede lavere end andre Adjunkter. Jeg véd ikke, hvad Princippet er heri. Hvis det er efter Fagenes formentlige Betydning, man her har villet trække en Grænse, er det sikkert rigtigere at ophæve denne, hvor den findes. Vi skulde helst, forekommer det mig, komme bort fra at henvise et Fag som Gymnastik, der har saa stor Betydning for den legemlige og derigennem for den aandelige Udvikling, til en lavere Rangklasse end de Fag, der mere specielt og direkte arbejder for den aandelige Udvikling. Naar den legemlige Uddannelse i vore Skoler staar saa daarligt, som den gør for Tiden, saa ligger dette for en væsentlig Del i, at man har stillet Lærerne i de derhen hørende Fag lavere end andre Lærere, ikke har forlangt samme aandelige Jævnhøjde af dem, ikke ydet samme Løn for deres Arbejde. Der er kun én Vej til at forbedre disse vigtige Forhold, det er den ogsaa her at kræve Lærerniveauet stillet paa Højde med Lærernes almindelige Maal. Ved Gymnastikken — og naar Tiden dertil kommer

ogsaa ved Haandgerning — som ved de andre nævnte Fag gælder det ved Ansættelse af Lærere om tilsvarende Læreruddannelse, lignende videnskabelig Baggrund, lignende aandelig Horisont som den, der ellers anses for nødvendig hos Lærere ved lærde Skoler.

Endelig endnu et Spørgsmaal. Ved Skoleembedseksamen er, saavidt jeg véd, Kvinder ikke udelukkede fra at aflægge Prøve. Jeg vil derfor spørge den højtærede Minister, om den Tid kan antages snart at nærme sig, da man ved Ordningen af Skolevæsenet vil tænke paa, hvilke værdifulde Frugter man vil kunne høste for den lærde Skole ved at lade Kvinder med Skoleembedseksamen have samme Adgang til dens Lærerembeder som Mænd. Man har i private Skoler set f. Eks. Fysikundervisningen til Studentereksamen ledet af Kvinder og Resultatet fuldt ud maale sig med hvad der er naaet ved Undervisning, ledet af Mænd.

* * *

IV

Universitetsudvidelse.

(Tale i Folketinget ved 3. Behandling af Finansloven 11. Marts 1899.)

Det er Bevillingen til den meget omtalte Universitetsudvidelse, jeg gerne vilde sige et Par Ord om. Jeg kunde føle mig fristet til at frafalde Ordet efter alt det, som er blevet sagt om denne Sag, siden jeg bad om det, men skal dog et Øjeblik vende tilbage til de stærke Indvendinger, der er fremkomne mod den.

Disse Indvendinger deler sig i 2 Slags, den ene en Tvivl om, hvorvidt der overhovedet herhjemme er Brug for et saadant Foretagende, den anden en Tvivl om,

hvorvidt det er Statens Opgave i alt Fald for Øjeblikket at støtte det. Jeg tror, at Tvivlen i begge Retninger er ubegrundet. Det forekommer mig, at netop fordi vi har saa mange Oplysnings-Institutioner, som det ærede Medlem for Odense Amts 8de Valgkreds (H. Holm) nævnte, her i Landet, har vi en forøget Opfordring til en Undervisning af denne Art. Den bygges paa Forudsætninger, som et Samfund, der ikke i Forvejen har faaet et vist Maal af Oplysning, ikke er i Besiddelse af.

Det ærede Medlem henviste til Foredragsforeningerne som noget, der skulde overflødiggøre denne Bevægelse og paa en heldigere Maade kunde give Befolkningen, hvad der her tilsigtes. Nu er det imidlertid netop fra Deltagere i Foredragsforeningernes Virksomhed, at den ny Tanke stærkest er kommen frem. Disse Foreninger virker som Regel gennem enkelte Foredrag, de samler Mennesker om en Række spredte Emner, der kommer og svinder og afløser hinanden og tit kun fastholdes saa længe det rent øjeblikkelige Indtryk virker. Folk er paa mange Steder i Færd med at blive trætte af de enkelte Foredrag, de faar ikke nok, de siger: Nu har vi lært at opfatte, nu vil vi bedre til Bunds i Tingene; vi ønsker Foredragsrækker, der kan bringe vore Tanker til at dvæle længer ved den samme Ting, se den fra forskellig Side og opfatte den med større Selvstændighed. Det er den bestaaende Foredragsvirksomhed, der her vil gøre et Skridt fremad, og det vil da være højst unaturligt paa dens Vegne at modsætte sig de Fremskridt, som den selv naturlig er kommen til at ønske.

Det ærede Medlem fremhævede dernæst Højskolebevægelsen som den, der solidere og dygtigere kunde

indarbejde Oplysning i Befolkningen og derfor overflødiggør Universitetsudvidelsen. Der er ikke nogen Tvivl om, at denne Bevægelse efter en stor Maalestok har gjort og gør sin Nytte; men den kan ikke gøre alt. Der er navnlig en Ting, den ikke kan gøre: Den kan ikke komme hjem i Husene til Folk, den kan ikke tage Folk midt i deres praktiske Virksomhed og stille dem lige over for Oplysningens Opgaver, den maa nødvendigvis drage Folk ud af deres daglige Omgivelser, samle dem et halvt eller et kvart Aar, hvor længe det nu er, omkring denne ene Bestræbelse og saa sende dem hjem igen. Derfor er Universitetsudvidelsen et Supplement til Folkehøjskolens Virksomhed, saaledes at de gensidig kan støtte hinanden. Den vil kunne oparbejde en Tilgang til Folkehøjskolen ved at vække Interessen for Oplysning, hvor den maaske ikke før har været til Stede; og omvendt vil Folk, der ved Højskolen har faaet deres Trang til Undervisning stemplet, efter at være kommen hjem til deres daglige Virksomhed, gennem Universitets-Udvidelsen kunne faa Lejlighed til at fortsætte en Udvikling, de har begyndt paa Højskolen. Jeg tror derfor, der er en naturlig Forbindelse mellem de to, og langt fra at modarbejde denne Bevægelse i Højskolens Navn — jeg skimtede lidt af en saadan Tilbøjelighed i det ærede Medlems Foredrag — skulde Folkehøjskolen snarere hilse den velkommen som en Forbundsfælle, der arbejder med andre Midler, men mod et beslægtet Maal.

Det ærede Medlem nævnte Statens Lærerkursus som dem, der paa en anderledes naturlig Maade kunde gøre det her paatænkte Arbejde. Det er ganske rigtigt, at Staten har en Forpligtelse til at uddanne Lærere, der kan træde i det rette Forhold til Befolkningen;

men det vil dog netop ogsaa af den Grund være unaturligt, naar man nu har Lærere, som Universitetet har uddannet og sat sit Stempel paa, at man saa ikke ogsaa skulde hjælpe disse Mennesker til at komme i det Forhold til Befolkningen, der er Lærerens naturlige Opgave. Og det er det, der er Tale om ved Universitetsudvidelsen. Man har Lærerkræfter, Universitetet har uddannet, og en Befolkning, der søger Oplysning, og man vil nu bringe de to Parter i Forbindelse med hinanden. Det er saa lidt noget, der strider mod, hvad Staten tilsigter ved sine Lærerkursus, at det netop er et Led i den samme Bestræbelse, naar man søger at bringe videnskabelig uddannede Mænd i Forhold til Befolkningen og derved supplerer det, der kan opnaas gennem Statens Lærerkursus.

Der blev saa af det ærede Medlem udtalt en Tvivl om, hvorvidt den hele Opgave ikke svævede i Luften, hvorvidt det overhovedet er muligt at stille den store Befolkning i Forhold til Videnskab. Jo, det er muligt. Videnskaben er ikke en saadan afskrækkende Bussemand, som den tit skildres. Videnskaben er ikke andet end sund Fornuft, anvendt til at skaffe Forstaaelse af Sammenhængen mellem Aarsag og Virkning paa Grundlag af Iagttagelse, Brugen af sine egne Øjne og sine egne Øren, gennem direkte Forhold til den Genstand, man vil have Oplysning om. Naar her altsaa er Tale om at stille Befolkningen i Forhold til videnskabelig Metode, vil det sige, at man vil lære den, at det, som det først og fremmest kommer an paa, naar man vil forstaa en Ting, er at træde i personligt Forhold til den, at se paa den Plante eller det Dyr, man vil lære at kende, at iagttage det Naturforhold, at granske den Bog, man vil skaffe sig en Forestilling om. Alt saa

vidt muligt paa første Haand, det er det, der skulde være den videnskabelige Kærne i Foretagendet — Læreren er kun en Mellemmand —, og jeg ser ikke deri noget, der ikke skulde kunne lade sig forlige med egentlig folkelig Undervisning. Ogsaa der mener jeg, det paa en grundig Maade vil kunne supplere Højskolebevægelsen.

Det har til Tider, navnlig i dens første Menneskealder, maaske været Svagheden ved Højskolebevægelsen ved Siden af det, der var dens Styrke, at den for lidet satte Eleverne i det personlige Erfaringsforhold til det, der var Tale om, at den lod Undervisningen væsentlig ske gennem Meddelelser paa egen Haand. Naar der nu er Tale om en Foredragsvirksomhed, der bygger paa videnskabelig Grund, vil det sige, at den ikke vil nøjes med, at Tilhørerne sidder og hører, men vil drage dem med ind i Undersøgelsen af Tingene. Det er deri, Forskellen fra den tidligere Foredragsundervisning skulde bestaa, og det tror jeg lader sig gennemføre inden for den Horisont, som er naturlig for den store Befolkning. Jeg tror ogsaa, i Modsætning til det ærede Medlem, at man derved undgaar det Fænomen, som ellers let viser sig hos Folk, der føres ind paa ny Kundskabsomraader, det, at de bliver indbildske. Paastanden om Indbildskhed er i øvrigt en Indvending, som er kommen frem, hver Gang man har vovet sig et Skridt videre i Forsøget paa at udbrede Oplysning. For 100 Aar siden, da Seminarierne blev oprettede, advarede man mod dem, fordi de vilde gøre Folk indbildske, og atter og atter hørte man tale om disse unge Læreres Indbildskhed. Maaske virkelig nogen af dem havde faaet deres Lærdom galt i Halsen — det kan ske endnu —, men hvis nogen deraf vilde slutte, at man slet ikke skulde være

slaaet ind paa den Vej, vilde Taabeligheden i hans Tankegang falde enhver i Øjnene. Og jo mere Undervisningen, som den her paatænkte, faar en videnskabelig Kerne, det vil sige, tilvejebringer en Forstaaelse af, hvor vanskeligt det er at naa til faste Resultater, og hvor mange Kræfter man maa sætte ind paa at naa blot et lille Stykke fremad, desto mindre Udsigt er der til, at netop Indbildskhed skulde blive en Grundstemning, og desto mere Mulighed for at modarbejde den umodne Indbildskhed, som halvt fordøjet Kundskab let kan medføre.

Der blev sagt af det ærede Medlem, at det ikke just var givet, Universitetsfolk magtede Opgaven her, et var det at være Videnskabsmand, et andet at være Lærer. Dette er fuldstændig rigtigt, og det har været en Ulykke, at disse to Ting saa tit er blevne sammenblandede. Men her vil man netop gaa ud paa at vælge blandt Videnskabsmændene eller de videnskabelig uddannede Personer saadanne, der tillige har Betingelser som Lærere, og sende dem ud til Befolkningen. Og hvis en udelukkende videnskabelig Syssel maaske vilde sætte Lærerevnen i Fare, saa vil Omgangen med Befolkningen netop være Midlet derimod. Universitetslæreren vil ad denne Vej lettere naa at blive Folkelærer, holde op at være stuelærd og lære at omsætte sine Kundskaber og sin Tankegang i Former, hvori enhver kan tilegne sig dem. —

En bekendt Universitetslærer, afdøde Professor Heegaard, sagde engang til mig: „Enhver Ting, selv den mest videnskabelig sammensatte, skal kunne fremsættes saa klart, at man kan forklare den for en Arbejdsmand, man gaar ned ad Gaden sammen med.“ Jo højere op eller jo dybere ned Videnskaben er naaet, desto nærmere

er man Løsningen af denne Opgave. Derfor er det den umodne, begyndende, famlende Videnskab, som ikke er i Stand til at fremsætte sine Tanker klart, den udviklede og modne, der er i Stand til at gøre selv de mest omfattende Tanker forstaaelige. Og nu er det, jeg mener, at grundige Videnskabsmænds Samliv med Befolkningen vil give dem et Stød fremad i denne Retning.

Det ærede Medlem kritiserede Feltraabet „objektiv Fremstilling" og sagde: en objektiv Fremstilling er for det første umulig, for det andet ikke ønskelig. Naa, saa ser jeg ikke nogen Fare ved, at man bevilger Pengene til en Fremstilling, der ikke er objektiv. Naar det er bedre, at den ikke er objektiv, det vil sige, at den enkelte Foredragsholder udtaler sit personlige Standpunkt derigennem, saa lad ham gøre det. Selv om objektiv Fremstilling ikke er mulig — jeg tror for Resten, den paa mange Punkter er mulig, f. Eks. overalt, hvor der er Tale om at skildre Naturfænomener og forklare dem, selv paa historiske Omraader tror jeg, det er muligt at lade sin personlige Opfattelse træde tilbage og lade Kendsgerningerne tale —, men selv om nu objektiv Fremstilling ikke skulde være mulig, ser jeg ikke nogen Indvending mod Statsunderstøttelse deri, at Foredragene er farvede af Talerens Personlighed; hvis det giver dem saa meget større Tiltrækning, er det saa meget bedre.

Den ærede Taler sagde, at det førte let til Afhængighed af Strømninger ved Universitetet, og derfor kunde man vanskelig give Bevillingen. Jeg siger dertil: det er muligt: men vi har nu engang ikke andre Vilkaar at virke under end at tage de Kræfter, der staar til Raadighed; og hvis vekslende Strømninger gør sig gældende ved Universitetet, saa vil Statens

Tilskud ogsaa komme til at veksle, saaledes at det til den ene Tid gavner én Strømning, til den anden Tid en anden. Derved opretholdes den naturlige Ligevægt i Statens Holdning. Jeg ser ikke deri, at man maa arbejde med de Personligheder og med de Institutioner, man har, nogen begrundet Indvending mod, at Staten træder hjælpende til.

Vi skal ikke støtte, sagde dernæst det ærede Medlem, denne enkelte Slags Foredrag i Modsætning til alle andre. Jeg synes, at Sagen er ganske simpelt den: Vi har en Statsinstitution, Universitetet, som ledes af Staten og faar sit Livsophold fra Staten. Nu kommer denne Statsinstitution til os og siger: „Vi vilde gerne udvide vor Virksomhed, vi vilde gerne stærkere end før træde den store Befolkning i Møde, vi vilde gerne gøre Universitetet ogsaa til et Folkeuniversitet; maa vi ikke faa Lov til det saaledes, at Staten understøtter ogsaa denne vor Virksomhed, ligesom den bærer al vort øvrige Arbejde?“ Det er Forholdet, men saa er det dog højst unaturligt at sige: „Du er ganske vist en Statsinstitution og skal ganske vist til daglig Brug virke ved Statens Midler, men naar der er Tale om at lade den store Befolkning faa Gavn af din Virksomhed, vil Staten ikke være med længer.“ Dette forekommer mig i alt Fald ikke at være et Standpunkt, der passer i Folketinget.

Endelig blev der sagt af det ærede Medlem: Lad os vente nogle Aar og se, hvad det hele dur til. Dertil vil jeg svare, at det er jo slet ikke er en Bevægelse, der er falden ned fra Himlen i dette Øjeblik. Det er en Bevægelse, som Aaringer tilbage har haft sin Talsmand i dette samme Folketing, hvor vi nu staar og forhandler, Den 17. November 1879 stod den daværende Folketings-

mand Professor Frederik Dahl og udviklede en Tankegang, som han senere gav fyldigere Udtryk i en Afhandling, han kaldte: „Højskolen i Soer, et sjette Universitetsfakultet". Selve Titlen var altsaa en Fortolkning af den Højskole i Sorø, som han mente var den rette, nemlig en Udvidelse af Universitetets Virksomhed udad til mod den store Befolkning. Og der er herhjemme praktisk virket i henved en Snes Aar ud fra den Tankegang, her er Tale om. Maaden, hvorpaa Bevægelsen i dette Øjeblik er kommen til os, er ikke den, at Universitetet uden nogen Foranledning har sagt: Nu vil vi gøre noget saadant. Nej, den er kommen saaledes, at Foredragsforeninger og andre Foreninger er gaaede til Universitetet og har sagt: Vi føler i Kraft af vor Erfaring Trang til noget saadant, hjælp os! Rækker af Foredrag med Samtaler har i det nævnte Aaremaal været afholdte her i København og samlet et Publikum om sig, i de senere Tider ogsaa paa Grundlag af trykte Grundrids, og det har haft de smukkeste Resultater. Men ogsaa ude i Landet har en Bevægelse som denne været i Gang i Aaringer, saaledes i Nordsjælland og i Sydsjælland. Man har sluttet sig sammen, har kaldt en bekendt Videnskabsmand eller universitetsdannet Lærer ud til sig, for Aar efter Aar at nyde godt af hans Foredrag. Jeg husker et Tilfælde, hvor man begyndte i Nordsjælland med 6 Foredrag, og saa næste Aar kom og sagde: Hold nu 12 sammenhængende Foredrag for os. I Sydsjælland har paa samme Maade baade et nuværende og et tidligere Medlem af dette Ting og andre holdt lignende Rækker af Foredrag. Helt ny er Bevægelsen altsaa ikke. Direkte Medvirkning af Universitetets Lærere er heller ikke noget nyt. Jeg har paa Universitetet end-

videre hørt saadanne Foredrag af Biskop Kierkegaard, og der kunde nævnes mangfoldige andre.

Bevægelsen er nu naaet saa vidt, at man kan sige, den har en Fortid, hvorigennem den mener at have bevist sin Livskraft, baaret frem af det private Initiativ. Nu banker den paa hos den offentlige Institution, Universitetet, og hos Staten og siger: Hjælp os nu til det næste Skridt fremad! Det er Situationen. Derfor anbefaler jeg, at man giver Bevillingen; jeg tror, man gavner baade Befolkningen og Universitetet derved.

* * *

Det store kongelige Bibliotek.

(Tale i Folketinget ved 1. Behandling af Lovforslag om en ny Bygning for det store kgl. Bibliotek. 12. Dcb. 1896.)

Det store kongelige Bibliotek er et af de ypperste Midler, vi har her til Lands til Udvikling af det aandelige Liv og særlig af den videnskabelige Virksomhed. Det er navnlig i to Retninger, det kan siges at udmærke sig. For det første ved den mønsterværdige Fuldstændighed, hvormed den europæiske Literatur lige fra Bogtrykkerkunstens Opfindelse, altsaa fra det 15de Aarhundrede, op gennem det 16de og 17de Aarhundrede er repræsenteret, vistnok paa Højde med, maaske endog i videre Omfang end paa mange af de bedste Biblioteker andetsteds, en Samling, som derfor ogsaa stadig er Genstand for Beundring, naar fremmede Fagmænd besøger vort Bibliotek. Det andet Punkt, paa hvilket Biblioteket udmærker sig, er den Fuldstændighed, hvormed den danske Literatur er samlet der. Men naar Biblioteket har saa stor, ja saa enestaaende Betydning,

er det selvfølgelig ogsaa en Nødvendighed, at man sikrer disse Skatte den tilbørlige Fremtid og den rette Anvendelse. Det kunde være tilstrækkeligt at henvise til de Farer og Vanskeligheder ved den nuværende Tilstand, som allerede er omtalte. Særlig altsaa den overordentlige Brandfare, der skriver sig fra, at den øverste Etage hænger i lutter Træ, og at det altsaa kun er Træ og Papir, der findes der. Selv en ringe Ildsvaade, der opstod ovenfra i Bygningen, vilde kunne løsne Sammenføjningerne og bringe denne øverste Etage til at styrte ned paa Etagen neden under, som næppe vilde have Styrke nok til at bære den, og derfra igen dybere og dybere ned i Bygningen, saa at det hele i forholdsvis kort Tid vilde forvandles til en rygende Ruin. Paa første Sal hviler Galleriet paa Søjler af Træ, og mellem første og anden Sal er der som Forbindelsesmiddel kun en ganske smal Trappe, der, naar der blev Ildløs, vilde virke som en Skorsten til at føre Ilden videre. Der er ingen Jærndøre i hele den store Del af Biblioteket, men kun foran den lille Biblioteksal og foran den Tværbygning, som fører over til Kristiansborg Slot; altsaa heller ikke ad den Vej er der synderlig Beskyttelse mod Ildsvaade. Faren er anerkendt fra alle Sider og har ogsaa været Udgangspunktet for de Forhandlinger, som i en Række af Aar har været førte om Opførelse af en ny Bibliotheksbygning.

Det fremhævedes dernæst af den foregaaende Taler, under hvor uheldige Forhold den daglige Virksomhed der oppe finder Sted. Enhver kan sige sig selv, at for et Bibliotek paa over en halv Million Bøger er det en Urimelighed at have en Læsestue, der ikke rummer mere end 30 Mennesker, af hvilke endda paa mørke

Dage en stor Del ikke er i Stand til at se. Det blev nævnt, at Udlaanskontoret er endnu mindre. Der er anbragt 8 Mand, og der er foruden dem kun Plads til 2 Mennesker samtidig, naar de for at laane Bøger skal underskrive de nødvendige Beviser. En tysk Biblioteksmand, der kom derind, sagde — for ogsaa ligesom en tidligere æret Taler i Dag at citere en tysk Vending —: „Ganz wie in Danzig und Stettin"; han mente, at her var der et stort Hovedstadsbibliotek, der var indrettet ganske som et Provinsbibliotek i Tyskland. Hvad Anbringelsen af Bøgerne angaar, saa er Reolerne i de store Sale opstillede i to Rækker langs Væggene, d. v. s. at det i mørke Dage er umuligt at se Titlerne paa de Bøger, der staar paa de inderste Reoler. Man maa derfor favnvis tage Bøger frem paa det Sted, hvor man ved, at den omspurgte Bog omtrent skal staa; saa maa man gaa ud paa et mere lyst Sted i Stuen for at læse Titlen paa den; derefter maa man sætte det hele tilbage igen, og saa kan man endelig transportere Bogen videre. Der kan endvidere ikke opvarmes noget Sted i disse store Sale. Et Opvarmningsapparat kan paa Grund af Bygningens hele Beskaffenhed ikke anbringes, om Vinteren kan der derfor være indtil 10 Graders Frost i de store Biblioteksale. Særlig hen ad Foraaret, hvor det begynder at tø udenfor, medens Frosten holder sig inde i disse store Sale, skal Opholdet der være ganske ulideligt. Det er allerede fremhævet, i hvor høj Grad den nederste Etage og Tværbygningen lider af en Fugtighed, der nedbryder selve Bogsamlingen. En Elevator kan ikke anbringes mellem de forskellige Sale — derved kunde man jo tænke sig at fremskynde Ekspeditionen noget —, men ogsaa det er udelukket. I de store Sale er

der kun en Indgang for hver Ende af Salen, og naar den store Sal er 225 Fod lang, saa vil enhver kunne sige sig selv, hvorledes denne Vandren frem og tilbage naar en Bog skal hentes, forlænger Ventetiden.

Under alle disse Forhold er det ganske klart, at det har stor Betydning at faa Biblioteket anderledes indrettet. Den Plan, som foreligger i Ministeriets Forslag, frembyder vistnok en Bygning, der i alle væsentlige Henseender, hvad Indretningen angaar, hviler paa de nyeste og bedste Undersøgelser om, hvorledes Biblioteker bør være indrettede. Den er bygget paa Tanken om, at Biblioteket skal kunne udvide sig, og hvor farligt det er ikke at have dette Hensyn for Øje, ses f. Eks. af det forrige Bibliotek, Staten opførte, Universitetsbiblioteket, der allerede nu er ganske forældet, blandt andet netop af den Grund, at al Mulighed for Udvidelse er afskaaren — Biblioteket var fyldt ikke mange Aar efter, at det toges i Brug. Princippet i nyere Tiders Indretning af Biblioteker er, at Bøgerne skal staa samlede for at spare Plads, og at der skal være korte Afstande for at spare Tid. Spare Plads og spare Tid, det er de to Løsener, som gælder overalt. Derfor har denne Plan ogsaa afskaffet Gallerier, har lave Etager, hvor Stiger ikke er nødvendige som under de nuværende Forhold, Forhold, som i Udlandet af og til har medført Ulykkestilfælde. En berømt tysk Biblioteksmand, der har store Fortjenester af at have udviklet det, man kalder Biblioteksvidenskaben, Ebert, slog sig netop ihjel under sin Embedsvirksomhed ved at falde ned fra en saadan Stige. Der bør være høj Sidebelysning, ikke blot Ovenlys — ogsaa det er gennemført i nærværende Plan. Og i det væsentlige er ogsaa, som det er fremhævet af den foregaaende ærede

Taler Forvaltningsrummene, Udlaansrummene og Læsesalene omgivne af Bogsalene, en Fordring, som er gennemført i de nyere europæiske Biblioteker, man har, f. Eks. baade i Stockholm og Kristiania. For saa vidt tror jeg ikke, der med Billighed kan indvendes noget imod Planen til Indretningen af Biblioteket.

Der staar saa én Side af Sagen tilbage, og der forekommer det mig ikke at være saa utvivlsomt, at Spørgsmaalet allerede har faaet sin Besvarelse. Det er Bygningens Anbringelse, dens Plads og Beliggenhed. Det forekommer mig ikke, at man paa Forhaand kan sige, at den egentlig har faaet en central Beliggenhed ved at lægges nede omtrent ved Kongens Bryghus. Det er dog i en Udkant af Byen og tilmed i en Udkant af Byen, hvor man næppe kan tænke sig, at det Publikum er samlet, som særlig skal bruge et saadant Bibliotek. Og dernæst er der ved Beliggenheden et andet Spørgsmaal, til hvis Løsning jeg slet ikke ser noget som helst Bidrag i den foreliggende Betænkning. Det er Spørgsmaalet om, hvorvidt den Grund, paa hvilken der tænkes bygget, er af en saadan Beskaffenhed, at det er forsvarligt at lægge et Bibliotek der. Det vil jo der, ligesom det nuværende kongelige Bibliotek, komme til at ligge ved Vandet. Der klages over, at der er meget fugtigt i nederste Etage i det nuværende Bibliotek; der føres lignende Klager over Prinsens Palæ og over den underste Del af Thorvaldsens Museum. Sundhedsforholdene skal alle de Steder være meget vanskelige. Alt det tyder paa, at der her er noget, man særlig maa tage Hensyn til og have sikret sig imod, inden man endelig vælger Pladsen. Lovforslaget og de Bemærkninger, der ledsager det, giver slet ingen Vejledning i den Henseende, man kan overhovedet

deraf slet ikke se, om dette Spørgsmaal har været fremme.

Og dog har vi paa dette Punkt Erfaringer, som kan gøre én betænkelig. Ogsaa her er det Universitetsbiblioteket, der staar som et skræmmende Eksempel. Ganske vist er dette bygget paa en tør Grund, men alligevel lider det i forbavsende Grad under en Fugtighed, der ødelægger Bøgerne: der er en hel Svampflora rundt om i Biblioteket, som særlig æder sig gennem de senere Aartiers Bøger, hvis Papir er af en ringere Beskaffenhed end det, som tidligere Tiders var trykte paa, og man ser i Øjeblikket intet Middel til at faa Skaden afhjulpen. Skulde den hele Bygning laves saaledes om, at man gennem Opvarmning og lignende vandt Sejr, vilde det i hvert Tilfælde medføre saa betydelige Udgifter, at det af den Grund blev en vanskelig Sag. Naar man nu i et saa nyt Bibliotek, tilmed paa en tør Grund, har set Farerne ved ikke at kunne holde Fugtigheden ude, saa forekommer det mig, at man maa være endnu mere forsigtig, naar man staar over for en Nybygning, hvor man ved selve Grundens Beliggenhed allerede kan sige sig selv, at Faren i samme Retning maa være overordentlig stor. Jeg tror derfor, at dette Spørgsmaal maa tages op til en alvorlig Overvejelse, hvorigennem man faar Betryggelse enten imod, at de Forhold er til Stede, jeg her har paapeget, eller for, at man har Midler til at komme ud over dem, hvis de virkelig skulde være til Stede.

Den foregaaende ærede Taler fremhævede som sit Hovedmotiv til at stemme for denne Grund, at vi derved vilde blive i Stand til at begynde paa Bygningen straks. Jeg har den samme Fornemmelse af, at det

gælder om at handle saa hurtigt som muligt. Men paa den anden Side kan jeg ikke nægte, at det forekommer mig at være uheldigt, om man handlede saa hurtigt, at man saa bort fra Forhold, der eventuelt vilde kunne virke i høj Grad nedbrydende paa Tilstandene i Biblioteket og paa Biblioteket selv. Det maatte nødig gaa saaledes, at der kunde siges om det kongelige Bibliotek, hvad en bekendt svensk Biblioteksmand, der paa en Rundrejse i Europa havde undersøgt alle den Slags Biblioteker og til sidst kom til København, sagde om Universitetsbiblioteket, at her havde han lært mest af alle de Steder, hvor han havde været, thi her havde han paa alle Punkter lært, hvorledes man ikke skal indrette sig. Jeg tror ikke, der vil være nogen Grund til at tro, at Indretningen af det kongelige Bibliotek, hvis man følger den her foreslaaede Plan vilde kunne give Anledning til en saadan Kritik, men selv om der kun var dette ene svage Punkt, at det var umuligt at fjerne Fugtighed, vilde det alligevel være et Grundskud for en Bogsamling.

Jeg anbefaler derfor, at man med al den Varme, Sagen i og for sig indgyder en, tager den op til Undersøgelse, sætter fuld Arbejdskraft ind paa at faa den klaret og saa ad de Veje, der viser sig forsvarlige, med den størst mulige Hurtighed søger at faa det kongelige Bibliotek og dets Virksomhed saa stærkt betrygget, som vor aandelige Udvikling kan gøre Krav paa. —

Hvad Biblioteket i Aarhus angaar, har jeg ikke meget at sige. Jeg turde maaske blot gøre opmærksom paa en Smule af de Tal, der nævnes. De Dubletter, der findes paa det kongelige Bibliotek, og som skal danne Grundstammen for Biblioteket i Aarhus, siges at beløbe sig til lidt over 100,000, vel til ca. 110,000

Numre. Dette maa ikke forstaas saaledes, at det er 110,000 Skrifter, her er Tale om. Det er maaske kun et halvt Hundrede Tusind Skrifter, mange af disse Numre er kun Dele af Skrifter, enkelte Ark og lignende. Men selv om det kun er et halvt Hundrede Tusind Skrifter, saa er det alligevel et stort Bibliotek. Dog maa det ikke glemmes, at der blandt disse Skrifter er en Mængde Regnskaber, Aarsberetninger, Foreningslove og den Slags Smaaskrifter, som ikke spiller nogen væsentlig Rolle. Alligevel, selv om man trækker fra, hvad der saaledes bør trækkes fra, kan man sige, at hele den danske Litteratur omtrent fra 1820 til vore Dage er samlet her. Det vil blandt andet ogsaa have den Betydning at faa denne Samling anbragt et Sted som Aarhus, at man derved vil have en Garanti for, at ikke hele den danske Litteratur kan gaa til Grunde paa en Gang ved en Ildsvaade, som jo ogsaa vil kunne ramme en ny Bygning. Og det er i forskellige Retninger lidet økonomisk at have en saadan Dobbeltsamling anbragt paa ét Sted. Af de ældre Dubletter, som Biblioteket har været rigt paa, er der rimeligvis ikke mange tilovers. Der er flere Gange foretaget Razziaer, hvorved Dubletterne af ældre europæisk Litteratur er udtagne; saaledes én Gang til Kristianias Universitetsbibliotek, en anden Gang til „Stockholms Högskola", da den blev stiftet.

Jeg tror, det er rigtigt, at man er kommen til det Resultat ikke at indkøbe afdøde Konferensraad Wegeners store og udmærkede Bibliotek; thi det er for en stor Del et videnskabeligt Bibliotek, og naar man ikke kan følge med i Udviklingen ved stadig Anskaffelse af nyere Værker om de samme videnskabelige Spørgsmaal, faar et saadant Bibliotek den Skavank i Løbet af en

forholdsvis kort Aarrække at komme til at staa som forældet og forholdsvis ubrugeligt.

Det, som vil give Biblioteket i Aarhus dets Karakter, naar det grundlægges saaledes, som det her er foreslaaet, vil blive, at der derved er tilvejebragt et dansk Bibliotek, som kan bruges overalt, hvor det gælder om at udvikle dansk Aandsliv. Jeg tænker mig f. Eks., at Højskolerne i Jylland vil kunne faa en betydningsfuld Hjælp ved i Aarhus at have et saadant Bibliotek at ty til, ligesom ogsaa de særlige Interesser, der rundt omkring i Landet skal varetages og oparbejdes ved Hjælp af, hvad der tidligere er ydet i samme Sags Tjeneste, vil kunne faa stor Nytte af et Bibliotek i Aarhus. Jeg skal derfor ikke sige andet, end at jeg af mange Grunde tror, det vil være heldigt, om et saadant Bibliotek kan gennemføres. Om den Ordning, der her er foreslaaet, paa alle Punkter tilfredsstiller de Fordringer, der fra Folketingets, fra Lovgivningsmagtens Side vil kunne stilles, har jeg ingen afgjort Mening om nu. Men jeg anbefaler i ethvert Tilfælde, at Sagen tages op til alvorlig Overvejelse, saa at man søger at skaffe den Bogsamling, her er Tale om, Betingelser for at kunne virke paa bedste Maade i de Kredse, der naturlig maatte være knyttede til et Bibliotek i Aarhus.

* * *

Klassikerudgaver.

(Af en Tale i Folketinget ved 1. Behandling af Finansloven 17. Oktbr. 1895.)

Der er et enkelt Spørgsmaal, jeg gerne vilde rette til den højtærede Kultusminister, et Spørgsmaal, som

maaske ved første Øjekast kan se lidt besynderligt ud, men som dog, tror jeg, fortjener, at man fæster en Smule Opmærksomhed derved.

Det har været mig sørgelig paafaldende, at man flere Gange har begyndt paa at skaffe vor Litteratur samlede Udgaver, besørgede ved kyndige Mænd, af vore store klassiske Forfattere, men at det mere end en Gang er gaaet saaledes, at disse Udgaver er strandede paa Vejen, fordi det var umuligt at føre dem igennem ved private Kræfter, idet der ikke er noget læsende Publikum, der er bemidlet nok eller stort nok til at bære saadanne Foretagender. Den udmærket besørgede Udgave af Grundtvigs poetiske Værker nærmer sig ganske vist nu, efter mange Aars Forløb, sin Fuldendelse; men det har været under overordentlige Vanskeligheder og kun derved, at en enkelt Privatmand har sat store Kapitaler ind derpaa, og det uagtet Aar for Aar og Bind for Bind det Arbejde, der er gjort ved denne Udgave, er blevet ringere og ringere betalt og tilsidst er besørget helt gratis. De store Summer, der ligger begravede her, vil virke med til at skræmme andre fra at slaa ind paa samme Vej.

Et endnu mere iøjnefaldende Tilfælde — eftersom der ved Grundtvig dog er Udsigt til, at Værket bliver færdigt — foreligger i et andet Foretagende, en stor Udgave af Baggesens poetiske Værker, foretagen efter mange Aars Forberedelse af en Mand, der vistnok i højere Grad end nogen anden i Landet sidder inde med Betingelserne for et saadant Arbejde, en Mand, der med Videnskabsmandens Sporsans har haft Evne til at opdage, hvad der skjuler sig i de mange litterære og personlige Hentydninger, Baggesens Bøger vrimler af, saaledes at en Udgave som denne i Virke-

ligheden vil genføde Baggesen i den danske Læseverdens Interesse. Alligevel har det vist sig, at det, efter at nu 3 Bind er udkomne, er umuligt at faa flere ud. For at man kan faa en Forestilling om, under hvor vanskelige Vilkaar der paa et saadant Omraade arbejdes, skal jeg meddele, at det 3dje Bind, som indeholder den sidste Halvdel af Baggesens Rimbreve, er solgt i 86 Eksemplarer, og at Forlæggeren har over 1,000 Kroners Underskud paa denne ene Del af Bogen, og det uagtet Bogen, som sagt, er et Mesterværk af Udgiveromhu og i alle Maader svarer til sit Formaal.

Det forekommer mig, at her er en Opgave, som ikke kan siges at være Staten fjern eller fremmed, den at sikre, at der dog foreligger Udgaver af vore klassiske Forfattere, som man kan vise hen til, naar man vil studere dem i en Form, der kan staa Maal med Tidens litterære Fordringer. Ligesom det er mærkeligt, at der overhovedet ikke eksisterer nogen som helst samlet Udgave af en Forfatter som Holberg, saaledes gælder noget lignende om de andre klassiske Forfattere, jeg har nævnt. Jeg skal ikke foreslaa nogen bestemt Løsning af Opgaven, men blot henlede Opmærksomheden paa, om det ikke skulde være muligt gennem Finansloven eller ad anden Vej at fremhjælpe en betydningsfuld Virksomhed, der arbejder under saa trange Kaar.

Jeg tror, der vilde være vundet en Ting til, hvis noget saadant kunde tænkes ordnet — og jeg antager det maa kunne ordnes uden stor Udgift for det offentlige —, nemlig dette, at man fik noget større Garanti for, hvorledes Udgivelsen besørges. Nu er det mange Gange saaledes, at vore store Forfattere optrykkes rent haandværksmæssigt, uden at der engang staar noget Udgivernavn paa Titelbladet, som peger paa et Ansvar, uden at man

faar Indtrykket af, at nogen anden end en rent underordnet Arbejdskraft f. Eks. har læst den Korrektur, som er saa nødvendig, naar Bøger af litterær Værdi skal udgives. Jeg har i den senere Tid kigget i en ny Udgave af forskellige af Søren Kierkegaards Skrifter; man møder der saadanne Ting som „Ariens Takst" i Stedet for „Ariens Tekst", den „mytiske Page" er bleven til den mystiske Page«, latinske Ord ere forvandlede, „et cætera" er blevet til „et citera", „principiis obsta" til „principiis obta", og saaledes vrimler det af Fejl, som en nogenlunde litterærdannet Person straks vilde se. Det vilde være sørgeligt, om virkelig vor klassiske Litteratur skulde synke ned til et rent Lavmaal af litterær Omhu, sørgeligt for de Kræfter, som er satte ind paa at skabe saadanne Værker, og sørgeligt for det Folk, som sætter en Ære i at hædre sine store Forfattere og skaffe dem Udbredelse i en Form, i hvilken deres Fortrin er i Stand til at gøre sig gældende paa tilbørlig Maade. — Jeg mener, dette vilde kunne naas, hvis det offentlige paa en eller anden Maade kunde faa Haand i Hanke med sligt, hvor det viser sig nødvendigt. For indeværende Aars Vedkommende skal jeg da henlede Opmærksomheden paa, at fjerde Bind af Baggesens Værker ligger færdigt til Udgivelse, men ikke er i Stand til at komme ud, saa at sige af Mangel paa Luft og Vejr.

* * *

L. Lund.

(Tale i Folketinget ved eneste Behandling af Indstillinger ang. Finansudvalgets Andragender 27. Marts 1895.)

Det Ændringsforslag, jeg gærne vil sige et Par Ord om, vedrører et personligt Spørgsmaal, nemlig Spørgs-

maalet om Understøttelse til fortsat videnskabelig Virksomhed for en enkelt Mand, cand. phil. L. Lund. Maaske jeg med et Par Ord maa antyde den Virksomhed, som der her er Tale om at understøtte. Manden har i sin Ungdom været Zoolog af den bekendte Professor Schiødtes Skole. Han helligede sig dengang særlig til Studiet af de lavere Dyr og vandt som ganske ung Universitetets Guldmedaille for en Afhandling i den Retning. Gennem aandelige Brydninger kom han imidlertid bort fra det naturhistoriske Studium og ind paa historisk Forskning, særlig for at komme til Klarhed over det religiøse Livs Udvikling. Det var Kristendommens historiske Oprindelse og dens første Tider, hans Opmærksomhed til en Begyndelse var henvendt paa, og efterhaanden førte hans Studier ham til at granske de religiøse Ideers og Institutioners Historie i det hele og Civilisationens samlede Udvikling i tidligere Tider. Hans Princip blev at søge bort fra alle Mellemled og tilbage til selve de historiske Kilder, der forelaa. I Europa og i Amerika studerede han paa Bibliotekerne, hvad der fandtes af Kildeskrifter, gennemforskede latinske og græske, assyriske og ægyptiske, rabbinske og syriske, armeniske og arabiske, indiske og ætiopiske Kildeskrifter, keltiske Digte og nordiske Sagaer, Kirkefædre og middelalderlige Krøniker, Folkesagnenes Traditioner og de Emner, der stod i Forbindelse dermed. Den private Formue af ikke stort Omfang, som han oprindelig havde haft til Støtte, gik med under dette rastløst søgende Arbejde, og et Haab, han i Slutningen af 70'erne havde næret om en Ansættelse ovre i Amerika, for der at faa sine Undersøgelser fuldførte og udgivne paa Engelsk, skuffedes. Han fik i New-York en ret anset Stilling derved, at han paa et stort offentligt

Bibliotek, Astor-Biblioteket, viste sig i Stand til at tyde et abyssinsk Haandskrift, som ingen Videnskabsmand der var i Stand til at forstaa, — han har senere udgivet sin Fortolkning af dette Haandskrifts kirkelige Indhold, — og skaffede sig derved en lige saa fri Adgang til Biblioteket og dets Skatte som selve de Embedsmænd, der var ansatte ved det. Paa Tilbagevejen til Danmark holdt han i London et Foredrag om en Opdagelse, han mente at have gjort med Hensyn til Biblens Josef, om ægyptiske Begivenheder og Personer, som han mente at kunne oplyse gennem samtidige Dokumenter og Billeder. Dette Foredrag er her hjemme refereret offentlig af den bekendte Ægyptolog, Professor Valdemar Schmidt.

Efter sin Hjemkomst syslede han til en Begyndelse særlig med Spørgsmaalet om Jesu Udseende. Gennem en Række Undersøgelser mente han at være naaet til et Resultat i den Henseende, og han kom paa dette Grundlag i Polemik med Professor i Kirkehistorie ved Københavns Universitet Fr. Nielsen, en Polemik, i hvilken det forekommer mig, at det Kildemateriale, han førte i Marken, i al Fald endnu i dette Øjeblik ikke kan siges at være afkræftet. En Tid lang var han Medarbejder af et Dagblad, hvori han særlig udtalte sig om Danmarks gamle Kirkebygninger, som han under sine historiske Undersøgelser havde faaet stor Interesse for, og han gav i Forbindelse dermed originale og oplysende Meddelelser om Kristendommens Udvikling. I 1886 blev der bevilget ham Midler til et Aars Ophold i London paa hans Studiers Vegne, og derefter fik han en Bevilling fra Kultusministeriet til Udgivelse af noget af sit Materiale, vedrørende Hedenskabets Udviklingshistorie, hvor hans Opfattelse navn-

lig samler sig om to Punkter, som efter hans Mening var nye Opdagelser i videnskabelig Henseende. Det ene Punkt: den Omstændighed, at i gamle Dage Guderne formentlig repræsenteredes gennem levende Mennesker, gennem et Præsteskab, en Opfattelse, der synes at forklare adskilligt af, hvad der foreligger i gamle Overleveringer og Sagn; det andet Punkt: hans formentlige Paavisning af en Reform inden for Hedenskabet, der i stor Stil omformede de religiøse Forestillinger paa et vist historisk Tidspunkt. Senere har han offentlig udtalt sig om Apostelen Peters meget omtvistede Ophold i Rom, et Spørgsmaal, som jeg dog ikke tror, at han endnu har udgivet nogen Bog om. Saaledes er i korte Linjer Mandens historiske Udvikling.

Naar man vil se paa hans personlige Forhold til, hvad der her foreligger, falder det først i Øjnene, at han fra det Øjehlik, han videnskabelig kom til Skels Aar og Alder, har sat baade Kræfter og Penge ind paa sin Virksomhed efter en ganske usædvanlig Maalestok. Det er et utrætteligt Liv, han har ført for ad de Veje, der for ham staar som de videnskabelig forsvarlige, at finde den Sandhed, som det, ogsaa af personlig Trang, har været ham en Opgave at komme paa det rene med. Og han har, som jeg sagde før, under denne sin Syslen til Bedste for den sat de Penge overstyr, hvormed han ellers maaske kunde have slaaet sig tarvelig igennem i sit yderst fordringsløse private Liv.

De Betingelser, han har ført med sig til sin videnskabelige Virksomhed, har for det første været en usædvanlig Evne til at blive lærd, det vil sige til paa de forskelligste Omraader at indsamle et omfattende Materiale, et Materiale, som i mange Henseender er et saadant, som ingen anden Videnskabsmand her i Lan-

det har til sin Raadighed, og som i alt Fald har den Betydning at pege paa Kilder, der ellers er ubenyttede. Det næste, han har ført med sig til sit Arbejde, er en Trang og vel ogsaa en Evne til at se stort paa Opgaverne. Mens mangen anden Videnskabsmand samler sig om et ganske snævert Omraade, som er let at overskue, og hvor man derfor ogsaa let kan begrænse baade sit Stof og sit hele videnskabelige Arbejde, saa har han haft Trang til at tage de store Opgaver op, stadig at udvide Kredsen af de Spørgsmaal, som det var ham om at gøre at faa klarede, saa at det er blevet Civilisationens Tilblivelseshistorie i det store og hele, han har stillet sig til Problem.

Den næste Ejendommelighed for hans videnskabelige Virksomhed er det Princip hos ham: at begynde forfra, at gaa udenom senere Tiders videnskabelige Behandling af de foreliggende Spørgsmaal og paa ethvert Punkt at tage alt, hvad der kan siges at være Kilder, frem til Belysning af den foreliggende Sag. Som man ser, en stort anlagt Tanke, der selvfølgelig har sin Fare, fordi den, hvis hver enkelt Videnskabsmand vilde gaa den samme Vej, let kunde føre til, at man altid maatte begynde forfra, og Videnskaben altsaa ikke kunde komme videre. Det forhindrer dog ikke, at dette Princip, ifølge hvilket alle mellemliggende Afgørelser skydes til Side og alt, hvad der er oprindeligt, drages frem, kan have sin store Betydning, hvis det, selv om det kun er brøkvis, kan føres igennem.

Et Redskab, han har vist sig i Besiddelse af over for sit store Stof, er dernæst en Kombinationsevne af ikke ringe Omfang, en Evne til at danne Helheder ud af de mange Stumper og Stykker, hvormed et Spørgsmaal belyses gennem hans Materiale. Det er

en Evne, i hvilken — selvfølgelig — Fantasien spiller en stor Rolle, en Egenskab, der i vore Dage ganske vist ikke er særlig vel anskreven ved videnskabelig Virksomhed, men som dog ikke kan udelukkes, hvor det gælder at skaffe sig Overblik og foreløbig at opstille Hypoteser, for at disse bagefter kan blive Genstand for videnskabelig Kritik. Mangen Gang har de jo ogsaa, enten de godkendes eller modbevises, lagt Grunden til videnskabeligt Fremskridt. I hvad der foreliggger fra Lunds Haand, viser der sig, forekommer det mig, sammen med denne Kombinationsevne paa mange Punkter en ikke ringe kritisk Evne. Jeg skal saaledes henvise til en Kritik, som han, om end i en vis Korthed, saa dog paa Grundlag af et stort Materiale, har underkastet Resultaterne af de Undersøgelser, som hidtil har været foretagne her i Landet i Anledning af det berømte Gundestrup-Fund, den ejendommelige Sølvskaal, som for et Par Aar siden fandtes ovre i Jylland — en Kritik, hvori han paa en Maade, som det forekommer mig man ikke paa Forhaand kan afvise, saa at sige har trukket Nettet sammen over de tidligere Løsninger og Forklaringer Led for Led og givet sit selvstændige Bidrag, der selvfølgelig som alle andre maa behandles med Kritik, men i alt Fald er et betydningsfuldt Indlæg.

Hans Stilling i vor videnskabelige Verden er ved den ejendommelige Vej, han er gaaet, bleven Eneboerens. Det hænger maaske sammen med personlige Egenskaber hos ham, at denne Eneboerstilling efterhaanden har udviklet sig til en Stilling, hvori hans Haand synes rettet mod alle og alles mod ham. Han føler sig staaende i et principielt polemisk Forhold til, hvad der kaldes officiel Videnskab her i Landet, og han har ikke

lagt Fingrene imellem, hvor han har ment at burde ramme det, som efter hans Opfattelse er Misbrug ved Universitetets Virksomhed.

Han har i Dagblade været Genstand for anonyme Angreb, som væsentlig har været Domme over hans Virksomhed, uden at disse samtidig har været motiverede, og der har i disse Angreb været henvist til det ønskelige i, at han ikke i Fremtiden nød Understøttelse af Staten, saaledes som han tidligere har gjort. Det er ikke at undres over, at det kan have virket krænkende paa Manden, naar det netop er med dette Formaal, anonyme Angreb har været rettede imod ham, og at han maaske blandt sine andre gamle Folkesagns-Traditioner ogsaa er kommet til at tænke paa de Ord, der er lagt Holger Danske i Munden om »at fægte med aaben Pande" og om at »den, der skjuler sit Aasyn og Navn, hans Aand er ej ægte«.

Dette ligger jo imidlertid udenfor det Spørgsmaal, som her bliver det væsentlige: om der efter den Maalestok, man i det hele taget her til Lands anlægger for videnskabelig og litterær Virksomhed, er Anledning til at støtte denne Mand eller ikke. At han er paa Kant med den autoriserede Videnskabelighed, forekommer mig ikke at kunne være afgørende for Rigsdagen. Tværtimod, blandt det, der ad ekstraordinær Vej skal støttes af Rigsdagen, burde maaske netop en Virksomhed af den Natur være, at den har vanskeligt ved at komme frem ad de slagne Veje, har Ejendommeligheder, som gør, at den ikke kan indlemmes i den officielle Videnskab, uden at man derfor kan frakende den Navn af Videnskab. Det forekommer mig, at Modsætningsforholdet mellem Universitetets Virksomhed paa den ene Side og fri videnskabelig Virksomhed paa den anden

i mangt et Tilfælde er et Moment, der netop taler til Gunst for en Bevilling som den foreliggende.

Naar Lund er kommen til at staa som et Slags Forargelsens Tegn i den videnskabelige Verden, saa er det jo heller ikke en Stilling, der altid just taler til Ugunst for sin Mand. Det er næsten en Regel, at man maa have en vis Betydning for overhovedet at kunne forarge, at kunne vække Modstand, vække Lidenskab, vække Kritik. Saa megen Ejendommelighed har denne Mand da altsaa i ethvert Tilfælde haft. Der er kommet Kritik frem over hans Metode, skønt endnu ikke i stor Maalestok. Man har sagt, at den videnskabelige Metode, han fulgte, ikke var Nutidens, og at han navnlig ved sin Brug af sine Kilder ikke tilstrækkelig undersøgte disses Værdi, forinden han gik til Benyttelsen af dem. Det er muligvis rigtigt, det skal jeg ikke indlade mig paa, men det forekommer mig, at det er et Spørgsmaal, som ikke spiller nogen væsentlig Rolle ved Rigsdagens Betragtning af den Sag. Det er jo muligt, at Manden er ensidig i sin kritiske Metode — jeg er tilbøjelig til at tro, at han her for visse Sider af Sagen har overset andre —, men derfor er jo ikke hans Virksomhed faldet til Jorden, hvis den paa anden Maade har kunnet kalde Problemer og Raisonnementer frem, som er i Stand til at give Impulser, baade gennem den Kritik, de fremkalder, og maaske ogsaa gennem den Tilslutning, de finder.

Det er i ethvert Tilfælde ikke saaledes, at alle Videnskabsmænd her i Landet deler den Opfattelse af hans Arbejde, som er kommen frem fra visse Hold. En ved Universitetet ansat bekendt yngre Videnskabsmand og Forfatter, der særlig har syslet med psykologiske og kulturhistoriske Studier, udtaler f. Eks. skrift-

lig om ham, at han er et Geni: Naar Lund begynder en Undersøgelse, søger han først at frigøre sig fra alle tidligere Opfattelser af samme Sag, og derpaa danner han sig sin egen Anskuelse paa Grundlag af hele det samlede Materiale. Det er ikke enhver givet at gaa saaledes til Værks. De fleste kan maaske nok begynde med at sige til sig selv, at alt, hvad der er sagt om et eller andet Spørgsmaal, er urigtigt, men saa kommer de heller ikke videre. For at kunne bygge op paa fuldstændig bar Bund, maa man have Ideer, kunne finde ny Synspunkter, naar man forkaster alle de gamle, og dette er ikke Hvermands Sag. Det er den Egenskab, han har ment, skulde give Lund Ret til at kalde sig Videnskabsmand.

Under disse Forhold forekommer det mig, at der vel kunde være Anledning til at tage det Spørgsmaal under Overvejelse, om ikke en saadan selvopofrende videnskabelig Virksomhed som Lunds, selv om det viser sig, at den har Mangler, som der gennem Kritik fra anden Side maa raades Bod paa, alligevel har et naturligt Krav paa at finde Støtte i den offentlige Mening og Hjælp af den Art, vi her i Rigsdagen ikke saa ganske sjældent har tilkendt videnskabelig og litterær Virksomhed, der har et anderledes ringe Omfang og arbejder med anderledes underordnede Problemer, end her er Tale om.

Det er ofte, at man fra Rigsdagens og fra Regeringens Side understøtter Folk til Udgivelsen af et eller andet bestemt Værk. Maaske det har sine Mangler, fordi den, der vil støtte det bestemte Værk, den bestemte Bog, let faar Medansvar for Indholdet af denne Bog. Det vilde i mange Henseender være meget mere praktisk, hvis man sagde: Her er alvorlige Bestræbel-

ser, man maa støtte, men Ansvar for de enkelte Arbejder, der kommer fra en understøttet Mands eller Kvindes Haand, kan Staten, kan det offentlige ikke paatage sig. Det, jeg her henstiller til Overvejelse, er derfor ikke Støtte af et enkelt bestemt Skrift, men af en personlig Virksomhed i Videnskabens Tjeneste, som allerede har omtrent en Menneskealder at vise tilbage til og har tilvejebragt Indsamlinger af et saadant Omfang, at der allerede deri maa siges at være gjort et selvstændigt Indskud i vort litterære Liv her til Lands.

Det er paa dette Trin af Forhandlingerne ikke min Mening at fastholde Forslaget til endelig Afstemning her i Dag. Tinget savner jo den Vejledning, det vilde have haft, hvis der fra Udvalget havde foreligget en Indstilling. Tinget kan jo ikke uden videre bygge paa et eller to enkelte Medlemmers Formening om, at det er rigtigt at undersøge denne Sag nærmere, inden man giver et Afslag. Naar vi har stillet Forslaget, har det netop været for at søge Sagen henvist til fornyet Overvejelse hos den højtærede Minister for Kirke- og Undervisningsvæsenet, holde Spørgsmaalet saa at sige levende, saa at det muligt kunde genoptages i en kommende Rigsdagssamling. Jeg forbeholder mig derfor, inden der bliver Tale om Afstemning, at tage Forslaget tilbage.

Vort politiske Liv.

Folketingsvalgene Juni 1884.

Til Vælgerne i Københavns 1. Valgkreds.

De forestaaende Rigsdagsvalg vil faa en særlig Betydning for vort Lands politiske Udvikling. De vil vise, om Folket fast og urokkelig holder paa sin grundlovmæssige Ret til gennem sine kaarne Tillidsmænd at faa afgørende Indflydelse paa Statens Styrelse, — holder paa sin Overbevisning om, at Folkets Fremtid kun er betrygget, naar den er lagt i Folkets egne Hænder.

Aar efter Aar har Befolkningen med voksende Styrke sukket efter en Regering, der vil erkende, at intet Ministerium kan løse sin Opgave og fremme Landets Vel, naar det savner Folkerepræsentationens Tillid, og at ingen Folkerepræsentation kan lægge Gennemførelsen af de Reformer, Folket trænger til, i Haanden paa en Regering, hvis Valgsprog er blevet: at arbejde, ikke med, men uden Folkets Ordførere.

Med voksende Styrke er det i Færd med at gaa op for alle, der ikke ønske Statslivets simple, naturlige Grundforhold forrykkede, at der kun er et for dem at

gøre: trods alle Modsætninger i Opfattelsen af de enkelte Samfundsspørgsmaals Løsning, stærke ved deres Enighed, at slutte sig sammen om den Opgave at fjerne et Ministerium, som er en Hindring for et sundt og frugtbart Samarbejde mellem Lovgivningsmagtens forskellige Faktorer. Kun derved vil de politiske Forhold i Landet kunne komme ud over den døde Stilstand, i hvilken alt Lovgivningsværk hviler og visner og Landets store Interesser lide dybe Skaar.

Mere end noget andet vil et gunstigt Udfald af Rigsdagsvalgene, særlig af Valgene her i Hovedstaden, kunne bidrage til at fri det danske Folk for det Mareridt, der saa længe har tynget paa dets offentlige Liv, og bringe det til igen at trække Vejret frit i Følelsen af, at Vejen paa ny er aaben til et virksomt Arbejde for Ophjælpningen af Landets aandelige og materielle Hjælpekilder, for Fremme af det store, menige Folks Interesser, af Oplysningssagen og Arbejdersagen, for Omordning af Retsplejen og af Skattevæsnet, for Løsningen af alle de store Spørgsmaal, paa hvilke Folkets Fremtid beror, og som kun gennem alles forenede Arbejde kan føres lykkelig til Ende.

Hvor Fædrelandets Udvikling staar foran et afgørende Vendepunkt, har hver enkelt Borger i særlig Grad en politisk Pligt at opfylde. Kun i Tanken om denne hver enkelt Mands Borgerpligt har jeg vovet at følge den ærefulde Opfordring, der er stillet til mig om her i Kredsen at være den samlede Oppositions Kandidat ved det forestaaende Valg. Min Kandidatur er et Udtryk for den bestandig stigende Enighed mellem alle de politiske Partier, som har Fremskridtet kært, Enigheden om, at hvorledes end deres Veje senere skilles,

er den første, for dem alle fælles, Opgave den: ved alle Lovens Midler at søge vort nuværende Kampministerium fjernet og afløst af et Ministerium, hvis Ret og Magt har sin Rod i Folkets Tillid.

* * *

Hvorfor er Højres Sag haabløs?

(Politiske Flyveblade Nr. 2. Septbr. 1885.)

Man hører ofte Højremænd sige: „Ja, vi kan let blive enige om, at det vilde have været heldigt, om Estrup var gaaet for saa og saa mange Aar siden, gaaet frivillig, af sig selv; men da han nu ikke har gjort det, maa vi støtte ham, for Magten kan vi ikke lade ham vige." Der findes endogsaa Højremænd, som sige: „Jeg vilde ønske, at Estrup frivillig vilde gaa af; men saa længe han selv vil beholde Magten, maa jeg støtte ham." Men paa den Maade faar man ham næppe nogen Sinde til frivillig at gaa af.

Og den Dom, man ønsker fra Regeringens egen Side over den, er den ikke allerede udtalt? Fælder ikke en Regering sin egen Dom gennem de Midler, den mener at behøve for at regere? Naar selvtagne Undtagelseslove, ekstraordinære Domstole, Tvangsforholdsregler, Trusler med den væbnede Magts og Politiets Indskriden, Afskedigelse af Embedsmænd, Sagsanlæggelse mod private, Forfølgelse af Pressen, blomstrende Angiveri — naar det er de mest iøjnefaldende Træk i det Billede, en Regering maler af sit eget Regimente, har den saa ikke dermed udtrykkelig anerkendt, at den ikke føler sig kaldet til at regere over et frit Folk, paa de Betingelser, en demokratisk Forfatning

stiller enhver Regering, der skal kunne herske i Overensstemmelse med Forfatningens Aand?

Der er Højremænd, der mener, at Anvendelsen af disse Midler er Tegn paa, at vi nu endelig har naaet hvad vi i saa mange Aar har sukket efter: en stærk Regering. Er det sandt? En Regering i et frit Land er kun stærk, naar den støtter sig til den Retsbevidsthed, der er oppe i Folket, ikke naar den handler paa Trods af denne og ser den eneste Udvej i, væbnet til Tænderne, at være beredt paa i hvert Øjeblik at slaa fra sig over for Ytringerne af Folkets Retsbevidsthed. Og er en Regering stærk, naar dens Magtudfoldelse gaar i den Grad paa Grænsen af det lovlige, endogsaa for dens egen Bevidsthed, at den ikke engang selv tør indestaa for sine Handlingers ubetingede Lovlighed, men stadig henviser dem til Afgørelse ved en Domstol? Regeringspartiet maa jo dog forstaa, at saa længe det peger paa Rigsretten som den eneste Myndighed, der kan afgøre, hvor Lovens Grænse er, har ingen anden heller Ret til paa Forhaand at erklære Regeringens Handlinger for lovlige. Med andre Ord: efter Højrepartiets egen Opfattelse staar Retsspørgsmaalet foreløbig hen, og det er Magten, det i Øjeblikket alene kommer an paa. Er en Regering, der saaledes fra Dag til Dag handler under Bevidstheden om, at den mulig er uden for Loven, er den virkelig en stærk Regering?

Og Regeringen har denne Bevidsthed; det er den ikke ubekendt, at selve dens dygtigste Talsmænd tidligere ubetinget har fordømt som ulovlige saadanne Handlinger, som den nu er slaaet ind paa. Regeringen har talt om at skulle være en Opdrager for Folket, om at gennemtrænge det med „aandelig Disciplin„; men bestaar den da af saa daarlige Pædagoger, at den ikke

ved, at aldrig nogen Opdragelse er lykkedes, naar Tilliden var borte hos den, der skulde opdrages? Og et Folk, der i en Menneskealder har indaandet den fri Forfatnings Luft, er desuden ikke som et umyndigt Barn, der lader sig føre i Ledebaand af den, der giver sig ud for den rette Opdrager. Det forlanger Garantier for, at det ikke giver sig i Hænderne paa den urette, forlanger, at Opdrageren, der tilbyder sig, skal virke gennem Eksemplets Magt, skal selv være et Udtryk for, at den Disciplin, han taler om, er „aandelig", at det Maal, han vil føre til, er „Frihed og Fremskridt". Men hver Dag, der gaar, fører Beviset for det modsatte.

Og det af den simple Grund, at et Standpunkts Konsekvenser altid er stærkere end de Personer, der har valgt sig dette Standpunkt. Den, der tager sit Stade i Kampen mod de lovlige Myndigheder, han for at bevare sin Stilling skal have paa sin Side, han tvinges selv videre og videre gennem al den Tvang, han gør andre til Genstand for. Det bliver umuligt for ham at sige Stop paa noget bestemt Punkt. Han være nok saa sindig og moderat anlagt, der kommer et Øjeblik, hvor hans egne Handlinger tager Magten af Hænderne paa ham, hvor han med en uhyggelig Gysen forstaar, at han er overfløjet, at han som Lærlingen hos Goethes Troldmand ikke kan besværge de Aander, han har manet frem. Jeg skulde tage meget fejl, om ikke Ministeriet Estrup selv i dette Øjeblik føler, at det ikke længer fuldt er Herre over Situationen, men i Færd med at sejle i Kølvandet paa en Fraktion af sit eget Parti.

Og hvor har ikke Højre skiftet sine Idealer! Der var en Tid, da det var dets Stolthed at staa som Intelligensens Riddersmænd, som Videnskabens og

Kunstens svorne Beskyttere, som Repræsentanter for det gode Selskab. Hvor er det alt henne? Nu er det Magten, den fysiske Magt, der er dets Stolthed, og Magtfølelsen, der Landet over præger dets Optræden. „Vi har Magten, og vi skal vide at bruge den." Det Parti, der lever paa den Grundtanke, har udtalt Dødsdommen over sig selv. Fuldbyrdelsen er kun et Tidsspørgsmaal. Magten alene er ikke Magten, det viser Historien overalt, hvor et Folk har været stedt i lignende Tilstande som vore nuværende. Magten maa bæres oppe af ledende Kræfter i Folket, holdes oppe gennem den sunde Følelse af, at det hele Folkeliv er i Trivsel og Vækst, saa alle gode Følelser i Folket staar ved Roret.

Men hvilket Gravmæle vil ikke Ministeriet Estrup i den Retning sætte sig! Hvor mange Aar vil der ikke gaa, før al den onde Sæd, der under dets Styrelse er udsaaet, igen luges op og Forholdet mellem Mand og Mand, mellem Stand og Stand igen bliver det Tillidsforhold, hvorpaa en Fremtid kan bygges! Højre kan kun sejre, hvis Mindretallet af det danske Folk faar knust Flertallet, svækket dets Handlekraft, dødet dets Interesser. Kan nogen, der for Alvor tænker over sit Lands Tarv, ønske sig Magten paa de Vilkaar? Vilde det være et Folk, som et Slægtled med Ære kunde overlevere til Fremtiden? Lad Venstre i det enkelte have begaaet Fejl i sin Politik — et stort Fortrin har det i sine Principper: det lukker ingen ude fra Deltagelse i Udviklingen. Ogsaa det tvinges af sine Princippers Konsekvenser, tvinges til stadig at gøre Kredsen videre, samle flere og flere Modsætninger inden for sine Grupper. Derfor har det heller ikke saa meget at sige med de personlige Brydninger, der maaske kan

findes inden for Venstre; de kommer næsten med Nødvendighed, hvor ét Formaal samler forskelligartede Kræfter om sig. Og hvem har i alt, hvad der i denne Sommer er kommet til Orde paa Folkemøde efter Folkemøde fra Venstres Side, hørt noget som helst, der tyder paa, jeg kunde gerne sige, selv blot en politisk Nuanceforskel i Betragtningen af Situationen.

Mangen Højremand vil, naar han gaar til Bunds i sin egen Bevidsthed, indrømme, at det ikke saa meget er Principperne, han er uenig med Venstre om, som det er disse bestemte Personer, disse „Førere", han ikke kan forsone sig med. Men maa han da ikke erkende, at Hensynet til Lands og Riges Velfærd bør veje tungere end personlig Uvilje og mer eller mindre berettiget Kritik over enkelte Mænd? Vor Stilling er jo dog den, at enten staar vort offentlige Liv ganske stille og alt ligger hen, eller ogsaa bevæger vi os uden for Loven; ingen af Delene er Udgangspunkt for en Fremtid, nogen af os kan ønske. Nej, lad os glemme det personlige Nag, hvor vi mener at staa hinanden nær i Principperne, og lad alle, hvem det er Alvor med den fri Forfatnings Godkendelse i vor politiske Udvikling, stille sig Side om Side. Lad saa Personerne have deres Skrøbeligheder, — vi maa jo arbejde med de Kræfter, der er tilstede, og hver enkelt staar jo i et frit Land under det hele Folks Kontrol og vil ikke kunne bevare sin Indflydelse, naar hans Handlinger, særlig hvis han kommer til Magten, gaar paa tværs af Folkets Velfærd.

Naar vor Forfatning i demokratisk Aand føres ud i Livet, er der inden for dens Rammer Plads for alle, medens det herskende Regeringssystem i sin sidste

Konsekvens kun har Plads til én og lader alle andre gaa under Aaget.

* * *

Borgerrepræsentationen.

(Dags-Avisen 1. April 1886.)

Hr. Redaktør!

De har bedt mig med et Par Ord udtale mig i Deres Blad om Kommunalbestyrelsens Optræden overfor de forskellige Andragender fra de arbejdsløses Talsmænd. Det skal være mig en Fornøjelse at opfylde Deres Ønske. Skulde jeg end ikke sige andet, end hvad enhver kan sige sig selv med sin sunde Menneskeforstand, antager jeg, at dette snarere vil støtte end svække mine Betragtninger.

En By har i sine Borgerrepræsentanter sine Tillidsmænd. Og særlig i vanskelige Tider, under overordentlige Forhold, rettes alles Øjne paa dem. Saa er det, Dybden af Tilliden bliver loddet. Tillidsmændene maa da sørge for, at Loddet ikke altfor hurtigt finder Bund.

En Vinter, lang og pinefuld som den nuværende, med saa megen forudset og uforudset Nød, med Arbejdsløshed af økonomiske, politiske og klimatiske Grunde, er en af de afgørende Prøver, hvorpaa et borgerligt Samfunds ledende Mænd stilles. Vokser deres Initiativ med de voksende Vanskeligheder, saa føler man, at de rette Mænd staar for Styret, og at Tilliden til dem ikke er bleven skuffet; men staar de raadvilde og hjælpeløse, uden Drift til at gribe ind, uden anden Fasthed end Passivitetens, visende Samfundets alvorligste Opgaver bort fra sig og hen til andre, saa vender uvil-

kaarlig Kritikken sig mod dem og bliver til et Ønske om Fornyelse af det træge Blod.

Og dette sidste forekommer mig at være den Følelse, Borgerrepræsentationens Optræden i Vinter har vakt. Mulig, at Borgerrepræsentationen er for lille i Forhold til Byens Størrelse, at den ikke rummer Arbejdskraft nok i Forhold til de Opgaver, der stilles den, at den af samme Grund ogsaa let bliver for ensidig, for let faar Præget af et sluttet Selskab, rekruteret fra et enkelt Parti, hvor selskabelige og private Hensyn for let kan komme til at gøre sig gældende, — saa meget er vist, at det skader alle Kommunens Interesser, naar Svaghed og Snæversyn hos den kommunale Repræsentation i afgørende Øjeblikke undergraver Respekten for den.

Helt uafhængig af de politiske Begivenheder tror jeg ikke, dens seneste Optræden har været. Havde Regeringen og Landstinget ved Nytaarstid modtaget Folketingets Tilbud om Hjælp til de nødlidende, saa er der næppe Tvivl om, at Statens Eksempel vilde have smittet Kommunerne, saa meget mere som Folketingsforslaget i sin sidste Form var en udtrykkelig Opfordring for Kommunerne til at stille deres Tilskud ved Siden af Statens. Men da nu Landstingets Modstand var stærkere end Regeringens svage Antydninger af en Tilbøjelighed til at komme Nøden og Folketinget i Møde, saa blev den lukkede Statskasse det Forbillede, Københavns Kommunalbestyrelse, desværre alt for levende, har haft for Øje i Vinterens Løb over for Arbejdsløsheden. Andre Kommuner har dog ikke ubetinget ment, at de Principper, der kan være udsprungne af sædvanlige og dagligdags Forhold, ogsaa nødvendigvis er de rette, hvor en ekstraordinær Nødstilstand banker saa

stærkt paa. Og det er jo ikke engang for selve Statsmagten en ganske fremmed Tanke, at Nød bryder Loven.

Det eneste, Borgerrepræsentationen mener, Kommunalbestyrelsen i Anledning af den herskende Nød kan gøre, er at være „forberedt paa gennem Fattigvæsenet at maatte yde Hjælp i betydelig større Udstrækning end sædvanlig". Ja, selvfølgelig. Men hvorfor netop lægge Vægten paa Ordet Fattigvæsenet og ikke under saa særlige Forhold gaa uden om et Ord, der for den fattige er enstydigt med borgerlig og politisk Nedværdigelse? Og maa det ikke skurre i den nødlidendes Øre, naar han, berøvet sit Arbejde, sine Klæder og sine Møbler, beder om dog at maatte beholde sine politiske Rettigheder og faar til Svar, at han jo kan betragte den Fattighjælp, der netop berøver ham disse med, „som et Laan, der skal tilbagetales i bedre Tider", og hvis Følger som Fattighjælp „jo ganske ophører ved Tilbagebetalingen"? Vilde det ikke være naturligt, om han følte sig fristet til at sende dette Svar tilbage som et Spørgsmaal til Kommunalbestyrelsen og bad den betragte Hjælpen, den ydede ham, „som et Laan, der skal tilbagebetales i bedre Tider", og hvis Følger for Kommunens Kasse jo ogsaa „ganske ophører ved Tilbagebetalingen"? Kommunens Kasse vilde maaske endda lettere komme ud over en manglende Tilbagebetaling end den Mand, der har maattet sætte sine Borgerrettigheder i Pant for den.

Magistraten afviser Tanken om Understøttelse uden Fortabelse af politiske Rettigheder med en Henvisning til, at „en overvejende Del af dem, der sidste Vinter første Gang har søgt Understøttelse (og kun om dem er her Tale), er forsørgelsesberettiget i andre Kom-

muner", og det er „ikke Kjøbenhavns Kommune, der alene vil kunne tage Bestemmelser om Fattighjælpens Eftergivelse".

Men den kunde dog altsaa gøre det for sin Del og derved øjensynlig ogsaa gøre Indtryk paa de andre Kommuner. Og jeg skulde tage meget fejl, om ikke under sædvanlige Forhold Mænd, der er indvandrede fra fremmede Kommuner, uden vidtløftige Korrespondancer frem og tilbage uden videre opføres paa Valglisterne, mangen Gang derfor ogsaa, skønt de paa deres Hjemsted har nydt Fattighjælp, som de ikke har tilbagebetalt. Nøden i Aar har saa blot medført, at de denne Gang vil miste de Rettigheder, som de andre Aar trods en lignende Fortid vilde have beholdt — ifølge Praksis, om end ikke ifølge Loven.

Hvorfor har der ikke i Borgerrepræsentationen været i alt Fald et energisk Mindretal, der har taget Ordet for Forholdsregler, hvorved Kommunen kom til at staa i Spidsen for dem, der modarbejder Nøden i København og dens sørgelige Virkninger? Er det ikke en Falliterklæring, naar Borgerrepræsentationens eneste ekstraordinære Udvej er, at »Kommunalbestyrelsen varmt opfordrer den private Godgørenhed til at strække sig saa vidt den formaar"? Hvor tit er ikke den private Godgørenhed hjælpeløs, fordi den ikke kan blive tilstrækkelig organiseret? Var ikke en Organisation af de Midler, den private Godgørenhed fra alle Sider stiller til Raadighed, en af de naturlige Opgaver for en Repræsentation af Borgerne? Og er det ikke en underlig Moral, der beder den enkelte finde Trøst i *commune naufragium*, er det heldigt, at indpode Befolkningen, at det ingen Skam er at komme under Fattigvæsenet og miste sine Rettigheder, naar det blot

sker en masse? Ti anden Mening kan der jo ikke ligge i de Ord: „Det afskrækkende, der under sædvanlige Forhold og til Ære for de paagældende ligger i at modtage Understøttelse af Fattigvæsenet, maa dog ikke lidt forringes under saa almindelig Arbejdsløshed som den nuværende og den deraf følgende stærkt udbredte Nød.“ For Arbejderne maa denne Trøst gøre Fattighjælpen saa meget bitrere, som den indskærper dem, at de ikke blot som Personer, men ogsaa som Parti lider under Følgerne af den Fattighjælp, som i saa stort Omfang kommer til at udtynde Rækkerne af politisk myndige Mænd.

En Borgerrepræsentation, som er sit Samfunds altid aarvaagne Samvittighed, som ikke blot er Magistratens Støtte, men ogsaa den uforfærdede Kritik over den, naar det behøves, som har Synsvidde og Rørighed nok til at følge Samfundsbevægelserne, hver Gang de slaar ind i et nyt Spor, og Handledygtighed nok til at tage Têten, hvor det gælder energisk at fyldestgøre Øjeblikkets Krav, for derigennem at give Fremtiden den rette Grund at bygge paa, — det er det Billede, der i denne Vinter uvilkaarlig har tegnet sig i ens Bevidsthed, hver Gang man har faaet det levende Indtryk af, at den nuværende Borgerrepræsentation ikke har holdt Maal med de Fordringer, ethvert borgerligt Samfund maa stille til sine Repræsentanter.

* * *

Folketingsvalgene Januar 1887.

Til Vælgerne i Københavns 1. Valgkreds.

Naar jeg paa Opfordring af Vælgere i Kredsen ogsaa denne Gang stiller mig som deres Kandidat ved

det forestaaende Folketingsvalg, saa følger jeg Opfordringen, fordi vi endnu staa midt i den politiske Kamp, der ved forrige Valg samlede den hele Opposition i Kredsen om én Folketingskandidat.

Skridt for Skridt er Ministeriet Estrup gaaet videre i sin Kamp mod den af den almindelige Valgret udgaaede Del af Folkerepræsentationen og derigennem mod Befolkningens store Flertal. Stadig skarpere har det fornægtet Betydningen af den Grundlovsparagraf, der siger, at „den lovgivende Magt er hos Kongen og Rigsdagen i Forening".

Idet Ministeriet ved sine gentagne „foreløbige Finanslove" i Virkeligheden har bragt Skattebevillingsretten ud af Verden; idet det ved Trods mod Befolkningens atter og atter, med stadig voksende Styrke udtalte Vilje og ved sin Trusel om heller ikke denne Gang at ville tage Hensyn til Valgenes Udfald har gjort den almindelige Valgret til et blot Skin, har det hejst Ministerenevældens Fane og prisgivet Landet for administrativ Vilkaarlighed.

Samtidig har den Politik, til hvis Gennemførelse Ministeriet har brugt sine Magtmidler, stilet hen imod et Forbrug af Landets Formue til Fæstningsværker, som rejse sig imod Folketingets lovmæssig begrundede og udtalte Vilje og for Befolkningens Flertal staa som ødelæggende for vort Lands Fremtid indadtil og udadtil, som Trusler rettede mod det danske Folks Selvstændighed, Frihed og Lykke.

Og endelig har Ministeriet, som tidligere mere end én Gang har udtalt, at det, saafremt Folketing og Landsting kunde blive enige gennem Forhandling, ikke skulde være nogen Hindring for en Overenskomst, nu selv i samme Øjeblik som Folketinget gennem loyal

Forhandling af Finansloven og de øvrige forelagte Love, gennem Forslag til rigeligere Bevillinger paa Finansloven end nogen Sinde før rækker Haanden ud til Landstinget, optagende dettes tidligere Forsøg paa at bringe Ligevægt mellem Statens Indtægter og Udgifter — i samme Øjeblik har Ministeriet hugget Forhandlingernes Traad over ved Opløsning af Folketinget.

Forhandling med Landstinget for at føre vort politiske Liv ind igen paa konstitutionel Grund har været det opløste Folketings Program, og kun en Regering, som ser en Fare for sin egen Magtstilling i en saadan Forhandling og derfor ikke ønsker den, kan gribe til saa yderligt et Middel som at kvæle den i Fødselen.

Naar jeg stiller mig som Kandidat i Kredsen den 28. Januar, gør jeg det da som en bestemt Modstander af Ministeriets provisoriske Regeringssystem og Befæstningspolitik, for at gøre mit til at faa det afløst af en Regering, hvis Hovedformaal er, støttende sig til Befolkningens og den samlede Repræsentations Tillid, at udføre et virksomt Arbejde til Ophjælpning af Landets materielle og aandelige Hjælpekilder, til Fremme af det store menige Folks Interesser, til Omordning af Retsplejen og Skattevæsenet, til Imødekommen af Landbrugets berettigede Krav, til Lettelse af Handel og Omsætning, til Løsning af Arbejderspørgsmaalet og alle de store Spørgsmaal, paa hvilke Folkets Fremtid beror, og som kun gennem alles forenede Arbejde kan føres lykkelig til Ende.

Som Oppositionen hidtil har staaet samlet og politisk enig i Kampen mod Princippet Estrup, saaledes er det min faste Tro, at den fremdeles vil staa, til Kampen er endt med Folkefrihedens Sejr. Jeg henvender mig da, idet jeg stiller mig, til alle, Højremænd, Venstremænd,

Socialdemokrater, der samles i Ønsket om at komme ud over de ulykkelige Tilstande, vort nuværende Kampministerium har bragt Landet i, og som mene, at Landets Fremtid kun er betrygget under en Regering, der paa ethvert Punkt respekterer Folkets gennem dettes Repræsentanter udtalte Vilje og de Grænser, hvormed Forfatningen har omgivet vort offentlige Liv.

* * *

Krigsminister Bahnson.

(Oppositionen 4. Maj 1889.)

Kendsgerningernes Logik er ubønhørlig. Ingen Situation er stillestaaende, hvor uforandret den end, overfladisk opfattet, kan se ud. De politiske Grundsætninger, ud fra hvilke et Parti arbejder, spinder tydeligere og tydeligere deres Konsekvenser ud af sig, kaster ubarmhjærtigt alle løsere Bestanddele af Partiet bort og tvinger de tilbageblivende videre og videre fremad, ind paa Veje, der fra først af tit har ligget langt fra deres Tanker. Det faar Højrepartiet nu at mærke. Det har villet spille højt Spil om Magten i Landet og mærker nu, at Bordet fanger. Det foragtede Arbejde at fare fra By til By, og i Klubber og Kroer slaa paa Agitationens Stortromme, har Regeringen selv maattet overtage. Krigsministeren har maattet finde sig i at maales og vejes i Partiets egne Blade mod dets professionelle Agitatorer og kun faa Karakteren udmærket godt med Spørs, trods alle de forberedende Øvelser, han allerede i Rigsdagen har foretaget for at kunne slaa den rette Kammertone an.

Ogsaa i selve Regeringen er Hr. Bahnson i Færd

med at afløse alle de andre. Hvad betød det berømte Paaskeforlig i Fjor andet end et Forsøg af Estrup paa ved Venstres Hjælp at kaste Bahnson af Sadlen? Og nu sidder han fastere i Sadlen end nogen Sinde før og tvinger sine Omgivelser til at kysse sine Stigbøjler. Hr. Bahnson er i Færd med at blive mere end et Menneske, han er ved at blive et Symbol. Der var i den fransk-tyske Krig en Soldat, som blev ramt i Hjærnen af en Kugle; han blev rask igen, men der var visse Klasser Ord og dertil knyttede Tanker, som det ikke længer var ham muligt at faa i sit Hoved eller huske. Hr. Bahnson er i vort politiske Liv Sindbilledet paa en lignende Hjærneramthed. Det blomstrer i hans Bevidsthed med militære Planer, der paa én Gang slaar Klo i ham med en fiks Idés Ufejlbarlighedstro og stadig skifter Skikkelse, saa de samme Fæstningsværker i hans Laterna magica snart ser ud som en Feltbefæstning, snart som en permanent Fæstning, snart som en Landbefæstning, snart som en Søbefæstning, alt efter som Billederne er egnede til at gøre Indtryk. Men bliver der Tale om konstitutionelle Begreber, saa fungerer hans Hjærne ikke længer. Derfor kan han sige til Rigsdagen, at nu kan *den* gøre, hvad *den* vil, *han* gør i ethvert Tilfælde, hvad *han* vil; derfor kan han aabenhjærtig fortælle et lyttende Publikum, at den eller den Bevilling har han slet ikke forlangt af Rigsdagen, men taget paa egen Haand, *fordi* han i Forvejen vidste, den ikke vilde blive givet; derfor er han uden videre rede til at tage paa *forventet* Bevilling, hvad der i Forvejen er *nægtet*. Manden aner i sin Hjærnes Uskyldighed ikke, hvilke Anklager han staar og retter imod sig selv for enhver, der kun har Glimt af konstitutionel, grundlovsstemmende, Tankegang i sig.

Derfor ligger ogsaa alt, hvad man kunde kalde ydre konstitutionel Velanstændighed, uden for hans Begreb. Det falder ham f. Eks. ikke ind, at der er noget til Hinder for at staa i det ene af Rigsdagens Ting og bruge Haansord mod navngivne Medlemmer af det andet Ting. Man kan ikke drage ham til Ansvar for sligt — wo nichts ist, hat der Kaiser sein Recht verloren.

Men at netop Hr. Bahnson, Sindbilledet paa den Tankegang, der ikke rummer mindste Oase, i hvilken en konstitutionel Forestilling kan slaa Rod, er bleven Regeringens ledende Kraft, hvis Foretagender, ligesom Faraos magre Køer, sluger alle Statshusholdningens syv fede Køer, uden selv at blive federe, det er en Nemesis over det Regeringssystem, som begyndte at se bort fra konstitutionelle Principper af Harme over, at Venstre lod Landets borgerlige Opgaver visne, og ender med selv i provisorisk Magtfylde at lade den militaristiske Aands ufrugtbare Lava skylle svidende og ødelæggende hen over alle frugtbare borgerlige Interesser.

* * *

Retsreformen og Justitsminister Nellemann.

(Tale i Folketinget ved eneste Behandling af Forslag til Beslutning 10. Nvbr. 1891)

Jeg kan ikke nægte, jeg er bleven slaaet af det ærede Medlem for Københavns Amts 6. Valgkres' (Hørups) Foredrag. Det er altid vækkende og æggende at høre saa vittig og formfuldendt en Række Variationer over et Tema, som er saa gammelt og vel kendt, at det forekommer én vanskeligt at drage nogen ny

Side frem deraf. Ti det, der som den røde Traad gik igennem det ærede Medlems Tale om Retsreformen og hvad dermed staar i Forbindelse, var i Virkeligheden den gode gamle Sandhed, som ogsaa jeg er en ubetinget Tilhænger af, at „Menneskene ere ikke saa gode som de burde være", — denne moralske Dom over Menneskene er afgørende og uforanderlig, og om man ændrer de Forhold, hvorunder de lever, eller ikke, er derfor i og for sig ret ligegyldigt.

Saa enig jeg nu er med det ærede Medlem i det almindelige Udgangspunkt, saa uenig er jeg dog med ham i, at de Institutioner, hvorunder man lever, ikke skulde kunne have større eller mindre Skyld i, at man ikke er saa god, som man burde være. Jeg tror ikke, at man, selv om man retter sin Kritik mod en Dommers rent personlige Optræden, derfor behøver at finde enhver Bestræbelse overflødig, der gaar ud paa at forandre selve Retsordningen, i hvilken Dommeren jo dog har faaet sit Præg og lidt efter lidt, fra først af maaske i Strid med sin Natur, er ført ind paa de Opfattelser og Fremgangsmaader, som nu er blevne ham til Vane. Jeg tror ikke, et Menneske staar saa uafhængigt af det Liv, han lever i, som det ærede Medlem i sin Tale syntes at gaa ud fra. Jeg mener, det har en Betydning, at man, naar Tiden er dertil, ogsaa tager fat paa en Reform af de Institutioner, som ikke længer holder Maal med den Udvikling, Samfundslivet i øvrigt er naaet til. Er der blot den fjerneste Mulighed for, at vi gennem en Retsreform kan naa en mere sikker Retstilstand her i Landet, end vi og med os en stor Del af Befolkningen mener, at den nuværende er, saa har vi som Befolkningens Talsmænd ikke Ret til at lade denne Mulighed slippe os af Hænderne. For min

Afstemning er dette *punctum saliens*. Det er for mig lige saa lidt afgjort, at vi faar nogen Retsreform, som hvorledes det Forslag vil blive, den ærede Justitsminister eventuelt vil forelægge; men paa den anden Side kan jeg ikke afvise Muligheden af,' at det vil kunne yde et Grundlag, som der kan bygges videre paa til Bedste for Retsplejen og Befolkningen.

Der er et Synspunkt, som fortjener at drages mere frem end det er gjort ved Forhandlingerne i disse Dage, og det er det, at en Retsreform i den ønskelige Retning ikke er en blot og bar Retsreform, ikke udelukkende en Ændring af visse særlige Tilstande, men en Reform, som gennemført fra de Synspunkter, Grundloven angiver, i sine Virkninger vil have en videregaaende Indflydelse paa det offentlige Liv. Den vil betyde en Udluftning i dette, en Lejlighed til at lade Lys og frisk Luft trænge ind, hvor de hidtil har været lukkede ude, en Paavirkning og Udvikling af den offentlige Mening, som betyder noget for Folkets hele Udvikling, ogsaa den politiske.

Der er talt ivrigt om, at vi under de provisoriske Tilstande ikke skal arbejde for en Retsreform. Hvad om nu Forholdet var det, at hvis der er Mulighed for en saadan, og hvis den naas, saa vil man netop derved komme de provisoriske Tilstande nærmere til Livs end gennem noget andet. Der tales med Føje om, at man, naar den politiske Strid afsluttes, maa have Garanti for, at den aldrig gentages. Saadanne Garantier ligger dog ikke i skrevne Love, i nogen Grundlovsforandring alene, men i det Folk, som maa staa bag ved enhver Grundlov. Og nu forekommer det mig, at en Retsreform, som lukker Offentlighed og Mundtlighed ind ikke blot i den juridiske

Verden, men i Behandlingen af alle de Mennesker og Forhold, som vedrører Domstolene, at Nævningeretter, som hviler paa et demokratisk Grundlag, at hele denne Nydannelse bliver Middel til at udvikle Tilstande i Befolkningen, ved hvilke fremtidig et provisorisk Regimente af sig selv bliver umuligt, fordi det i sin Fremkomst vil møde en Domstol i den offentlige Mening, for hvilken dets Tankegang ikke kan staa.

Naar jeg tænker paa virksom Garanti lige overfor en Tilbagevenden til de nuværende Tilstande, frembyder da først og fremmest Retsreformen sig. At Domstolene spiller en Rolle her, er jo noget, vi alle har været enige om paapege om og — beklage; vi har jo haft en Følelse af, at den eneste Udvej, vor Forfatning giver af den politiske Konflikt, nemlig en Henvisning til den Domstol, som i sidste Instans skulde afgøre, hvilken af de stridende Parter der har Ret, har ligget hen som et dødt Bogstav, fordi Institutionen er saadan, at den ikke har kunnet bruges under de foreliggende Forhold. Alle vi, som har ment, at den Rigsret, vi har, ifølge hele sin Beskaffenhed, ifølge det System, den er Udtryk for, bliver lidet brugelig under en Konflikt som den nuværende, maa have en Fornemmelse af, at det virkelig ikke blot kommer an paa, at Menneskene ere saa gode, som de burde være, men ogsaa paa, at Institutionerne, her de dømmende Institutioner, tillige er saa gode, som de burde være. Ogsaa af dette Hensyn vil jeg stemme for Forslaget.

Naar der tvivles om, hvorvidt det kan være rigtigt fra Oppositionsmænds Standpunkt at ville have denne Sag fremmet under den nuværende Minister, en Minister, der stikker saa meget dybere i den provisoriske Tankegang, som han, den juridisk sagkyndige, burde

have haft det klareste Blik for, hvor Grænsen er mellem det, som er hjemlet, og det, som ikke er hjemlet i Grundloven, og naar denne politiske Dom over den højtærede Justitsminister stilles frem som en Hindring for en Retsreform nu, er jeg selvfølgelig i og for sig enig i deres Synsmaade, som hævder, at en Justitsminister har at staa fuldt ud til Ansvar for den juridisk-politiske Forvaltning af sin Post. Men ved Siden heraf har jeg i denne Sag en vis Tillid til Inkonsekvenserne i den menneskelige Natur. Og i Kraft af denne Tro til Inkonsekvensernes Magt er jeg tilbøjelig til at mene, at der kunde være Tale om netop her at have en Mulighed for sig, som det ikke er rigtigt at skyde bort.

Det er mange Gange saaledes, at det, man er opdraget i, har sat saa levende Spor i en, at selv om der er gaaet Aar hen, efter at man er ført ind paa Tankegange, der staar i Modsætning til, hvad der i ens Barndom og Ungdom er groet op i en, kan dog disse mellemliggende Aars forstyrrende Tanker skydes til Side, naar de gamle Dages Indtryk melder sig og paa ny gør deres Virkning gældende. Jeg kunde, rent psykologisk set, tænke mig Muligheden af, at Forholdet til Retsreformen kunde have sat sig fast hos den højtærede Minister som et saadant Ungdomsindtryk, der, selv om han i Aaringer har færdedes paa provisoriske Veje, dog kunde bringe ham til at se denne Sag i den Belysning, hvori den havde været levende for ham, da Tankerne om den først undfangedes i ham. Der falder mig et digterisk Eksempel ind, som peger paa noget lignende. I den bekendte Roman af Goldschmidt: »En Jøde« skildres en ung Mand, en Jøde, som kommer til Afrika i den franske Hærs Tjeneste og kæmper imod

de arabiske Tropper. Han er modig og mandig som den bedste, men da han midt i Kampen kommer til at staa over for Araberne i deres hvide Kapper, skyder pludselig Erindringer op i ham fra den Tid, da han som Barn og ung Mand sad i Synagogen og saa' de hvide Kapper om sine Trosfællers Skuldre; Sablen lammes i hans Haand af Barndommens Indtryk, og han, som havde været den tapreste og i Spidsen, staar hjælpeløs og forsagt. Jeg kunde tænke mig, at noget tilsvarende kunde ske for den, der, maaske endog gennem Aaringer, havde staaet med den provisoriske Klinge dragen, at han, greben af sin Ungdoms Tanker og Indtryk, kunde føle deres Magt paa lignende Maade, føle den provisoriske Klinge lammes i sin Haand og de tidligere Tider, i alt Fald paa dette Punkt, for et Øjeblik vende tilbage. Derfor forekommer det mig selv over for den nuværende Minister, med hans Fortid for mange Aar siden, ikke umuligt, at en Folkesag som denne i et gunstigt Øjeblik maaske kunde føres igennem.

Og jeg kunde tænke mig endnu en Mulighed. Er det helt utænkeligt, at der kunde opstaa Tvivl hos en Mand om, hvorvidt de Laurbær, han har plukket i de provisoriske Haver, egentlig har Livskraft i sig, hvorvidt de ikke hurtig vil falme og visne, og at det kunde blive hans Ønske, inden han nedlægger sin Virksomhed at faa Laurbær af en anden Beskaffenhed at smykke sig med og at ende sin politiske Bane med noget, der blev staaende gennem Tiderne som et Mindesmærke, han kunde sætte sin Stolthed i at se tilbage paa. Det kunde tænkes, at der i selve Forestillingen om kun at være knyttet til det provisoriske kunde ligge noget skræmmende — det provisoriske er jo ifølge sin Natur og sit Navn kun det midlertidige og forsvin-

dende —, og at der i Tanken om en Retsreform, i hvilken blivende Grundsætninger har fundet et Udtryk og ikke blot en forbigaaende politisk Situation med sine snart opbrugte Kampmidler, kunde være noget fristende og lokkende for en Mand, som dog engang havde været inde paa Tanker om at føre en saadan Reform igennem.

Det forekommer mig da af disse psykologiske Grunde ikke umuligt, at der kan naas noget ved at faa denne Sag sat til Forhandling, selv med den nuværende Justitsminister, og derfor endelig stemmer jeg for det foreliggende Forslag og mod det Forslag, som er stillet af det ærede Medlem fra Kolding (Berg). Jeg vil ikke med ham afvise en Mulighed, om hvis Fremtid jeg selvfølgelig endnu intet ved, men som ikke nødvendigvis behøver at løbe ud i det blotte Intet.

* * *

Efter Forliget.

(Foredrag ved et Vælgermøde i Københavns 1. Valgkreds den 21. Juni 1894.)

Det er saa naturligt, at Vælgerne efter en Rigsdagssamling kan ønske at faa deres Rigsdagsmand i Tale, at jeg beredvilligt har fulgt den Opfordring, jeg har faaet til at møde her i Aften.

En Historieskriver ser kun paa Fortiden, bruger højst Nutiden som Hjælp til at gøre sig Rede for de Traade, der tilsammen har dannet Begivenhedernes Væv. En Politiker kan ikke nøjes med Fortiden, har endda ikke væsentligst med den at gøre; han maa have sit Øje vendt mod Fremtiden og har kun at kaste Blikket tilbage saa meget, som Hensynet til hans Arbejde for

den kommende Udvikling kræver. Man maa som Politiker nødig hildes i Fortiden.

Ved Opgørelsen af den forløbne Rigsdagssamlings Bo er der én Post, om hvilken i de flestes Bevidsthed alting samler sig, det er den, der benævnes Forliget. Det første, der er at bemærke ved dette, er nu, at det er en enkelt Side af Oppositionen, der har afsluttet det med Modpartiet, Højre. Set fra Oppositionens Standpunkt har det heri en umiskendelig Svaghed. Stærkere vilde det — selv bortset fra alt andet — have været, hvis den hele Opposition, saa at sige med klingende Spil, i alt Fald under en fælles Fane og en enstemmig valgt Kommando, var gaaet ind til Afslutningen af den storpolitiske Kamp. Yderligere svækkes det ved, at den nævnte Gruppe endda ikke samlet er gaaet til Forliget, men i det afgørende Øjeblik har delt sig i de 25, der har underskrevet det, og de 15, der har sagt sig løs. Det bliver — i oppositionelle Øjne — en Svaghed til, at Venstreforligsmændene i Folketinget er Højre underlegne i Tal, at der lige overfor de 25 paa venstre Side staar 30 paa højre. Det betyder jo nemlig, at det rimeligvis bliver disse, der faar Overtaget, naar Samarbejdet mellem Forligsmændene skal fortsættes. Den Modsætning, der i dette Øjeblik er mellem de 25 og de 15, vil i saa Fald sikkert blive stærkere uddybet, saaledes som ogsaa de Forhandlinger, der har fundet Sted efter Rigsdagssamlingens Slutning, allerede synes at varsle. Derved vil saa de 25 blive drevne endnu mere over i det særlige Samarbejde med Højre, end det under andre Forhold vilde have været muligt. Men endelig har Forliget utvivlsomt en Pæl i Kødet, saa længe det Spørgsmaal ikke er besvaret: Hvorledes staar Befolkningen til det? Herom ved man egentlig endnu intet

sikkert. Man kan ikke fra de afstemmende Grupper paa Rigsdagen uden videre slutte sig til Befolkningens Stilling, og man kan, forekommer det mig, heller ikke efter de Møder, der Landet over hidtil er afholdte, sige det med Bestemthed. Ganske vist er det efter en stor Maalestok, maaske endda for den overvejende Del, Modstanden mod Forliget, der er kommen til Orde paa disse. Men det synes gennemgaaende at have været smaa Møder. Det ser ud, som om man fra den anden Side har valgt den Taktik at blive hjemme, formentlig i den Tanke, at hvad det kommer an paa, er ikke at give sin Mening til Kende paa ansvarsløse Møder, men at melde sig til Tjeneste, naar der ved Rigsdagsvalgene skal slaas et Slag. Skulde det saa ved disse vise sig, at Befolkningen sender et Flertal af Forligsvenner ind paa Rigsdagen, saa kan det ikke nægtes, at deres Ret, som har afsluttet Forliget paa Oppositionens Vegne, bliver større, end den er, saa længe der ikke foreligger noget paalideligt Udtryk for Befolkningens Sindelag. Der vil da kunne gøres noget sikrere Beregninger om den nærmeste Fremtid. Hvis det derimod gaar omvendt, som jo ogsaa et og andet kunde tyde paa, saa at Befolkningens Flertal siger: Nej, vi kan ikke være med til Godkendelsen af dette Forlig eller til fortsat Arbejde paa dets Grund, — saa staar alting højst usikkert, og det vil være umuligt at spaa, hvorledes Fremtidens Politik foreløbigt vil forme sig. Her i Byen spiller Mellemværendet mellem det forligsvenlige og det forligsfjendtlige Venstre en ringere Rolle, for saa vidt som vi her ikke har de Modsætninger indenfor Oppositionen, der ude i Landet gør sig saa stærkt gældende. I det store og hele kender vi jo i Københavns offentlige Liv kun Modstandere af Forliget paa den ene Side og Højre

paa den anden. Den venstre Fløj af Forligsmændene har jo her i Byen ikke engang et Blad at forsvare deres Synsmaade i. Her vil det derfor ved de kommende Valg stille sig ganske som ved de foregaaende: overfor hinanden vil der kun staa: Højre, der vistnok vil optræde forligsvenligt, og en samlet Opposition, hvis nuværende Repræsentanter i Rigsdagen alle er gaaede imod Forliget.

Saa er der de politiske Garantier, der danner Baggrunden for det afsluttede Forlig. De findes, som De husker, i 4 Beslutninger, vedtagne af begge Ting. De to første handler om midlertidige Finansloves fremtidige Betydning og om provisoriske Loves fremtidige Behandlingsmaade. Naar man vil se ligeligt paa Sagen, maa man til en Begyndelse vedgaa, at Landstinget har gjort en Indrømmelse til Folketinget, da det vedtog for Fremtiden at ville gaa med til midlertidige Finanslove og udlevere eventuelle provisoriske Love, — har udtalt en Erkendelse af, hvor galt det handlede, da det i sin Tid gjorde det til Landstingets Princip at sprænge Finansloven den 1. April hellere end at give en midlertidig Finanslov, og Aar efter Aar holdt de provisoriske Love gemte i et Udvalg. Der ligger da heri et Slags Syndserkendelse fra Landstingets Side. Men ser man Sagen efter i Sømmene, er det for det første klart, at Beslutningerne selv i Højre ikke er vedtagne uden stærk Modstand. Har Partiet end tilsyneladende stemt for dem som én Mand, saa har der dog øjensynlig været underjordiske Strømninger i Bevægelse mod Forliget. Scavenius' stærkt farvede og bittert satiriske Udtalelser i Folketinget og Matzens lydløse Forsvinden fra Landstinget i de afgørende Dage tyder begge derpaa. Det er ikke givet, at Forligsvennerne i Højre vil vedblive at

være de herskende; det er slet ikke umuligt, at de indenfor Højre kan komme i Mindretal, og at derved den nu fornægtede Opfattelse baade af midlertidige Finansloves Tilværelsesret og af provisoriske Loves Behandlingsmaade kan komme op igen. De to Beslutninger synes at kunne være Udtryk for, at i alt Fald en vis Del af Højre er begyndt at blive bange for Provisorismens Konsekvenser. Men siden 1. April er det jo baade af Højrepolitikere og af Højreblade mere end én Gang udtalt, at der slet ikke er forandret Signaler i Højre, at Systemet ganske er det samme som tidligere. Hvad betyder da de Fællesudtalelser, Rigsdagen har vedtaget? Og dertil kommer, at disse i det gunstigste Tilfælde kun er en Situations-Stemning, sat i Ord, en Formel for Ønsker, der i et givet Øjeblik har raadet i Højre- og moderate Venstrekrese, og paa ingen Maade bindende overfor Fremtiden, uden Lovskraft, som man senere kan vise hen til og kræve Lydighed under. Nu kan man ganske vist spørge: Havde det monstro hjulpet stort mere, om det havde været en Lov? Vi har jo efter vor Opfattelse i Forvejen en Lov, oven i Købet en Grundlov, som forstaaeligt nok, for hvem der vil forstaa, forbyder den provisoriske Lovgivningsform, der siden 1885 har været Regeringens Kampmiddel, og alligevel har den jo blomstret. Men lad saa være, at Resolutionerne muligvis har nogen Vægt, saa længe deres Fædre er de ledende og nærer samme Tanker. Det gælder dog om dem, hvad der i saa høj Grad har været vor Grundlovs Skæbne, at ogsaa de kan skamfortolkes og derved faa den modsatte Betydning af, hvad der i Vedtagelsens Øjeblik var ment med dem. Meningen maa vel have været den, at midlertidige Finansloves Regelbundenhed skulde træde i Stedet for

provisoriske Finansloves Vilkaarlighed. Men den paagældende Beslutnings Ordlyd siger ikke andet, end at der gennem en midlertidig Finanslov lægges to Maaneder til det Tidsrum, hvori man hvert Aar drøfter Finansloven, og naar de to Maaneder er gaaede, hvad saa? Hvis den Varmegrad, hvormed man ønsker en regelmæssig Finanslov, under Forhandlingerne er sunken ned til Frysepunktet, saa kan det hele altsaa indskrænke sig til hverken mere eller mindre, end at det for Fremtiden varer to Maaneder længer, inden vi faar den aarlige provisoriske Finanslov. Og selv om Meningen med den anden Beslutning — hvis der overhovedet skal være nogen Mening i den — maa være den, at muliggøre en Forkastelse af en provisorisk Lov, der anerkendes af alle Parter og fører til, at den er ude af Spillet, saa kan den jo skamfortolkes saaledes, at man paastaar at have gjort den Fyldest ved at lade Loven forkaste den sidste Dag i en Samling for at lade den genopstaa fra de døde Dagen efter. Som uomtvistelige Garantier, uafhængige af politiske Stemninger og Tilstande, betyder Beslutningerne altsaa ikke noget — lige saa lidt som i øvrigt § 25 i Grundloven har lagt et Halmstraa i Vejen for en Regering, som i lovlydig Anerkendelse af, at provisoriske Love kun kan udstedes, naar Rigsdagen ikke er samlet, har hjemsendt denne, hver Gang den trængte til et Provisorium.

Den tredje Beslutning drejer sig om den københavnske Fæstning. Den fastholder formelt, at Fæstningen eller dens Tilblivelsesmaade ikke er anerkendt ved Forliget. Man har ikke fraskrevet sig Retten til at gøre Ansvar gældende, men forbeholder sig i den Henseende alt fornødent. Samtidig har man dog vedtaget en Hærlov, der udtrykkelig har den københavnske Fæst-

nings Krav for Øje. Nu kunde man da spørge: Kan det herefter hjælpe, at man taler om at gøre Ansvar gældende, eventuelt overfor en Rigsret? — og vi behøver jo ikke at tænke os en Rigsret, der, saaledes som den nuværende, selv delvis er Part i Sagen, men en Rigsret, om hvilken alle maatte indrømme, at den stod udenfor og over Sagen, som en Domstol bør staa. Et stort Spørgsmaal bliver det da, om ikke den vedtagne Hærlov, trods alt Forbehold, ved at give Fæstningen Soldater, er bleven en saadan Godkendelse af denne, om just ikke formelt og udvortes, saa dog i selve Sagens Kærne, at det maatte føre til Frikendelse og i alt Fald til, at Fæstningen frejdig kunde se bort fra sin uægte Fødsel og pukke paa det bestaaendes Ret. Man kan dertil ganske vist sige: Har det betydet mere, at man tidligere ikke har kunnet skaffe Fæstningen lovlig Anerkendelse? Er der Grund til at antage, at Hærlovens og Finanslovens Vedtagelse vil bringe Fæstningsbyggeriet til at blusse op paa ny, eller er der ikke Anledning til at tro, at det under regelmæssige Tilstande maaske snarere vil være i Dalen end i Stigen? — det er jo altid, ogsaa for en Regering, vanskeligere at faa et mere sammensat Maskineri til at virke fuldt ud efter Ønske; Diktaturet, som vi i en Del Aar har haft det, er et haandterligere Redskab. Jeg véd det ikke. Stort forandret tror jeg i ethvert Tilfælde ikke, Forholdet endnu er. Den formelle Ret er i Ord hævdet, men om det er i mere end Ord, og om der hertil er knyttet nogen reel Indflydelse, kan for Tiden næppe siges. At det estrupske Ministerium har faaet en Finanslov med Bevillinger til provisoriske Værker, særlig provisoriske Fæstningsværker, er en Kendsgerning, der nødvendigvis maa staa i Strid med den Retsbevidsthed,

ud fra hvilken den politiske Kamp nu i næsten 10 Aar har været ført, maa stride mod stærke og berettigede Følelser i Folket.

Hvis Ministeriet nu træder af, vil Stillingen selvfølgelig ikke ganske være den samme. Vil det ske eller ikke? Ingen véd det. Men den Erklæring, som Konsejlspræsidenten afgav i Landstinget, da Forliget blev sluttet, forekommer mig fuldstændig meningsløs, hvis dens Mening ikke var: Ministeriets Afgang. Jeg synes ikke, man har Ret til at tiltro Estrup et saa uværdigt Spilfægteri med Ord, som det vilde være, hvis hans Tale om at befries for sin Stillings Besvær kun skulde sigte til Besværet, men ikke til Stillingen, eller kun være et almenmenneskeligt Suk over alle Tings, ogsaa Ministeriers, Forgængelighed og ikke have noget at gøre med den foreliggende Situation. Hans Afgang har jo ogsaa umiskendeligt været en fælles Forudsætning hos dem, der sluttede Forliget. Træder Estrup ikke af nu, som han forekommer mig at have bundet sig til, saa er det ikke blot et Slag i Ansigtet paa den forligsøgende Del af Venstre, men fuldt saa skurrende en Mislyd for det Højre, der har sluttet Vaabenstilstanden med den Tanke, at den skulde blive til Fred. Det var da sikkert nok ogsaa kun hans Viden om denne fælles Forudsætning hos de forhandlende Parter, der førte ham til Oplæsningen af de højofficielle Ord, som det øjensynligt havde faldet ham saa vanskeligt at faa formet. Baade hans Stilling som Politiker og som Mand kræver da hans Fratræden nu. Kommer den ikke, tror jeg, selv de ivrigste Forligsvenner i Venstre vil erkende, at Forliget burde være stoppet i Opløbet. Med Ministeriets Afgang for Øje har det heddet: „Forliget er Vejen, det betegner en Overgang

til et nyt System, en af den samlede Rigsdag godkendt Ændring i den offentlige Opfattelse af en Regerings Stilling." Bliver Estrup, vil man fra den samme Side blive nødt til at sige: „Vi har handlet ud fra falske Forudsætninger, det har styrket, ikke svækket det herskende System, at vi paa disse Vilkaar gav dette Ministerium en Finanslov." Saa antager jeg, de 25 vil føres et stort Skridt til venstre, træde ud i en stærkere Opposition, hvilken Fremgangsmaade de nu end vælge. Det har offentligt været antydet af Medlemmer af denne Gruppe, at de, hvis Estrup ikke var gaaet til Efteraaret, vilde nedlægge deres Mandater og give Plads for mere radikaltsindede Rigsdagsmænd, altsaa gennem Handling indrømme, at de selv havde taget fejl og den øvrige Opposition haft Ret. Der foreligger dog ikke nogen officiel Udtalelse om, at man just vil vælge den Vej; naar det er kommet frem, vidner det blot om, hvor bestemt Estrups Afgang har været forudsat og underforstaaet. Og gaar han af, saa vil ogsaa den offentlige Mening, hvor meget han end vil give Sagen et andet Udseende, ganske naturligt sætte det i Forbindelse med Forliget, og den moderate Side vil paa ny kunne sige: „Kan I se, vi fik Ret, at Forliget blev Estrups Bane?" Og det vil ganske sikkert have en Betydning, om vi kommer ud af Provisoriernes Kæde ved at faa en Regering, om hvilken man indtil videre maa forudsætte — ti ellers er der ingen Mening i et Regeringsskifte —, at den har et andet og bedre Syn paa, hvad konstitutionelt Forfatningsliv vil sige, end det estrupske Ministerium.

Hvis De nu vil spørge mig, om jeg mener, vi i dette Øjeblik bør rejse en Grundlovskamp, saa vil jeg dertil svare baade ja og nej. Ja, for saa vidt det selv-

følgelig maa være vort Formaal at faa vor Forfatning saaledes ændret, at en sund Udvikling bliver mulig under den, og saa utvetydig i sin Form, at ingen kan være i Tvivl om, hvad der er Grænsen ogsaa for en Regerings Myndighed. Nej, hvis man ved en Grundlovskamp forstaar en Kamp, hvorunder man saa længe skulde henlægge alle andre Sager og paa alle reelle Omraader føre en Politik, der lignede den tidligere Visnepolitik. En Grundlovskamp i denne Forstand er jeg for Tiden en Modstander af, af den simple Grund, at jeg ikke tror, den vilde bringe os Sejr. Vi skal holde Grundlovskravet oppe, bruge enhver Mulighed for at komme dets Gennemførelse nærmere, særlig ogsaa ved at klare os og formulere de nødvendige Fordringer. Men samtidig maa vi gennem Lovgivningen arbejde paa Udviklingen af Landets reelle Forhold, aandelige og materielle. Det er ikke for intet, at en Befolkning som den danske en Række Aar igennem udelukkende har været storpolitisk paa Færde. Meget er derved kommet til at staa i Stampe, baade af Tilstande i Landet og af Evner i Folket, som nu trænger til at oparbejdes gennem Forhandling og Afgørelse paa Rigsdagen. Derfor antager jeg, det foreløbig maa blive sociale Hensyn, der vil komme til at farve det politiske Arbejde, fra Oppositionens Side dog stadig med den Bagtanke herigennem ogsaa at gøre et Stykke Grundlovsarbejde.

Jeg tænker mig, man i den forestaaende Socialpolitik maa tage en Del af de Spørgsmaal op til fortsat eller ny Forhandling, som allerede har været fremme, og derved bane Vej for andre, videre omfattende eller dybere bundende, som Livet presser paa med. Der er f. Eks. Alderdomsunderstøttelsen for ubemidlede. Da Loven om en saadan var for i Rigsdagen, husker jeg,

jeg sagde, at jeg for mit Vedkommende stemte for den, bl. a. for at faa Spørgsmaalet ført ind paa Virkelighedens Grund, saa at man, ufuldkommen som Loven fra Begyndelsen var, gennem Brugen af den kunde høste Erfaring om, hvad det næste Skridt i dens Udvikling skulde være. De Aar, der er gaaede siden, har kraftigere og bestemtere, end det paa Forhaand var muligt, dokumenteret dens Skavanker, og jeg tror, Tiden er moden til at tilvejebringe en Ordning, hvor de naturlige Baand, Loven har slappet, igen kan strammes, og Tilskuddet til den trængende fastsættes paa en mere almengyldig Maade. Det, som for Tiden gør den hele Ordning saa usikker og tvetydig, er jo, at der mangler fast begrænsede Rammer for Hjælpen, og at der derfor rundt om i Kommunerne aabnes Dør for en Vilkaarlighed, der ikke tager fornødent Hensyn til, hvad der baader den hjulpne bedst, baade moralsk og materielt set. Et andet Spørgsmaal, som det ogsaa forekommer mig, man i en nær Fremtid i det mindste maatte kunne begynde at tage fat paa, er Omordningen af Skolevæsenet. Nu er det jo Kommunernes økonomiske Evne og Interesse for Oplysningen, der sætter sit — tilfældige — Stempel paa Skolerne Landet over. Hvor en rig Kommune kan anvende Kapitaler, har en fattig, selv med sin bedste Vilje, kun Smaapenge til sin Raadighed, og dog bunder Betydningen af et Skolevæsens Virksomhed dybere end i en Kommunes Interesser som saadan; det hele Samfunds Fremtid afhænger jo for en ikke uvæsenlig Del af, hvorledes den opvoksende Slægt sendes ud i Livet. Og særlig gør jo de fattige Kommuners vanskeligere Livsvilkaar det saa meget mere magtpaaliggende, at Ungdommen lærer noget til Gavns: hvor Omgivelserne har saa meget svagere Bæreevne og

Kampen for den enkelte bliver saa meget haardere, kommer det saa meget mere an paa at kunne staa paa egne Ben. Derfor er der næppe anden Udvej, end at den kommunale Barneskole lægges over paa Staten, om ikke i sin stedlige Ordning, saa i sin Økonomi, saa at Samfundet som Helhed her udjævner de uheldige Modsætninger mellem fattig og rig. Det vil ganske vist ikke blive nogen ringe Byrde for Statskassen, men paa den anden Side frigøres jo Kommunerne i en tilsvarende Grad, i alt Fald de daarligt stillede, og naar man stikker Fingren i Jorden, tror jeg, man faar Færten af, at Tanken om Statens Overtagelse af Folkeskolevæsnet ligger den almindelige Bevidsthed nærmere i Øjeblikket end selv for ikke mange Aar siden. Et tredje Spørgsmaal peger det i sidste Rigsdagssamling forelagte Forslag om Arbejdsretter og Enighedskamre paa. Det er et Forsøg paa at sikre det borgerlige Arbejdes regelmæssige Forløb, sikre Rettens Gang saa at sige Mand og Mand, Arbejdere og Arbejdsgivere imellem i det daglige Liv, et ikke betydningsløst Liv i Arbejdets Organisation og i Anerkendelsen af Arbejdernes, for saa vidt disse selv officielt indenfor de paatænkte Retter og Kamre skal være Dommere og Raadgivere ved Afgørelsen af Forholdene i deres Fag. Da Lovforslaget forhandledes i Folketinget og Hørdum i varme Ord havde støttet det — det fremkom jo fra højre Side —, fik man derude Indtryk af, at Interessen for det voksede hos Medlemmer af Regeringen, fordi Arbejdernes Tilslutning stillede et virkeligt socialt Udbytte af en saadan Lov i Udsigt. Den vedtoges da ogsaa enstemmig af Folketinget og hindredes maaske kun ved Rigsdagens Hjemsendelse i at føres videre af Landstinget. Skulde det være sandt, hvad der er ymtet om, at Re-

geringens Interesse senere igen skulde være bleven lunknere — jeg ved det ikke —, saa er der jo dog et endnu ikke ganske aflivet Haab om, at vi ved den næste Samlings Begyndelse kunde møde en anden Regering. Om et Forslag til Lov om Ulykkesforsikring snart igen vil komme frem, maa staa hen. Hidtil har et af alle anerkendt fast Synspunkt for Gennemførelsen af en saadan ikke kunnet findes. Forhandlingerne derom har kun været tunge og hidtil golde Fødselsveer.

Den Politik, der vil komme til Orde, vil efter en stor Maalestok blive en Interessepolitik. Særlig i trykkede Tider med en knugende Følelse af, hvor drøjt det er at slaa sig igennem, er det ganske naturligt og nødvendigt, at ogsaa det politiske Liv drages med ind i de borgerlige Interessers Kamp for Tilværelsen. Igennem Agrarbevægelsen, der fødtes for et Aars Tid siden, høres en ny Organisations Kampsignaler. Og bag dem skimter man svage Toner fra en begyndende Rejsning i Købstadbefolkningen, der har Fornemmelsen af at maatte være paa sin Post: „Er ikke Landboerne mon en Horde, der vil træde alt ned, hvad der kommer den i Møde?“ Lige overfor alle de Krav, der saaledes skiftevis rykker os i Ærmet, maa vi simpelthen spørge: Paa hvis Bekostning bliver det, at disse Interesser vil gøre sig gældende? Selvfølgelig maa vi lige saa vel anerkende Landboernes Ret, som vi kræver vor egen respekteret, men vi maa vide: Hvad er Forholdet mellem Gildet og Omkostningerne? „Jeg drikker, du betaler“, som det hedder i den gamle Vise, kan blive en meget uretfærdig Politik. At beskytte en enkelt Mand, Gruppe, Stand eller Virksomhed paa hele Befolkningens Bekostning, det er der jo ingen sund Sans i. Hvis det kunde tænkes, at Landmændene til Beskyt-

telse for deres Bedrift vilde fordyre Livet for alle, der lever her i Landet, og derved sænke det økonomiske Niveau for alle Ikke-Landmænd, maatte disse i Retfærdighedens Navn sætte sig imod deres Planer med Hænder og Fødder. Men selvfølgelig maa Byerne vogte sig for lignende Overgreb i deres Fordringer. Hvis Købstads-Haandværkerne f. Eks. gennem stigende Told paa Haandværkets og Industriens Frembringelser vilde lægge en Skat, der rammede over det hele, paa almindelige Nytte- og Brugsgenstande, maatte selv vi Købstadfolk træde op derimod, om man saa nok saa meget slog om sig med „det nationale Arbejdes" Ret. Vort Standpunkt maa være det bredest mulige: at fastholde Hensynet til, hvad der baader alle bedst, og lade Interesserne kæmpe deres indbyrdes Kamp ud indenfor denne Grænse. Naar De saa spørger: Men kan der da gøres noget for Landbruget, naar man ikke direkte vil støtte det ved Korntold eller lignende? saa vil jeg svare: Ja, der kan gøres ikke saa lidt endda. Og alt bør gøres, hvad der kan fremme Landbrugets Initiativ. Men det tror jeg ikke, Beskyttelse vil gøre. Priserne for Landbrugsprodukterne kan vi ikke selv bestemme; dem maa vi her i vort lille Land lade det store udenlandske Marked om. Men vi kan med Udbytte sætte Kræfter og Penge ind paa saa let og nær en Forbindelse som muligt med dette. De friske Varer er paa dette Omraade de gode Varer, den hurtigere Samfærdsel den højere Indtægt. Hvis Landboerne, som de jo for Resten atter og atter har gjort, vilde sige: „Gør os det let at sende vor Jords Frembringelser, omsatte efter de fremmede Landes og de økonomiske Kravs Behov, ud over Landets Grænser, og forkort gennem formaalstjenligt ordnede Samfærdselsmidler Afstandene mellem de for-

skellige Landsdele i Riget," — saa er det en Fordring, hvis Ret vi maa anerkende. Naar der i sidste Samling er givet Bemyndigelse til Anlæg af 28—29 Jærnbaner, har man maaske Lov til at mene, at der nu kunde pustes en Kende. Men der vil alligevel vedblivende være en Opgave at løse her; Tiden staar ikke stille og Samfærdselsvæsenet heller ikke, og vi bør til enhver Tid holde os slagfærdige overfor vore udenlandske Konkurrenter og i vor Jærnbane- og Dampskibsfart holde os paa Højde med Udviklingen. Som vi ligger her til Lands, ude i Vandet midt imellem nordlige og sydlige Naboer, frembyder vi jo en naturlig Vej for en Mellemhandel, vi ikke maa lade slippe os af Hænderne.

Om jeg tror, at en saa vidt forgrenet Sag som Toldspørgsmaalet kan tænkes snart at ligge for? Til radikale Skridt er der sandsynligvis for Øjeblikket ikke synderlig Udsigt her. Paa den anden Side er Spørgsmaalet maaske dog ikke helt urørligt. Men Bevægelsen bør i saa Fald gaa i Retning af at frigøre Handel og Vandel, som et behersket Udtryk for, at Frihandelsprincippet er den naturligste Drivkraft for det økonomiske Liv, — naturligvis under Varetagelse af de tilbørlige Hensyn, uden bratte Overgange, som bestaaende Interesser med Rette kunde beklage sig over. Og dernæst staar det for mig som ønskeligt, at den nuværende Vægttold, hvor det praktisk lader sig gøre, afløses af en Værditold. Der er noget meningsløst i at betale Told efter Vægten af de Klæder, man gaar med, og ikke efter Værdien af dem, at lade den grove Klud bøde mere end de fine, lette Tøjer, m. a. O. at lægge Skatten paa den fattige i Stedet for paa den rige. Af samme Grund er jeg imod saadanne Skatteomlægninger og Tilskud til Kommunerne, der væsentlig kun skaffer de store Skatte-

ydere Lettelser og derved læsser saa meget mere paa de smaa.

Overfor alle af Interessepolitikken fremdragne Forhold kommer det for os an paa at bevare Ligevægten, politisk og socialt, saa at vi er med til ethvert Skridt, der fremmer berettigede Interesser paa rette Maade, og ikke stiller os surmulende i en Krog, men derimod gør Front dels mod de Interesser, der ikke har rent Mel i Posen, dels imod de Midler, som selv en god Sag ikke kan være tjent med, — jeg tænker derved bl. a. ogsaa paa Tilbøjeligheden til at se enhver Sag udelukkende under en partipolitisk Synsvinkel.

Med Syvmilestøvler vil vi selv i bedste Tilfælde ikke naa frem. Vi maa her, som vi jo for Resten i vort politiske Liv er vante til, væbne os med Taalmodighed og indkassere de smaa Fremskridt, som er mulige under saa forkvaklede Forhold som vore. Ved forkvaklede Forhold tænker jeg saa ikke alene paa den øjeblikkelige politiske Tilstand, men paa selve vor Forfatning, paa den Modsætning mellem Rigsdagens to Ting, som med saa megen Uforstand blev fastslaaet i 1866, og som gør det saa vanskeligt, i mange Tilfælde næsten umuligt, at bringe Forandringer, endsige store Forandringer til Veje gennem Lovgivningen. Det ene Ting vil i Kraft af sit Fødselsmærke altid næsten naturnødvendigt føle sine Interesser truede, hver Gang det andet Ting vil noget Og den mæglende Magt, en Regering kunde udfolde, har vi jo i mange Aar ikke set noget til. Saa melder da igen, i ny Belysning, Spørgsmaalet om en Grundlovsændring sig, ikke blot en saadan, der sikrer os — saa vidt en Lovs Ordlyd kan det — mod provisorisk Lovgivning af den kendte Art, men en saadan, der fjerner Grundskaden i vort politiske

Maskineri, nemlig den Kendsgærning, at det er umuligt at køre de to Heste i Spænd sammen, der skal trække Vognen. Man har i 1866 sorgløst slet ikke villet tænke sig Muligheden af alvorlige Konflikter og har derfor ikke i Grundloven givet mindste Vink om, hvorledes man skal komme ud over saadanne. Og dog er Situationen fra den sidste halve Snes Aar: Landstinget paa den ene Side, Folketinget paa den anden, og et Gab imellem dem, det er netop Grundlovens Situation. Og saa meget større var Letsindigheden den Gang, som det af fremsynede Mænd blev spaaet, hvad der vilde ske. En konstitutionel Udvej af et politisk Sammenstød mellem Tingene maa det da blive Fremtidens Sag at tilvejebringe, hvis der overhovedet skal kunne arbejdes under en Grundlov som vor, og ikke Muligheden for et virkeligt politisk Liv her i Landet en Gang for alle skal være udslukt.

Men jeg tror kun, det kan naas ad en Omvej, gennem Arbejdet paa Realitetslovgivningen og Tilbageerobring af Folketingets Indflydelse her. Det politiske Krav er først modent til Afgørelse, naar Folketinget ikke blot staar med en Fordring, men ogsaa med en Magtfylde. Der maa i enhver Regerings Forhold til Befolkningen og dennes Tillidsmænd være et sundt Element af Frygt, saa den er sig bevidst, at der er visse Grænser, ud over hvilke Folket ikke vil trænges, visse Tryk, det ikke vil bære, visse Overgreb, der vil føre til Protest i Handling. Det har været vor Ulykke, at en Frygt af den Natur i de sidste 9 Aar ikke har hørt til vort offentlige Livs Ingredienser, og før der i vort Folk er en Holdning, som uvilkaarlig medfører en saadan Respekt hos enhver Regeringsmagt, før kommer vi ikke politisk paa ret Køl, saa det betyder noget. Men Vejen

dertil maa for Tiden gaa gennem Hævdelsen af Befolkningens sociale og økonomiske Interesser. En økonomisk betrygget Baggrund er nødvendig for al politisk Frihed, som ikke skal mangle Fasthed. Det er nok sagt, til en vis Grad med Rette, at det besiddelsesløse Proletariat er Frihedens faste Stok, dens egentlige Soldater — „Proletariatet, det er Fremtiden". Det sande deri er, at den, der staar dybest nede, har mest at vinde gennem Fremskridt og mindst at tabe gennem Kampen. Men alligevel tror jeg, det maa siges, at den Frigørelse, der ikke blot er en pludselig Omvæltning, men er en jævn, sikker Udvikling hen imod Anerkendelse af alles Ret, den kræver en økonomisk Grund at staa paa. Ud fra de tomme Hænder og de helt ubetryggede Livsforhold kan en Revolution føres igennem, men en blivende Frihedstilstand vanskelig skabes. De økonomiske Forhold maa da løftes, saa vidt det gennem det offentlige Livs Afgørelser kan ske, ikke blot for deres egen Skyld, men fuldt saa meget som Bærekraft for Folkets politiske Moral. Saa kan Tiden engang komme, da Grundlovsspørgsmaalet igen med Haab om Sejr kan sættes som første Nummer paa Dagsordenen.

Og noget lignende vil jeg sige om den københavnske Fæstning. Det Øjeblik maa ikke være ude af Sigte, da den igen kan gaa i Jorden under en almindelig Erkendelse af, hvor stort et Fejlgreb det var at bygge den, dobbelt utilgiveligt, fordi man murede den op for ubevilgede Penge. Jo mere sociale og økonomiske Hensyn bliver ledende i vort politiske Liv ved Siden af konstitutionelle, des skarpere tror jeg Dommen over Fæstningen vil blive. For Tiden dens Begrænsning, i Fremtiden dens Forsvinden -- maa være vort militærpolitiske Løsen i denne Sag. Naar Fæstningen er ned-

lagt, vil det i Virkeligheden være en fastere Betryggelse for vor Neutralitet end den Resolution, som var den fjerde i Rækken, da Forliget blev sluttet.

Se, det er mit Indtryk af, hvorledes den nærmeste Fremtid maa forme sig, det Program, paa hvilket jeg vil være i Stand til at fortsætte en Virksomhed som Rigsdagsmand. Hvis man vilde forlange en Genoptagelse af den storpolitiske Kamp uden Hensyn til sociale Opgaver og reelt Lovgivningsarbejde, saa var i dette Øjeblik min Tid som Rigsdagsmand omme; det vilde jeg ikke være med til, fordi jeg tror, at det fremdeles vilde føre til Nederlag.

Jeg haaber at have omtalt Situationen fra saa mange Sider, at De har kunnet faa et Billede af min Opfattelse og forstaar, at det ikke har været mig om at gøre her paa agitatorisk Maade at understrege én Tanke paa Bekostning af alle andre, men at faa klaret, hvad der baade af Forligsmænd og af Ikke-Forligsmænd kan siges om Sagen. De vil derved ogsaa bedst have kunnet faa Øje for, hvorfor jeg ikke har kunnet gaa med til Forliget. Jeg tror, at en saadan rolig og lidenskabsløs Forhandling er paa sin Plads nu mellem Akterne, da vi skal gøre os Rede for, hvorledes vi med koldt Blod og klare Hjerner kan arbejde Fremtiden i Møde. Det har mit Foredrag i Aften skullet betyde, og nu haaber jeg, at de tilstedeværende, hvis de finder Foranledning dertil, vil fremkomme med Spørgsmaal eller Indlæg, som nærmere kan belyse raadende politiske Tanker og Tilstande.

* * *

Kvinders Valgret.

(Foredrag holdt i Dansk Kvindesamfund Decbr. 1898).

Kvindernes Valgret er en Folkesag. En saadan maa bygges paa elementære Sandheder, maa, for at kunne fange de mange, gribe i Kraft af det for alle fattelige og ligefremme, som én Gang set kan ses af alle.

En elementær Sandhed er derfor ikke mindre en stor Sandhed, af de Sandheder, Genierne peger paa. Geniets Særpræg er tit kun Evnen til at se tværs igennem eller bort fra gældende Fordomme og lige ind til det oprindelige: de usammensatte Forhold, hvoraf det sammensatte Liv bestaar. Geniets Storhed er tit kun den at kunne se, hvad alle vilde kunne se, hvis de blot havde Geniets Mod til at bruge sine Øjne. Gaar det op for Folk, at Kvinders Valgret er en saadan simpel og naturlig Ting, der falder af sig selv, saa vil ogsaa Kravet derpaa sejre.

Den kan vejes efter tre Hensyn: Retfærdighedshensynet, det pædagogiske Hensyn og det praktiske Hensyn.

Det første Hensyn gaar ud fra, at alt levende har sin Ret, at altsaa Mennesker — selvbevidste Væsener — har Ret til at bestemme sin egen Skæbne eller være med til at bestemme den. Og har man denne Ret, maa man ogsaa kunne udøve den saaledes, at de enkelte samler sig om den, organiserer sig til Gennemførelse af deres Ret. „Men en saadan Ret er ikke at løbe til," siger mange Mænd, naar der er Tale om Kvinder, „Retten maa altid være i Overensstemmelse med Udviklingstrinnet hos den, der kræver en Ret; ogsaa et Barn har sin Ret, uden at man dog taler om Valgret for det." Ja vel, Barnet har sin Ret, og den er i

Aarhundredernes Løb trængt igennem, hævdet af de voksne og gennemført af dem paa Børnenes Vegne. Er her ikke et Fingerpeg ogsaa med Hensyn til Kvinderne? Kan deres naturlige Ret ikke føres igennem paa fyldestgørende Maade af Mændene paa deres Vegne? Der er dog en Forskel. De voksne, der afgør noget paa Barnets Vegne, har engang været Børn, har derfor saa at sige endnu Barnet inden i sig, drager det i alt Fald frem inden i sig gennem Erindringen. Men Mænd har aldrig været Kvinder og kan derfor ikke naturligt repræsentere dem. Det bliver en Uretfærdighed at forlange, at Kvinderne skal nøjes med en saadan Repræsentation. Det er ingen virkelig Sandhed, naar Mændene tit siger, at det er for Kvindernes egen Skyld, de er mod deres Valgret. De staar i dette Forhold omtrent som Enevoldskonger stod i gamle Dage. Og alle de Argumenter, man har anført mod Kongernes Enevoldsmagt, kan ogsaa anføres mod Mændenes Enevoldsmagt ved Afgørelsen af Kvindernes Stilling og Opgaver. Fyrster demoraliseres ved Enevoldsmagten, og Mændene demoraliseres, naar de skal repræsentere ikke blot deres egne naturlige Opgaver, men ogsaa Kvindernes, som de staar udenfor og ordner ved et Magtsprog. De trænger her til den gavnlige Modvægt, Kvindernes Deltagelse i Arbejdet vilde yde. Retfærdighed er Ligevægt.

Der siges, Kvinderne skal være modne til Valgretten, før de faar den. Men er der anden Vej til Modenhed paa det Omraade end netop gennem Brugen af Valgretten? Gaar det ikke her Kvinder, som det er gaaet Mænd? Mon de var mere modne, da de fik Valgret, end Kvinderne nu gennemgaaende er? Kun Øvelse gør Mesteren. Og saalænge man holder Kvinderne ude fra organiseret Indflydelse paa Begivenheder-

nes Gang, saa vil den Trang, de som alle Mennesker har i den Retning, gøre sig gældende uorganiseret, bag Kulisserne: où est la femme? I Steden for en Virksomhed i Lys, faar man en Virksomhed i Løn, i Steden for en Indflydelse under Ansvar en Indflydelse uden Ansvar, i Steden for den lige Vej Intrigernes Krogveje, i Steden for Opdragelse af Kvinderne Udartning af Kvindenaturen. At Magt forpligter, læres kun gennem aaben Anerkendelse af den Magt, man har Krav paa. „Men Kvinderne mangler Retsbevidsthed. Se f. Eks. Kvinders Tilbøjelighed til at smugle.« Hvis det er Tilfældet, saa er der kun ét Middel derimod: at lade dem være med til at skabe Ret og fjerne Uret. Først under den fri Forfatning blev i Mændenes Omdømme Smugleriet sat paa sin rette Plads; før den Tid faldt det sjelden Folk ind, at Smugleriet overfor Staten ikke lod sig forene med personlig Hæderlighed. Smugleren stod endog, naar han ellers var dygtig i Faget, med et romantisk Helteskær over sig i sin Kamp mod Toldvæsenet. Lad Kvindernes Retsbevidsthed blive vejret og frisket i fri Luft gennem Deltagelse i det offentlige Liv, saa vil det vise sig, at Kvinderne her næppe staar tilbage for Mændene, ja rimeligvis har en Retsbevidsthed af mere personlig Art end Mændene, med Evne til ogsaa paa dette Omraade at fuldstændiggøre disses Værk.

„Men Kvinderne mangler Logik.“ Saa? Hvormed beviser man det? Lad deres Tanke tumle med Emner, der hos Mænd udvikler Logikken, saa vil det sikkert nok vise sig, at Kvindelogik er et lige saa skarpt Sværd som Mandslogik, selv om det paa visse Enemærker hidtil har været holdt i Skeden og derfor ikke kunnet vise sin Kampdygtighed. Fra amerikanske Skoler er det oplyst, at i Fag som Matematik og lignende staar Pi-

gerne ikke tilbage for Drengene, har snarere et lille Forspring. Det vilde ikke være usandsynligt, om Kvinderne under Drøftelse af en Sag endog havde et vist Fortrin for Mændene. Disse har, som Forholdene nu er, maaske mere Skole i deres Tænkning, mere System, mere Regel. Men det medfører en Fare, som Kvinderne altsaa i ringere Grad er udsatte for: at Systemet træder i den personlige Tænknings Sted, at Skolen kvæler Individet, at Reglen udvisker Oprindeligheden og Friskheden. Mænd tænker ofte saaledes som de har lært man skal tænke, Kvinder tænker mere, som det falder naturligt at tænke. Naar Skolen har været daarlig, kan det være et Held, her altsaa for Kvinderne, ikke at have gennemgaaet den. Det kunde betyde ikke saa lidt i det offentlige Liv, om kvindeligt Førstehaandsforhold til Sagen dannede en Modvægt mod mandlige Fraser og Fordomme. Jeg vil ønske, at Kvinderne maa bevare Evnen til at se elementært paa Tingene, selv om ogsaa det har sine Farer, samtidig med at det offentlige Livs Kritik udvikler Logikken hos dem paa Punkter, hvor den nu maatte staa tilbage. Og saa vidt man kan skønne, vil det blive den kommunale Valgret, Kvinderne først opnaar. Ved Udøvelsen af denne stilles de overfor en Række borgerlige Dagligdags-Spørgsmaal, hvis Afgørelse gennem Deltagelse fra deres Side vil blive en naturlig Skolegang for deres Evner. Det var det andet Hensyn, Valgrettens pædagogiske Betydning baade for Mænd og Kvinder.

Saa var der det tredje: den Virkning paa Samfundsforholdene, Kvindernes Valgret vil have. Der siges af mange: „Reaktionen vil faa en kraftig Støtte, naar den gennemføres, og da Kvinderne er i Flertal i de civiliserede Lande, vil vi faa et Kvinderegimente; er det

ikke værre end det nuværende Mandsregimente?" Er det nu rigtigt, at Kvinderne skulde være særlig reaktionære? Hvor Flertallet af Mænd er frisindede, er det dog sandsynligt, at de har paavirket deres Omgivelser ogsaa blandt Kvinderne; at selvstændige Kvinder i og for sig skulde være mere reaktionære end Mændene, stemmer ikke med, at ogsaa de maa føre en Kamp for Tilværelsen; og naar Kvinderne i disse Forhold hidtil har været de underkuede, saa viser jo den historiske Udvikling, at Underkuelsen, Folk har lidt under, stiller dem i Frisindets Rækker, naar de har naaet et vist Udviklingstrin. Og skulde der komme Svingninger i reaktionær Retning, fordi Kvinderne fik Valgret, saa maa Mændene tage det som en Nemesis, der rammer dem, fordi de selv tidligere har set med reaktionære Øjne paa Kvindernes Deltagelse i det offentlige Liv. — Nu de enkelte Samfundsspørgsmaal. Vor Lovgivning om dem bærer Præget af at være skabt af Mænd. Se blot paa Kvindernes Retsstilling i de daglige borgerlige Forhold, Ægteskabsforholdet med dets Virkning paa Formueforholdet, Forældreforholdet, Myndighedsforholdet osv. Og hvor Samfundet tager saadanne Forhold i sin Haand, f. Eks. Opdragelsen og Undervisningen af Børn, kan det dog ikke nægtes, at man staar overfor Opgaver, for hvis Løsning netop Kvinders Deltagelse i Ledelsen maa anerkendes som særlig betydningsfuld. Om det saa blot var ud fra den Kendsgerning, at Halvdelen af Børnene i Samfundets Skoler er Pigebørn. Men ogsaa af Hensyn til Drengene; ti alle Børn har ogsaa i Skolen Krav paa at føle den opdragende Indflydelse delt i en mandlig og en kvindelig Indflydelse, en Fader- og en Moderpaavirkning. Eller tænk paa Værdien

af Kvinders Deltagelse i Ordningen af Fattigvæsenet.

Men selv om Pilene rammer i Centrum, selv om det bliver saaledes, at Forsvarerne af Kvindernes Valgret har alle Grundene i deres Kogger, medens Angribernes er tomt og deres Indlæg derfor renonce paa Bevisgrunde, saa er derfor næppe Modstanden brudt. Man kan svøbe sig i Tavshed og lade Tingene forblive som de er. Ti det kan jo ikke nægtes, at det er Magtforskydning at lægge Halvdelen af Magten i nye Hænder, og Magten, man har inde, vil man i Reglen nødig give fra sig. Men saa er der det, Monrad kaldte „den stille Magt", d. v. s. den ubevidste Vækst i Mennesker og Forhold, den, der gør, at selv om alt synes at staa stille, er den ene Dag dog ikke som den anden, eller at man kan sove ind med ét Sæt Meninger og vaagne op med et andet Sæt, uden at man har følt noget voldsomt Brud i sig.

Og om det gaar langsomt med Udviklingen, saa har ogsaa det sine Fortrin. Den hurtige, revolutionære, Bevægelse fører netop ved sin Hast ofte til hurtig Reaktion. Grunden er ikke bleven tilstrækkelig bearbejdet, derfor vælter Bygningen let. Det er med Samfundets Udvikling, som med de enkelte Menneskers Begavelse: de hurtige Hoveder er ganske vist i en Fart færdige, men de langsomme Hoveder holder anderledes fast paa, hvad de har tilegnet sig. Der er Grund til at slutte i Aften med en Trøst af den Art, for Udsigterne er just ikke lyse. Vor Forfatning er saaledes, atØrneflugt er en Umulighed i vort politiske Liv, vi maa være glade, om vi endda kommer frem med Sneglefart. Og skønt det for dette Spørgsmaals Vedkommende ser ud som en fuldstændig Marsch paa Stedet, saa har det

dog spiret i Bunden, baade blandt Mændene og blandt Kvinderne — udenfor det politiske Liv.

Jo kraftigere Kvinderne tager fat paa alle Opgaver, deres Evner magter, selv om de ikke i fjerneste Maade staar i Forbindelse med Tanken om deres politiske Rettigheder, des nærmere vil Løsningen være. Den indirekte Kamp virker tit med fuld saa stor Slagkraft som den direkte. For hver Kvinde, der med Dygtighed har grebet ind i det personlige og borgerlige Liv, gennem Virksomhed, der paa hvilket som helst nyttigt Omraade har vist sig frugtbar, lægges der en Sten til Opførelsen ogsaa af den politiske Bygning.

Og de skal gennemføre saadan Virksomhed netop som Kvinder, d. v. s. paa Kvinders Maade, ikke paa Mænds. Det er Kvinder, vi trænger til i det offentlige Liv, ikke flere Mænd, selv om det er Mænd i Skørter. Kvinderne skal her netop ikke gaa i Mændenes Kølvand, saa er de overflødige. De skal virke med Originalitet, d. v. s. i Kraft af deres oprindelige Natur, ikke med nogen forceret eller falsk Originalitet, som man ogsaa indenfor Kvindebevægelsen har haft Eksempler paa. Valgret er kun et Led i Bevægelsen. Den er i sig selv intet, naar der ikke staar noget bagved; den kan blive en tom Magt. Dygtiggørelsen af Kvindepersonlighederne skal sørge for, at dette ikke bliver Tilfældet, naar Kvinderne engang faar Valgret. Det politiske Spørgsmaal er derfor i Virkeligheden et pædagogisk Spørgsmaal. Og hvor det ikke er det, bliver det demoraliserende.

Kvinderne har en samlende Magt i Familien; de har Naturens Ret til at lægge den samme Magt for Dagen i Samfundets Liv.

* * *

Brevkort.

Maagen, 24. Juli 1901.

Ny Regering. Klokkekimen:
Nye Tider! Nye Tanker!
Nutidsaanden stærk og moden
sejrrigt paa Døren banker.
Friske Kræfter frem paa Scenen,
døde Punkter lagt tilbage,
klogt fordelte Porteføljer,
Dygtighed for mange Dage,
Ligevægt trods spændte Kræfter!
Folkedybet giver Stoffet:
Bondemand og Skolemester
møder støt som Mænd ved Hoffet.
Kongen nærmere ved Folket,
Fredens Glans om Oldings Dage.
Folket nærmere ved Maalet:
Selv at skrive sig sin Sage.

Fra Studenterlivet.

I

Studentersamfundets Bygning.

(Tale ved dens Indvielse 1. Juni 1901.)

Det er en ny Bolig, Studentersamfundet i Dag rykker ind i. Jeg vil ønske det, at den maa blive et Hjem for det.

Men et Hjem skabes ikke blot ved den lokkende Skønhed i Bygningens Indre, selv om Kunsten har gjort sit bedste for at smykke og højne den. Et Hjem bliver til gennem det Liv, der leves i det. Studentersamfundet er født og svøbt saa at sige i en Krybbe. I et lavloftet Rum under osende Lamper er dets første Ungdomskuld vokset op. Men for dem, der var unge dengang, unge af Aar eller unge af Sind, unge i sig selv eller unge ved den vækkende Harme, der gik over Landet i Firserne, for dem fik de smaa Værelser i en snæver Sidegade efterhaanden Glansen over sig fra et Mylder af Minder, Glansen af et Ungdomshjem, hvor der var Grøde i alt, hvad der skete. Der sidder rundt om i Danmark mangen en, som midt i sit praktiske Arbejde, naar han i en stille Time vil fornye sig selv, atter og atter ser fjerne Billeder af Livet i Badstue-

stræde drage frem i Erindringen og minde ham om at frede, hvad dér blev saaet, holde, hvad dér blev lovet.

Nu gælder det om at bygge Hjemmet op her paa denne aabne Plads, indenfor disse mægtige Mure, under dette høje Loft.

Først er Hjemmet et Sted, hvor der hviles. Gid Studentersamfundet bestandig maa rumme en Skare arbejdende Studenter, hvis Hjærne tumler trofast med Videnskabens Opgaver, eller med Forberedelserne til et dygtigt Borgerliv — det er jo i Virkeligheden kun et lille Mindretal, for hvilket Videnskaben bliver den løftende Kraft. Her skulde Studenterne saa kunne samles i Tiden mellem og efter Arbejdets Timer, og Hvilen skulde være ikke den døde Ro, der dræver over et Spil Dam eller et Slag Kort, men det levende Samliv, hvor friske Tanker og unge Ord, Sang og Latter taler om, at Ungdommen er ung, Intet uægte Alvor, ingen løjet Højtidelighed. Her skal unge Mænd og Kvinder kammeratlig kunne færdes sammen og Kresen stadig udvide sig og trække sig sammen, som et sundt Aandedræt, dragende til sig ikke blot Kølvandets Skum, men dem, hvis Tanker søger ned under Overfladen, og hvis Følelser er selve den bærende Bølgegang. I dette Hjem skal ingen Stands- eller Klasse- eller Lavsgrænse sætte Bom for Gæstfriheden.

Men Hjemmet her skal have sit eget Præg. Det skal være en Lejr. Da for omtrent 40 Aar siden en anden Studenterbygning indviedes, hed det: „Smykke vil vi vore Vægge med Athenes Skjold og Lanse". Her skal Skjold og Lanse ikke hænge som Pryd paa Væggen, men lægges Ungdommen i Hænde, smeddes af den og prøves som Vaaben. Bag Studenternes Hjem staar Folkets og Menneskeslægtens ustandselige Uro, Kræf-

ternes Kamp paa Liv og Død, Nydannelsers endnu uformede Krav overfor nedarvede Livsformers Magtfylde og Fordomme, Krigen, i hvilken Fremskridtet erobrer først Sindene, saa Sæderne.

I den Kamp skal det være Studentersamfundets Ære at sende sine unge velrustede ud. Lad derfor Kræfterne ogsaa her bryde sig frit mod hinanden. Luk Døren for alt, hvad der træder op med Fordring paa at være autoriseret og patenteret Sandhed, fra hvad Kant det saa kommer. Lys Band over ethvert Afgudsbillede, hvad enten det bærer Gudebilleder i sig eller Tomhed eller — som Svantevit — mylrende Utøj. Lad enhver Tanke alene blive anerkendt i Kraft af den Sanddruhed, hvormed den fødes i sin Talsmand, og den Vægt, den i sig selv ejer. Og lad saa Slaget staa for eller imod, saa ikke blot Klingen slibes, men ogsaa Haanden øves i at føre den.

„Ensom og mørk og stille er vor Bolig," sang Studenterne om sig selv for et halvt Hundrede Aar siden. Men „nye Tider, nye Tanker" lød det, da Studentersamfundet stiftedes. Og blandt de nye Tanker var den, at Studenten ikke længer havde Ret til at lukke sig inde hos sig selv, men at der uden om ham var et Folk, som havde Krav paa hans Kræfter og hans Forstaaelse. Det staar som uforglemmelige Øjeblikke i Studentersamfundets Historie, da Tanken om dets Aftenundervisning i Arbejdernes eget Hus blev modtagen af en fra Loft til Gulv tætpakket Arbejderforsamling skiftevis i stille Jubel og stormende Glæde, eller da en halv Snes Tusind Bønder stod samlede om Studenternes Talerstol i Hansted Skov og paa Houlbjerg Bakker midt i det mægtige, jyske Landskab, eller da Retshjælpens fattige, tillidsfulde Publikum strømmede

til, saa man atter og atter maatte udvide dens Lokaler for at kunne rumme det.

Men ogsaa her „nye Tider, nye Tanker". Det opnaaede maa ikke stivne i tilvante Former, og det er den nye Slægts Opgave at lægge Øret til Jorden og høre, hvor det gror. Ikke i utidig Travlhed jage efter Skinfostre, men være forstaaende nok til at blive Fødselshjælper for det levende.

Overalt ser vi endnu herhjemme nyt og gammelt prøve Kræfter. En politisk Himmel med lummer Luft uden snarlig Udsigt til den Torden, der renser Luften, og den Plaskregn, der skyller Jorden ren. Religiøse Brydninger, hvor Middelalderen endnu den Dag i Dag tager seje Tag med Nutiden. Sociale Massebevægelser, i hvilke Fremtidens Samfund er i Færd med at vinde Form. Økonomiske Kampe, hvor det gælder om at slutte Kreds og staa fast. Studentersamfundet har sin givne Plads i al denne gærende Uro. Det skal stille de unge paa Udkigstaarnet, hvor man i Nattetimerne spejder efter den gryende Dag. Det skal være med at berede Dagens Gerning i de unges Sind, søge at gøre dem til Personligheder, kraftige i det nærværende, modtagelige for det kommende, med Ævne til at harmes over Uretten og Vilje til at sætte sig selv ind i Kampen for Retten, til den har sejret.

Saa være Huset her da indviet til at tage imod en lydhør og aarvaagen Ungdom med den sunde Selvfølelse, der fører til Frisind, og den faste Samfølelse, der sletter falske Grænser; en Ungdom, hvis Arbejde gør sit til, at det lille Folk ad sine trange Veje kan hævde sin Plads i Menneskeslægtens store Samfund.

* * *

II

Henrik Ibsen i Studentersamfundet.

(Studenterbladet 20. Decbr. 1894.)

I „Centauren", Studenterkalender for 1895, findes et Stykke af Hr. Oskar Madsen: „Da Henrik Ibsen gæstede Studentersamfundet". Da det næppe er udelukket, at en og anden kunde opfatte det som en historisk Fremstilling af Fortiden, hvad der dog vistnok ikke kan være Meningen, skal jeg gøre et Par Bemærkninger dertil.

De to væsentligste Kendsgerninger, Forf. mener at kunne huske om Ibsen som Gæst, er, 1) at han, da Aftenen kom, havde glemt, at han var indbudt, og derfor maatte hentes, og 2) dernæst, at han, da han endelig var mødt, sad ganske tavs i indadvendt Storhed, indtil han lige før sin Bortgang sagde disse Ord: „Tusind Tak, nu maa jeg hjem paa Hotellet."

Begge Dele er urigtige.

1) Ibsen, som paa den venligste Maade havde taget mod Indbydelsen, da Studentersamfundets Formand, efter hans Ankomst til Byen, besøgte ham paa Hotel d'Angleterre, havde den paagældende Dags Middag sendt Formanden følgende Brev:

København, d. 3. Oktbr. 1885.

Hr. Kand. phil. Trier!

Ved igår eftermiddag og end mere idag at trave omkring i vind og væde, blive afvekslende sved og kold, føler jeg umiskendelige tegn til en begyndende forkølelse, som jeg må befrygte vil forsinke min afrejse, dersom jeg ikke iagttager den yderste forsigtighed.

Under disse omstændigheder vover jeg ikke at gøre brug af Deres venlige indbydelse til gildet i Studentersamfundet iaften. I de sidste to år tror jeg ikke at jeg har været ude af mit hjem nogen aften efter kl. 9.

At jeg ligefuldt påskønner Deres opmærksomhed behøver jeg ikke at forsikre Dem om og gentager her skriftligt min hjerteligste tak for samme.

Deres særdeles forbundne
Henrik Ibsen."

Det var da for Dr. G. Brandes' og sin Kones indtrængende Opfordringer, han i sidste Øjeblik gav efter og mødte.

2) Ibsen tog Ordet umiddelbart efter Valdemar Vedels beaandede Tale for ham og sagde, ifølge et Referat fra de Dage, som ganske stemmer med min Erindring derom:

„Jeg agter ikke at holde en Tale, men blot afgive en Erklæring. Jeg vil være en Rus alle mine Dage. Den Dag jeg ikke er det mere, vil jeg ikke agte mig værdig til at leve."

Senere paa Aftenen talte Ibsen endnu en Gang og sagde, ligeledes ifølge et Referat fra Datiden, som min Hukommelse i alt væsentligt godkender:

„Det er mig meget imod at høre mit Navn saa ofte højlydt nævnt. Jeg søger helst Ensomheden, og jeg føler altid Trang til at protestere, naar man udbringer en Kunstners eller Digters Skaal med en Motivering som: dér staar han, og dér — langt borte — staar de andre. Takken til mig rummer for mig en Selverkendelse. Dersom min Tilværelse har haft nogen Betydning, som De siger, saa kommer det af, at der

er Slægtskab mellem mig og Tiden. Der er intet bundløst Svælg mellem den, der producerer, og den, der modtager. Der er Slægtskab mellem begge; jeg takker Dem for det Slægtskab, jeg har fundet i denne Kreds."

Jeg gør yderligere et Par Bemærkninger.

Hr. Madsen siger: „Rustalen holdtes; der blev afsunget flere ypperlige Sange, som Henrik Ibsen nok maatte ønske, han havde hørt, — men . . selv Sganarels utrolig vittige Kantate faldt død til Jorden." I Virkeligheden var Rustalen ikke holdt, da Ibsen ankom, han mødte midt under den, og efter Forsamlingens Ovation af Digteren fortsatte Dr. Pingel sin Tale, hvis sidste Halvdel Ibsen altsaa overværede. De flere ypperlige Sange, der forinden var afsungne, indskrænker sig til Samfundets Slagsang: „Nye Tider, nye Tanker", og Sganarels Kantate faldt ikke til Jorden, eftersom den endnu ikke var skreven det Aar.

Vedels Tale var ikke, som det ser ud efter Hr. Madsens Fremstilling, den første, der holdtes for Ibsen; i Forvejen havde f. Eks. Prof. Høffding i en Tale karakteriseret ham — og Hunderups Foredrag af „Terje Vigen" var ikke Festens Afslutning, men en Episode midt i Talernes Række; Dr. G. Brandes gav f. Eks. senere paa Aftenen i en Tale sin Vurdering af Ibsens Stilling blandt de nordiske Forfattere.

Alt dette og endnu et og andet har Hr. Madsen glemt. Men

„Was er sonst an's Licht gebracht,
das hat er ziemlich gut gemacht."

* * *

III

Studentersamfundets Aftenundervisning for Arbejdere.

1.

(Studenterbladet 20. Septbr. 1894.)

Der er snart gaaet 12 Aar siden den Decemberaften, da en Undervisning for Arbejdere første Gang kom paa Tale i Studentersamfundet. Den, der fra det nuværende Øjeblik ser tilbage paa den Tid, faar et forstærket Indtryk af, hvor ung og fremadstræbende den var. Studentersamfundet var kun et halvt Aar gammelt, og alligevel havde man en utaalmodig Følelse af, hvor lidet man endnu havde udrettet. Det var jo paa saa mange Punkter de store Sammenslutningers Tid: Bønder og Bymænd, Arbejdere og Akademikere, Grundtvigianere og Fritænkere — det var, som om de alle i Forholdet til hinanden havde opdaget en ny Verdensdel. Og der skulde ikke blot drømmes længer, der skulde gøres noget, man var i den Forstand Realister om en Hals. Derfor fængede Tanken om Arbejderundervisning saa hurtigt, da Julius Schiøtt havde nævnet den. Hvorfor ikke? Lad os tage fat! Hvordan? Det véd vi ikke; men blot tage fat! Det er en Æressag for os, en Taknemmelighedsgæld, vi har at betale til det hele Samfund! Hvad skal vi lære dem? Det véd vi ikke; lad os spørge dem selv. Blot tage fat!

Og store Møder blev holdt af Arbejdere og Studenter, Salen proppende fuld under Sus af Begejstringens Vingeslag, stille Jubel og stormende Jubel. Der var ingen faste Planer lagt. Sig blot, hvad I ønsker, og vi skal prøve paa at opfylde jeres Ønsker. Kom!

kom! Og Lister sendtes ud til Værksteder og Fabrikker og kom igen fulde af Navne. Det steg fra Dag til Dag. Og vi blev som slagne af Skræk, da der i Steden for de 3—400, vi havde ventet os, stod 1700 Ønsker om Undervisning optegnede. Hvor skulde vi faa Lærere? Hvor skulde vi faa Lokaler? Vi gik til Skoledirektionen. Nej, nej, alle Skolekommissionerne havde udtalt sig imod at laane os Klasseværelser i Kommunens Skoler. Et Aar efter var vi alligevel rykket derind med fuld Musik, takket være bl. a. en Forespørgsel i Borgerrepræsentationen af Prof. Brix. Og private Skoler lukkede straks Dørene op. Vi skrev til Studenterforeningen og Polyteknikerforeningen, og i Steden for de c. 70 Lærere, vi trængte til, meldte der sig 100.

N. Neergaard var Undervisningens Organisator og sled i det, til han næsten faldt paa sine Gerninger. I de dybe Nattetimer sad han med sine to lejede Underofficerer og delte Holdene ind og skrev Eleverne ud, et Brevkort med Posten til hver, der skulde møde. Lærebøger havde vi ingen af, de udarbejdedes først i Aarenes Løb særlig til dette Brug; nu er danske og tyske og engelske Elementarbøger i Tusindvis spredte ud over Arbejderbefolkningen gennem Undervisningen. Den tyske er kommen i fjerde Udgave, den engelske i tredje. Der er stammet og hakket i de sene Aftentimer for at faa Tungen paa Gled i de fremmede Sprog, der er skrevet med de stive Fingre og læst med de trætte Øjne af Tusinder af Mænd og Kvinder, der efter Dagens Slid og Møje har sat sig paa Skolebænken. Der er Forældre, som er bleven Skolebørn igen for at kunne hjælpe deres egne smaa Skolebørn derhjemme, der er Kularbejdsmænd, der har villet lære at prate Engelsk med Matroserne paa de engelske Skibe i Havnen, der

er Syersker, som har villet studere deres tyske Modeblad, og Haandværkere, som har villet rejse Europa rundt paa deres der, du, das. Der er Jordarbejdere, som har regnet og lagt sammen i deres Ansigts Sved for bedre at kunne regne deres Fortjeneste ud, der er Malere, som har villet lære at blive rigtig durkdrevne i Farvernes Kemi, og Smede, som har ønsket at kigge Metallerne bedre i Kortene. Der har været Bagerhold om Eftermiddagen og Tjenestetyendehold om Natten. Og i alle de forløbne Aar har Bevægelsen omtrent holdt sig paa samme Højde. Omkring 2000 Undervisningskrav har der aarlig skullet skaffes Lærere og Lokaler til. Og hidtil er det bestandig lykkedes.

Hvad Udbytte det har ført til? Ja det er jo vanskeligt i det enkelte at sige med Bestemthed. Men den staaende Tilgang er Tegn paa, at det føles, Tiden ikke er spildt. Meget har hængt fast, selv om meget er svedt ud. Mange har holdt ved, selv om mange er faldne fra. Respekten for Kundskab har i Arbejderundervisningen faaet et fast Organ, og saa ganske lidt er der ikke naaet, naar eksempelvis en Tjenestekarl har kunnet blive en dygtig Lærer i Engelsk ved Undervisningen blot med de Kundskaber, han der har faaet. Hvor mange kendte Navne har der ikke været blandt de skiftende Lærere: Otto Jespersen, Adolf Hansen, Julius Lange, Harald Høffding, Kristian Erslev, Sofus Torup, Marcus Rubin, Victor Pingel, Adam Hauch, C. Hornung, Niels Møller, Valdemar Vedel, Oskar Hansen, Axel Olrik, Johan Ottosen, Eduard Larsen, Verner Dahlerup, Martinus Galschiøt, Kjartan Müllen, Emil Hannover, Viggo Bentzon, Emil Meyer, Johan Rohde, Ida Falbe-Hansen, Kirstine Frederiksen, Joh. Ludv. Heiberg, Karl Hude, Theodor Bierfreund, Fr. Winkel Horn,

Svend Mørk Hansen, Alfred Lehmann, Emil Petersen, E. Tscherning, F. Levison, Herman Bang, Ove Rode, Will. Behrend, Carl Behrens, C. Blangstrup, H. V. Clausen, Martin Goldschmidt, Alfred Ipsen, Erna Juel-Hansen, Hjalmar Keller, Niels Juel-Hansen, Aage Meyer, Aksel Mikkelsen, Anton Neergaard, A. Oppermann, Anton Pullich, Viggo Stuckenberg osv. osv. Der har været en Slægt af Studenter, for hvem Deltagelsen i Arbejderundervisningen har været som en Værnepligt, de mente at burde aftjene. Der er fløjet bevingede Ord ud blandt Arbejderne om Sundhedslære, Samfundslære, Lovkundskab, Geologi, Kunsthistorie, Astronomi, Danmarkshistorie og Verdenshistorie, men i Aarenes Løb har Arbejdet mere og mere samlet sig om det til daglig Brug fornødne. Undervisningen har holdt sig paa det jævne, Ønskerne er gaaede ud paa at bøde Huller i den praktiske Kundskab og Mangler i de praktiske Færdigheder, og nu lyder Skemaet væsentlig paa: Skønskrivning, Retskrivning, Regning, Bogføring, Matematik, Tysk, Engelsk, Fysik, Kemi og Gymnastik.

Jeg vilde gerne, at disse Linjer skulde betragtes som et Opraab til de unge Studenter om at slutte Kreds og komme med. I Fjor trængte vi til ca. 100. Nu skal Vinterkampagnen om en halv Snes Dage begynde igen, vi har endnu langt fra det fornødne Antal Lærere, men vi stoler som altid tidligere paa Lykken og den gode Sags Magt. Men jo hurtigere vi faar Tilgang af nye Lærere, des lettere er det at sætte Maskineriet helt i Gang straks.

Der er blæst til Appel. Giv nu Møde!

* * *

2.

(Studenterbladet 5. Septbr. 1895.)

Gentagelsen er, ifølge Søren Kierkegaard, Livets Kunst. Det samme og dog ikke det samme. Men det er en vanskelig Kunst. Man føler det, naar man, som ved Arbejderundervisningen, Aar efter Aar, nu for fjortende Gang, skal føre Ordet for den samme Sag, sige de samme elementære Sandheder om igen.

Det er det bedaarende ved Plantens Liv, at den vokser og blomstrer og visner og gentager sig selv uden at skulle tænke og tale. Men vi Mennesker kan nu engang ikke komme uden om vor egen Hjærne, hver Gang en Opgave skal løses. Arbejdet maa tages op med fuld Bevidsthed, ogsaa, som her, med Bevidsthed om, hvor tit dets ledende Grundtanker allerede i Forvejen er udtalte og hvor tilsyneladende trivielt det kan blive stadig at gentage dem.

Der er kun den Trøst, at Publikummet for hver Gang, i alt Fald delvis, skifter. Og det er ogsaa derfor, der paa ny maa spilles paa den samme ofte benyttede Fløjte eller slaas paa den samme tit hørte Tromme. For Arbejderundervisningens Vedkommende er det ude omkring til den store Befolkning, der skal tales hver September Maaned, til Arbejderne inde i Byen og paa Broerne. Her i Bladet er det særlig de nye Kompagnier af Studenter, for hvem der skal blæses til Appel. Det er jo mest blandt Studenterne, Undervisningen skal finde sine hjælpende Kræfter.

Og det er ikke saa ganske let en Sag at purre Folk ud. Det gaar én let, paa den Tid af Aaret hvor man maa have sine Fangenet ude, som det gaar en Redaktør: man kan ikke møde ham paa Gaden uden at have en uhyggelig Fornemmelse af, at man skal fanges ind. Selv om man begynder en Samtale nok saa

uskyldigt med ham, saa ender det dog som Regel med, at han tager en i Knaphullet og holder en fast, medens han med sit elskværdigste Smil taler til en om Ønskeligheden og den overordentlige Betydning af en lille Artikkel til Bladet fra ens agtede Haand. Jeg har Indtrykket af at virke paa lignende Maade, naar jeg i September Maaneds Begyndelse møder unge Studenter. De véd, hvad det er, jeg vil tale med dem om. Jeg behøver blot at sige: Arbejder-. Saa kan de selv fortsætte: Undervisning. Alligevel maa jeg se at overvinde den naturlige Blufærdighed og stille Opfordringen til dem. Jeg kan derfor lige saa godt springe i det som krybe i det og her gennem Bladet én Gang for alle sige til Studenterne, ældre og yngre: Vi vil i Aar som tidligere komme til at trænge til en Mangfoldighed af Lærere og Lærerinder ved Arbejderundervisningen. Det vil særlig blive i Skrivning, Regning og Bogholderi, i Dansk, Tysk og Engelsk. Det er ingen Undervisning, der kræver Videnskabsmandens systematiske Kundskab. I den korte Tid, Undervisningen er indrettet paa, — 2 Timer ugentlig i omtrent $^1/_2$ Aar — kan man ikke naa at faa noget System gennemført. I alt Fald kun et System, der ad rent praktisk Vej skal føre til et praktisk Resultat. Det bliver i fremmede Sprog ikke grammatisk oplærte Smaafilologer, der bliver Tale om at uddanne, men Folk, der ved Undervisningens Afslutning fører et vist Kvantum af Sprogenes Raastof med sig ud i Livet, omtrent det „der, du, das", med hvilket allerede Per i Jakob v. Tybo vidste at man kunde rejse Europa rundt. Julius Schiøtt gjorde engang i Undervisningens Barndomstid det Forslag, at man skulde slaa en Streg over alle tre Køn paa Tysk og i Steden for „der", „die" og „das" allevegne bruge det plattyske

„de“: „de Mann und de Frau“. Det vilde blive forstaaet lige saa godt som de højtyske Former. Alligevel mente vi, det var for revolutionært at følge hans Raad. Men det viser Vejen, der maa gaas. Intet Pedanteri hverken i den ene eller den anden Retning, ingen forloren Videnskabelighed, men kun en broderlig Haandsrækning, omtrent som den ene Kammerat kunde give den anden den, naar han paa et af Kundskabens Omraader var kommen et lille Stykke forud for ham. Med en god Vilje og en samvittighedsfuld Varetagelse af sine Pligter kan derfor selv den ganske unge Student bære sin Sten til Bygningen. Det er ikke noget Danaidearbejde. Hvad der øses i Karret, gaar ikke uden videre nedenom og ud; det er en mangeaarig Erfaring, at ogsaa der Bordet til en vis Grad fanger, og at trods alt, hvad der tabes, meget bliver tilbage.

Og saa vindes der desuden et aandeligt Kammeratskab mellem Lærere og Elever, som paa begge Sider udvikler Menneskekundskaben og udvider Sympatierne. Jeg kender mangen en, som blandt sine bedste Studentererindringer netop har Mindet om de Timer, han var samlet med Arbejdere for at være deres Lærer i al Beskedenhed. Det er ikke længe siden, en Mand skrev hertil fra Australien for paa sin Kones Vegne at faa den Lærerinde opspurgt, med hvem hun havde læst ved Arbejderundervisningen for mange Aar siden. Erindringen herom var bleven til en levende Længsel efter at forny det personlige Forhold. Jeg har truffet Lærere, som paa Rejser i Udlandet har mødt gamle Arbejderelever, der har fortalt dem om den Nytte, de har haft af Undervisningen, og i en aarelang Brevveksling ladet Taknemmelighedens Blomster gro.

Saa beder vi da igen alle dertil egnede Studenter,

og for Resten ogsaa Ikke-Studenter, om i den kommende Vinter at være med til ved Arbejderundervisningen at mætte de sultne Munde i de stille Aftentimer, hvor der rundt om i Byen, i offentlige og private Skoler, samler sig en Skare af jævne, arbejdende Mænd og Kvinder for at forøge og forny deres Børnelærdom eller lægge en videre Grund for en Livsplan, de har paa Stabelen.

* * *

3.

(Studenterbladet 17. Septbr. 1896.)

Det er de unge, disse Linjer særlig er henvendte til. Ikke fordi vi ikke i højeste Grad skønner paa den Hjælp, de ældre kan yde Arbejderundervisningen, og som den ogsaa i Aar vil trænge til i samme Maal som tidligere; men fordi Forestillingerne om den jo allerede er indflettet i de ældres Erindringer gennem en Aarrækkes Erfaringer. De ser alle — ved at vende Blikket tilbage i Tiden — de mange Vinterafteners ufortrødne Arbejde for sig, Billedet af unge og gamle, der sidder paa Skolebænken, ludende over Bogen, krummende Fingrene om Pennen, regnende i deres Ansigts Sved, brydende paa de fremmede Tungemaal. De husker mangen en Tur ned ad Gaden efter endt Undervisning sammen med Elever, under munter eller alvorlig Tankeudveksling. De læser igen mangt et Brev, der fra Udlandet er sendt dem af tidligere Deltagere i Undervisningen med Tak for hvad der lærtes og Glæde over den lettere Stilling, de derved har opnaaet ude omkring. De mindes mangt et indledende eller afsluttende Møde, hvor store Skarer har været samlede i Forventning om det

kommende eller Erkendelse af det opnaaede. Endnu lyder maaske i Øret paa dem Toner fra den lille Fest, hvormed Aarets Arbejde endes, Schandorphs drøje Oplæsning, Jerndorffs stemningsfulde Romancesange, Fru Ida Koppels energiske Violinstrøg osv. osv.

For de unge er alt dette endnu et ukendt Land. Men vi haaber, de modigt vil styre ud imod dette ukendte Land, de vil have Fornøjelse og Ære af at være med til at opdage og opdyrke det. Hvert Aar skal vi omtrent have 100 saadanne unge Styrmænd om Bord til at lede Farten for de enkelte Hold. Nu har Indmeldelsen af Deltagere i Undervisningen fundet Sted for denne Gang, og der er som altid mange sultne Munde, der kræver Føde. Hvert Aar undres vi over, at der til de indledende Møder indfinder sig saa mange, som der gør. Man skulde jo tro, at nu, den femtende Vinter Aftenundervisningen tager fat, maatte alle i Forvejen vide Besked med den. Det er dog ikke saa. Der vokser stadig nye Aldersklasser og Arbejderkredse op, for hvem der maa slaas til Lyd, og der er hvert Aar omtrent Brug for det samme Antal Lærere og Lærerinder. De gamle bliver efterhaanden gifte og hjemfarne, Eksamenslæsningen tager dem i sine Fangarme, Livet spreder dem. Det er da ganske nødvendigt, at der i Studenterverdenen stadig rykker nye Kræfter frem til Undsætning. Hidtil har vi altid faaet, hvad vi har behøvet, skønt tit efter meget Arbejde.

Nu sendes Budstikken rundt paa ny. Og alle, som møder med en god Vilje, med Samvittighedsfuldhed og Udholdenhed, kan vi bruge. Det er ikke Videnskabsmænd, der behøves, blot unge Mænd og Kvinder, med lidt Kendskab paa et eller andet Omraade blandt de almindelige Skolefag. Det synes næsten, som om de

fremmede Sprog i Aar gaar i Spidsen: Engelsk og Tysk. Vi har deri vore særlig udarbejdede Lærebøger, i hvilke Undervisningen er lagt til rette. Der er dernæst Skønskrivning, Retskrivning og Regning, paa samme Maade knyttet til et i Forvejen tilvejebragt Undervisningsapparat. Der er Bogføring og Matematik. Som det ses, i Hovedsagen Ting, til hvilke unge Studenter trøstig kan melde sig som Lærere, — kun Bogføringen kræver jo særlig Hjælp fra Handelsverdenen.

Og Deltagelse i denne Lærergerning vil lønne sig. Den vil give mangen en Øvelse og Erfaring, man bag efter høster Nytte af, føre Mennesker sammen i fælles Arbejde, for hvem det har et personligt og socialt Udbytte at være bragte til Forstaaelse af hinanden. Det har ikke saa ringe Værdi, at Studenter og Arbejdere kan række hinanden Haanden og i Forening arbejde paa at fylde Kløfterne i Samfundet. For den Smule Oplysning, Læreren giver sin Elev, faar han til Gengæld Oplysning af en anden Art, der kan bidrage til at orientere ham i det praktiske Liv og lære ham, hvorledes den praktiske Mand tænker og taler. Jeg tror, alle, der har været med, vil have Fornemmelsen af, at det i alt Fald er en god Gerning, de har sat deres Kræfter ind paa, en Opgave, som særlig passer for den Ungdom, der vil fremad i Udvikling og føler, at det kun kan ske gennem Arbejde.

* * *

4.

(Studenterbladet 16. Septbr. 1897.)

Al Agitation har to farlige Skær.

Det ene er den stadige Gentagelse. Skal en Sag

dunkes ind i Hovederne paa de mange, kan man ikke nøjes med det, der æstetisk taget vilde behage en mest: én Gang med saa gennemført Klarhed som muligt at kaste Tanken om den ud i Verden, for saa at lade den virke ved sin egen Kraft. Det slidsomme Arbejde maa tages op atter og atter at stille den frem, at prædike om den paa Tryk og i Tale, at slaa til Lyd for den gennem et Kor af Missionærer. Og under denne travle Virksomhed kan Tankerne og deres Udtryk let sætte sig fast én Gang for alle i bestemte Spor, der maskinmæssig befares.

Det andet Skær er den Ensidighed, al Agitation kræver, naar den skal bide sig fast. Der skal males med tykke Streger og stærke Farver, naar Masserne skal med ind under Paavirkningen, og Faren bliver let den, at Perspektivet forrykkes og Sandhed bliver til Usandhed ved at overdrives.

Om Arbejdet for den nu allerede 15aarige Aftenundervisning gælder det samme. Da den i al den Tid væsentlig har været ledet af de samme Mennesker, kan heller ikke de undgaa at falde ind under Gentagelsens Lov. Og mangen én, der i Forvejen kender Lektien, vil trække paa Smilebaandet, naar dens Apostle igen trækker deres Heste af Stald og bestiger dem med de femten Aar gamle Ord paa Læberne. Det faar dog ikke hjælpe. Tingen maa omtales for at kunne bringes i Orden. Og hvad det kommer an paa er ikke, at Talen virker som et oratorisk Mesterværk; den staar sin Prøve, hvis den praktisk gør en Smule Nytte ved at vække Opmærksomheden. Ingen kan jo af sig selv vide, at man trænger til ham, og der trænges ved Aftenundervisningen hvert Aar til mange, der vil tage Ar-

bejdet op som Lærere og Lærerinder. Det er i Virkeligheden kun det, disse Linjer skal sige.

Lad mig først et Øjeblik tale med Agitationens Ensidighed. Man kan da lægge de unge — og ældre — Studenter paa Hjerte, hvilken betydningsfuld social Opgave de er med til at løse for hver Aften, de gennem Kundskabsmeddelelsen og Tankevekslingen kommer de lærende Arbejdere i Møde. Samfundets Fællesforstaaelse fremmes, fornaglede Hjerner dirkes op, og det Indhold, hver af de to Samfundsklasser rummer, fordeles mellem dem. Unge Studenter og gamle Arbejdere, eller gamle Studenter og unge Arbejdere, det er lige saa mange forskellige Konstellationer, i hvilke Lyset kastes fra den ene til den anden. Mangfoldige har erkendt det Udbytte, de har haft af dette Samliv, og med Udtryk af Forundring fortalt om den nye Verden, der derigennem har aabnet sig for dem.

Og saa gøres der jo en Del positiv Nytte. Flyver end de Kundskaber, der meddeles ved Aftenundervisningen, ikke højt, saa er det dog netop dem, Folk af Hensyn til Livets daglige Behov har ønsket sig. Og den, der har lært at tumle lettere med Tallene og Bogstaverne, med Ordenes Lyd og Sætningernes Form, eller har lært at holde Orden med sine Regnskaber, har jo ogsaa, om end efter en beskeden Maalestok, faaet bedre Betingelser for at komme frem i Verden eller dog holde sig oven Vande. Arbejdernes Taknemlighed herfor lægger sig ogsaa hvert Aar paa en smuk Maade for Dagen.

Og meget andet kønt og sandt kan der siges om Aftenundervisningens stille Virksomhed.

Men vi vil nødig narre nogen. Lad os derfor ikke fortie, at man ogsaa vil møde Skuffelser. En og anden

af Lærerne vil, naar Arbejdet er endt, synes, at det strengt taget ikke har frugtet synderligt. Tiden har været alt for kort, Forudsætningerne alt for uensartede. Af de mange, han i Begyndelsen saa sig omgivet af som sine Elever, er det ene Ansigt efter det andet maaske forsvundet, indtil kun en mindre, fast Stok er bleven tilovers. Sygdom, Arbejdsløshed, skiftende Bopæl, Ustadighed kan have tyndet Rækkerne. Og Læreren gransker maaske sine egne Nyrer for at finde Grunden dertil uden at komme paa det rene med den. Saadanne Stød giver Livet. Og dog er Arbejdet ikke spildt. Det er de solideste Kræfter, der bliver tilovers, i Virkeligheden dem, der i alle Tilfælde faar det bedste Udbytte hjem med sig fra Aftenarbejdet.

Enhver kan sige sig selv, at naar der i Løbet af en Vinter gives Undervisning til ca. 100 Hold Elever, hvert paa ca. 20, saa maa meget af det indtræffe, der kan betegnes som Skuffelser. Alligevel er det en Glæde hvert Aar, naar Arbejdet er afsluttet og Deltagerne samles for ved en til Lejligheden passende lille Fest at sige Undervisningen Farvel, at se ud over Forsamlingen med Indtryk af, at det er en Institution, der har faaet Kød og Blod i disse mange glad optagne Mennesker.

Sløjdundervisning.

I

(Af 1. Aarsberetning fra Dansk Sløjdforening 1887.)

Lige siden Middelalderens Tankegang begyndte at afløses af en nyere Tids Aand, har Opdragelsen arbejdet hen imod et stadig nærmere Forhold til Virkeligheden. I Steden for Lærdom er Livsdannelse bleven Opdragelsens Maal, den teoretiske Paavirkning har Skridt for Skridt maattet give Plads for en mere alsidig Udvikling af Menneskenaturen, og der er i de sidste tre Hundrede Aar næppe optraadt nogen betydeligere Talsmand for pædagogiske Interesser, uden at han ved Siden af den aandelige Dannelse har hævdet Betydningen af den legemlige, har paavist Værdien af Praksis som Baggrund for Teorien. Allerede en Mand som *Amos Comenius* (1592—1670) siger i sin Plan til en Folkeskole, at Eleverne i den „skal lære de allerfleste vigtigere Haandværk at kende baade for at de ikke skal være alt for groft uvidende om, hvad der gaar for sig i Menneskelivet, og for at det siden kan være lettere at se, i hvad Retning hver enkelt stærkest føler sig dragen af sin naturlige Tilbøjelighed". Da

John Locke (1632—1704) noget senere skrev sin Bog om unge Standspersoners Opdragelse, nævnede han Tømmermandsarbejde, Snedkerarbejde eller Drejerarbejde som en sund og passende Tidsfordriv baade for studerende og for Forretningsmænd, ti da „Sjælen ikke kan taale udelukkende at sysselsættes med samme Ting eller paa samme Maade, maa Folk med stillesiddende Arbejde have noget at bestille, som paa én Gang kan adsprede dem og sætte deres Legeme i Bevægelse". Og idet *Rousseau* (1712—1778) i sin Begejstring for Naturen priser Haandværkeren som den, der er mest uafhængig af Lykken og af Menneskene, og Haandarbejdet som det, der staar Naturen nærmest, saa kræver han uden at taale Indvendinger, at hans Emil skal lære et Haandværk, det renlige, sunde og nyttige Snedkerhaandværk, som lærer én at arbejde og at tænke over sit Arbejde, udvikler éns Herredømme over sine Lemmer og danner éns Smag. „Opdragelsens store Hemmelighed bestaar i at mage det saa, at Aand og Legeme gennem deres Arbejde bestandig skaffer hinanden friske Kræfter." I Tyskland havde *Aug. Herm. Francke* (1663—1727) allerede i det attende Aarhundredes Begyndelse indført Haandgerning i sine Opdragelsesanstalter i Halle; selv i Sygestuerne stod der Drejerbænke, „paa det at Patienterne efter deres Tilstands Beskaffenhed kunde betjene sig af samme til Motion og Rekreation", Eleverne lavede af Pap Æsker, Smaakasser, Smaaskabe, Skrivetøjer, Rejseapoteker, stereometriske Legemer, Stel til optiske Instrumenter o. l. og lærte saa bag efter at slibe Glas til Kikkerter, Forstørrelsesglas og Brændeglas, „i lige Maade alle Haande Glas til simple og engelske microscopiis. smaa Perspektiver", o. s. v. o. s. v. Filantroperne i Aarhundredets

sidste Halvdel gik mere i Rousseaus Spor og tog med *Basedow* (1723—1790) i Spidsen Ordet for Haandgerning, der kunde styrke Sundheden, øve Lemmerne, fremme Ordenssansen og udvikle Opmærksomheden. „Fordi de højere Stænder i Ungdommen holdes borte fra alt Haandarbejde, forstaar de heller ikke i deres modnere Aar at tage sig andet for end at læse og skrive; er de trætte deraf og savner Lejlighed til uskyldige Adspredelser, saa er der ikke den Ting, om den er nok saa taabelig og unyttig, som de forsmaar at forkorte Kedsomheden med." „Ti Børn i Værkstedet er lettere at holde Styr paa end tre, der ikke véd, hvad de skal tage sig for," siger *Salzmann* (1744—1811). I Holsten sattes Haandarbejdet i System, da Hertug *Peter* af Oldenburg 1796 efter Livegenskabets Ophævelse paa sine Godser oprettede Arbejdsskoler for Pigebørn ved Siden af Folkeskolerne, som senere efterfulgtes af „Kløtreskoler" for Drenge, i hvilke disse, i henholdsvis 2, 3 og 4 af de 6 daglige Undervisningstimer i hver Klasse, lærte at lave Træskeer, Saltkar, Skuffer, Hakker, Spader, Stole, Truge, Nummerpinde til Planteskolen o. l.

Men denne almindelige Følelse af Haandarbejdets Betydning gav først i vort Aarhundredes Begyndelse Stødet til Tanken om en egentlig pædagogisk Fremgangsmaade ved Undervisningen deri; tidligere havde man væsentlig kun set paa denne med Haandværkerens Øjne. *Pestalozzi* (1746—1827), Elementarundervisningens varmhjærtede Grundlægger, følte et Savn i sine Planer, saa længe han ikke ved Siden af sin „ABC des Wissens", den teoretiske Undervisnings Begyndelsesgrunde, kunde stille en „ABC des Könnens", en pædagogisk gennemført Opløsning af det praktiske Arbejde i dets simpleste Bestanddele. Hvad hans Grublen i den Retning ikke

naaede, virkeliggjordes af hans Discipel *Fr. Frøbel* (1782—1852), der gennem Iagttagelse af Børns Liv og Leg fandt de praktiske Sysler, som med Virkelighedsformer, Skønhedsformer og Erkendelsesformer for Øje kunde tilfredsstille de smaas Virksomhedsdrift. Den praktiske Smaabørnsundervisning tænker Herbartianeren *T. Ziller* (1817—1882) sig fortsat, saa den efterhaanden bliver til en Forskole for den faglige Dannelse ved at optage dennes elementære Øvelser i at omgaas Hammer, Sav, Høvl, Bor, Fil og andet Værktøj. Og idet den finske Folkeskoles Reformator, *Uno Cygnæus* (1810—1888), gribes af Tanken om at føre Pestalozzis og Frøbels Grundsætninger fra Alderen før Skoletiden over paa selve Skoletiden for derigennem at opdrage Befolkningen fra Barndommen af til produktivt Arbejde, bringe „Arbejdet til Ære og lette Striden mellem Kapital og Arbejde", saa gør han Sløjden, det opdragende Haandarbejde, til organisk Led i den finske Folkeskoles Virksomhed som et Dannelsesmiddel jævnbyrdigt og ligestillet med Skolens øvrige. Over Sverig, med Seminariet paa Nääs som et af Brændpunkterne for Uddannelsen af Sløjdlærere fra alle Lande, har Bevægelsen bredt sig videre og videre og har ogsaa naaet Danmark, forberedt gennem adskillige Aars ivrige Arbejde for Husflidens Fremme.

* * *

II

(Forord til Aksel Mikkelsen: Sløjdskolen og dens Forhold til Folkeskolen. 1885.)

Forfatteren af dette lille Skrift er en *self-made-man*. Aksel Mikkelsen er bleven Forfatter, fordi Livet har fyldt

ham med en Tanke, som ikke har ladet ham have Ro, inden han har faaet den udtalt. Den jævne, forstandige Haandværker, Almuesmanden uden boglige Forkundskaber, har den gjort til en tænkende Pædagog og en travl Skribent. Det er den demokratiske Aare i vort Folks Udvikling, der frembringer Lægmandsfilosoffer som ham, beaandede af Tidens store Tanker, levedygtige Udtryk for Initiativet i Befolkningens brede Lag. Og derfor er der Grund til at tro, at den Tanke, Livet har arbejdet frem i ham til stadig voksende Klarhed, ogsaa vil slaa an. Han har Betingelserne for at være dens Missionær: den faste Tro paa dens Sandhed og Rækkevidde, den ensidige og sunde Overbevisning om, at i den igger Frelsen for vort Folks Udvikling. Og han har sikkert grebet et afgørende, skønt længe miskendt Hovedpunkt i Opdragelsen. Der ligger i Haandgerningen en samlende og opdragende Magt, som faa andre Virkemidler kan naa. Enhver, der har set Børn, mindre saa godt som større, falde til Ro i et saadant Arbejde, og set en ligevægtig Livsglæde derigennem præge deres urolige Barnefærd, vil sande Forfatterens Opfattelse. Der er intet, som et Barn i den Grad savner, naar det ikke har det, og fyldes af, naar det har det, som praktiske Opgaver, det kan magte. Det føler Sejrherrens stolte Glæde, hver Gang det staar overfor færdige Frugter af sin Virken. Det faar en Maalestok for sine Kræfter, medens det strider for at overvinde Vanskelighederne. Det vinder Klarhed over sine Tanker, hver Gang det forstaar, hvad det vil, og lægger sin Plan. Fra inderst til yderst forplanter Virkningen af dets Arbejde sig gennem dets Natur. Medens det bruger sin Haand og sit Øje, fremmes dets legemlige Sundhed, skærpes dets Forstand og styrkes dets Vilje; Haandgerningen bliver en Driv-

kraft i dets Udvikling til Personlighed. Og saadanne Tanker har Forfatteren ikke udgransket som en enlig Tænker i sit Studerekammer, men han har gennemlevet dem ude i selve Livet, blandt voksne og Børn, paa hvilke han praktisk har prøvet denne Side af „Arbejdets Velsignelse". Derfor er denne hans Bog, der træder frem uden alle litterære Fordringer, — det er ikke mange Aar siden, dens Forfatter søgte Raad for at lære at skrive for sig og blev glad ved at høre, at det ikke skulde naas ved at lære dansk Grammatik, — derfor er hans Bog kun et enkelt Led af hans Kamp for at bringe sine Landsmænd til at anerkende den Sag, hvis Talsmænd han føler sig kaldet til at være, og paa hvilken han har sat hele sin Personlighed ind. Som et sandt og ægte Udtryk for en sund og ægte Tanke, der rundt om i Verden, i de forskelligste Lande og de forskelligste Samfundskredse, er i Færd med at gøre sin Ret gældende, vil jeg anbefale denne lille Bog og den Fordring, den stiller til Opdragelsen.

13. Marts 1885.

* * *

III

(Af Indbydernes Forhandlingsgrundlag ved Dansk Sløjdforenings Stiftelsesmøde 26. Febr. 1886.)

Enhver, der med Opmærksomhed har fulgt Forhandlingerne om vort Skolevæsens Ordning, vil vide, at Overlæsselsen med Aandsarbejde er et Hovedpunkt, til hvilket Kritikken over Skolens, især den højere Skoles, Virksomhed atter og atter vender tilbage. Sysselen med Bog og med Pen udgør en i Reglen alt for stor Del af Skolebørnenes Liv. Overhøringen i Skolen og

Lektielæsningen i Hjemmet arbejder Haand i Haand paa ensidig at udvikle deres intellektuelle Evner, og Legemet faar ikke der Lejlighed til at røre sig, som Ungdommen trænger til. Frugten heraf ses i Blodfattigdom, svækkede Nerver og usunde Drifter. Mod denne Ensidighed og dens Følger vilde Sløjd, d. v. s. Haandgerning afpasset efter Opdragelsens Krav, ved Siden af Gymnastik danne en gavnlig og nødvendig Modvægt. Ved at bryde Ensformigheden i Skolens Liv og sætte Kræfter i Bevægelse, som nu ganske maa hvile, vilde den bidrage til at give Barnets hele Skolearbejde et friskere Præg.

Men Sløjden har en videre rækkende Betydning.

Den faar en opdragende Indflydelse derved, at den imødekommer en sund og naturlig Drift hos Barnet, Driften til at tumle med praktiske Opgaver og derigennem paa alsidig Maade udvikle sine Evner. Det ligger Barnet nær at ville forme og danne og at glæde sig over de færdige Resultater af sit Arbejde; og der er ingen Tvivl om, at det gennem en planmæssig Tilfredsstillelse af denne Drift baade lærer sine personlige Kræfter og sine Omgivelsers Egenskaber bedre at kende, lærer at tænke paa Grundlag af egne Erfaringer og naar et forøget Herredømme over sig selv, særlig i Brugen af Hoved og Øje. Overalt hvor Sløjden paa rette Maade er draget ind i Undervisningen, har det ogsaa vist sig, at den har øvet en særegen Tiltrækning og bidraget ikke uvæsentlig til at gøre Skolen til et kært Opholdssted for Børnene. Den har modarbejdet Forsømmelser og mere end før givet Besøget i Skolen Frivillighedens Karakter. Mange Steder, hvor den er bleven indført, har den gjort disciplinære Straffe overflødige.

For det borgerlige Samfund faar Sløjden som Un-

dervisningsfag desuden den Betydning, at den i en tidlig Alder lærer Barnet Respekt og Sympati for det legemlige Arbejde, bidrager til en lettere og rigtigere Erkendelse af, paa hvilket Omraade dets Anlæg af Naturen ligger, og giver det en almindelig Forskole for en senere praktisk Livsgerning.

I alle disse Retninger er det den samlede Barneverden, der vil nyde godt af Sløjdens Indførelse i Skolerne. Maalet vilde jo være naaet, naar ingen Skole længer savnede et saa ypperligt Middel til at skaffe hvert enkelt Barn en sund og alsidig Udvikling. Det er i Erkendelsen heraf, at Haandgerning i 1882 er indført i de franske Folkeskoler, og at man i Sverig, der har spillet saa stor en Rolle i Sløjdundervisningens Historie, har indført den i ca. 800 Skoler.

En Indførelse af Sløjd i samtlige Landets Skoler, højere som lavere, forudsætter imidlertid hos os en Reform af Skolevæsenets hele Ordning. Som forberedende Skridt til at skaffe Sløjden den Plads i Opdragelsen, som indvundne Erfaringer og pædagogiske Overvejelser i saa høj Grad tilraader at give den, har vi da tænkt os følgende:

1) Der dannes en dansk Sløjdforening . . .
2) Der oprettes — naturligst ved Sløjdforeningens Initiativ — en Sløjdlærerskole, hvis Formaal er at uddanne dertil egnede pædagogisk dannede Lærere til at kunne undervise i Sløjd . . .
3) Som Indledning til Sløjdens Optagelse blandt de almindelige Skolefag paa samme Betingelser som de andre Fag søges den indført og praktisk prøvet efter en omhyggelig udarbejdet Læreplan i nogle enkelte dertil villige Skoler, dels højere,

dels lavere, saa vel i Hovedstaden og i Købstæder som paa Landet.

* * *

IV

(Politiken 13. Marts 1886.)

Man har spurgt os, om Husflid og Sløjd ikke er ét og det samme, og om en Husflidsforening som den allerede i flere Aar bestaaende københavnske ikke gør den nyoprettede „Dansk Sløjdforening" overflødig. Det er os en Glæde at kunne forsikre vore Læsere, at det ikke er noget ubetænksomt eller overflødigt Skridt, der er gjort ved at stifte den ny Forening.

Det gamle danske Ord Sløjd er rundt i den civiliserede Verden blevet det Kunstord, hvormed man betegner den Haandgerning og kun den Haandgerning, der træder i Opdragelsens Tjeneste. Ordet Sløjd er et Nummer paa Programmet for Skolens Reform ved at pege hen paa den legemlige og praktiske Udvikling som et nødvendigt Liv i en alsidig Opdragelse. Alt for længe har den lærde Skole frembragt en Ungdom, som er ude af Stand til at bruge Haand og Øje til andet end til at skrive og læse. Og alt for længe har den lavere Skole sendt sine Elever ud i Verden uden den Nævenyttighed og det Øjemaal, hvis Udvikling i Barndommen nok saa meget vilde være en Forskole for senere praktisk Virksomhed som de Stumper teoretisk Kundskab, hvormed deres Hjerner stoppes i Skolen.

Sløjden har en pædagogisk Opgave, og baade Forældre og Skolemænd vil forstaa, hvad det er for en Trang hos Børn, den kommer i Møde. I Modsætning dertil har Husfliden ikke en pædagogisk, men en øko-

nomisk Opgave. Den skal forsyne Hus og Hjem med saadanne Genstande, som ellers maatte købes, eller den skal bringe lidt Penge i Kassen ved Salget af de færdige Husflidsarbejder. Husfliden har især i tidligere Aarhundreder haft en ikke ringe social Betydning, og Husflidsselskaberne i Nutiden vil lære Befolkningen, særlig Landbefolkningen, at anvende sin Fritid, f. Eks. de lange Vinteraftener, paa en mere produktiv Maade end nu, hvor Husfliden Landet over i Aarenes Løb er taget mere og mere af. Lykkes disse Bestræbelser, er det den almindelige Velstand, der vil vokse derved.

„Ved Sløjden er det ikke de forfærdigede Genstande, men selve Arbejdet, der er Hovedsagen," siger den bekendte svenske Sløjdseminariumsforstander Otto Salomon paa Nääs, „den Dannelsesværdi, den frembyder, er den eneste Maalestok for Bedømmelsen af den."

Sløjden maa derfor underkastes samme Behandling som ethvert andet Undervisningsæmne: afpasses efter Børnenes Alder og Fremskridt, lægges forskellig til rette for de forskellige, gaa sin ordnede og planmæssige Gang fra det lettere til det sværere, søge at vække Børnenes Interesse, sysselsætte dem uden at overvælde dem, for at de kan se færdige Resultater af deres Travlhed. At skaffe Lærere uddannede, som paa rette Maade kan tage denne ingenlunde lette Opgave i deres Haand, vil være en Hovedopgave for Sløjdforeningen. At give det store Publikum et levende Indtryk af, hvad Sløjden, organisk optaget i Undervisningen, vil have at betyde for det hele Skoleliv, er en anden vigtig Opgave for den. Og i den Henseende vil Henvisninger til vort Naboland Sverig, hvor Sløjdundervisningen allerede har en Historie, gøre deres Virkning. Svenske Tilsynsmænd ved Folkeskolerne taler om „den

Interesse, den særlige Flid og Lærvillighed, hvormed Børnene har deltaget i Sløjden, mere end i noget andet Undervisnings- eller Øvelsesfag," og fortæller, hvorledes det er hændt, at „Drengene er blevne sporede til større Flid og Nøjagtighed i Læsningen ved Lærerens Trusel om, at de ellers ikke kom til at deltage i Sløjdundervisningen". „Den har, skønt frivillig," hedder det om Sløjdundervisningen i Stockholm, „været flittig besøgt og har vist sig at udøve en velgørende Indflydelse paa Disciplene ikke blot ved den Haandfærdighed, der er vunden derved, men endnu mere ved den Vane til Arbejde og nyttig Sysselsættelse, som denne Undervisning har medført." „Sløjden har gavnet Bogen dels derved, at den har medført mere Liv og Afveksling i Arbejdet, dels ogsaa derved, at den i høj Grad bringer Lærer og Børn til tydeligere at forstaa, at Skolens Virksomhed har et praktisk Formaal." Som en aandfuld Dame engang sagde: Sløjden rummer i sig Husfliden, men Husfliden ikke Sløjden.

Vi tror, ingen vil nægte, at Sløjdens Indførelse i Opdragelsen er en Sag, der fortjener et saadant samlet Arbejde, som netop kun en Forening, der bestemt stiller sig denne enkelte skarpt begrænsede Opgave, kan magte.

* * *

V

(Politiken 9. Maj 1887.)

„Sløjdbevægelsen er kommen forholdsvis sent frem her i Danmark, baade Nord og Syd for os havde Haandgerningen i Opdragelsens Tjeneste vundet begejstrede Forkæmpere og betydelig Indgang, inden vi herhjemme

tænkte paa den. Men efter at den er kommen frem, har den taget en Fart, der har overtruffet dens Venners mest sangvinske Forventninger. I mindre end et Aar er Sløjdforeningen dannet, Sløjdseminarium oprettet, Statstilskud erhvervet, Lærere melder sig i Mængde, Skole efter Skole meddeler, at Sløjden er optaget mellem Undervisningsfagene. Man havde troet, at der skulde kæmpes en haard Kamp, før denne Sag vandt frem, og det gaar saa let som Fod i Hose."

Disse en Skolemands Ord skildrer i raske Træk Udviklingen af en Sag, vi for et Aar siden hilste velkommen som en spirende Urt, der lige var pippet op over Jorden. Som al sund Vækst er ogsaa denne Udvikling groet op fra neden, praktisk formet for største Delen gennem en enkelt Mands, Sløjdskoleforstander Aksel Mikkelsens, energiske Initiativ. Han har givet Stødet til Sløjdforeningens Stiftelse, han har uddannet de første Sløjdlærere paa dansk Grund, han har, byggende paa svenske Udgangspunkter, som han har ført videre, opstillet den almindelig brugte Modelrække, han har leveret Værktøj og Materiel til Skoler, der har indført Sløjd, han har sat Undervisningen i Gang og haft det første Tilsyn med den, han har i Klasseundervisningen taget Initiativet til en ny Form for Sløjdundervisning, der tidligere kun er dreven som Enkeltmandsundervisning, og har derved forberedt dens fuldstændige og organiske Optagelse i Skolen paa samme Fod som dennes øvrige Fag. Han synes at være af de Naturer, der har Iver og Drift nok i sig til at sætte alle Kræfter ind paa en Sag og Evne til paa intet Trin at blive staaende og over det allerede opnaaede glemme, hvad der endnu staar tilbage. Ved en utaalmodig Handlekraft, der be-

standig higer videre frem, synes han paa et Aar at have gjort flere ny Begyndelser end mangen anden i ti.

Men selvfølgelig beror Sagens Held ogsaa væsentlig paa, at dens Sæd er falden i den rette Jordbund paa den rette Tid. Sløjdsagens Kærne er jo dens Bidrag til en mere alsidig Opdragelse, hvor Livets praktiske Krav ikke stilles i Skygge eller fornægtes til Bedste for en ensidig teoretisk Oplæring. Og i denne Henseende falder den jo sammen med Tanker, der fra andre Sider er oppe i Tiden. Vi forstaar nu, at den praktiske Forstand, der i enhver almindelig Regel kun vil se Stemplet paa virkelige Livserfaringer, langt snarere fører Slægten den sunde Livsvisdom i Møde end en Lærdom, som er vundet udelukkende gennem abstrakt Hjernearbejde. Og for en saadan praktisk Forstand vil Sløjden med sine bestemt formede Maal og sine praktisk afvejede Midler være en ypperlig Drivkraft. I den Glæde, hvormed Barnet tumler med sit Værktøj, medens Skolestuen genlyder af Savens Skratten og Høvlens Hvislen og Hamrens Slag, ligger en Borgen for, at Sløjden virkelig er et Undervisningsfag, der kan faa Barnenaturen i Tale.

Blandt vore Statsskoler har Frederiksborg lærde Skole optaget den efter Sommerferien i Fjor. Rektor Berg har siden 1884 ivrig arbejdet for dens Indførelse. Han har rejst i Sverig og Norge for Sløjdens Skyld, faaet Lokaler byggede til den ved sin Skole og har nu efter et halvt Aars Erfaringer set bekræftet, „at det er en betydningsfuld Udvikling, som den lærde Skole har faaet ved Sløjds Optagelse som Skolefag“. Med Kommuneskolers Børn er der endnu kun gjort foreløbige Prøver. Et Par Klasser fra Vesterbroegnen har faaet Undervisning paa Mikkelsens Sløjdskole, og her er det,

Grunden er lagt til en metodisk Klasseundervisning, hvis Gyldighed støttes gennem dens uvilkaarlig fremkomne Slægtskab med de nyere Metoder for Klasseundervisning i kvindeligt Haandarbejde.

Selv i de aandssvage Børns fattige Tilværelse har Sløjden begyndt at lyse ind. Eksemplet fra Sverig har virket, og fra „Undervisningsanstalten for aandssvage Børn" i København hedder det, at den i Aarets Begyndelse indførte Sløjdundervisning har formaaet „at bringe Ro og Disciplin til Stede hos disse Børn, at de allerede paa ret tilfredsstillende Maade formaa at bruge Sav og Høvl, og at de alle med Lyst og Interesse deltage i Undervisningen". Maaske vi her staar ved Begyndelsen til en Reform, der forflytter Tyngdepunktet for den samlede Opdragelse af aandssvage Børn.

„Dansk Sløjdforening" har gjort det muligt, at saa mangesidige Erfaringer allerede har kunnet gøres, dels ved at skaffe Skoler Materiel, dels ved at uddanne Lærere, dels ved at udstille Modeller; det Statstilskud, den har faaet, er faldet i god Jord. Men det fremgaar af dens Beretning, at der staar vigtige Opgaver endnu tilbage at løse. Der maa skaffes endnu grundigere og mere pædagogisk fyldestgørende Læreruddannelse til Veje, der maa skaffes Modelrækker og Tegninger, som rundt om i Skolerne kan være Mønstre for Lærere og Disciple, der maa gøres Udvej for at komme det voksende Antal Skoler i Møde, som trænger til Hjælp for at kunne indføre Sløjd. Som Staten har gjort sit og forhaabentlig vil fortsætte paa den betraadte Bane, opfordrer vi ogsaa private til at gøre deres til at støtte og fremme en Sag, der mere end meget andet vil komme den unge Slægt og Fremtidens Samfund til gode.

* * *

VI

(Politiken 29. April 1888.)

Sløjdforeningens Beretning er i Aar omtrent dobbelt saa stor som i Fjor. Det betyder, at dobbelt saa mange Skoler har indført Sløjdundervisning og kunnet afgive Beretning om den, at Fremgangsmaaden er bleven mere metodisk udarbejdet, at Læreruddannelsen er bleven grundigere og mere systematisk, at den danske Sløjd har tiltrukket sig Opmærksomhed i Udlandet, og at danske har kunnet meddele Resultater af deres Studeringer i Udlandet paa Sløjdens Vegne.

Endnu er det her i Landet væsentlig private Skoler, der har optaget Sløjd. Det er vistnok sundt, at Sagen saaledes arbejder sig op fra neden hele Landet over, indtil den er bleven en Samfundssag, der ogsaa rykker sejrrig ind i de offentlige Skoler. De private Skoler er i mange Maader bedst skikkede til at være Arnesteder for Nybegyndelser. Lettere og smidigere i Vendingen, hurtigere til at aflytte Befolkningen, hvad Bevægelser der er oppe i den, mere egnet til at lade et personligt Initiativ komme til Orde, til at prøve og eksperimentere, er det Privatskolens naturlige Opgave at svinge ud fra de slagne Veje og slaa ind paa de endnu ubanede. Det er paa det Punkt, den, naar der rigtig er Livskraft i den, gør Samfundet sine store Tjenester. Den offentlige Skole med sit tungere Maskineri bør vel kun tilegne sig, hvad der er prøvet og har bevist sin Bæreevne. Men paa den anden Side kan det ikke nægtes, at en Sag som Sløjdsagen, Bestræbelsen for gennem legemligt Arbejde at skaffe Aand og Legeme en sund og alsidig Udvikling, først har sagt sit

sidste Ord, naar den Landet over, i alle Former af Skoler, har taget samtlige Barnekræfter i Brug og givet dem den friske Dukkert ned i de praktiske Sysler, af hvilken Børnene kommer op igen med den velgørende Følelse af sund og reguleret Livsglæde. De offentlige Skoler maa derfor med ind i Bevægelsen, og Staten har jo ogsaa allerede godkendt Sagen gennem de Tilskud, Regering og Rigsdag har ydet den.

Det er Børn af alle Støbninger, der er komne ind under Sløjdens Indflydelse. Et morsomt lille Billede af den normale Skoledrengs Glæde over Sløjden gives et Sted i Beretningen. „En Dreng ude paa Broen havde formaaet sin Bedstefader til i Julegave at give ham en Høvlebænk, Sav og Høvl. Juledags Formiddag kom han farende med et glædesstraalende Ansigt ud paa Sløjdskolen og fortalte, at to Tanter havde givet ham 6 Kr. „Derfor skal jeg have Træ til et Dukketeater, Hammer, Vinkel, Borsving, Bor, 2 Stemmejærn og nogle Søm. Kan jeg faa alt det for de 6 Kr.? Nej, det bliver nok for meget. Men Onkel giver mig nok Resten, naar jeg beder ham derom," fortsatte han. Pengene strakte imidlertid til, han fik sine Ting, og med en Sejrherremine gik han bort, bærende sine Skatte saa synligt som muligt. Dukketeatret krævede senere en Smalsav, Fil, Rasp og adskillige Anvisninger. Onkelen og Tanten maatte atter holde for, og næsten daglig gjorde Drengen Besøg paa Sløjdskolen. En Eftermiddag en af de sidste Dage i det gamle Aar kom han kørende med Dukketeatret paa en selvlavet Slæde og foreviste sjæleglad sit Mesterværk. Det var hans Julearbejde. Mange andre Drenge kom i Juledagene og købte baade Materiale og Værktøj. Kan Sløjden forene disse to Ting: dygtigt Hjemmearbejde og en fornuftig Anven-

vendelse af Sparepenge, har den allerede derved gjort sin Gavn."

Snart tegner Beretningen en Skitse af Latinskoledrenge, der begynder med at tage overlegent, næsten haanligt paa Sløjden for, efterhaanden som Arbejdet fortner, at gaa op i Iver og Interesse for det. Snart er det Drenge fra en Kommuneskole, man ser ved deres Arbejde. „Sveden begynder at bane sig Vej gennem Porerne. Skønt det er midt om Vinteren, har et Par af dem kastet Trøjen. Trods Klædernes Brøst og trods Snavset paa Ansigt og Hænder er Drengene smukke, som de staar der, anspændende hver Evne, de ejer." Snart er det Drenge i et af de fattige Kvarterer af Byen, som Sløjden skal gøre sit til at redde fra Fabriks- og Gadelivets Ødelæggelser, snart aandssvage Stakler, hvem Sløjden viser en særlig Evne til at berolige og udvikle, saa de staar optagne og inderlig tilfredse ved deres Arbejde og ved Timens Slutning, med Mismod tydelig tegnet i deres Ansigt, lægger Værktøjet fra sig. Paa Pigebørn er Sløjdundervisningen kun glimtvis bragt i Anvendelse endnu, men ogsaa her er der en Opgave, som Fremtiden maa arbejde paa at løse.

Bag Sysselen med Børnene, hvor Spørgsmaalet om Enkeltmandsundervisning eller Klasseundervisning endnu staar uafgjort, har der ligget et alvorligt Arbejde med Lærerne. Skildringen af Læreruddannelsen paa Aksel Mikkelsens Sløjdlærerskole optager en ikke ringe Del af Beretningen. Der har været arbejdet energisk og metodisk i de 6 Uger, Feriekursusset forrige Sommer har staaet paa. Det synes, baade i Betragtning af Tilgangen og af selve Arbejdet, der gøres, at maatte være en nærliggende Fordring, at Sløjden optages blandt Statens aarlige Feriekursus, og at Lærerne, der virker for den,

faar de samme Begunstigelser som de, der i andre Fag bruger deres Ferie til at fuldstændiggøre deres Læreruddannelse. Den Sum af 350 Kr., som ifølge Sløjdforeningens Regnskab er udgivet i Fjor til Understøttelse af Lærere under Uddannelsen, tyder ikke paa, at Understøttelsen kan have haft synderlig kæmpemæssige Dimensioner. Og dog er det givet, at Sløjdundervisningen — som al anden Undervisning — staar og falder med de Lærere, der skal føre den igennem.

Alt tyder paa, at Sløjden er et Fag, der er Grøde i. Rundt om i Beretningen faar man Indtrykket af Tanker og Kræfter, der spirer. Hvor der endnu er Uklarhed, skriver den sig fra, at Sagen er for omfattende, for meget af et Stykke levende Liv, til straks at kunne udtømmes. Det tager bestandig Tid at komme til Bunds i en Sag, der har en Fremtid.

* * *

VII

(Politiken 28. April 1889.)

Der er en dobbelt Fare ved enhver ny Bevægelse: at den for længe holder sig i de almindelige, til praktisk Brug endnu ikke formede Tanker, hvoraf den er udsprungen, og at den for tidlig slutter sig af i bestemte Former og stivner. Sløjdbevægelsen her i Danmark synes heldig at have undgaaet begge disse Farer. Ved at gennemlæse den nylig udkomne 3dje Aarsberetning fra „Dansk Sløjdforening" faar man et bestemt Indtryk af, at Sagen har været i de rette Hænder; den skabende Kraft og det energiske Initiativ, der har sat den i Gang og stadig holder den i frisk Udvikling, synes at være truffen sammen med den begrænsende Kri-

tik, der kræver Erfaringens Segl under enhver nyfødt Plan, inden den godkendes.

Der findes et Steds i Beretningen en Slags billedlig Fremstilling af Modsætningen mellem det rastløse Initiativ og det omhyggelige Arbejde med Enkeltheder. „Tag en Lærer, der tidligere har været en dygtig Tømrer," hedder det. „Hvis han nu i øvrigt er en Lærer, der forstaar at samle Eleverne om sig, vil det let blive Tømrernes Ejendommeligheder, der stikker igennem ogsaa i Drengenes Sløjd. Det strengt korrekte, det skarpt afgrænsede, det absolut bestemte i alle Enkeltheder vil de forholdsvis mindre komme til at interessere sig for, men til Gengæld vil de faa et vist rask Tag i Arbejdet, ikke gaa af Vejen for noget, forstaa at hjælpe sig i en snæver Vending. De vil blive fortrinlige Kolonister, vel skikkede til i en Fart at sammentømre det nødvendigste til Tag over Hovedet, men næppe synderlig skikkede til at frembringe og udbedre Ting, som en mere udviklet og forfinet Smag kræver. De vil komme i Besiddelse af Tømrerens Mod og Kækhed, men ikke af Snedkerens Nøjagtighed og Ordenssans. Der er næppe Tvivl om, at „Tømrer"-Standpunktet er baade berettiget og heldigst til en Begyndelse, men lige saa sikkert er det vistnok, at dette Standpunkt ikke maa blive det eneste og endelige. Som et Hus nu til Dags i den civiliserede Verden ikke er færdigt, fordi det staar der i store Træk og Tømrerne kan forlade det, saaledes er Børnenes Udvikling heller ikke færdig fra Tømrerens Haand, de maa billedlig talt have Snedkeren med. Den Lærer, hvis Fortid frister ham til væsentlig kun at sætte Kræfterne i Bevægelse og i Gennemførelsen af Formen nøjes med det omtrentlige, Rigtigheden i det grove, vil trænge til

gennem sin Uddannelse at lære, hvad det vil sige at fuldende, lægge sidste Haand paa Værket, at virke paa en Gang gennem Tømmerværkets Bærekraft og den gennemførte Forms Pyntelighed."

Grundvolden, paa hvilken den hele Virksomhed i Sløjdlærerskolen og Barneskolerne er bygget op, er Tanken om Sløjden som alment Opdragelsesmiddel. S. 23—42 i Beretningen er der saa givet en Fremstilling af den metodisk planlagte Fremgangsmaade, gennem hvilken den danske Sløjdundervisnings System er rejst paa den givne Grund for at optage og udvikle Barnets aandelige og legemlige Kræfter Aar igennem. S. 42—47 skildres et Forsøg paa at føre Sløjden ned til selve den tidlige Barnealder ved at simplicere Opgaverne og udskille Arbejdets forskellige Sider fra hverandre for at lade Barnet tilegne sig dem Trin for Trin, som Tilfældet er med al Elementarundervisning. S. 50—75 gives der et Billede af Sløjdens Stilling i Skolerne Landet over. Man faar en slaaende Fornemmelse af, hvad det muntre praktiske Arbejde betyder særlig ogsaa for Landsbybørns Udvikling, naar man hører saadanne Udtalelser fra Skolelæreres Side som: „Sløjd er aabenbart Elevernes kæreste Fag, der er en Livlighed over alle, som jeg ikke har set i nogen anden Time, og Skoleforsømmelserne er blevne sjeldnere, hvilket altsaa kommer hele Undervisningen tilgode." Eller: „Vi har intet Fag i Skolen, som bedre imødekommer Landsbybørns praktiske Sans end netop Sløjd, hvorfor Børnene ogsaa paa mit Spørgsmaal om, hvilket Fag de bedst kunde lide, svarede: Sløjd. Jeg tror efter Sløjdens Indførelse at kunne spore et større Mod hos Børnene til i de andre Undervisningstimer at give sig i Kast med Opgaver," — „til at tage Aandsfagenes Discipliner som Opgave

og ikke som Lektie," føjes der fra en tredje Skole til. Bevægelsen gaar derfor hos Skolemændene her i Danmark i Retning af Sløjdens Optagelse i Skolen ganske paa samme Fod som de andre faste Fag uden andre Fritagelser end dem, som ved ethvert Undervisningsfag kan finde Sted for ganske enkelte af særlige Grunde. Beretningen fremhæver med Styrke, at man for ogsaa at faa Sløjdundervisningen til at gro organisk sammen med den øvrige Virksomhed i den lærde Skole maa sørge for at skaffe dennes Sløjdlærere de Forudsætninger, uden hvilke det vil gaa Sløjden, som det mangfoldige Steder er gaaet Gymnastikken. „Saa meget Disciplene her i det hele taget staar tilbage for Folkeskolens Børn i praktisk Greb paa Tingene, er de gennemgaaende mere intellektuelt udviklede, har ogsaa tit den ensidig intellektuelle Udviklings Skyggesider, en vis blaseret Overlegenhedsfølelse, en mere hurtig end egentlig grundig Kritik og en — jævnlig næsten komisk — Ringeagt for alt, der ikke staar paa det rent ydre Dannelsestrin, Hjemmene og deres Omgangskreds repræsenterer. Det kan man ved Valget af Sløjdlærere ikke se bort fra, dersom man ønsker Sløjdundervisningen optaget og respekteret i disse Skoler. Lærerne maa her som Baggrund selv for den grundigste Sløjdlæreruddannelse have en almindelig Fordannelse, der svarer til Børnenes Krav, hvis disse ikke skal se dem over Hovedet. De maa som Regel helst selv have gennemgaaet en lærd Skole og derefter som Studenter have taget fat fra Grunden paa Uddannelsen til Sløjdlærer — uden nogen Tro paa, at de som Studenter kan nøjes med en kortere Uddannelsestid. En forud arbejdsvant Seminarist kan mangen Gang paa sit Omraade bedre optræde som Lærer efter et kort Kursus end den

ikke arbejdsvante Student. Sløjdundervisningen i den lærde Skole vil først for Alvor være sikret, Læreren føle sig som et fuldt berettiget Led i dens Lærerkorps og betragte sin Lærervirksomhed som blivende Opgave, ikke blot som et Overgangstrin i sit Liv, naar den Reform er gennemført, som „Dansk Sløjdforening" i sin Indstilling til Undervisningsministeriet af 9. Juli 1887 foreslaar, idet den henstiller Tanken om at udvide den bestaaende Skoleembedseksamen med en Faggruppe af videnskabeligt og praktisk Indhold, med Sløjd som et af Fagene, til Ministeriets Overvejelse.

Ca. 2000 Børn har i det forløbne Aar faaet Undervisning i Sløjd, i alt i 47 Undervisningsanstalter.

Den danske Sløjdundervisning har samtidig arbejdet sig frem til Anerkendelse i Udlandet. Paa den 8. tyske Sløjdkongres i München Septbr. 1888 sagde en af Lederne for den tyske Sløjdbevægelse, den deputerede v. Schenckendorff: „Af de her fremstillede Undervisningssystemer forekommer det, som Mikkelsen i Danmark anvender, mig at være det fuldkomneste i Henseende til strengt systematisk Gennemførelse. Jeg maa for min Person — ligesom Salomon, med hvem jeg talte derom paa Nääs — anerkende, at Mikkelsen er en fuldt ud original Fremtoning paa vort Omraade." Og en bekendt svensk Sløjdlærer, J. Franzén, skriver i „Slöjdundervisningsblad från Nääs": „Hr. Mikkelsen har gennem sin Klasseundervisning gjort et saadant Skridt fremad, som vi Svenskere i alt Fald kan have godt af at lære at kende, og vi bør derfor af vort inderste Hjærte række ham en Broderhaand og sige til ham: Tak, ædle Kammerat, du har gjort et godt Stykke Arbejde —, lad os forene vore Kræfter til fælles Stræben."

Medens saa meget stagnerer herhjemme, er det glædeligt at se Omraader, hvor der er Spirekraft og Bæreevne, og hvor vi danske baade inden- og udenfor vort Lands Grænser kan hævde os en Plads i det Kulturliv, der fører fremad.

* * *

VIII

(Politiken 26. Maj 1880.)

Man har ved Læsningen af „Dansk Sløjdforening"s aarlige Beretninger den trygge Følelse af at staa over for en Sag, der er sat godt i Gang og derfor ikke stopper op i Utide. For hvert Aar bliver man Vidne til, at den har lagt en Alen til sin Vækst og indvundet nyt Land til sine Arbejder. Men Sagen trænger ogsaa til at vokse udadtil. Ganske vist har den begyndt at gøre sit Indtog i vort Skolevæsen. Frederiksborg lærde Skole er under den fremskridtsivrige Rektor Berg gaaet i Spidsen for Statsskolerne, og Horsens Latinskole er ifølge en Bevilling paa Finansloven i Færd med at følge efter. Nedenfra har Landsbyskolerne begyndt at tage fat, og det er en Fornøjelse at se af Beretningen, hvorledes Sløjden der er slaaet an. „Sløjd er ubetinget Elevernes kæreste Fag," hedder det fra et Sted i Sjælland. „Siden Sløjden indførtes, har Eleverne været mere ivrige til at søge Skolen, og saaledes virker den gavnlig paa hele Undervisningen." Men væsentligst har det været private Skolers Bestyrere, særlig de københavnske Latin- og Realskolers, der har skaffet Sløjden Fodfæste i Skoleundervisningen. De har bragt ikke smaa Ofre for at skaffe passende Lokaler og bestride Udgifterne ved den daglige Undervisning, de har ved Sløjdforeningens

Hjælp skaffet rigeligt og brugbart Værktøj til Veje, og de har skaffet Tid til det nye Fag, uden at det er gaaet ud over Skolens øvrige Arbejde. Sløjden har jo tilmed det Fortrin, at den bryder Ensidigheden i Undervisningen og den Følelse af Overanstrængelse, som let følger med alt for ensartet Arbejde længere Tid igennem. Et lille Træk, som viser, hvilken Plads Sløjden allerede har erhvervet sig i Disciplenes Hjærter, er det, at de i en Latinskole, hvor Undervisningen skulde være afsluttet i 3dje Latinklasse, har andraget hos Bestyreren om, at den maatte blive fortsat i 4de, ligesom det fra en anden lærd Skole hedder, at det „betragtes som en Straf at blive udelukket fra Sløjdundervisningen paa Grund af Dovenskab i Skolefagene".

Medens saaledes Drengeskolen allerede er kommen et godt Stykke ind paa en Undervisning, hvor det praktiske Arbejde kan komme til at øve sin styrkende og befrugtende Indflydelse baade paa Legeme og Sjæl, saa synes de ledende Kræfter paa Pigeskolens Omraade endnu ikke at have faaet Øjnene op for, hvor stor Betydning Sløjden vil kunne faa, naar det gælder om at opdrage sunde, dygtige Kvinder. Hvor man et enkelt Sted har gjort Forsøg i den Retning med voksne Kvinder, synes Forsøget at være faldet gunstig ud. „Det er vor Overbevisning — efter den Erfaring, vi har gjort, —" hedder det saaledes fra Vældegaard Kvindeskole, „at Sløjdundervisning kan drives med godt Udbytte i en Skole for voksne Piger. Den fremmer Elevernes Sundhed, giver deres Liv et mere praktisk Tilsnit og forøger deres Oplagthed til aandeligt Arbejde." Og Dr. S. Levy giver i sit Skrift om „Skævheden hos Pigebørn og dens Forebyggelse gennem Opdragelsens Reform" tydelige Fingerpeg i samme Retning for Skolepigers

Vedkommende, idet han siger: „I Skolesløjden har vi et Undervisningsfag, hvis Betydning for Pigeskolen er saa iøjnefaldende, at det egentlig maa fremkalde Forundring, at man ikke allerede med begge Hænder har grebet dette Fag netop i Pigeskolen. . . . Sagen er lagt i den Grad til rette for Pigeskolen, at det vil blive forholdsvis let for denne at tage Sløjden op som nyt Undervisningsmiddel, der vil vise sig sundere og gavnligere end saadanne Skolefag som f. Eks. Tegning og Maling.“ Her er øjensynlig et Punkt, hvor en offentlig Mening blandt Forældrene burde lægge et saadant Pres paa Skolerne, at disse i Erkendelse af den centrale pædagogiske Stilling, Sløjden umiskendelig er anlagt til at faa med sit Telegrafnet ud i alle legemlige og sjælelige Funktioner, hurtig, som det er sket for Drengeskolernes Vedkommende, kan optage det nye Fag i deres daglige Virksomhed som ét Middel til at give Pigebørnene kraftigere Holdning, friskere Blod og en sundere Tillid til egne Kræfter.

Staten har givet den hele Bestræbelse sin Anerkendelse ved et voksende Tilskud til „Dansk Sløjdforening“, i Fjor 12000 Kr. Udtalelser fra Udlandet har sat Stempel paa den danske Sløjd som den Bevægelse, der paa Sløjdpædagogikkens Omraade i den seneste Tid har tildraget sig mere almindelig Opmærksomhed end nogen som helst anden. En Svensker gaar i et stockholmsk Blad endogsaa saa vidt, at han siger: „Om ti Aar vil man sande mine Ord, at Europa taler om den danske Sløjd, ikke om den svenske.“ Og fra Verdensudstillingen i Paris i Fjor vendte den danske Sløjd hjem med Guldmedaille. I en Aarsberetning fra de göteborgske Folkeskoler sammenstilles dens Metode med den schallenfeldske Metode for Haandarbejde, som for Tiden

er i Færd med at blive indført i vore Kommuneskoler. Begge vil de holde hele Klassen samlet ved Undervisningen, saa at nye Øvelser og nye Vanskeligheder paa én Gang tilbagelægges af alle Disciplene, men hvert enkelt Barn inden for de fælles Rammer bevæger sig frit, hurtigere eller langsommere, efter sine naturlige Anlæg eller sin indvundne Øvelse.

I en Tid, hvor baade den højere og den lavere Skoles Reform staar paa Dagsordenen, er det en Glæde at se et Indlæg i Forhandlingerne, der har sin Vægt, ikke gennem uprøvede Teorier eller veltalende Ordkunst, men gennem det solide Indtryk, man faar, hvor Teorierne har skudt Rod i et sundt praktisk Initiativ, og hvor Veltalenheden er Kendsgerningernes Bevis for Sagens Værdi. Det er gaaet her som overalt, hvor noget betydningsfuldt skal udrettes til Bedste for de mange: Bevægelsen maa have sit bærende Midtpunkt i en Personlighed med ualmindelige Evner, der føler, at han har Ansvaret for, at alt gaar sin rette Gang, men ogsaa har Selvtillid nok til i intet Øjeblik at tvivle om sin og Sagens Ret og til at banke paa atter og atter, indtil Døren lukkes op. For Sløjdsagen i Danmark har Hr. Aksel Mikkelsen været en saadan Personlighed. Det har været hans Lykke, at han ikke er kommen til at staa alene, men har følt den Opgave, han er greben af, baaren frem af Tidens Tanker.

* * *

IX

(Velkomstord ved det første danske Sløjdlærermøde 27. Dcbr. 1898.)

Velkommen til de fremmede, der dog ikke er fremmede, men godt kendte her og kan mødes paa et fælles

Grundlag, hver med sine Erfaringer og sine Indtryk fra de Forhold, under hvilke de virker.

Adskillige har her i Landet ment, at det var nok, naar man som Lærer var et „levende Menneske", der i hvert Øjeblik handlede ud derfra og lod staa til. En saadan Opfattelse hænger sikkert sammen med vor danske Natur. Andre Folk, f. Eks. Svenskere og Tyskere, tager som oftest fat med større Energi paa at forberede Arbejdet og indøve sig selv i det. Og Plan maa der til, det har de Ret i. Vi maa ikke tro, at alt er godt, blot hver gaar sin egen Vej, som han bedst kan. Aladdinstanken, der var fremme i Aarhundredets Begyndelse, er nu mod dets Slutning afløst af Tanken om Arbejdet og dets Frugter. Men intet Arbejde uden Plan. Heller ingen Opdragelse. Og ingen Plan uden Metode ved dens Gennemførelse. Heller ikke i Undervisningen. Der har været sagt, at en Metode er en Spændetrøje, men en Lærer uden Metode er kun en Lærer, der ikke ved, hvad han vil. Metode er den planlagte Vekselvirkning mellem Lærerens og Barnets Evner og derved netop en Frigørelse af begges Kræfter. Ikke-Metode bliver en planløs Virksomhed, der gaar tilfældige Veje, geniale Naturer undtagne, i hvilke Geniets Sporsans selv er Metode. Men vi gør bedst i at gaa ud fra, at vi ikke er Genier.

Plan ved Undervisningen er bevidst Fremgangsmaade, under Hensyn til Lærerens og Barnets Kræfter. Børnene gennemløber en for alle fælles Udvikling, samtidig med at hvert Barn har sine særlige Naturanlæg. Opgaven er at udvikle og udpræge den enkelte; men det for Barnenaturen fælles er den Grund, hvorpaa dette personlige maa bygges. Maa det barnlige i Udviklingen ikke overses, maa det, vi har med at gøre, være et

Arbejde for Børn; det psykologiske Grundlag for Undervisningen maa staa os klart. De er alle Børn, selv om Peter er saadan, Karl saadan, og det er Opdragelsens Kunst at faa fat i det personlige hos den enkelte uden at tabe det af Syne, der er fælles for alle.

Man kunde spørge: Vil man ikke naa videst ved at tage hver enkelt for sig, som det f. Eks. sker ved Rousseaus Emil? Nej, Brydningen mellem Børnene, der spiller saa stor en Rolle i deres Udvikling, vilde derved falde bort — Modsætningerne paa Grundlag af det fælles barnlige. Udviklingen bliver let skæv, naar et Barn isoleres. Men der er ogsaa Fare i modsat Retning. Læreren maa vogte sig for at tabe den enkelte i alle, saa han kun bliver talt med som et Nummer.

Hvilken Art af Undervisning man helst skal benytte, er egentlig hermed besvaret. Enkeltmands- eller Klasseundervisning, de meget omstridte, er ikke Modsætninger, der udelukker hinanden, men forudsætter hinanden, da den enkelte skal hævde sig mellem de mange, og de mange maa danne det bærende Grundlag for den enkeltes Udvikling.

Tidligere mente man, at Haandværkerne med den store Haandfærdighed maatte være selvskrevne til at være Sløjdlærere; nu siger man det ikke mere. Der skal undervises, og Undervisning kræver en Lærer, d. v. s. en Barnekender, en Metodekunstner. I Sverig betyder „Elementar“läroverk Latinskole, i Danmark er „Elementar“skolen Begyndelsesskolen, og dog har begge Navne deres Berettigelse; den ene Skole giver „Elementerne“ til Universitetet, den anden til den almindelige Skole. Med andre Ord: den tidligere Skole giver Grundbestanddelene og derved Grundlaget for

Arbejdsmaaden og Arbejdet i den senere Skole og i Livet. Vejen i Undervisningen er da den, at Arbejdet og dets Genstand deles i sine Grundbestanddele for at tilegnes.

Plan i Arbejdet vil da sige, at Læreren har Blik for, hvorledes det skal deles og meddeles for at udvikle Barnet. Hensynet til Børnene er Nr. 1, tekniske Hensyn Nr. 2. Har de tilstedeværende i den Tid, der er gaaet, siden de var paa Sløjdlærerskolen, gjort Erfaringer herom, kan disse jo her ved Mødet udveksles og derigennem udvides. Grundlaget, Arbejdets Deling, har de alle faaet vist Vej til.

Ved at skifte Ord om Plan i Undervisningen er det Meningen at holde de store Veje aabne. Der er Fare for Pedanteri, for Lærere en nærliggende Fare, naar den enkelte udelukkende arbejder med sit, lukker sig inde og taber Udsigten til de store Linjer. Men man kan godt undervise efter samme Plan og dog lade alle Enkeltheder veksle.

At faa drøftet og fastslaaet Planen for Sløjdundervisningens almene Metode i store Linjer, men med fri Bevægelse inden for disse, er en Opgave for dette Møde.

Det skulde være et Fornyelsesbad for hver af Deltagerne i det ved at føre ham igennem praktisk Arbejde og Tankeudveksling ind i det nye, der er kommet frem, og det gamle, der har holdt Stik, og derved hindre ham i at gaa i Staa. Men Deltagerne er ikke komne her blot for at modtage, men ogsaa for at give. De mellemliggende Aar har været som en Sparebøsse; nu skal Grisen slaas i Stykker, og vi skal se, hvad der er samlet i den.

Smaastykker.

I

Folkeoplysning.

(Vendsyssel Tidende 3. Januar 1898.)

Uden Lys kan Øjet ikke se. Men bag Øjet, der ser, maa der være en Haand, der kan arbejde, og en Vilje, der kan sætte den i Gang.

Kaster Oplysningen sit Skær over den Verden, du lever i, og viser dig Vej i den, saa glem ikke, at der ogsaa skal falde Lys ind over den Verden, der lever i dig, — paa Lysgudens Tempel i det gamle Grækenland stod som Velkomst til den, der kom for at søge Visdom dér: „Kend Dig selv".

* * *

II

Udviklingsmuligheder.

(Socialdemokraten 1. Maj 1899.)

I en af de Strøtanker, hvormed første Del af Søren Kierkegaards berømte Ungdomsværk „Enten—Eller" indledes, satiriseres der over den Kendsgerning, at en

Mangfoldighed af Mennesker i den Grad er optagne af Arbejdet med at skaffe sig Betingelserne for at leve, at de aldrig faar Tid til i Virkeligheden at leve. Der ligger ganske vist noget af et Skævsyn i denne Betragtning. Selve Kampen for Livsbetingelserne er jo ogsaa et Led af Livet, Arbejdet rummer en stor Sum af Mulighed for Udviklingen af Evner og Glæde over det frembragte. Men sandt er det ikke des mindre, at saaledes som Tingene har udviklet sig, ligger Arbejdet tit som en Mare paa den, der spændes fast i det fra Morgen til Aften og føler den næste Dags truende Skygge foran sig, fordi Fortjenesten kun rækker fra Haand til Mund. Lønforhøjelsen betyder da, naar den udnyttes paa rette Maade, en Bortmanen af Skyggen, Skridt for Skridt, saa den ses paa større og større Afstand.

Men selv hvor Arbejdet saaledes skaffer Betingelser for at leve, bliver det baade for Arbejdets og Arbejderens Skyld nødvendigt, at der er Pusterum, daglige Pusterum, i hvilke man kan komme paa Afstand fra sit Arbejde for at komme nærmere til sig selv. Det er styrkende at have faste Pligter, men det er befriende til Tider at føle sig uden Pligt eller kun bunden til frivillige Pligter. At kunne række sig og strække sig, at kunne snakke og le, at kunne læse og synge, at kunne prøve sine Kræfter og udvikle dem, at kunne færdes i sine Kammeraters eller sin Families Kreds — alt det giver Fritiden et Indhold, der fylder og løfter. Arbejdet deler Menneskene efter faste Grupper, Fritiden blander dem igen mellem hverandre, under Arbejdet er det Faget, der samler, under Fritiden Fællesinteresserne og det almene Menneskeliv.

Som der ligger en Tilfredsstillelse i selve det godt gennemførte Arbejde, saaledes lægger det ogsaa Grun-

den til et dygtigt Menneskeliv udenfor Arbejdets Timer. Men saa maa saadanne Timer ogsaa være der, for at Menneskelivet kan udfolde sig i dem. Det betaler sig ikke blot i sig selv, men ogsaa ved den forøgede Kraft, det tilfører Arbejdet. Som Arbejdet let stykker Menneskene ud i Fagmænd, giver denne vel udnyttede Fritid dem en Ballast af betydningsfuld Menneskelighed. Det er ikke tilfældigt, at Kampen for den begrænsede Arbejdstid har ladet vente paa sig. Først maatte Sansen for mere menneskelige Interesser være vaagnet, saa maatte Evnen til at sætte sin Personlighed ind paa disse Interesser være udviklet. Ellers vilde den forøgede Fritid falde til Jorden som noget meningsløst, maaske skadeligt. Men hvor Trangen til menneskelig Udvikling er bleven sig selv bevidst, dér kommer der Fart i Kampen om faste Grænser for Arbejdet, og Fritiden blomstrer op til at være den friske og styrkende Fornyelse af Livet. Den sætter Arbejderen i Stand til at samle sig Kundskaber, der fører ham dybere ind i Livet og lærer ham bedre at magte det. Den gamle slidte Sandhed, at Kundskab er Magt, faar en personlig Klang for ham, lyder igennem ham som en Musik, der vækker Modet og øger Kræfterne. Saa bruger han sin Fritid til fortsat Arbejde, men Arbejde af en anden Art end det, Faget knytter ham til. Hans Hjerne øves, hans Haand og hans Øje; hans Tale klares som hans Tanke. Hvad der er stivnet af hans aandelige og legemlige Muskler faar gennem Fritidsøvelsen fornyet Smidighed. Og Glæden over Livet faar et videre Rumfang, fordi Livet faar større Indhold for ham.

Den begrænsede Arbejdstid er i sit Princip den forøgede Menneskeudvikling, den rigere Indfrielse af de Løfter, Menneskenaturen bærer i sig. Men selvfølgelig

bliver dette Princip kun til fuld praktisk Virkelighed, naar Arbejderen forstaar, at den erobrede Fritid er en ny Arbejdstid for ham.

* * *

III

Udviklingens Gang i Opdragelsen.

(Studentersamfundets Korrespondanceudvalg 14. Aug. 1895.)

Bliver Livet lettere eller vanskeligere at leve, efter som Tiderne gaar? Det er jo, som om Verden paa en Gang bliver større og mindre: der bliver mere at omspænde, men der bliver ogsaa flere og bedre Midler til at naa rundt. For et Par Hundrede Aar siden kunde en enkelt Mands Hjærne rumme hele den Viden, Slægten havde inde, og en og samme Universitetslærer være en lærd Mand paa alle Videnskabens Omraader: som Teolog gaa løs paa Jesuitterne; som Latiner vejlede den akademiske Ungdoms første Skridt; som Græker holde Forelæsninger over græsk Sprog og Litteratur; som Filosof tumle med Tænkningens Problemer; som Naturvidenskabsmand beklæde en Lærestol i Fysik, udsende Afhandlinger om Enhjørningen og Paradisfuglen, om himmelfaldne norske Mus og lysende Havdyr, og ikke blot være Professor i Medicin, men tillige en søgt Læge hos Konger og Stormænd; som Oldgransker udgive Skrifter om oldnordisk Literatur og om Runerne, om danske Mindesmærker og Kongerækker; som Samler anlægge et Museum af alskens mærkværdige Sager og mange Aar igennem arbejde paa dets udførlige Beskrivelse; som Brevskriver staa i Forbindelse med hele det lærde Europa — i vore Dage udstykkes selv den enkelte Videnskab paa mange Hænder: idet Kundska-

ben stiger, bliver det en mindre og mindre Brøkdel deraf, den enkelte magter.

Og gaar vi endnu længere tilbage, saa kunde en enkelt Mand i sin Virksomhed samle alle Livets forskelligartede Opgaver i Krig og i Fred, kunde kæmpe i Slaget og synge om Sejren, kunde dyrke sin Jord og fare paa Søen, kunde styre sin Gaard og tale Lovens Ord paa Tinget. Nu har Arbejdets Deling paa én Gang fremmet og hæmmet de menneskelige Kræfter Og dog rækker i den civiliserede Verden den enkelte i Virkeligheden langt videre nu end dengang. Den Kundskab, han arbejder med, er der langt dybere gaaende og mere omfattende Veje til at naa, og den staar ikke længer som spredte, tilfældig sankede Stumper og Stykker, men i sluttede Rækker med Sti fra den ene til den anden, med almene Synspunkter, der samler og skiller, og med en Loverkendelse, der ordner og forbinder og giver Overblik. Verden er vel bleven større, men den er tillige bleven mere overskuelig og tilgængelig, ikke blot hvor Naturen har lagt Vej, men ogsaa hvor den har stillet Hindringer, menneskelig Kløgt har brudt ned.

Og saaledes er det ogsaa gaaet med Opdragelsen. Den er bleven en ganske anderledes sammensat Opgave, men der arbejdes ogsaa af langt flere og med langt større Bevidsthed paa dens Løsning. Hvor let gaar ikke det hele hos et uciviliseret Folk? Se f. Eks. til Grønlænderne. Livet holdes af den barske Polarnatur inden for saa snævre Grænser, at der for alle Mænd er et og samme at gøre: at blive dygtige Fangere og Forsørgere. Dermed er ogsaa Opdragelsen givet: Moderen vænner allerede den lille Drengs Arme til de Bevægelser, den voksne Grønlænder bruger, naar

han ror sin Kajak. Vokser Drengen til, giver Faderen ham en Pisk, laver en lille Slæde til ham og afretter Hundehvalpe til at trække den. Et Par Aar efter laver Faderen i sin Fritid en — forholdsvis bred — Kajak til ham og en Aare og tager ham i godt Vejr ud med paa Søen, holder ham ved Siden af sig og lærer ham at bruge Aaren og at kaste Pilen ud. Senere gør han Drengens Kajak smallere, saa den ligger rankere og mere udsat for at kæntre, men tillige er lettere og bedre skikket til Fangst, og nu øves Drengen i at holde sig i Ligevægt ved Aarens Hjælp. Med Forsæt lader Faderen ham af og til kæntre for at gøre ham dristigere og dygtigere i Brugen af Aaren. Ved Hjemkomsten om Aftenen roser han saa Sønnen, og glad og undselig hører Drengen derpaa. Det er hele Opdragelsen hos Grønlænderne. „Børneoptugtelsen betræffende da gøre de deraf ikke meget Væsen," siger Hans Egede, „ti man ser dem aldrig med Hug eller haarde Ord at straffe deres Børn, men lader dem have deres egen Vilje."

Hvor faa Tanker sætter ikke en saadan fra Slægt til Slægt ensformig gentaget Opdragelse i Bevægelse, og hvor svimler ikke i Modsætning hertil ens Hjærne over for det sammensatte Maskineri, hvormed Forældre i det civiliserede Nutids-Samfund arbejder, lige fra Overvejelserne om Vuggens Form og Vuggeklædernes Beskaffenhed og Barnevognens Indretning og Betydningen af regelmæssig Diegivning og Nytten af stadige Vejninger og Farerne ved den kunstige Ernæring og den friske Lufts styrkende Indflydelse, fra Iagttagelsen og Vurderingen af de første aandelige Livstegn og Drøftelsen af Midlerne til at sætte de spæde Kræfter i den tilbørlige Virksomhed, til de nye Bekymringer, der

melder sig, naar den lille Verdensborger er naaet saa vidt, at Forældrene stride og stræbe med det vanskelige Spørgsmaal: Hvor skal jeg sætte min Søn i Skole? og Skolernes Art skal afvejes mod Drengebarnets Natur og Begavelse, og Samarbejdet mellem Skole og Hjem stiller nye Krav, og Legemets Styrke skal holdes i Ligevægt med Aandens Uddannelse, og Leg og Undervisning hver gør sin Ret gældende, og Samfundslivets Fordringer og Barnets Lyster med overlegen Kunst skal ledes over i hinanden, og uendelig meget mere.

Men der er ikke noget at gøre derved: Livet staar ikke stille, og en af Lovene for dets Udvikling, paa Opdragelsens som paa alle andre Omraader, er, at det udfolder flere og flere Sider, der skal sammenarbejdes for at danne et sundt Hele, og at Arbejdet maa deles, for at det alt kan blive godt gjort. Men saa gælder det rigtignok om ikke at tabe Helheden af Syne, ikke at glemme at være Menneske, fordi man er bleven en dygtig Fagmand, og at bruge de mange Midler, som Tænkningens Fremgang og Videnskabens Vækst lægger én i Hænderne, ikke til at lade sig sprede, men til igennem al denne stigende Mangfoldighed at faa Samling paa sig selv.

Naar Undervisningen — i alt Fald til en vis Grad — stykker Livet ud i de mange Dele, Kundskabsmeddelelsen drejer sig om, saa skal Opdragelsen knytte det alt fast sammen om et levende Midtpunkt, den Personlighed, der kan samle alle de tilegnede Kundskaber og Færdigheder i sin Haand og bruge dem som Midler til sin og sit Samfunds Udvikling.

* * *

IV

Kunsten og Folket.

(Frem 1. Septbr. 1901.)

I Tyskland er for Øjeblikket, med Hamburg som Udgangspunkt, Hamburg, Handelsbyen, Spørgsmaalet oppe om Kunsten i Folkeskolen. Man drøfter ivrigt i Avisartikler, Piecer og Bøger den Betydning, Kunsten har for Folket. Og med rette. Her er en forsømt Side af Opdragelsen. Og hvad Kunsten vil kunne være i Opdragelsen, netop det samme vil den kunne være for Folket.

Kunsten, der bærer Livets Præg, kan for det første med Livets Magt samle Opmærksomheden — jeg taler her om Billedkunsten. Middelalderens religiøse Skuespil, der var et Slags levende Billeder, kunde drage Tusinder til sig paa en Tid, hvor Befolkningen endnu ikke kunde læse sig Fortællingen til. Kunsten kan dernæst forklare det Liv, den skildrer; som ægte Kunst er den aandfulde Naturers Blik paa Livet. Skønt den kun sysler med Overflade, med Form, med Lys og Skygge, saa peger den paa en Understrøm under Overfladen, et Indhold bag Formen, et Liv gennem Lysets og Skyggernes Spil. Den lærer Folk at se forstaaende.

Og derved giver den Interesser, Livsværdier. Hvor det praktiske Liv lænkebinder sin Udøver, kan den gode Kunst frigøre ham. Den kalder paa noget almenmenneskeligt i ham. Selv naar det er ind ad „sine egne Vindeverrer", han i Kunsten ser, saa gør han det som den udenforstaaende, Tilskueren, Kritikeren, der nyder det sete og beriges.

Kunst er et Sprog. Barnets første famlende Rids af sine Omgivelser er ligesaa tidlig paa Færde som dets

Lallen med Talesproget. Den udviklede Kunst bliver et veltalende Sprog, hvorigennem Forestillinger og Følelser kommer til Orde, for den, der nyder den, som for den, der skaber den: Forstaaelsen af Natur- og Menneskeliv, af det daglige Livs Nynnen og de historiske Øjeblikkes Brusen, af Naturen som Idyl og som Heltedigt lige ind i Tragedien.

Og idet den slaar Billederne af Livet fast, bliver den et Mindernes Sprog, gennem hvilket det forgangne bevares. En Tidsalder lever til alle Tider gennem sin Kunst. Kunsten skaber Tiden om til et Stykke Evighed. Den hjælper sit til at fæstne Sammenhængen i et Folks Liv.

* * *

V

Pressen.

(Østsjællands Folkeblad 3. Oktbr. 1901.)

Naar Menneskers aandelige Liv former sig gennem de Indtryk, der til daglig Brug og i særlig livsfyldte Øjeblikke strømmer dem i Møde, saa bliver Pressen i vore Dage en indflydelsesrig Medarbejder ved Slægtens Opdragelse, fordi den daglig møder i vore Stuer og allerede ved Vanens Magt bliver saa uundværlig som Cigarer og Kaffe. Den aabner Øjnene, og den lukker Øjnene paa Mennesker. Den virker gennem stærke Ensidigheder. Og da den er beregnet paa Massevirkning, tegner den med grove Streger. Den er i bevægede Tider et Kampmiddel: skarpe Klinger, spidse Klinger, plumpe Køller, simpelt Skarn. Den synger i alle Menneskenaturens Tonearter og med en Stemmeklang, der naar

fra en Kunstners fintbeherskede Foredrag til en Gøglers raa Brøl.

Men idet den mætter en mangestemmig Trang i en Befolkning og bliver Vaaben i de Kampe, der deler denne, kommer den til at sidde inde med Magt. Og Magt er kun berettiget som et Middel til at føre fremad. Magten forpligter. Pressen maa derfor føle sig forpligtet. Teknisk eller litterært set, til altid at sende selv den mindste Artikkel fra sig i saa fuldkommen en Skikkelse, som ens Kræfter i Øjeblikket raader over. Moralsk og intellektuelt set, til altid at søge det højeste Niveau, man kan naa op til.

Ogsaa for Pressens Vedkommende gælder det, at Magten maa have sit Grundlag i Retten.

* * *

VI

Julen.

(Juleblad udg. af Socialdemokratisk Forening for 1. Kreds 1898.)

Jul er et gammelt Ord, det skriver sig fra Tiden før Kristendommens Indførelse i Norden. Den Klang af Fest, der nu høres deri, har allerede dengang lydt ud fra det. De store Naturmagter stod paa Menneskeslægtens lavere Trin endnu mere gaadefulde og ærefrygtindgydende for Menneskene end nu. Nattens Mørke kastede sit Slør ikke blot hen over Jorden, men ogsaa ind over Menneskesindet og hyllede det i Angst, der kunde stige til Rædsel. Og naar Aaret selv gik paa Hæld og Dagene blev korte, kunde Menneskene i Følelsen af deres Svaghed faa Indtryk af, at Mørket var som et Uhyre, der spilede sit Gab højere og højere op for at sluge dem. Men saa kom der en Dag, da

det var, som om Dagen og Lyset paa ny tog Mod til sig. Og hvert Aar gik det fra den Dag fremad, til Lyset havde besejret Mørket og ved Midsommertid gjort Natten til en Afglans af Dagen, og Dagen til et Væld af Solskin. Og det Øjeblik, da Vendingen var sket, fejrede man midt i Vinterens Hjerte som Lysets Sejr over Mørket.

Saa kom den ny Religion sydfra og tog de gamle Livsformer i sin Tjeneste, forsaavidt den ikke udryddede dem. Julen blev da i en anden Betydning en Fest for Lyset. Til Aarets korteste Dag knyttedes Tanken om Syndens Mørke, der havde trukket sig sammen over Menneskelivet og om Menneskehjertet. Og Lysets Genkomst blev Billedet paa den Sol, der gik op over Livet, da Syndens Overvinder fødtes i Jesusbarnet. Barnet fejredes og det genfødte Menneske fejredes. Frygten for Mørket svandt, fordi Natten blev „den hellige Nat", hvis Stjerner lyste over den nyfødte paa Jomfrumoderens Skød. Og Barnets Aand kom i Aarhundredernes Løb til at præge den hele Fest. Den blev mere end nogen anden Børnenes Fest. Den gjorde selv de voksne til Børn. Den smeltede de skarpe Modsætninger mellem dem bort i den fælles Følelse for et Øjeblik at være vendt tilbage til Barndommen igen. Men alt i det Barns Navn, der fødtes i en Hytte og dog havde Himlens Herre til Fader.

Og fra at være en Fest bunden til den bestemte Tro paa Gud, der blev Menneske og fødtes af en jordisk Kvinde, udvidede den sig til en Fest for alle, i hvem Følelsen af menneskeligt Fællesskab var levende. Det blev igen en Folkefest, ved hvilken alle hørte hjemme, naar de blot rummede i sig en Gnist af barn-

lig Glæde over Livet. Den hvide Jul, som dækkede sit Snetæppe hen over Jorden, dækkede tillige alle mørke Kroge i Menneskesjælen, og kun de Sider af Mennesket fik Lov til at komme frem, i hvilke alle følte sig som Brødre og Venner. Det er endnu den Dag i Dag den opdragende Magt ved Julen, at den drager det frem, der forener Mennesker, ikke det, der adskiller dem. Ved at være en Fest for Barnet bliver den en demokratisk Fest. Alt sandt Demokrati beror paa, at Menneskenaturens højeste og bedste Egenskaber sejrer over de lavere. Ellers er Demokratiet en Ulykke. I den ægte Juleglæde har den gensidige Velvilje sejret over Misundelsen. Et Demokrati maa bygge paa Fortrøstning og Tro til Livet. Julen er det glade Haabs Tid. Demokratiets Grundtanke er Haand i Haand. Julen samler — store og smaa, Forældre og Børn, Venner og Bekendte; „Juleaften skal ingen sidde ene og forladt". Om det saa er Lænkehunden: „den skal ogsaa vide, det er Jul." Sang, Leg, Gaver, Lys — der er noget af Guldalderen i alt dette.

Men saa gælder det om, Aaret rundt, gennem Handling at gøre det til faste Livsformer, der Julen igennem raader som Stemning.

* * *

2.

(Juleblad udg. af Socialdemokratisk Forening for 1. Kreds 1900.)

„Det sete afhænger af Øjnene, der ser." Det gælder baade Mennesker og Begivenheder. Se et Menneske dømt af sin Ven eller af sin Fjende, af sin Meningsfælle eller af sin Modstander. Se en Begivenhed vurderet af den, der føler sine Planer fremmede, eller af

den, der føler dem krydsede af den. Se en Trossætning opfattet af en, der i den ser Sandheden selv, eller af en, i hvem den vækker Tvivl og Forargelse.

Den tyske Opdrager Frederik Frøbel var en mærkelig Blanding af en Digter og en Tænker. Alt blev for ham til betydningsfulde Sindbilleder. Saa han en rund, klar Dugdraabe, i hvilken Omgivelserne kunde spejle sig, saa blev den ham et Billede af den hele Tilværelse, der, som Draaben, hviler om et usynligt Midtpunkt og holdes sammen af en indre Kraft. Af Samfundslivets Begivenheder blev særlig Festerne i hans Øjne som Digterdrømme, i hvilke tænkende Væsner skabte sig Billeder paa deres Samlivs dybeste Tanker. Og først og fremmest var Julen ham et saadant Billede.

Julen hedder paa Tysk „Weihnachten", den hellige *Nat.* Den begynder ved Aftenstid, naar Stjernerne stiger paa Himlen. Vækker ikke den funklende Stjernenat, den uendelige Lysverden i det uendelige Mørke, en Anelse om den uendelige Grundkilde, hvoraf alt er udvældet, om selve Guddomsmagten? Og saa er Julen jo en *Fødsels*fest: „Et Barn er født". Og det er for Frøbels barneglade Hjerte, som om man ved at fejre det enkelte Barns, Jesusbarnets, Fødsel, fejrede Betydningen af hvert eneste Menneskebarn, der ser Dagens Lys, fra det, der fødes i en Stald og lægges i en Krybbe, til det, der slaar Øjnene op i de høje Sale. Hvor mange Muligheder ligger der ikke i et saadant nyfødt Barn? Hvem véd, hvilken Rolle det vil komme til at spille? hvilke forløsende Tanker der vil kunne fødes i dets Hjærne? hvilke befriende Handlinger det vil sætte sine Kræfter ind paa? En Menneskehedens Velgører maaske, hvis Livet sundt og kraftigt lægger sig til Rette i dets

Sjæl og dets Legeme, hvis omhyggelige Hænder freder om dets Evner.

Og bliver ikke Jule*træet* et Billede paa alt dette? Funklende med sine Lys og sit Guld som Nattehimlen med sine Stjerner, rankt og opadstræbende i sin Vækst som en levende Forklaring af den jordbaarne Natur, der i sin Udvikling ogsaa stræber opad, fra det lave til det høje, fra Mørket til Lyset. Og idet Grenene skyder ud fra Juletræets Stamme som Skud i alle Retninger fra et fast Midtpunkt, kommer det saa ikke paa ny til at minde om Stjernen, hvis Straaler skyder ud fra Lyskærnen i dens Midte, og peger fra det snævre Rum, i hvilket Træet er rejst og Barnesangen lyder omkring det, op mod det uendelige Rum, Verdensrummet med sit Lys og sit Mørke?

Julen er en *Vinter*fest. Naar Julesneen falder, er Snefnuggene da ikke i ny Form Stjerner, der falde ned fra oven, stjerneformige Krystaller, der fører Tanken midt ind i Naturens simple og dog kunstrige Love og Former og afbilder Menneskets egen kunstnerisk skabende Kraft: et Midtpunkt, fra hvilket nye Livsformer vokser ud?

Og endelig er Julen Menneske*samfundets* Fest, Menneskekærlighedens og Livsglædens. Den kommer paa den Aarstid, da Lyset paa ny vinder Kraft til at sejre over Mørket, og det samme gaar i Julen for sig i Menneskers Sind. De kommer hverandre i Møde som Mennesker, som Børn, som glade Væsner, hver enkelt med en Tanke tilovers for alle andre. I Julen er ingen lukket ude. En Gnist af Glæde skal varme selv det koldeste Hjærte. Samfundsforskellighederne forsvinder i Følelsen af Fællesskabet. Virksomhedsdriften vækkes og sysselsættes ved de glade Forberedelser til Festen.

Naar Gaver veksles og Sangen toner, saa er det, som om Menneskemyldret smelter sammen til et stort sammenhørende Menneskehele, hvor man ikke længer er fremmed for hinanden, men møder hinanden i det oprindelig menneskelige, Barnetanker og Barneglæde.

Saadan fejrede Frøbel Julen. Hvad han rørte ved, blev til Sindbilleder. I dem levede og aandede han. Af dem skød ogsaa hans praktiske Tanker frem: *Børnehaven*, som han har skabt, blev en Have, hvor den kyndige og omhyggelige Gartner skaffer sine Planter, Børnene, Lys og Luft og Næring for deres barnlige Virksomhedsdrift.

* * *

VII

Alkohol og Samfund.

(Agitatoren 1. Januar 1901.)

Man taler om Fremskridt, man synger derom, man arbejder derfor: Stilstand er Død, Fremskridt er Liv. Hvad er Alkoholens Forhold til Fremskridtet?

Et Samfund, der vil Fremskridt, maa søge i stigende Maal at blive Herre over sig selv paa alle sine Enemærker. Hjælper Alkoholen hertil? Holder den sammen paa det enkelte Menneske og paa de mange? Bliver den, der drikker, ved at være sig selv? Er det Venskab, der omslynger de mange, der er samlede om Bollen, det samme ved Slutningen af Gildet som ved Begyndelsen?

Mon et Menneskes Samling paa sig selv styrkes gennem Nydelse af Spiritus? Tvært imod. Spiritussen bidrager ikke til at gøre ham til en Mand: Den styrker ikke hans Vilje, saa han bliver mere at stole

paa. Den bringer ham ikke til at staa fastere, snarere til at ligge paa sine Gerninger, og ligge der ikke som den Helt, der med Ære er falden i Kampen for en god Sag. Det normale Menneske gaar den lige, d. v. s. den korteste Vej til Maalet; Spiritussen slaar Krøller og Bugter paa Vejen, fører maaske helt bort fra Maalet.

Spiritus samler ikke, den spreder. Hvor der arbejdes for Samfundsopgaver, og Spiritus er med i Spillet, kan der vanskeligere holdes Retning og Takt i Marchen. Hvad hjælper Arbejdet for Oplysning om den blomstrende Natur, om Livet i vor Midte, naar Hovedet ikke er klart? Spiritus svækker Iagttagelsesevnen, hæmmer Forstaaelsen og spreder det Stof, der skulde samles for at blive overskueligt. Spiritussen staar under Modsigelsernes Tegn. Den stjæler Marven ud af ens Forestillinger, berøver dem deres Fasthed, gør glemt i Dag, hvad der er tænkt i Gaar.

Tag et Samfunds snævreste Kreds, en Familie. Tænk paa det Arbejde, der udfoldes, hvor Mand og Kone bærer Byrderne sammen. Og tænk saa paa, hvorledes Alkoholen melder sin Nærværelse i Hjemmene. Hvor mange Ægteskaber begynder ikke lovende, men er, med Spiritus som tredje Mand i Forholdet, efter nogle Aars Forløb ødelagt, den gensidige Følelse ude, Ægtefællerne hver paa sine Veje. Selv om de i gunstigste Tilfælde til Tider kan tilgive hinanden — Trygheden og Tilliden er dog borte, Kærnen i Forholdet ormædt.

Og nu de dybe Spor, det sætter i Børnene at være Vidne til utøjlede Lidenskaber hos deres Forældre, at maatte føle Agtelsen for dem blive ringere og ringere?

Den, som tænker paa sine Børns Lykke, skal holde sig fra Spiritus.

Hvad der gælder i den lille Kreds, gælder ogsaa i den store, i Samfundet. Hvor der arbejdes, bør Spiritus være forvist. Hvor vigtige Afgørelser skal træffes, er Spiritus den sletteste Raadgiver. Den fører Uklarhed og Splid med sig, ikke Klarhed og Overblik. Hvor alle Kræfter skal være vaagne, skal man fjerne det, der lammer Kræfterne, og Spiritus har Lammelsen i sit Følge. Dens Styrke er kun til i Indbildningernes Verden, Dagen efter kan den ikke længer finde sig selv, Kongen er bleven til en Stakkel. Blaa Mandag er Søndagens Vrangside.

Der er ingen fast Grænse mellem det lidet og det meget, mellem Maadehold og Umaadehold. Det er derfor farligt at indlade sig med en Frister som Spiritus. Mænd er maaske Mænd, naar de begynder at drikke; de er det ikke, naar de holder op. For hvert Glas, der tømmes, siver Manddommen Draabe for Draabe bort.

Kampen mod de berusende Drikke er en Samfundssag. Hvor de enkeltes Vilje er brudt, bygger det hele Samfund ikke paa nogen fast Grund. Slutter Kreds og staar fast! hedder det derfor ogsaa paa dette Omraade. Hvor naturligt, at man for at samle Kræfterne herom har sluttet sig sammen i Foreninger. Er der forskellige Arbejdsformer for de forskellige Afholdsforeninger, saa er Maalet dog ét.

Afholdssagen kryber ikke længer i Skjul, den arbejder i Dagens fulde Lys, stolt af sin Opgave, overbevist om sin Fremgang. Selv den, der i sin Blindhed begynder med at le ad dem, der har kastet de berusende Drikke over Bord, vil efterhaanden glemme sin Latter og bringes til alvorlig Eftertanke — saadan er

det gaaet med selve Sagen. Nu les der ikke længer ad den, den har tvunget selv sine Modstandere til Respekt. Sæt Viljen ind paa Kampen! Alle er der Brug for, den rigt begavede saavel som den tungt arbejdende, den fattige saa vel som den rige. Afholdssagen kan føre ud over mange Modsætninger.

Træd an! Til en Kamp, der gælder Liv og ikke Død!

* * *

VIII

Kvinder og Afhold.

(Damernes Blad 6. April 1902.)

Hvad Kvinderne kan gøre for Afholdenheden?

De kan for det første sætte Pris paa, at Mændene er afholdende, og ikke betragte det som et Tegn paa Umandighed, hvad det ikke er, — der hører mere Mandsvilje til at være Afholdsmand end til at tude med de Ulve, man er iblandt, og drikke. Den, der drikker regelmæssigt, om end maaske formentlig maadeholdent, oversaver langsommere eller hurtigere sin Vilje og hører op at være en Mand.

De kan dernæst selv være afholdende — baade for deres egen Skyld og for deres Børns. Hvis ikke Kvinderne hidtil havde været mere afholdende end Mændene, vilde Slægten have været endnu mere degenereret, end den paa mange Punkter er. De kan lade være med, som en Læge har sagt, at forfalske deres Almenfølelse, hvilket Spiritusnydelsen gør, og derved i det hele forfalske deres Livsytringer. Og de kan gøre deres til, at den nye Slægt ikke faar den Mangel paa Modstandskraft overfor Livet i Arv, som er stadige Spiritusdrik-

keres Stempel paa deres Børn: svækket Intelligens, svækket Vilje, usund Følelse, forringet Legemsstyrke.

De kan vaage over deres Børn, at disse ikke i Barndommen nyder stærke Drikke og derved modarbejder deres aandelige og legemlige Udvikling. Det er et Symbol, der rammer, naar det hedder sig, at Børn, der faar Brændevin, vokser ikke.

De kan vaage over deres Mænd ved at gøre Hjemmet ogsaa til et Hjem for dem: hyggeligt, selv om der kun er smaa Midler dertil, samlende, som det er Kvindens Natur, — skønt det maa indrømmes, at Mænd tit har en uregerlig Trang og Kraft til at nedbryde og sprede, med hvilken en Kvindes samlende Omhu i Længden ikke kan holde Maal.

De kan endelig søge Oplysning om, hvori det Brud paa legemlig og aandelig Hygiejne bestaar, som Alkoholnydelsen medfører. Alkoholspørgsmaalet er et Oplysningsspørgsmaal, og Kvinderne, som sørger for Ernæringen, gamles og unges, maa ikke staa uvidende overfor det. Det er ikke rigtigt, naar det er sagt, at ikke Uvidenhed, men kun fejl Viden er farlig. Netop Uvidenhed fører Barnet — og den voksne — i Brønden, som det bagefter er for silde at kaste til. Derfor maa Moderen ogsaa her paa Barnets Vegne repræsentere den rette Viden.

* * *

IX

Arbejderne og Afholdssagen.

(Forord til A. C. Meyers Skrift: Arbejderne og Afholdssagen. 1891).

Det Korstog mod Spiritussen, som Hr. Meyer og jeg har gjort gennem en Række af københavnske Fagforeninger, har kun kunnet være til Glæde for os begge.

De lyttende Øren, den alvorlige Forhandling, vi alle Vegne har mødt, er et Tidens Tegn. Der har sikkert været Tider, hvor den, der optraadte mod en saa gammel og indgroet Skik som denne daglige Drikkevane, vilde have set spottende eller forbitrede Ansigter om sig. Saadan har det nu ikke været. Ledende Mænd har i saa godt som alle Foreningerne sluttet sig til Tanken om Kampen mod Drikkeriet, Alvorsord har lydt om den Forsyndelse, det vilde være mod Arbejderne, hvis man tav, hvor man mente at kunne paapege et Omraade, paa hvilket deres egen Velfærd gjorde det ønskeligt, at mangen en iblandt dem tog Skeen i en anden Haand.

Og det har vist sig, ad hvilken Vej man i denne Sag bedst faar Arbejderne i Tale. Det er ikke gennem de almindelige moralske Formaninger og Fordømmelser, det er ikke gennem en Henvisning til den økonomiske Fordel, Afholdet fra Spiritusnydelse fører med sig, men det er gennem Oplysning om Spiritussens skadelige Virkninger paa den legemlige Organisme, Forsamlingerne er blevne lydhøre. Arbejdernes naturlige Ærefrygt for Kundskab, for Resultaterne af Videnskabens Arbejde, har ogsaa her lagt sig for Dagen.

Jeg tror, at skal Afholdsbevægelsen sejre i den store Befolkning, saa er det her ikke Præsterne og ikke Statsøkonomerne, men Lægerne, der maa tage Ordet. De store Opfindelsers Indflydelse paa Arbejdets Form har givet Arbejderne Tillid til Naturvidenskabens gennem Erfaring og Iagttagelse indvundne Resultater; hvor den taler om fastslaaede Sandheder, bøjer Arbejderne sig og slutter Trop. Men endnu er her til Lands Lægerne kun for en ringe Del med i Afholdsbevægelsen. Det er væsentlig Lægmænd, som hidtil har været dens Ordførere.

Gid Lægerne snart vilde se, at saa sandt som Kampen mod Spiritusnydelsen er en Samfundssag af vidtrækkende Betydning, et Led i det store Arbejde for at skaffe Menneskeheden i størst muligt Omfang betryggende Livsvilkaar, saa sandt kan Lægerne heller ikke holde sig udenfor Rækkerne, naar der for Alvor i Sagens Navn kaldes paa dem, fordi man trænger til dem.

Det lille Skrift, som her forelægges den københavnske Arbejderverden, er et Lægmandsskrift, udsprunget af en Overbevisning, som jeg atter og atter, naar Hr. Meyer talte til Fagforeningernes Medlemmer, har set fødes ud af en uegennyttig Følelse for Arbejdernes Vel og hørt hævde i veltalende Ord. Det er en Stemme, der lyder ud fra Arbejdernes egen Kreds, fra en Mand, hvis Tale de ellers er vante til at tillægge nogen Vægt. Gid hans Ord da ogsaa her maatte trænge ind og i dem, der tilegnede sig dem, blive til Handling. Jeg har i Fagforeninger set Mand efter Mand under Forhandlingerne rejse sig op og med den Korthed og Troværdighed, Alvoren giver, udtale, at Sagen, som han nu havde set den fremstillet, var ham ny, men havde grebet ham, saa han følte, han ikke uden videre kunde afvise den, men maatte underkaste den en alvorlig Overvejelse og saa tage sin Beslutning. Gid de Sandheder, dette Skrift rummer, maatte blive til lige saa mange Beslutninger rundt om i Arbejderverdenen. Hverken den, der tog saadanne Beslutninger, eller de, der ved naturlige Baand var knyttede til ham, vilde saa sandt komme til at fortryde det.

Lad mig ende med nogle Linjer af et Brev, en Arbejder for nogle Maaneder siden sendte mig. Jeg haaber ikke, han har noget imod, at jeg offentliggør personlige Erfaringer, som han kun kan ønske delt af saa

mange som muligt. „Førstkommende Februar eller Marts“, skriver han, „bliver det 3 Aar siden, jeg hørte Dem tale ved et Afholdsmøde i Rømersgade, i hvilket foruden Dem A. C. Meyer og flere deltog. Jeg var tilstede med en Bekendt, en Snedker, og da vi havde hørt et Par af Foredragene til Ende, besluttede vi at forsøge os som Afholdsmænd. Samme Aften satte vi vor Beslutning i System, idet vi i Stedet for at drikke Snaps til vor Aftensmad drak en Kop Te. Siden er mit Bekendtskab med den nævnte Snedker ophørt, da han arbejder andensteds; men jeg har erfaret, han trolig holder det Løfte, vi have givet hinanden om ikke at nyde Spiritus. — Jeg holder fast ved Løftet, fordi jeg har lutter Fordel deraf. Min Ugeløn slaar til (hvad den aldrig gjorde før), Værtshuset har jeg ombyttet med Vælgerforening, Foredrag og Teater, Forholdet til min Hustru er blevet inderligere, og endelig har jeg i Stedet for tidligere at have en Bog med Værtshusholderen afskaffet denne, men i Stedet anskaffet en Bikubebog. Mine Arbejdskolleger undres over, at min Ugeløn ogsaa slaar til til gode Klæder, Bøger og gode Adspredelser. Ja, jeg undres selv over, at jeg forhen har været saa ødsel paa Tid og Penge, og takker hjærteligt det gode Tilfælde, som førte mig hen paa det ovenomtalte Møde.“

* * *

X

Vinbjærgene.

1.

(Socialdemokraten 13. Juni 1891.)

Hr. Redaktør!

Jeg maa nedlægge Indsigelse imod, at Indsenderen *Janus* i Dag i „Social-Demokraten“ tillægger mig, endog

mellem Anførselstegn, Udtalelser, som jeg aldrig har brugt. Jeg husker godt det Møde i Rømersgade, som han tænker paa. En tilstedeværende spurgte mig, hvad det skulde blive til med Vinbjærgene og de vinfrembringende Lande, hvis Afholdsbevægelsen sejrede. Jeg svarede derpaa, at selv om det virkelig skulde ske, at Folk holdt op at drikke Vin, saa vilde det i ethvert Tilfælde ikke ske paa én Gang, men gennem en gradvis Overgang, og jeg henviste til den Resoluthed, hvormed Bønderne her til Lands i vore Dage havde omlagt deres Agerbrug, da de opdagede, at det ikke længer kunde betale sig for Danmark at være et kornudførende Land; gennem Kvægopdrætningen og Mejerivirksomheden havde de naaet til at skaffe et voksende Udbytte af Jorden. Paa lignende Maade antog jeg det vilde gaa, hvis man i Vinlandene opdagede, at Vindyrkningen ikke længer betalte sig; man vilde slaa ind paa en anden Benyttelse af Jorden og derigennem sandsynligvis kunne finde rigelig Erstatning for, hvad man havde mistet ved at maatte opgive Vinavlen.

Jeg tror ikke, *Janus* har Ret til at bebrejde enten Hr. A. C. Meyer eller mig, at vi i denne Sag er gaaet frem med Fanatisme; vi har blot ikke villet lukke Øjnene for den Virkelighed, vi lever i, og ofre Hensynet til de nulevende Mennesker og det smaa, der kan gøres for dem, for Hensynet til de ufødte Slægter og de store Løsninger, gennem hvilke Lykken maaske engang kan blive dem til Del. Vi har endogsaa troet — og jeg antager, tror fremdeles —, at Afholdsbevægelsen vil gøre sit til at samle Kræfterne om Arbejdet for Fremskridtet og for Hidførelsen af den lykkeligere Samfundsordning, hvorefter Samfundets ulykkelige sukker.

* * *

2.

(Socialdemokraten 17. Juni 1891.)

Hr. Redaktør!

Jeg beder om Plads i „Social-Demokraten" for et Par Bemærkninger i Anledning af Indsenderen *Janus'* vedblivende Anklage for Fanatisme.

Hvis han tog den hele Sag noget mindre let end han gør, hvis han grundig undersøgte, først hvilke Virkninger for Samfundet og for den enkelte den regelmæssige Nydelse af Spiritus faktisk Dag for Dag afføder, dernæst hvilke Virkninger Afkaldet paa denne Nydelse vilde medføre, saa tror jeg ikke, han længer vilde tale om Fanatisme hos en Mand, fordi han slog et Slag for Afholdsbevægelsen.

Jeg vil opfordre ham til at sætte sig ind i hvad Lægernes — alle Lægers — Undersøgelser har draget frem for Dagens Lys med Hensyn til det Indgreb, Spiritussen gør i de legemlige Funktioner, og her er vel at mærke Tale om den regelmæssige daglige Nydelse af Spiritus, selv om den holder sig til det, vi alle er vante til at kalde maadeholden Nydelse. Naar han da faar at vide, at Fordøjelsesredskaberne slappes ved den stadige Pirring, at Hjærtet svækkes ved den overdrevne Bevægelse, det sættes i, at Organismen som Helhed faar Alderdommens Affældighedstegn før Tiden; naar han ser dette godtgjort ad de Veje, Videnskaben har slaaet fast som Veje til Sandheden, saa at han som Lægmand ikke har Lov til at stille sin personlige Formening op imod dens Resultater, saa tror jeg, at han selv maaske vil faa en uhyggelig Fornemmelse af, at vistnok ikke alt er i Orden, hvad vore Vaner og Skikke overfor Spiritusnydelsen angaar. Og jeg er tilbøjelig til

at tro, at netop jo mere de manges og de smaas Velfærd ligger ham paa Hjærte, desto mere vil han ogsaa blive „Alvorsmand" paa det Spørgsmaal og indrømme, at det ikke er Fanatisme at tage den Sag op, men at det vilde være samvittighedsløst at lade være at tage den op af enhver, der mente her at være blevet seende paa et Punkt, hvor saa mange endnu gaar i Blinde.

Hvad Vinbjærgene angaar, saa var det jo ganske naturligt, at jeg i dem saa det fremsatte Spørgsmaals Kærne, da det blotte Spørgsmaal om, hvorvidt jeg ønskede Vindrikningen afskaffet, jo var ganske overflødigt overfor en Afholdsmand.

Naar *Janus* som et Argument mod Afholdsbevægelsen slutter sin Artikel om „Vinbjærgene" med en Ytring om, at Vinen er „en Velsignelse for syge og lidende, ja at den i mangfoldige Tilfælde har kaldt døende til Live igen", saa glemmer han, at han selv tidligere har anført de Ord i det sædvanlige Afholdsløfte, der udtrykkelig tillader Nydelsen af Spiritus, „hvor det af Lægen forordnes".

De, hvem Vinbjærgene og Vinbjærgejernes Skæbne ligger saa stærkt paa Sinde — jeg maa indrømme, at mig interesserer de ikke saa overvættes —, kan trøste sig med, at selv om Afholdsbevægelsen trænger igennem, vil der dog være Brug for Druer — Afholdsmændene har jo endda ikke tænkt paa at faa Folk fra at spise Rosiner.

* * *

XI

Ølskat.

(Berlingske Tidende 30. Novb. 1889.)

Hr. Redaktør! En Indsender i „Berlingske Tidende" stiller i Aftennummeret af 26de ds. det Spørgsmaal til mig, hvorledes jeg kan paastaa, at jeg paa et i hans Artikkel omtalt Møde, der behandlede Lovforslagene om Beskatning af spirituøse Drikke, har „talt fra et rent Afholdsstandpunkt". Jeg beder om Plads i Deres Blad for med et Par Ord at svare Spørgeren.

Der er mange Synspunkter, fra hvilke en ny Beskatning maa ses, inden den slaas fast. Der er finansielle, politiske, sociale, faglige og adskillige andre Interesser at tage Hensyn til. Disse maa før Sagens Afgørelse drøftes hver i sin Kreds, og det forekommer mig ganske naturligt, at man paa et Afholdsmøde drager den Side af Sagen frem, hvori for Afholdssagens Vedkommende Tampen brænder, og indtil videre lader de andre Sider ligge. Derfor fremdrog jeg som Mødets Indleder kun det ene Spørgsmaal: Hvad Indflydelse vilde de nævnte Lovforslag rimeligvis faa paa Forbruget af Spiritus i Danmark, vilde de formindske eller forøge dette? Det er paa den Maade, jeg har talt fra et rent o: udelukkende fra et Afholdsstandpunkt.

Jeg udtalte da min Tvivl om, at Afholdsbevægelsen kunde være tjent med, at disse Lovforslag blev til Lov. Min Tankegang var denne: Befolkningen i Danmark har i den sidste halve Snes Aar været i Færd med at svinge fra Nydelsen af Brændevin over til Nydelsen af bajersk Øl. Dette anslaas til at have trængt Brændevinen tilbage med 2—3 Millioner Potter aarlig, men ikke desto mindre forhøjet det samlede Forbrug

af Spiritus med 3—4 Millioner Potter. Og det betyder baade efter Statsøkonomers og efter Lægers Formening ikke nogen Forandring til det gode, men en Skærpelse af Faren ved Alkoholnydelsen. Nu vil imidlertid den foreslaaede Lov efter al Sandsynlighed give denne Bevægelse Vind i Sejlene, dersom den vedtages.

Enten vil det nemlig kunne gaa saaledes, at de 2 Øres Skat paa hver Halvflaske bajersk Øl ikke kommer til at spille nogen synderlig Rolle i Øldrikkernes Bevidsthed. De vil da rolig drikke videre, som om intet var sket, og til daglig Brug ikke ænse, at Drikkeriet tager lidt dybere Greb i deres Pengepung end før. De, hos hvem Hensynet til Familie og til Fremtid nu ikke kan veje op mod Øllets Tillokkelser, vil efter 2 Øre-Skattens Indførelse næppe staa taprere overfor Fristelsen.

Eller ogsaa vil det kunne gaa saaledes, at den forøgede Pris paa Øllet begynder at vække Folks Betænkelighed og Forbruget at gaa nedad. Men saa vil Loven blive en Opfordring for de store Bajersk-Ølbryggerier til i Tide at sætte en Stopper for Nedgangen ved at skaffe Skatten betalt ad anden Vej og ikke længer af det Publikum, der drikker. Selv om Bryggerne nu vilde erklære, at den Tid aldrig kommer, vil de dog ikke kunne staa imod, i det Øjeblik Forretningsinteresserne banker paa og slaar til Lyd for Fordelene ved i Fællesskab, helt eller delvis, at betale Skatten selv, ofre det mindre for at bevare det mere. Loven vil da kunne føre til en bajersk Ølbryggerring, bestaaende af de største Firmaer — de smaa Bryggerier vil under disse Forhold ikke kunne følge med i Kapløbet og maa derfor nedlægges. Ringen, for hvilken Skatten nu er bleven et Led i dens Forretningsudgifter, drives derved

til at organisere Reklamen for det beskattede Øl med et endnu fuldkomnere Mesterskab end det, vi allerede nu beundrende er Vidner til. Jernbaner og Køretøjer vil efter en voksende Maalestok bringe Øllet til Hvermands Dør Landet over, Ringen vil have sine Blænkere ude i Terrænet til alle Sider, og en Datidens Forfatter vil med en endnu mere almen Gyldighed kunne gentage de Ord, hvormed Dr. Ørum i sit Skrift om Brugen af spirituøse Drikke i Danmark skildrer Forholdene for Tiden: „Hvor Drikfældigheden er tiltagen, skyldes dette udelukkende et stærkt forøget Forbrug af bajersk Øl . . ., ligesom bajersk Øl utvivlsomt har betinget Drikfældighedens Tiltagen *blandt de yngre* paa Sjælland og Lolland-Falster."

Jeg tror, at jeg med disse Betragtninger for Øje har haft fuldkommen Ret til ud fra et Afholdsstandpunkt at advare mod den Beskatning af det bajerske Øl, som Regeringsforslaget gaar ud paa. Og jeg tror, at Afholdsmændene i det hele har samme Opfattelse, i alt Fald har jeg endnu ikke hørt nogen udtale sig i modsat Retning. De Ytringer, Indsenderen i den Henseende lægger mig i Munden, har jeg ikke brugt, saa lidt som den Tankegang er min, at Samfundet skal vente med at bekæmpe Drikkeriet, til det ikke længer behøves; jeg mener blot, at Samfundet dertil skal vælge Midler, der formindsker, og ikke Midler, der forøger det Onde, man vil bekæmpe.

Hvis jeg havde Indsenderen paa Tomandshaand, vilde jeg saa til Slut spørge ham om ét: om han virkelig, uden at blinke, rent privat overfor mig vilde fastholde, at han ikke har haft en Skælm bag Øret ved at give sin Artikkel til Overskrift: Et Afholdsmøde *til Forsvar for* Drikkeriet?

* * *

XIV

Undervisning i Pædagogik.

(Efterretninger om Beyer, Bohr og Femmers Undervisningsningsanstalter for Damer. 1871.)

For Undervisningen i Pædagogik i det sidst forløbne Aar har følgende Betragtninger ligget til Grund:

Det følger af sig selv, at Undervisningen i Pædagogik for Almueskolelærerinder ikke kan eller skal have noget strengt videnskabeligt Præg, ikke kan gaa ud paa at give dem noget færdigt System og den deraf udspringende Kritik over Pædagogikkens historiske Personer og Begivenheder. Den maa væsentlig have til Formaal at vække Følelsen af, at personlig Overvejelse er nødvendig ligeoverfor en Gerning, der praktisk skal udføres paa rette Maade, fordi den Virksomhed, der ikke har gjort sig Rede for sit Maal og sine Midler, let bliver famlende og forfejlet. Og for at vække denne Grundstemning og fremelske den Selvtænkning, den gør Krav paa, maa Undervisningen fremdrage de Hovedspørgsmaal, hvorpaa det kommer an, og de Hovedsynsmaader, der har gjort sig gældende eller kan gøres gældende.

Det bliver her som ved al Undervisning nødvendigt, at ikke Læreren, men Eleverne bliver de egentlig virksomme. Lærerens Rolle bliver da den, dels at sætte Tankebevægelsen i Gang, dels at styre Farten, saa at Tankerne ikke spredes i Uorden. Samtalen bliver saaledes den naturlige Form for Undervisningen og afbrydes i det hele kun, hvor rent historiske Kendsgerninger kræver samlet Meddelelse fra Lærerens Side.

Samtalen indledes derved, at Læreren opstiller Emnet, der skal forhandles, og lader en af Eleverne sige

sine Tanker derom. En anden maa saa bedømme det sagte og drage de Sider af Sagen frem, som taler imod den givne Opfattelse eller fuldstændiggør den. Ligeoverfor Indvendinger gælder det da for den første enten om at godkende dem og lempe sin Mening derefter eller tage den tilbage, eller ogsaa om at hævde den med ny Grunde, der er stærkere end Indvendingernes. Naar hver af Eleverne har givet sit Bidrag, er der en vis Sandsynlighed for, at de vigtigste Synsmaader har krydset hinanden, hver med sit For og Imod, og hvis ikke, har Læreren det jo i sin Magt at drage frem, hvad der har undgaaet Elevernes Opmærksomhed, ved ny Spørgsmaal. Under Samtalen maa han vaage over, at de Meninger, der ytres, træder frem i en klar og for alle, ikke for ham selv alene, forstaaelig Form, og derfor stadig forlange tydeligere Udtryk, indtil dette er naaet, — eller, hvis det ikke lykkes Eleven, selv give den udtalte Opfattelse den Klarhed i Formen, som den har manglet, — for ved Eksemplets Magt at vænne Eleven lidt efter lidt til at fremsætte sine Tanker klart paa egen Haand. En flydende Ordstrøm, hvori Forestillingen bliver staaende i løs Ubestemthed, er derfor ikke nok. Ethvert Begreb maa fastholdes, indtil Ordet følges af en bestemt Tanke. Den sokratiske Spørgen bliver her et Redskab i Lærerens Haand til at lokke det Begreb tydeligt frem, som allerede dunkelt er tilstede, idet Ordet bruges efter Sprogbrugen. En Hindring, Læreren maa søge i alt Fald efterhaanden at overvinde, er den Undseelse, hvormed Eleven ofte hører sin egen Stemme og giver sig blot for andres Kritik. Det gælder her om at vælge de rette Midler, saa at ikke den aandelige Blufærdighed, hvorfra denne Mangel paa Mod i Virkeligheden tit har sit Udspring, krænkes.

En Fare, som ved Brugen af Samtaleformen ligger nær, er den, at de stadigt krydsende Tanker udarter til et Spil frem og tilbage mellem Tankerne, for hvilket intet staar som fast og blivende. Samtaler, der, som mange af Platons, kun var kritisk opløsende, vilde næppe undlade fuldstændigt at forvirre de uvante kvindelige Hjerner og fremkalde en nedslaaende Følelse af skuffet Forventning. For altsaa at faa et Resultat af Samtalen, maa dens Aand være mere at faa de forskellige Synsmaaders positive Indhold frem end deres Kritik af hinanden, mere at ende i et Enten—Eller end i et Hverken—Eller.

I Samtalernes Gang maa nu de historiske Emner væves ind, for ved de forskellige Tiders og Personers Teori eller Praksis at oplyse de forskellige Opfattelser af en Sag. Saaledes bliver f. Eks. Platon og Spartanerne et Indlæg for og en Illustration til den Opfattelse, at Staten skal have Opdragelsen i sin Haand, Jesuitterne et gennemført Billede af Kirkens Overherredømme, Pestalozzi en Talsmand for Familiens Ret og Pligt ligeoverfor Opdragelsen, Rousseau for Barnenaturens Ret til at opdrage sig selv osv.

Ved Siden af den frembringende Virksomhed, Samtalerne er Tumlepladsen for, er ogsaa den stille, modtagende Tilegnelse af Tanker et saa væsentligt Udviklingsmiddel, at Samtale og Fremstilling jævnt maa afløse hinanden. Og hvad denne Fremstillings Indhold og Form angaar, bliver det af Vigtighed for Læreren at undgaa den aandelige Overvældelse, en altfor sammenhobet Mængde Indtryk frembringer. Som ved al Undervisning bliver Paavirkningen kun rigtig sund, naar Eleven kommer til Ro i et Indtryk, før det forlades for et

nyt, en Regel, som næppe er bleven fuldt iagttaget i det forløbne Aars pædagogiske Undervisning.

Brugen af en trykt Lærebog vil næppe være paa sin Plads ved denne Undervisning, dels for saa vidt som Lærerens Forhold til hans Opgave bliver friere og personligere uden den, medens Bog, hvor den i Aarets Løb har været brugt (som Tilfældet har været i det ene af de to Hold Elever med Nielsens Sjæle- og Tænkelære), har vist sig snarere at hindre end at lette Forstaaelsen.

Til at fastholde de Tanker, der ad de forskellige Veje er komne frem, vil en skriftlig Gengivelse paa Omgang af hver Times Tankerække være tjenlig. Samtidig med, at Eleven øves i Brugen af det skrevne Ord, vil Oplæsningen af det skrevne i Begyndelsen af den følgende Time gøre Undervisningen til et sammenhængende Hele og øve Eleven i at staa personlig til Ansvar for sit Arbejde. Det er derfor af Betydning, at hver Elev selv læser sin Afhandling op. Ved Slutningen af Aaret vil saa selvstændige skriftlige Udarbejdelser over pædagogiske Spørgsmaal være tilstrækkelig forberedte.

En Undervisningsmaade som den beskrevne er naturligvis kun mulig overfor Elever med den Modenhed, som Alderen her i det hele er en Borgen for.

Skønt det kun er til Almueskolens Gerning, Eleverne skal uddannes, følger det af sig selv, at Undervisningen ikke udelukkende kan holde sig indenfor dens Omraade. For at forstaa sin Virksomhed gælder det jo netop om at se den i Forhold til en beslægtet Virksomhed. Betydningen af de Midler, Almueskolen raader over, vil træde klarere frem, naar det ses, hvorledes de andre Skolers fyldigere Dannelsesmidler afspejler sig i

formindsket Maalestok i dens Undervisning. Selve Synet af Midlernes Mangfoldighed vil give det fælles Maal for dem alle en fuldere Belysning.

Hvor Skolens Væsen skal drøftes, bliver saaledes dens historisk udprægede Former, Latinskole og Realskole, og deres Sammenhæng med Samfundslivets historiske Udvikling at fremstille ved Siden af Almueskolen. Men naar dette Forhold rigtig skal begrundes, maa de pædagogiske Grundspørgsmaal tages for, som: Livet og Opdragelsen, Opdragelsen og dens Formaal, Opdragelsen og Barnenaturen, Opdragelsen og Opdragelseslæren, Opdragelsen og Undervisningen, Undervisningen og dens Metoder, Kundskab og Dannelse osv. Her er altsaa Emner nok baade til historisk Fremstilling og til Drøftelse og tjenlige til at udvikle Elevernes Selvtænkning. Planteskole for nogen dogmatisk religiøs, etisk eller pædagogisk Livsanskuelse kan og vil en Undervisning, ledet paa denne Maade, ikke være.

* * *

XV

Danske Læsebøger.

(Dagbladet 28. Aug. 1869.)

Jean Pio og Ludv. F. A. Wimmer: Dansk Læsebog for de lavere Klasser.

Det er Ønsket om at bøde paa den Raadvildhed og Usikkerhed, vor forvirrede Retskrivning har frembragt i hele Undervisningen i Dansk, der har fremkaldt denne Bog.

Den nuværende Tilstand frembyder Billedet af en Overgangstids frodigste Mangfoldighed og hjælpeløseste Uklarhed. Det er Kampen imellem en ældre og en

yngre Slægt. Den ældre Slægt, som er født og opdragen under en given Opfattelse uden Spor af Tvivl eller Betænkeligheder, forstaar ikke den yngre Slægts Trang til at gøre sig klart, *hvorfor* og *hvad altsaa*, og viser med grundet Selvfølelse hen paa den Tid, da den trygge, trofaste Tjeneste under det overleveredes Faner vandt sine skønneste Sejre, og selve den yngre Slægts Trang strækker sig fra en dunkel Følelses Famlen med Enkeltheder og Smaating til den videnskabelige Bevidstheds myndige Klarhed. Hele denne Skala af Stemninger og Standpunkter har faaet sit Udtryk i vore Skoler, et Bevis paa, at vort Skolevæsen ikke staar ved Bredden af Tidens Strømninger for i uanfægtet Ro at se til, men bæres af dens Bølger. Almueskolen, der i Overensstemmelse med Almuens ureflekterede Tilværelse maa være den mest konservative paa Aandens Omraade, staar i Stavetimerne med Molbechs Ordbog i den ene Haand og Salmebogen i den anden; i de fleste Borger- og Realskoler er det nyes Fortropper rykkede ind, men uden Orden, forskellig udvalgte for hver Skole. Latinskolen er i Reglen gaaet noget videre, men har ogsaa standset vilkaarlig og uden gensidigt Hensyn. I adskillige Skoler findes der endelig slet ingen bestemt Retskrivning, men hver enkelt Lærer har Enemagten i sin Klasse. Forvirringen forplanter sig naturligvis til Eleverne, som ikke kan gaa over fra én Skole til en anden, ja undertiden ikke engang fra én Klasse til en anden uden at faa deres tidligere Lærdom forkætret. En Lærer, for hvem det pædagogiske Hensyn er det overordnede, fristes let til aldeles at slippe Tøjlerne paa dette Punkt og anerkende hvadsomhelst, som Eleven blot er hjemme i, eller til at ønske et Magtbud, der

med et Trylleslag bragte Enhed til Veje, ligegyldig i hvilken Retning.

Den ovenfor nævnte Læsebog, som er udgaaet fra to Sprogvidenskabsmænd og Skolemænd, gennemfører den videnskabelige Fordring paa Overensstemmelse mellem Lyd og Bogstav, som har Fremtiden for sig, uden at fornægte det praktiske Hensyn til Nutiden: store Begyndelsesbogstaver er bibeholdte i Navneordene, og adskillige Stykker er trykte med gotiske Bogstaver. Disse mest iøjnefaldende Kendemærker paa det gamle System kan man med saa meget større Ro se skaanede, som de i Tidens Fylde let vil kunne fjernes og begge to i Virkeligheden mere er kalligrafiske end ortografiske Besynderligheder: om et Bogstav er stort eller lille, har intet at gøre med dets Betydning som Lydtegn; at bruge store Begyndelsesbogstaver i visse Ord er et Sidestykke til den gamle Skik at billedsmykke Begyndelsesbogstavet i Kapitlerne. Bogens Princip faar praktisk endnu en Støtte deri, at den kun er første Led af en Række Skolebøger med samme Retskrivning, som er udkomne eller skal udkomme omtrent samtidig med den. Blev nu enhver ny eller paany oplagt Skolebog stavet paa denne Maade, saa var Sejren vunden og Enheden funden til Gavn og Glæde for alle Skolemænd og Skolebørn. Det turde maaske ikke være ubeskedent at bede en af Bogens Udgivere om til dette Formaals Fremme at meddele en fuldstændig Retskrivningslære.

Bogens Indhold gør den velskikket til Læsebog for Børn. Tidligere dannede Funchs og Holsts Læsebøger Grundlaget for den danske Undervisning paa de fleste Steder. I den senere Tid har Hammerichs for en stor Del afløst Holsts; om Pios og Wimmers skal fortrænge Funchs, vil Fremtiden vise. Men der er noget, som

synes at tyde derpaa. Disse fire Bøger svarer nemlig to og to til hinanden. Holsts og Hammerichs har et væsentlig kultur- og naturhistorisk Indhold, Funchs og Pio-Wimmers indskrænker sig væsentlig til Sagn og Heltehistorier. Holsts og Funchs henter deres Emner fra alle Lande, Hammerichs og Pio-Wimmers kun fra Norden. Ogsaa her viser Sammenhængen sig mellem Bevægelserne paa Livets og paa Skolens Omraade.

Men, kunde man spørge, er ogsaa Sagn og Eventyr den Læsning, der ligger bedst for Børn? — Sagnene skriver sig jo for en stor Del fra den Tid, der i Folkets Liv svarer til det enkelte Menneskes Barndomstid. De grelle Modsætninger imellem godt og ondt, de bratte Forvandlinger fra smukt til stygt og fra stygt til smukt, de gaadefulde Magter, der viser sig i Afgørelsens Øjeblik, er Affødninger af en barnlig Indbildningskraft. Alt det, der i Poesien betegner Modenheden og Selvbevidstheden, Overgangene og Mellemtonerne, er borte, og derfor er der i Sagnene en anskuelig Klarhed og Forstaaelighed, som er beslægtet med Børns Maade at tænke paa. Eventyret som Kunstpoesi bygger paa samme Grundvold; dets Naturopfattelse er netop Barnets, der forvandler alt til tænkende og talende Personer og flyver Jorden rundt, mens det sidder rolig i sin Stol; Barnet har kun Sans for Naturen, forsaavidt som det genfinder sig selv i den. Derfor kan en ret Eventyrdigter fængsle og fylde Børns Sind med en for voksne ofte uforklarlig Magt. (Jeg kan huske, skønt ikke længer forstaa hvorfor, hvilken uendelig Morskab den Replik hos Andersen: „Naar nu bare ikke Storken flyver ned og bider mig i Benene," forskaffede mig som Barn.)

De historiske Fortællinger i Bogen er for største Delen Fortællinger om Heltegerninger. Der er i ethvert

sundt Menneske en Higen efter Bedrift, hvis uhindrede Herredømme netop giver Barnets Liv en Del af dets friske Præg. Den er en Sammensmeltning af dets Ærgerrighed og den stærke Virksomhedsdrift, mens Blodet ruller varmt og ufordærvet gennem dets Aarer. De Idealer, der staar for Drengens Øje, er Forvovenhed og Styrke. Handlinger forstaar han sig derfor paa, hvad der er Flugt og Fart i, kan rive ham med, de nordiske Helte bliver ogsaa hans Helte. Kulturtilstande og Stillelivsbilleder maa være den modnere Alder forbeholdte; der vil Hammerichs Læsebog gøre Fyldest, hvis historisk nøjagtige Retskrivning desuden fordrer større Udvikling hos Eleven.

* * *

XVI

Tegneundervisning.

(Forord til: Tegneundervisning i Barneskolen af Osc. Matthiesen og Otto Wüstenberg. 1901.)

Maleren Oscar Matthiesen traf, engang i Firserne, paa en Rejse til Berlin en dansk Blikkenslagersvend, der vilde til den fremmede By for at lære noget i sit Haandværk. Da de skulde hjem, traf de igen tilfældig hinanden. Blikkenslagerens seje Svendevæsen havde faaet et følelig Knæk. Der var en vældig Lygte, hvis Dejlighed han daglig havde beundret. „Jeg har den her," sagde han, trak en Lommebog frem og pegede paa et Blad, der nærmest saa ud, som om en Kylling med vaade, snavsede Fjer havde staaet derpaa og ordnet sit Toilette. „Ja, der maa Forklaring til," sagde han, „— naar jeg bare selv kunde hitte ud af det," føjede han modfalden til. De drøftede det mærkelige Blad en

Times Tid. Saa tegnede Maleren i faa Linjer Lygten op for Blikkenslageren og lærte ham, saa godt det paa staaende Fod lod sig gøre, hvorledes han skulde bære sig ad for i en Fart at kunne skitsere en Genstand, han havde Brug for. Haandværkssvenden forstod det straks, og Tanken om, at han, blot han øvede sig lidt imellem Stunder, aldrig mere skulde komme i en lignende Forlegenhed som den, der her havde taget Pippet fra ham, gjorde ham saa glad, at han øjeblikkelig foreslog sin Rejsefælle, at de skulde synge Marseillaisen for at ærgre Tyskerne lidt. Og det gjorde de.

Nogle Aar efter blev Matthiesen Lærer i Tegning ved Studentersamfundets Arbejderundervisning. Han havde den sjældne Fornøjelse at beholde sine Elever til det sidste. De forlod Undervisningen med en Glæde, der mindede om Blikkenslagersvendens. Som han, følte de sig hjulpne, hvor det gjaldt om med Blyanten at gøre Rede for en Genstand, der skulde erindres.

Efter den Tid har han prøvet den samme Fremgangsmaade med Børn. Og hvad der har været det rette for voksne, har ogsaa vist sig at passe for Børn.

Tegning er et Opdragelsesmiddel. Den kan sætte menneskelige Evner i Virksomhed og udvikle dem, og gennem dem det hele Menneske. Finder dette Sted, er Fremgangsmaaden den rette, den pædagogisk rette. Elevernes Glæde, deres vakte og tilfredsstillede Virksomhedsdrift, er Segl under Vidnesbyrdet herom.

Nu er den fulgte Fremgangsmaade her skildret af to Mænd, der ogsaa har samvirket ved Undervisningen.

Deres Skrift er en pædagogisk Bog. Ikke fordi den henvender sig til Lærere, men fordi den handler om Børn. Comenius' og Rousseaus Aand hviler over den. Den sætter Tegningen midt ind i Barneverdenen. Den

forstaar, at Barnet har Øjne for at bruge dem. Den skyder ikke en andens Opfattelse og Gengivelse ind imellem Tingen og Barneøjet. Den kender ikke Fortegninger, d. v. s. Skærmbrætter, der skjuler Tingene. Den lærer Børnene, at de tumler sig i en Verden, i hvilken et Mylder af levende og livløst kalder paa deres Interesse og Opmærksomhed. Den hjælper dem til Orden og Overblik over de Forestillinger, deres Iagttagelsesevne beriger dem med. Den lader Billedet af det sete fra Øjet og Hjernen gennem Haanden fæstne sig paa Papiret i simple Linjer, der støtter Erindringen. Den giver Børnene et Herredømme over Genstandene omkring dem, det Herredømme, hvis Magt ligger i klare Forestillinger om dem. Den gør Tegningen til et Middel for Livsorientering.

Og fordi Tegningen her gaar selve Naturens Vej, vil Bogen, rigtig anvendt, gennem Lærerens Undervisning gøre Barneverdenen glad og dygtig, virke sit til, at Børnene paa et betydningsfuldt Omraade af Livet bliver selvhjulpne.

* * *

XVII

Et Billede af Frederik den Sjette.

(Berlingske Tidende 3. Febr. 1902.)

I Borgerrepræsentationens Udvalgsværelse paa Raad- og Domhuset har der i mange Aar paa den mørke Væg mellem to Vinduer hængt et legemsstort Oljemaleri af Frederik den Sjette i Kroningsdragt. Hvorfra det var kommet, og hvem der havde malet det, vidste ingen. Da Forberedelserne til Indflytningen i det nye Raadhus

paabegyndtes, blev det taget ned. Der syntes hverken at være nogen Signatur paa selve Billedet eller nogen Indskrift bag paa Rammen. Medens det stod paa Gulvet foran Vinduerne i selve Borgerrepræsentationens Sal, faldt det Forsamlingens Bud ind, at en Signatur, hvis den fandtes, snarest maatte være anbragt paa et af Møblerne i Billedet. Ved at fjerne et Lag Smuds fik han ogsaa paa Tronstolen afdækket nogle Streger, der tilsammen dannede Navnet H. Hansen og Aarstallet 1824. Ved Eftersøgning fandtes da i de 32 Mænds Protokol under 1827, at Maler H. Hansen i en Skrivelse af 14. Juni til Magistraten havde tilbudt den „et af ham malet Portræt af Hans Majestæt Kongen i fuld Legemsstørrelse for 400 Rdl. Sedler", og at Brevet cirkulerede, „paa det enhver kan tegne, om de ville give Bidrag til Købesummen, der kan udgøre $12^1/_2$ Rdl. for hver Person". Pengene er altsaa bleven samlede og Billedet foræret Forsamlingen af dens Medlemmer.

Hans Hansen, Constantin Hansens Fader, som dengang var 58 Aar gammel og døde Aaret efter, levede i Tyverne mest af at kopiere Portrætter til Samlingen paa Frederiksborg. I „Kjøbenhavns nyeste Skilderi" nævnes 1827 (Sp. 1313) blandt disse hans Billeder Portrætter af Otto Krabbe, Gehejmeraad J. v. Rosenkrantz, Tordenskjold, Konferensraad Rostgaard, Biskop Trellund, Ludvig Holberg, Grev Schulin, Grev A. G. Moltke, Grev J. L. v. Holstein, Admiral Hoppe, Biskop Hans Egede, Biskop Hersleb, Prof. C. T. Barth, Erik Pontoppidan, Prof. J. Sch. Snedorf, Grev Otto Thott, Biskop L. Harbo, Frederik Lütken, Hjelmstjerne, Lüxdorf, P. F. Suhm, J. F. Struensee, Ove Høegh Guldberg, Henrik Stampe, Poul Egede, Johannes Ewald, Herman Wessel, Klopstock, Henrik Gerner, Grev v. Haxthausen, Grev J. G.

Moltke, Christian Bastholm, Kobberstikker Preisler, Johannes Wiedewelt, Chr. Colbjørnsen og Tyge Rothe.

Billedet af Frederik den Sjette hører hjemme blandt Produkterne af denne halvt haandværksmæssig, mest paa anden Haand drevne Kunst. Det minder om Eckersbergs tilsvarende Portræt fra 1826 af Kongen i Kroningsdragt, det, der findes paa Sorø Akademi, men kan jo ikke være nogen Efterligning af dette, hvis det virkelig er malet to Aar før. En Kender som Kunsthistorikeren Emil Hannover siger om det: „Det staar efter min Mening helt og holdent for Hans Hansens egen Regning og ikke i direkte Forhold til lignende Billeder af Eckersberg. Noget andet er, at det hist og her vel nok rent malerisk er noget paavirket af denne. Det er jo i øvrigt et temmelig ringe Billede, selv om det dekorativt har nogen Virkning."

* * *

XVIII

To Medailler.

(Berlingske Tidende 28. April 1902.)

I.

Da Borgerrepræsentationens Legatudvalg tømte sit Jærnskab paa det gamle Raadhus for at flytte sine Værdisager hen paa det ny, kom to gamle Medailler for Dagens Lys.

Den ældste af dem skriver sig fra Biskop Balle. „Enkelte af alle Stænder, rige og fattige", hedder det i 1798, „have forenet sig for at overlevere vor værdige Biskop et utvivlsomt Tegn paa den Hengivenhed og Erkendtlighed, som han har vidst at indgyde alle gode

Borgere, ved at forsvare med ligesaa stor Varme og Styrke som Sindighed og Mildhed den Religion, der i hans Dyder og i hans Vandel finder en endnu skønnere Lovtale end i hans Skrifter." En talrig Skare Deltagere tegnede sig, og man besluttede at lade slaa en Skuemønt til Biskoppens Ære. Den udførtes i Guld af den svenskfødte Stempelskærer Johan Ephraim Bauert (1715—99). Paa den ene Side ser man Biskoppens Brystbillede: kraftige Træk, en energisk fremspringende Pande, højtsvungne Øjenbryn, Dobbelthage, buklet Paryk, brede Skuldre; langs Medaillens Rand Indskriften: „D. Nicolai Edinger Balle, Biskop i Siælland"; under Billedet: „Fød 12. Octob. 1744". Paa den anden Side ses: „Religionen under Billedet af et majestætisk Fruentimmer, som lønlig skjult under et gennemsigtigt Flor støtter sig paa Korset, holdende i den højre Haand en aaben Bog, der betegner Aabenbaringen, i den venstre en tændt Fakkel, Sandhedens Sindbillede, og staaende paa en urokkelig Klippe, der trodser de rasende Bølgers utrættede Vold. I en Frastand ses et Skib, Statens Emblem, der sejler trygt og uden Fare i det oprørte Hav, et alt for tro Billede paa de Tider, hvori vi leve, men som vi lykkeligvis under vor faderlige Regering intet have at befrygte af, saa længe de gode og trofaste Borgere vedblive under Religionens Fane at værne om Staten, hvilken Tanke man har villet udtrykke med disse Ord: Religionens Ven Statens Ven." Under Billedet henvises til Matthæi X, 32: „Den, som bekender mig for Menneskene, ham vil jeg bekende for min Fader, som er i Himmelen".

Medaillen, som vejer 42 Kvint, tilsendtes Biskoppen den 25. April 1798 med et Brev, i hvilket „et Antal Medborgere" beder om Tilladelse til at „ofre til Dyd

og Fædernelands-Kjærlighed et Skjønsomheds-Tegn, som Smiger kun alt for ofte yder Forfængelighed". Samtidig tilsendtes der ham 11 Eksemplarer i Sølv: 10 til hans Børn, 1 til hans Hustru. Desuden bad man „denne hans værdige Ægtefælle, som deler hans Følelser og hans Byrder", modtage et med en Guldkæde forsynet Brystsmykke, som paa den ene Side viste Mandens veltrufne Billede, paa den anden Side i Perler disse Ord: „Agtelsesminde af Medborgere". I Adresseavisen af 27. April findes Balles med „saa megen Inderlighed og Ynde" udtrykte Tak, i hvilken han siger: „I Haab om bevaagen Tilladelse bestemmer jeg den — Skuemønten — til at nedlægges efter min Død i Stadens Arkiv under de to og tredive Mænds Tilsyn, som et kjært Minde for Børn og Børnebørn i mange Led om Fædres og Mødres faste Sindelag i Prøvelsens Dage." Ved Medaillen ligger endnu en lille Seddel med Paaskrift: „Leveres efter min Afgang Stadens 32 Mænd til evig Bevaring".

Den 11te Maj 1831 skriver Agent, Silke- og Klædehandler Ludv. Henr. Thomsen til „Stadens meget ærede Herrer 32 Mænd" og beder dem modtage et lidet Skrift, der oplyser Medaillens Tilblivelse, „til venskabelig Erindring fra undertegnede 82-aarige Olding, som med Glæde mindes den Tid af henved 39 Aar, hvori han havde den Ære at være Medlem af de 32 Mænds hæderværdige Samfund, indtil hans ved Alderen næsten tilintetgjorte Syn og svækkede Helbred bød ham som første Formand under 12te Januar 1830 at udmelde sig af samme". Skriftets Titel er: „Hylding for Dyd og Religion", København 1798. Det ledsages af et Kobber, stukket af Lahde, der gengiver begge Medaillens Sider.

I de Brock-Bredalske Legaters Forhandlingsprotokol findes under 5te April 1838 opført, at Skuemønten, skønt ikke henhørende til noget Legat, menes „passende her at kunne tages ad acta, da dertil intet andet passende Sted lettelig vides".

2.

Den anden Medaille er omtrent 50 Aar yngre. Det er Peter Petersens Grundlovsmedaille. Han levede 1810—92 og var Elev af H. V. Bissen. Den 5te Juni 1855 skrev L. N. Hvidt, med sin, trods hans 78 Aar, endnu faste Haandskrift, til Borgerrepræsentationen: „Saa vist som vi tør haabe, at den Mindemønt, Konsten har præget for at bevare Erindringen om det vigtige Tidspunkt i vort Fædrelands Historie, da Grundlovens kongelige Besegler og Danmarks og Statsstyrelsens Genius højmodigen og taknemmeligen forenede sig om at kalde Folket til at tage en væsentlig Andel i Styrelsen af de offentlige Anliggender, maa blive udbredt over det hele Land for at kunne gaae i Arv gjennem lange Slægtrækker, saa ønskeligt vil det dog tillige være, at der kan være et Sted, hvor dette Mindetegn, trodsende Tidens mangehaande Storme, med Sikkerhed vil blive opbevaret og gaa over fra den ene Slægt til den anden. Til Opnaaelsen af dette Øiemed vil neppe noget mere passende Sted kunne findes end der, hvor Hovedstadens Repræsentanter, hvem Styrelsen af saa mange vigtige Anliggender er betroet, og hvis kraftige Medvirken har bidraget saa Meget til at fremkalde hin storartede Begivenhed, forsamle sig, og jeg tillader mig derfor herved at fremsende et i Guld

præget Exemplar af Grundlovsmedaillen med Anmodning om, at den maa blive henlagt blandt de værdifulde Gjenstande, der opbevares af Borgerrepræsentanterne." I Mødet den 2den Juli s. A. vedtog disse med Tak at modtage den tilsendte Mindemønt, og 5te Juli nedlagdes den af Legatudvalgets to Medlemmer, Hvidt selv og Bankdirektør H. P. Hansen, i „det jernbundne Skrin, til hvilket ethvert af Legatcomiteens tre Medlemmer har en særskilt Nøgle". Det tredie Medlem af Udvalget, Agent og Silke- og Klædehandler J. C. Lund, var dengang paa en Udenlandsrejse og gav først den 23de Juli sin Paategning om, at Medaillen var nedlagt i Skrinet.

Denne vejer 17 Kvint og bærer paa Forsiden Frederik VII.s Portræt i Profil, vendt til højre, over det Kongens Navnetræk, neden om det hans Valgsprog. Paa Bagsiden ses til venstre Danmark som en moden Kvindeskikkelse i langt Klædebon. Overfor hende staar en ung, mandlig, vinget Genius, hvem hun rækker Haanden. Hun fatter med venstre Haand om en Dannebrogsfane, han støtter sig til en oprejst Aare. Under dette Relief staar: „D. f. Forfatning 5. Juni 1849", langs Randen: „Kongens og Folkets fælles Pagt Danmarks Lykke".

To Tidsaldre har faaet Udtryk i de to Medailler.

* * *

Tidsbilleder.

I.

Politik.

Fra Provisorietiden.

(Politiken 8. Juli 1885.)

Jeg ankom i Søndags Aftes til Roskilde Banegaard nogle Minutter før Toget efter Planen skulde gaa, og gik derfor straks ud paa Perronen. Den var fyldt af Mennesker — Københavnere, der havde været til Højremøde der i Byen. Jeg havde kun staaet der ganske kort Tid, før jeg mærkede, at jeg var kendt. Nogle Herrer, der stod i min umiddelbare Nærhed, tog hverandre under Armen tre og tre, den mig nærmeste satte Armen i Siden og begyndte saa under Pres af de andre at puffe gentagne Gange til mig med Albuen. Med ét fór en af dem hen imod mig, og i en Tone som et Menneske, der vil yppe Klammeri, udbrød han: „Vil De lade være at skubbe!“ Jeg svarede, at det ikke faldt mig ind at skubbe, jeg stod oven i Købet med Ryggen til.

Et Øjeblik efter begyndte de samme Herrer paa ny at puffe mig i Siden. Jeg gik et lille Stykke tilbage paa Perronen og stod et Øjeblik forholdsvis uforstyrret, kun generet af upassende Tale fra omstaaende. Med ét samlede en Skare sig om mig, én raabte med stærk Stemme: „Estrup leve!“ og de andre faldt i med Hurraer. I det samme følte jeg nogen slaa mig bagfra i Hovedet flere Gange, saa at min Hat til sidst faldt af. Jeg tog den paa igen og vendte mig om, men ignorerede i øvrigt det skete.

Saa kom Højremødets Dirigent, Grev Scheel, som havde staaet i Nærheden, hen til mig og bad mig, om

jeg ikke vilde gaa bort fra Perronen, da det vilde være ham ubehageligt, om jeg kom noget til. Medens vi vekslede et Par Ord herom, var vi komne ind i Ventesalen. Indenfor Døren stod nogle Herrer, af hvilke én sagde, at jeg rolig kunde blive paa Perronen, der skulde ikke ske mig nogen Overlast. Jeg svarede: „Ja, men jeg vil paa Forhaand sige, at jeg raaber ikke Hurra paa Kommando for noget som helst, hverken Estrup, Kongen eller noget andet.“ Den vedkommende Herre trak paa Skulderen og sagde et Øjeblik efter: „Det er ogsaa alt for irriterende af Dem at gaa ud paa Perronen, naar vi er her.“ Jeg svarede, at jeg var kommen for at tage afsted med Toget og derfor ikke kunde undlade at gaa ud paa Perronen, naar jeg vilde med. Grev Scheel spurgte mig saa, om jeg ikke vilde følge med ind paa Jærnbanens Kontor for at være i Sikkerhed, og gentog, at jeg maatte tænke paa ham og de andre, hvem det, der ellers kunde ske, vilde være meget ubehageligt. Jeg svarede, at det aldeles ikke generede mig, om de tilstedeværende igen raabte: „Estrup leve!“ Og vi blev da staaende.

Noget efter samlede en Skare sig i min Nærhed, og én raabte paa meget demonstrativ Maade: „Længe leve Hs. Majestæt Kong Kristian IX!“ efterfulgt af dundrende Hurraer. Jeg forholdt mig passiv, da jeg hverken vilde demonstrere i den ene eller den anden Retning og fandt Stedet og Formen for den gjorte Demonstration lige ilde valgt — Formen, fordi et Leve for Kongen, ikke for at hædre Kongen, men for at bringe en politisk Modstander i en vanskelig Stilling, forekom mig at være et Misbrug af Kongens Navn, som jeg ikke vilde være med til. Grev Scheel bad mig da paa ny om at gaa ind paa Jærnbanekontoret og

lagde mig paa Hjærte at gøre det af Hensyn til de andre. Jeg sagde da: „Ja, saa vil jeg gøre det for Deres Skyld, ikke for min egen.“ Vi fulgtes sammen derind, og han forlod mig efter at have lovet at sende Bud til mig, naar Toget skulde gaa.

Da jeg havde været der nogen Tid, kom Folketingsmand Tauber derind. Han var kommen med Kalundborg-Toget og skulde skifte Vogn i Roskilde, men var ikke kommen med det først afgaaende Tog. Medens han arbejdede sig gennem Mængden, hørte han, at han var kendt, men led i øvrigt ingen Overlast. Da han var kommen over til Ventesalen, bad Grev Scheel ogsaa ham om for en Sikkerheds Skyld at gaa ind paa Kontoret, hvor jeg var. Der tilbragte vi nu en tre Kvarters Tid, saa kom der Bud, at vi skulde køre. Udenfor Døren stod der en lille Garde, som skulde følge os over til Toget. Hr. Tauber gik forrest, jeg bagefter. En ældre Mand bød mig Armen. Jeg sagde: „Det behøves vel ikke, her er jo ingen Fare.“ „Nej, naturligvis,“ svarede han, „vi er jo ordentlige Mennesker,“ men vedblev dog at byde mig Armen.

Vi blev ført op over de Kæder og Kroge, der forbinder Vognene, for at vi kunde blive lukkede ind i Toget paa den Side, der vendte fra Perronen. Vi blev fulgte ned til den forreste Vogn, og mens vi gik langs Toget, raabtes der efter os ud af Kupévinduerne. Til sidst aabnede en Jærnbaneembedsmand en Vogn for os og bød os stige ind, idet han sagde: „Jeg beder d'Hrr. tage til Takke med Lejligheden.“ Da vi havde orienteret os lidt i Mørket derinde, saa vi, at det var Bræmserummet, vi var i, — det faldt os ind, om man ikke mulig havde kunnet byde Passagerer et mere passende Opholdssted.

I København blev vi lukkede ud fra Afgangsstationen, og dermed var de Midler gennemførte, man fra Højres Side havde anset for nødvendige for at beskytte os to Folketingsmænd mod Forulempelser fra Deltagere i Roskilde-Mødet.

Den hele Begivenhed var mig et ikke uinteressant Bidrag til Regeringspartiets psykologiske Karakteristik.

* * *

II.

Religion.

1.

Søndagsskoler.

(Fædrelandet 12. April 1883.)

Hr. Redaktør Jacobsen! De har i „Fædrelandet" af 18de Marts udtalt Dem paa følgende Maade: „Fritænkerne have i den senere Tid begyndt at samle Børnene i deres Forsamlingslokale i Rømersgade, og efter „Social-Demokraten"s Beretning om disse Møder for Børn er de særdeles godt besøgte. Hvad lærer Fritænkerne Børnene? Simpelthen kun dette: De vise dem Daarskaben i at helligholde Hviledagen og Idiotismen ved at elske Jesus. Medens de troende tøve og betænke sig, arbejder Satan videre med stadig forøget Frækhed og Kraft." I „Fædrelandet" af 7. April har De fortsat: „Flere Forældre have faaet Øjnene op ved mit Opraab og have derfor ophørt med at sende deres Børn til Fritænkernes Børnemøder om Søndagen."

Da Deres Ord saaledes allerede har haft praktiske Følger og grebet forstyrrende ind i en Virksomhed, til hvis Vurdering De har manglet den første og simpleste Forudsætning, Kendskab til det, De med Fanatismens haarde Ord fordømmer, har Bestyrelsen for Søndags-

skolen i Rømersgade ment ikke at burde lade Deres Ord staa uimodsagte.

Den nævnte Søndagsskole begyndte sin Virksomhed i Januar Maaned 1883 med det Formaal at samle Børn om Æmner, der, idet de svarede til Barnealderens Modtagelighed, kunde udvikle deres Aand og Hjærte gennem forøget Kundskab om Natur- og Menneskelivet og store Forbilleders dragende Eksempel. Børnene har derfor hørt fortælle om Luftens og Vandets Betydning i Naturens Husholdning, om Dyre-, særlig Fugleliv i det høje Norden, om Grønlændernes og Indianernes Liv og Sæder, om Sigurd Fofnersbanes og andre Sagnheltes Bedrifter, om Kristoffer Kolumbus's Opdagelse af Amerika, om Opfinderen af Jærnbanen George Stephensons i rastløs Flid og grundmuret Retskaffenhed forløbne Ungdomsaar, om Pestalozzis opofrende Virksomhed for fattige og forældreløse Børn, om Tordenskjolds æventyrlige Helteliv. Desuden er af og til Æventyr af Andersen og Smaafortællinger af andre betydelige danske Digtere oplæste for dem, medens Sange af Richardt og Grundtvig, af Andersen og Wergeland, af Ewald og Ingemann o. l. er blevne afsungne af Børnene.

Idet jeg paa Bestyrelsens Vegne tilsender Dem disse fuldstændig udtømmende Oplysninger om den Børneskole, overfor hvilken De i blind Iver har glemt baade det gamle Ord: „Den, som tror, haster ikke", og den vise Sætning: „Dømmer ikke, at I ikke skulle dømmes", haaber jeg at have skaffet Dem en velkommen Lejlighed til ved Optagelsen af denne Indsigelse at give Sandheden Æren og saa vidt muligt raade Bod paa den Skade, De allerede har gjort ved at bevæge Forældre til at holde deres Børn borte fra en Paavirkning, der ene har kunnet virke udviklende og for-

ædlende paa dem, og som Børnenes Mødre selv ved deres Nærværelse er i Stand til at kontrollere Søndag efter Søndag.

* * *

2.

En Landsbylærer.

5. Juni 1882.

Hr. Lærer N. N.!

Til den unge Mand, om hvem De skriver mig til, vilde jeg sige, at han først og fremmest maa søge at komme til ret Klarhed over sit Standpunkt. Det kunde jo tænkes, at hans Tvivl kun var et Overgangstrin i hans Udvikling, en Anfægtelse, som han senere besejrede, og hvorfra han vendte tilbage til det, han i Tvivlen havde forladt. Men det kunde jo ogsaa være, at Tvivlen var Begyndelsen til en ny positiv Livsanskuelse, der søgte og fandt Forklaringen af Livet ud fra andre Synspunkter end dem, hvorpaa den aabenbarede Religion hviler. Det forekommer mig, at det maa staa fast for ham, hvorhen hans Udvikling stiler, inden han kan tage nogen Beslutning udadtil.

Men skulde han komme til det blivende Resultat, at han ikke kan finde Hvile i den aabenbarede Religion, saa forekommer det mig, at et saadant Synspunkt ikke ret vel kan forenes med et Embede, der bestemt kræver Aabenbaringstro af sin Indehaver. Beholder man under saadanne Forhold sit Embede, det vil her sige som Religionslærer, vilde Følgen efterhaanden blive, enten at man, hvis man holder sig aandelig frisk, mere og mere føler Spændingen og Modsætningen mellem det, der kræves af én, og det, man kan yde, indtil denne

Spænding til sidst bliver uudholdelig, eller ogsaa at man efterhaanden sløves og bliver, om ikke en Hykler, saa en Maskine, der mekanisk gaar rundt som en Trædemølle og afleverer Forklaringer og Lærdomme, der ikke har nogen som helst Betydning for én selv. Det er ganske vist ikke nogen let Sag at bryde med den Virksomhed, man har valgt, særlig ikke naar man i væsentlige Henseender føler sig knyttet til den; men paa den anden Side maatte der vel, om det var fornødent, kunne findes Lærerstillinger, der ikke som den offentlige Skoles stiller konfessionelle religiøse Krav, og i hvilke man derfor vilde kunne arbejde sig frem til et sandt personligt Forhold.

Saaledes stiller Sagen sig for mig, men jeg vilde anse det for raadeligt, om den unge Lærer ogsaa vilde raadføre sig med en Mand, han personlig og menneskelig kunde have Tillid til inden for Kredsen af dem, der føler sig afgjort og i personlig Overbevisning knyttede til Folkekirken og dens Lære.

Portrætudkast.

Ludvig Holberg.

Ved Studenternes Fakkeltog til Holbergs Statue 3. Dcb. 1884.

I.

Fakkelskær i Maaneskinnet,
Marsch i taktfast Trit,
tusind Stemmers Kor i Natten
løftende sig frit, —
Fader Holberg, dine Sønner
samles ved din Fod.
Var du barnløs, — i os alle
rinder dog dit Blod.

Kløgten, i din Hjerne baaren,
lærte os at se,
Smilet, om din Mundvig skaaret,
gav os Mod at le.
Skønt en myreflittig Mester,
syg, af Arbejd træt,
har dog du os lært den sunde,
glade Latters Ret.

Sære, gamle Tegnemester,
bænket i din Krog,
mens forbi dig du saa drage
Livets Narretog;
naar en kaad Profil dit Lune
kontrafejed let,
trak sig Narren ud af Toget,
klog af sit Portræt.

Frændeløs og venneløs,
et Folk du fik dog vakt,
fik i Slægtens Tankebund
en frugtbar Spire lagt.
Fader Holberg, dine Sønner
samles ved din Fod.
Var du barnløs, — i os alle
rinder dog dit Blod.

II.

Staa da gennem alle Tider
ung i Viddets Magt,
staa for Folkelivets Sundhed
kritisk klar paa Vagt,
staa, med Blikket for Historien,
som dit Folks Profet,
du, som gennem Skal og Avne
Kærnens Kraft har set!

* * *

Baggesen i den oehlenschlägerske Kreds.

Medens Oehlenschläger var udenlands paa sin første store Rejse, kom Baggesen hjem til København i Besøg og opholdt sig der fra 14. Aug. 1806 til 26. Maj 1807.

Hvorledes tog han sig ud i den oehlenschlägerske Kreds?

Kristiane Heger, Oehlenschlägers Kæreste, skriver til denne: „Jeg har været to Aftener i Selskab med Baggesen til [ɔ: hos] Rahbeks og hørt ham synge Skærslibervisen. Den ene Aften fulgte han mig hjem og gjorde mig forlegen ved at sige, at Stykket „Korsør" i Langelandsrejsen var gaaet ham nær. Din Søster, fortalte han mig, var dig en meget værdig Søster, fuld af Aand og Vittighed, men aldeles uvidende. Han er kommen meget til Ørsteds, og Sofie har været i Korsør med ham . . . Vi have fundet en dejlig Straf ude paa Bakkehuset for al Slags Affektation, det er: at putte Folk i Mjøsen, der, som du vel véd (efter en gammel Geografi), er et svigefuldt og ulyksaligt Hav. Derfor skulle affekterte Dyr, siger Karen Margrete, ud paa Dybet i smaa Baade og ud paa mer eller mindre farlige Steder. Naar de ere uforbederlige, kastes de ud i Mjøsen simplement; men der gives ogsaa saadant Mjøseri, hvorfor blot Brugen af Vandet kan hjælpe. Denne Sygdom findes nu vel hos de fleste Mennesker, men med Forskel. Den, der kun har en ubetydelig Rem af Huden, kan let blive anstukken af Baggesen, der er et værdigt Lem til Mjøsen."

Hendes Søster, Kamma Rahbek, skriver fra Bakkehuset 16. Sept. 1806 til Oehlenschläger: „Han roste Dem ellers meget, da vi talede sammen, endskønt jeg . . .

kunde mærke, at der var noget i Vejen. For Resten maa jeg tilstaa, at han aldeles ikke imponerede mig, og at jeg fandt ham langt interessantere for omtrent en halv Snes Aar siden, ti da talede han, saa jeg kunde tabe Næse og Mund over ham, og nu forekom han mig en *Conservateur* à la G., hvilket man snart kan faa nok af. Imidlertid er det dog altid Jens Baggesen, og det var mig ret kært at se ham engang igen, og jeg har ogsaa med megen Fornøjelse ophængt hans Portræt, som han har været saa god at forære mig, paa min Væg."

Maaneden efter skriver hun til sin (og Oehlenschlägers) Ven, den senere Biskop Mynster, Onkel Job, som hun kaldte ham; „Men nu maa jeg dog straks fortælle Dem den Pudserlighed, at jeg, ikke mange Timer efter at jeg havde faaet Deres Vers, fik ogsaa Vers fra — Bens Jaggesen. Jeg blev rigtignok rørt, da Fodposten bragte mig et Brev fra min Søster, hvori der laa et Brev, hvis Udskrift jeg straks kendte at være Baggesens; ti jeg havde slet ikke ventet det, og især ikke saa snart. Han havde rigtignok Aftenen i Forvejen mjøset meget for mig om, hvilken grov Synder han var, endnu ikke at have besvaret et Brev, jeg skrev ham, og forsikret mig, at Aarsagen var, han ikke havde været i Stand til at gøre det, mit Brev værdigt . . . Imidlertid fornøjede det mig dog, da jeg saa Brevet, ogsaa fordi jeg blev rørt over, at jeg igen havde gjort ham Uret . . . Jeg skrev ogsaa i Gaar et ganske smigerpræsteagtigt Brev til Jaggesen, som han i Morges fik paa sin Seng . . . Hans Vers sender jeg Dem en Afskrift af, for at De skal se, at der ikke er noget krampeagtigt heri, og tillige med mig være lidt rørt over ham. Han var ogsaa meget rørende og

godlidende i Fredags Aftes, og havde slet ingen Lyst til at tage bort, da vi opdagede, at det var saa sildigt, at de vel næppe kunde komme ind af Porten [ɔ: Byens Port]."

I December er hun ved at blive træt af ham. „Baggesens Vers", skriver hun til Mynster, „er kommet ud i et Bind, som bestaar af lutter Epistler . . . Vi har faaet dette Jaggesenske Jask i Dag, og det ser mig saa flovt ud, at jeg vist ikke forsømmer mit Spansk for at læse deri. Nu er jeg snart ked af hans Mjøseri, men jeg er dog rørt over ham alligevel, og ytrer min Rørelse ved at tage mig meget af den lille Afplyndrer[1]), som er et saa fornuftigt og ordentligt Menneske, at det ikke er at undre paa, at Jaggesen ikke kan begribe, at det er hans Søn."

Mynster svarer hende med en skrap Kritik over Baggesen: „Nu har jeg været god saa længe; men nu har jeg spidset min Pen, og vil være ond, og det til Gavns. Af Jaskesens rimsomme Sludder-Breve har jeg læst den største Del — De vil af Titelen nok se, at de ikke have fundet Naade for mine Øjne. Dermed vil jeg ikke nægte, at jo et og andet har moret mig, dog næsten kun i det, jeg kendte tilforn. Derimod har jeg ærgret mig over, eller foragtet ham for, den af Forfængelighed og Abjektion modbydeligen blandede Fortælling om ham selv, der gaar hel igennem Bogen, og hvis Indhold kun er, at han er en daarlig Stakkel, som ingensteds er til Pas, som ingen Ting kan til Gavns, hvilken Fortælling han ret vel kunde sparet sig, da man nok kunde have mærket ham det af alligevel." „Baggesen taler undertiden meget smukt om mange Slags

[1]) B.s Søn August, f. 1795.

Ting, indtil et Punkt, som jeg vilde betegne at ligge paa den indvendige Side af Overfladen; saa snart han kommer det mindste længere ned, suser det for hans Øren, og han véd hverken hvad han siger eller gør. Saaledes er det ogsaa med hans Vittighed, som kun træffer indtil det Punkt; sigter han dybere, saa hører man kun Pilens Susen, men den træffer ikke."

H. C. Ørsted skriver i et Brev til Oehlenschläger en Maaneds Tid efter Baggesens Ankomst: „Baggesen er her. Han kommer meget i min Broders Hus. Han gør meget af dine Digte, især af St. Hans Aftenspillet og af Aladdin. Det gammelnordiske er han ingen Ven af og kan ikke lide de mange gamle Ord, du optager, og endnu mindre vil han vide af de gamle Former. Kort der var meget at skændes med ham om; men Viljen synes at være god. Han vil tilskrive dig en poetisk Epistel. Din Søster arbejder ej ganske uden Held paa at omvende ham til Goethe. Han føler allerede, at meget i hans Domme over denne store Digter kom af personlige Forhold. I ethvert Tilfælde maa man tilstaa, at Baggesen i Omgang er meget interessant, naar man kun ikke bringer ham til at dømme om den nyere Filosofi og Poesi. Han er virkelig svag i den Henseende, saa at han ofte ivrer mod noget, blot fordi det kommer fra de ham forhadte Personer, skønt han ved andre Lejligheder bifalder det samme, naar det ikke er ledsaget med et Navn."

Et halvt Aars Tid efter er H. C. Ørsteds Tone bleven strengere: „Med Baggesen staar jeg bestandig paa en meget spændt Fod, endskønt jeg lever udvortes fredeligt med ham. Det smerter mig ofte i mit Inderste, at en Mand, som er født med saa mange Talenter, saa aldeles mangler al Karakter og Sammenhæng som han.

En uslere Smigrer kender jeg ikke end ham. Der gives næppe en Dag, hvor han ikke skifter, ej blot Meninger, men Sindelag, adskillige Gange. Denne rene Fluiditet [flydende Tilstand] er det, som gør, at han saa let bøjer sig i alle Former, men at han aldrig, gennem et ordentligt Arbejde, kan vedligeholde en fast og klar Form."

Og endnu omtrent et halvt Aar efter at Baggesen er rejst, skriver Ørsted til Oehlenschläger om ham som Svar paa en Bebrejdelse for hans „partiske Lidenskabelighed" mod Baggesen: „Jeg har ved et Aars daglige Omgang været nødt til at lære Baggesen at kende. Jeg havde i Begyndelsen mere Agtelse for ham, som Digter, end du og Steffens havde, og maaske mere end du endnu har. Tænk nu, at jeg, som derved allerede var meget indtaget for ham, desuden omslyngedes af hans Smigrerier og hans løjede Venskab, saa ser du selv, at det har kostet mig nogen Overvindelse, for at sige mig selv, at han er — —. Jeg vilde spare dig for den samme smertelige Følelse, og derfor skrev jeg om ham, ikke for at give dig en Rettesnor for dine Handlinger, men for at gøre dig opmærksom . . . Baggesen er af de stille Pralere, der give sig Mine af Beskedenhed og under denne Maske fortælle Mirakler om sig selv. Han lyver ikke blot for at ophøje sig selv, men ogsaa for at sværte andre. Han smigrer for alle Mennesker, som enten ville rose, eller som kunne bringe ham Fordele. Han gaar heri til den Yderlighed, at man ikke kan kalde ham andet end en Spytslikker. . . . For at sige min Mening om B. som Digter, saa er den, at han besidder alle de Talenter, som udfordres til en udmærket Digter, men at der mangler ham den indre Enhed, som gør mange Talenter til ét Geni.

Derfor ser man alle Digterelementer jage hverandre i hans Arbejder, alt i en uophørlig Bevægelse, et poetisk Kaos, hvor den forbindende Aand mangler, saa at det aldrig kommer til en solid Organisation."

Ørsted var en lige saa usammensat og ligevægtig Natur, som Baggesen var sammensat og vekslende. I hans Dom over denne spejler sig ogsaa den oehlenschlägerske Kredses stigende Uvilje mod Baggesen.

Den ejendommeligste Farve fik under dette Baggesens Ophold i København hans Forhold til Oehlenschlägers Søster Sophie Ørsted, A. S. Ørsteds 24-aarige Hustru, hos hvem han var bleven indført af hendes Svoger Hans Christian.

„Jeg har i længere Tid boet hos min fortræffelige Ven, Assessor Ørsted, en Mand, hvem intet er for dybt og skarpsindigt, ubetinget det bedste Hoved, jeg har kendt og kender i mit Fædreland, og i Besiddelse af det ædleste Hjerte," skriver Baggesen i Februar 1807 til sin Ven Filosoffen Reinhold i Kiel. „Hans fortræffelige Kone," føjer han til, „Søster til den danske Goethe, er intet for højt, og hun er unægtelig den aandrigste Landsmandinde, jeg har lært at kende, dertil ung og smuk. Vi sværme alle tre med hverandre, idet vi ringeagte Verdens sædvanlige Adspredelser, ikke anerkende nogen anden Mennesket værdig Nydelse end den aandelige eller i det mindste den oplivende og besjælende; vi ere, under filosofisk, religiøs og ægte poetisk Lekture og Samtale, som oftest os selv nok og spørge i det højeste kun efter nogle enkelte, blandt hvilke den guddommelige Kemiker H. C. Ørsted staar øverst."

„Længslernes Hav blev til Saligheds Havn" for Baggesen her hos Anders og Sophie Ørsted. „Han, hellig ved Tanke, ved Visdom og Dyd, — jeg, hellig

ved Venskab og Sang, — hun, hellig ved Elskov og Vemod og Fryd, til ét nu forenede, klang," skriver han i salig Følelse af den Treenighed, han er bleven Led i. „Vi var os saa nok, O, vi vare saa fro. Vi føled ej jordiske Baand. Vi bad og vi legte, vi græd og vi lo — og alt i vort Væsen blev Aand."

I Baggesens Digte fra denne Tid tegner der sig mere end én Gang et Billede af en ung Kvinde. Der er Agnete: „Agnete var uskyldig, var elsket, var tro; men stedse var hun ensom, hun aldrig havde Ro, aldrig Ro. Hun frydede vel andre, men aldrig var hun fro." Agnete har en Ægtemand, men en Havmand drager hende til sig: „Hans Kvad var saa kærligt, hans Stemme var saa sød. Hans Hjerte ham fra Læberne saa lifligen flød." — Der er Jomfru Else: „Hvorfor rinder saa din Taare, Mø, saa væn og ung endnu! Hvorfor blegner du saa saare? Hvorfor ler og synger du?" Og Jomfru Else fortæller om Englen, hun havde drømt om og set svæve sig i Møde: „Om hans Skuldre Harpen klang. I hans Bryst hvert Spor af Smerte ved mit Smil blev slettet ud; og han sank til dette Hjerte, og mit Hjerte sank i Gud. Vore Sjæle sammenfløde." Men da hun vaagnede, laa Englen død ved hendes Side. — Det er Sophie Ørsteds Særpræg, Agnete og Else har laant.

Og Baggesen har med sin fine Sporsans set rigtigt, naar han lader hendes Ansigt lyse af utilfredsstillet Længsel. Hendes Ægteskab kunde ikke stille den. Der slaar ingen erotisk Flamme ud af hendes Ord i Omtalen af hendes Mand: „Anders er aldrig frisk, han arbejder og lider med den ham saa egne milde Taalmodighed. Gud i Himlen give ham bedre Dage, han fortjener dem vist!" Han er hende en klog og elsk-

værdig Vejleder, men intet mere: „Hver Søndag Formiddag", skriver hun fra Frederiksberg, hvor hun Sommeren 1806 boede hos sin Fader, „er Anders hos mig og læser for mig i Fichte. Vi sidde da gerne i Haven for ret at have Ro; han forklarer mig, hvad jeg ikke forstaar; og jeg kan aldrig sige dig, hvor lykkelig jeg er, naar jeg ret fatter det; det forekommer mig som jeg havde en Aabenbaring." „Hun var vittig, aandfuld og levende," siger hendes Broder, „Vemodens stille Fryd var hun fortrolig med, hendes letvakte Følelse eksalterte hende stundom for meget." Og Svogeren taler om „en vis Hypokondri hos hende, til Dels grundet i hendes Sygelighed, men dog langt mere i en ikke ganske tilfredsstillet Trang til noget højere." Hun kunde briste i Graad, naar Følelsen deraf kom over hende. Som hun søgte Fred i Filosofien og til Tider ogsaa fandt den i Fichtes mandige Lære, tyede hun i sin Kvide ogsaa til Musikken. „Jeg har begyndt at lære at spille," skriver hun Marts 1806 til sin Broder; „jeg trænger saa inderligt til Musik, det gør mig saa godt." Og hun finder hos sin Svoger H. C. Ørsted den Ro, hun selv sukker efter: „Det er en Trøst at se det Menneske, den sødeste Harmoni hersker i hans Sjæl. Tit naar jeg var sørgmodig, har det styrket mig at se paa ham, oftere naar jeg var bedrøvet, har han vidst at indgyde mig Kraft."

Nu lærer hun Baggesen at kende. Heller ikke ham fyldte hans Ægteskab. „Min Kone", skriver han paa den Tid i et Brev, „(endskønt næsten i alle andre Henseender Mønsteret for en fortræffelig Kone og især for en Mand af Stand og Formue Idealet af en Kone) elsker mig ikke; det er faldet i mit Lod at tilbede netop den iblandt alle, som mindst lider min Individuali-

tet." I et længselsfuldt Sværmeri mødes han med Sophie Ørsted. Hun synger for ham, „lidt syg, men usigelig elskelig", han sidder i den sildige Aften ved hendes Fod, de spadserer sammen i Maaneskin, og da de i Forening henter Baggesens Søn August i Korsør, ligger hun under Hjemkørslen syg i hans Arm „som en Madonna i Maaneskin". „Vil du fornemme den helt, den højeste himmelske Sjælsfryd, an da den største paa Jord, an den, men nyd den kun ej," skriver Baggesen paa Tysk i sin Kalender. Den gensidige Stemning stiger til Fantasiberuselse. 23. Maj, 3 Dage før sin Afrejse fra København, skriver Baggesen, ligeledes i sin Kalender: „Af alle poetisk-elskovssalige Dage i mit Liv den saligste. Hele Dagen fra Morgen Kl. 9 af paa Frederiksberg i dejligt Vejr alene med Lilia. Spadseregang i Søndermarken til alle vore Yndlingssteder og endelig til Eremithytten, hvor hun gjorde sig til Hyrdinde. Spadseregang derfra hjem, for at tage Frokost i hendes lille Have i Lysthuset . . . Henrykt, hinanden nok, glemmende alt, uden os, Gud og Naturen. Sammensmeltning, fuldkommen Harmoni, Glæde, Tillid — alt!" Sophie genkalder deres Samlivs Rigdom i Ord, der minder om Clärchens Sang hos Goethe: „Freudvoll und leidvoll". „Kæreste, bedste B!" skriver hun 15. August til Baggesen, „nu er vi midt i August Maaned, altsaa er det et Aar siden, vi første Gang mødte hinanden i Livet. Gode Gud! hvor hurtigt og langsomt, hvor glædeligt og kummerfuldt er ikke dette Aar svundet." Og Maaneden efter: „Glem aldrig mig; jeg glemmer aldrig dig, men er evig gennem alle Livets Luer og Bølger din uforanderlige Veninde, din Lilia."

Men da Baggesen i Novbr. 1811 kom tilbage til København, var alt forbi. Han hastede til Ørsteds:

„Sophie kom, bleg, seende ned for sig, kold, som om hun næppe kendte mig. Jeg blev som truffen af Lynet og led usigelig.“ „Siden har jeg ikke set Fru Ørsted, og jeg véd ikke, om jeg ser hende mere,“ føjer han til i et Brev til sin Hustru.

Allerede medens hans sanselig sentimentale Sværmeri var paa sit højeste, havde Baggesen forstaaet, at det hele for hans Vedkommende var en Fantasileg. „Min Fantasis Fostre har levet og er død i selve min Fantasi,“ skriver han om sit Forhold til Sophie i det ovenfor nævnte Brev til Reinhold, „og jeg har det ikke paa min Samvittighed at have overført min Fantasis Drømmebilleder fra Poesiens Verden til det prosaiske Livs Virkelighed.“

* * *

En Kladdebog af Blichers.

(Dania. V. 1898.)

I Universitetsbibliotekets Manuskriptsamling (Additamenta Folio Nr. 219) findes et Amtskort over Jylland (de enkelte Blade signerede henholdsvis 1825, 26, 27, 28 og 29), som har tilhørt Steen Steensen Blicher og af ham er blevet benyttet paa Udflugter fra Spentrup Præstegaard. Bagsiderne af Kortene, for en Del ogsaa Bladrandene paa Forsiderne, har Blicher brugt som Kladdepapir. Ikke alt er længer til at læse, Blækket er af og til stærkt bleget, og Hjørner af Bladene jævnlig smuldrede bort. Største Delen er dog tydelig nok og giver et ret alsidigt Billede af Forfatteren. Det synes navnlig at være fra første Halvdel af Fyrrerne, de foreliggende Udkast i Vers og Prosa skriver sig.

I.

DIGTEREN.

Hovedmængden af Versene udgør en Række Digte om danske Træer: Hyld, Lind, Hyben, Pil, Vidje, Gran, Enebær, Røn, Rankevækster, Lyng, Eg, Hessel, Ask, Abild, Torn, Poppel og Esp. Forf. synes undervejs at være bleven træt. Midt inde mellem Digtene staar der etsteds:

„Rigtnok er der flere Træ'r tilbage;
Men ifald de her ej vil behage,
Kan Enanden tage fat
God rolig Nat."

Imidlertid har han dog forøget Rækken med flere (Silje, Bøg, Birk, El, Morbærtræ, Myrte og Gyvel), forinden han optog den i „Min Vinterbestilling 1842—43" (6. og 7. Bind af „Samlede Noveller", Randers 1844).

De giver tilsammen et Stykke blichersk Livsfilosofi: „Naar Mennesket voxer og Verden prøver, — med Suk sig og Graad i Taalmodighed øver, — Tidt kaster det længselsfuldt Blik tilbage — Paa Vuggetidens de rolige [rettet til: venlige] Dage — Seer fremad, og spørger [1844: sukker] vemodigen: „Naar — Skal jeg i den Vugge, som aldrig [r. t.: ikke] gaaer?"" (Pil.) „Et stakket Liv, men dette skjønt og glad — O! det er ikke til at kimse ad [r. t.: skjønt og læt — Af saadan eet man vorder aldrig [r. t.: bliver ikke] træt; 1844: Et stakket Liv, men dette skjønt, jeg foretrækker — For et, som langt, men hæsligt sig udstrækker]." (Lind.) „Stort og Smaat, som alting, endes — i den store Moders Grav" (Enebær): Du hvide Rose „selv i Dit blide Smiil — mig minder om Amors og Dødens Piil" (Hy-

ben). „Du stolte Eeg [1844: Du stolte Skovdrot]! ak krumpen bli'er [omsider] — Din Hud. Storm efter Storm Din Krone [slider] — Og Øxen, som har ligget ved Din Fod — Engang Dig [1844: Dig snarligt] levner blot en Rod. — Hvad levnes mig da, naar jeg maa befale — Mig Gud i Vold? Her blot Cometens Hale.“ (Eg.) „See, Hedens Blomstertid er snart forbi — og saa er Lærkens. Paa sin Vandresti [1844: sin mørke Sti] — Vil Jægren over Ørkens Taushed sørge, — Og: hvor er Sangeren? vemodigt spørge. — Da [1844: Hm,] han har sunget sig tildøde. Men -- Der efter ham vil komme fleer [r. t.: ny] igjen. — Og Ingen vel [1844: Saa mange ej] den Gamle savner — som Graven favner.“ (Lyng.)

Livets og Lykkens Forgængelighed, det er Grundtonen hos Blicher. Og særlig er det de stores Lod at falde. „Ubekymret ved Storm og ved Regn, — Du est alene Dit eget Hegn. — Forkrympede Stakkel! forvoxede Dverg!“ siger Digteren til Vidjen. Men den svarer: „Hvi haaner Du mig? Hvis du tør, da sværg: — At Kæmpebøgen for Stormen er sikker, — Der uden at vælte, blot lidt i mig vrikker. — Fortæl mig, hvormeget Din Kæmpegran — Er større end jeg, naar fra Skyernes Rand — Et Lyn den spalter fra Top til Taa — Vi andre Smaadværge see roligt derpaa.“ Men netop det harmer Digteren. „Saa er just Dværgelivet, Du Pusling!“ ubryder han. „Naar Kæmpen styrter, saa staaer en Usling — Men heller falde som Bøg og Gran, — End nedrig at krybe som Vidjen i Vand — Langt bedre at segne med Storme i Kamp, end sygne i Mosernes giftige Damp [r. t.: end døsigen sygne — end sygne og døse — end døsig hensygne i Mosernes Damp].“ (Vidje.)

Med et satirisk Smil ser Digteren paa Snylteplanten, der rives med i Faldet af det store Træ: „Der har vi Vedbend. Op, ved Bistand, stræber, — Som en Client den ved Patronen klæber — Ved ham den hænger, og med ham den falder — Den sagtelig, men han med stort Rabalder — Saa det den lille Mand maaskee kan more: — Han synker saa [1844: ned] i Selskab med de [1844: den] Store.“ (Rankevækster.) Samtidig priser han den sunde Selvfølelse: „Saavidt er jeg altid kommen,“ siger han til Enebærret, — „Jeg paa egne Ben kan gaae [1844: staae]; — Var end somtid slunken Vommen, — Ingen mig suurmule saae.“ — „Aah! jeg mangengang har seet Dig, — Rigtig i et snavst Humør,“ svarer Enebærret, „— Om ei ravgal Du har teet Dig, — Mon Du derfor roses bør?“ — „Roses?“ gentager Digteren, „heller dadlet blive! — Dertil er jeg bedre vant.“

Bestandig munder hans Filosofi ud i hans personlige Følelser og Tilstande. „Jeg troer, Du skyder — Saa mange Kviste, Din Kraft de bryder,“ siger han til Hylden. „Ja — den Smaafugl, der har mange Børn — Er svagere end [1844: er svag imod] den eenbarnede Ørn“ — Blicher var selv en fattig Mand med 10 Børn. „Een faar en Kurv, et Hjerte Enanden — (Tidt kunde de bytte ret godt med hinanden) — Paa somme Hjerter kan man ikke lide — Hvad boer i dem kan man ei forud vide“ (Pil) — Blicher var selv en skuffet Ægtemand med en Hustru, han ikke kunde lide paa: „Man binder Mennesker, binder Træer — Hvad Baand mon størst Glæde os yder?“ (Abild.) Paa personlige Erfaringer hviler sikkert ogsaa en paa et af de sidste Blade henkastet „Definition paa Gjæld“: „Gjæld er et Mindre end Intet, men som alligevel kan føles.“ „Ak

ja [1844: Ak Eeg]!" siger han sukkende til Egen som Resultatet af det hele, „vi begge have været unge; — I Alderdommen blir [1844: bli'e] vi søvnigttunge." Og han kaster et kritisk Blik paa sig selv: Eet Slags Torne, „som gie Saar, dog ej udvendigt — Indenfor de suppurere stændigt — Disse har Du selv Dig skabt — Hvad de rive, er for stedse tabt." (Torn.) Bedst føler han sig hjemme, „Hvor Blæsten hviner frit, som Tordnen skralder — Paa brune Slette, hvor min Bane falder [1844 begge Linjer udeladte] — saa gjennem Lyng, saa over Lyng — Hvor tidt det i mig hvidsker: Syng!" (Lyng.)

I det væsentlige er Teksten den samme i Udgaven (1844) som i Udkastene, dog, som det ses, med enkelte mer eller mindre betegnende Forskelligheder. Hylden har saaledes i Udk. „hundrede Parasoller saa hvide", i Udg. er de „nydelig hvide", men uden Tal, og har den i Udkastet „en knortet Green", saa er denne i Udgaven bleven en „forvoxen Green". Naar Hylden uddriver Sveden af syge Lemmer", medens „Hesselvoller og Stigeremmer — Gjør slige Kurer paa friske med," saa er Forskellen: i Udk., at „En Doctor hist ordinerer, — Og her Officerer"; i Udg. med større Lidenskab, at Hyldens „Sved er kun Vand mod den anden saa rød, — Hvor Hesselkvisten og Remmen har kløed". Hyben kan man baade i Udg. og i Udk. sylte, men kun i Udk. „dermed vise: man har ej omsonst — Studeret den vigtige Huusholdningskonst". Hensigten med Kurvepilen „viser sig — i Udk. — meer end det Halve af Livet", i Udg. dog kun „næsten det Halve af Livet". Immergrønt bringer i Udk. Blicher til at tænke „saa min Tro! — Paa Ninon de l'Enclos": „Til Vinter den slet intet kjender"; i Udg. er denne Ide-

association bortfalden. I Udk. staar Egen „ene; det er kongeligt — Men svar er og den kongelige Pligt"; i Udg. „staaer Du ene, gamle Skovens Konge; — Seer, som en Fremmed, paa de mange Unge". Baade i Udk. og i Udg. er Johan i „Kjærlighed uden Strømper" mærkværdig nok bleven Bødker og har opgivet Skrædderhaandværket, den Johan, der — ifølge Udk. — „var bestemt til Ægtemand", men — ifølge Udg. — „ei kom ind i salig Ægtestand"; Hesselens Kæppe bruger han „saa til Tønde, saa til Skjeppe", medens det i Udk. tillige udmales, hvorledes de af „Profossen Lars, — Niels Corporal Peer Paarses Mars" bruges „til at hærde Rygge — Der hvor Soldater Bly maa tygge" og „til at lære Folk at slaae — Med Kraft paa Bagen, naar de vinde maae". „Istedetfor de Stokke, de Spidsrødder, — Man nuomstunder sanker Nødder. — Om og de ere tomme — Man fylder dog sin Lomme," hedder det i Udk., Udg. føjer verdensklogt til: „Som og med Bøger sine Hylder — Ihnu! Altsammen det jo fylder." Under Omtalen af Asken Ygdrasil er det i Udk. „Dobbeltøl", der afløser Læsningen af de gamle Skrifter, i Udg. maa man nøjes med „Dagligtøl". „Hvad vil Du paa denne Kant?" spørger Digteren den kanadiske Poppel, og Udk. giver intet Svar, men siger blot med Fremskridtsmandens Ironi over de hjemlige Forhold: „Vi det ny kan ikke bruge — Paa det gamle fast vi ruge"; Udg. giver et Svar, der ikke er slet saa haabløst: „Bringe Blade fra mit Fædreland; — Slige I maaskee behøve kan."

Bag paa et af de sidste Kort findes et ufuldendt Udkast til et Digt om Fluen. Videre gennemført er det trykt i „Min Vinterbestilling 1842 og 43" under Titlen „Fluerne". Men oven over Udk. staar som en mere omfattende Overskrift Ordet „Insecterne". Blicher

synes da at have næret Planer om en Række Digte, gennem hvilke de danske Insekter kunde udgøre tredje Afdeling af den Naturkoncert, der i Forvejen omfattede „Trækfuglene“ og „de danske Træer“. I Miniaturformat har han virkeliggjort denne Tanke i Skizzen „Improviseret Aftenunderholdning“ („Min Vinterbestilling 1844 og 45“).

* * * *

Til den Kæde af Digte, i hvilken Blicher sammenligner Livet med en Jagt, en Krig, et Gæstebud o. l.[1]), findes her et i hans samlede Digte ikke optaget Led: Livet sammenlignet med en Klub (trykt i Randers Amtsavis 1844 No. 1):

„Til Livet man haver haft Lignelser m[ange]
Saa den i Prosa, saa den i Sange
Nu dennegang jeg en Klub det vil kalde
Hvori vi er rejsende Medlemmer alle
Selv Directørerne ere ej faste
Og skjøndt de sig nødigen ville forhaste
De sent eller snart dog faae Eftermænd
Som En falder fra, frem staaer En igjen [rett. fra
staaer Enanden igjen].

Bygmesteren skyldes et godt Locale,
Men Lemmerne have den Vane at male
Med alle Slags Farver, og Navne indskjære
Paa Ruder og Vægge. Udødlige ere
De virkelig ogsaa, til Glarmestren sætter
Nyt ind, og Muurmesteren Væggene sletter.

[1]) Se foruden disse Digtet „I en ung Piges Stambog“ („Digte ved P. Hansen II S. 210).

Conversationsstuen stærkt freqventeres,
Fraværende meget strængt criticeres.
Naar Een kunde slippe med lempeligt Hyp,
Saa bruges omhyggelig Daguerrotyp.
Ved paa slig Maade at conversere
Det menes: man selv sig kan conservere
Jo vist! Nej! jo mere Du skrupper Enanden
Des bittrere fyldes Dit Bæger til Randen
Stik ud frisk! Du dog ikke nægte vil
At tømme den Skaal, Du drak andre til.

Her spilles. Ja Livet selv er jo et Spil
Hvori man bestandigen vinde vil,
Saa i Commercespil, saa i Hazard;
Det første lidt kjønnere ud sig jo taer;
Det sidste gier Død eller slem Skavank
Naar Pointeuren raaber: „va banque!"

Her dandses. Eja! Det gaaer saare ly[stigt]
Om Gulvet [r. t.: Gulv end] er svagt, man betræ-
der d[et trøstigt]
Man hvirvler sig hen, ligerviis som [? til Tider?]
[1844: som Tiden]
En Slange sig selv udi Halen bider
[Nu] fører Een, nu Enanden op
Med ziirligt a plomb, eller rædsomme [r. t.: og
med smidige Hop]
[1844[1]): Men allesammen de og føre ned:
Det Arbeide koster dem Sliid og Sved,
Til de omsider maae takke af.
Saa er da forbi Hvad dem Hopsasa gav.

[1]) De følgende 8 Linjer er for største Delen ulæselige i Udkastet.

Saa gaaer det vor Klub: naar et Medlem ældes
Af Bedemanden han snart udmeldes.
Enanden stundom udmelder sig selv,
Og begge bortskylles i Tidens Elv.]
Men Bordet! der søger de alle hen,
At tage for Tab lidt Oprejsning igjen:
Man æder og drikker, man bruger Munden
Indtil man omsider bli'r kjævebunden."

Ossianske Mindelser har følgende Digt, for saa vidt ogsaa et Led føjet til en tidligere Række:

„$^{5}/_{11}$ 44 En herlig Kongeskjald
Sad i sin Fædrehal
Han monne Harpen slaae.
Kun faa der lytted [r. t.: hørte] paa
Malvina.[1])

Før om ham tæt de stod;
Men de nu [r. t.: alle] ham forlod.
Han har ej Slægt ej Ven,
Kun ene Dig igjen
Malvina.

Ej længer ung og stærk
Men træt af Kongeværk
Og gammel blind og graa
Kun [r. t.: Een] ved hans Hjerte laae
Malvina.

[1]) En af sine Døtre, gift 1838, havde Blicher givet det ossianske Navn Malvina. Jvf. i Digtet „Min Svanesang" Verset: „Kom, Malvina! søde Datter Du! — Ræk din gamle Fader Harpen nu! — Længe hang den urørt, ej forglemt, — Sidste Gang den til hans Barm bli'er klemt."

Ej flere han beholdt,
Det blev ham trangt og koldt
En anden Morgen gry'r,
Didhen med Dig han fly'r
Malvina.

Du har end [r. t.: haver] Mand og Søn —
O dette er min Bøn:
Behold dem længe her!
Gjenfind dem saligt der!
Malvina!"

* * *

Med mere afbleget Blæk end Omgivelserne findes paa Bagsiden af det første Kort et Par Vers til to Søstre, Døtre af Godsinspektør Scheel paa Langeland, Lydia Hedemann, gift med en Landmand, og den ugifte Charlotte Scheel, begge boende i Tranekær:

„Fru Hedemann, født Skeel, til venlig Erindring
Om den jydske Landstryger, som uden Hindring
Fandt saadant Asyl udi Tranekær,
Han gjerne bestandigt var bleven der.

Charl. Du ædle Fee paa min Vej
Om Du glemmer mig, Dig glemmer jeg ej
Det første og sidste Kys Du mig gav
Skal kvæge mit Hjerte indtil min Grav."

I en Navneliste paa et andet Blad — den ser nærmest ud som en Fortegnelse over Personer, til hvem han vil sende et af sine Arbejder — findes foruden Navne som Carl Bagger, Sn. Birch, Ingemann, Werlauf ogsaa Navnet Tranekær. Maaske de to Smaavers har

været bestemte til ved en saadan Lejlighed at skrives foran i den tilsendte Bog. Navnet Hedemann, Tranekjær, staar ligeledes paa en Liste, Blicher har kradset op i et af Kortenes Rand, under Overskriften „Subsc. Pl. at sende til", ved Siden af P. L. Møller; P. H. Lorends., Haderslev; Eckbohrn, Götheborg; Cleasby; C. Bagger. Endnu en Gang findes Ordet Tranekær, øverst paa en Side efter Indledningsordet „Exemplarer" i Flugt med Asbjørnsen og Moe, Mellin, Carl Bagger, Malvina.

I „Min Øreise i 1843" (Randers Amtsavis 1843 Nr. 168) siger Blicher under Tranekær: „Naar jeg glemmer H. og hans Familie, saa har jeg glemt mig selv. Og jeg gjensaae i dette venlige Huus en ædel Pige, et Mønster for Dannemøer, hvem jeg yder og skylder aandelig Høiagtelse og hjertelig Hylding. Seer hun disse Linier, veed hun, hvem der er meent, og skjænker vist den gamle Sanger en vennehuld Tanke. — Velsignede Huus! Der behøvedes ikke et „Lasz ihn herein, den Alten!" Der Alte traadte ind uden Melding. Det gik let; men at træde ud igjen! Han sukkede, og — han sukker endnu." —

Ogsaa paa anden Bagside staar, paa tværs af Sidens øvrige Indhold, nogle personlige Linjer (til hvem? maaske en af hans svenske Venner?):

„Paa Træk vi mødtes første Gang
Heel fjernt fra elskte Danevang.
Naar Trækketiden er forbi
For evigt samles ogsaa vi."

Rundt omkring paa Bladene findes Stumper af Digte eller Vers.

Saaledes nogle dunkle Linjer om en „Ellekvinde":

„— at mane Fatter en Ellekvinde.
Det var dog muligt jeg En kunde finde,
Som skillede mig ved den jeg bærer,
Som aldrig tjener, men altid tærer.
Der blier dog vel Raad for den med Resten,
Naar Pibekraven kommer med Præsten!"

Eller et andet lige saa dunkelt Hjertesuk:

„Maaskee ere begge [? døve, døde?] endnu
Eller Vand eller Jord dem kan gjemme
Men hvad jeg har sunget af ærlig Hu
Vil levende Venner ej glemme."

Eller nogle Linjer af et Digt om „Bombebøssens" Stifter, forskellige fra Versene om ham i „Bautastene":

„Halloj! lad os ej glemme
Hvo den opfundet har
Til Trøst for Den herhjemme
Til Haab for Den som far'

Ja Søllings Navn skal mindes."

Eller, paa Bindet, Begyndelsen af Digtet „Cholerakirkegaarden" („Nyeste Noveller og Digte", 1840, S. 101) og Slutningen af den i Novellen „Høstferierne" optagne jydske Ballade om Visti og Ell, samt følgende formentlig utrykte ægte blicherske Linjer:

„ung aa gammel di lakked did [r. fra: dædhen]
hwo dæ wa Spel aa Faanøwels
Nowen gik ikke saa glaah hjem som hid
Po Glehd dæ ka tit føll Bedrøwels."

Til sidst en Strofe om Norge:

„Vintersnee kan Fjeldetoppe dække
Liv hver Foraarssol paa ny vil vække
Sover Bjørn i Hien
Løber Mand [r. t.: Mand gaar ud] paa Skien
Hjertet [r. t.: Modet] stivner aldrig her af Kulde."

* * *

Saa er der Lejlighedsdigte.

Poul Johan Lakier, f. 13. Juli 1779, d. 7. Marts 1854, havde fra 1818 været Sognepræst i Sverborg, Præstø Amt. Til ham maa følgende Fødselsdagsdigt være skrevet, som det synes, i hans Menigheds Navn:

„Lakier i Sværdborg.
For Dig et Aar er endt, et Aar begynder
Paa ny, vor elskte, faderlige Ven!
Hvad Hjertet føler, det i Sang forkynder:
O denne Dag fornyes vil igjen.

Gud var Din første Borg, Gud var Din Klippe
Ej skjælved Du for Dolke, ej for Sværd
Selv har Du Aandens Sværd, som ej skal glippe
Dit Sværdborg fast staaer end i Aftenskjær.

O maae Din Aften, elskelige Fader
Henglide langsomt — en velsignet Høst
Til Salighedens Morgen sig oplader
Og frydfuldt lyder Høstens Herres Røst.

Nu jordisk Røst udtolker hvad os rører
Den milde Fryd i vore Hjerter boer

Een Røst, eet Ønske Du fra alle hører:
Dig glæde Gud i Himmel som paa Jord!"

Bonaparte Borgen, f. 17. Jan. 1798, d. 7. Marts 1884, 1844—71 Rektor ved Metropolitanskolen, havde forinden været Rektor i Randers. Den 16. April 1844 tog Disciple og Lærere i dens lærde Skole „Afsked med den Mand, der i 7 Aar havde været deres kærligste Leder og Foresatte, den elskelige Borgen" (Randers Amtsavis 1844 Nr. 60). „Han var en yderst samvittighedsfuld og nøjagtig Lærer. Hans Nidkærhed kunde stige til lidenskabelig Heftighed, men beherskedes af hans inderlige Godmodighed og Humanitet" (Biograf. Leks.). Til ham er følgende Afskedsdigt rettet (trykt i Randers Amtsavis 1844 Nr. 63 med Overskrift: Farvel til Rector B. Borgen fra Randers Skole):

„Du drager bort, Vor Lærer og vor Fader [r. t.: Du disses Lærer, Fader]
Du [R. A.: Os] Dine Børn sørgmodige [R. A.: bedrøvede] forlader,
Antager Andre, og vi sikkert veed
Tiltrækker dem med samme Kjerlighed.
Vi staae tilbage — nej! Din ædle Aand
Omslutter os [r. t.: dem] med et usynligt Baand
Din Virken her er [R. A.: var] et velsignet Frø,
Det [R. A.: Som] bærer Frugter dem der aldrig døe.
Dyd Kundskab Viisdom dybt har Du indpræged
I Sjæl og Sind. Hvad der sig svagt bevæged,
Det gav Du Kraft og Fasthed, [R. A. indskudt: dunkelt] Morgenskær
Ved Dig blev Lys. I Livets Bygevær [R. A.: Byger der

En Stjerne gjennem Taagen skal det funkle
Adskille Sorgs og Mismods Skyer dunkle.

Farvel! Lev vel! Ej blot vort Ønske, men vor Bøn
O tag den venligt! som en liden Løn
For stort Besvær! Tag den Forvisning med:
At Du vil mindes paa Dit Virkested.
Endskjøndt [R. A.: Skjøndt nu] Din Bortgang vækker nærer Sorgen
Paa disse Mure som i disse Hjerter
Med dybe Træk indgravet [Variant — R. A.: Skal uudsletteligen] læses „Borgen“.“

Et tredje Udkast i samme Stil, denne Gang formentlig til et Par Præstefolk, er følgende Julehilsen:

„$^{24}/_{12}$ 44 Det er Juleaften! Ak! engang
Paa Jorden Hyrders, og i Himlen Eng[les Sang]
Ja denne Aften tændtes Verdens Lys
Opklared Sjælens Mørke, smelted Hjertets I[is]
Hiin Aften har bebudet Glædens Dag
Saa gjør og denne Aften — Du er og en Hyr[de]
Har ogsaa Din Hyrdinde — Overhyrden
Beskærme Eder paa jert Dagværk! Han be[troede]
Til eders Omsorg en velsignet Hjord!
Hans gode Engles Jubelharmonie
Omtone Eder mildt paa Livet Stie!
Paa Livets Aften Haabets Morgenskjær
Tilsmile Eder! Maae I trøstigt høre:
„Nu Fred paa Jorden!“ — Fred med Jorden!
Mens den skal bære Eder — indtil Himlens Fred

Jer kalder til det sidste Blivested.
En glædelig Juul da denne! men meest den sidste
Vi dem [r. t.: hist] vil faae igjen, vi [r. t.: hvem]
her en Nat maae [r. t.: vi] miste."

Endelig er der Udkast til et Mindedigt — trykt i Randers Amtsavis 1844 Nr. 55 — over

Th[orvaldsen].

Græd ej for ham, o Danmark! gjør med Glæde
Din Søns den Gjæves Gravøl! — Hvorfor græde?
Ej fandt han Straadød. Sotteseng ej hørte
Hans Dødssuk. Liv og Død ej førte
Langtrukken Kamp om en hentæret Krop
Et kjerligt Forsyn løste hurtigt op.
Ej langsomt søndersledes dette Baand
Der sammenholder Legeme og Aand
Men denne steeg udi et Øjeblik
Til Hjemmet hist, hvor den sit Udspring fik.

Læg ham udi hans eget Gravkapel!
Det Konstneren oprettet [r. t.: indviet] haver selv
Der hvor hans Børn i Taushed ham omringe
Med Miner blot bestandig Hylding bringe
For Faderen. Mal paa hans Kistelaag
Et Vaabensmykke [??] [R. A.: Aldeles Intet — jo!
hans Værktøj dog]
Hans Værktøj var ej Pen, ej Pensel [Fejlskrift for:
ej Pensel eller Pen]
En lille Pind blot, underligt med den
Han tegned sande Menneskenaturer

Indblæste Liv i døde Stenfigurer.
Skrev der sin Spaadom om et evigt Liv
„Bliv ved!“ han knytted til det første „Bliv!““

* * *

Ogsaa Lejlighedsdigte, knyttede til det offentlige Liv, findes her i Udkast. Saaledes følgende Svar paa en norsk Udtalelse, trykt i Randers Amtsavis 1843 Nr. 190:

„En Røst fra Danmark.

Den Røst fra Norge[1] — nordiskreen den klang
Fra Fjelde over Hav paa Danevang
Hernede fra et [R. A.: en] Gjenlyd stiger op
Til Skøgtuls Tind og til Snøhættans Top
Jeg saa min Søster Nora kjender mig
Og veed: Jeg er ej meget [r. t.: altfor] lykkelig[2]
Ja den Forkrympning udi mine Lemmer
Den gamle Skade rigtig meget slem er
En uophørlig Trækken Strækken
I orthopædisk Institut
Naturligvis forøger Skrækken
For snart at blive reent kaput.
Paa egne Ben jeg ej maae staae;
Paa Krykker skal jeg stændigt gaae
Hvis Du og Søsteren [R. A.: Søster din] endda
Mig under Arme kunde tae.

[1] Se Randers Avis Nr. [184].

[2] Du har godt ved det er i sa[adan Stand]
Jeg er ikkun en sølle fattig [Mand]
For hvem det kniber udi [alle Ender]
Jeg gaaer Fallit, hvis [ingen] Hjelp [mig sender]

Jeg kom maaskee endnu til Kræfter
Som jeg alvorligt længes efter.[1]
At jeg maae kravle som en Tus,
Derfor man skylder Spiritus.
Aah den formindskes netop Dag for Dag
Og den, vi har, er grumme slap og svag.
Besindig [R. A.: En Smule] public spirit nok jeg nyder,
Og mellemstunder Andre deraf byder
Men Maadeholdenhedsforeningen
Arbejder stadigt [r. t.: troligt] paa Forsteningen
Af det hidtil ikkun vegetabile.
Man byder og [r. t.: raader til], jeg maae mig ej forile
Alt hvad jeg gjør, det skal nu være Hastv[ærk]
Som, efter gammelt Mundhæld, bliver [r. t.: hedder]
Last[værk]
Naa! hvis det snart lidt [r. t.: snarlig] be[dre] med mig
bli[ver]
Lidt meer fornøjeligt jeg [til] Dig skri[ver]"

En Festsang, trykt i Randers Amtsavis 1844 Nr. 72, med Overskrift: Ny Folkesang (Bestemt for Himmelbjergfesten 1844), lyder i Udk. saaledes:

„Ny Hbsang til 19 [Juli]

Skoven er grøn, Marken er skjøn
Med Blomster og Frugter:
Sig strækker og bugter
Den glimrende Søe om hver [R. A.: sin] smilende Øe.

1 Den tydske Doctor er end gru[mmere]
Han raaber paa — o Vok [og Vee]
At mine Been skal sættes [af]
Skeer det, man kaster mig m[in Grav].

Gyngende Baad spænder sin Vaad
Hør! Høleen klinger.
Se! Høstmøen svinger
Sin Rive med Sang paa den gyldne Vang.

Ja! Du er mit, Land! hvor saa tidt
Grundejerne kjerligt
De mødtes, og herligt
Slog Knude paa Baand, med trofaste Haand.

Baandet ej brast, snoer det end fast!
Saa skal det vel holde.
Hvad Niddinger volde
Slaaer hen Dannesind i Vejr og Vind.

Hver have sin! Danmark er min!
Og deres som efter
Med Fædrene [R. A.: nordiske] Kræfter
Vil værge med Lyst om Bølge og Kyst."

Umiddelbart derpaa følger et Digt, der er benyttet ved en Fest paa Skamlingsbanken og trykt i Bladet „Dannevirke" 8. Aarg. Nr. 6 sammen med det i „Min Vinterbestilling 1844—45" optagne Digt: „Kom ned, „Du!" fra de norske Bøjgder". Over Udkastet staar Ordene: „for Underoffi.", uden at det rigtig kan ses, om de har noget med Digtet at gøre eller ikke:

„Du og jeg slaae Haand i Haand
Eens af Hjertelag og Aand
Smiler Freden, brøler [r. t.: brummer] Krigen,

Ingen Vaklen! Ingen Vigen!
Fremad muntert! enten paa vor Ba[ne]
Blomsten dufter[1] eller blodstænkt Fa[ne].

Rosens Vellugt, Krudets Damp
Tyder Kjerlighed og Kamp
Kys af Kvindelæber søde
Og af Staal, hvor Kæmper møde
Helt forskjælligen[2] de begge smage
Ingen af dem dog en Mand skal [vrage].

Sammen trofast! her og hvor
Palmen eller Lauren groer
Glasset klinge, Hornet runge
Lige frejdigen vi sjung[e]
Fremad lystigt![3] enten paa vor [Bane]
Blomsten vinker, eller b[lodstænkt Fane]."[4]

* * *

Der findes paa et af Kortene en Plan til en Udgave af Blichers „samlede Værker" i 19 Bind. 1. Bind skal foruden 6 Noveller indeholde „Digte" og „Natten paa Jellinghøj", 2. Bind 6 Noveller, „Digte", „Trækfuglene" og „E Binnstow" m. m., 3. Bind 6 Noveller, „Digte" og „De danske Træer", 4. Bind 6 Noveller og „Digte", 5. Bind 6 Noveller og „Bautastene", 6. Bind 6 Noveller, „jydske Røverhistorier", „Mordbrænd. i

[1] Dannevirke: Blomster dufte.
[2] Dannevirke: forskjellige.
[3] Dannevirke: Fremad! Opad!
[4] Dannevirke: Blomster vinke eller røden Fane! Fremad! Opad! — Hurra.

Randlev" og „Digte", 7. Bind 6 Noveller og „Assist. Kirkegaard", 8. Bind 6 Noveller og „Digte", 9. Bind 8 Noveller, 10. Bind „Mine Rejser og mit Levned 1. Sverrigsr. Prosa og Vers 2. Vestlig Profil af d. c. Halvøe 3. Ørejse 4. Norgesr.? Jyllandsrejs. 5. Mit Levnetsløb", alt med Undtagelse af det sidste forøget, 11. Bind „Skramlerier og Pulterkammer" — „Nytaarsvers" og Lejlighedsdigte", 12. Bind „Danmarks Historie", „Min Tidsalder", 13. Bind „Viborg Amt", „Skanderborg Amt", 14. Bind „Opsatser i statl. Retn.", „Himmelbjergf. Historie", 15. Bind „Forskjelligt", 16. Bind „Oversættelser", »Ossian", 17. Bind „Præsten i Wakefield", 18. Bind „Rape of the Lock. Abeil. og Hel. Dykkeren. Ellekongen", „orig. Catalani. In einem Stam. Lord Esmouth. Klappar", 19. Bind „Diana". Desuden findes der spredte Fortegnelser over „Bautastene" og senere en samlet Liste over 49 saadanne — fra „Digte" 1814: „Najaden"; fra „Jyllandsrejse" 1817: „Niels Ebbesen", „Kvistgaard" og „Bull"; fra Elmquists „Læsefrugter" 1820: „Skiellerup", „von Westen" og „Tode"; fra „Bautastene" 1823: „Tyge Rothe", „Tyge Brahe", „Birkner", „Holberg", „Griffenfeldt" og „Bernstof"; fra „Nordlyset" 1827: „Niels og Jens", „Snorro", „Saxo" og „Pfingsten", 1829: „Morten Borup" og „Faye"; fra „Digte" 1836: „Henneberg" og „Bursche" (d. e. „Gartneren"); fra „Randers Amtsavis" 1837 Nr. 16: „Elmenhoff", 1844 Nr. 55: „Thorvaldsen", Nr. 81: „Søren Norby", 1845 Nr. 4: „Ædelfalken", Nr. 51: „Faye", Nr. 52: „P. Hj. Lorentzen"; fra „Brage og Idun" 1839: „Søren Kanne" og „Peder Lykke"; fra „Kornmodn" 1839: „Prinds Christian" og „Brøckner" (d. e. „Hans Brøckner i Elbek"); fra „Jyllandspost" 1839 Nr. 50. „En Kroermand osv.", Nr. 3: „Tymme", Nr. 4: „Søslaget ved Femern"; fra

„Samlede Noveller", Suppl. 1840: „Ole Worm", „Brock", (d. e. „Til den jeg mener, Hvem mange kende og ligesaa Mange elske"), „H. C. Møller" (d. e. „Farvel Hans Christian") og „Soph. Amalia" (?); fra „Min Vinterbestilling 1844 og 45": „Anna Colbjørnsen", „Fredrikshald" og „Sølling"; desuden: „Drengen ved Odense Aae" (d. e. „Rasmus Peter Rymkjær"), hvis oprindelige Tryk jeg ikke har kunnet finde, „Hans Egede", „Lars Dyrskjøt" (jysk Bondefører, falden i Kamp med Svenskerne 1644), „J. F. Heiberg" (dansk Søofficer, gaaet under med sit Skib Delft i Kamp med Englænderne 1797), „Eleonore Ulfeld", „Margrethe", „Knudsen" (maaske Skuespilleren, „Fædrelandets frivillige Sanger", d. 1816), „Niels la Cour" (maaske Kaptajn la C., bekendt for sin Deltagelse i Kampen med en engelsk Barkasse ved Æbeltoft 1809) og „Rask", hvilke Digte jeg ikke har kunnet opspore. I Smaalister over „Bautastene" nævnes yderligere: „Ivar Fürst" og „Margr. Ulfeld", ligeledes Digte, der ikke synes at foreligge

Af de under Opgørelsen anførte Noveller er følgende ikke optagne i den sidste samlede Udgave (1893 ved P. Hansen): „Syv Søstre", „Bjergm. Liig", „Børn og Kone", „Tvillingerne", „Præsten i Ullits" (maaske (Kap. VI i „Vinhandleren og Herremanden"), „Et Eventyr paa Heden" (maaske = „Et Eventyr paa Himmelbjerget"), „Lang. Margrethe", „Mordbrænd. i Randlev", „Hannibal" (Nye Noveller 1843), „De uadskillelige", „Skolem. Datter", „Jomsvikingerne" (maaske = „Erik Hakonsøn", Nye Noveller 1843), „Jordskjælvet i Messina", medens der samtidig i Udgaven findes 38 Noveller og Fortællinger, som ikke er optagne paa Blichers sandsynligvis efter Hukommelsen nedskrevne Liste.

Til en enkelt Novelle findes en foreløbig Plan hen-

kastet. Den hedder: „To paa een Hest“ og er trykt i „Min Vinterbestilling 1842 og 43“, Randers 1844:

„1. Capitel Kjærlighedsdrømme [overstr.].
2. — Almindelige Drømme [overstr.; 1844: Læseselskab].
3. — Nattergalsang [overstr.; 1844: Fuglesang].
4. — Kattekoncert.
5. — Sphærernes Dands [1844: Kjærestesorg].
6. — Holstensk Valts [r. t.: Glidebane; 1844: Løvfald].
7. — Morgenrøde [1844: Glidebane].
8. — Aftenbløde [1844: Duel].
9. — Tungsind [1844: Flygtlingen].
10. — Letsind [1844: Hospitalet].
11. — Hjerterne ville briste [1844: Elysium].
12. — Det har ingen Nød [1844: Et lille Familiestykke].

Blicher har i Fortællingens endelige Form ikke fastholdt Planen om at lade Kapiteloverskrifterne to og to udgøre Modsætninger, af hvilke den sidste parodierer den første, som Per Spillemand parodierer Steen Blicher.

II.

TALEREN.

Saa findes der rundt om Opskrifter, der vedrører Himmelbjergfesterne i Fyrrerne og lignende Folkemøder. Saaledes en kun delvis læselig Velkomsthilsen til Nordmændene (trykt i Randers Amtsavis Nr. 130 under „Himmelbjerg-Taler for 1844“). Efter en Indledning i Prosa kommer følgende Verslinjer:

„Fem hundred Aar vi tilsammen groede:
Da vilde de rykke os [op] med Rode,
Ja Tvillingstammen vel [overstr.] fik de [R A.: Man] kløvet
Men Roden har de end ej faa't [R. A.: er endda ikke] røvet [2. t.: kunnet bryde].
Fra den nu friske Skud [r. t.: nu friske Skud, tre for En] udspringe [spr. r. t.: skyde; R. A.: sig svinge]
Og sig om hverandre frodigen svinge."

Derefter fortsættes:

„Haah! hvad fremmede Apothekere har spædt Broderblodet i os! — vore egne Provisore saae til. Men endnu er det dog langt [overstr.] tykkere end Vand; og der er kommen ny Ild i det, det er opvarmet. Fosterbrødre! lader os omhyggelig holde Varmen vedlige! Skulde endogsaa Snepperter derfra eller histfra aftappe os Noget: der kommer nyt og sundt igjen.

Da Eders gode Magnus børstede Venderne paa Lejrskov Hede, da randt det ham vist ikke i Tanker, at han kæmpede for et Folk, der engang skulde vorde halvfremmed for det Norske! Da vores Margrete med den Synaal Albrecht havde foræret hende, sammenriede tre Lan[des] Kort, da drømte hun vel heller ikke om, at hendes Arbejde skulde gaae [r. t.: løbe] op i Sømmene. Hvorfor løb det op? Fordi Danmark vilde være Manden, Norge skulde være Kone, og Sverrig Medhustru. Det var Mesalliance. En bedre er nu iværk — maae den da [knyt]tes fuldkommen holdfast! Kjølen og Kattegat ikke længere være Skillerum, men rigtig stærk Bindingsværk!

En Sang for Norge (Op af Nordh. [trykt i Himmelbjergf. 1843 S. 9])

Kl. 10 Ny dansk Folkesang — 1.
— 12 Tale til Nordmænd — Op af — 2,3.
— 2 Tale til Svenske — Du gamla — 4,5. Nu klappar icke [tr. smstds. S. 10].
— 4 Danske Kvinders Pris [se nedenfor].
— 6 Tale: Dansk S. fd. Nordis. Selsk. og Folkesangen i Danmark 6,7.
Om Aftenen før de [??] jydske 8,9."

Senere findes paa ny Udkast til en Tale for „det nordiske Selskab" (trykt i Randers Amtsavis 1844 Nr. 29, ligeledes under „Himmelbjerg-Taler for 1844"). Efter et Par ulæselige Linjer fortsættes:

„En Regeringsmand i de, desværre kun raadgivende Stænderforsamlinger, har Magt til at vrage hvilket Raad ham behager, og til at opretholde den kollegiale Mellemmagt, som da i Virkeligheden er en Hovedmagt. — Maatte da det Maal, uden hvis Opnaaelse Fædrelandet maa vorde søndersplittet, udstykket, fortabt, udslettet af Folkeslagenes Række, maatte dette hellige Maal staae os uafladeligt for Øje og i Sind og Sjæl.

Kun saaledes kunne vi vente at vorde optagne som faste Medlemmer i det store nordiske Selskab, kun paa saadanne Betingelser forlange at vorde som Ægtebørn lyste i Kuld og Kjøn; — have Nordmænd før været[1] behandlede her som Stifbørn, Svenskere endnu værre end Stifbørn: saa lader os omsider vorde og forblive aandelige Heelbrødre ej allene i Raad men og i Daad!

Guddommelig Velsignelse og menneskelig Hæder for det trefoldige nordiske Selskab!

Ja tre som Een"

[1] I politisk Retning.

Yderligere findes der en til Himmelbjergfesten 1844 bestemt Tale om „Selvfølelse og Medfølelse".

Ogsaa Kladden til Digtet „Anna Colbjørnsen" findes her, næsten ganske som det er trykt i „Min Vinterbestilling 1844 og 45". To i Udg. udeladte Linjer viser, at det oprindelig har været bestemt til at fremsiges:

„Op n. Mænd og raaber da:
For norske Kvinder højt Hurra!"

„En Skaal er udbragt for Norges Kvinder. Det er rimeligt at tømme een for deres Mænd og Kjærester," staar der et andet Sted, og derefter følger Digtet „Fredrikshald", ligeledes næsten ganske som det sammesteds er trykt. Udk. ender med Ordene: „For det nordiske Heltemod Et Leve! leve! leve!"

Ogsaa til „De danske Kvinders Priis", trykt i Randers Amtsavis 1844 Nr. 77, findes Udkastet her. I „Digte" (ved P. Hansen) er heri „Vulkanen i hans Sjæl" bleven til: „Orcanen i hans Sjæl" og Slutningsudraabet: „For ædle danske Kvinde [R. A.: Kvinder] da: — Af mandligt [R. A.: mandigt] Bryst et dansk Hurra [r. fra: et perennerende Hurra]" til: „Vil Fred og Fryd Du, danske Mand, — Da elsk og ær og skærm den hulde Kvinde".

* * *

Blichers Lidenskab for Jagten har sat sig Mærke i en Fortegnelse over Udbyttet af hans „Kramsfuglefangst 1844"; fra 5. Okt. til 5. November har han fanget 51 Fugle i sine Doner, 7 er det højeste Tal for en enkelt Dag. Det bekræfter da, hvad han i „Diana" siger om

denne Fangst, at „den næsten daglig giver noget Udbytte, og bringer i Fangetiden mange smaa, men nydelige Stege paa Bordet".

Etsteds paa Kortene har han givet et Rids af „Haven 1845" med en økonomisk trykket Mands Redegørelse for Udnytningen af Jorden. Øverst paa samme Side staar hans af Erfaringen udvundne Definition paa Gæld. Midt paa Siden, i Digtet om Fluen, hans satiriske Sidehug til Næsvisheden og Frækheden med den tarvelige Indrømmelse, at

„Vistnok skeer det mellemstunder
(Men alligevel kun som et Under)
At en dydig gammel Mand belønnes
Og hans Værd med Kors og sligt paaskjønnes."

Blicher selv hørte ikke til de dydige gamle Mænd, der er blevne belønnede af Livet. I sin egen Landsdel var han dog paaskønnet. I Randers Amtsavis 1845 Nr. 161 er følgende Linjer indrykkede i Anledning af den 11te Oktober 1845, Blichers 63 Aars Fødselsdag:

„Sagtnes vel Gangen paa ældre Been,
Ung er end Aanden hos gamle „Steen";
Plages og Hylstret af Værk og af Gigt,
Man mærker det ei i hans Prosa og Digt.
Aartier Sex med Tre tilvisse
Leire sig paa hans tyndere Isse.
Staaer derfor Bøssen da nu i Ro,
Sysler ei meer han i præstlige Bo,
Finder Man ikke ham mere i Lyngen,
Tier fra nu af hans gladere Syngen?
Nei! — ikke Vingen er stækket endnu,

Til Mere af Moerskab staaer endnu din Hu,
Som altid, Du blive Dig selv — national,
I Tanke og Yttring en sand Liberal,
„En Hersker i det Dig egne Gebeet,"
„En anden Tyrtæus" — en Sandheds Prophet!
Det vare en Stund, før endnu Du „i Qvel"
„Vil qviddre for os et ømt Farvel!"
End seent Dig Livets „Gitterværk" [1] briste,
End seent vi høre Sangen, din sidste!"

[1] Jvf. „Trækfuglene", Præludium 5te og 8de Vers.

* * *

Frederik Paludan-Müller.

(Indledning til F. Paludan-Müller: To Digte. 1893.)

I.

I Aaret 1831 udsatte det 72 Aar gamle „Selskab for de skønne og nyttige Videnskabers Forfremmelse" en Pris af 100 Rdl. for 4 fædrelandshistoriske Romancer. Poul Møller haaner og ynker i et lystigt Skæmtedigt Selskabet: „Af Mundenes Tønde du tager en Tap, — da fuse vel Rimene frem. — Du byder os gøre Romancer om Kap, — du beder om fire, — ja se, om du slap; — vel tusinde bringes dig hjem." Der mødte dog kun 16 Medbejlere op; ingen af dem vandt Prisen, men to af de unge Digtere fik hæderlig Omtale, — af dem var Frederik Paludan-Müller den ene. Det er ikke skarpt tegnede Virkelighedsbilleder, han giver i sine Romancer om „Lejre", „Frodes Død", „Kong Kristian" og „Refsnæs Skov"; han gør Historien til Sagn og Digt-

ning, opløser de historiske Begivenheder i Syner og Drømme og føler over for Fortidens Heltestorhed og Kongekroner kun saa meget dybere Livets Forgængelighed: „Valhal er overvunden — med alt, hvad Guder har skabt: — Frejas Stjerne forsvunden — og Krigsgudens Hammer tabt. — Helte, som kæmpe og virke, — med Lejre ligge i Muld; — hist staar kun den høje Kirke, — af smuldrende Grave fuld."

Paludan-Müller var født den 7. Februar 1809 i Kerteminde, hvor hans Fader, den senere Biskop i Aarhus, var Sognepræst. Han var bleven Student 1828, det Aar, der roste sig af blandt sine nybagte Studenter at have 12 store og 4 smaa — ikke Profeter, men Poeter; H. C. Andersen var en af de store, Paludan-Müller regnedes til de smaa. Kun mellem Kammeraterne taltes der om, at han skrev Vers; men da han endnu samme Efteraar foreslog Andersen, at de sammen skulde udgive et Ugeblad, føjede han til: „De vil maaske forundre Dem over, at dette kommer fra min Haand, fra hvilken De endnu intet Produkt har set, som kunde lade Dem formode Dygtigheden til sligt et Foretagendes Udførelse. Dog tror jeg, at jeg med et Slags Selvbevidsthed tør forsikre, at jeg ikke aldeles er et Musernes Stifbarn, hvorpaa jeg mener at have et Bevis i den Samling af Digte, jeg for min egen Fornøjelses Skyld har udarbejdet, og som befinder sig hjemme i min Skuffe. Ogsaa tror jeg ikke, at jeg mangler det til et saadant Foretagendes Udførelse nødvendige Humør." Planen blev ikke til noget, og de to unge Digtere kom heller ikke i noget personligt Forhold til hinanden. I sin Alderdom skriver Andersen dog: „Som Menneske har Paludan-Müller noget saa naivt, aabent og godt, at man straks føler sig draget til ham."

Sit første større Arbejde udgav han 1832. Det var Skuespillet „Kærlighed ved Hoffet“, hvori romantisk drømmende Kærlighedsscener Vers veksler med letbenede Prosascener Fyrværkeri af Ordspil og Aandrigheder. Italienske Maskekomedier og shakespearske Lystspil synes at have været hans Forbilleder, men gennem det spillende og sprudlende i Stilen mærker man ham selv, saaledes som et Billede fra hans Ungdom viser ham: „en Apollons og Lykkens Yndling, smuk, elskværdig, skalkagtig, farlig for kvindelige Hjerter“. „Jeg tænker mig ham som ung Mand stærkt feteret i Selskabslivet, den deciderede Løve paa fynske Herregaarde,“ siger G. Brandes („Danske Digtere“, S. 247); „det er blevet mig sagt, at han besad en saadan Improviserefærdighed og et saadant Humør, at han undertiden i en selskabelig Kreds opfandt hele smaa Skuespil og spillede dem selv ganske alene, løbende fra den ene Side af Scenen til den anden for at besvare sine egne Replikker.“ Sit hele Liv igennem bevarede han Tilbøjeligheden til at forskanse sine Følelser bag Ordspil og Vittigheder.

Aaret efter „Kærlighed ved Hoffet“ udgav han „Danserinden“, et Digt i 3 Sange. Det er i sin Form stærkt paavirket af den engelske Digter Byron, hvis Indflydelse paa ham man ogsaa mærker i en Række rimede Fortællinger. Som „de tre Heroer“ i Digtningens Verden nævnes i selve Digtet Shakespear, Byron og Goethe. Mange Aar efter siger Paludan-Müller som gammel Mand i et Brev: „Da jeg skrev „Danserinden“, havde jeg kun læst et Par Sange af Byrons „Don Juan“ og meget faa af hans andre Værker; dog sværmede jeg dengang som saa mange andre for den engelske Digter, hvad jo ogsaa hans Geni og skønne Død gør forstaaeligt, saa det ikke er usandsynligt, at der kan

være kommet adskillige byronske Toner ind i det danske Digt." I behændige ottelinjede, rimede Vers giver han flygtig tegnede Billeder af Selskabslivet i den fornemme Verden, tiltrukken af dets Lethed, ironisk smilende ad dets Tomhed. Og som en fin og tynd Traad binder Fortællingen om Danserinden Diones og Grev Charles' hurtig blomstrende og hurtig knækkede Kærlighed alle de skiftende Stemninger og Betragtninger sammen, der i et ungdommeligt Spil med Ord og en Leg med Tanker skyde frem i den fireogtyveaarige Digters Sind under Skildringen af Kærlighedslykkens Stigen og Dalen. Saa ung han er, synes han allerede at have lidt alvorlige Skuffelser, der samler sig i Forestillingen om Livets og Lykkens Forgængelighed. Summen af al Leven er efter hans Erfaring — som det halv bittert, halv spøgende lyder —, at „kaput er hver en Krans, Bedrifter flette, kaput er Polen med sin Helteflok, kaput er som den slette den honnette, kaput er ogsaa du, som læser dette, ved Sorgen, Døden, Doktor eller Kok; kaput er alt, og det er mer end nok: alt, alt, hvad Tidens store Vinge værner, hvad Dagen bringer og hvad Natten fjerner"; fæst derfor i Livets Strøm ikke dit Hjerte til Bølgens Skum og Boblens Glimmer, men lad „alt drive dig tilbage i dig selv"!

Allerede gennem disse hans Ungdomsværker mærker man den Opfattelse, han en Menneskealder senere udtaler i et Brev med følgende Ord: „Jeg kan ikke dele Deres Angest for de Skribenter, der holde Formen — hvormed ikke menes formelt Legeværk — saa højt i Ære. I vor ufuldkomne Verden er det, efter mit Skøn, altid en Anbefaling at stræbe efter Fuldkommenhed i noget — og her i noget, der har saa afgørende og

væsentlig Betydning, ogsaa med Hensyn til Indholdet. Det gaar virkelig i Kunsten som i Livet, hvor begyndende Aandssløvhed gerne giver sig til Kende i en sjusket Paaklædning." Særlig „Danserinden" gjorde overordentlig Lykke; „den var i alles Munde," fortæller J. L. Heiberg, „den oplevede i kort Tid flere Oplag, unge Digtere dannede sig efter den, alle vare enige om, at dette Digt var det skønneste, som endnu var skrevet paa Dansk, og at Paludan-Müller var den største danske Digter, som havde eksisteret". Heiberg havde faa Aar i Forvejen fremsat sin Lære om Formens Betydning for et Digterværk, og Paludan-Müller har senere fortalt, hvorledes han i sin Ungdom var saa indtaget i hans Person og Underholdning, at Heiberg nu og da sent paa Natten maatte sige til ham for at faa ham bort: „Ja hør, Paludan-Müller, gaar De ikke nu, saa lader jeg rede til Dem paa Gulvet her."

II

I 1834 begyndte Paludan-Müller med „Amor og Psyke" Rækken af sine mytologiske Digte. 17 Aar i Forvejen havde Heiberg i „Psykes Indvielse" behandlet en Del af samme Myte; men Paludan-Müller kendte ikke og vilde ikke kende Heibergs Skuespil, før hans eget var skrevet. Emnet er hentet fra en Fortælling[1] hos Apuleius, en romersk Forfatter fra det 2. Aarhundrede; men medens denne helt igennem tager meget haandgribeligt paa Guderne, giver Paludan-Müller i

[1] Se: Apuleius's Amor og Psyche, oversat og indledet af Dr. Frederik Nutzhorn. 1867.

drømmende strømmende, bævende svævende Vers et fint henaandet Billede af Amors og Psykes Kærlighed som et Sindbillede paa Sjælens (Psykes) Lutrelse gennem Kærlighedens Lidelse og Lykke. Knælende tager Kongedatteren Afsked med Jorden for at følge Guden paa hans Flugt gennem Stjernehimlen op til Gudernes evige Boliger. Men om det jordiske Liv, hun forlader, hedder det i „Sorgens" haabløse Sang: „Om den dødeliges Vugge, Moderlejet redt saa nær, sværmer alt med stille Sukke Sorgernes den mørke Hær. Lette Taarer Øjet dugge, for det første Smil at dræbe; Skriget aabner Barnets Læbe med det første Morgenskær. Og naar Barnets Tid er runden, Ungdoms korte Stund forbi, falmet Kransen, som var vunden, svundet Elskov Trylleri, ak, naar Drømmen er forsvunden, som just Livet skulde smykke, gemmer selv den døde Lykke Dødens Sorger indeni." Kritikeren C. Molbech skriver om „Amor og Psyke" som Kunstværk: „Formen, med den skønne Marmorblødhed, bliver dog aldrig voksblød"; men for den mere fuldblodige Oehlenschläger er der ikke Virkelighed og levende Farver nok i „Amor og Psyke", „det Snavs". „Bjærgene i dette Digt ere af Chokoladekager, Sneen er piskct Flødeskum, Blomsterne malet Sukkerknas," skriver han vred til Hauch. Til Gengæld fandt Paludan-Müller, at der ikke var Tanker nok hos Oehlenschläger.

Han bliver juridisk Kandidat, uden dog nogen Sinde at faa nogen borgerlig Virksomhed, og i 1838 gift med den 9 Aar ældre Charite Borch, af hvis religiøse Tankesysler der er Mærker i hendes Mands Arbejder. To Aar er han saa paa Rejse i Tyskland, Nederlandene, Frankrig, Schweiz og Italien. Efteraaret 1840 kommer han hjem og vender i „Venus" tilbage til Skildringen

af Kærligheden gennem et mytologisk Sindbillede. Den jordiske Venus (V. Anadyomene) staar i Stykket over for den himmelske (V. Urania); den første er Kærligheden som en jordisk Drift, hun er lunefuld, letsindig, forfængelig, vellystig og grusom; den anden er Kærligheden som en Evighedsmagt, mild og alvorlig. Med „Stjernekronen om sin Pande, Himmelrosen i sin Haand" fører hun den unge Hyrdekonge Endymion gennem Natten og Døden til hans elskede, og efter ham lyder det i Hyrdernes Sang, at her paa Jorden „Menneskets Liv, selv i Ungdommens Pragt, er et bølgende Siv og et Spejl kun for Stormenes Magt".

I „Dryadens Bryllup" klinger de samme Toner om Livets Forgængelighed. Dryaden, det unge, livsglade Naturbarn med de brune Øjne og den lette Gang, i hvem Apollo, Sangens og Solens Gud, er forelsket, ofres, for at han ved Tabet af hende paa ny kan føle sig som Gud og „skelne mellem Jord og Himmel". Men der høres i Digtet som en stille Klage over, at Ungdom og Skønhed skal forgaa, inden den har udfoldet sig, og Dryaden dør med en Sang om Livet paa Læberne. „Jeg skal bort fra Livet," synger hun, „dejligt var det at leve! Livet jeg kendte dog ej. Nu jeg det kender, nu, det forgaar. Den drager forbi mig, Dryadernes Skare, den vil snart have glemt mig, og snart den synger om mig som om Dagen, der svandt. Da naar ej Lyden mit lyttende Øre; alting formørkes og blindt er mit Øje; Mindet med Synet forsvinder, og Hjertets Liv er kun Suk — kun et Suk." Den gamle Pan, Dryadens Fader, der paa Juppiters Befaling fælder det unge Træ, til hvilket Datterens Liv er knyttet, hører med den jordiske Faderkærligheds lydhøre Øre, hvorledes Stammen vaander sig for hvert Slag og dybe

Suk bryder frem fra Marven, og Himmelgudens Krav staar for ham som en Grusomhed. „Aldrig har en døende rørt dig," siger han til hans Sendebud.

Og endnu stærkere knytter Digterens Følelser sig til det jordiske Liv i „Titon" (fra 1844). Den unge trojanske Kongesøn er ved Auroras Kærlighed løftet op til hendes Palads; men i Morgenrødens Rige ved Æterhavet under den evige Morgenhimmels purpurrøde Skyer længes han efter Jorden og sin forladte Hustru, og da han er vendt tilbage, paa ny føler Jordens tunge Luft om sine Skuldre og genfinder sin Hustru som en ældet Kvinde, der har tilbragt et helt Liv i trofast Venten, udbryder han klagende: „Jeg har drømt, mens du har lidt og levet." — „Skaf mig den mørke Nat, den stille Grav! Bring mig til Jorden ned, ned til mit Hjem!" siger han til Aurora, træt af Livet, han ikke har levet, da hun efter hans Hustrus hurtige Død igen har taget ham, oldingehvid, op til sig. Han stirrer styrket ned i „den mørke Drik", Aurora rækker ham, og en ukendt Ro fylder hans Hjerte, mens han tømmer Bægeret og synker sammen. „Titon" betragtede Paludan-Müller selv som sit ypperste Værk.

III

Vant som Læseverdenen var, til at se Paludan-Müller „tumle sig iblandt græske Guder, byronske Korsarer og provençalske Riddere", varede det en Tid, inden man kunde finde sig til rette med hans Mening, da han 1841 udgav første Del af en stor Virkelighedsroman, paa Vers som „Danserinden"s. „Publikum vrager Digtet," siger Heiberg nogen Tid efter, „og Dumheden, i Skikkelse af et Par Recensenter, glor paa det

som en Ko paa en malet Dør, og siger: „Jeg kan ikke forstaa det, det duer ikke.““ I sin Trang til at vende tilbage til Jorden har Digteren denne Gang givet sig i Kast med „et Stof af Hverdagssnit“ og en Helt, der „dansk i Sind og Skind og Tale“ helt „uromantisk gaar i Prosaskridt“. Da i Slutningen af 1848 anden Del af Bogen var udkommen, kunde en Kritiker fastslaa, „at den var „et Billed af den nærliggende Nutid o: Nutiden til Udgangen af 1847, og det et livligt, klart og næsten fuldstændigt Billede, saa at man vel i visse Henseender kunde sætte „Adam Homo“ ved Siden af Holbergs Komedier“. Det var her ikke længer „lyrisk musikalske Taagebilleder“, han gav, „men levende Mennesker med Kød og Blod“, siger en anden Kritiker, et Portrætgalleri, der, efter en tredjes Udsagn allerede i 1841, raaber til Samtiden: „Se, saadan ser I ud, I danske Træmennesker, I Prosaikere, I lunkenblodige Amfibier, I materielle Hverdagssjæle! Fy, skamme jer!“ (Berlingske Tidende 1841, Nr. 296.) Rundt om i Fortællingen om Adam Homos Liv, fra han fødes i en tarvelig Præstegaard paa Landet, til han 62 Aar gammel dør som en fornem Mand, har Digteren indstrøet Hentydninger og Sidehug til Forhold herhjemme i Trediverne og Fyrrerne. Han lader sin Ironi spille med den tyskfødte Bibelkritik og Begrebsfilosofi (Strauss og Hegel), den franskfødte Kvindeemancipation (George Sand), den hjemmegjorte Vittighedspresse (Goldschmidt: Korsaren), han latterliggør den fladbundede Rationalisme og den forlorne Idealisme, han spaar den fjerde Stands Rejsning i en rødhaaret Lømmels Undsigelse til de rige, et Træk, i hvilket Folk endnu i 1849 sporede „en Tilbøjelighed hos Forfatteren til at gaa uden for vore Forhold“. Han havde paa Steder en Opfattelse af Kristendommen,

der minder om hans samtidige Søren Kierkegaards Kamp for det ny Testamentes Kristendom mod Statskristendommen: „At være udvalgt", siger Digtets religiøse Hovedperson, „er ej sit Kors som Hæderstegn at bære, men Korsets Byrde til sin Del forlange."

Og han minder i mere om Søren Kierkegaard. Som denne er han i „Adam Homo" en blodigt satirisk Moralist, der i sin Harme over menneskelig Usselhed optrevler Menneskers Handlinger og Følelser, til de kun er Pjalt ved Pjalt. Den rene Vilje og den stærke Vilje — det er det, der for ham gør Mennesket til Menneske. Paludan-Müller, der i et Ungdomsarbejde („Eventyr i Skoven") havde gjort sin Helt til Søn af Aura (Vindens Pust) og hyldet ham som „Prins af alle fjerne Luftkasteller", „Regent og Enehersker i hvert gyldent Drømmeslot", vil nu skildre et jordisk Menneske, en „Homo", en „Adam". Samme Aar som første Del af „Adam Homo", udkom Heibergs „En Sjæl efter Døden". En Spidsborgersjæl stilles her af Apostlen Peder over for de kristelige Krav, af den græske Komediedigter Aristofanes over for de klassiske, og falder ynkelig igennem ved Prøven. Paa lignende Maade bliver Adam Homo vejet og funden for let. Det hjælper lidet, at han stadig stiger i Rang og ydre Anseelse, indadtil svigter han holdningsløs sig selv og sine Opgaver den ene Gang efter den anden og skyder Skylden skiftevis paa Skæbnen, Tilfældet, Nødvendigheden. Det troskyldige Barn, den friske, velbegavede Student, den ungdommelig betagne Elsker bliver til en selvisk Skinhelt, som, fristet af den ydre Glans, i Strid med sine bedste Følelser, kastes ind i et tomt Ægteskab og efterhaanden oplever „at forraade alt, hvorpaa han har troet, forraade og forlade alle, som havde troet paa

ham", — en „Folkets Mand og Folketaler, begejstret for sine Landsmænds Fuldkommengørelse, „for Almenaanden, Videnskaben, Kirken, for Frihed, Kunst og nordisk Poesi", for derpaa at sadle om, „opgive Idealet" og Folkeligheden, udvikle sig til „den fine Mand", ty ind under Hoffets Sol og endelig, bedækket med Titler, behængt med Ordener, højtideligt at jordes som Baron, Gehejmeraad, Ridder af det hvide Baand p. p." (G. Brandes.)

Naar den katolske Kirke vil udnævne en ny Helgen, nedsætter den en Domstol, for hvilken en *advocatus diaboli* (Djævlens Sagfører) og en *advocatus dei* (Guds Sagfører) optræder som hans Anklager og Forsvarer, og først naar Sagen er vunden, bliver Helgenen viet. Et Aar inden Paluden-Müller paa sin Udenlandsrejse gæstede Rom, havde en saadan Rettergang fundet Sted der, og den tog han til Forbillede, da han i sit Digt lod Adam Homo efter Døden stedes til Doms. Mod Djævlens Advokat taler *advocatus Hominis* (Homos, Menneskets, Sagfører) hans Sag, men han frelses fra Fortabelse ikke gennem Rettergangen, efter hvilken Vægtskaalen med hans Navn synker ned mod Helved, men gennem den Kærlighed, hans forladte og forglemte ungdomselskede, Alma Stjerne, selv nu efter begges Død fører ham i Møde. I hendes rene Inderlighed og Troskab mod ham og mod sig selv, fra hun første Gang møder ham som den unge Alma, til hun fattig og ensom dør som den gamle Jomfru Stjerne, har Paludan-Müller givet Menneskenaturen Oprejsning for det Angreb, han i Adam Homo har rettet mod den.

IV

Viljens Renhed og Viljens Styrke — ikke blot som den bærer en ukendt Kvindes stille Hverdagsliv, men som den udfolder sig i verdenshistoriske Omgivelser — tager han paa ny op til Behandling i sit store Skuespil „Kalanus". I Bambushytten, aaben mod Øst, mod den opadgaaende Sol, staar den unge indiske Vismand Kalanus, rank og bleg, med de store, sorte Øjne, den fine, bøjede Næse og de tynde Læber, med det hvide Pandebind omkring de lange, kulsorte Haar, den løse Lærredskittel fastholdt af en Bomuldssnor og en Krans af sorte Bær i Bæltet, og synger sin Morgenhilsen til det rene Lys.

Ned ad Indusfloden har han set Aleksander den Store paa sit Erobringstog komme sejlende med sine Skibe. Fra det Øjeblik har han fulgt ham, i Troen paa at han er en af selve de høje Guder, der er stegen ned paa Jorden, „for som en Storm at feje Verden ren og vejre bort som Avner alt det onde". — „Min stille Ven fra Indiens Palmeskove," kalder Aleksander ham og forstaar ham ikke, naar han taler til ham om sin Kamp, Kampen mod sig selv i Bøn og Bod. Medens Kalanus higer efter Døden som Vejen til den dybe Fred, er det for Aleksander ikke Dødens visne, men Livets friske Krans, det gælder om at vinde. Og da Kalanus ved en Fest i hans Palads har set den store Konge besejret af Vin og Kvindekunster, forstaar han, at det kun er en simpel dødelig, han har hyldet som en Gud. Brødetynget ved sit Fejlsyn lader han til Soning sin Slave i Palmelunden rejse et aflangt Baal for renset i dets Luer at søge Døden og gennem den Guden, han ikke har kunnet finde paa Jorden. Det nytter ikke, at

Aleksander kommer til hans Hytte, truer ham med sin Vrede, løfter Haanden imod ham, kræver i sit Venskabs Navn, at han skal leve, byder ham blandt Asiens Riger det, der frister ham mest, blot han vil blive hos ham, og til sidst ydmyger sig for ham, som han aldrig har gjort det for nogen dødelig: bøjer Knæ for ham og trygler ham om at bønhøre ham — „hvad hjælper alt, naar du er ingen Gud?“ svarer Kalanus, urokkelig i sin Beslutning. Da Solen daler paa Himlen, gaar han, klædt i hvid Offerdragt – selv er han baade Offerpræst og Offer — langsomt rundt om Baalet, antænder det paa alle Sider, stiger op paa det og dør, større ved sin rene Viljes Uovervindelighed end den Helt, der har lagt en Verden for sine Fødder.

„Der er mere end nok i vor Litteratur af det, der fyger og ryger som Avner,“ sagde Paludan-Müller engang til en yngre Ven af sig; „stræb altid at gøre noget, der kan blive staaende i Litteraturen og som kan have en Fremtid for sig.“ Derfor var det „store Opgaver“, han krævede af sig selv og andre. „Pas paa“, sagde han til de unge, „at eders Virksomhed ikke, som Rhinen ved Leijden, løber ud i Sandet.“

Og atter skriver han, henimod en halv Snes Aar efter „Kalanus“, et Digt om den rene og stærke Vilje, en rørende Scene — mellem en 14-aars Dreng og en midaldrende Matrone — i et Landskab med Oldtidens og Middelalderens Rom, Kejserbyen og Pavebyen, i det fjerne og den store romerske Kampagne i Forgrunden. Det er hans Digt om „Benedikt fra Nursia og hans Amme“. Hvad der udgør Fortællingens Indhold synes lidet betydende: En Dreng, der har fundet paa at ville drage ud i Ørkenen for som Eneboer at forberede sig til at blive sin fordærvede Samtids Opdrager og Fornyer,

og paa sin Fødselsdag meddeler sin Beslutning til sin intet anende Amme, der glad er rejst ud paa Landet med ham i Ferien, efter at han i Hovedstaden, langt borte fra sine Forældre, under hendes moderlige Varetægt har syslet med sine Studeringer. Men i Drengen bor der en Mand, og hans Beslutning er ikke noget Barns Flyvegrille; den er for ham Opfyldelsen af et Kald, der stærkere og stærkere har lydt til ham, naar han, sammenlignende Nutid med Fortid, har følt hvad Tiden trængte til. Og Skildringen af Ammen — med hendes snævre Tankers Kredsgang fra Morgen til Aften om en og samme Genstand: hendes Drengs Velvære — udvider sig til at være et Billede paa den naturlige kvindelige Trang til at skabe Lykke for sine nærmeste, paa den uselviske Omhu, der lunende og hyggende gerne lagde sine kære i Bomuld for at skærme dem mod hvert Vindpust, men for alle de smaa personlige Opgaver taber Maalestokken for det store. I Modsætning hertil bliver Benedikt den, der vil, hvad han vil, trods alt og alle, fordi han har forstaaet det store i den Opgave, han er greben af, og derfor, selv om han skal staa alene, vil holde den fast, indtil han har ført den igennem. I den begejstrede Dreng, der rørt tager Afsked med sin grædende Amme, ser da Digteren „den dunkle Middelalders lyse Heros, Videnskabens første Grunder, Folkeaandens vise Leder, Munkelivets faste Styrer, stærk i Daad og ren i Levnet".

V

Selv om Paludan-Müller i disse Arbejder behandler historiske Personer, saa er de dog ikke historisk Digt-

ning i egentlig Forstand: Den virkelige Kalanus var en ganske anden end Digterens, og Benedikt er ikke skildret i sin historiske Virksomhed. Begge er de væsentlig Sindbilleder, Forbilleder i den Kunst at samle sig om ét og sætte Livet ind derpaa. Og for Paludan-Müller kommer det fuldt saa meget an paa at kunne dø Døden paa rette Maade som paa at kunne leve Livet. Fra tidlig Tid har han haft et stærkt Indtryk af Dødens og Forgængelighedens Magt: uforstaaelig som i „Danserinden", ubarmhjertig som i „Dryaden", forløsende som i „Titon", rensende som i „Kalanus".

Der kommer saa fra hans Haand en Række Digtninge med Døden til særligt Emne. „Abels Død" skildrer den saaledes, som Synet af den maa virke paa den, der aldrig før har set den eller hørt fortælle om den. Det er halv forfærdet, halv forundret, Eva lægger sin blege og stumme Søn ned i Græsset, da han har draget sit sidste Suk i hendes Arme, og Adam tror, det er en dyb Søvn, han hviler i. De venter og venter, men alt vedbliver at være stille, og Natten sænker sig over dem, som de sidder ved Sønnens Side. De blotter næste Dag Drengens Legeme, for at Solen kan varme det; men Kulden forlader ham ikke, og hans Udseende forandrer sig mere og mere. Saa tænker Adam paa den Død, Gud har talt til dem om i Edens Have, og bærer den døde ind i Teltet.

Næste Morgen møder pestfyldte Dunster dem, og ved Synet af Liget kaster Eva sig i Skræk og Rædsel ned paa Jorden. Tavs sætter Adam sig hos hende. Minderne kommer op i hende om hvad Abel har været for dem, og nu er alt forbi! Om Aftenen flagrer Ravnene skrigende ned over Drengen, men Adam graver saa en Grav, hvori han lægger ham; „det var den første Grav

paa denne Jord. — En talløs Mængde rejste sig med Tiden; — hvor mange Taarer slugte Graven siden!" Og om Graven lægger Adam 17 Stene i Firkant, en for hvert af Abels Aar, til Mærke og Minde — det er Kunstens første Spor, „ti Kunsten kom med Døden ind i Livet". Tavse drager de to Forældre bort, bøjede under Dødens Byrde; de føler, at det er deres egen og alt levendes Fremtidslod, de har set i den døde Dreng: Døden er Livets Forbandelse. Da kommer de paa deres Omflakken paa ny til Paradisets Porte. Eva tænker paa Fortiden, hun gaar uvilkaarligt hen til Havens Indgang, og Keruben løfter sit Flammesværd, saa at hun kan se derind. Alt derinde er som forklaret; og med ét synker Eva af Glæde i Knæ: under Livets Træ ser hun Abel staa lys og lyksalig. Hun kalder paa ham og gør et Skridt fremad, men Keruben sænker Sværdet foran hende. Da hun kommer tilbage til Adam, er der Smil om hendes Læber; Adam græder, da han hører, hvad hun har set, og forstaar, at Gud har banet en Vej fra Graven ind til det tabte Paradis.

Sammen med „Abels Død" og „Kalanus" udgav Paludan-Müller, omtrent 45 Aar gammel, „Ahasverus", et Dommedagsdigt med Skildring af de Følelser, hvormed selve Menneskeslægten paa Verdens yderste Dag gaar Død og Undergang i Møde. Han havde, efter at „Kalanus" var fuldendt, følt Trang til en Tid at lade sin Indbildningskraft tumle sig blandt muntre Scener med Spøg og Latter, og disse Billeder var allerede i Færd med at faa fast Form i en Digtning, da Koleraen Sommeren 1853 brød ud i København og rev Mennesker bort i Tusindvis. Det lød for ham som „en Dommedagsprolog", da han hørte derom. Han havde mange Aar igennem hver Sommer boet i Fredensborg efter sit

Vinterophold i en snæver og smudsig Hovedstadsgade; nu formørkedes selv den sjællandske Natur, i hvilken han ellers fandt Fred og Hvile, for ham, de lystige Løjer var glemte, og Tankerne om den yderste Dag samlede sig hos ham om Billedet af den evige Jøde, der havde stødt Jesus bort fra sin Dør paa hans Gang til Golgata og til Straf var fordømt til at flakke fredløs om, saa længe Jorden stod, fuld af Længsel efter en Grav at lægge sine trætte Lemmer til Hvile i. Nu stunder det store Verdensspil mod Enden, Tegnene i Sol og Maane er synlige, som Biblen har spaaet dem, og for den forfærdede Menneskeslægt lyder Domsbasunen, der vækker de døde. Men medens Jorden skælver under ham og Stjernerne falder og brister over ham, svinger Ahasverus sin Hat og slænger sin Stav fra sig lyksalig over, at han snart har tømt Livets Bitterhed til Bunds. „I Graven er der Hvile, dyb og sød," siger en af de opstandne til ham, „Døden er en Søvn, der ikke kender Drømme." Han lægger sig til Ro i den andens forladte Grav, og medens Menneskeskarerne dødblege stedes til Doms, nynner han sagte om sin lune Seng og den stille Død, der nu fører ham — „ind til den evige Hvile".

Og i den samme Stemning afslutter Paludan-Müller sin Virksomhed som Digter, 2 Aar før han ved Juletid 1876 døde. Han havde skrevet en kort Fortælling om en Sjæl, der i Ensomhed stunder mod Døden, fordi den jordiske „Ungdomskilde" kun har kunnet forynge Legemet og ikke Sjælen, og han havde ladet Pennen løbe, til en stor 3 Binds Roman, „Ivar Lykke", laa færdig, hvori han paa ny maler et Billede af Livet herhjemme i Trediverne og Fyrrerne, men med en Helt, hvis sanddru og ægte Natur gør ham til Adam Homos Mod-

stykke. Den Afstand fra Nutiden og Dvælen ved Sindbilleder, som han i sin Ungdom havde søgt gennem sit Ophold i den græske Mytologis Himmelstrøg, havde han som aldrende Mand fundet i de bibelske Emner om „Paradiset", „Abel" og „Kain". I sin Svanesang vender han tilbage til sin Ungdoms Billedverden og sysler i „Adonis'" vemodige Strofer for sidste Gang med Tanken om Livet og Døden. Hvem kan blivende drage den smukke græske Yngling til sig, Venus, Livets Dronning, eller Proserpina, Dødens Gudinde? De har kæmpet om ham saa længe han har levet, men da han gennem Underverdenens tavse Rige er naaet frem til Proserpinas Trone, rækker hun ham et Bæger med Vand fra Lete, Glemselsfloden, og da han har tømt det, synker han, støttende sit Hoved til hendes Knæ, smilende i Slummer. Venus er glemt, Sorg og Savn er glemt, og i Beskuelsen af ham nyder Gudinden sin Kærlighed, tavs, trofast, moderlig og glad. Den aabne Himmel hvælver sig over dem med sine Stjerner; som i Evighedens Ro sidder de begge: Det er Venus Urania, der er bleven til Proserpina, selve Dødens Gudinde, — Døden har sejret over Livet, den stille Betragtning over Lidenskabens Brynde.

Over Paludan-Müllers Poesi hvælver sig den samme høje, stjerneklare Nattehimmel.

* * *

M. Goldschmidt: Avrohmche Nattergal.

(Fædrel. 30. Jan. 1871.)

Højstærede Hr. N. N.!

Vor Samtale i Aftes, der ved vor heftige Krydsen Klinge mere fik Udseendet af en Lidenskabens Kamp

paa Liv og Død end af et ridderligt Dystløb under Skønhedens og Vaabenkunstens Love, turde dog muligvis ikke have efterladt dybere Saar og Spor, end at jo et skriftligt Efterspil kan vinde Øre og Indpas hos den vrede Akilles.

De følte Dem som Jøde krænket over den Hensynsløshed, med hvilken Goldschmidt i sin nyeste som i saa mange af sine tidligere jødiske Fortællinger har draget Tæppet bort fra Hjemmets Helligdom og ladet enhver uvedkommende og nysgerrig frit og uhindret stikke sin Næse ind. Og De følte Uretten saa meget dybere, som Billedet delvis var falsk og nødvendigvis maatte bringe enhver udenforstaaende paa den Mening, at det kantede Væsen og den afstikkende Tale endnu blomstrede i fuld Kraft, som dog allerede i Aartier lidt efter lidt er visnet hen her i Landet, og snart kun er tilbage som et Minde. De saa' en blodig Brøde i Forfatterens hele Færd, fordi han bidrog til at puste nyt Liv i Fordomme, som, opammede ved Aarhundreders Uret, mindst af alt skulde finde Røgt og Pleje hos dem, der er deres Genstand, og til at genopfriske Grænser i Samfundet, som allerede var i Færd med helt at udslettes. Hvis saadanne Fortællinger endda blev indenfor den Kreds, de skildrer, og som dog alene er i Stand til fuldstændig at gaa ind paa deres Aand og Tone, kunde man maaske more sig over det komiske og ofte træffende, de indeholdt; men ved at de sendes ud i Livet, forspildte den sociale Skade, de gjorde, al den poetiske Interesse, man ellers muligvis kunde nære for dem.

Jeg forstaar for saa vidt godt den Blufærdighed, der forbyder én gerne at ville se sit indre Menneske og dets ydre Former blottede for alle; men paa den anden Side gaar De personlig og Deres jo Ram forbi.

De har jo ikke i Deres Væsen og Optræden de Ejendommeligheder, som giver Personerne i Fortællingen deres Kolorit. Og naar De mener, at det frie Indblik vil mane Fordomme frem, er Deres Tanke saa ikke en lille Smule paa Vildspor, er Fordom ikke netop en saadan uvilkaarlig Følelse, der er udsprungen af, at man ikke har gennemskuet, ikke forstaaet det, man dømmer? Har Blichers jyske Fortællinger nogen Sinde skabt Fordomme mod Jyderne, har de ikke tværtimod gjort det klart og aabenbart, at der ogsaa banker et Menneskehjerte bag en Vadmelskofte? Og dog har Blicher lige saa lidt skaanet Jyden, som Goldschmidt Jøden. Og Deres tredje Indvending, den om den mangelfulde Forstaaelse, gælder den ikke om al Poesi, som ikke just er fremblomstret af ens egen Folkenatur? Franskmændenes eller Grækernes Folkeaand er vel lige saa fremmede for os danske; men lidt efter lidt arbejder man sig ind i dem og har sit Udbytte deraf, selv om man aldrig naa'r Bunden ret.

Men lad os fremfor alt ikke glemme, at det er en Digter, vi har for os, og derfor vogte os for at maale ham med anden end den poetiske Alen. Lad os da for et Øjeblik sætte os ind i hans Tankegang som Digter, idet han har valgt sig særlig disse Æmner. „Hvad er en Digter", har han sagt til sig selv, „andet end en Mand, som forstaar at sige, hvad andre kun kan føle? Derfor er det naturligt, at netop det Liv, hvis bankende Hjerteslag Digteren kan fornemme, bliver det, der gør hans Tunge veltalende og giver hans Stemme Styrke. Hele den nyere danske Litteratur bærer jo Vidne derom; hver Digter har udsøgt sig som en lille, fredlyst Plet, hvor hans Poesi lever og aander, og hvorover den svinger sig som en kvidrende Lærke. En trænger til den

jyske Hede, for at Hedens Alvor kan bæve igennem hans melankolske Toner; en trænger til det sjællandske Landskab, for at Markens Frodighed og Skovens Duft kan juble i hans klare Triller; en dukker sig i Barneverdenens Æventyrvæld, for at hans Poesi deri kan hente Foryngelsens Kraft; en tænker med Almuens Tanker og vinder til Løn det Guld, der skjules i deres Malm. Hvor er den Plet, hvor jeg som Digter kan aande helt ud og give mig fuldt hen, som jeg kan gribe med min Sympati og beherske med min Kunst, hvis krydrede Luft gør min Følelse modtagelig og min Tanke klar og forstaaende? Det, jeg skal skildre, maa være knyttet til mit eget Liv i sit Væsen og Indhold; ti kun Erindringen er Digterens Muse; og dog maa jeg staa frit og overlegent lige overfor det, fordi en Digter ikke er nogen Partigænger, og fordi Skønhed kræver Ligevægt. Lad mig da sænke min Sjæl i Erindringens Vande, lad mine Øjne indsuge de Lys- og Farvestraaler, der spiller omkring dem, og samle dem til et levende Billede, en farverig Afspejling af den Menneskenatur, Livet har præget mig med og indviet mig i. Jeg vil give min Skærv til den poetiske Forherligelse af den hele, sande Menneskenatur. Jeg maler den jødiske Natur, som den i min Barndom skarpt udpræget har formet sig for mine Øjne; jeg griber de forsvindende Ejendommeligheder i Flugten, fordi alt Liv skjuler en Sandhed i sig og kun alle Mennesker tilsammen danner det hele Menneske.“ Og saa har han stemt sin Fiol, og, som Musikeren kan nyde Strengens Toner, har han nydt og gottet sig over hvert træffende Udtryk, hver slaaende Vending i Tanke og Tale, og som en Elsker, der tryllebunden af Kærlighed kun kan tale om sin elskede, er han næsten bleven trættende i de idelig tilbagevendende

Ytringer af sin Forkærlighed. Tror De ikke, det er paa den Maade, at Goldschmidt er bleven det jødiske Huslivs Herold?

Og er han saaledes fyldt af Kunstnerens Sympati, saa gaar han til Værks næsten med en Videnskabsmands Ihærdighed. Han forekommer mig som en Naturforsker, der strejfer paa Kryds og tværs gennem Mark og Skov med sit Net løftet for at fange hvert uskyldigt Insekt, som kommer ham nær, og stikke det paa Naal i sin Samling; saaledes har han udspejdet og aflyttet den jødiske Jargon alle dens staaende Udtryk og hele dens ejendommelige Sprogtone og det med en Finhed og Fuldstændighed, som man maa være Kender, for fuldstændig at sætte Pris paa — det indrømmer jeg Dem.

Har De f. Eks. lagt Mærke til den træffende Maade, hvorpaa Spørgsmaalsformen hyppigt bruges, selv hvor noget ligefrem skal udsiges, for derved at give Talen ligesom mere dramatisk Sving og Eftertryk, og som maaske træder mest klassisk frem, hvor den gamle Md. Sass taler om sin Datters Beredvillighed til at gifte sig efter hendes Ønske og siger: „Gitte er en fornuftig Pige. Og hvor er jeg?“ eller hvor hun kommer hjem fra Teatret og udbryder: „Besvimede jeg? Fik jeg ondt? osv.“

Og den Farve, der er udbredt over alle Samtalerne i Fortællingen, sættes i et endnu stærkere Lys ved Goldschmidts egen kunstnerisk dæmpede, fint udarbejdede Stil, hvor han taler i sit eget, i Digterens, Navn. Det er, som om dette Sprog repræsenterer det almenmenneskelige i Modsætning til det andet, individuelt menneskelige; og som det individuelle er det fortættede og koncentrerede almene, saaledes har ogsaa det jødiske

Sprog en større Kraft, en stærkere Lidenskabelighed, end hin fine Kunstprosa; det hæver sig undertiden til religiøs Patos, som i Gittes Slutningsreplik, hvor hun indvier sig til Avrohmches Hustru.

Lad os gaa videre. Det følger af sig selv, at naar Maaden at tale paa er truffen, saa er det, fordi Maaden at tænke paa ogsaa er truffen. Det forekommer mig da, at et af de ejendommeligste Træk hos alle disse Personer er den stærkt og ensidig udviklede Virkelighedssans hos dem. De griber fat paa Livet med saa haarde Næver, at alle Illusioner brister som Sæbebobler. Avrohmches Fader har straks Øjet aabent for sin skuespillergale Søns svage Side, de skæve Ben. Avrohmche selv dissekerer med øvet Haand den romantiske Rædsel i „Svend Dyrings Hus", og den opløser sig for hans Raisonnement som Dug for Solen. Og dette gennemtrængende, opløsende Blik vender sig endogsaa skaanselløst mod selve den, der ejer det, saa at han i overlegen Selvironi svinger Svøben mod sig selv og paa én Gang blotter sin Svaghed og viser sin Kraft. Romantikkens dristige Ønsker og Længsler bliver for en saadan Sindsretning som en ond Aand, der skal holdes i Fængsel og besværges, og den egentlige poetiske Nerve i Fortællingen bliver Sammenstødet mellem saadanne i en bestemt afgrænset Forestillingskreds grundmurede Mennesker og den Romantik, der paa én Gang lokker dem ved sin Friskhed og Magt og skræmmer dem ved sin Dristighed. Baade hos Avrohmche og hos Gitte overstaas det hurtig som en Børnesygdom, der rigtignok for den førstes Vedkommende virker saa meget voldsommere som den først sent bryder ud, og som endnu rørende bæver i den sidstes Fortælling derom som et stille Vidne om den Menneskehjertets Lyrik, der kan

skjule sig i det stivnede, halv udslukkede Liv. Synes De ikke, at det er et ganske smukt og poetisk Æmne, og at den Kunst, hvormed det indre væsentlige klinger igennem det ydre tilfældige, nok maa kunne forsone den, der maa se sine smaa Latterligheder og Skrøbeligheder dragne frem for Lyset?

Skildringen bliver imidlertid ikke staaende ved Virkelighedssansens kritisk opløsende Virksomhed, men viser ogsaa de Sider af Livet, den løfter til Magten og Herredømmet. Saa vægtige og drøje Naturer kan ikke gaa med en let Haand eller med en let Fod hen over Livet; det præger sine dybe Mærker i dem og Trofastheden mod det forsvundne, Pieteten mod Slægten og Traditionen bliver et af Udgangspunkterne for deres hele Tankegang. Er det ikke Pieteten, der ligger paa Bunden af det komiske Argument, da Sønnerne raader Mad. Sass fra at se „Svend Dyrings Hus" af Hensyn til Spøgelset: „Mo'r vil tænke paa salig Fader i sin Ligdragt"? Og naar Gittes Stævnemøde med Officeren bliver forhindret, fordi det bliver Helligaften, inden Svaret er skrevet, er det saa ikke Pieteten, der her med en vis barnlig Ynde gør sig gældende? Pieteten er den Romantik, Goldschmidts jødiske Personer straaler af. Tror De ikke, at der er Sandhed deri?

Men der er andre Forgreninger af den samme Stamme, man ogsaa maa lægge Mærke til. Idet Virkelighedsfølelsen lægger sin tunge Vægt paa alle Handlinger, saa kommer ogsaa den Handling, der først skal udføres, ikke længer til at staa som en blot Mulighed, men den trænger sig frem som en Pligt, der skal opfyldes. Avrohmche tror sig efter Faderens Død forpligtet til at afbetale sin Taknemmelighedsgæld til Mad. Sass' Familie ved at gifte sig med Gitte. Og den

stærke Pligtfølelse er i Stand til igen at give det Livsforhold en Indvielse og et Indhold, som uden den kun vilde være et dødt Vaneforhold, fordi Kærlighedens besjælende Gnist mangler. Man føler i Gittes Tale, at for hende er Hustrunavnet ikke et blot indholdsløst Navn, men Navnet paa en Opgave, en Pligt, der skal fuldbyrdes. Der er noget patriarkalsk og oldtidsagtigt i den hele Livsopfattelse, der vækker Sympati. Er De ikke nu enig med mig i, at den, der er skildret saaledes, i Grunden træder ret respektabel frem og præsenterer sig for Verden?

Jeg tror nu ikke, at det Udviklingstrin i den jødiske Natur, som Goldschmidt har villet skildre, er udtømt i disse Egenskaber; men det er dog væsentlige Sider af den, der er grebne, Bidrag til en endnu fyldigere og fuldstændigere Behandling af Æmnet. Skildringer som denne faar en kulturhistorisk Betydning ved Siden af den poetiske, netop fordi de opfanger og afspejler Glimt af en nedgaaende Sol, som snart maaske vil være under Horisonten. Deres poetiske Værd faar de ved, at Digteren har følt en enkelt, bestemt Samfundskreds saaledes paa Pulsen, at han har sporet dens Hjerteslag og set Blodet udspringe fra den fælles Menneskenaturs Livsvæld. Han har forstaaet, at Mennesket kun er til som de enkelte, individuelle Mennesker, men at ogsaa hvert af de enkelte, individuelle Mennesker gemmer Mennesket i sig.

Endelig udbrød De i Samtalens Lidenskab: „Hvad Nytte gør slige Fortællinger?“ Ja, Herre du milde Gud, hvad Nytte gør al Poesi? Den hælder ikke Vin i Glasset eller stopper Brød i Munden — knap engang desværre paa den, der er dens Mester og Herre; og dog kunde det maaske være, at ogsaa den mætter den

hungrige og læsker den tørstige, den, der hungrer efter Skønhed, den, der tørster efter at se Livet behersket af harmoniske Love. Og hver Gang De glæder Dem over noget skønt, siger saa ikke selve denne Glæde Dem, hvad Nytte Poesien er til?

Naar vi næste Gang ses, haaber jeg, at Stormen skal have løjet af og at Vandfladen igen skal være klar og smilende.

Deres ærbødige
H. T.

* * *

C. Hostrup.

(Fra Studentersamfundet paa hans 70 Aars Fødselsdag 20. Maj 1888.)

Hr. Pastor C. Hostrup!

Blandt de mange, der i Dag frembærer Lykønskninger fra Landsmænd for Dem, har ogsaa Studentersamfundet ønsket at være.

Vi skønner netop som Studenter dybt paa den Del, De har haft i, at den snævre Ramme om det danske Studenterliv er bleven sprængt, og at danske Studenter har lært at forstaa, at de kun har en Ret til at være ved at bøje deres Kræfter ind under det danske Folks fælles Opgaver.

Saa sandt som „den evige Higen", der aldrig slaar sig til Ro med det givne, men stadig arbejder paa at sende Blikket videre ud og dybere ned, er Studenterlivets Sjæl, saa sandt har Deres Udvikling: fra Studenternes Digter til Folkets Digter, fra Fyrrernes til Fir-

sernes, været os Forbillede paa et Liv, der, baaret af Tidens Tanker, selv har gjort sit til at føre Tiden fremad.

Vi takker Dem, fordi De har været Ungdommens Digter med Sans for det glade Liv i Øjeblikket, men endnu mere, fordi De har følt Dem bunden til det, der ud over Øjeblikket har været vort Folks blivende Formaal, og har ført Digterens Billeder over i Livets Virkelighed ved ikke blot at synge om Kampen, men gaa fra Deres fredlyste Hjem i Folkets Midte ud i de kæmpendes Rækker, hvor det gjaldt, at hver Mand gjorde sin Pligt.

Gid den unge Slægt maa kæmpe under samme lyse Haab om Sejr som det, der trods alle Skuffelser og Nederlag har højnet sig over Deres Livsgerning som Digter og Borger og i intet Øjeblik ladet Dem tvivle om vort Folks Fremtid.

* * *

F. L. Liebenberg.

(Ved hans Baare 27. Januar 1894.)

Lad os, der stod Liebenberg nær, mens han levede, et Øjeblik samles i Mindet om ham, inden han for bestandig forlader os. Hvis han selv kunde tale til os nu, tror jeg, han vilde sige: Ti hellere stille, jeg véd jo godt, selv uden Ord, at I holdt meget af mig, som jeg holdt af jer, — og saa vilde han se paa os med det ejendommelige kærlige, indtrængende Smil, hvormed han kunde se sine Venner ind i Øjnene og i Sjælen og lade dem se ind i sin. Han var jo af dem, hvis Hjerte altid

er fuldt, selv om han ikke bar det paa Læberne. Han elskede Livet og alt levende, og han havde den rige Følelses Evne til stadig Selvfornyelse. Derfor blev han aldrig gammel indvendig. Han, der levede næsten tre Slægtled til Ende, forstod jo den Kunst at tage de unge op uden at slippe de gamle. Fader og Søn og Sønnesøn kunde paa én Gang staa ham nær og i det fortrolige Du føle sig knyttet til ham som Ven. Derfor fik han, den enlige, barnløse Mand, saa stor en Familie af gamle og unge, og derfor er der nu saa mange Hjem, der føler sig et Medlem fattigere, da han er død.

Hans Naturs Grundpræg var Begejstring, vi har alle set den gamle som med en ung Forelskelses Skær over sig baade overfor Mennesker og Værker. Han kunde selv i de ældre Aar være greben som en Yngling ved Tanken om den, han holdt af, øsende sin Kærligheds fulde Skaaler over ham, opofrende, beskærmende, vejledende, som betaget af sit Indtryk. Og kan han end til Tider noget bittert have følt, at han havde taget fejl — af sin Følelse eller af dens Genstand —, saa sejrede snart hans lykkelige Kærlighed til Livet. Han var en Livets og Lysets Dyrker; derfor udviklede han sig selv helt op i sin høje Alderdom og blev sig selv tro i sin varme Følelse for Sandhed og Fremskridt, sin levende Uvilje mod alt tomt og alt urent.

Han var saa ægte dansk i sin Trang til at lægge Skelmeriet over sin Tale. Vi, hos hvem han gik ind og ud som den kære gamle, forstod saa godt gennem hans daglige Færd, hvorfor han var bleven de danske Digteres fødte Værge. Oehlenschlägers Patos svulmede i hans Hjærte, Holbergs Lune krusede hans Mund, og hans begejstrede Kærlighed til Poesien gjorde det muligt for ham at sysle med Enkeltheder og Smaating atter

og atter uden nogen Sinde at blive en Pedant. Det var ham en Gudsdyrkelse at staa overfor de store digteriske Aander, og det var med en Andagt som over for det hellige, at han sammenlignede og vejede og ændrede uden nogen Sinde at føle, at nu havde hans Omhu sagt sit sidste Ord. Han levede et Liv mellem Bøger uden nogen Sinde at blive en Bogorm, han førte et Stueliv uden at tabe sin Friluftsnatur, han sværmede romantisk for de henfarne gamle og følte sig dog hjemme i Nutiden blandt de unge. Naar han kom, blev der lunt og lyst i Stuen; naar han var gaaet, var det endnu længe, som om han talende og lyttende sad ved ens Side; altid bragte han Bud om en ren Naturs indre Rigdom.

Farvel, kære gamle Ven, dine hvide Haar var som en Glorie om dit Ansigts fine og ædle Træk. I dens Glans vil du vedblive at staa for os.

* * *

Overpræsident Klein.

(Fra Formandspladsen i Borgerrepræsentationen 18. Decbr. 1899.)

I Skrivelse af 11. Decbr. har Indenrigsministeriet meddelt, at Københavns Overpræsident, Kammerherre C. S. Klein med denne Maaneds Udgang fratræder sit Embede.

Den afgaaende Overpræsident har bedt mig bringe Forsamlingen hans Hilsen og Tak for Samarbejde i Kommunens Tjeneste. Han vilde personlig have taget Afsked med Borgerrepræsentationen, hvis ikke hans Læge paa det bestemteste havde forbudt det.

Lad mig føje et Par Ord til:

Naar engang Overpræsident Kleins Livshistorie skrives, vil Fremstillingen væsentlig bevæge sig paa andre og større Omraader end det kommunale. Han har spillet en Rolle, til Tider en ledende Rolle, i vort Lands politiske Historie, før han stilledes i Spidsen for vor Kommune. Her i Forsamlingen har vi jo yderst sjeldent set ham; men hver Gang jeg som dens Formand mødtes med ham — som oftest ved Lejligheder, hvor det gjaldt om i Fællesskab at repræsentere Kommunen udadtil —, fandt jeg hos ham den erfaringsrige, livsdannede Mands forstaaende Imødekommenhed og stilfulde Optræden og havde Indtrykket af, at det ikke var for intet, hans Ungdom var falden i en Tid, hvor Frisindet arbejdede sig frem her i Landet. Det er en Hæder for en gammel Mand ikke at have glemt sin Ungdom. Og derfor takker jeg ham nu, da han i sin høje Alder tager Afsked med det offentlige Liv.

* * *

Sofus Høgsbro.

(Fra Folketingets Formandsplads 16. Januar 1902.)

Tingets Medlemmer vil allerede have modtaget Budskabet om, at dets Aldersformand, Folketingsmanden for Svendborg Amts 5te Valgkreds, Sofus Magdalus Høgsbro, i Nat er afgaaet ved Døden, $79^1/_2$ Aar gammel. Siden 1858 har han været Medlem af dette Ting og lige fra sin tidligste Tid spillet en betydningsfuld Rolle i dets Arbejde. Yngre Medlemmer kender ham væsentlig som den kloge og kyndige Formand

gennem 14 Aar, der selv i sin høje Alder, da hans Sanser svækkedes, bevarede sin fulde Aandskraft, sin Myndighed, hvor det gjaldt om at hævde Tingets Ret og Værdighed, og sin varme Interesse for alt, hvad der vedrørte vor politiske Historie. Tidligere Slægtled har været Vidne til hans vægtige, af en støt Overbevisning baarne Deltagelse i Forhandlingerne. Født i Sønderjylland mødte han som nationale Tankers Talsmand og søgte ved Forbindelser med ledende Mænd i Norge og Sverige at forberede en fælles nordisk Politik. Folkelig anlagt blev han en ufortrøden Forkæmper for den almindelige Valgret og for den uforandrede Junigrundlov. Grundtvigsk paavirket arbejdede han for kirkelig Frihed og førte Valgmenighedsloven igennem Folketinget. Han var en sindig, politisk beregnende Natur, der saa ud i Fremtiden og aldrig gik til Yderligheder; men sit Standpunkt holdt han fast og kunde i sin sidste Tale her i Tinget, ved indeværende Samlings Begyndelse, med Stolthed vise hen til, at det, han nu vilde, var det samme, som han i mere end en Menneskealder havde arbejdet for. Hans Virksomhed var samlende og lempende, lige saa vaagen imellem Slagene som i selve Kampen. Han vil mindes i vort politiske Frihedslivs Historie som en sej Kraft, i hvilken dansk Demokrati af en egen Støbning, jysk i sin Bund, paa én Gang kraftigt og maadeholdent, ihærdigt og forsigtigt, har fundet et typisk Udtryk.

* * *

V. Hørup.

I.

(Fra Folketingets Formandsplads 15. Febr. 1902.)

Jeg har umiddelbart før Mødet i Skrivelse fra Konsejlspræsidenten modtaget Meddelelse om, at Ministeren for offentlige Arbejder Viggo Lauritz Bentheim Hørup i Dag er afgaaet ved Døden, og at Ledelsen af Ministeriet for offentlige Arbejder ved kgl. Resolution midlertidig er overdraget til Finansminister Hage.

Det blev den afdøde Ministers tragiske Skæbne at være mærket af Sygdom til Døden, netop da det, han som Politiker med Pen og Mund havde arbejdet for, sejrede og han selv var blandt dem, der med Landets Styrelse i Hænde skulde føre Sejren igennem i Lovgivning og Administration. Vi fik ham aldrig at se her i vor Midte som Minister. Men i 16 Aar har han været Medlem af dette Ting og stod tidlig blandt dets ledende Kræfter; han hørtes, Landet over — i Beundring fra den ene Side, tit i vækkende Forargelse fra den anden —, naar han talte, som naar han skrev. Han saa i Folketinget Folkets Ting, Tyngdepunktet i vort politiske Liv. „Ingen over det og ingen ved Siden af det" er det æggende Slagord, hvori han mente at kunne slaa dets Betydning fast. Han satte sine sjældne Ævner, sit hurtige, vidtskuende Blik, sin fintmærkende Kritik, sit danskfødte Vid, sin slagfærdige Veltalenhed ind paa Kampen for Forfatningen som en vaagen demokratisk Tilstand i Folket. Hans Vej var den: at skaffe Sandheden Magten ved at udrydde Illusionerne og dele og skille efter klare Linjer; den store Aands Opgave var for ham at trække Grænser, der kunde holde Standpunkterne rene. Fjerdedelen af et Aarhundrede igennem

var han i en politisk Kamptid forrest, naar det gjaldt at give Kampen dens Løsen og Vaabnene deres skarpe Æg.

II.

(Ved Sørgehøjtiden 23. Februar 1902.)

8 Aar færdedes Hørup som Medlem af Folketinget paa Kristiansborg Slot, andre 8 Aar i Kasernen i Fredericiagade. Med Præg af Landet over sig midt i den store By, i sin Talebrug som i sit Udseende; med dansk Stilfærdighed og Finhed, maaske med Stænk af en Eneboernaturs Fjærnhed, i sit daglige Væsen. Som Schandorphs Latter, saaledes vil Hørups Smil blive staaende i Erindringen, dette skælmske, lune, kloge Smil, der fra Krogen om Øjnene kunde kaste Solskin over hans Ansigt og give ham som en Baggrund af et solbelyst sjællandsk Landskab med gule Agre og grønne Skove og blanke Søer.

Men i den lavmælede Mand var der en Glød, der brød frem i Lue, naar han i og udenfor Rigsdagen, i levende Selvfølelse paa Folkets Vegne, følte sig som den, der skulde omvurdere Værdierne her i Landet og med sin Satyrfløjte blæse alt paa sin rette Plads. Som han kæmpede mod al nedarvet Fordom, alt justeret Fejlmaal, saa han sin Opgave i at undergrave al falsk Autoritet og kunde af Hjærtens Lyst med rammende Vid hugge løs paa ethvert fredhelliget Afgudsbillede, han kom forbi paa sin Vej.

Han gav Forhandlingerne i Folketinget et eget Sving, fordi han resolut skød alle Hensyn til Side og netop vilde forarge og blotte, hvor andre kunde ønske at

sløre deres Formaal og læmpe deres Sag igennem. Hvor han fandt et sygt Punkt, gjorde han sit til at faa Sygdommen til at slaa ud. Hans Veltalenheds Magt laa ikke alene i hans Herredømme over Sproget, hvis Klang fik kunstnerisk Lødighed i hans Mund, men ogsaa i den Understrøm af personlig Lidenskab, med hvilken han æggede Ordskiftet op til en Klingekrydsning, der satte Deltagernes Kraft og Smidighed paa Prøve. Fordi han var den overlegne Angriber, bragte han ogsaa sine Modstandere til at være paa deres Post. Han forstod at tale, saa hans Tale fængede til alle Sider.

Han vil huskes som den, der fra Tinget altid appellerede til Folket og med skarpt Blik for alle falske Sammenføjninger satte sig og sit ind paa at skabe et Folketing, i hvilket Befolkningens stridende Tanker sanddru kom til Orde, og i hvilket ingen graa Ensartethed og ingen tom Enhed skulde have Lov til at dække over Modsætningernes Farverigdom. For ham laa Udviklingens Grøde i selve den hensynsløse Kamp, der øver og ildner Kræfterne og gør et Folk vaagent og bevidst.

Og den, der har vakt sit Folk og gjort det lydhørt, har ikke levet forgæves.

* * *

Aaberg.

(Fra Folketingets Formandsplads 18. Oktbr. 1897.)

Jeg har at bringe Tinget Budskabet om, at det, siden det holdt sit sidste Møde, har mistet et af sine ældste Medlemmer. Det er Folketingsmanden for Ringkøbing Amts 2den Valgkreds, Gaardejer Christen Pe-

dersen Aaberg, der i Gaar Morges er afgaaet ved Døden i sit Hjem, 78 Aar gammel. I henved Halvdelen af sit lange Liv har han her i Folketinget uafbrudt repræsenteret samme Valgkreds. Hans naturlige Tilbøjelighed var i det politiske Liv at holde sig paa det jævne, men bag hans stilfærdige Væsen og hans lavmælte Tale laa der en ægte jysk Alvor og Udholdenhed i hans Kamp for de Interesser, han viede sin Arbejdskraft og sin paa visse Omraader usædvanlige Sagkundskab. Ude paa Jyllands Vestkyst og inde paa dets Heder har hans Virksomhed i Rigsdagen sat Spor, og her i Folketinget vil han blive bevaret i venlig Erindring af alle, der har arbejdet sammen med ham, blandt andet i de mange Aar, han sad i Finansudvalget. Han var en Mand, der ogsaa her vandt sine Omgivelsers Tillid og Agtelse.

* * *

Kristen Kold.

(Nordisk Konversationsleksikon, 2. Udg. 1873).

Kristen Mikkelsen Kold, de grundtvigske Folkehøjskolemænds „Oldermand", født 29. Marts 1816 i Tisted, død 6. April 1870, Seminarist, Tjener hos en Missionær i Smyrna, blev efter sin Hjemkomst greben af Bevægelsen i 1848 og stiftede 1850 en indtil hans Død stadig voksende Bondehøjskole paa Fyn, sidst i Dalum ved Odense, om Vinteren for Karle, fra 1862 for Piger om Sommeren. Det af Bonden Peder Larsen Skræppenborg fremkaldte kristelig-religiøse Gennembrud i hans Ungdom havde, som hans Moders Æventyr i hans Barn-

dom, lært ham „Ordets Magt“ at kende; Ingemanns Romaner havde vakt hans Fædrelandsfølelse. „Først oplive, saa oplyse“ og „alt indenfra“ var Løsnet for hans Virksomhed, hvis Form væsentlig var Foredrag og Samtale, med Menneskelivet, det historiske og det personlige, til Genstand og med Sang til Indledning og Afslutning. Gennem sig selv kom han til Grundtvigs Tanke om Højskoler for Bønder med Oplysning til eneste Formaal og Lysten til eneste Drivkraft og med Kundskabsmeddelelse alene i den personlige Vækkelses Tjeneste, og han virkeliggjorde denne Tanke fornemmelig ved sin gennem Erfaring og Selvtænkning modnede, halv sokratiske Personlighed, hvis Grund var „Kærlighed til sin Gud og sit Fædreland“, og hvis Virkemidler var en ubøjelig Vilje, en skarp Forstand og et eget Greb paa at ramme sikkert med sine Ord.

Han gav tillige Stødet til frie (d. v. s. private) Børneskoler paa Landet, saa nær som muligt knyttede til Hjem og Familieliv, i Overensstemmelse med Barnealderens Natur virkende uden Lektielæsning og Overhøring, gennem Lærerens Tale og Børnenes Sang ved Siden af Øvelse i de nødvendige Færdigheder. „Den kyndige skal tale, de ukyndige tie og høre.“

* * *

Rektor C. Berg.

(Illustreret Tidende, 21. April 1889.)

De Forestillinger om konservativ Holdning, man i Reglen forbinder med Tanken om en lærd Skoles Rektor, passer ikke paa Rektor Berg. Han er pædagogisk

Fremskridtsmand af Temperament og af Ræsonnement. Der har været i ham en rastløs Trang til at prøve det uprøvede og stadig have med ny Opgaver at gøre. At sætte Tankerne i Trit hos Disciple og Lærere, Rektorer og Ministre, at virke, næsten drillende, som Stagnationens fødte Modstander, det er Yndlingsdrømme, man i hans Skoleprogrammer læser ud af hans mange „Forslag" og „Forsøg". Han slaar sig ikke til Ro med den traditionelle Overtro om, at Lærer er enhver, der selv har lært et Stykke af en eller anden Videnskab, men hævder fyndig, at „Lærergerningen er en Kunst, der skal og kan læres", og slutter sig til Fr. Langes Klager over, at Pædagogikken ingen Talsmand har ved Universitetet. Han søger gennem Sammenligninger med fremmede Landes Skoleordninger at skaffe frisk Blod i de hjemlige Institutioner og skildrer i sine Afhandlinger Skoleforholdene snart i Sverig, snart i England, snart i Preussen, snart i Schweiz. Han ønsker større Fællesbevidsthed ind i den lærde Skoles Ledelse og et solidere Grundlag derfor og foreslaar, at Rektorerne hvert andet Aar skal samles under Ministerens Forsæde for at drøfte alle vigtigere Spørgsmaal den lærde Skole vedrørende; forud for Rektorernes Samtaler med Ministrene skal der igen gaa en omhyggelig Forberedelse dertil gennem de foreliggende Æmners Forhandling i Skolernes Lærerkollegier. Han er greben af den gamle, fra Comenius i det 17de Aarhundrede stammende Tanke om at gøre det hele Skolevæsen til en leddelt Enhed og tænker sig, at man snarlig kan naa til kun at have to Slags Skoler: den egentlige Almueskole og Betalingsskolen, d. v. s. Skolen for den højere Almendannelse. En følgende Slægt vil det saa maaske lykkes at udfylde Kløften mellem dem, saa at Almueskolen bliver Forbe-

redelsesskole for samtlige Samfundsklasser. Det er baade for Befolkningens og for Skolens Skyld, at han gærne vil gøre denne til Organ for „Standscirkulationen". Og idet han har aabent Øje for Skolens Forhold til det praktiske Liv, saa er han den første, der efter en Studierejse i Sverig og Norge skaffer Sløjden Indpas i den lærde Skole. Han har da ogsaa haft den Glæde at se sine Bestræbelser i saa Henseende støttede, saaledes at en stor og vel indrettet Sløjdskole har rejst sig paa Skolegaardens Grund, hvor den sammen med et nyt Gymnastikhus og en stor ny Tilbygning til den gamle Skolebygning staar som Mindesmærke om hans energiske Virksomhed.

* * *

Prof. K. Rovsing.

(Illustreret Tidende, Februar 1889.)

Den, som vilde have et Indtryk af afdøde Prof. Kristen Rovsing i de Omgivelser, i hvilke hans Natur udfoldede sig fyldigst, skulde se ham over for hans Disciple, helst vel de ældre. Den Kritik, som var et Grundtræk hos ham, og som ellers kunde fremkalde en vis Kølighed og Afstandsfornemmelse omkring ham, smeltede her sammen med en fængslende Evne til at give sig hen i Æmnet, hvorom endnu den Dag i Dag, 20 Aar efter, at han havde afsluttet sin Skolevirksomhed, Elever af ham kan tale med Varme. „Vi forstod jo ikke at bedømme vor gamle Professor", siger en af dem om ham i en Skildring af hans Efterfølgers Tiltrædelse som Bestyrer af Borgerdydskolen, „vi vidste

ikke, at han havde taget Skolen paa Afgrundens Rand og atter bragt den til en Blomstring som i Michael Nielsens Glansperiode (fra 76 Elever, som den havde, da han i 1853 overtog den, var den i 1861 naaet til 234); men hans Personlighed havde en mægtig Indflydelse paa os. Fyldig og svært bygget, med et alvorligt og dog mildt Ansigt, som fik en uimodstaaelig Gratie, naar han lo paa sin elskværdige Maade, var han for os, der havde set ham fra den første Dag, vi kom i Skole, den eneste ægte Type paa en Skoles Forstander. Kommer nu hertil hans store Herredømme over Sproget, hans Evne til med sin kraftige og vægtige Røst at fortælle glimrende og fængslende — og han fortalte ofte om sine Rejser, saa Timen fløj —, saa er det let forklarligt, at vi kun med Sorg skiltes fra ham og med Mistro vendte os mod hans Afløser. Her kom en yngre Mand os i Møde, slank, næsten elegant af Skikkelse, yderst soigneret i sin Paaklædning, med mørkt Haar, Over- og Fipskæg, noget vist aristokratisk i sit Væsen, optrædende overordenlig høflig imod os, idet han næsten behandlede os, som om vi var Kavalerer, — nej, det var ikke det, vi forstod ved en Bestyrer. Han gjorde sig al mulig Umag for at blive vor Ven og overtog selv saa mange Timer med os, som det var ham muligt, for at han kunde lære os at kende og vi ham. Med sin spillende Vittighed søgte han at oplive Timerne, vi lo, naar hans Pile traf, men vi var nu vante til Rovsings Sværdhug."

Det indtrængende Blik, hvormed han kunde følge sine Elever, og de simple Midler, hvormed han kunde tegne et Billede af det sete, fremgaar maaske bedst af en fin, paa spredte Træk bygget psykologisk Skitse, i hvilken han under Titlen „Skuffende Begavelse" med

vemodig Sympati har skildret („Vor Ungdom“ 1881) den abnorme Udvikling hos en af sine Disciple, en Amagerbondes Søn, som var sat til Studeringerne. Ogsaa i andre Forhold havde han Øjnene med sig; i et Par af sine ikke talrige Skrifter har han saaledes med let Pen fortalt om, hvad han som en fordomsfri Iagttager har set af Livet i Amerika og de amerikanske Skoler.

Der havde en Tid været Forventninger om, at han vilde komme til at spille en Rolle i det offenlige Liv. I 1849 blev han saaledes med 700–800 Stemmer valgt til Folketingsmand i sin Fødeby Mariager. „Vel er han ikke det store Publikum meget bekendt,“ havde det omtrent et Fjerdingaar i Forvejen heddet om ham i J. A. Hansens Blad „Almuevennen“, „men man vil i mange mindre Kredse kunne høre ham omtale som en kundskabsrig og dannet Mand, begavet med et lyst Hoved og et skarpt Blik. Det fortjener ogsaa at bemærkes, at han ikke uden Kamp har maattet arbejde sig frem til sin nuværende Stilling; ti hans Fødsel og Familieforhold knytter ham nøje til Bondestanden (og han havde været Seminarist med Udmærkelse, før han 24 Aar gammel blev Student og 5 Aar efter teologisk Kandidat). Den Livets Skole, han har gennemgaaet, har givet ham en Uafhængighed og Aandsfrihed, der lader ham betragte Forholdene med et sjældent uhildet Blik, han har lært at vurdere enhver Person og enhver Ting blot efter dens indre Værd og ikke efter dens ydre Skinværdi. Det glæder os at kunne tilføje, at han slet ikke er nogen Tilhænger af den almindelige præstelige Forestilling om Teologernes Rettigheder paa Skolens Enemærker. Han er os tillige bekendt som en i det hele

frisindet og uafhængig Karakter, der i alle politiske Spørgsmaal hælder afgjort til Demokratiet."

I Rigsdagen, som han i tre Samlinger var Medlem af, fik han imidlertid ingen fremtrædende Betydning; den kritisk negative Side af hans Natur gjorde ham til et Stykke af en Eneboer og gav hans Optræden en vis Forbeholdenhed, der gjorde det vanskeligt for ham at tage et bestemt, klart udtalt Standpunkt. Hans Rolle i en Debat var Dialektikerens, der, samlende tidligere Taleres Udtalelser, med en vis Overlegenhedens Skarphed trykkede Gyldighedens eller Ugyldighedens Stempel paa dem og ved den polemiske Understrøm, hvoraf hans Domme tit var baarne, ved Lejlighed kunde sætte Lidenskaberne i Bevægelse. Saaledes brød han i 1862 i „Fædrelandet" som ironisk Polemiker en Lanse med Overlærer C. Fogh ved Metropolitanskolen, der havde angrebet de private Skoler.

Han havde fra Ungdommen af været Skandinav og i Fyrrerne varmt sluttet sig til N. M. Petersens Forslag om gennem en forandret Retskrivning at nærme de nordiske Sprog til hinanden. I Aarenes Løb kom han i Retskrivningsspørgsmaalet til at staa paa den modsatte Side, delvis vistnok ogsaa dreven af sin uvilkaarlige Trang til at staa ene og svinge Kritikkens Svøbe. Han udgav saa en Række „Konservative Sprogbemærkninger" og bekæmpede i et Skrift om „Retskrivningsspørgsmaalet i dets Betydning for Literaturen og Folket" det stockholmske Retskrivningsmødes Forslag.

I Skolespørgsmaal holdt han væsenlig paa det bestaaende; tidligere end nogen anden havde han dog i sin Skole indført Svensk og Oldnordisk, ligesom han paavirket af den tyskfjendtlige Bevægelse i Halvtredserne

og Treserne skød Tysk ud til Fordel for Fransk som det første og fornemste moderne Sprog i Skolen efter Modersmaalet: „Det er just det franske Sprog, vi skal tilegne os fortrinsvis for at søge Delagtighed i den almindelige moderne Civilisation.“ I sine „Bidrag til praktisk Pædagogik“ (1876) drøfter han Undervisningens Stof i et letfatteligt Sprog gennem en Række Antydninger af de forskellige Synspunkter, fra hvilke ethvert af Spørgsmaalene kan ses, og man mærker i Fremstillingens Herredømme over Æmnet den erfarne Skolemand. Han havde ogsaa haft rig Adgang til Erfaringer paa dette Omraade: fra 1844 havde han været Lærer i klassiske Sprog og Dansk, fra 1853—68 Bestyrer af Borgerdydskolen i København, fra 1850—68 Lærer ved den militære Højskole og indtil 1872 ved Officersskolen; fra 1882—88 var han Eksaminator i Pædagogik ved Skolelærereksamen.

I sit Familieliv havde han lidt store Sorger: to voksne Døtre var døde fra ham, og da han sidste Efteraar mistede sin Hustru, Kvindesagens ivrige Forkæmperinde, Marie Rovsing, f. Schack, følte den gamle Mand sig hjemløs og træt. Han overlevede hende kun i nogle Maaneder.

* * *

S. Heegaard.

I.

(Forord til Oscar Hansen: Opdragelseslære. 1898.)

For en Snes Aar siden og længer tilbage var Undervisningen i Pædagogik, forsaavidt den havde Skolelærereksamen for Øje, bygget paa en Række løse Sedler med

Spørgsmaal ved det grønne Bord. De gik i Arv fra Eksaminator til Eksaminator, og man kunde under Eksaminationen se ivrige Vejledere i Faget med krumme Fingre ilsomt føre de Svar til Bogs, der forlangtes, for senere at indhamre dem i yngre Hjerner.

Saa besluttede Prof. S. Heegaard, medens han var Eksaminator, at gøre Undervisningen til et sammenhængende Hele ved at skrive en Opdragelseslære, der skulde være dens Grundlag. Han udførte det Kunststykke at gøre sine Studier og udarbejde sin Bog samtidig, begyndte med Overblikket over dens Plan i det store, medens Enkelthederne endnu stod blanke. Og nu satte han al sin støtte Arbejdsenergi ind paa at lade Æmnet udfolde sig i alle sine Forgreninger og faa hver Gren og Kvist dækket med en frodig Vækst af Tanker og Vink. Til Tider kunde han havne i en anden Opfattelse af et foreliggende Punkt end den, han var begyndt med, forlade en traditionel Løsning for en nyerhvervet, og kunde da nyde Granskerens Opdagerglæde derved. Han følte sig efter de mange Aars Arbejde med abstrakte filosofiske Opgaver forfrisket af denne Graven i en ubearbejdet Jordbund, og det mylrede op i ham med Planer ogsaa til nye filosofiske Værker, som desværre aldrig saa Lyset. Ark for Ark gik Bogen, fra hans Studereværelse i Fredericiagade med Udsigt til en lille Have bag Huset, ud i Verden til hans to bestaltede Censorer, Skoledirektør Holbech og Seminarieforstander Schurmann, og til hans to personlige Tillidsmænd, Dr. phil. H. Høffding og Cand. phil. H. Trier. Manuskriptet kunde vende tilbage med Indvendinger eller Indsigelser. Saaledes var Afsnittet om Religionsundervisningen i første Omgang isprængt Kritik og Polemik mod bestaaende Tilstande; han omarbejdede det da

paa den Maade, at han selv passede paa, der ikke kom til at staa noget, som stred mod hans Meninger, medens en af hans Raadgivere vogtede over, at der ikke kom til at staa noget, der kunde forarge anderledes menende. Ark for Ark gik Skriftet saa i Trykken, og han fik det aldrig at se under ét, før det var udkommet. Det strenge Arbejde nedbrød hans Kræfter, og før Korrekturen var læst paa de sidste Ark, blev han syg og maatte rejse udenlands. Han forvandt aldrig det Knæk, han havde lidt.

Bogen var et stort, stateligt Værk, bredt i sit Anlæg og i sin Udførelse. Dette skrev sig ikke blot fra den Arbejdsmaade, ved hvilken det var blevet til, men fuldt saa meget fra den Tanke, han under Udarbejdelsen fastholdt, ikke at ville skrive en Bog, der kunde læres paa Remse af en Eksamenspisker. Han vilde vække Interessen og den frugtbare humane Følelse. Bogen kunde derfor paa sine Steder virke mindre som Lærebog end som et Opbyggelsesskrift af en Præst i den humane Pædagogiks og Etiks Tempel. Den talte til den unge Lærer personlig om hans Kald. Og den søgte yderligere at dygtiggøre ham ved tillige at føre ham ind i den psykologiske Kundskab, der er en Forudsætning for Lærerens Virksomhed. Tidens psykologiske System udvikledes i Bogen med den Klarhed i Udtrykket, som han raadede over og satte Pris paa, — selv det mest indviklede Ämne skulde kunne fremsættes saa klart, at en jævn Mand kunde forstaa det, sagde han. Til Hovedskriftet føjede han en Oversigt over Opdragelsens Historie, i hvilken man maaske nok følte, at han ikke helt var kommen uden om Farerne ved hans Arbejdsmaade, det ikke tilstrækkelig gennemarbejdede og sigtede.

Og Bogen gik ud i Verden og gjorde sin Nytte. Den blev et Skrift, der ikke havde udspillet sin Rolle med den overstaaede Eksamen, men med sit stærke Personlighedspræg, fra hvilket der i mattere Øjeblikke kunde udgaa et vækkende Pust til én, bevaredes i blivende Eje. Den virkede med noget af en lærd, skarpsindig, humant begejstret, banebrydende Dilettants Førstehaandsfriskhed. Den skrev sig jo fra en Mand, der, medens har arbejdede paa den, hvert Øjeblik opdagede nyt Land.

Det Skrift, til hvilket nærværende Linjer er Forord, stiller sig den historiske Opgave af danne det næste Led i Kæden. Det hviler paa den Udvikling, der er foregaaet i Skolen og Undervisningen, siden Heegaard skrev sit Værk. Dets Indhold maa tale for sig selv. Men i ét skiller det sig i alt Fald fra sin Forgænger. Det er ikke skrevet af Eksaminatoren, der en Gang om Aaret samler de unge om sig, men af Læreren i Faget, der til daglig Brug færdes iblandt dem.

16. Januar 1898.

II.

(København, 15. Novbr. 1901.)

I sin sidste Bog: „En Kvindes Skriftemaal" lader Karl Larsen den skildrede Kvinde fortælle, hvorledes hun kom til at læse et Skrift af en af sin Faders, den filosofiske Professors, ældre Elever, et Skrift, om hvis Indledning der havde været megen Snak, fordi han i den meddelte, at han var bleven Kristen. „Den Mands Hustru havde forladt ham med en anden, og af sine Børn fik han kun Skam og Sorg. Han havde maattet arbejde over sine Kræfter og var faldet i en langvarig

Sygdom. Under den blev han Kristen. Men han levede kun faa Aar efter," hedder det i Fortællingen.

Der er næppe Tvivl om, at det er Prof. S. Heegaards bekendte Indledning til 2den Udgave af hans Opdragelseslære, Karl Larsen har tænkt paa, ligesom Læseren straks kommer til at tænke paa den. Men han har omdigtet alle de personlige Forhold, der danner Baggrunden for Filosoffens Omvendelse. Heegaard havde arbejdet ivrigt paa første Udgave af sin Opdragelseslære. „Han udførte det Kunststykke at gøre sine Studier og udarbejde sin Bog samtidig. Det strænge Arbejde (og det stillesiddende Liv) nedbrød hans Kræfter, og før Korrekturen var læst paa de sidste Ark, blev han syg — et Slagtilfælde — og maatte rejse udenlands. Han forvandt aldrig det Knæk, han havde lidt." I Italien, hvorhen han rejste, følte han sig ikke til Pas. „Italienerne er rene Djævle," skrev han hjem. Saa fik han et — dog ikke meget alvorligt — Tilbagefald af sin Sygdom, og da Budskabet derom naaede til København, rejste hans Hustru og hans Datter straks ned til ham. Otte Dage efter sin Ankomst døde den unge, livsglade Pige i Florens af Tyfus. „Han havde elsket dette Barn," siger Jakob Paulli i sin smukke Tale over ham, „og hans Sjæl var ved tusind fine Baand knyttet til hende. Efter sine ejendommelige sjælelige Forudsætninger havde han ikke selv haft en Ungdom saa frisk og sprudlende som mange andre. Da saa hans Datter stod paa Grænseskellet mellem Barndommen og Ungdommen, var det, som om han igennem hende fik den Ungdom, han ikke før ret havde kendt, og derfor døde noget af det bedste i hans Liv, da hans Barn døde."

Han kom hjem fra Rejsen, men „alt var mørkt

baade i ham og udenfor ham. Tidligere havde han antaget, at han vilde kunne komme over en stor Sorg ved at fordybe sig i sin Videnskab, nu kunde han slet ikke finde Trøst i sit Arbejde. Han sad og saa' og saa' ud i et uendeligt Mørke, han havde Følelsen af, at det kunde ende med, at han mistede sin Forstand. Saa en Dag, da han sad i sin Stol (det er altsammen hans egne Ord), sagde han paa en Gang: Jeg vil blive en Kristen! I den første Tid mærkede han ingen Forandring, der kom ingen Følelse af Fred. Men lidt efter lidt blev det anderledes. Der kom naturligvis mange, mange Tilbagefald, og de gamle Tvivl dukkede op igen. „Men", sagde han, „naar der nu kommer tørre, kolde Tider, hvad der tit gør, siger jeg til mig selv: Ja, men du har oplevet noget helt andet, og hvad du har oplevet, kan komme igen; det gælder kun om at bie taalmodig."" I hans syge Sind var det ham til Tider, som om han sad midt i en Aandeverden. Saa døde han i Aaret 1884, 49 Aar gammel, 4 Aar efter at Sygdommen havde givet ham det første Grundstød.

* * *

C. A. J. Gad.

(Ved Festen i Anledning af hans Bortrejse til Amerika 1885.)

Vi, som i Aften er samlede her med Hr. Gad, mødes i Beklagelse over at skulle tage Afsked med ham. Vi vil ikke skrue vore Ord op og sige til ham: Nu forlader en af vort Lands betydeligste Mænd os, nu forvoldes der vort Folk et Savn, det sent vil forvinde. Nej, vi vil have, han skal tro os paa vort Ord, og der-

for vil vi kun sige det akkurat som vi mener det: Det gaar os nær, at en dygtig Arbejdskraft nu gaar bort fra vor Kreds og vort Samfund, at vi skal miste en Mand, der paa mange Maader er et Billede paa, hvad der arbejder sig frem i vort Folk. Den Kreds, som her er samlet, fejrer nemlig ikke blot Personen — ham siger man bedst Farvel i den snævre Kreds eller under fire Øjne —, men vi vil, inden han drager bort, i ham hylde den Sag, hans Virksomhed har været Udtryk for. Og det er da ikke blot den borgerlige Hæderlighed, der stilfærdig gaar sin Gang mellem sine Medmennesker og inden sine egne Døre, — den hædrer vi ikke offentlig, fordi den betragter vi kun som Betingelsen for, at vi overhovedet skal skøtte om at have en Mand i vor Midte. Men hvad vi tænker paa, det er det modige Initiativ hos den enkelte Borger, som er Drivkraften i alt demokratisk Liv, og som har været Nerven i hvad Hr. Gad har udrettet. Vi ser op til ham ikke gennem vor æstetiske Periodes Briller med Beundring for Formfuldendthed i Optræden eller selskabelig Slebenhed — vi er komne til Erkendelse af, at det mangen Gang kan være Skal og Fernis, og at det ru tit er et anderledes ægte Udtryk for Indhold og Kærne. Lige saa lidt er han for os den, hvis Veltalenheds Magt vi ikke har kunnet modstaa, hvis offentlige Liv har været bygget paa Overtalelsens Kunst — ogsaa her har vi lært, at Ord ikke altid er det samme som Handling, og at Tankens Klarhed tit drukner i Talens Strøm. Vi ser op til ham, netop fordi han er en jævn Borger som alle vi andre, maaske uden alle glimrende Egenskaber, men saa meget solidere en Maalestok for os, naar det gælder om i det enkelte at lodde hvad der bor i vort Folk, og hvad vi har at bygge vor Fremtid paa. Han var en af

dem, i hvem Borgerstanden er kommen til Bevidsthed om sig selv som et Led i det store, levende Folk, og han har haft en Drift i sig, der bragte ham til at handle ud fra denne Bevidsthed. Derfor følte han tidlig, at det gjaldt om ikke at ligge paa den lade Side, men, idet han gjorde sine egne Kræfter til Indskud, at samles med andre for at arbejde for Fremskridt og Udvikling. Naar Tusinder af Arbejdere nu Søndag efter Søndag her i København lyttende lærer af dem, der har større Kundskab end de selv, og er tilbøjelige til at tænke paa de studerende som dem, de skylder, hvad der dér bliver dem til Del, saa skal det vides, at netop Hr. Gad var en af de to Mænd, i hvis Hjerner Planen til dette Foretagende blev til. Og naar andre Tusinder af Arbejdere her i København Aften efter Aften oven paa Dagens Slæb og Møje slider Skolens Bænke for at indhøste Kundskaber, de tidligere har maattet savne, saa skal det ogsaa her vides, at Hr. Gad fra første Færd med Raad og Daad har støttet denne Virksomhed og navnlig i Begyndelsen, da alt skulde ordnes og sættes i Scene, mere end én Gang har grebet afgørende ind, hvor det gjaldt om at tage en Bestemmelse. Og da Bevægelsen i København kom ind i det politiske Spor, da Hovedstadens Borgere blev grebne af Tanken om, at ogsaa de burde være med i den store Kamp for Frihed og Fremskridt, skal det mindes i Hr. Gads Livshistorie, at han var af dem, der gik i Spidsen blandt Fanebærerne og blandt dem, der ivrigst virkede for den Sammenslutning, der bragte Fremskridtet dets Sejre.

Naar nu han, Sportsmanden med det dristige Initiativ, gaar ud til en større Sport, naar han fra sin Sejlbaad paa Sundet stiger om Bord i Dampkolossen, der skal føre ham over Verdenshavet, saa er der nok Grund

for os, hvem han har arbejdet sammen med, til først at sige til ham: „Stands et Øjeblik; lad os til Afsked trykke hinanden i Haanden!“ med Tak for Fortiden og med Ønske om, at den nye Verden, i hvilken han foreløbig søger sin Fremtid, maa byde ham Opgaver, hvis Løsning bringer Lykke ind i hans Liv og tilfredsstiller hans Trang til i store Forhold at faa sit demokratiske Initiativ udfoldet. Og gid han saa, naar Tiden er dertil, maa vende tilbage til os, rustet med de Egenskaber, som det store Samfund kan tilføre det lille, og paa ny træde ind i vor Kreds som en dygtig Arbejds- og Kampfælle!

* * *

Emil Trier.

(Ved hans Baare 19. Novbr. 1899.)

Den Mand, vi her siger Farvel til, var en brav Mand, en god Mand. Jeg siger det med saa stor Sikkerhed, fordi jeg atter og atter har set ham staa overfor Mennesker, der hørte hjemme paa Livets Skyggeside, for med al den sjældne Omhu, han var i Besiddelse af, at tale dem til rette, række dem en hjælpende Haand, finde Udveje for dem af Vanskeligheder. Hvor ofte har jeg ikke set ham gaa mange mødige Skridt for at lukke en Smule Sol ind i et ulykkeligt Hjem, og han havde en usædvanlig Evne til at tale med jævne Folk, saa hans Ord fik Myndighed hos dem, være deres Sjælesørger, som han spøgende sagde; han var et praktisk Hoved, der kunde lægge en Fremtidsplan, for et forkuet, hjælpeløst Barn, for en ulykkelig, forladt Kvinde. De, han

arbejdede sammen med paa saadanne Opgaver, følte, at han var Sjælen i deres Virksomhed. Altid den omhyggelige, der ikke gav fortabt, saa længe der var Muligheder, som endnu ikke var prøvede.

Og jeg har set ham i Studenternes Midte, i en ivrig Passiar om Dagens Mennesker og Begivenheder, med Evne til at være glad med de glade, ved festlige Lejligheder den, der ivrigst satte sine Kræfter ind paa at ordne og forberede, der aldrig følte sig for god til at gøre det Arbejde, andre lod ligge, og gjorde det af et godt Hjerte. Det var ham en Glæde, naar han i Studentersamfundet saa alt gaa, som det skulde; han følte sig knyttet til det næsten som en Fader til sit Barn, hvis Trivsel og Fremme stadig ligger ham paa Hjerte. Ogsaa her stod han trofast ved Siden af de unge, hjælpende med Raad og Daad, altid som Menneske overfor Menneske.

Han var en Frihedens og Oplysningens Mand. Bag det, som Studentersamfundet var ham Udtryk for, saa' han det store Samfunds Bevægelser, det offentlige Liv med dets Fremskridt og Tilbageskridt. Han var den fødte Demokrat, paalidelig og udholdende, af dem, der ikke vil gaa paa Akkord eller give fortabt, ogsaa her stadig med det for Øje at skabe Menneskers Lykke. Kom han end ikke frem i første Række, blandt dem, hvis Ord er Genlyd af Tusinders Tanke, saa var han blandt de støtteste i den Hær, uden hvilken intet Fremskridt vindes. Han sparede sig heller ikke her, hvor et Arbejde skulde gøres.

Og nu Forholdet til hans nærmeste. Det træder sikkert dybest og sandest frem gennem det Billede af ham, der tegner sig inderst inde i dem, der nu i Sorg og Savn føler, at de har mistet deres bedste Ven: hans

Hustru og hans Børn. Men saa meget har jeg dog set dertil, at jeg véd, det ogsaa der var den kærlighedsfulde Omhu, der prægede hans Færd, i stigende Grad, jo mere de trængte til den, og at Tanken om hans Hjem var med ham, naar han Dagen igennem færdedes ude omkring. Mere end én Gang har jeg set det gennem saadanne smaa Træk — der, saa ubetydelige de er, dog betyder saa meget, fordi de peger hen paa det større — som naar han, hvor Lejlighed gaves, altid tænkte paa at bringe en lille Glæde hjem med til sine Drenge. Lad os ønske, at de maa vokse sig stærke nok til at blive deres Moder den Støtte, han vilde have været for hende, og til at fyldes af deres Faders menneskekærlige Interesser. For en brav og en god Mand var han, vi nu i Sorg tager Afsked med; hans Minde vil leve i mange Menneskers taknemmelige Erindring.

Oversættelser.

Lionardo da Vinci.

Sonnet.

Enhver, som vil, hvad han ej kan, er dum,
kun hvad han kan, maa han tillige ville.
Derfor maa den, man skal blandt vise stille,
hvor ej han kan, slaa for sin Villen Bom.

Det bliver da vor Sorgs og Glædes Sum
at vide, hvad vi kan og hvad vi ville;
og den, som aldrig kan fra bør kan skille,
er paa sin Videns rette Raaderum.

Saa sig ej altid, hvor du kan: Jeg vil;
sødt bliver bittert tit ved Lykkens Spil
og Graad dens Frugt, hvor den min Vilje gør.

Min Læser, du, for hvem jeg skriver her,
hvis du vil være god og andre kær,
skal du bestandig kunne, hvad du bør.

Kulturhist. Personligh. 1876.

* * *

Voltaire.

Spinoza.

. . . Da kom en lille gusten og langnæset Jøde,
fattig, men tilfreds, tankefuld indadvendt,
en fin, spidsfindig Aand, mindre læst end anerkendt.
Hyllet i Descartes', sin Læremesters, Klæder,
langsomt han hen for den Højeste træder
og hvisker sagte til ham: Om Forladelse, jeg vil
betro Dem unter uns, jeg tror ikke, De er til.

Kulturhist. Personligh. 1877.

* * *

Goethe.

Til Freden.

Du, som har i Himlen hjemme,
stiller hver en Sorg og Smerte
og med dobbelt Lindring fylder
hvert et dobbelt hjemsøgt Hjerte,
jeg er træt af Livets Møde,
hvortil al den Kval og Lyst?
Fred, du søde,
kom, ak kom til dette Bryst!

Kulturhist. Personligh. 1876.

* * *

Runeberg.

Daaben.

I en Grotte ved Arabiens Ørken
boede Eremitten Eucharistos.
Mild mod alle, vís og velforfaren,
søgtes han af Egnens Folk ej sjælden,

naar Bekymring trykked nogens Hjerte.
Engang kom en Kvinde til hans Bolig,
bærende et nyfødt Barn paa Armen;
bleg var hun, og blegere var Barnet.
„Fader," sagde hun, „hvor skal jeg finde
Trøst? Se, dette Barn er dødt, og Daabens
hellige Vand har ikke rørt dets Hoved.
Ve, fortabt det er og faar vel aldrig
nogen Lod og Del i Kristi Rige."

Strengt tog Eremitten da til Orde:
„Hvorfor, Kvinde, har du ladet Barnet
dø foruden Daab, om og kun Nøddaab?"
Men den stakkels Moder brast i Taarer.
„Fader," sagde hun, „i Ørknen fødte
jeg mit Barn; ej Vand der var; fra oven
brændte Solen mig, fra neden Sandet;
hvad jeg ejed, var kun Suk og Taarer."

Da blev Gubben rørt og faldt i Tanker,
om de sølvgraa Øjenbryn han løfted
Haanden op og grubled tavs en Tid lang.
Men til sidst hans Dom stod fast og moden,
og han talte fuld af Fred og Sagtmod:
„Vandet gør det visseligen ikke,
Aanden gør det, som er med i Vandet.
Kvinde, trøst dig, ti dit Barn er frelst.
Herrens Aand har i den svedne Ørken
døbt det med dit Suk og dine Taarer"

Vor Ungdom. 1881.

* * *

Bønnen.

Som sædvanlig sad den gamle Luther
ved sit Middagsbord engang og skifted
fromme, glade Ord med nære Venner,
da med Klage en af disse udbrød:
„Ond og tung at leve i er Verden,
fuld af trælsom Id og jordisk Omsorg:
intet Under derfor, at saa mangen
har i Klostret søgt en savnet Stilhed.
Ogsaa mig den plager, denne Støjen
af en aldrig trættet verdslig Stræben
I mit Nabolag der uophørlig
smeddes, bankes, hamres hele Dagen,
og hvor tidlig end jeg vaagner, sprede
Larm og Hammerslag min Morgenandagt "

Luther lo og sagde: „Hvorfor sprede?
Tænk langt heller: Jeg har sovet længe.
Hør min fromme Nabo, der er oppe
allerede og i Lag med Bønnen;
ti en Bøn, min Ven, er Flid og Arbejd.
Sandeligen, naar den sorte Smed
vaagner op og tænker: Gud har atter
givet mig en Dag og Kraft til Arbejd,
og han rask begynder paa at smedde,
er hans trætte Pusten ej Vor Herre
mindre kær, end dine Suk ham ere,
og paa Himlens Port maaske hans Hammer
banker stærkere end dine Bønner."

Vor Ungdom. 1881.

* *

Tornebusken.

Tornebusk, min Søskendplante,
svøbt i Vintrens Is forsmaas du,
dækt af Torne hades du.
Men jeg tænker: Kommer Vaaren,
springer du med Løv og Roser
ud, og ingen Vækst paa Jord er
sød og elskelig som du.
O, hvor mangen Tjørnestængel
staar ej nøgen i Naturen,
som blot Kærlighed behøved,
blot et Solblik af et Hjærte,
for at klæde sig i Roser
og staa frem som alles Fryd!

Vor Ungdom. 1881.

* * *

Balthasar Schupp.

I „Doctor Joh. Balth. Schuppii (1610–1661) Schrifften" findes følgende to Smaahistorier fortalte, som kunde være Kilder, den første til et Replikskifte i Holbergs „Politiske Kandestøber" [1]), den anden til en — i saa Fald altsaa vandrende — Anekdote om Holberg [2]).

---

[1]) II,1: Richardt Børstenbinder: Jeg er af samme Mening som Niels Skriver. Herman: Du voterer som en Børstenbinder; Niels Skriver er jo ikke tilstæde.

[2]) „Holberg mødte en Dag paa Københavns Gader en Officer og en Modejunker, som sagde til ham: Vi gaa ikke af Vejen for en Nar. — Da gaar jeg saamænd af Vejen for to, svarede H., hilste og gik til Side for dem."

1. „Jeg vilde imellemstunder foranstalte et *Concilium Ecclesiasticum*, hvor én skulde være Biskop, en anden en Kætter, de øvrige *Assessores* og *Judices*; dér skulde hver give sit *votum*, og ikke gøre som i hin store Stad, hvorudi findes en *Respublica plane Democratica*, og mestendels Haandværksfolk optagne i Raadet. Sammesteds var der en Bødker eller Tøndebinder, en Mand af stor Statur, som af Naturen havde en god Forstand, altid voterede meget fornuftig og kaldtes den lange Tøndebinder. Engang hændte det sig, at en Raadsherre i samme Stad havde drukket alt for sent om Aftenen. Som han nu om Morgenen var kommen op paa Raadstuen, var han falden i Søvn. Hans nærmeste *Collega* havde stødt til ham med Armen, til han vaagnede op, og varet ham om, at det kom ham til at votere. Da havde den gode Mand sagt: „Jeg er af samme Mening som den lange Tøndebinder (ich halte es mit dem langen Küfer)." Men den lange Tøndebinder var netop ikke tilstede." Der teutsche Lehrmeister S. 68 f.

2. „Engang gik han at spasere med en kongelig Kammertjener og gik paa dennes højre Side. Kammertjeneren var noget hoffærdig og sagde: „Marott, jeg kan ikke lide, at en Nar gaar paa min højre Side (ich kan nit leiden, dz mir ein Narr zur Rechten gehe)." „O," sagde Marott, „det kan jeg saare godt lide," og gik hurtig om paa hans venstre Side (das kan ich gar wol leiden, und ging im geschwindt zur lincken Seiten)." Schrifften S. 43.

Et tredje Sted findes hos Schupp Æmnet til H. C. Andersens „Konen med Æggene" i en Gengivelse, der er i høj Grad beslægtet med den gamle indiske Fortælling:

3. „Det gik mig ganske som hin Munk, der spase-

rede i en Skov og fandt noget Honning i et hult Træ. Han løb straks tilbage, tiggede sig en Krukke til og kom Honningen deri. Denne Krukke fuld af Honning hængte han ved Siden af sin Seng og glædede sig aarle og silde over denne sin Rigdom. Engang kom han hjem fra Marken, var træt, havde en Stav i Haanden, lagde sig paa sin Seng og vilde hvile en Smule. Da saa han til sin Honningkrukke, sin Rigdom, og tænkte: „Hvad, skal jeg gøre med den Honning? Jeg ved, hvad jeg vil gøre. Jeg vil sælge Honningen og vil købe en Høne i Steden. Hønen kan lægge mig saa mange Æg. Æggene vil jeg dels sælge, dels vil jeg lade dem udruge og opdrætte Kyllinger. Kyllingerne kan jeg sælge og købe et Lam i Steden. Lammet kan et Aars Tid efter blive Faar og igen faa et Lam. Naar jeg nu har et Lam og et Faar, saa vil jeg sælge dem og købe en lille Kalv i Steden. Kalven skal blive mig til en Okse, den vil jeg fede. Naar Oksen er fed, saa vil jeg sælge den og gøre den i Penge. Naar jeg nu har faaet Penge for Oksen, saa vil jeg træde ud af Klostret og tage mig en Kone. Naar jeg nu har min egen Kone, saa skal hun give mig en ung Søn og ingen Datter. Og jeg vil give hende Maal paa, hvor stor Sønnen skal være, naar han kommer til Verden. Han skal straks staa og gaa og tale forskellige Sprog, ellers vil jeg ikke antage og erkende ham for mit ægte Barn. Naar jeg nu har en Søn, som allerede er temmelig stor, saa skal han kønt gaa i Skole og studere flittig, for at han engang kan blive Pave i Rom. Naar jeg har en Søn, der er Pave, saa kan han gøre mig til Kardinal. Er jeg Kardinal, hvad fattes mig da? Men vil min Søn ikke lyde mig og studere flittig, saa vil jeg tage en Stok og slaa ham i Hovedet, saa han skal føle det.“ I det samme slog han med sin Stok

til Honningkrukken. Da gik Krukken i Stykker, og Honningen og alle hans Planer laa i Snavset.“ Schriften S. 246.

Ogsaa den fra Chr. Wilsters „Bonden og hans Søn“ bekendte Anekdote findes hos Schupp, i følgende Skikkelse:

4. „Hvad gælder det, at det vil gaa saadanne Løgnere, Øretudere og Bagvaskere, naar deres Mund staar imod min Mund, som hin Storpraler, der kom til en svensk Kavalér og sagde: „Min Broder, Sverig er ikke at ligne med mit Fædreland; mit Fædreland er saa herligt et Land, at du ikke kan tro det. Der er Katte deri, som er saa store som en hollandsk Ko og kan springe over et højt Gærde.“ Den svenske Kavalér tav stille og gik ud at spasere med denne Storpraler hen imod en Flod, hvorover der laa en Træbro. Da de kom i Nærheden af denne Bro, sagde Svenskeren: „Broder, jeg maa sige dig, hvorledes det forholder sig med denne Bro. Naar én, der har løjet, gaar over den og kommer midt paa Broen, saa skilles den ad, og Løgneren falder i Vandet og drukner.“ Saa stod Storpraleren en Tid lang stille og faldt i Staver. Til sidst sagde han: „Min Broder, jeg har før tænkt, at Kattene i mit Land var saa store som Køer, men jeg vil sige dig den rette Sandhed: De er ikke saa store som Køerne, men de er saa store som de hollandske Kalve.“ Derpaa sagde Svenskeren: „Jeg gad gerne engang set en Kat, der var saa stor som en hollandsk Kalv.“ Hvorpaa Storpraleren svarede: „Broder, de er ikke just saa store som de hollandske Kalve, men de er dog saa store som Hundene.“ Da de saa begge kom til Midten af Broen, sagde den svenske Kavalér følgende til ham: „Broder, vi er nu komne til Midten af Broen; se derfor til, at du taler Sandhed, ti det vilde

gøre mig ondt for dig, om du skulde komme af med Livet." Storpraleren, der var bekymret for sit Liv og af Angst var ved at tabe Modet, kommer snart paa andre Tanker og siger: „Min Broder, jeg vil sige dig den rette Sandhed: Kattene er i vort Land saa store som andre Katte, jeg har ogsaa set dem hoppe; om de har hoppet over Gærdet, det véd jeg ikke." (Schrifften S. 634.)

5. Endvidere findes Asbjørnsens Folkeæventyr om „Præsten og Klokkeren" fortalt hos Schupp om en Abbed og en Møller (S. 95). Fortællingen om Prokuratoren, der skulde afgøre Striden om en Østers og gav hver af de stridende Parter en af Skallerne, mens han selv tog Østersen, findes i S.s Schrifften S. 303, en Molbohistorie S. 142, Talemaaden: Hvad gør Tysken ikke for Penge? S. 114 („Engang sendte en svensk Kavalér en Abe fra Tyskland til Sverig. Da to gamle svenske Bønder saa den, undrede de sig højlig over det pudsérlige Dyr. Den ene sagde: Hvad er det? og fik til Svar: Det er en Abe, der er kommen fra Tyskland. Min Gud, svarede den svenske Bonde, hvad gør dog den forbandede Tysker ikke for Penge?"), Beviset for Navnet Per Tots klassiske Ælde S. 287 og 367: „Jeg tænker stadig paa hin nye Adelsmand, som vilde bevise, at Totternes Slægt var den ældste Slægt i Sverig og i Danmark. Ti Per Tot levede allerede paa *Virgilii* Tid, siden der i *Virgilio* staar: *Per varios casus, PER TOT discrimina rerum tendimus in Latium* (Under bestandig vekslende Kaar, gennem Fare paa Fare, styre vi frem)."

Vor Ungdom 1887.

RETTELSER.

S. 96 L. 8 „et“ læs: „er“.
S. 114 L. 18 „isoleret, og mekanisk“ læs: „isoleret og mekanisk,“.
S. 272 L. 26 „bensygnede“ læs: „hensygnede“.
S. 414 L. 19 „al“ læs: „alt“.
S. 449 L. 14 „Trods“ læs: „sin Trods“.
S. 510 L. 13 „igger“ læs: „ligger“.
S. 512 L. 3 „der“ læs: „den“.
S. 528 L. 7 „1880“ læs: „1890“.
S. 672 L. 2 f. n. „det“ læs: „den“.